DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranley.org

ISBN 975-7868-00-0

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GAYRI RESMÎ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ

Bünyamin Ateş • Burhan Bozgeyik
Mustafa Kaplan

3

RİSALE

Fevzipaşa Cd. Ocaklı Sk. No: 15
Fatih-İSTANBUL
Tel: 521 80 20 - 531 56 29

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Risale Basın-Yayın Ltd.
Büyük Eserler Dizisi

Baskı : Prestij Matbaası
Cilt : Akın Ciltevi
Ağustos 1993

© Bu eserin yayın hakları Risale Basın-Yayın Ltd.'ye aittir. Yazılı izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kısmen dahi iktibas edilemez.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GAYRI RESMİ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ 3

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bünyamin ATEŞ: 1950'de Yozgat'ta doğdu. İlk ve orta tahsilini burada bitirdi. Yüksek tahsilini, İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsü'nde yaptı (1974'te mezun oldu).

1976'da askerlik vazifesini tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. 1992 yılı Nisan ayına kadar, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde yazar ve yönetici olarak çalıştı.

Nisan 1992'de emekli olan Bünyamin Ateş evli ve iki çocuk babasıdır. Ateş'in yayınlanmış eserleri şunlardır:

Peygamberler Tarihi, Gayri Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi (Yayın Kurulu Üyesi), ayrıca bazı siyasi broşürler....

Burhan BOZGEYİK: 1957'de Gaziantep'te doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1975'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Bu devrede Yolbaşı ve Köprü dergilerinin neşriyle meşgul oldu. 1979'da fakülteden mezun olduktan sonra profesyonel gazeteciliğe başladı. Aralıksız 13 yıl Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde, araştırma, inceleme, röportaj ve köşe yazısı yazdı. 26 Nisan 1992 tarihinden itibaren serbest gazeteci olarak çalışmaya ve yaptığı araştırmaları kitaplaştırmaya başladı.

Evli ve iki çocuk babası olan Burhan Bozgeyik'in eserleri şunlardır:

Zulmetten Nura Hicret (1980- Mülâkat), Bütün Cepheleriyle İran Meselesi (1981- Araştırma-İnceleme), İslâm'ın İktisâdî Görüşü (1981- Mülâkat), Dil Dâvâsı (1981- Mülâkat), Afganistan'dan Türkiye'ye (1981- Röportaj), Kahramanlar Geçiyor (1986- Araştırma), Zaferlerimiz (1986- Araştırma), Onlar da Çocuktu (1986- Araştırma), Bir İrtica Komplosu: Örtünmek İstiyorum [1986- Araştırma- Röportaj), Uzmanların Gözüyle Osmanlıca (1987- Mülakat), Yakın Tarih Ansiklopedisi 12 cilt (1988/1991- Araştırma; Anonim), Bediüzzaman'dan Çağa Mesaj (1991- İnceleme), Çerkez Ethem Hain mi, Kahraman mı? (1991- Araşurma), Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar (1991- Araştırma) Türkiye Üzerine Oynanan Oyunlar ve Bediüzzaman'ın Mesajı (1992- Araştırma), İslam Birliği Üzerine Oynanan Oyunlar (1993- Araştırma/İnceleme), Kim Cumhuriyetçi: Bediüzzaman mı, M. Kemal mi? (1993- Araştırma/İnceleme), Meşhurların Son Anları (1993- Araştırma).

Mustafa KAPLAN: 1947'de Merzifon'da doğdu. Tokat Öğretmen Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Ömerli, Çorum Ortaköy, Keles, Tavşanlı, Taşova'da öğretmenlik yaptı. Et-Balık Kurumu'nda çalıştı. 1985'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1980 başından itibaren profesyonel gazeteciliğe başlayan Kaplan, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde köşe yazarı olarak çalıştı. 1992 yılı Nisan ayında emekli olan Mustafa Kaplan evli ve üç çocuk babasıdır.

Gayrı Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin yayın kurulu üyesi olan Mustafa Kaplan'ın eserleri şunlardır: Ayasofya, İrtica Dosyası, Rabıta Dosyası.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayın Kurulu

Bünyamin ATEŞ
Burhan BOZGEYİK
Mustafa KAPLAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halit Paşa Cinayeti

Paşa'yı kim temizletti?

Mustafa Kemal'in de yakını olan bazı mebuslar neden Meclis'e silahlı olarak geliyorlardı? Paşa'yı Rauf Bey vurduğu halde, cinayeti neden Kel Ali üstlenmişti? Halit Paşa, Meclis koridorunda vurulduktan sonra niçin hastaneye kaldırılmamıştı da, İstanbul'dan bir doktorun gelmesi beklenmişti? Paşa, müdahale edilseydi, hastaneye kaldırılsaydı kurtulamaz mıydı? Kel Ali'nin ifâdesi alınırken, vurulan Halit Paşa'nın ifâdelerine başvurulmamasının sebebi neydi? Halit Paşa'nın vurulması bir "tertip" miydi? İş Bankası'ndaki irtikap işlerinin ayyuka çıkması Paşa'yı adeta çılgına çeviriyordu, Paşa'nın dönen dolapları bilmesinin öldürülmesindeki rolü neydi?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halit Paşa'nın İş Bankası'ndaki "irtikâp işlerini" bilmesi Atatürk ve çevresindekileri fevkalâde rahatsız ediyordu

Mecliste neden silâhlar konuştu?

TARİH. 9 Şubat 1925 Pazartesi... Kâzım Özalp Paşa'nın başkanlığında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Fethi Bey hükümetinin ilk bütçesini görüşüyordu.

Malûl gazilerin refaha ermesi ve bilhassa "eski malûller, yeni malûller" diye maaş tahsisini farklı hâle getiren tasnifi önleyen kânun teklifini hazırlayan Ardahan Milletvekili Halit Paşa, bu kânun teklifinin âcil olarak müzâkeresini temin için imza topluyordu. İkinci Meclis'in bilhassa ilk iki yılında devam eden an'aneye göre, bir kânun teklifine imza koyanların yekûnu, Meclis ekseriyetini sağladığı takdirde kanunlaşmış telâkki ediliyordu. Halit Paşa da bu meseleyi bildiği için, sıraları tek tek dolaşarak imza topluyordu. Herkes kendisine hürmet ediyor ve mevzuu da bildiği için, hiç ses çıkarmadan ve hattâ teklifi okumadan imza ediyordu.

SADECE BAYTARLAR MI?

TARİHÇİ Cemal Kutay, Halit Paşa'nın Meclis'te öldürülmesine sebeb olacak hâdisenin gelişmesini şu şekilde anlatıyor:

"Halit Paşa ön sıralara doğru ilerlerken, sağ köşede, yazı yazmakta olan Elâzığ meb'usu Hüseyin Beye (Hüseyin Deveci merhum) gözü takılıyor. Hüseyin Beyi eskiden de tanımaktadır. Yanına yaklaşıyor:

"'Şunu imzalayıver. Bildiğin malûl gaziler meselesi' diyor...

"Hüseyin Bey, kısa bir zaman önce, malûm baytarların da, askeriyenin diğer sınıfları gibi, malûliyet haklarından istifâde etmeleri için bir kânun teklifi yapmış ve bu teklif, Meclisin tasvibine iktiran etmiştir. Bir anda, intikal edemiyor:

"'Paşam... Onların içinde malûl maaşı alamayan bir baytarlar vardı, onları da bir teklifle ben kânunlaştırdım' diyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bazı hallerde asabileşiyordu

"Paşa, zaten ifrat asabiyet içinde, teklifine karşı yapılacak hükümet itirazının muhasebesini zihnen yapmakla meşgul iken Hüseyin Beyin mevzuu karıştırmasına birden sinirleniyor. Riyâset makamının bile dikkatini çekecek tarzda yüksek sesle bağırıyor:

"'Sâdece baytarlar mı birader?'

"Ve, teklife o sırada göz atmakta olan Hüseyin Beyin elinden, toplanan imzalarla üç sahife haline gelmiş olan evrakı şiddetle alıyor.. Hatta bu çekiş sırasında, iğnelenmiş olan son kağıdın kısmen yırtılması. Halit Paşayı büsbütün çileden çıkarıyor:

"'Ver şunu.. Bende kabahat ki seni dost ve bu haklı işe yardım eder bilerek yanına geldim' diyor. Hüseyin Bey, hem müteessir, hem şaşırmış, evrakı geri almak istiyor:

"'Paşam... Neden asabileşiyorsun? Ben mevzuu öğrenmek istedim ki müzakere sırasında belki faydam olur diye.. Fakat, sen bilirsin' diyor.

HALİT PAŞA— Malûl gaziler arasındaki maaş farklılıklarının giderilmesi için bir kanun teklifi hazırlayarak imzaya açmıştı.

"İşte bu 'sen bilirsin..' tabiri, Halit Paşayı büsbütün asabileştiriyor:

"'Neyi ben bilirim? Bu adamlar, bizi burada rahatça oturtmak için sakat kaldılar. Onların derdini benim kadar hepiniz bilmekle mükellefsiniz... Ben sana, benim başka şeyler de bildiğimi ispat ederim. Burası müzakere salonu. Meclise hörmetim var. Sen gelsene dışarı' diyor.

"Hüseyin Beyle Halit paşa arasındaki münakaşayı, etrafta olan bir çok mebuslar duymuşlar ve kendilerine doğru gelmiye başlamışlardı. Bunlar arasında, Rize mebusu Rauf Bey de vardır. Rauf Bey, Hüseyin Beyi Halit Paşanın (dışarıya gelsene...) dâvetinin neticesini tahmin ediyor ve hemen (arkadaşlarını) haberdar ediyor." (Sisli Tarihimiz, C.1 İstanbul 1976, s. 6566)

HALİT PAŞAYI TESKİN ETMEYE ÇALIŞIYORLAR

HÂDİSENİN gelişmesini takip etmeden önce, şu hususu hatırlatmakta fayda var: Meclisin dahilî nizamnâmesine göre, toplantı salonuna silahlı olarak girmek yasaktır. Bu yasağa rağmen, bazı milletvekillerinin daimâ silahlı olarak içtima salonunda bulundukları, zaman zaman şikâyet mevzûu oluyordu. Birinci Meclisteki nisbeten tabiî görülen bu hâl, İkinci Meclisteki tamamen tasfiye edilmek istenen hallerden birisi idi.

Meclise silahlı gelen zevat herkes tarafından biliniyordu. Rize milletvekili Rauf Bey arkadaşlarına Halit Paşanın münakaşasını haber verdiğinde bu arkadaşlarının hepsi de her zaman silahlı idiler. Bunlar, Afyon mebusu Ali Bey (Çetinkaya), Cebelibereket mebusu Avni Bey (Paşa) gibi şahıslardan meydana geliyordu.

Rauf Beyin (Rize) derhal haber verdiği bu silahlı grub, hemen Halit Paşanın etrafına toplandılar. Bu arada Meclis müzakereleri devam ediyordu ve kürsüde, Saruhan milletvekili Abidin Bey bulunuyordu. Münakaşa mevzuu, başbakanlık bütçesi idi. Görüşmeler hareretli bir atmosferde geçiyordu. Ali Çetinkaya ve Kılıç Ali Beyler, Halit Paşayı tatmin ve teskin etmeye uğraşıyorlardı. Ali Çetinkaya, nisbeten geride duruyor ve söze fazla

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karışmak istemiyordu. Salih Bey, Halit Paşaya hitaben şunları söyledi:

"Sevgili Paşam. Gel Allahaşkına, idare odasına geçelim. Bir kahve iç. Sükûn bul. Fazla asabiyet için hiç bir sebeb yok. Herşey senin istediğin gibi olur."

Ve, cevap beklemeden, laubali bir tavırla Halit Paşanın koluna girerek yan kapılardan birisinden çıkardı. Arkasından diğerleri de geliyordu. İdare odasında, Yunus Nadi Bey, yazı yazmakla meşguldü. Rauf Bey kendisine kısaca vaziyeti anlatınca, Yunus Nadi Bey, babacan bir tavırla Halit Paşanın yanına geldi:

"Bak paşa! Sen, bu memleketin nâdir yetiştirdiği bir kumandansın. Senin dertlendirilmene, üzülmene, sinirlenme asla tahammül edemeyiz. Senin civanmertliğini bütün vatan bilir. Hüdâ şahit, rahatsızlığını duyduğum zaman kalbim kanadı. Sen, bu parlamento hayatının girdi çıktılarına intibak edemezsin. Ne arzun varsa bana söyle. Hiçbir arkadaş seni kat'a üzmek istemez. Bak, rengin ne kadar değişmiş. Gel şöyle şu masa başına ve bu meseleleri kapat. Afakiyattan bahsedelim. Ne zaman Almanya'ya gidiyorsun?"

Halit Paşa, Yunus Nadi Beyin bu samimî görünen sözleri karşısında birazcık sükûn bulmuştu. Ona cevaben, "Şu işi bir bitireyim. Gideceğim" dedi.

Yunus Nadi Bey, orada bulunanlara gizli bir işaret verdi: Onlarsız Paşayı daha çok kolay teskin edebileceğini anlamıştı. Nitekim, yalnız kaldıkları zaman, bir müddet daha konuştular.

Hâdisenin bundan sonraki kısmını bir kitaptan aynen takip edelim:

"Halit Paşa, nisbeten sükûn bulmuş bir şekilde, müzakere salonuna dönmek üzere ayrıldı ve salona girdiği zaman, kuvvetli bir ihtimale göre, biraz evvel Yunus Nadi Beye söylediği teklifini riyâset makamına verdikten sonra, müzakereleri terketmek arzu ve kararında idi. Fakat...

HÜSEYİN BEY — Elazığ mebusluğu yapan bu Meclis üyesi Halit Beyin kazan teklifini öğrenmek isteyince kıyamet kopmuştu.

"Fakat, salona girdiği zaman, Elazığ Meb'usu Hüseyin Bey, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, Rauf, Salih ve Avni Beylerin teşkil ettikleri halka arasında, oldukça yüksek sesle bir şeyler söylerken buldu. Halit Paşa tam içeri girdiği anda, belki tesadüf, Hüseyin Bey kendisini gördü ve sustu.. Bu sırada bütün bakışlar, Halit Paşanın üzerine dönmüştü.

"Paşa bu bakışlarda bir meydan okuma mı buldu, nedir, âni bir kararla gruba doğru yürüdü. Hüseyin Beye hitab etti:

"'Bak... Sana göre hâdise daha kapanmamış.. Ağzınıza sakız lâzımdı anlaşılan.. Öyleyse devam edelim. Bu kadarı da fazla.. Ya sen, ya ben..'

"Hüseyin Beyin etrafındaki grub, yine müştereken ayağa kalktılar ve yine müştereken ricada bulunmaya başladılar. Bu sefer, en ısrarlı rica Ali Beyden geliyordu. Paşanın diğer tarafında Rauf Bey (Rize) vardı. Müzakerelerin heyecanlı bir safhada olması, nisbeten gerilerde cereyan eden hâdiseyi, umumi heyetin alâka ve dikkatinden uzak tutuyordu. Grub, beraberce salonun sağ yan kapısın-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan dışarı çıktı. Herkes, Paşaya, bir müddet dinlenmesini rica ediyordu. Hüseyin Bey, Salih Beyin ikazı üzerine içerde kalmıştı.

"Ali Beyin, bu hâdiseden kısa bir müddet evvel, çay istediği anlaşılmaktadır. Çünkü tam bu sırada, bir hademe, elinde çay fincanı geliyordu... Ali Bey, paşayı kapıya kadar uğurladıktan sonra geri dönmek niyetini tevsik etmek üzere, çay fincanını eline alıyor ve bir taraftan da, Halit Paşa ile konuşmaya devam ediyor:

"'Paşa, bütün bu işler malûl gaziler meselesi değil mi? Neden bize itimat etmiyorsun?.. Emin ol, el birliğiyle bu işi hallederiz.'

"Grub, Meclisin dış kapısının önündeki camekâna yaklaşmıştır. O anda ne oluyor?. Halit Paşa, kendisi için

SAYFA ARKASINDA

Atatürk'e Hitler benzetmesi

ÇEŞİTLİ zamanlarda Atatürk'e itiraz eden, karşı çıkan ve tartışmaya giren, bu yüzden de makamından olan devlet adamlarından birisi de Reşit Galip'tir. Cemal Granda, "Atatürk'ün Uşağı İdim" isimli kitabının 82. sayfasında, Reşit Galip'in Maarif Vekilliğinden alınmasını ve sefalet içinde ölmesini anlatıyor.

"Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanı oluşundan bir kaç ay geçtikten sonra İstanbul Üniversitesinde 'İnkılâp Tarihi' için bir sürü gerekmişti. Bu kürsüde ilk dersi verecek ve devrimlerimizin tarihçesini yapabilecek kişinin kim olabileceği görüşülüyordu. Yine bir akşam sofrasındaydık. Atatürk, hararetle bu görevin kendisine düşmesi gerektiği tezini savunuyor:

" 'Bu işi ancak ben yapabilirim. Gerçi inkılâbı beraber yaptık, fakat bu kürsüyü ben işgal edebilirim, yoksa bu Maarif Vekilinin işi değil. Olmazsa benim nâmıma kızım Âfet yapar' diyordu.

"Reşit Galip ise itirazı basıyor:

" 'Paşam, herşeyi siz yaparsanız, biz ne iş göreceğiz?' diyordu.

"Fakat Atatürk de dediğinde ısrar ediyor:

" 'Ya ben, ya Âfet Hanım' diyor da başka bir şey söylemiyordu.

"Reşit Galip buna da cevabı yetiştiriyor:

" 'Paşam, Âfet Hanım kızınızsa, bizler de oğlunuzuz. Aramızda fark var mı ki? Bu işi Maarif Vekilinin yapması gereklir. Biz de oğlunuz olarak bu vazifenin kendimize verilmesini istiyoruz' diye söyleniyordu.

"Bu iş sonuçlanmadan aynı günler içinde bir başka olaya daha değinmek isterim. Bir kaç gün sonra sofrada, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Atatürk'ün çevresini, çevirmişler, şurdan burdan konuşuyorlardı. Bir ara Recep Zühtü, Atatürk'e:

" 'Paşam' dedi, 'Reşit Galip'e biri demiş ki: Hitler bugün konuşacak. Bunun üzerine Reşit Galip de şu cevabı vermiş: Bizim Hitler hergün konuşur.'

"Atatürk bu lâfa kızmak şöyle dursun, kahkahalarla gülmüştü.

"Aradan günler geçti. Reşit Galip hâlâ inkılâp tarihi kürsüsü için çalışıyor, Atatürk'ü uygun bir zamanda kandırabilir miyim, diye düşünüyordu. Tam o sırada Milli Eğitim Bakanlığından da affedildi.

"Yerine Hikmet Bayur geldi.

"Bakanlıktan ayrılması Reşit Galip'e uğurlu gelmişti. O yaz İstanbul'a gitmişti. Bir gün Moda'da ailesiyle birlikte sandalla gezerken denize düşmüş, zatürreye yakalanmış. İki ay kadar tedâvi oldu. Kış yaklaşmıştı. Reşit Galip Keçiören'deki evinde yatıyordu. Garip bir rastlantı, Hikmet Bayur, inkılâp tarihi kürsüsünde ilk konferansını verdiği gün, bu kürsü uğruna Atatürk'le tartışmayı göze alan Reşit Galip de hayata gözlerini yummuştu."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halit Paşa, Ali Bey'in beynini dağıtacaktı

olduğu kadar, memleketin muhafazası için canla başla vuruşarak vücutlarından uzuvlar kaybetmiş ve malûl kalmış binler, onbinlerce emektar namına, bu âfaki sözlerin âni asabiyeti ile mi veya altıncı hissiyle meşum bir niyeti düşünmüş olmasının nefis müdafaası duygusu ile mi, nedendir bilinemiyor, süratli bir kaç adımla grubdan ayrılıyor ve aradaki mesafeyi bir kaç metreye çıkardıktan sonra birden geri dönüyor. Fakat bu dönüşle beraber, iki eli, sağ ve sol cebinden iki tabanca çıkarmıştır..

"Paşanın kısık sesi duyuluyor:

"'Sizden evvel ben davranıyorum.. Al sana Ali.'" (Halit Paşa Ali Çetinkaya vuruşması. İstanbul. 1955. s.5657)

AVNİ BEY— Rauf Bey'in arkadaşı olan Cebelibereket Meb'usu Avni Bey (Paşa) da Meclise silahlı gelenler arasındaydı.

ALİ BEY NASIL KURTULDU?

TARİHÇİLER, Ali Çetinkaya'yı hayatta bırakan hâdisenin, iki tabancanın birden patlaması olduğunu kaydediyorlar. Onlara göre, ünlü bir nişancı olan Halit Paşa'nın, bu kadar kısa bir mesafeden tam isabet kaydetmemesinin tek sebebi, iki elle birden ateş etmesidir.

Tarihçi Cemal Kutay'a göre de, kendi ifadesiyle "ne olduğunu anlamayan" Ali Beyin elindeki çay fincanının düşmesi ve gerisin geriye giderken merdivene ayağının takılıp düşmesi, onun hayatta kalmasına sebeb olan ikinci şansı. Kutay, "Bu düşme Ali Beyi kurtarmıştır" dedikten sonra, gelişmeyi de şu şekilde naklediyor:

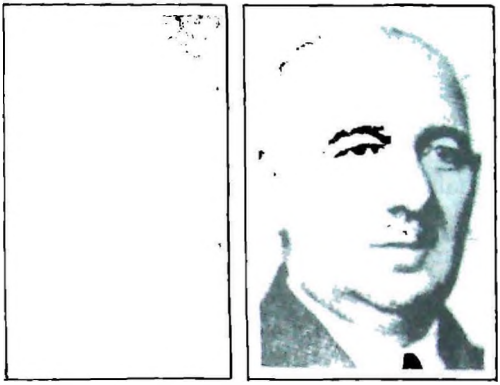
"Çünkü Halit Paşanın elindeki iki tabancada da, kurşunlar mevcuttur. O mesafeden, Halit Paşa çapında bir askerin birisini öldürmek kasdıyla ateş etmesi halinde karşısındakinin kurtulma ihtimalini, Paşayı bilenler, sâdece mahâretli bir tebessümle karşılıyorlar ve şunları söylüyorlar:

"'Eğer hâdise, rü'yet şahitlerinin dedikleri gibi cereyan etmişse, Ali Beyin ölümden kurtulması, asrın mu'cizesidir.'

"Bu şahitlerin ifadesine göre, hâdisenin bundan sonraki safhası şöyle cereyan etmiştir: Ali Bey tökezleyince, ikinci basamağa sendeleyerek oturmuştur. Bu ânî çöküş, Paşaya hedefini şaşırtmış ve o da, Ali Beyin üstüne atılarak onu altına almış ve sağ dirseğiyle göğsünün üzerine istinat yaparak, tabancalarından birini alnına dayamış, tam ateşliyeceği sırada, Cebelibereket meb'usu Avni Bey (Paşa) Halit Paşanın üzerine atılarak, elini çekmiş, hedef değişmiş ve patlayan silâh, Ali Beyin beynini dağıtacağı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ali Bey, bu sırada, serbest kalan sağ kolunu, arka cebine doğru kaydırarak, kayışında kayıp sola gelmiş olan tabancasını zorla çekerek Paşanın karnından ateşledi. Halit Paşa baygın bir vaziyette titredi. Bu arada bir adamın da Halit Paşa'nın üzerine eğilerek elindeki tabancasını, kolunu bükmek suretiyle aldığı görüldü.

Rize milletvekili Rauf Bey'in arkadaşları olan, Afyon mebusu Ali Bey (Çetinkaya) ve Salih Bey (Bozok) Meclis'te dalma silahlı olarak dolaşıyorlardı.

yerde, yüzünü sıyırarak geçmiştir.. Yine, rü'yet şahitlerinin ve tahkikatın sonunda kendisinin İfadesine göre, Ali Bey, bu sırada, serbest kalan sağ kolunu, arka cebine doğru kaydırarak—yine bir tesadüf eseri diyelim—kayışında kayıp sola gelmiş olan tabancasını zorla çekerek Paşanın karnından ateşledi. Karından giren kurşun ciğerlere doğru bir seyir takip ederek çiğerleri parçaladı ve Halit Paşa, baygın bir vaziyette titredi. İşte bu sırada, bir adamın elinde tabanca ki, bu tabancanın ateşlenmemiş olduğu ifadeleri var, Paşanın üzerine eğilerek elindeki tabancasını, kolunu bükmek suretiyle aldığı görüldü.

"Bu zat, Rize meb'usu Rauf Beydi..." (Sisli Tarihimiz. İstanbul. 1976. C.1. s.69-70)

BİR BAŞKA ANLATIŞ

HALİT Paşa'nın 5 gün sonra, arkadaşları tarafından kaldırıldığı Meclis odasında öldüğünü, onu vuranın da aslında Ali Çetinkaya değil Rauf Bey olduğunu daha sonra anlatmak üzere şimdi, hâdisenin başka bir kaynakta değişik bir şekilde nasıl anlatıldığına geçelim.

Tarih araştırmacısı Mithat Sertoğlu, bu hâdiseyi anlatırken, Halit Paşanın değil de, Elazığ milletvekili Hüseyin in elindeki bir önergeyi imzalatmak üzere Halit Paşa'ya geldiğini, hâdiselerin bunun üzerine geliştiğini belirtiyor. Buna göre de, hâdise 9 Şubat 1925 Pazartesi günü meydana geldi. İsterseniz, daha doğru bir değerlendirmeyi yapabilmek için sözü tarih araştırmacısı Mithat Sertoğlu'na bırakalım:

"9 Şubat 1925 Pazartesi günü, Meclis, Kâzım (Özalp) Paşa'nın başkanlığında toplanmış Sayıştay ve Başbakanlık bütçelerini görüşüyordu. Bir aralık Elazığ milletvekili Hüseyin, salonun son sıralarının birinde oturduğu yerden kalkarak hazırladığı bir önergeyi arkadaşlarına imza ettirmeye başladı. Bu arada salonun orta sıralarının birinde oturan Halit Paşa'nın yanına geldi." (Yıllarboyu Eylül. 1978. s.4)

Elazığ milletvekili Hüseyin, Halit Paşa'nın yanına geldikten sonra, Paşadan elindeki önergeyi imzalamasını istedi. Bundan sonra olanları aynı dergiden takip edelim:

"Bu, veteriner okulu mezunlarına yüz ellişer lira teçhizat bedeli veril-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mesi hakkındaki kânun tasarısının 1923 yılı mezunlarını da içine almasına dâir bir önergeydi.

"Halit Paşa, önergeyi alıp okumaya başladı. Sabırsızlanan Hüseyin Bey:

"'Önemli ve siyâsî bir şey değil... Hem biz sizin önergelerinizi okumadan imzalıyoruz,' dedi.

"Halit Paşa, kaşlarını çattı:

"'Ben körü körüne imza etmem, karşılığını verdi.

"Sonra, Hüseyin Bey'in:

"'Canım paşa neden bu kadar ısrar ediyorsun? İmzalayıver,' demesi üzerine birden bire parlayıp yerinden fırladı ve:

"Vay... sen bana istediğini zorla mı yaptıracaksın?' diye haykırdı.

"Hüseyin Bey'in de canı sıkılmıştı. Yine de sükûnetle cevap verdi:

"'Bugün ne kadar sinirlisin paşam? Benim dostça sözlerimi böyle anlıyorsun...'

"Halit Paşa, gürledi:

"'Evet, öyleyim, dışarıya gel de kozumuzu paylaşalım.'

HÜSEYİN'İ TEPELEYECEKTİ

HÜSEYİN Bey koridora çıkınca üzerine yürüdü. Ancak tatsız bir olayın geçeceğini anlayan öbür milletvekilleri kendisini güçlükle idare âmirleri odasına aldılar. İçeride Ali (Çetinkaya), Salih ve Rauf Beyler bulunuyordu. Halit Paşa, Hüseyin Bey'in kendisine istediğini zorla yaptırmaya kalkıştığını, bunun için onu mutlaka öldüreceğini söylüyordu. Öbürleri Paşanın son derece heyecanlı bulunduğunu görerek yatıştırmaya çalıştılar.

"Halit Paşa, biraz yatışır gibi oldu, sonra kendisini odada yalnız bırakmalarını rica etti. Onlar çıkarken de en geri kalan Salih Bey'i kolundan yakalayarak kulağına:

"'Sen kapıyı tutarsın. Hüseyin'i içeriye gönder... Ben onu tepelerken odaya kimse gelmesin dedi.

"Salih Bey, bir şey söylemeden çıktı. Halit Paşa ise, onun isteğini kabul

RAUF BEY— Halit Paşanın Hüseyin Beyi dışarıya davet etmesinin neticesini hemen tahmin ederek silâhlı arkadaşlarını çağırmıştı.

ettiğini sanarak bir süre bekledi, ancak kimsenin gelmediğini görünce sabırsızlanıp, dışarıya çıktı ve toplantı salonuna gitti. Burada gözleriyle Hüseyin Bey'i arayınca onun gerilerdeki sıraların birinde oturduğunu görerek arkasına rastlayan sıraya gidip oturdu. Sonra görünüşte sakin bir sesle:

"'Kılıç Ali seni dışarda bekliyor' dedi.

"Meseleye artık kapanmış gözüyle bakan Hüseyin Bey, buna inanarak kalkıp salondan çıktı. Halit Paşa da kendisini takip etti. Az önceki olaya tanık olan ve onun nasıl sinirlenmiş olduğunu bilen milletvekilleri, Halit Paşa'nın, Hüseyin Bey'den sonra salondan çıktığını görünce endişeye kapıldılar.

"ONU BUNU BİLMEM"

HALİT Paşa ise koridorda Hüseyin Bey'in peşinden yetişip kolundan tuttu:

"'Haydi gel, kozumuzu paylaşalım.'

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kel Ali merdivenlere takıldığı için kurşunu yemekten kurtuldu

"Hüseyin Bey, onu:

"'Canım paşa bugün çok sinirlisin.. Ne kozu? Aramızda ne var ki?.. Ben senin arkadaşınım. Şimdi nasıl emredersen öyle olsun' diye yatıştırmaya çalıştı.

"Lâkin, öbürü inatla kafasını salladı:

"'Onu bunu bilmem, kozumuzu paylaşacağız... Dışarıya bahçeye çıkalım.'

"Sonra, önden yürüyerek dört basamak merdiveni indi.

"Bu sırada Ali Çetinkaya, elinde çay fincanı olduğu hâlde tesadüfen dışarıya çıkmıştı. Durumu görünce onu yatıştırmaya çalıştı:

KILIÇ ALİ—. Mecliste silâhlı kesed CHP sorbalarındandı. Ali Çetinkaya'yı (Kel Ali) düelloya davet eden Halit Paşa'yı sakinleştirmeye çalışmıştı.

"'Canım paşa, şu sinirliliği bırak. Burasının Millet Meclisi olduğunu unutma. Biraz sakinleş, ne oluyorsun?'

"BURAYA GEL KEL ALİ"

HALİT Paşa bunu duyunca bütün hiddeti bir anda Ali Çetinkaya'ya yöneldi... Onun, Hüseyin Bey'i kendisine karşı korumasına tahammül edememişti. Hemen iki elini yan ceplerine götürüp biri siyah, diğeri beyaz kabzalı iki tabanca çıkardı. Ali Bey bunu görünce çay fincanını bir tarafa fırlatarak canını kurtarmak için geriye doğru çekilmeye başladı, Halit Paşa ise:

"'Buraya gel kel Ali...' diye haykırıp sağ elindeki tabancayla ona ve sol elindeki ile Hüseyin Bey'in gittiği tarafa doğru birer el ateş etti.

"Ali Çetinkaya bu sırada merdivenlere takılıp düştüğü için kurşunu yemekten kurtuldu. Çünkü Halit Paşa şaşmaz bir nişancıydı, ancak, iki el daha ateş ettiği halde Ali Çetinkaya merdivenden sırtüstü yuvarlandığı için isabet ettiremedi. Üstelik kendisi de koşarken ayağı takılıp merdivenden yuvarlandı, fakat hemen toparlanıp Ali Çetinkaya'nın üzerine atıldı ve altına aldı. Aralarında bir kaç dakika süren amansız bir mücadele geçti. Kimse yaklaşmaya cesaret edemiyordu.

"Halit Paşa sonunda silâhını rakibine doğrultmaya muvaffak oldu. Tam ateş edeceği zaman meçhul bir silâh patladı. Halit Paşa sol memesinin biraz altından ağır şekilde yaralanıp yığıldı." (Yıllarboyu Eylül 1978.s.4)

Hadisenin anlatılış şekli ne olursa olsun, ortaya çıkan netice şu ki, savaşlarda gösterdiği ataklık ve cesare-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tinden dolayı arkadaşlarının "deli" dedikleri Halit Paşa ile, Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey arasında çıkan bir tartışma Halit Paşanın vurulması ile neticelenmiştir.

Halit Paşa'nın vurulduktan sonra başına gelenleri şimdilik bir tarafa bırakalım ve o gün hadiseyi müteakip Meclis'te nasıl bir hava hâkim olduğuna bakalım:

Kürsüde, Saruhan Mebusu Abidin Bey vardır ve Başvekâlet bütçesini tenkid etmektedir. Vekiller hey'eti sırasında, başta Başvekil Fethi Bey olarak bütün vekiller—Maliye Vekili müstesnâ—mevcutturlar. Görüşmeler heyecanlı geçtiğinden dolayı alâka ile takip edilmektedir.

İşte tam bu sıralarda birbirini takiben üç veya dört el silah sesi salonun camlarını titreterek akisler yapıyor. Bu silah sesleri bütün milletvekillerini heyecanla ayağa kaldırıyor. Herkes birbirine ne olup bittiğini merak bi-raz da korkuyla soruyor. Kürsüde olan Abidin Bey o anda, heyet-i umumiyenin hissine tercüman olarak bağırıyor:

"Efendiler... Silâh hâkim olacaksa hepimiz çekilir, gideriz..."

Milletvekillerinden bir kısmı, celsenin tatilini istemektedir. Balıkesir milletvekili Süreyya Bey bu teklife itiraz ediyor:

"Hepimizin anlaması meşrut hâdisat cereyan ediyor. Makam-ı riyâset izahat versin." diyor. Reis Kâzım Paşa, sükûnetle ve elindeki bir nota bakarak şöyle diyor: "Halit Paşa ile Ali Bey arasında bir münakaşa vukua gelmiş ve Halit Paşa vurulmuştur."

RESMÎ TEBLİĞ

RİYÂSET makamının bu kısa ve hâdisenin vukua geliş safhası itibariyle dikkate değer olan izahatını müteakip cel-

Atatürk hizmetçisinin kafatasını ölçtürmüştü.

CUMHURİYET'İN ilk yıllarında başlayan milliyetçilik hareketi, git gide ırkçılığa ve kafatasçılığa kadar uzanmıştı. Herkesin kafatasları ölçtürülüyor, o kimsenin Türk olup olmadığı böylece tesbit edilliyordu. Her tarafta espri mevzuu olan bu ölçüm işleriyle ilgili bir hâtırasını anlatan Cemal Granda, "Atatürk'ün Uşağı İdim" isimli kitabının 57. sayfasında şöyle diyor:

"Şapka Devriminden sonra fes bir kenara atılmış herkes şapka giymeye başlamıştı. Şapkayla beraber, bunu giyecek olanların kafa ölçüleri de ortaya çıkmıştı. 1930 yılında Ankara'dayız. O zamanın Millî Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip elindeki bir makineyle herkesin kafatasını ölçüyor. Dolikosefal mı, Brakisefal mi? Yani biz hizmetkârların konuşmalarına göre hayvan mı, yoksa insan mı? Hatırımda kaldığına göre 77-79 gelen kafalar Dolikosefal, 81'den ileri olanlar da Fordman Brakisefal.

"Atatürk'ün başı ölçüldü ve 81 geldi. Odadakiler sıraya girmişler, başlarının ölçülmesini bekliyorlar. Atatürk, Reşit Galip'e:

"Çelebi'ninkini ölç' dedi.

"Öbürlerinden önce başım ölçüldü. 81 çıktı. Sevinmeğe başlamıştım. Öyle ya, Atatürk'le aynı kafa ölçüsü taşıyordum. Fakat sevincim uzun sürmedi.

"Atatürk: 'Olmaz! O hayvan kafalıdır. Bir yanlışlık olmasın' dedi.

"Neredeyse ağlayacaktım. Alındığımı anlayınca gülmeğe başladı. Tekrar dalıma basarak, 'Baksana Çelebi'nin kafasına. O melon kafanın benimkiyle ilgisi var mı?' dedi."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Resmî tebliğe göre, Paşa'nın durumu vahim değildi, ama...

se tatil ediliyor ve hemen riyâset divanı toplanarak ilk tahkikattan sonra şu tebliğ neşrediliyor:

"'Bugün saat altıya doğru Meclis koridorlarında Ardahan meb'usu Halit Paşa ile Afyon mebusu Ali Bey arasında müessif bir vak'a tahaddüs etmiştir. Divan-ı riyâsetçe dinlenen şâhitlerin ifadelerine nazaran vak'a, şöyle olmuştur: Halit Paşa, Elaziz mebusu Hüseyin Beyle tehaddüs eden münakaşadan mütevellid heyecan, hiddet ve infialini teskin için tavassutta bulunan ve iki arkadaş arasında bir hâdise vukuuna meydan vermemeye çalışan Afyonkarahisar meb'usu Ali Beye birdenbire izhar-ı şiddetle, artık Hüseyin Beyle olan nizamı terkettiğini ifade etmiş ve Meclisin medhal koridorunda her iki cebinden çıkardığı iki rovelverle Ali Bey üzerine ateş etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Ali Bey, tahaffuz için geri geri gitmekte iken merdiven basamağına ayağı takılarak arkası üstü düşmüş ve Halit Paşa Ali Beyin üzerine tekrar saldırmıştır. Bu boğuşma neticesinde Ali Bey hafif surette yüzünden ve Ardahan mebusu Halit Paşa da karnından mecruh olmuştur. Meclis divan-ı riyâseti icra eylediği tahkikat-ı evveliyeyi müteakip derhal Ankara mahkemesi asliye müddeiumumiliğini dâvet ve tahkikat-ı evveliye ile beraber kendisine tevdi-i keyfiyet eylemiştir. Tahkikat ve tâkibat-ı kanuniye devam etmektedir.

Efendiler Silah Hakim Olacaksa Hepimiz Çeker Gideriz.

Halit Paşanın ahval-i sıhhiyesinde bir vehamet olmadığı müdavata başlayan doktorlar tarafından temin olunmaktadır." (Sisli Tarihimiz. İstanbul. 1976. C.1. s.71-72)

HALİT PAŞAYI KİM VURDU?

HÂDİSENİN meydana geldiği gün olan 9 Şubat 1925'te yayınlanan bu resmî tebliğde, Halit Paşa'nın sıhhi hâlinde bir vehamet olmadığı belirtiliyor. Ama böyle denmesine rağmen

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mecliste bulunan Atatürk, hâdiseye çok üzülmüştü. Halit Paşa'nın yanına gidip hatırını sordu. Halit Paşa'ya: "Seni Ali Bey mi vurdu?" diye sorulunca, "Hayır, Kel altımdaydı, nasıl vurabilir? Beni Rize milletvekili Rauf vurdu" cevabını vermişti.

hâdiseden beş gün sonra Halit Paşa, hayata gözlerini yumuyor.

Bu tebliğde Halit Paşa'yı kimin vurduğundan bahsedilmiyor. Fakat daha önceki anlatılanlar, Halit Bey'i Ali Çetinkaya'nın vurduğunu gösteriyordu. Durum gerçekten böyle miydi?

Halit Paşanın yaralanmasından sonra müteaddit yerlerde zikredilen ifadesine göre, Paşa kendisini Ali Çetinkaya'nın değil, Rauf Beyin vurduğunu söylüyor.

Tarih araştırmacısı Mithat Sertoğluna bu hususta kulak verelim:

"Bu sırada yetişen Cebelibereket milletvekili Avni Bey, Halit Paşa'nın elinden silahını aldı. Trabzon milletvekili Muhtar Bey ise, Halit Paşa'yı kucaklayıp idare odasına götürdü ve hemen ilk tedavisine başladı.

"Meclis'te bulunan Atatürk, olaya çok üzülmüştü. Halit Paşa'nın yanına gidip hatırını sordu. Halit Paşa'ya:

"'Seni Ali Bey mi vurdu?' diye sorulunca:

"Hayır, Kel altımdaydı, nasıl vurabilir? Beni Rize milletvekili Rauf vurdu' cevabını vermiştir." (Yıllarboyu. Eylül 1978. s.5)

"VURDUĞUN ADAMI BANA MI SORMAKTASIN!"

HÂDİSENİN görgü şahitlerinden olan Meclis'in Gümüşhane müstakil milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu, Halit Paşa vak'asını anlatırken, o da Halit Paşa'yı Rauf Bey'in vurduğunu, Halit Paşa'nın ağzından duyduğunu nakledererek şunları söylüyor:

KÂZIM ÖZALP— Hâdise öncesinde Fethi Bey Hükûmetinin ilk bütçesini görüşen Meclise başkanlık yapıyordu.

"'Meclis'te bütçe müzakereleri cereyan ediyorken, saat beşi on geçe salondan silâh sesleri gelmeye başladı. İçtima salonundan hemen fırladım. Üç silâh daha atılmıştı. Arkamdan Rüşdü Paşa haykırdı: 'Nereye gidiyorsun?' Ben hemen salona çıktım. Cümle kapısından salona elinde tabanca ile (Cebelibereket mebusu) Avni Bey girdi. Merdivenin yanındaki şubeden de Kılıç Ali çıkarak, salonun duvar kenarına sürünerek belinden tabancasını çıkarmağa hazırlanıyor ve onu da, şaşırdığından beceremiyordu. Elimdeki Barabellumu Avni Bey'e çevirerek, elindeki tabancayı bırakmasını söyledim. Bu sırada Rüşdü Paşa ile Muhtar Bey (Trabzon) de yanıma gelmişlerdi. Avni Bey 'Aman ne yapıyorsunuz, bu tabanca benim değildir. Kapı aralığında kavga edenlerin elinden aldım' demesi üzerine Rüşdü Paşa oraya koştu. Kılıç Ali'ye de verdiğimiz işaret üzerine şubesine girmişti.

"Rüşdü Paşa'nın haykırması üzerine antreye girdim. Halit Paşa'da renk kalmamıştı. Ayakta sallanıyordu. Hemen kendisini kucaklayıp yol sergisinin üzerine uzattık. Yaranın nerede olduğu henüz belli değildi.

"'Paşa, seni kim vurdu?...' dedim. Cevaben:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"'Kel Ali'yi altıma aldım. ..... Rauf üstümden (arkamdan) bana ateş etti' dedi.

"Hemen yeleğinin düğmelerini çözdüm. Bir de baktım ki, giydiği beyaz gömlek kızıl kana bulanmıştı. Güç nefes alıyordu. O sırada Rize meb'usu Rauf yanımda peydâ olmasın mı? Rengi kaçmış, endişeden titriyordu. Bana:

"'Nasıl oldu..' demesine mukabil:

"'Vurduğun adamı bana mı sormaktasın?... Paşa'nın kendisi söyledi' dedim." (Yalan Söyleyen Tarih Utansın. 3. Baskı. 1986. İstanbul s.161-162.)

Gümüşhane müstakil milletvekili Zeki, üzerlerinde bir çakı olmadığı için Rauf'tan bıçak ister. Rauf bıçağı verir ve hemen oradan uzaklaşır. Zeki bey anlatmasına şöyle devam ediyor:

"Bağırdık, çağırdık, ne bir hademe ve ne de bir polis meydanda yok. Muhtar Bey salona koşarak kapıdan bağırdı: 'Bir doktor arkadaş çabuk yetişsin.' Muhtar Bey koltukları altından, benimle Rüşdü Paşa da ayaklarından tutarak, kargatulumba vaziyette salon kapısından içeriye girip kalem odasının kapısını tekmelemeye başladım.

"'Kâtipler kapıyı açar açmaz, hemen üç masayı birleştirmelerini söyleyerek diğerlerinin de yardımıyla Halid Paşa'yı masanın üzerine uzattık. Yirmi dakika geçtiği halde gelen kimse yok, hâlâ kolum Halit Paşa'nın başı altında kaldığı halde bekliyordum. Bu müddet zarfında hafif bir baygınlık geçirdi; derken Meclis müzakereye hitam vererek bir kalabalık kütlesi odaya dahil oldu. Mustafa Kemal Paşa da, Riyâset-i Cumhur odasından geldi.

"'Erzurum meb'usu Gözübüyük Ziya Efendi Hoca'nın: 'Paşa seni kim vurdu...' sualine karşı, bize söylediği gibi: 'Kel Ali'yi altıma aldım, ...Rauf üstümden (arkamdan) bana ateş etti' dedi. Ziya Efendi Hoca da: 'Efendiler şâhid olun' dedi.

"'Etraftan henüz bir muavenet görmediğimden, arkadaşlara: 'Yahu, ne duruyorsunuz, Riyâset-i Cumhur odasında yastıklar vardır. Bir iki tane getiriniz de uyuşan kolumu kurtarayım' dedim. Neyse iki yastığı, sandalye minderini getirdiklerinden, yaralının başı altına koymaları neticesi ben de kolumu kurtardım. Oda tahliye olunarak hastahâne haline ifrağ edildi. İki gün sonra da, Meclis'e gelen bir sorgu hâkimi ifademize müracaat etti. Biz de, cereyan eden hâdiseyi olduğu gibi anlattık.'" (Yalan Söyleyen Tarih Utansın. Mustafa Müftüoğlu. İstanbul: 1986, s.161, 162, 163)

FETHİ BEY (OKYAR)— Halit Paşanın vurulduğu esnada başbakanlığını yaptığı hükümetin bütçesi görüşülüyordu.

KÂTİL RAUF

TARİH Araştırmacısı Mithat Sertoğlu da, Deli Halit Paşa'yı Rauf Bey'in vurduğunu, ama bunu Ali Çetinkaya'nın üstlendiğini belirterek şunları kaydediyor:

"Halit Paşa'yı kim vurmuştu? Gerçi tabancasında bir kurşun eksikti, ancak Halit Paşa kendisini Rize Milletvekili Rauf Bey'in vurduğunu söylemiş olduğu gibi çok sonra muhafız taburu subaylarından birinin bunu bir sohbet sırasında bu şekilde anlatıp onun sözlerini teyit ettiğini bir dostumdan dinlemiştim. O sırada İstanbul'da çıkmakta olan İstiklâl gazetesi 10 Şubat 1925 tarih ve 72 numaralı sayısında da Halit Paşa'nın yaralandıktan sonra kendisini Rize Milletvekili Rauf Bey'in vurduğunu söylediğini yazar. Bir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çok kimse bunun doğru olduğunu kabul etmiş ve Halit Paşa, Ali Çetinkaya'yı vurmak üzereyken yakın arkadaşı Rauf Bey'in yetişerek yakın mesafeden ateş edip onu vurmak suretiyle Ali Çetinkaya'nın hayatını kurtardığına bunun üzerine de onun suçu üzerine aldığına inanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk meclis binası pek çok garip hadiseye sahne oldu. Gerçek millet iradesinin pek aksettirmediği bu binada yaşanan hadiseler devlet terörü yüzünden uzun yıllar konuşulamadı ve tartışılamadı.

"Adli tahkikata gelince, Ankara savcılığı Halit Paşa'yı Ali Çetinkaya'nın vurduğu kanaatine varmış, ancak meşrû müdafaa halinde bulunduğunu kabul ederek hakkında o günkü deyimle—adem-i takip, yani bu olaydan dolayı kovuşturma yapılmaması kararını vermiş, böylece dosya kapanmış, ama Halit Paşa'yı kimin vurduğu hiçbir zaman kesin olarak anlaşılamamıştır." (Yıllar boyu, Eylül, 1978, s.5)

Deli Halit Paşa'yı Rauf Bey vurduğu halde, onu kurtarmak için Ali Çetinkaya'nın üzerine aldığına bir mim koyalım. Çünkü Ali Çetinkaya (Kel Ali) Halit Paşa'nın altında olduğu için, onu "nefs-i müdafaa" için vurduğunu söyleyerek meselenin daha çabuk kapanmasına sebeb olacaktır.

Cinayet neden örtbas edilmek istendi?

MESELE ÖRTBAS EDİLİYOR

DELİ Halit Paşa'nın beş gün hastaneye bile kaldırılmaması, vak'a ile alâkalı ifadesinin alınmaması ve 14 Şubat 1925 günü ölmesi üzerine, kendisinin ifadesi alınmadığından mahkeme "adem-i takip" kararı verecek ve mesele örtbas edilecektir. Ama yalnızca Halit Paşa'nın vurulması ve sonunda ölmesine kadar geçen hâdiselere bakıldığı zaman bile işin içinde bir "komplo" olduğu açık seçik görülmese bile kokusu duyulur. Meselenin bu yönüne son taraflarda dönmek üzere, şimdi biz tekrar hâdisenin seyrine dönelim. Deli Halit Paşa 5 gün içinde nasıl ölüme terkedilmişti?

Halit Paşa bir taraftan Meclis'te bir odaya yatırılırken diğer taraftan da o zaman bayağı şöhretli olan operatör Orhan Abdi Bey'in İstanbul'dan hemen getirtilmesi istenmişti. Operatör Orhan Bey, 11 Şubat Çarşamba günü Ankara'ya gelebilmiş, aynı gün Halit Paşa'nın kardeşi Sami Bey de Ankara'ya varmış ve Paşa'nın yarası Perşembe günü öğleden sonra açılmıştır. Paşa bir hastahaneye kaldırılsaydı da bu yara daha önce açılmış olsaydı, yine bundan bir kaç gün sonra Deli Halit Paşa hayata gözlerini yuma-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cak mıydı, yoksa kurtulur muydu? Deli Halit Paşa neden yaralanır yaralanmaz bir hastahaneye kaldırılmamış da İstanbul'dan gelecek bir doktorun yolu gayr-ı sıhhî bir meclis odasında bekletilmişti? Bütün bunların cevapları muallâkta kalıyor.

HASTAHANEYE KALDIRILMIYOR

TARİH araştırmacısı Mustafa Müftüoğlu, Halit Paşa'nın kardeşinin, Paşa'nın yarası açıldıktan sonra bir hastahaneye kaldırılmasını istediğini belirterek, şöyle diyor:

"Bu arada Halid Paşa'nın kardeşi, ağabeyinin herhangi bir hastahaneye kaldırılmasını ve Savcılıkta ifadesinin alınmasını arzu etmiş, ancak yarayı açan Operatör Orhan Bey: Yara, henüz açılmıştır ve gördüğünüz gibi ateş devamlı yükselmektedir. Bu durumda hastanın nakli doğru değildir.' demişse de, Halid Paşa'nın şuurunun yerinde olduğunu, ifadesinin alınmasında mahzur bulunmadığını kat'iyetle beyan etmiş, ancak bu kat'î beyana rağmen Halid Paşa'nın ifadesi alınamamış, resmî makamlarca gerekli hazırlık yapılırken Paşa vefat etmiştir. Ki Halid Paşa'nın vurulduktan sonra dört gün yaşaması ve bu müddet içinde şuurunu kaybetmediği halde ifadesinin alınmaması türlü tefsire uğramış ve Deli Halid Paşa'nın vurulup öldürülmesinde bir bit yeniği (!) aranmasını bu ve benzeri olaylar kolaylaştırmıştır." (Yalan Söyleyen Tarih Utansın, İstanbul 1986 C.6. s.164165)

ABİDİN BEY— Halit Paşa Meclis koridorunda vurulduğu esnada, Meclis kürsüsünde başvekâlet bütçesini tenkid ediyordu.

Orhan Beyin söylediği gibi Halit Paşa'nın ateşi yükseliyordu... Bu kendisi için gerçekten tehlikeli idi. Cemal Kutay, Deli Halit Paşa'nın öldüğü günkü ve bir gün evvelki durumunu şöyle anlatıyor:

"On üç Şubat Cumartesi sabahı Paşa, halsiz ve mustaribti. Orhan Bey sabah muayenesinden sonra, bir krizi önleyecek mevcut bütün tedbirleri tazeledi, ve mümkün olduğu kadar ziyaretleri tahdit etti. Sami Bey, yine iki gün evvelki ağabeyisinin ifadesinin alınmasında ısrar etti. Orhan Bey: 'Resmi makamlar lüzum görüyorlarsa ben bir şey diyemem. Paşa, konuşabilmektedir. Hafızası tamamen yerindedir. Fakat, bu gibi vahim yaralarda beklenilmeyen ihtilâtlar olabilir. Bunu da hatırlatmak şarttır.'

"Sami Bey o gün, Nazım Bey'i tekrar ziyaret etti ve Orhan Beyin sözlerini naklettî:

"'Anlaşılıyor ki, tahkikatın devamı için ağabeyimin müracaat zarureti vardır. Bunun bir an evvel ifasını betahsis rica edeceğim. Kendisi dün, iki defa bendenize: 'Müddeiumumi Bey, bana bir şey sormadı. Benim de anlatacaklarım var' demiştir. Bunun ehemmiyeti üzerinde nazar-ı dikkatinizi celbederim.'" (Sisli Tarihimiz, İstanbul 1976. C.1. S.86.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Lüzumsuz bekletilmekten dolayı kurtarılamamıştı

Kâzım Bey, o zamanki muhakeme sistemi üzerinde Sami Bey'e izahat verdi. Paşanın ifadesinin alınacağını söylüyordu. Ama ne yazıkki lüzumsuz bekletilmekten dolayı, Halit Paşa kurtarılamayacaktı. Nazım Bey, Sami Bey'e şu şekilde izahat veriyor:

"Tahkikat-ı evveliye tamamlanmıştır. Fezleke de malûm-u âlileridir. Bu fezlekenin Paşa Hazretlerinin sıhhî vaziyeti üzerinde menfî tesir icra edeceğini mülâhaza ederek kendisine tebliğ etmedik. Çünkü bu safhayı müteakip sorgu başlayacaktır. Paşanın asıl ifadesi de bu sırada alınacaktır. Fakat, madem ki ısrar etmektesiniz, müsaade buyurursanız, doktorlarla yeniden temas edelim.'

"Sami Bey, dost hukukçu mebuslardan şunu öğrenmişti: Eğer, Allah saklasın, bir emr-i hak vaki olsa bile, tahkikatın âmme hukuku mâhiyetini alabilmesi için, muhakeme safhasının bu şekle geçmesi şarttı. Müddeiumumiye bu cihetî, açıkça sormak metanetini gösterdi. Nazım Bey, büyük bir ıstırap içinde sorulan bu sualden cidden müteessir olmuştu.

Dedi ki:

"'Biz, hakikati ihraç için elimizden geleni yapmaktayız. Buna emin olunuz. Sizin endişenizi anlıyorum. Hiç merak buyurmayınız. İşte şimdi sizinle beraber Orhan Beyefendinin ziyaretine gideceğim. Vaziyeti hep beraber mütalaa edelim.' Nazım Bey, Sami Beyle birlikte Meclis binasına geldikleri zaman, Orhan Beyi, hastanın başı ucunda buldular.

"Nazım Bey, Orhan Beye vaziyeti izah etti. Orhan Bey, Sâmi Beyin endişelerine hak verdi:

"'Siz, efendim' dedi, 'Bir emr-i vakiin muhtemel icaplarını kabul ederek hareket edebilirsiniz. Çünkü bu kadar tehlikeli bir yaradan sonra mecruhun gösterdiği yaşama azmi, ancak, çok kuvvetli bir bünyenin neticesidir. Bunun, mutlak selâh şeklinde tecellisi vârit olduğu kadar, menfî de tezâhür edebilir.'

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Nazım Bey, selâhiyetli hekimin bu mütalâasını öğrendikten sonra, hemen adliyeye avdet etti ve vaziyeti sorgu yargıcı Nurettin Beye izah etti. İstintak safhasının başlayabilmesi için, muâmeleyi derhal tekemmül ettirmeye, o gün, Paşanın ifadesine müracaat mümkün olmadı.

MUHTAR BEY— Trabzon milletvekili olan Muhtar Bey, Halit Paşa vurulduğunda onu kucaklayıp idare odasına götürmüştü ve ilk tedavisine de başlamıştı.

HALİT PAŞA ÖLÜYOR

NCUMARTESİYİ pazara bağlayan gecenin ilk saatlerinde, Halit Paşanın ateşi, ânî olarak yükselmeye başladı. Orhan Bey, telâşlı ve endişeli idi. Ateşi Muttarit şekilde yükseliyordu. Vaziyetin vahametini anlayan Orhan Bey, derhal Sami Beyi haberdar etti. Kâzım Paşa da, Gazi'ye haber vermişti.

"Maalesef, on üç Şubatı, on dört Şubata bağlayan Cumartesi gecesi, gece yarısından iki saat sonra, cesaret ve kahramanlık başta olarak, askerlik

Dirisini değil, ölüsünü hastaneye kaldırmak istediler

meziyetlerine kelimenin mutlak mânâsıyla sahip bir Türk kumandanı, hayatının kırk üçüncü baharında, bir arkadaş kurşunuyla hayata gözlerini kapıyordu...

"Ölüm, vaktin gece yarısından sonra olmasına rağmen, nöbetçi yaverlik vasıtasıyla Gazi'ye bildirildi... Taşhan'da olan Sami Bey, hemen Meclise gelmişti. Ölüm haberini alanlar, gecenin bu ileri saatinde, Mecliste toplanıyorlardı. Kısa bir zaman sonra, Kâzım Paşa da geldi. Savcı Nazım Bey, sorgu yargıcı Hidayet Bey orada hazır idiler. Hükümet tabibi, naaş üzerinde kanûni muayeneyi yaptı ve ölümü tesbit etti. Daha sonra Müddeiumuminin talebi üzerine 'ölüm sebebi' üzerinde de selâhiyetli hekim raporunun alınması icap etmişti. Halit Paşanın âilesi, cenazenin İstanbul'a, aile kabristanının bulunduğu Eyüb'e naklini istediklerinden, cesedin memleket hastanesine kaldırılarak tahnit edilmesi (mumyalanması) icab ediyordu. Adlî makamların talebi üzerine de, aynı zamanda morga kaldırılması kararlaştırıldı. Bu suretle ölümün vukuu sureti, tıbben tesbit edilmiş olacaktı." (Sisli Tarihimiz. İstanbul 1976. C.1.s.86, 87-88)

Böylece Deli Halit Paşa ölmeden ifadesini almaya gelmeyenlerin hepsi bir araya gelmişti. Daha sağken hastaneye kaldırmayanlar, ölüsünü hastaneye kaldırmaktan bahsetmeye başlamışlardı.

HALİT PAŞA KİMDİ?

DELİ Halit Paşanın hangi maksatlarla öldürüldüğüne daha sonra gelmek üzere, şimdi bu Halit Paşa'nın kim oldu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

guna ve hangi cephelerde, kimlerle beraber savaştığına gelelim.

9 Şubat 1986 tarihli Milliyet gazetesinde "Deli Halit Paşa ile Kel Ali Bey Düellosu, Meclis'te Silahlar Konuştu" başlıklı yazıda, Deli Halit Paşa'nın kim olduğu da kısaca anlatılıyor ve şöyle deniliyor:

"TBMM'deki silahlı bir düelloda, Afyon Milletvekili Ali Bey tarafından yaralanan Ardahan Milletvekili Halit Paşa, olaydan beş gün sonra, 14 Şubat 1925'de tedavi edildiği Meclis binasında öldü.

"TBMM'nin 66 yıllık tarihinde, milletvekilleri arasında, tekme, tokat ve yumrukların konuştuğu, çantaların havada uçuştuğu, sıra kapaklarıyla kafaların yarıldığı, kulakların ısırılıp koparıldığı, hatta silahlara davranıldığı pek çok kavga ve dövüş olmuştur. TBMM çatısı altında, çekilen silahların patladığı tek olay, 9 Şubat 1925'teki Deli Halit Paşa ile Kel Ali Bey düellosudur ve ölümle sonuçlanmıştır.

ZEKİ BEY— Gümüşhane müstakil milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu, Halit Paşa vakasını anlatırken, o da Halit Paşa'yı Rauf Bey'in vurduğunu Halit Paşa'nın ağzından duyduğunu naklediyordu.

"Meclis'teki bu düello olayının iki kahramanı Kurtuluş Savaşı'nın asker kökenli kahramanları ve yakın arkadaşlarıdır. Bunlardan Halit Paşa, 1883 doğumludur. 1903'de subay çıkmış, Yemen, Trablus, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarına katılmış, 'Ardahan Fatihi' olarak ün yapmış, Sakarya Savaşları ve Büyük Taarruz'daki başarılarından sonra generalliğe terfi ettirilmiş, dokuz kez yaralanmış bir gazidir.

"Gençliğinden beri asabi mizaçlı olduğu için 'Deli Halit' diye ün yapan Paşa, son savaşta başında kalan bir kurşun nedeniyle, iyice hırçın ve alıngan bir haldedir."

NEDEN "DELİ" DENİLİYOR?

BİR ansiklopedide de Halit Paşa kısaca şöyle anlatılıyor:

"Halit Karsıalan (İstanbul 1883 Ankara 1925) Harbiyeyi bitirdi. (1903) ve Yemen'e gitti. (1908) Bundan sonrakı bütün hayatı cephelerde geçmiştir.

"Mondrostan sonra Kâzım (Karabekir) Paşa ile 15'inci Kolordu Komutanlığına gelerek İslâm Tümeni'nden kalan kuvvetlerin bir savunma çekirdeği haline getirilmesini sağladı.

"Milli Mücadele dönemi başında Erzurum Kongresi'nde Trabzon delegelerinin Mustafa Kemal'e karşı çıkmalarını, aldığı yıldırma tedbirleriyle önledi. Kurtuluş Savaşında Kocaeli Grubu'na kumanda etti ve bu sırada ataklığı yüzünden Deli Halit Paşa ünvanını aldı.

"İkinci Büyük Millet Meclisine Ardahan milletvekili olarak katıldı; bu dönemde Paşalar meselesi yüzünden Meclis'te sert tartışmalar yaptı. Malûl gazilerle ilgili bir önergeye imza toplamak için Ali Çetinkaya ile tartışırken kimin attığı bilinmeyen kurşunlarla Meclis koridorunda vuruldu." (Türkiye Ansiklopedisi. C.2., s.426)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Cepheden cepheye koşarken, evlenmeyi nasıl düşünürüm?"

Şüphesiz ki gazete sayfalarında kalmış ve ansiklopedilerdeki bu gibi bilgiler Halit Paşa'yı yeterince tanımamıza fırsat vermez. Zaten hakkında çok şey bilinmediği için, yazılanlar arasında da zaman zaman tenâkuzlu ifadelere rastlıyoruz. Meselâ, bir yerde Halit Paşa'ya sinirli olduğu için "deli" denildiği belirtilirken, başka bir yerde onun kurtuluş savaşında gösterdiği kahramanlık ve ataklıktan dolayı "deli" lakabını ona arkadaşlarının taktığı yer alıyor. Zaten Deli Halit Paşa'nın gösterdiği kahramanlıkları okuyunca ona neden böyle "deli" denildiğini siz de anlayacaksınız.

Halit Paşa, kırk iki yaşında öldürülmüştü...

Bu yaş, askerlik çağının normal terfi esaslarına göre, kaymakamlığa (yarbaylık) tekâbül eden devresidir. Öyleyse bu merhum zat neden "paşa" ünvanını almıştı?

Birinci Dünya Harbi içinde "cesaret ve muvaffakiyet-i fevkalâdesine göre terfi", merhum Enver Paşanın ordumuza getirdiği bir yenilik ve yerinde tedbirdi. Millî Mücadeleyi zafere ulaştıran bir çok kumandan, bu şekilde terfi etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuad Paşa bunlar arasındaydı.

Halit Paşa'nın babası da kendisi gibi askerdi. Babası Ahmed Bey miralay rütbesiyle ordudan ayrılmıştı. Yunan ve Rus Harpleri, Yemen İsyanı sırasında gösterdiği kahramanlıklardan dolayı iki defa mükâfaatlandırılmıştı. Halit Paşanın annesi Fatma Hanım da, babası Ahmet Bey gibi Eyüb'lü olduğu için, emekliliğinden sonra Eyüb'deki Şifa Havuzu çiftliklerine çekilmişlerdi. Halit Paşanın dört erkek ve bir kız kardeşi vardı. Babası Ahmet Bey, Birinci Dünya harbinin sonlarına doğru vefat etmişti. Vasiyetine uyularak, çiftliğin köşkünün tahminen yüz elli metre ilerisindeki Turgutlar mezarlığına gömülmüştü. Askerlik tarihine çok meraklı olan ve bir de eseri bulunan Ahmed Bey, hayatında buraya gelir, mezarlığın bakımına ihtimam ederdi. Etrafını çiçek tarlalarıyla çevirmişti. Çünkü burası, Yeniçeri ocağının kaldırılmasında cesaretiyle ün almış şehidlerin mezarı idi...

ZİYA BEY— Halit Paşa'ya "Paşa sonu kim vardı?" diye sorunca, Paşa, "Esi Ali'yi altına aldım, ... Kaul üstümden (arkadan) bana sivri etti" demişti.

EVLENMEMİŞTİ

HALİT Paşanın hayatta kalan kardeşi Sami Beyle hemşiresine büyük bir zaafı vardı. Annesini de çok severdi. Ona hürmette kusur etmezdi. İmkân buldukça boş vakitlerini evinde geçirirdi.

Halit Paşa'nın hususi hayatının çok sâdelik içinde geçtiğini belirten Ta-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rihçi Cemal Kutay, onun annesi ile olan münasebetlerini anlatırken, annesinin kendisini evlendirme tekliflerini reddettiğini belirtiyor ve şunları söylüyor:

"Halit Paşa'nın hususî yaşantısı büyük bir sadelik içinde geçmişti. Annesi Fatma Hanım, Vatan gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Beye, oğlunu evlendirmek için bir kaç kere teşebbüs ettiğini fakat kendisinin: 'Vatan için o cepheden bu cepheye koşarken evlenmeyi nasıl düşünürüm? Benim de samimî bir yuvaya elbet ihtiyacım var. Fakat evvelâ memleket kurtulsun, kendimizi sonra hatırlarız' satırlarını taşıyan mektubunu göstermişti.

"Halit Paşa'nın bekâr hayatına rağmen birikmiş parası çıkmamıştı. Yaşantısı daha çok kumandanlık makamında geçiyordu. Ölümünden sonra ailesine, Dersim'de yapılan bir başvurma sonunda anlaşılmıştı ki, orada vazife gördüğü sırada, ana babasını ve tüm aile fertlerini yitirmiş, üç çocuğu adetâ evlât edinmiş, onlardan birisinin Elazığ'a, öteki ikisini Erzurum'a göndererek yatılı okullara yerleştirmişti. Maiyetindekilerin maddî sıkıntılarıyla ilgilenir, elinden gelen yardımı yapardı.

"Yaralandığı zaman üzerinden kanlı ceketi çıkarılmış, cebindeki para cüzdanında bulunan nakid para, sayılarak resmî zapta geçirilmişti: On dokuz lira otuz beş kuruş..." (Sisli Tarihimiz, C.1, s.117-118-119)

HALİT PAŞA— Koruo yarası aldıktan sonra beş gün hastaneye kaldırılmayıp Meclisin kurtuluş mücadelesi meseleleri üzerinde bekletilmesini istemek mümkün değil.

Halit Paşa, annesinin kendisini evlendirme tekliflerine karşı "Vatan için o cepheden bu cepheye koşarken evlenmeyi nasıl düşünürüm? Benim de samimî bir yuvaya elbet ihtiyacım var. Fakat evvelâ memleket kurtulsun, kendimizi sonra hatırlarız" diye cevap veriyordu.

İNTİKAM YEMİNİ

KENDİ nefsini düşünmeyen ve bu sebeble vatanın kurtulmasını ön plâna çıkararak annesinin müteaddit evlendirme tekliflerini kabul etmeyen Halit Paşa, harb sırasında evini aslâ habersiz ve mektubsuz bırakmazdı. Millî Mücâdele devresinde, Sami Bey'i ingilizler tevkif etmişlerdi. Millî Mücâdelenin belli başlı kumandanlarının İstanbul'daki ve diğer işgal muhitindeki ailelerini tazyik etmek, o zaman başvurulan tethiş çârelerindendi. Halit Paşa, bu tazyikler vuku bulduğu sırada, Kocaeli Grub Kumandanı idi. Ölümünden sonra, annesinden, Tevhid-i Efkâr muharriri Hayri Muhittin Bey'e vererek neşrettiği bir mektubunda Paşa şunları kaydediyordu:

"Cebîn ve hain bir düşmanın başvurduğu bu yol, onun korku ve neticeden havfini isbat eder. Karşısındaki askeri yıldıramayan bu namussuzlar, mazlum ve müdafaadan mahrum kimselere saldırıyorlar. Hepsinin intikâmını, Allah'ın lûtfu inayetiyle yakında alacağız."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Talebe iken dahi Paşa'nın cesareti hayranlık uyandırıyordu

Halit Paşa 1890'da Harbiyeye girmiş 1903'de piyade asteğmeni olarak, yirmi yaşında genç bir zabit hüviyetiyle orduya intisap etmişti. Ölüm haberi üzerine, o tarihte Berlin Sefiri olan Kemalettin Sami Paşa, Cumhuriyet gazetesindeki bir yazısında şöyle diyor:

"Halit sınıfımızın en sakin, itidalli, çalışkan ve iyi kalbli bir talebesi idi. Fakat bu sükûnet altında, feveran ettiği zaman zaptedilmesi imkânsız şiddet ve kahredici kuvvete sahipti. Bir gün, ırkan Türk olmayan dört talebenin Türklük hakkında ağır bir isnadını duyduğu zaman, hiç birimize haber vermeden onları Cuma günü hepsini birden tenha bir yere çağırmış ve kendileriyle teke tek dövüşmek teklif etmişti. İçlerinden Halid'e göre güçlü kuvvetli olan birisi, bu teklifi gülerek ve emniyetle kabul etmişti. Halit bunu, bir kaç dakika içinde kan ve revan içinde bırakmış, üstüne atılan diğer üçünü de, aynı hâle koyuvermişti. Kendisi de, başından yaralanmıştı. Akşam üzeri bu kanlı ve nisbetsiz mücadeleyi öğrendiğimiz zaman, bize neden haber vermediğini ve böyle tehlikeli bir müsaraaya girdiğini tahtie ederek söylediğimizi hatırlarım. O parlak, saf ve masum elâ gözleriyle bize uzun uzun bakmış, sonra da meal olarak şunları söylemişti:

"'Siz de aynı bir hâdise ile karşılaşırsanız hemen dövüşün... Onlar çok, biz azız.'" (Halit Paşa, Ali Çetinkaya vuruşması. Cemal Kutay. İstanbul. 1955., s. 95-96)

Halit Paşanın hayatı hep savaş meydanlarında geçmişti. Gösterdiği büyük kahramanlıklarla nam salmıştı. Mecliste aldığı kurşun yarası belki iyileştirilebilirdi, ama hakim güçler buna fırsat vermemişti.

ENVER VE MUSTAFA KEMAL'LE BERABER TRABLUS'TA

TARİH araştırmacısı Mustafa Müftüoğlu, Halit Paşa'nın 1908'de üsteğmen rütbesiyle Yemen'e gönderildiğini belirterek, bundan sonra nereye gittiğini şu şekilde anlatıyor:

"Halit Paşa, Yemen'den Yüzbaşı olarak dönmüş ve İbrahim Hakkı Paşa'nın sadâreti devresinde Trablusgarb'-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Paşa Yemen ve Trablusgarb'ta İtalyanları hezimete uğratmıştı

ın İtalyanlar tarafından işgali üzerine Mağribe koşup yerli halkın başında çete savaşı ile İtalyanların karşısına dikilmiş, bu arada Kel Ali (Ali Çetinkaya) ile aynı cephede bulunup arkadaşlık etmişse de, en son söylenecek sözü peşinen söyleyiveren Halit Paşa ile sinsi Kel Ali daha o yıllarda anlaşamamış, neticede Kel Ali, Halit Paşa'nın çevresinden uzaklaştırılmıştır ki, bu anlaşmazlık 1925'teki cinayet sonrasında ele alınıp lehte aleyhte kullanılacaktır." (Yalan Söyleyen Tarih Utansın. C.6. 3.Baskı. 1986 İstanbul)

Deli Halit Paşa'nın Yemen ve Trablusgarb'ta gösterdiği kahramanlıklar da şu şekilde anlatılıyor:

"Mülâzım-ı sanî (asteğmen) Halit, 1324 (1908) de, yani meşrûtiyetin ilân edildiği sene, mülâzım-ı evvelliğe (Üstteğmenliğe) terfi ederek Yemen'e gönderildi. Yemen o tarihte 'gidenin dönmediği' kurban yeriydi... Halit Paşanın tek normal terfii, işte, bu mülâzım-ı sanilikten evvelliğe geçiş devresidir. Harb meydanlarına girebilmiş olan bu kahraman zabit, bundan sonra, aslâ normal müddetini beklemeden devamlı olarak fevkalâde ve imtiyazlı şekilde terfi edecektir...

"Nitekim, aradan üç yıl geçmeden Yemen'de gösterdiği inanılmaz yiğitlikler dolayısıyle Yüzbaşı oldu. Bu sırada İtalyanlar, hiç beklenilmeyen bir şekilde Trablus Garbı işgale başlamışlardı. İttihad ve Terakkî hükümetinin başında, yakın zamanlara kadar Roma sefir-i kebîrliğini ifa etmiş olan İbrahim Hakkı Paşa bulunuyordu. Muhalefet, sadrıâzamın Roma sefaretine rağmen, İtalya'nın gizli maksadını anlayamamış olmasını sebep olarak ele alıp, hükümeti şiddetle hırpalamaya başlamıştı. Hükümet, harbe 'resmen' müdahale edemiyordu. Nihayet, 1908 inkılâbını yapmış olan ordunun genç unsurları, şahsî müdahalelere karar verdiler ve bir avuç kahraman zabit, gizli yollarla Trablusgarbe giderek, insan, malzeme, hazırlık bakımından kıyaslanamayacak kadar menfî şartlar içinde müstevlilerle çarpışmaya başladılar... Gidenler arasında, merhum Süleyman Askerî, merhum Enver, merhum Mustafa Kemal, Eşref (Kuşçubaşı) merhum Nuri (Conker) merhum Ali (Çetinkaya) Fuad (Bulca) merhum İbrahim Süreyya (Yiğit) bulunuyordu. Gidenler, ordu mensupları içinde, bir çeşit fedâilik ve ölüme gitme hareketine katılabilecek olanları ayırt etmeye başladıkları zaman, yüzbaşı Halit, ilk safta kendisini gösterdi: Harekâtın fiilen lideri olan Enver ve Mustafa Kemal, bu kahraman zabiti de almayı kararlaştırdılar. Yemen ordusu, Halit'i bırakmak istemiyordu... Fakat, Trablus'da daha faydalı olacağı isbat edildi ve Halit de ilk grubla birlikte Trablusgarb'e gitti...

KÂZIM KARABEKİR— Halit Paşa, Kâzım Karabekir ile 15'inci Kolordu Komutanlığına gelerek İslâm Tümeninden kalan kuvvetlerin bir savunma çekirdeği hâline getirilmesini sağladı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HALİT PAŞA ALİ BEY İHTİLAFI

AHMET EMİN (YALMAN)— Halit Paşanın annesi Fatma Hanım, oğlunu evlendirmek için yaptığı teşebbüse karşılık aldığı cevabı Vatan Gazetesi başyazarına göstermişti.

TRABLUSGARB'E giden Türk zabitleri çoğu göçebe olan kabileleri tâlim ve terbiye ile işe başlamışlardı... Çok iyi plânlanmış olan mücâdele, İtalyanların kaabil-i kıyas olmayacak kadar üstün kuvvetlerine rağmen muvaffakiyetle devam ediyordu. Yüzbaşı Halit, Beni Taaf oymağının idaresini eline almıştı. Topraklarına bağlı, cengâver ruhlu, gerçek Müslüman olan Trablusgarb bâdiyeneşinleri, Halit'in erkek ruhunu sarmış, onlarla bağdaşmıştı... Kısa zaman içinde onları, bilhassa Gerilla harbleri için mükemmel unsurlar hâline getirmişti. Halit Beyin sağ cenahında da, Ali Bey (Çetinkaya) vardı.

"Halit Beyle Ali Beyin mizaçları, ne harbde, ne sulhde intibak edecek gibi değildi. Halit Beyin bütün hisleri meydanda ve olduğu gibi âşikar idi... Ali Bey, ne düşündüğünü ya hiç söylemiyor veya en sonunda söylüyor, fakat bu sözünü söyleyebilmek için de, onun fiil haline inkılâbı zamanını iyi hesablıyordu. Halit Bey, Ali Beyle hiç anlaşamıyordu. Daha o zamandan beri kafasında saç olmadığı için (Kel Ali) lakabıyla anılan saf arkadaşından ayrılmak istedi... Aradaki ihtilaf, Derne cephesi K. olan Mustafa Kemal'e ondan da Enver'e intikal etti... Enver, Mustafa Kemal'le de mutabık kalarak, Ali Beyi bu cepheden aldılar ve başka bir yere naklettiler... Halit Beyle Ali Bey arasındaki ilk müşterek cephe arkadaşlığı, işte bu şartlar içinde ve neticede samimî olmayan ayrılışla nihayet bulmuştu. Halit Paşa Ali Beyin öldürme hâdisesinden sonra, Hâkimiyyet-i Milliye gibi bazı gazetelerde 'Ali Beyle Halit Paşa arasında hiç bir mazi münasebeti ve münafereti yoktur. Hâdise tamamen müdafa-i nefs için ve fevrî olarak vukua gelmiştir...' şeklindeki yazılar, hakikate uymamaktadır: Halit Paşa, Ali Bey'le, daha ikisi de yüzbaşı iken tanışmışlar ve aynı cephe safında bulunmuşlar, fakat anlaşamamışlardı..." (Halit Paşa Ali Çetinkaya vuruşması. İstanbul.1955. S.96, 97, 98)

Trablusgarb savaşını, o hazin Balkan harbi takip etti ve Halit Bey Nazım Paşanın maiyetinde, tabur kumandanı olarak yiğitçe hizmet gördü. Bu harbin nadir muvaffakiyetlerinden olan Çoruh karşı hücumunda öncü olarak, Halit Beyin taburu bulunuyordu.

YAKUP CEMİL ALAYIYLA

TRABLUSGARB savaşını, o hazin Balkan harbi takip etti ve Halit Bey, Nazım Paşanın maiyetinde, tabur kumandanı olarak yiğitçe hizmet gördü. Bu harbin nadir muvaffakiyetlerinden olan Çoruh karşı hücumunda öncü olarak, Halit Beyin taburu bulunuyordu.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla beraber, Başkumandanlığımız, geniş cepheler üzerinde bir savaş taktiği olarak gerilla muharebelerini kabul etti ve bunun için (öncü alaylar) teşkil etti. Bu alayların ve onları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

teşkil eden taburların başlarına da, kahramanlık, ataklık ve cesaretleriyle tanınmış subayları tâyin etti. Ki, daha sonra, hazin bir şekilde ve idam edilerek hayata vedâ eden meşhur Yakub Cemil de, bu alaylardan birisine kumanda ediyordu... Halit Bey rütbesi yüzbaşı olduğu halde bu alayın ikinci taburuna tayin edildi.

PAŞA GAZETELERDE

YAKUB Cemil Beyin alayının vazifesi, 1293 Osmanlı Rus harbinde düşmana bıraktığımız "Elviye-i Selâse"yi, yani Kars, Ardahan ve Sarıkamışı ana vatana ilhak etmek ve Rus cephesini derinlemesine yarmaktı. Yakub Cemil de, Halit Bey gibi, gözünü daldan budaktan sakınmayan yiğit bir askerdi. Alay, hududa eriştiği zaman, kendisine düşen vazifeyi büyük bir muvaffakiyetle ifa etti ve 331 (915) senesinin soğuk bir gününde, yirmi üç Aralık Perşembe sabahı, dokuz gün süren şiddetli ve çok üstün Moskof kuvvetlerini kat'î bir inhizama uğratarak Halit Beyin ikinci taburu, muzafferen Ardahan'a girdi... Bu haber, bütün memlekette Moskoflara karşı ebedî ve sönmez kin ve intikam hislerini coşturdu... O zamanki, Başkumandanlığın zaferlerin doğrudan doğruya ordunun müşterek eseri olma telakkî ve matbuata bu şekildeki emirlere rağmen, Halit Beyin fotoğrafı gazetelerde çıktı ve ismi, harb gündelik emrinde sitayişle geçti. Ardahan'dan, ikinci taburun ve onun güzide kumandanının şahsî kahramanlık ve cesaretiyle millî hudutlara iltihak etmesi, Ardahan halkı üzerinde unutulmaz şükran ve Halit Beyin şahsına karşı minnet hissi uyandırmıştı. Nitekim, Ardahan halkı kendisini bu hâdiseden sonra Ardahan Fâtihi olarak ar ve ikinci millet meclisine bir mebus göndermek imkânına sahip olduğu anda, Halit Paşayı o mevkie seçti. Halit Paşa aynı zamanda Ardahan'ın fahrî hemşehrisi de idi...

Halit Bey, Ardahan savaşında gösterdiği fevkâlâde ve kahramanca hizmetler dolayısıyla, normal müddetinden iki sene önce binbaşılığa terfi etti ve Ardahan'dan, büyük bir tehlike içinde olan Çoruh cephesine alındı...

Rus kumandanları devamlı olarak Karadeniz kıyılarını tehdit ediyorlardı. Malûm olduğu üzere, muhtelif yerlere de ihraçlar yapmışlardı. Rus Plânı, Çanakkale zorlanırken Karadeniz'de kat'î bir deniz hâkimiyeti kurarak, Boğazları Karadeniz tarafından tazyik etmekti. Başkumandanlığımız bunu bildiği için, Karadeniz kıyıları-

ÇETİNKAYA— Halit Paşa ile Ali Çetinkaya'nın mizaçları ne zarpte, ne de suihte intibak edecek gibi değildi. Halit Paşa, Ali Çetinkaya ile hiç anlaşamıyordu. Çünkü, Paşa'nın bütün hisleri eşikârdı. Ali Bey ise ne düşündüğünü hiç söylemiyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Dersim'de kalsaydı ayaklanma olmazdı"

ENVER PAŞA— Birinci Dünya Savaşında getirdiği "cesaret ve muvaffakiyet-i fevkaladesine göre terfi" esası sayesinde birçok kumandan genç yaşta "paşa" ünvanını almıştı.

na, gerilla savaşlarında mâhir kumandanlar gönderiyordu. Halit Bey de bunlar arasında olarak Çoruh müfrezesine kumandan olmuştu.

Halit Bey Çoruh cephesinde de kendisinden beklenenleri fazlasıyla verdi ve bizzat Enver Paşanın ilgilenmesiyle kaymakamlığa terfi etti. Sınıfı içinde Orduda bu rütbeyi ilk alan Halit Beydi.

Şark cephesinde Rus harekâtını durdurduktan sonra, Halit Bey, Dersim cephesine kumandan oldu...

Halit Bey, Dersim kumandanı olarak 10 Mayıs (1917)'de vazifeye başladı. Bu sarp, yolsuz, garip tabiat parçası üzerinde hükûmet otoritesini tesis edebilmek cidden güç mesele idi... O havali halkı, şahsî yiğitlik ve kahramanlığa âşık insanlardı. Halit Bey, onların psikolojisini iyi bildiğinden kendileriyle hemen çok yakın bir dostluk kurdu ve Koçkiri aşiretinin ünlü lideri Seyit Rıza'yı, kendisine muâvin yaptı...

Halit Bey burada, bir sene iki aylık hizmeti içinde, Birinci Dünya Harbinin en mühim milis kuvvetlerini kurdu. O tarihte, Dersim'de Jandarma kumandanı olarak bulunan ve Halit Beyle yakın dost olan Hamdi Bey, Halit Paşanın Dersim'de kalması durumunda, ayaklanma çıkmasının mümkün olmadığını kaydederek, şunları söylüyor:

"'Halit Bey çapında bir kumandan Dersim'de kalmış olsaydı, ne ayaklanma, ne isyan, aslâ bahis mevzuu olmazdı. Dersim halkı, ayaklanmaya zorlanmıştır. Buna ait vesikamız vardır." (Sisli Tarihimiz. İstanbul 1976. C.1.s.106)

Halit Bey Çoruh cephesinde de kendisinden beklenenleri fazlasıyla verdi ve bizzat Enver Paşa'nın ilgilenmesiyle kaymakamlığa terfi etti. Sınıfı içinde Orduda bu rütbeyi ilk alan Halit Beydi. Şark cephesinde Rus harekâtını da durdurdu.

Halit Bey, Dersim kumandanı olarak işe başladığından, buradaki kuvvetlerle Erzincan, Mamahatun ve Erzurum'u düşmandan kurtarıncaya kadar, en ufak bir serkeşlik ve haydutluk olmadı... Bu halk, ona bir kuzu gibi itaat ettiler ve emrinde en kahramanâne muharebeleri yaptılar...

Gerçekten de Halit Bey, bütün Dersim aşiretleri üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olmuştu. Onları, mutlak askeri disiplinle yetiştirdi ve on ikinci ay tamamlandığı zaman, bu kuvvetlerden teşkil ettiği çoğu atlı, savaş kaabiliyeti mutlak, yiğit vatan çocuklarından gönüllü alaylarla, Başkumandanlığın emrini beklemeden hare-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kete geçti. Safında savaşa girdiğimiz merkezi devletler cephesi yıkılmak üzere idi. Halit Bey, umumi vaziyeti aslâ nazara almadan, kendisinin şahsen teşkil ettiği milislerini, bir anda ileri sürdü ve birbirini takiben, Erzincan, Mamahatun ve Erzurum'u düşman istilâsından kurtardı. Artık kaymakam Halit Beyin adı, bütün çevrede, hürmetle anılıyordu.

İSLÂM ORDUSU KUMANDANI

HARBİ gerçekten kaybetmiştik...

Enver Paşa, daha şerefli bir sulh yapabilmek ümidiyle, son bir tecrübeye girişmek istedi: İran'ı ve Maveray-ı Kafkas'ı elde tutmak... İslâm ordusunu teşkil etmek... İcabında Afganistan'a ve ora-

Atatürk "Önce softaları dizi dizi asacağım" diyordu

MUSTAFA Kemal, sinirlendiği zamanlar:

"Aklınızı başınıza toplayınl İleride ben paşa olacağım. Sizleri de yanıma yâver alacağım" der.

Lütfi Müfit:

"Asıl ben paşa olacağım. Sen de benim yâverim..."

Paşalığın paylaşılamadığı bugünlerin birinde, Mustafa Kemal, daha da ileri gider:

"Bana bakın" der, "ben paşalıkta da kalmayacağım, iktidarı da alacağım!"

Bu, o zamana kadar hiç ağıza alınmamış olan bir sözdür, etrafta bir ürküntü meydana getirir: Tehlikeli bir çıkışl

Özdeş:

"O kadar emin misin, kararlı mısın?" diye sorunca da:

"Evet o kadar eminim, kararlıyım" cevabını verir,

"Öyleyse hiç düşünmeden söyle. İktidara geçersen ilk yapacağın iş ne olacak?"

Bu soru, Mustafa Kemal'in gerçekten bu dediğini daha önce düşünüp düşünmediğini anlamak için sorulmuştur. Düşünmüşse derhal cevap verebilecek, değilse duraksayacak.

Mustafa Kemal, bir an bile beklemeden, düşünmeden yapıştırır cevabı:

"İlk yapacağım icraat, bu millet ve devletin bu hâle gelmesinde en büyük sorumluluğu taşıyan yobazları, sarıklı softaları, sarıklarından yakalayıp ibret-i âlem için sokaklarda dizi dizi asmak olacaktır."

(Atatürk Ansiklopedisi, May Yayınları, c.1, s.148)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ben paşalıkta kalmayacağım İktidarıda ele geçireceğim

dan Türkistan'a geçerek bu orduyu taze kuvvetlerle besleyebilmek...

Bu ancak, daha çok ferdî hamaset ve atılganlık meselesi, cesaret ve kahramanlık, hamle kudretiydi. Başkumandanlık, yine Halit Beyi hatırladı ve rütbesi kaymakam olduğu halde, onu, İslâm ordusunun en iyi teçhizatlı ve dolgun mevcutlu üçüncü fırkasına kumandan tayin etti. Halit Bey, fırkasını Batum'da teşkilâtlandırdı ve Bolşevik ihtilâlinin ilk günlerinde burasını, İngilizlere karşı olduğu kadar Ruslara karşı da müdafaa etti. İngilizler Irak'a yerleşmek ve Musul petrollerini elde etmek kararında oldukları için İslâm ordusunun harekâtını dikkatle takib ediyorlardı. Nitekim, Tavshend kuvvetlerinin Gutü'l-Emmâre'de kurtulabilmiş olanlarını, memlekete kıtalarıyla takviye ederek, Batum'a inmek niyetinde idiler. Halit bey, bu bahiste, aralarında büyük görüş farklarına rağmen, İngilizlerle Rusların anlaşabileceğini tahmin ettiğinden kuvvetleriyle Batum'dan ayrıldı ve anî bir yürüyüşle stratejik hususî ehemmiyeti olan Ahıska'yı muhasara etti. Burası, düşmanın en kuvvetli yığınak ve dayanma noktası idi...

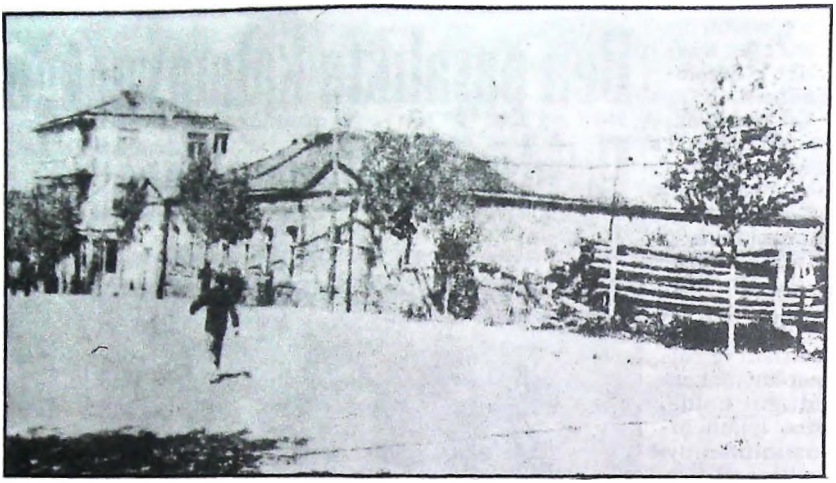

ÜSTÜN MUVAFFAKİYETİ

TÜRK ordusunun çözüldüğü zannedildiği bir ânda, Halit Beyin bu hareketi düşmanı cidden şaşırtmıştı. Halit Paşanın harekâtını, ordu kumandanı Halil Paşa bile bilmiyordu. "Üçüncü İslâm Fırkası" adını almış olan Halit Beyin kuvvetleri, usta bir çevirme hareketiyle Ahıska'yı muhasara altına almıştı. Muhasaranın tamamlandığı günün gecesi, kumandan, bizzat idare ettiği çok cüretkârâne hareketle, üstün düşman kuvvetlerini âtıl bırakarak şehri zaptediverdi...

Bu üstün muvaffakiyet, sadece Maveray-ı Kafkas cephesinde değil, bütün

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra Rusların eline geçen Ardahan Birinci Dünya Savaşında Halit Paşanın kumandasındaki askeri birlik tarafından ele geçirilmişti. Bu hâdiseden sonra halk kendisine "Ardahan fatihi" ünvanını vermişti. Doğu Anadolu'nun sakin bir beldesi olan Ardahan'ın Cumhuriyet Caddesi.

dünyada geniş akis yaptı, fakat ne yazık ki, Halit Beyin ne Mamahatun, ne Ahıska zaferleri, neticeyi değiştiremedi. Beraberce savaşa girdiğimiz merkezî devletler cephesi yıkılmıştı. Biz de Mondros mütârekesini imzaladık ve Halit Bey, kurtuluşunda emeği büyük olan Ardahan, Kars ve Sarıkamış'ı tahliye ederek, fırkasıyla beraber, Erzurum'un Tortum kazasına çekildi...

Halit Beyi, Dünya Savaşı sırasında iyi tanıyan Karabekir, Erzurum'a gelip vazifeye başladıktan sonra bu kahraman ve cesur kumandanla yakından meşgul oldu ve onun fırkasını, efrad ve teçhizat bakımından kuvvetlendirmek için elinden geleni yaptı.

KARABEKİR'LE BERABER

İŞTE bu esnâda, Millî Mücâdele hayatımızın en mânâlı ve temel hâdisesi vücuda geldi: Tekirdağ'ında Dördüncü Kolordu kumandanı olan Kâzım Karabekir Paşa, eli silâhlı tek kuvvet olarak kalan Maveraý-ı Kafkas ordumuzu kurtarmak ve bir müdafaa savaşı için en müsait yer olan Erzurum'da toplamak gayesiyle, On Beşinci Kolordu kumandanı olarak 27 Aralık 1918'de Anadolu'ya geçti...

Halit Beyi, Dünya Savaşı sırasında iyi tanıyan Karabekir, Erzurum'a gelip vazifeye başladıktan sonra, bu kahraman ve cesur kumandanla yakından meşgul oldu ve onun fırkasını, efrad ve teçhizat bakımından kuvvetlendirmek için elinden geleni yaptı. Bu sırada Erzurum'a gelmiş olan İngiliz dışişleri bakanı Lord Gürzon'un kayınbiraderi miralay Lawrinson, Karabekir'in hazırlık ve harekâtından şüphelendiği için, Dâmat Ferid üzerine tazyik yaparak, Şarktaki kumandanların hepsinin değiştirilmesini ve ordunun silâhlarının, Mondros Mütârekesi gereğince derhal teslimini istedi. Bu, tehdidini yerine getirmek üzere de Akdeniz filosu kumandanı ve Mondros Mütârekesini müttefikler adına imzalamış olan Amiral Sör Galtrop'a müracaat ederek, Trabzon

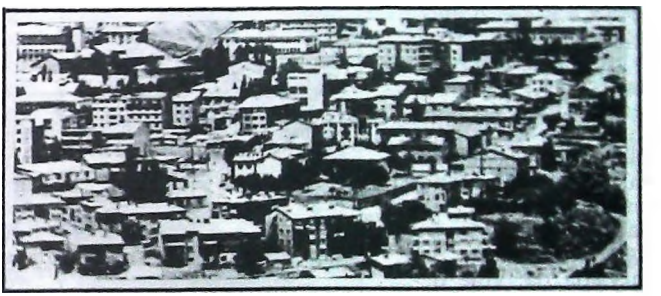
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Zaferlerden sonra siyâset değişir"

Limanına İngiliz harp gemilerinin gönderilmesini istedi. Amiral Calthrop, bu isteği, Karadeniz Müttefik Kuvvetleri kumandanı general Milen'e iblâğ etti ve İstanbul'dan Karabekir'e: "İngiliz donanmasından mühim bir kuvvetin Trabzon ve emsali limanları topa tutarak ordunun terhisini tamamlamak işini fiilen ifa etmek üzere harekete geçtiği" bildirildi ve gerek kendisinin, gerek Halit Beyin, kumandayı vekillerine terkederek, Trabzon'da Harbiye Nezaretinden verilecek emri beklemeleri bildirildi.

Karabekir, bu emri, Tortum'da bulunan Halit Beyi dâvet ederek görüş-

Dersim yakın tarihimizde acıklı hadiselerle dolu bir vatan parçası. Bugünkü adı "Tunceli" olan bölgede eski Osmanlı idaresi hâkim olduğu müddetçe kayda değer fitnevî hâdiseler olmamıştı. Halit Paşanın kumandanlık yaptığı zaman içinde de halk idareden memnun kalmış ve hariçî düşmanlara karşı el ve gönül birliği içinde savaşmıştı.

tü ve derhal redde karar verdi... Bu red kararını bir taraftan resmen ve şifre ile Harbiye Nezaretine bildirirken, öte taraftan da hususî olarak ve meselenin halledilmesi ricasıyla, o tarihte Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi olan Fevzi Paşa'ya (Mareşal Çakmak merhum) bildirdi.

Bu hâdise, Mustafa Kemal Paşa'nın, Dokuzuncu Ordu müfettişi olarak Samsun'a çıktığı tarihten önceydi...

Halit Bey, Üçüncü Fırka kumandanı olarak, 27 Eylül 1336 (1920) Müstakil Ermenistan hülyasını yokeden ve milli mücadelemizin en mânâlı hareketlerinden birisi olan zafere kadar vazifesinde kaldı... Kader Halit Paşayı, Ardahan'ı yine kendisinin kurtarmasına imkân verdi. Bu zaferde, Halit Beyin hissesi gerçekten büyüktü.. Ankara'da yeni kurulan hükûmetin, bu harekât için zaman ve vaktin henüz müsaid olmadığı ve bilhassa, Bolşeviklerin, kendi saflarında kukla hükûmet olarak teşkil etmek istedikleri Ermenistan hülyasını tasfiye edecek hareketi nasıl karşılayacakları bahsi, tereddüdü ve endişeyi mucib oluyordu. Karabekir, Ankara'nın bu endişesini kendisine söylediği zaman Halit Bey, hiç tereddüt eseri göstermeden cevap veriyordu:

"Derhal harekete geçelim... Bu, siyâset işi değildir. Zaferlerden sonra siyâset değişir." Karabekir de tamamen bu fikirde idi ve aylardan beri, hakikatı anlatmaya çalışıyordu. Nihayet, kuvvetlerimiz, yıldırım hızıyla harekete geçtiler ve Şark Cephesinin o mükemmel zaferlerini kazandılar...

Halit Bey, bu güzel zafer sonunda miralay (albay) oldu... Garb Cephesinin, onun çapında kumandanlara ihtiyacı vardı. Gazi, Karabekir'in de fik-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rini alarak, onu, yeni teşkil edilen Kocaeli Grubu Kumandanlığına tayin etti...

"BU İŞ DELİ HALİT'İN İŞİDİR..."

İKİNCİ İnönü Savaşı, Halit Beyin Kocaeli Grub Kumandanlığı devresinde vukua geldi ve Halit Paşa, burada da, İsmet Paşanın şahsen takdirini kazanacak kahramanlıkla dövüştü. İkinci İnönü'den sonra, Garb Cephesi kumandanı İsmet Paşa, dört kumandanın yerini kritik saflara koyacak şekilde değiştirdi: Bunlar, Halit, Kemalettin Sami, İzzettin ve Nazım Beylerdi.

Nitekim Sakarya'da Halit Bey, on ikinci grub kumandanı olarak bulundu... Sakarya'nın o kanlı, o endişeli, o buhranlı ölümkalım mücadelesinde Halit Bey, neferlerle beraber yine ön safta idi. Bütün askerlik ve bilhassa savaş sırasında gösterdiği delice cesaretten dolayı, Deli Halit diye anılan bu yiğit kumandan, Sakarya'da da, yine delice cesaret gösterdi. Millî Mücâdelenin seyrini değiştiren bu çetin muharebeden sonra, Garb Cephesi kumandanı, karargâhında, kumandanlara, bir ziyafet vermiş ve kolundan yeni bir yara almış olan Halit Beyi, muhabbetle öpmüştü...

Sakarya muharebesinden sonra yeniden ve esaslı olarak düzenlenen ve organize edilen Kocaeli grubu kumandanlığı yine Halit Beye verilmişti. 1922 Temmuz'unun ilk günlerinde, kumandası altındaki mıntıkayı teftişe gelen Başkumandan Mustafa Kemal'e, hazırlıkların bir taarruza doğru gittiğini yavaş sesle soran bu kahramana Gazi, gülerek şu cevabı vermişti:

"Sadece taarruzun kokusunu alıyorsun..."

Gerçekten de, Halit Beyin tahmini, iki aya varmadan hakikat olmuş, ordumuzu, 26 Ağustos 1922 sabahı, şafakla beraber, devrin mütehassıslarının aşılmaz ve geçilmez dediği tahkimatı, Allah'ın yardımıyla tarumar ettiği günden sonra, büyük çevirme hareketi başlamış ve Halit Beye en güç vazifelerden birisi olarak, düşmanın asli kuvvetlerinin, Gemlik, Mudanya, Bandırma gibi kıyı şehirlerine sarkarak, kaçmasını önlemek vazifesi düşmüştü. Düşman, deniz kuvvetleriyle hâkim vaziyette idi. Harekât başladığı zaman, Yunan kuvvetleri başkumandanı Hacı Anesti, İngilizlere müracaat ederek, Marmara sahillerine "kâfi miktarda deniz kuvveti" gönderilmesini istemişti. Fakat, Sakarya'dan sonra düşman, taarruz kaabiliyetini kaybetmişti ve bir Türk taarruzu bekleniyordu. Yunan Başkumandanlığının bu talebi, Başkumandanlığımızca haber alınmış ve taarruzlarla beraber, muhtelif cephelere verilen emirler içinde olay, kendisini alâkadar eden hâdise olarak Halit Beye iblâğ edilmiştir.

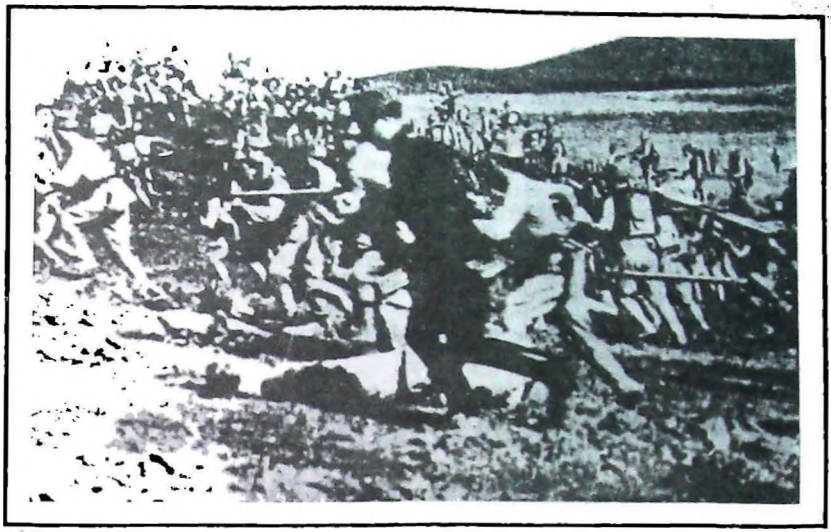

KÂZIM KARABEKİR— Doğu cephesinde kazandığı başarılarda Halit Paşanın büyük rolü olmuştu.

KIYIYI KESİYOR

HALİT Bey, 26 ve 27 Ağustos muharebeleri neticelerini dikkatle takip ettikten sonra, vaktin geçmesi endişe-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstiklâl Harbi bir kişinin gayretiyle kazanılmadı. Bunda herkesin payı vardı. Hele Halit Paşa gibi harp sanatını çok iyi bilen kumandanlar, sonradan "kahraman" diye lânse edilenlerden çok daha büyük işler başarmışlardı. Sakarya'da, Büyük Taarruzda Halit Paşa'nın kullandığı taktikler çabuk netice almada çok tesirli olmuştu. Halit Paşa gibi kahramanlardan rahatsızlık duyan zihniyet, sonradan iktidarı ele geçirince tehlikeli gördüklerini imha yoluna gitmişti.

siyle, kuvvetlerine, Marmara kıyısını takip ederek Bandırma'ya kadar ilerleme emrini verdi. Bu cidden cüretli ve cesur bir hareketti...

Kocaeli grubuna mensup kahraman Mehmetler, yıldırım hızıyla Mudanya Gemlik istikametinde ve kıyı yolunu takip ederek düşmanın son firar ümidi olan deniz yolunu kesmeye başladıkları zaman, Dumlupınar Meydan Muharebesi başlamış bulunuyordu...

Düşman, Halit Bey kuvvetlerinin kıyıyı kestiklerini bilmediğinden, sahile doğru çekilmeye başlamış ve fakat, burada Türk kuvvetlerini görünce şaşırmıştı. Halit Bey, Gemlik'te durmayarak Bandırma istikametinde ilerlemeye devam etti. Öyle ki düşmana açık olarak sadece Nif (Kemalpaşa)İzmir istikameti kalıyordu. Başkumandan M.Kemal Paşa, süvarî kolordusu kumandanı Fahrettin Paşadan, sahil boyunun kıtalarımız tarafından tutulduğu haberini aldığı zaman, iftiharla tebessüm etmiş: "Bu, Deli Halit'in işidir" demişti,

GENÇ PAŞA

HALİT Bey'in cesur ve atak hareketi, düşmanın firarî kıtalarının kat'î bir bozguna uğramasında başlıca âmil olmuştu... Nitekim, zaferi takip eden ilk günlerde, Halit Bey'in gösterdiği bu cesaret ve büyük hizmet de, zikredilerek rütbesi mirlivalığa (tümgeneralliğe) yükseltilmişti.

Paşa olduğu zaman Halit Bey, otuz dokuz yaşındaydı...

Tarihçiler, Halit Bey'in bir hususiyetinin de rütbelere ve nişanlara asla değer vermeyişi olduğunu söylerler. Nitekim, Paşalık rütbesi aldığı zaman kuvvetleriyle Bursa'ya girmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün kumandanların hayalinde olan bu terfiye âit bir hatırasını merhumun en yakın arkadaşlarından olan Aka Gündüz şöyle anlatır:

"'Kocaeli Grub Cephesi Kumandanı Halit Bey, Bursa'nın kurtuluşuyla beraber mirlivalığa terfi etmişti. Zannederim ki, zaferle beraber ilk terfi edenlerden birisi de odur. Ben de, Mudanya mütarekesinin konferansına iştirâk etmek üzere vazifeli idim. Halit Paşanın Bursa'da olduğunu öğrenince çok sevindim. Uzun zamandır görmemiştim. Hem ziyaret edeyim, hem de tebrik edeyim dedim. Bursa yanıyordu... Asker bir taraftan yangını söndürmeye uğraşıyor, öte yandan, Bursa halkının coşkun sevinci arasında, binler ve on binlerce esire barınacak yer arıyordu. Sokaklardan bu hava içinde geçerek, Ulucami Caddesindeki kumandanlık binasına gittim. Kapı önünde büyük bir telâş vardı.. Çok temiz olan Halit Paşa, binayı baştan başa yıkatıyordu. Geniş salonda, üst üste atılmış, Kral Kons-

TARİH ARAŞTIRMALARI

Mustafa Kemal kadına nasıl ateş etmişti?

ATATÜRK, çoğu zaman, bilhassa içki sofralarında aklına eseni söylemekten çekinmediği gibi, aklına eseni de yerine getiriyormuş. Avni Ahmet, Vasfi Rıza Zobu'nun, böyle bir içki sofrasında Atatürk'ün Türklerin cesaretini övdükten sonra görmek istediğini anlattığını belirterek, şunları kaydediyor:

"Bir gün Vasfi Rıza Zobu Bursa'da Çelik Palasın yemek salonundaki içki sofrasındayken Atatürk çok neşelenmiş, başlamış yüksek sesle Türklüğü ve Türkleri methetmeğe. Milletimizin cesurluğundan ve fedakârlığından bahsederken birden 'Bakın' demiş, 'şimdi size ispat edeceğim.' Cebinden tabancasını çıkarmış, salondaki öteki masalara dönüp seslenmiş: 'Öyle bir genç istiyorum ki benim nişancılığıma güvensin, başının üstüne bir bardak koyup karşımda dursun. Var mı aranızda böyle bir delikanlı?' En yakın masada oturanlardan 20 yaşlarında, tığ gibi bir delikanlı yerinden fırlamış, 'var Paşam' diyerek sükûnetle, Atatürk'ün nişancılığı ne olursa olsun yorgunluk ve içki tesiriyle namlunun bir milimetre alçalması sonunda arslan gibi delikanlı kurşunu alnına yiyebilir. Atatürk silâhı kaldırmış, bardağı nişan almış. Delikanlı da yine en ufak bir korku belirtisi yok: İnandığı insanın gözlerine dimdik bakıyor. Ve hayatının hiç bir anında Atatürk'ün kafasını terketmeyen ölçülü gerçekçilik o anda da sınırlerine hakim oluyor: Atatürk gülümseyerek silâhını indirip: Teşekkür ederim oğlum' diyor ve herkesin 'Aferin' nidaları arasında delikanlının hararetle elini sıkıp yerine gönderiyor."

Etraftan delikanlıya hayranlık gösterileri kesilince Atatürk tekrar öteki masalara dönüyor ve "Bir de aynı şeyi yapacak Türk kadını istiyorum" diye seslenıyor:

"Kahramanlık ucuzladı ya, nasıl olsa bir tehlike yok, bedavadan göze girmek ve alkış var. (...) Bir hatun hemen yerinden fırlayıp Atatürk'ün karşısına dikiliyor. 'Türk kadını emrinizde Paşam' diyor. Atatürk'ün çirkinliğe allerjisi malûm. Karşısındaki yaratığı görünce neye uğradığını şaşırıyor. 'Vay' diye bağırıyor. 'Türk kadını sen misin?' ve 'Benim' cevabını alır almaz başlıyor hanımın başının iki karış üstüne ateş etmeğe. Ortalık birbirine giriyor: Çığlık çığlığa kaçışan, masaların altına dalan, kulaklarını tıkayan tıkayana. 'Hattâ o arada sofradakilerden merhum aktör Hazım da bir müddet sonra sokakta bulunuyor.' Kahramanlık örneği hanımı mı merak ettiniz? O da tabii yerde, baygın.

"Zobu der ki kurşun delikleri Çelik Palasın duvarında hâlâ dururmuş." (Her Yönüyle Atatürk., s.522)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tantinden, Venizelos'dan tutunuz da, Loyd Corc'a kadar bu maceranın bedbaht şahıslarının fotoğrafları duruyordu... Paşa bunların toplatılarak, Maliyeye teslimini emretmişti. Salonda, bu işlerle meşgul olan sınıf arkadaşı binbaşı Hasan Adli Köprülü beni görünce boynuma sarıldı:

"'Seni Allah gönderdi... Sorma başımıza gelenleri... Herkes Paşa olur bayram yapar, bizimki ateş püskürüyor... Yanına girenlerden tebrik eden olursa, biz bu işi sırmalar rütbeler için yapmadık diye tersliyor. Aman dikkatli ol...'

"'Hiç bir şey demeden odaya daldım. Arkası dönük, alelâcele duvara yerleştirdiği büyük bir haritanın bazı noktalarını kırmızı kalemle işaret ediyordu. Kapıyı vurmadan böyle sallapati girenin kim olduğunu anlamak için hışımla başını çevirince, her zaman, en hiddetli zamanlarında bile bir çocuk kadar masûm elâ gözleriyle karşılaştım. Beni görünce, emin olun bu gözleri için için güldü:

"'Aman Allah... Nereden çıktın?.. Hoş geldin..'" (Halit Paşa, Ali Çetinkaya vuruşması. İstanbul. 1985. S.107.)

Halit Beyin arkadaşı Aka Gündüz, Halit Paşanın kendisini hayretle ve sevinerek karşıladığını anlattıktan sonra kendisini Paşa olduğu için tebrik etmeye gelenlerden rahatsız olduğunu haber veriyor. Aka Gündüz, görüşmelerinin nasıl geçtiğini şu şekilde naklediyor:

"'Birinci Ordu cephesinden Mudanya mütarekesine gidiyorum. Vazifeliyim. Senin burada olacağını haber vermişlerdi. Göreyim, gazanı tebrik edeyim dedim... Eh... Benim de efrâd-ı milletten olarak gazanı tebrik etmek hakkım değil mi ya...?'

"'Dikkatle yüzüme baktı: 'Sadece gaza mı?' dedi. Hemen maksadını anlamıştım. Allah gani gani rahmet etsin... Bazan garib fikr-i sabitleri vardı. Hemen ilâve ettim: 'Elbette gazanı ya. Seni sıhhatte, dinç, sağlam gördüm. Bu yetmez mi?'

Halit Paşa'nın en yakın arkadaşlarından olan Aka Gündüz, Bursa'yı kuvvetleriyle giren Paşayı tebrik etmeye gittiğinde gördüklerini anlatıyor.

"Biz bir vatan kurtardık... Herkes beni bunun için tebrike geliyor... Daha takmadan haber alan kapıya dayanıyor. Kuzum söylesene... Biz bu işlerden ne zaman vaz geçeceğiz?"

"'Bak Allah aşkına' dedi, 'biz bir vatan kurtardık... Herkes beni bunun için tebrike geliyor... Daha takmadan, haber alan kapıya dayanıyor. Kuzum söylesene... Biz bu işlerden ne zaman vaz geçeceğiz?'

"'Onu teskin edecek, bunun da nezaket lâzimesinden olduğunu anlatan birkaç cümle söyledim. Eliyle, bırak bunları, der gibi bir hareket yaptı:

"'Benim yarım saat kadar acele işim var.' dedi ve tekrar haritası başına döndü. Onu daha sonra, Ardahan meb'usu olarak İkinci Büyük Millet Meclisinde gördüm... Asabî idi. Bir gün bana, başının devamlı olarak ağrıdığından şikâyet etti. Başında, beyne yakın olarak çıkarılmış, bir mermi parçası veya şarapnel parçası bu-

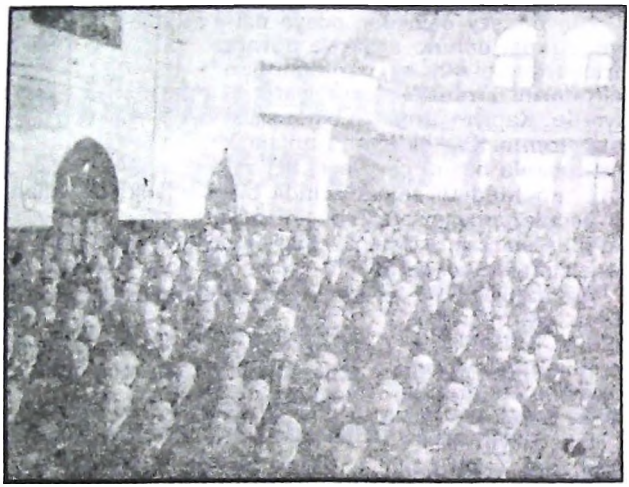
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lunduğunu işitmiştim. Kendisini muâyene eden hekimler, bunun ancak Almanya'da bir ameliyatla çıkartılabileceğini söylemişlerdir. O meşum vak'a cereyan ettiği zaman ben de Mecliste idim. Söyleyebileceğim tek şey, bu kaybın yerinin doldurulamayacağıdır." (A.g.e., s.107-108)

Halit Paşa, ikisi cidden ehemmiyetli olarak muharebe meydanlarında dokuz kere yaralanmıştı. Trablusgarb'da aldığı bir yara ile, hayatından ümit kesilmiş, fakat fevkalâde kuvvetli olan bünyesi sayesinde kurtulmuştu. Hizmeti sırasında aldığı madalyalar arasında gümüş, imtiyaz, altun liyakat, altun imtiyaz madalyaları, İstiklâl madalyası, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan Krallığı, Almanya İmparatorluğu madalyaları vardı. Bunlar, kardeşi Sami Bey tarafından, bir levha halinde cenazesinin üzerine konulmuştu. Daha sonra çerçevelenen ve hepsi şerefli silah hakkı olan hatıralar, merhumun Şifa Havuzundaki çiftliğindeki köşkünde muhafaza edilmişti.

Ömrü cepheden cepheye koşmak ve düşmanla kahramanca boğuşmakla geçen, hattâ bu sebepten evlenmeye ve çoluk çocuk sahibi olmaya bile vakit bulamayan vatanını ve milletini çok seven Halit Paşa, Mecliste neden öldürülmüştü? Bu iş bir tertib eseri olabilir miydi?

Tarih araştırmacısı Mithat Sertoğlu, Halit Paşa'nın Meclis koridorunda Rize milletvekili Rauf Bey tarafından vurulup, cinayeti Ali Çetinkaya'nın üstlendiğinden bahsettikten sonra bu meseleye de işaret ederek, iddiâlara yer veriyor:

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Mecliste olup bitenler hakkında bugün yeterli bilgiye sahip değiliz. İktidarı çeşitli antidemokratik usullerle ele geçiren bir güruh bütün muhalif sesleri çoğunlukla terör estirerek susturmuş ve kararları ondan sonra çıkarmıştı. Halit Paşa da böyle bir terör kurbanı gidenlerin arasındaydı.

TERTİP Mİ?

1923 YILINDA İkinci Meclise Ardahan milletvekili olarak giren Halit Paşa, daha milletvekili olduğu günlerde, siyasi dalaverelere kafası pek yatmamış ve bir çok defa orduya dönmek istediğini söylemişti. Ama yakın arkadaşları onun, milletvekili olarak da Ardahanlılara hizmet etmesinin mümkün olduğunu söyleyerek, Meclisten kalmasını istemişlerdi.

"Bu arada her şeyin bir tertip olduğunu ve çok düşmanı olan Halit Paşa'nın ortadan kaldırılması için tahrik edilip olayın meydana getirildiğini iddiâ edenler de olmuştur." (Yıllarboyu, Eylül, 1978, s.5)

Bir başka tarihçi de aynı meseleye şu şekilde parmak basıyor:

"Halid Paşa'nın kaatili ilân edilen Kel Ali (Ali Çetinkaya), daha evvel incelediğimiz gibi, İstiklâl Mahkemesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Reisliği yapmış ve onun bu vazifesi dolayısıyla Deli Halid Paşa vak'ası nisyana terkedilmişse de, umumi kanaat: Kaatilin Kel Ali değil, Rize meb'usu Rauf Bey olduğu ve Meclisteki faaliyeti hoşa gitmeyen Halid Paşa'nın tahrik edilerek cinayete zemin hazırlanıp ortadan kaldırıldığıdır." (Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.6, 1986, s.h.175)

Deli Halit Paşa'nın bir cinayet senaryosu hazırlanarak öldürülmesinin, bir tertibe kurban gitmesinin sebebi ne idi? Halit Paşa'nın öldürülmesinde faal rol alan ve gerekseydi onların da silah kullanmakta tereddüt etmeyecekleri söylenen Rize milletvekili Rauf Bey, Afyon milletvekili Ali Bey (Çetinkaya), Cebelibereket milletvekili Avni Bey (Paşa) Kılıç Ali Bey (Gaziantep) Salih Bey (Bozok) kimlerdi?

Halit Paşa'nın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girmek istemesinin ve bu fırkaya girenlerle münasebeti olmasının; Mustafa Kemal'e giderek İş Bankasında irtikâb işlerinin ayyuka çıktığını söylemesinin ve Celâl Bayar'la Kel Ali'yi ona şikâyet etmesinin öldürülmesinde bir fonksiyonu olabilir miydi?

CELÂL BAYAR— İş Bankasında dönen dolaplardan dolayı Halit Paşa tarafından Atatürk'e şikâyet edilmişti.

SİLÂHŞÖRLER KAFİLESİ

CEMAL Kutay, Halit Paşa'nın öldürülmesini üzerine alarak, Rauf Bey'i kurtaran Ali Çetinkaya'yı anlatırken, onlarla beraber olan insanları da kısaca tanıtıyor:

"Ali Bey, zaferden sonra politikayı tercih eden askerler arasında idi. Rütbesi de binbaşıydı. Buna rağmen, ikinci Millet Meclisinin ilk toplantı senesinde millî müdafaa komisyonu reisi seçilmişti. Halk Fırkası içinde ön şahsiyetler arasındaydı ve daha sonra Parti Grub Reis vekilliğini yapmıştı. Bugünkü dilimizdeki söyleyişi ile aşırı uçun lideri durumundaydı. Bu gruba dahil olanlar, üzerlerinde daima silâh taşıdıkları için muhalifleri kendilerine 'silâhsörler kafilesi' ismini vermişlerdi. Nitekim, Halit Paşa'nın vurulması sırasında Ali Beyin yanındaki altı milletvekilinin de üzerlerinde bir veya iki tabanca bulunuyordu." (Sisli Tarihimiz, İstanbul, 1976, c.1., s.123.)

Halit Paşa'nın Mustafa Kemal'e giderek İş Bankasında irtikâb işlerinin ayyuka çıktığını söylemesinin ve Celâl Bayar'la Kel Ali'yi ona şikâyet ederek, aksi halde onları öldüreceğini söylemesinin öldürülmesinde bir fonksiyonu olabilir miydi?

Zaten Kel Ali ve grubunun böyle gezmesine, Mecliste hep birlikte dolaşmasına Halit Paşa da zaman zaman çok kızıyordu. Hatta Meclis yapılan konuşmalarda "derebeylik havası" olduğu bile bu sebebten dolayı söyleniyordu. Tabii bu "çete" mensupları böyle bir havanın olmadığını da söylüyorlardı.

Enteresandır, Mustafa Kemal, daha önce savaşlarda gösterdiği kahramanlıklardan dolayı övdüğü Halit Paşa'yı cinayetten önce, Türkiye'den uzaklaştırmak istemişti. Çünkü Halit Paşa,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halit Paşa, ülkeden neden uzaklaştırılacaktı?

RAUF BEY— Halit Paşa'yı Rauf Bey vurmuştu. Ama cinâyeti örtbas etmek için Kel Ali üstlenmişti.

gözünü daldan budaktan esirgemeyen, herşeyi olduğu gibi anlatan birisi idi.

Mustafa Kemal'in, Deli Halit Paşa'yı tedavi maksadıyla yurt dışına göndermek bahanesiyle yanından uzaklaştırmak istemesine gelmeden önce, Halit Paşa'nın neden uzaklaştırılmak istendiğine işaret edelim. Ancak herşeyden önce şunu söylemek gerekir ki, meselelerin biribiriyle irtibatları ancak emareler yoluyla anlaşılabiliyor.

Halit Paşanın cinayeti ile irtibatı bulunan meselelerden birisi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası idi. Mustafa Kaplan, 14 Şubat 1986 tarihli Yeni Nesil'de, Halit Paşa'nın öldürülmesi ile alâkalı yazısında bu hususa da işaret ederek şunları söylüyor:

"Bir sene içinde TBMM içinde Halk Fırkasının muhalifleri çoğalmaya başlamıştı. Kâzım Karabekir Paşa ve arkadaşları 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuşlardı. Halit Paşa ise Karabekir Paşa'ya çok bağlı idi. Bu nokta gözden kaçırılırsa, Meclisteki cinâyetin mâhiyetini anlamak iyice zorlaşır.

"'Bundan sonrasını o devrin Sinop mebusu olan eski bakanlardan Dr. Rıza Nur'un hâtıralarından takip edelim:

"'İş Bankasında irtikâp işleri ayyuka çıktı ve o kadar ayağa düştü ki, herkesin ağzında ve nâmuskârlar şikâyet içinde. Halit Paşa cesur, hırçın, hattâ deli idi. Ama, nâmuslu bir adam idi. Bu irtikâplar sinirine dokunmuş, söylemeye başlamış. Nihâyet bir gün Mustafa Kemal'e gider: 'İrtikâp müthiştir, millet batıyor. Bunun önü-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halit Paşa, CHF'ye muhalif Nurettin Paşa'yı destekledi

nü al. Celâl (Bayar, İş Bankası Umum Müdürü), Kel Ali, Kılıç Ilh. mürtekiptirler. Ben bunları vurup öldüreceğim' der. Yapar mı yapar.'" (A.g.e. s.1365)

"Bu irtikâp dedikodularından başka Meclis içinde HF ve TCF taraftarları arasındaki söz düellosu kızışmaya başlamıştır. 16 Aralık 1924'te bir boş meb'usluk için Bursa'da yapılan seçimi Halkçıların muhalifi Sakallı Nurettin Paşa kazanmıştır. 17 Ocak'ta Meclis, Paşa'nın mazbatasını iptal etmiş; 5 Şubat 1925 günü yenilenen seçimi yine Nurettin Paşa kazanmıştır. "

1923'te seçilen ikinci Meclis devresinden itibaren Türkiye'de demokrasiyle ilgisi olmayan icraatlar peş peşe sahneye konmaya başlanmıştı. Neyin nasıl olması gerektiği önceden planlanıyor, sonra da göstermelik oylamalarla neticeye gidiliyordu. Seçimlerin hiçbir demokratik değeri yoktu. Bursa'da yapılan bir ara seçimi CHF'ye muhalif Sakallı Nurettin Paşa kazanınca hemen mazbatası iptal edilmişti. Tenilenen seçimde Nurettin Paşa yine CHF'ye karşı zafer kazanmıştı. Bu "tecrübeler" iktidarı elinde tutan güçlerin demokratik usulleri tamamen terketmelerine yol açmıştı.

NURETTİN PAŞAYI DESTEKLİYORDU

HATTÂ Nurettin Paşa'nın Terakkiperver Fırkaya iltihak edeceği bile söyleniyordu. Halit Paşa ise, ara seçimlerde Bursa meb'usu seçilen Nurettin Paşa'nın mazbatasının reddedilmesine karşı çıkıyor ve onu destekleyerek şöyle diyordu:

"Arkadaşlar... İntihabı Nurettin Paşanın kazanmış olması bize elem vermemeli ve bu neticeye karşı bahaneler bulmaya bizi mecbur etmemelidir. Biz bu intihap mazbatasını kabul etmeyerek sırf zamanında iştirak etti etmedi gibi basit ve garip sebeplerle reddedecek olursak ikinci defaki intihapta Nurettin Paşa kazanırsa, hepimizin burada tası tarağı toplaması lâzım gelir." (Sisli Tarihimiz. 1976. İstanbul c.1. s.57)

Halit Paşa, Halk Fırkası muhalifi olan Nurettin Paşa'yı desteklediği gibi, ona hasım olanları da kendi hasmı olarak görüyordu. Onun, Ali Çetinkaya'yı bir defasında düelloya dâvet etmesinin sebebi de, Nurettin Paşa'ya karşı olmasından dolayıydı. Bu hâdise de, kendisine suikast tertip edilmeden kısa bir müddet önce vukua gelmişti.

Hâdise Halit Paşa'nın malûl gaziler için tatminkâr bir kânun teklifi hazırlamasından ve bu teklife imza koyacak mebusları tesbit etmeye başlamasından sonra meydana geliyor:

"Halit Paşa'nın Mecliste teklif için gösterdiği faaliyet, o günlerde şahsı için yapılan ve bilhassa Terakkiperver Fırkaya intisap edeceğine dair deveran eden şayialar dolayısıyla, Halk Fırkasının 'bazı mebuslarının'dikkatini 'lüzumundan fazla' çekmişti. Paşa, o günlerde İstanbul'dan gelecek olan Sami Beyi karşılamak için İstasyona gitmişti. İstasyonda, Afyon meb'usu Ali, Gaziantep mebusu Kılıç Ali Beylere rastladı. Onlar, Halit Paşa'nın istasyona geldiğini görünce selâmlaştılar. Söz

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Aramızdaki hadiseyi ancak silâh temizler"

sırasında Paşa kendilerine kimi beklediklerini sordu. Ali Bey cevap verdi:

"'Operatör Emin Bey gelecek de, onu bekliyoruz...'

"İstanbul Şehremini operatör Emin Bey, Halk Fırkasının Bursa'da, boş meb'usluk için Nurettin Paşaya karşı çıkardığı adaydı. O sırada tren geldi ve inen Emin Bey, Ali Beyle kucaklaşarak öpüştü.. O gün öğleden sonra toplanan Meclisteki Halit Paşa, Ali Beye sordu:

"'Emin Beyle olan muhabbetinin sebebi neydi?'

"Ali Bey bu sual karşısında şaşırdı:

"'Arkadaşımdı. Eski arkadaşım. Tabii öpüştüm..'

"Halit Paşa, muhatabının yüzüne dikkatle bakarak şu cevabı verdi:

"'Sadece arkadaşın değil, aynı zamanda da, Nurettin Paşanın karşısına çıktığı için muhabbetiniz arttı değil mi?'

"Ali Bey hayret içinde kalmıştı. O anda, gerçekten böyle bir ihtimali düşünmemişti. Halit Paşanın kolundan tuttu:

"'Paşam... Sen cidden rahatsızsın. Füzulî yere asabileşiyorsun. Benim hatırımdan böyle bir şey geçmedi. Fakat nihayet nasıl istersem öyle de hareket ederim.'

"İşte bu cümle, Halit Paşayı, bir anda asabileştirdi. O anda, ilerleyen bir hademe, Ali Beye, dışarıdan beklendiğini haber verdi. Ali Bey, hemen ayrılmamış olsaydı, acaba müessif hadise o sırada vukuâ gelmeyecek miydi?.. Bilinmiyor...

"Fakat Halit Paşanın asabiyeti sükûn bulmamıştı. Salonu terketti ve millî müdafaa encümeninin toplantı odasına giderek Ali Bey'e şu tezkereyi gönderdi:

"'Aramızdaki hâdiseyi silâh temizler.. Seni düelloya dâvet ediyor ve şâhitlerini bekliyorum.'

".....

"Ali Bey, Halit Paşanın tezkeresini alınca, kendisiyle aynı siyâset ve fikirlerin devamlı yolcusu olan Kılıç Ali, Avni, Rauf, Salih Beyleri vaziyetten haberdar ediyor ve aralarında görüşerek, Kılıç Ali Beyi Halit Paşaya gönderiyorlar. Kılıç Ali Bey diyor ki:

"'Paşam.. Düello teklifini Ali Bey aldı. Şâhit olarak geldim. Fakat bir şâhidin ilk vazifesi ara bulmaktır. Ortada hiç bir mesele yok. Siz Ali Beyle eski silâh arkadaşlarısınız. Ali Bey size karşı ancak sevgi ve samimiyet hissiyle mütehassistir. Kendisinin sözlerinde hiç bir hakâret kasdı yoktur. Bunu bana temin etti. Gelin, bu fikirden vaz geçiniz. Memleket, birbirini tanıyan insanların müşterek emeklerine muhtaçtır. Siz isterseniz, asla hakâret kasdı olmadığını Ali Bey tekrara amâdedir.' Bunun üzerine Hâlit Paşa sükûn buluyor ve Kılıç Ali Beyin o akşam kendisini Fresko barına davetini kabul ediyor." (Sisli Tarihimiz. İstanbul 1976. c.1., s.61-62)

Mustafa Kemal, "Kel Ali" diye mâruf Ali Çetinkaya ile Deli Halit Paşa arasındaki

KILIÇ ALİ—Mecliste silâhlı gezen CHF zorbalarındandı. Ali Çetinkaya'yı (Kel Ali) düelloya davet eden Halit Paşa'yı sakinleştirmeye çalışıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mustafa Kemal, Halit Paşa'yı uzaklaştırmakta ısrar ediyordu

hâdiseden haberdar olunca, Halit Paşa'yı dâvet ediyor... Gaziye anlatılan, Halit Paşanın "her ân bir vak'a çıkarmak istidâdını gösteren asabî mizacının cinnet-i muvakkate (geçici deliliğe varan) buhran durumuna gelebilmek üzere olduğudur. Gazi, Halit Paşayı şahsen dâvet ettikten sonra, önce kendisine kânun teklifinin safhasını sordu ve görüşmeyi sağlık durumuna intikal ettirdi ve şunları söyledi:

"'Bu memeketin size ihtiyacı vardır. Şahsen sizi ne kadar sevdiğimi bilirsiniz... Sıhhatınızla şahsen alâkadar olmak karârındayım. Bana, hekimlerin tavsiyesini yerine getireceğine söz vereceksin.'

"Halit Paşanın Gazi'ye büyük hürmeti vardı. Teşekkür etti ve söz verdi... Bunun üzerine Gazi dedi ki:

HAYVANLAR ARASINDA

"Hayvanlar, yemek getirin!"

ATATÜRK, kendisinin hizmetinde bulunan uşaklara, sık sık "Hayvanlar!.." diye hitap ederdi. 1927 yılından ölümüne kadar tam 12 yıl geceli gündüzlü Atatürk'ün sofracısı ve hizmetçisi olan Cemal Granda, hâtıralarında bunlara çok yer vermiştir. Cumhurbaşkanlık dönünce, Atatürk'ün çocukluk arkadaşlarından olan Nuri Conker'in aklına hemen bu tür hitaplar gelirdi. Nitekim Granda'nın anlattığı şu hâtıra da bunu gösteriyor.

Nuri Conker, Atatürk'ün nazını çektiği, şakalarına katlandığı bir çocukluk arkadaşıydı. Onun aşırı giden hareketlerine kızmaz, patavatsızca kurdığı potları hoş görür, en koyu tenkitlerine bile katlanırdı. Nuri Conker, Atatürk'e takılır, kızdığı zaman damarına basar, o da punduna getirip bu çocukluk arkadaşına yapmadığını bırakmaz, adetâ onu deli ederdi. Nuri Conker, arada bir:

"Paşam çekilsen de o koltukta biraz da biz otursak," diye takılırdı.

Bir akşam yemeği sırasında sofranın en neşeli ânında, Atatürk, yine bu şekilde şakalaşan Nuri Conker'e dönüp:

"Sen reis-i cumhur olabilir misin?" diye sordu.

"Olurum, hem de senden daha iyi idâre ederim."

"Öyleyse prova edelim. Geç otur bakalım koltuğa. Şimdi sen reis-i cumhursun. Söyle bakalım önce ne yapacaksın?"

Nuri Conker, hiç istifini bozmadan keyifle Atatürk'ün koltuğuna oturdu. Çevresini şöyle bir tepeden bakışla süzdüktlen sonra, bana dönüp:

"Hayvanlar, yemek getirin!" dedi.

Herkesin yüzünde bir gülümseme, Atatürk de gülüyor. Bana dönüp:

"Çelebi Efendi, ben böyle mi söylüyorum?" diye sordu.

Hayır, diye cevap versem, bu biraz da dalkavukluk olacaktı. Kendimi toparladım. Fırsat bu fırsat deyip, hemen taşı gediğine yerleştirdim:

"Aşağı yukarı böyle oluyor Paşam."

"Anlaşıldı. Sen reis-i cumhurluk yapamayacaksın. Dur ben yine yerime geleyim" dedi.

(Atatürk'ün Uşağı İdim, s.216-217)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"'Ben bu vazifeye, akrabanız olan doktor Hakkı Şinasi Paşayı memur ettim. İnsan kendi sağlığını ekseriyetle ihmal eder. Fakat arada itimat ettiği bir doktorun delâleti olursa, o zaman tedavi vazifesi hâlini alır. Neticeden Hakkı Şinasi Paşa beni de haberdar edecek.'

"Gazi o gün Halit Paşayı yemeğe alıkoydu. Yemekte mümkün olduğu kadar âfaki mevzular konuşuldu.

M.KEMAL'İN PLÂNI

HALİT Paşa, Gazinin yanında ayrılmadan evvel Hakkı Şinasi Paşa da gelmişti. O yıllarda Ankara'da bulunan en tanınmış hekimler, Halit Paşanın muayenesine iştirâk ettiler. Doktorların vardığı netice, kendisinin mutlak olarak tedavisi, istirahati, siyasi hayattan ve her türlü yıpratıcı, yorucu mesâiden hiç olmazsa bir müddet uzak kalması ve evlenmesi idi.

Halit Paşa, Bursa'da Halk Fırkası'nın, boş mebusluk için Nurettin Paşa'ya karşı çıkarılan Emin Bey'e kızıyordu. Hatta Emin Bey'le samimi olduğunu gördüğü Ali Çetinkaya'ya bile kızmıştı. Atatürk, bal ve devranşlarından rahatsız olduğu Halit Paşa'yı yanından uzaklaştırmak için, Hakkı Şinasi Paşa'yı vazifelendirmişti.

"Hekimlerin vardıkları bu netice, Gaziye de arzedildi. Gazi, kendisine bu tıbbî neticeyi arzeden Hakkı Şinasi Paşaya dedi ki:

"'Halit Paşa sizin akrabanızdır. Kendisine, tedâvisinin hayatı ve selâmeti için zaruret olduğunu izah ediniz ve ikna ediniz. Bu netice şahsı için olduğu kadar, memleket için de lüzumludur. Bir müddet evvel, Kemalettin Sami Paşanın nezdinde, Berlin'e tedaviye gitmek arzusundan bahsetmişti. Bu seyahat için ne lâzımsa hepsi yerine getirilecektir. Sizden bu mevzû ile yakından meşgul olmanızı rica ediyorum' Hakkı Şinasi Paşa, Gazi'den bu emri alınca, Halit Paşayı ziyaret etti ve mizacını yakından bildiği muhatabını ürkütmeden ve asabileştirmeden, hekimlerin vardıkları neticeyi anlatarak, seyahat hazırlıklarını yapması bahsinde kendisini ikna etmeye çalıştı.

"Halit Paşa dedi ki:

"'Doğrudur. Ben de bir müddet istirahat etmek istiyorum. Fakat şu malûl gaziler kânununu çıkartmadan öleceğimi bilsem gitmem.'

"Ve, mevzu derhal kendisini asabileştirdi:

"'Bugün hakk-ı hayat isteyen bu eski muharibler, memleketin istikbâl ve hürriyeti için malul oldular. Hiçbir sebep, onları refaha erişmekten menedemez. Neymiş, bütçe meselesi imiş, neymiş, umumi kadro meselesi imiş. İstediklerini pek âlâ yapıyorlar.'" (Halit Paşa Ali Çetinkaya vuruşması. İstanbul. 1955. s.51-52)

Mustafa Kemal, Hakkı Şinasi Paşa vasıtasıyla Halit Paşa'yı etrafından uzaklaştırmayı istemeden önceleri de, bizzat Halit Paşa'yla konuşmuş ve onu yine Avrupa'ya göndermek istemişti. Kandemir, Siyâsi Cinâyet isimli kitabında Mustafa Kemal'in, Halit Paşa'ya tavsiyesini ve Paşa'nın cevabını anlatıyor:

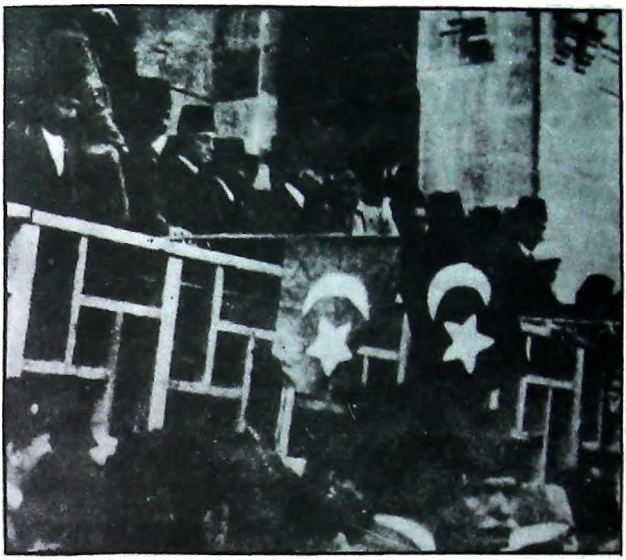
"Mustafa Kemal Paşa, her halde doktorun ikazıyle olacak, kendisine:

"'Paşa... Çok yoruldun.. Ben, seni biraz dinlenesin diye buraya getirdim. Halbuki, rahat etmediğini görüyorum. Bu muhit sana yaramıyor. Asâbını teskin için istirahata ihtiyacın var. İstersen bir Avrupa seyahati yap..

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bak bakalım dünya ne âlemde?. Bu dağdağalı hayattan bir müddet uzaklaşırsan, açılırsın... Hem de yeni yerler görürsün, ne dersin?' dediği zaman yine sınırlenmiş, fakat büyük Gaziye karşı duyduğu sonsuz saygı tesiriyle, âsâbına hâkim olarak:

"'Paşam, sen yorulmadıkça, bize yorulmak düşmez. Burada bu kadar memleket işleri dururken, ben Avrupa'larda filân nasıl gezerim? Zaten bu dünyada bize rahat yok. Öbür tarafa gidinceye kadar, yorulmayı unutarak didinip duracağız. Bu hususta en büyük örneğimiz sensin. Baksana, bir güncük olsun çalışmamazlık edebiliyor musun? Müsaade et de yanından ayrılmayayım.' Cevabını vermişti ve müsterih olmasını, artık sınırlenmemeğe çalışacağını vaad etmişti." (A.g.e. İstanbul, 1955, s.81)

1920'li yıllarda, Türkiye pek çok garip hadiseye sahne oldu. Dış düşmanlarını iştiliâsını dininden gelen gayretle önleyen milletimiz, içeriden bir sürü entrikaya kurban edildi. Milletin temsil edildiği farzolunan Meclis, sebebi bilinemeyen ve sorulamayan hâdiselerin elleri ardında kaldı. Millet, kendisini temsil ettikleri iddiasında olanların orada neler yaptıklarını bir türlü öğrenemedi ve hâlâ öğrenemiyor. Yapılan tantanalı merasimlerle "cumhuriyet" olduğu iddiâ edilen bir devletin Meclisi o yıllarda milleti ne derece temsil etti, hâlâ tam olarak bilinemiyor. Halit Paşa gibi milletin gerçek temsilcilerinin silâhla susturulmasının ardındaki sebepler de tam olarak öğrenilemedi. Çünkü ülkede koyu bir terör vardı.

NEDEN UZAKLAŞTIRILMAK İSTENİYOR?

BÜTÜN bunlardan ortaya şöyle bir manzara çıkıyor: Halit Paşa gerçekten sinirli bir adamdır. Kendi ifadelerine göre en fazla sinirlendiği husus da, etrafında kendisini "çileden çıkaracak" hâdiselerin vukuâ gelmesi... Herkesin kendi keyfinde olması, meydana gelen garip hâdiseleri görmemezlikten gelmesi kanını tepesine sıçratıyor. Zaten asabi olan Halit Paşa, daha beter asabileşiyor. Cephelerde zaferlerden zaferlere koşmuş bu müstesnâ insanın çok açık sözlü oluşu, cesur oluşu, o zaman bazı dolapları çeviren kimseleri fena halde korkutmuş ki, meydana gelen hâdiselerden, Halit Paşa'yı grup halinde bir gölge gibi takip ettikleri anlaşılıyor. Paşa'nın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girme meylinde olması, Kâzım Karabekir Paşa ile samimi olması, Kel Ali'nin başı çektiği "silahşörler"e fena dokunuyor. Bu arada Halit Paşa'nın, gördüğü üç kâğıtçılıklardan ve sahtekârlıklardan dolayı bazı mimli kimseleri sık sık ölümle tehdit ettiğini gören Mustafa Kemal Paşa, onun Avrupa'ya seyahata çıkmasını, siyasetin bu dağdağalı havasından kurtulmasını istiyor. Hattâ bunun memleket için de iyi olacağını söy-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Sermâye hükümetten, kâr Mustafa Kemal'in"

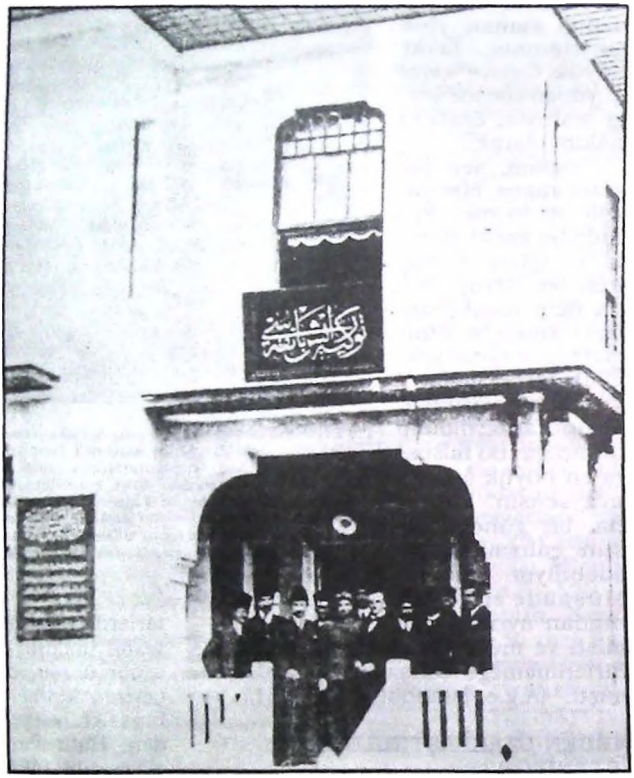
lüyor. Acaba Halit Paşanın Avrupa'ya gitmesi, memleket için neden iyi olur? Mustafa Kemal onu neden uzaklaştırmak istiyor?

Bütün ısrarlara rağmen ülkeyi terketmeyi istemeyen Deli Halit Paşa, neden bir grubun tuzağına düşürülüyor? Neden Rize meb'usu, Rauf Bey tarafından öldürüldüğü halde, cinayeti Kel Ali üstleniyor? Daha sonra bu hadisenin ele başları ne yapıyorlar? Akıbetleri ne oluyor?

Dr.Rıza Nur, hatıralarında, İş Bankasının açılmasından bahsederken, Deli Halit Paşa'nın öldürülmesinden de bahsediyor:

"Derken İş Bankası açıldı. Bu banka Mustafa Kemal'indir. Biraz para koydu, fakat hükümetin bütün parası onun sermayesidir. Hükümetin parası halktan toplandıkça Maliye yerine oraya gidiyor. Hattâ meb'uslar bile maaşını oradan alıyor. Bazan da maaşımız gecikti. Demek sermâye hükümetten, kâr Mustafa Kemal'in. Âlâ şey... Gazi bundan çok kazandı. Oraya Meclisi İdare âzâsı olarak da, Kılıç Ali, Salih ve emsali haydutları koydu. Cellâdın, eşkıyanın bankacı oldukları da yeni görüldü. Bunların banka ile alâkaları ne olur? Sadık adamlar ya, kâfi...

"İrtikâp işleri ayyuka çıktı ve o kadar ayağa düştü ki, herkesin ağzında ve namuskârlar şikâyet içinde. Halit Paşa cesur, hırçın hattâ deli idi ama, namuslu bir adamdı. Bu irtikâplar sinirine dokunmuş, söylenmeğe başla-

26 Ağustos 1924'te kurulan Türkiye İş Bankasının bu tarihteki ödenmiş sermayesi sadece Atatürk'ün hissesi olan 250 bin lira idi. Devrin başbakanı İsmet İnönü açılış günü Genel Müdür Mahmut Celâl (Bayar) Bey ve diğer ilgililerle bankanın ilk binasının önünde.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mış. Nihayet bir gün Mustafa Kemal'e gider: 'İrtikâp müthiştir, millet batıyor. Bunun önünü al. Celâl (İş Bankası Umum Müdürü) Kel Ali, Kılıç, ilh.... Mürtekiptirler. Ben bunları vurup öldüreceğim' der. Yapar mı yapar... Mustafa Kemal fenâ telâş eder. Yâranını haberdâr etmiş... Kel Ali o vakit pek gözde idi. Bu âvane bir gün meclisin medhalinde Halit Paşa'yı vurdular. Bir gün sonra ben Ankara'ya gitmiştim." (A.g.e., s.1365)

HERŞEYE KIZIYORUM

BU İFADELERE dikkatle bakıldığı zaman, Halit Paşa'nın Kel Ali ve grubuna neden kafasının bozulduğu ve onlar hakkında neden hep "öldüreceğim" diyerek düelloya dâvet ettiği anlaşılır.

Kandemir'in "Siyâsî Cinayet" isimli kitabında, akrabasından bir doktora, herşeye neden kızdığını anlatırken, ortada insanı çileden çıkaracak hâdiseler olduğunu söylüyor:

"Her şeye kızıyorum. Hiç yoktan sinirleniyorum. Asabım fena halde bozuldu. Vakıâ insanı çileden çıkaracak hâdiseler çok amma, bakıyorum âlem aldırmıyor. Herkes keyfinde. Demek ki, görmemezlikten gelmek, aldırmamak lâzım amma, elimde değil... Her şey gözüme batıyor... Ne yapsam bilmem ki..." (A.g.e.s.80)

Ömrü savaş meydanlarında geçmiş, dışı da içi gibi doğru bir insan olan Halit Paşa'nın çileden çıkmasına sebeb olan hâdisenin, İş Bankasındaki irtikâp işleri olduğu apaçık ortaya çıkıyor. Bu hâdiseler, zâten asabi olan Paşanın asabını daha da bozuyor.

Dr. Rıza Nur'un cinayeti anlatışını takip etmek, meselenin iç yüzünü ortaya çıkarıyor:

"Mes'ele şöyle olmuş: Halit, Kel Ali'ye çatmış. Ayırmışlar. Kılıç, Rauf (Rize meb'usu, Ali Şükrü vak'asında Merkez Kumandanı muâvini), daha birkaçı Meclisin medhalinde Halit'e pusu kurmuşlar. Halit, Kel Ali'yi al-

Bütün anlatılanlara ve yazılanlara bakıldığı zaman, Halit Paşa'nın siyasi bir cinayete kurban gittiği, bu mesele de rol alanların ya birbir ortadan kaldırıldığı ya da çeşitli vesilelerle konuşturulmadığı görülüyor.

mış. Rauf, sırtından Halit'i vurmuş. Mustafa Kemal derhal Meclise gelmiş. Necmeddin Molla'yı çağırmış. 'Ne yapacağız? Bir çare bul' demiş. O da Kel Ali, müdafâ-i nefs esnasında vurdu diye zabıt varakası yapmış, ne hekim raporu, ne adli muayene yapılmamış. Bir şey yok. Bir zabıt varakası ile Kel Ali'yi beraat ettirmişler. Halit'i de toprağa soktular, mes'ele de bitti. Halbuki vuran Rauf'tu." (A.g.e., s.1365-1366)

ZÂTÜRREYE YAKALANMIŞ

GERÇEKTEN DE, Kel Ali, Halit Paşa'nın altında olduğundan, Halit Paşa'nın da dediği gibi onu arkadan vurması imkânsızdır. Bu sebeple onu Rauf arkadan vurmuştur. Ama hâdiseyi Kel Ali üstlenmiştir. Zira Kel Ali müdafa-i nefs için vurduğunu söyleyerek, kendisini kurtarmasını bilmiştir. Zaten Halit Paşa'nın da vurulduktan sonra başına gelenler, onu konuşturmayıp ölmesini sağlama gayesine matuf olduğunu göstermesi ba-

kımından enteresandır. Halit Paşa, 9 Şubat 1925'de vuruluyor. Ama 4-5 gün hastaneye kaldırılmıyor. Ve ilk iki üç gün kurşunların çıkarılması için bir faaliyette bulunulmayıp, İstanbul'dan tanınmış doktorun gelmesi bekleniyor. Bu arada tabii ki Halit Paşa, içinde kalan kurşunun yarası sebebiyle iyice kötüleşiyor. Hastaneye de bir türlü kaldırılmıyor. Hattâ bu esnada zatürreye bile yakalandığı ileri sürülüyor. Yani bütün bunlar, âdetâ Halit Paşa'ya yapılan bir suikastın onun ölmesi ile neticelenmesinin beklendiğini akla getiriyor.

Rıza Nur'a göre, Mustafa Kemal Halit'in tehlikeli bir adam olduğunu biliyor. Kendini vurma ihtimali olduğunu da ileri süren Rıza Nur, Mustafa Kemal'in yaralı Halit'in ziyaretine de gitmeyi unutmadığını söylüyor. Gerçekten de Mustafa Kemal yaralandığında onun yanına gelmiş ve korkmasına mahal olmadığını iyileşeceğini söylemişti. Hattâ İstanbul'dan doktor getirilmesi teklifini bile kabul etmişti. Tabii ki, doktorun İstanbul'dan o zamanki vasıtalarla kaç günde geleceği ya hiç hesaba katılmamış veya hesaba katıldığı halde kimseye sezdirilmemiştir.

RAUF DA ÖLÜ BULUNUYOR

RIZA Nur, Rauf'un âdi bir mahlûk olduğunu, câhil ve tulumbacı olduğunu belirttikten sonra, Mustafa Kemal'in ona sarıldığını ve adamı meb'us yaptığını kaydediyor. O güne kadar meb'ustan silâhşör, tüfekçi henüz görülmediğini de ileri sürerken, Mustafa Kemal'in seyahatlerinde yanlarına kimleri aldığını anlattıktan sonra Rauf'un nasıl öldüğünü de söylüyor:

"O esnada seyahatlerine Salih, Rauf, Recep Zühtü, Kılıç, daha öyle on iki meb'us muhafız olarak Mustafa Kemal'in yanında idiler. Hattâ bu esnalarda Mustafa Kemal Meclise giderken bile Meclis koridorunda bunlardan ikisi önünde, birer tanesi yanlarında, ikisi arkasında, aralarında ancak bir adım mesafe olarak yürüyorlar, onu odasına kadar böyle muhafaza altında götürüyorlardı. Bu alayı biz meb'uslar da hep görüyorduk. Demek Mustafa Kemal'in ödü kopuyordu ve vurulacağından hep korkuyordu. Başlıca korkusu Halit'in kendisini vurması idi. (.....) Bu silâhşör muhafız meb'uslara, bizim arkadaşlar 'onikiler' adını koydular. Bunlar hâlâ Mustafa Kemal'in muhafızları, yani tüfekçileridir. Abdülhamit bunları, Arnavut eşkıyasından yapardı. Bununkiler de Türk değil.

"Halit Paşa cinayetini gazetelere başka türlü yazdırdılar. Biraz geçti. Bu Rauf bir gece yarısında yatağında fücceten öldü. Salih de yanında imiş. ...Bu tuhaf bir ölümdü. Sır kaldı. (.....)

"Halit'in anası, kardeşi durmadı, işi kurcaladılar. Hakkı Şinasi onları susturmağa memur edildi. Hakkı Şinasi kimsesiz bir muhacir çocuğu imiş. Halit'in anası büyütmüş, okutmuş imiş, gitmiş kadını ikna ve tehdit ile dâvâdan vazgeçirmiştir. İşte bu hizmetiyle sadakat göstermiş, makbul ve İstanbul Halk Fırkasına reis olmuştu. Sonra da meb'us. Bu adam bir aşağı mahlûktur." (A.g.e. s.1366-1367)

Hâdisenin baş mimarlarından olan Kel Ali, daha sonra İstiklâl Mahkemesine reislik yaptı. İhsan Bey (Topçu İhsan) de aynı vazifede bulundu. İhsan Bey emekliye ayrıldığında hâdisenin görgü şahidi olduğu halde, yazdığı hatıralarında Halit Paşa'nın öldürülmesinden hiç bahsetmedi.

Bütün bunlara baktıktan sonra, Halit Paşa'nın siyâsî bir cinayete kurban gittiği, bu meselede rol alanların ya bir bir ortadan kaldırıldığı veya çeşitli vesilelerle konuşturulmadığı görülüyor. Bunun sebebi de hâdisenin gerçek sebeplerinin ortaya çıkmaması idi. Gerçekten de başından beri anlatılanların dışında kim bilir hâdisenin daha başka hangi cepheleri vardı? Hâdise bugüne kadar hâlâ tamamen aydınlanmamıştır. Ama bu kadarından bile birşeyler çıkarmak mümkündür.

Sapka cinâveti

Âtıf Hoca'nın "suçu" ne idi?

Âtıf Hoca ne yapmıştı da akşam vakti evi polislerin baskınına uğramıştı? "Beş dakîkalığına" müdüriyete giden Âtıf Hoca bir daha niçin evine dönemedi? Ailesi ile görüştürülmeden Giresun'a yollanan Âtıf Hoca'ya niçin gangster muâmelesi yapılmıştı? Giresun İstiklâl Mahkemesi Âtıf Hoca'yı beraat ettirince hoca efendi niçin Ankara'ya sevkedildi? Bütün kânûnî formaliteler yerine getirilerek basılan bir kitabın daha sonra çıkan bir kânunla "suç" sayıldığı nerede görülmüştür? Âtıf Hoca niçin son müdâfaasını yapmadı?

Şapkayı "takan" yok!

Şapka deyip de geçmemeli. Bu yarım metrelik kumaş parçasından mâmul "frenk yapısı nesne" için bir vakitler yüzlerce baş gitmişti.

2 Kasım 1987 tarihli Sabah gazetesinde şapkayla ilgili bir araştırma yayınlanmıştı. Bu araştırmaya göre Türkiye'de şapka kullananların nisbeti yalnızca yüzde 15.6 civarındaydı.Yine bu araştırmaya göre şapka kullanmayanların nisbeti yüzde 84.4 idi.

Bu rakamlara bakılacak olunursa şapkayı "takan" yoktu. Veya yok denecek kadar azdı.

Gerçekten de bugün bilhassa gençler arasında şapkayı takan olmuyor. Şapkayı takanlarsa orta yaşın üzerinde kimselerdi ve bunların da büyük kısmı köyde yaşayanlardı.

İnsan bu manzaraya bakınca, "Ey şapka! Bir zamanlar senin uğruna yüzlerce insan asılmıştı. Şimdi ise seni takan yok" demeden edemiyor.

Şapka deyip de geçmemeli. Bu yarım metrelik kumaş parçasından mâmul "frenk yapısı nesne" için bir vakitler yüzlerce baş gitmişti. Evet mübalâğa etmiyoruz. Şapka Kânunu çıktıktan sonra yurdun dört bir ta-

Estirilen terör

rafında "Şapka Kânununa muhalefet ettikleri için" yüzlerce vatandaş hakkında idam kararı verilmiş ve bu kararlar infaz edilmişti.

Şapka Kânunuyla birlikte peş peşe birçok sosyal ve kültürel muhtevalı kânun çıkarılmıştı. Ancak "devrim" adı da verilen bu kânunlar arasında en çok "can alıcı" olanı Şapka Kânunu idi.

25 Kasım 1925 tarihli ve 671 sayılı "Şapka İktisâı Hakkında Kânun" neşrolur neşrolmaz bütün yurt sathında "fırtına gibi" esmişti. İstiklâl Mahkemeleri devreye girmiş ve aralarında çok meşhur ilim adamının da bulunduğu vatan evlâtları bu kânuna muhalefet ettikleri için muhakeme edilmişlerdi.

İşte biz şapkayla ilgili yapılan muhakemelerden yalnızca birisine o da bir şahsı misal vererek göz atacağız. Ele alacağımız şahıs Âtıf Hocadır.

Âtıf Hoca, "resmen" şapka için işlenen bir cinâyete kurban gitmiştir. Bugün dünyanın hiçbir mahkemesi Âtıf Hoca hakkında en ufak "suç" isnadında bulunamaz. Ancak devrin İstiklâl Mahkemesi, önündeki kânunlarla da suçlu olmadığı halde ve mahkemenin savcısı da mahkeme heyetine muhalefet ettiği halde, Âtıf Hocaya idam cezası vermiştir. Bu bir cezâ değil, cinâyettir. İlerde mutlaka bu dâvâ yeniden görülecektir.

Şimdi hâdiseyi daha iyi kavramak için o yıllara gidelim. Yâni kânunun çıktığı, İstiklâl Mahkemelerinin devreye girdiği yıllara...

Şapka İktisâı Kânunu

1924 ve 1925 yılları ; dünyâda eşine ender rastlanan ve belirli bir kültürü ve ideolojiyi ikâme etme gâyesi güden kânunların ve kararların peş peşe çıkarıldığı yıllardır.

شابقه اكتسابی حقنده قانون ! ..!

[٨ جمادی‌الاول ٣٤١ و ٢٥ تشرين ثانی ٣٤١]

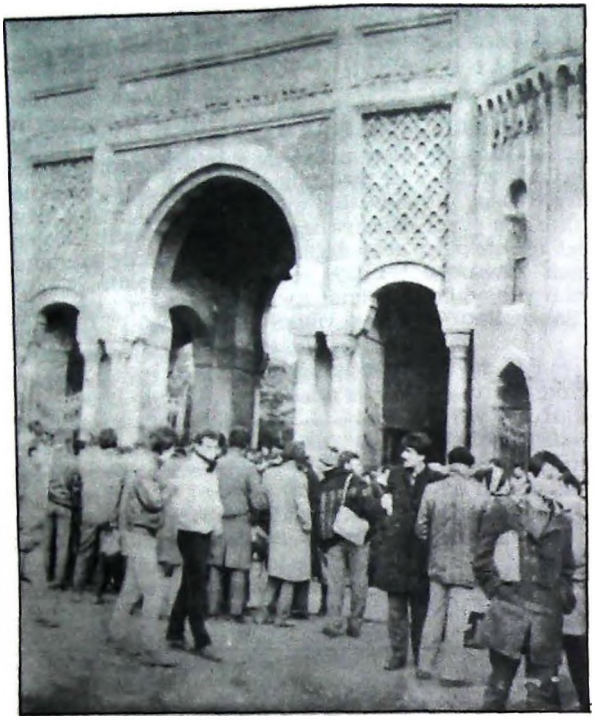
قانون نومروسی : ٦٧١

ماده ١ — تورکیه پوپولی ملت اعضالری‌ایله اداره‌عمومیه‌وخصوصیه و محلیه‌یه و بالعموم مؤسسانه منسوب مأمورین و مستخدمین ، تورك ملتك اکتسابتش اولدیغی شابقه‌یی کیمك مجبوریتنده‌در . تورکیه خلقتك‌ده عمومی سرپوشی شابقه اولوب بوکا مناقی بر اعتیادك دوامنی حکومت منع ایدر .

[*] رسمی جریده — نومرو : ٢٦٠

[**] رسمی‌جریده — نومرو : ٢٣٠

Şapka için işlenen cinayetlere mesnet teşkil edecek 671 sayılı "Şapka İktisâı Kanunu"nun 1925'de neşrolan Osmanlıca kitpürü...

Kânun mer'iyette, ama...

1925'de çıkartılıp Müslüman âlimlerin başında celîat satırı olarak dolaştırılan Şapka Kânunu bugün de mer'iyette, ama kimse Âtıf Hoca'ya revâ görülen zulme tevessül etmeye cesaret edemiyor. O yıllarda halka zorla giydirilen şapkayı kânuna rağmen kimse takmıyor.

1925 yılının sonuna doğru da şapkayla ilgili kânun çıkarılır. Bu kânunun metni aynen şu şekildedir:

"Şapka İktisâi [giyilmesi] Hakkında Kânun

"Kânun no: 671 Kabul Tarihi: 24 Teşrinisânî [Kasım] 1341 [1925] Yayım tarihi: 28 Teşrinisânî 1341 tarih ve 230 sayılı Resmî Cerîde

"Madde 1- Türkiye Büyük Millet Meclisi âzâları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata [kurumlar, kuruluşlar] mensup memurin [memurlar] ve müstahdemîn [hizmetliler] Türk milletinin iktisa etmiş olduğu [giydiği] şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup buna münafî bir itiyadın devamını Hükûmet men eder.

"Madde 2- İşbu kânun târihi neşrinden itibaren mer'iyülicradır [yürürlüğe girer.]

"Madde 3-İşbu kânun Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti tarafların'dan icra olunur."

Bugünkü durum

Şimdi şu kânunun dünkü ve bugünkü durumuna bakalım: Bugün bu kânuna göre TBMM üyelerinin çok büyük ekseriyeti ile memurların hemen hemen tamamı "resmen" suç

işlemektedir. Zîrâ, kânun metni, bütün parlamenterlerle memurların şapka giymeye mecbur olduklarını söylüyor. Oysa bugün parlamenterlerle memurlardan şapka giyen kaç kişi var?

Yine kânuna göre "sâde vatandaşlar" şapka giymeye mecbur değillerdir. Oysa kânunun çıktığı ilk aylarda ve yıllarda kânun, "Bütün millet şapka giymeye mecburdur" şeklinde yorumlanmış ve çoğu bölgelerde halkın kafasına zorla takılmıştır.

Cebren ve mahkeme yoluyla

Kânun metni memurları ve devlet hizmetinde bulunanları bağlamaktayken, bu kânun bütün erkeklerin başında "Demoklesin kılıcı" gibi tutulmuş ve şapka giymeyenler ve giymek istemeyenler için ağır müeyyideler getirilmiştir.

Şapka mı? Cellat satırı mı?

Kânunun çıktığı yıllarda halk şapkayı âdeta bir "cellât satırı" görmeye başlamıştı. Çünkü devrin İstiklâl Mahkemelerinde görülen dâvâların çoğu şapkayla ilgiliydi. Öyle ki şapka kânunu ile İstiklâl Mahkemeleri iç içe girmiş ve birbirinden ayrı düşünülmez hâle gelmişti. İşte bu bakımdan İstiklâl Mahkemelerine de kısaca göz atmakta fayda vardır.

İstiklâl Mahkemelerini başlıca iki devreye ayırabiliriz. Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyetten sonra diye. Bu mahkemeler Cumhuriyetten önce asker kaçakları ile Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı çıkan isyancıları

Şapka Kânunundaki ibareler bütün parlamenterlerin şapka giymelerini mecbur tutuyordu. Oysa bugün parlamenterler arasında şapkayı giyen kaç kişi bulunuyor?

muhakeme etmek üzere kurulmuşlardı. Cumhuriyetin ilânından sonra ise Atatürk'ün planlayıp gerçekleştirdiği "devrimlere" karşı çıkan ve Atatürk'ün politikasına ters düşen kişileri veya siyasileri muhakeme etmek üzere kurdurulmuştur.

Takrir-i Sükûn Kânunu

Cumhuriyet devrinde kurulan İstiklâl Mahkemelerinin en meşhuru 4 Mart 1925 târihli Takrir-i Sükûn Kânununa dayanılarak aynı gün kurulanıdır. Heyet-i Umumiyenin 117 sayılı kararıyla kurulan iki mahkemeden biri (vereceği idam kararları Meclisce tasdik edilmesi gerekmeden yerine getirilmek üzere) isyan bölgesinde; Ankara İstiklâl Mahkemesi adını taşıyan, diğeri de (idam kararları önce Meclisce tasdik edilmesi gereken) Türkiye'nin sıkıyönetim ilân edilmeyen geri kalan her yerinde gezici olarak çalışacaktı.

Bu mahkemelerin kuruluşundan yaklaşık bir buçuk ay sonra, Ankara İstiklâl Mahkemesine de Meclisin tasdikine lüzum kalmaksızın idam cezâsı verme selâhiyeti tanınmıştır. İşte bu mahkemeler bu kararlara dayanarak seyyar olarak gittikleri her yerde idam cezâsı verebilmiş ve cezâların Mecliste tasdikini beklemeden ânında infaz ettirmiştir?

İsyan mıntıkası İstiklâl Mahkemesinin üyeleri şunlardı:

Reis: Mazhar Müfit Kansu (1873-1948)

Hacim Muhittin Çarıklı (1881-1965)

Ali Saip Ursavaş (1887-1939)

Müdde-i umumi (Savcı): Süreyya Örgeevren (1888-1969)

Aza Lütfi Müfit Özdeş (1874-1940)

Aza İbrahim Tolon (1880-1956)

Yedek Aza Avni Doğan (1892-1965)

İstiklâl Mahkemesi içinde en dikkat çekici olanı ve başta Âtıf Hoca olmak üzere binlerce insanı muhakeme edip, yüzlerce idam kararı veren Ankara İstiklâl Mahkemesi de şu isimlerden müteşekkildi:

Reis Ali Çetinkaya (Kel Ali) 1879-1949)

Müdde-i umumi Necip Ali Küçüka (1892-1941)

Aza Ali Zırh (1888-1951)

Aza Kılıç Ali (1889-1971)

Yedek Aza Dr. Reşit Galip (1893-1934)

Yalvarın da kurtulun

Bu mahkemeler yakın târihimizde çok mühim ve unutulmaz işler

Zulüm mahkemeleri

yapmışlardır. Her biri ayrı araştırma mevzuu olan bu işlerden bazıları şunlardır: Şeyh Sait ayaklanması ileri sürülerek yüzlerce insan muhakeme edilmiş ve pek çok idam kararı verilmiştir.

Takrir-i Sükûn Kânununa dayanılarak birçok gazete ve dergi kapatılmış, pek çok meşhur gazeteci tevkif edilip muhakeme edilmişlerdir. Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılan meşhur gazetecilerden bâzıları şunlardı: —

Eşref Edip, Velid Ebuzziya, Ahmet Emin Yalman, İsmail Müştak...

Bu gazeteciler çok baskı görmüş ve sonunda hepsine, kurtulmaları isteniyorsa Cumhurbaşkanına telgraf çekerek "yalvarmaları" telkin edilmiştir. Onlar da söylenilenleri yapmışlar ve sonunda serbest bırakılmışlardır. (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.4, s.942)

İstiklâl Mahkemelerinin gördüğü bir diğer mühim iş de, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının pek çok kurucusunu ve üyesini muhakeme etmekti.

Devrim mahkemesi gibi

Bu "iş"lerin yanı sıra İstiklâl Mahkemesinin unutulmayacak faaliyetleri "devrim" adı verilen icraatlardan sonra görülmüştür. Şapka Kânunu, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması gibi kânunlardan sonra, yurdun dört bir tarafında görülen protesto hareketleri "Cumhuriyetin meşruluğuna karşı ayaklanma teşebbüsleri" sayılmış ve binlerce insan tevkif edilerek İstiklâl Mahkemesine çıkarılmıştır.

"Gezici" mahkemeler, Erzurum, Sivas, Rize, Giresun, Trabzon, Maraş gibi vilâyetlere gitmiş ve pek çok kişiyi şiddetle cezâlandırmıştır. (a.g.e)

İstanbul'da da "şapka aleyhine tahrikâtta bulundukları" iddia edilen kalabalık bir grup tevkif edilerek Ankara'ya sevkedilmiştir.

İşte Âtıf Hoca da bu şekilde İstanbul'da tevkif edilenlerden birisidir. Ve Âtıf Hoca Şapka Kânunundan önce yazdığı risaleden dolayı ve savcının yalnızca hapsini istemesine rağmen, idam edilmiştir.

Kânundan önce çıkan eser

İskilipli Âtıf Hoca bu vatanın mübârek şehitlerindendir. İstiklâl

İstiklâl Mahkemeleri devrin hâkim güçlerinin emrinde bilfiilesa Cumhuriyetten sonra hukuk, mantık, adalet gibi mefhumlara gölgesini kapayıp kararlar alabilmiştir.

Mahkemesinde yeryüzündeki bütün hukuk sistemlerinin reddedeceği bir mantıkla zulmen idam edilmiştir. Şapka uğruna işlenen bu cinâyetin iç yüzünü öğrenmeye tâ baştan başlayalım ve bu değerli âlimi tanıyalım:

Âtıf Hoca, Osmanlı Devletinin son devresinde yetişmiş değerli âlimlerden birisidir. Osmanlı devrinde de

zamanın idarecilerince takdir edilmiş ve mühim vazifelerin başına getirilmiştir. İptidaî Dahil Medresesi Umum Müdürü iken yaptığı çalışmalar yabancı ülkelerin de dikkatini çekmiştir. Bunlardan Japonya Büyük Elçisi Baron Uşida'nın tesbiti enteresandır. Âtıf Hoca ile görüşen Büyükelçi daha sonra şöyle demişti:

"Sizin gibi birkaç hoca daha olsaydı İslâmiyet bütün Doğuyu bu arada Japonya'yı fethederdi." (Necip Fazıl Kısakürek. Son Devrin Din Mazlumları. İstanbul: 1970 s.42)

Âtıf Hoca'nın eserleri şunlardır: Mir'at-ül İslâm (İslam Aynası), İslâm Yolu, İslâm Çığırı, Din-i İslâmda Müskirat, Nazar-ı Şeriatta Kuvay-ı Berrüye ve Bahriye, Tesettür-ü Şer'î, Muayene-tüt-Talebe, Medeniyet-i Şer'iye ve Frenk Mukallitliği.

İşte Âtıf Hocının başını derde sokacak olan da bu son eseridir. İşin enteresan tarafı şudur: Bu eser 1924'te neşrolmuştur. Yani Şapka Kânunu çıkmadan önce.

Şapkanın ettikleri

Şapka Kânunu çıkar çıkmaz bütün yurt sathında sanki bir kasırga esmişti. Yüzlerce âlimi, binlerce sade vatandaşı önüne katıp götüren bir kasırga, yahut tayfun... Bu binlerce insanın hemen hemen tamamının neler olup bittiğinden dahi haberi yoktur. Meselâ Âtıf Hoca gibi...

Âtıf Hoca bir sabah evinden alınıp apar topar tâ Giresun'a götürülür ve oradaki İstiklâl Mahkemesinin huzuruna çıkarılır.

Necip Fazıl bu masum ve mazlum âlimin tevkif edilişini ve başına gelenleri şu şekilde anlatıyor:

"Sene 1926... Sonbahar... İskilipli Âtıf Hocanın, Aksaray'da, Lâleli'de, Fethibey caddesinde 1 numaralı evi...

"Hoca, ikinci kattaki odasında sedire oturmuş, akşam namazının ezanını bekliyor. Birden yakınındaki camiin minaresinde yanık bir ses... Hoca ezanı, içinden kelimesi kelimesine tekrar ettikten sonra kıbleye dönüyor ve tekbir getirerek namaza giriyor.

"Tam o anda bir zil sesi... Kapı çalınmakta... Âtıf Hocanın haremi Zâhide Hanım kapıda... Dışarıya sesleniyor:

"'Kim o?'

"'Âtıf Hocayı görmek istiyoruz!'

"'Hoca namazda.'

"'Siz kapıyı açın da... Bekleriz...'

"Kadın kapıyı açıyor. Kılık ve edâları şüphe verici üç adam... Sivil

SAYFALAR ARASINDA

Atatürk'ün kadere bakışı

Mustafa Kemal'in, dinin hegomanyasından kurtulmak için çalıştığını belirten İrfan Orga Margarete, onun, şeriatın kaldırılmasını savunduğunu, İslâm kânunlarına göre kurulmuş kadılıkların yerlerini modern mahkemelerin almasını istediğini belirtiyor. İrfan Orga, Mustafa Kemal'in umumî mânâda dinî inançlar ve bilhassa İslâmî itikatlar mevzuundaki görüşlerini şu şekilde açıklıyor:

"Mustafa Kemal, dine karşı bir mücâdele vermek gerektiğini kabul ediyordu. Çünkü kendisine karşı direnen en büyük güç, dinî güçlerdi. Çocukluğundan beri buna inanıyordu. Bu tür kelimelerin aldatıcı, mânâsız sözler olduğunu kabul ediyordu. Gözleme ve bilgiden başka hiç bir şeye inanmıyordu. Müslümanlığın da geçmişte, Türkiye'ye kötü tesir icrâ ettiğini, Türk milletinin gerilemesinde büyük rolü olduğunu kabul ediyordu. Halkın dine bağlanmakla evham ve hurafelerin tuzağına düştüğünü sanıyordu. Kazâ ve kadere inanıp, 'Ne yapalım Allah böyle istemiş' diyenlere, çoğu kez akıl ve iradenin herşeyi yeneceğini söylüyordu. İnsanın kendi kaderini kendisinin tâyin edeceğini, başka hiç bir gücün ona engel olamayacağını kabul ediyordu. 'Allah mühlet verir, yoksa ihmal etmez' diyenlere, 'Şu beyni örümcekliler elektrik enerjisini görmüyorlar mı, nasıl birden bire aydınlatıyor', diye karşılık veriyordu. Türkiye'nin dinî duygulardan uzaklaşması gerektiğini kabul ediyor, bu uğurda gerekirse kuvvet kullanmayı göze alıyordu." (Atatürk, s.237-238)

"Teselli edecek bir inancı yoktu"

İrfan Orga Margarate, Atatürk'e son derece bağlı ve hayran bir yazardı. Eserlerinde gerçek dışı ifadelerden, gereksiz övme ve yermelerden kaçınır, objektifliğe dikkat ederdi. İrfan Orga, "Atatürk" isimli kitabında onun çocukluk yıllarını, duygu ve düşüncelerini anlatıyor.

"Mustafa Kemal, başkalarıyla düşüp kalkmayı sevmezdi, okul hayatında arkadaşları çok azdı, çünkü çabuk kızar ve heyecanlanırdı. Sınıfında çalışkanlığı ve zekâsıyla herkese örnek olan bir talebeydi. Daha o sıralarda kadınlara çok düşkündü. Karşı cinsin mıknatıs gibi bir câzibesi vardı onun için.

"İçki içerdi ve eğlenceden çok hoşlanırdı. Ruhunu teselli edecek hiç bir inancı olmadığı için teselliyi içkide bulurdu. Daha o sıralarda dinî inançları pek kuvvetli değildi. (a.g.e., s.251)

"Başkalarına saldırdığı ve hâkim olduğu zaman büyük bir sevinç ve ferahlık duyardı. Hâkim tabiatlıydı, bu tabiatı bütün hareketlerinde kendisini gösterirdi. Başkalarının duygularını ve arzularını kabul etmezdi. Çünkü kimsenin kendisine denk olacağını kabullenmezdi. Başkaları kendisinin isteğine isteyerek veya zorla boyun eğdiği zaman memnun olurdu. Her zaman zirvede kalmayı isterdi. Manastır'dayken Voltaire ve Rouseau gibi heyecanlı yazarların eserlerini okumuş ve devrimci bir ruh kazanmıştı. (Atatürk, s.246)"

"Polisler fötr giyer mi?" demeyin. Hem de nasıl giyer!.. Âtıf Hocanın evini aramaya gelen polisler de fötrlüydü.

oldukları halde aynı meslekten olduklarını izhar eden, üniformaya benzer bir üslûp birliği içindeler... Başlarında, yeni kabul edilmiş bulunan Şapka Kânununun tatbikatına âit fötr biçimindeki örnekler...

"Meçhul insanlar içeriye girip taşlıkta beklemeye başlıyorlar.

Kitap arıyorlarmış

"Zâhide Hanım, kadınlara mahsus bir sezişle bu adamlardan tevahhuş halinde...

"'Ne istiyorsunuz Hocadan? Arzunuz nedir?'

"Biri, gâyet kapalı ve sinsi bir tavır ve tonla cevap veriyor:

"'Görüşeceğiz... Kendisiyle görülecek bir işimiz var!'

"Zâhide Hanım yukarıya çıkıp selâm vaziyetinde bulduğu kocasına durumu haber veriyor:

"'Aşağıda meymenetsiz suratlı bir kaç adamsizi görmek istiyor. Hallerini beğenmedim.'

"Âtıf Hoca, gâyet vakarlı, aşağıya inerken en büyük telâşa, Melâhat isimli biricik kızında şâhit oluyor.

"Gelenleri gören genç kız fevkalâde ürkmüş, babasına koşmaktadır:

"'Baba, kim bunlar? Ne istiyorlar?'

"'Sâkin olun! Heyecana kapılmanın mânâsı yok... Ben de bilmiyorum gelenleri... Şimdi göreceğim... Ama kaç gündür etrafımda dolanan hâfiye kılıklı insanlara bakılırsa herhâlde polis...'

"Âtıf Hoca, gâyet metin aşağıya inip gelenlerle karşılaşıyor:

"'Selâmün aleyküm...'

"'Aleykümü's-selâm...'

"'Ne istiyorsunuz?'

"'Evi arayacağız!'

"'Siz polis misiniz?'

"'Evet, Birinci Şube memurlarından.'

"'Bu hususta resmî bir vesikaya, mahkeme kararına mâlik misiniz?'

Vatanına, milletine bağlı, ilmi derecesine yabancıları bile hayran bırakan Âtıf Hocanın, bir sırçaşı yüzünden mahkeme mahkeme sürüneceği aklının ucundan bile geçmezdi. İşte Âtıf Hocanın İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıktığı çirin ilerimizden Girevun.

Âtıf Hocanın evini yangın yerine çevirenler, "şapka ile ilgili bir belge" arıyorlardı. Daha sonraları dolma tencereleri bile karıştırılıp "zararlı yayın" aranıyordu.

"'Hayır; fakat aldığımız emir böyle!'

"'Emir kâfi değil... Kânûnî selâhiyetinizi tesbit edici bir vesika lâzım... Ama buyurun, hakkımı aramıyorum, her tarafı arayabilirsiniz!'

"Memurlar üst kata çıkarak Âtıf Hocanın kütüphanesine giriyorlar. Hoca, kendilerini, rahat iş görmeleri için yalnız bırakıyor ve yatak odasına çekiliyor. Memurlar, girdikleri kütüphane odasında tavana kadar yükselen kitap raflarına atılıyor ve tek tek kitapları elden geçirmeye başlıyorlar. Yazı masasının da üstü ve gözleri en küçük kâğıt parçasına kadar eleniyor ve zavallı din adamının yıllardır en titiz emekle nizamladığı oda, yangın yerine döndürülüyor." (a.g.e., s.44-45)

Âtıf Hoca'nın evinde yaşanan bu hâdiseler, bilâhare yüzlerce binlerce evde de yaşanacaktı. Âtıf Hocanın evini yangın yerine çevirenler "şapka ile ilgili" bir belge arıyorlardı. Daha sonraları ise araştırma mevzuları alabildiğine genişletilecek ve "bütün dinî eserlere" teşmil edilecekti. Öyle ki bazı evlerde dolma tencerelerinin içleri bile karıştırılarak trajî-komik bir durum sergilenecekti.

Millî Şef devrinde ise bu "ev aramaları"nın hududu biraz daha geniş tutulacak ve bu defa Kur'ân-ı Kerîm ile Kur'ân cüzleri ve elifbası da "suç delili" sayılacak ve evinde Kur'ân cüzü bulunduranlar cezâlandırılacaktır.

İşte Âtıf Hoca sanki istikbalde olacakları görüyormuşçasına, "Bu da ne ki" dercesine hâdiseyi büyük bir sükûnetle karşılıyordu.

Âtıf Hoca Kendisine bu şekilde baskı yapanlara karşı da misafirperverliğini gösteriyor. Âtıf Hocanın yaptığı muamele ile başlarında fötr şapka olanların ve ilgililerin Âtıf Hocaya yaptıklarını Necip Fazıl'ın kaleminden takip edelim:

"...Manzarayı kapı aralığından takip eden kızı Melâhat, birdenbire yere düşüp bayılıyor. Âtıf Hoca bir taraftan kızını ayıltmaya çalışırken, öbür taraftan da haremine, misafirlere kahve pişirmesini tenbihlemeyi ihmal etmiyor.

Arama tarama işleri Şeflik devrinde öyle seviyeye varmıştı ki, Kur'ân bulundurmak bile suçtu!

"Zâhide hanım nefretle haykırıyor:

"'Aman efendi, evimizi basanlara bir de kahve mi ikram edeceğiz?'

"Âtıf Hocanın cevabı:

"'Ziyanı yok hanım, onlar da insan ve Müslüman... Ne yapsınlar, emir kulu onlar...'

"Kahveler pişirilip getiriliyor. Âtıf Hoca onları memurlara eliyle ikram ediyor.

"Evin araması gecenin geç vaktine kadar sürdü. İş bittikten sonra polis ekibinin şefi Hocaya şöyle hitap etti:

"'İşimiz bitti Hoca efendi, alacaklarımızı aldık. Şimdi iş sizi Müdüriyete götürmeye kaldı!'

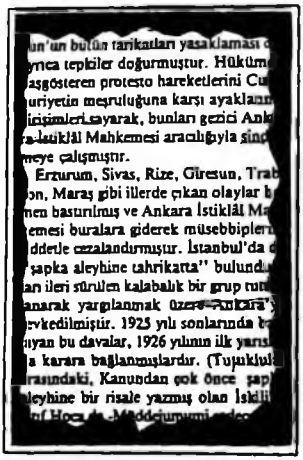
"Haremi ve kızı birer çığlık sesi çıkarırken Hocada çarpıcı bir vakar ve tevekkül:

"'Buraya kadar mı emir aldınız?'

"'Evet Hocam!'

"'Elinizde, tabiî bir tevkif müzekkeresi de yok!..'

"'Dedik ya, emir böyle...Hem biz tevkif etmiyoruz ki... Beş dakika için

...un'un bütün tarikatları yasaklaması d...
...ymca tepkiler doğurmuştur. Hüküm...
...sgösteren protesto hareketlerini Cu...
...uriyetin meşruluğuna karşı ayaklanm...
...irişimleri sayarak, bunları gezici Anka...
...a-İstiklâl Mahkemesi aracılığıyla sind...
...meye çalışmıştır.
Erzurum, Sivas, Rize, Giresun, Trab...
...on, Maraş gibi illerde çıkan olaylar b...
...men bastırılmış ve Ankara İstiklâl Ma...
...emesi buralara giderek müsebbipleri...
...ddetle cezalandırmıştır. İstanbul'da d...
...şapka aleyhine tahrikatta" bulundu...
...an ileri sürülen kalabalık bir grup tutu...
...anarak yargılanmak üzere Ankara'...
...evkedilmiştir. 1925 yılı sonlarında b...
...ıyan bu davalar, 1926 yılının ilk yarısı...
...a karara bağlanmışlardır. (Tutuklular...
...rasındaki, Kanundan çok önce şap...
...leyhine bir risale yazmış olan İstikl...
...nf Hoca da Maddeiumumi ceza...

1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kânunu ile kurulan İstiklâl Mahkemelerine gelen mazunlar, hakkaniyete cezaya çarptırılıyorlardı. Mevzuyla ilgili "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi"nin kupürü.

Müdüriyete kadar gelip birkaç tesbitten sonra evinize döneceksiniz!

"'Öyle olsun,' diyor Hoca; 'kapınıza kadar da gidelim. Buyrun!'

"Hoca, başına sarıklı fesini ve sırtına lâtasını geçirirken, kadınlar hıçkıra hıçkıra ağlamaktadır. Melâhat, babasına sarılmış, haykırmakta:

"Baba beni kimlere bırakıp da gidiyorsun?

"'Seni Allah'a emanet ediyorum... Allah'ın kaderine baş eğmeyi bilirsiz!'

"Âtıf Hocayı Müdüriyette bir hücreye tıkıyorlar. Penceresi tepeden avlu tarafına açılan loş ve pis bir oda... İçinde banko dedikleri tahta bir sıradan başka eşya yok...

"Memurlar:

"'Şimdi çağrılırsın! İşin biter, evine dönersin!'

"Diyerek Âtıf Hocayı diri diri toprağa gömmüşlerdi. Ne soran, ne arayan, ne de hesaba çeken... Fakat Âtıf Hocayı en çok üzen şey, bütün bunlar değil, namazlarını kaybetmek kaygısı... O gece yatsıyı kaçırmamak için abdest almak üzere kapısını vurup izin almak istediği halde kendisine ses veren olmuyor. Sabah namazı için de aynı şey... Bu Çin işkencesine benzer vaziyet karşısında Hocanın çektiği acıyı hayal edebilmek lâzım... Ne evinde suç belirtici bir şey bulunabilmiş, ne de suçunun ne olduğuna dâir bir itham karşısında kalmıştır.

"Sabahleyin Zâhide Hanım Müdüriyette:

"'Kocamı görmek istiyorum!'

"'Hayır,' diyorlar, 'göremezsin... Hiç kimseyle temas edemez! Yasak!'" (a.g.e., s.46-47)

İşte bu şekilde "suçsuz cezâ ve işkence" gören Âtıf Hoca daha sonra da akıllara durgunluk verecek pek çok muâmeleyle karşılaşacaktı. Çektiği onca sıkıntının temel sebebi ise, "devrimleri" yapanlara boyun eğmemekti. Ve devrimi yapanların gözünde bir "engel" olarak görülmekti. Gerisi ise bahanelerden ibaretti...

Âtıf Hoca, evinden apar topar alınıp emniyet müdürlüğüne götürüldüğünde, kendisine bu muâmelenin niçin yapıldığını bilmiyordu. Kendisini götüren polisler de olan bitenden habersizdi. Yalnız "büyük

yerden" emir gelmişti. Âtıf Hoca "derdest" edilecek ve İstiklâl Mahkemesinin huzuruna çıkartılacaktı.

Âtıf Hoca gayet metindi. Ancak hanımı oldukça endişeliydi. Üstelik beyi ile bir dakika bile görüşmesine izin vermemişlerdi. Sonunda insaf sahibi bir memur, gidip hocayı görmüş ve Âtıf Hocadan duyduklarını Zahide Hanım'a aktarmıştı. Hoca iyi olduğunu söylüyor ve nezarette tutulduğu yerde yatak olmadığı için evden yatak göndermelerini istiyordu. Bundan sonra olup bitenleri Necip Fazıl'ın kaleminden takip edelim:

"...Kadıncağız koşa koşa eve gidiyor: iman renkli ve İslâm kokulu, bembeyaz ve misk gibi çarşaflara kalın bir şilte çekip, Müdüriyete getiriyor ve polis âmirine yalvarıyor:

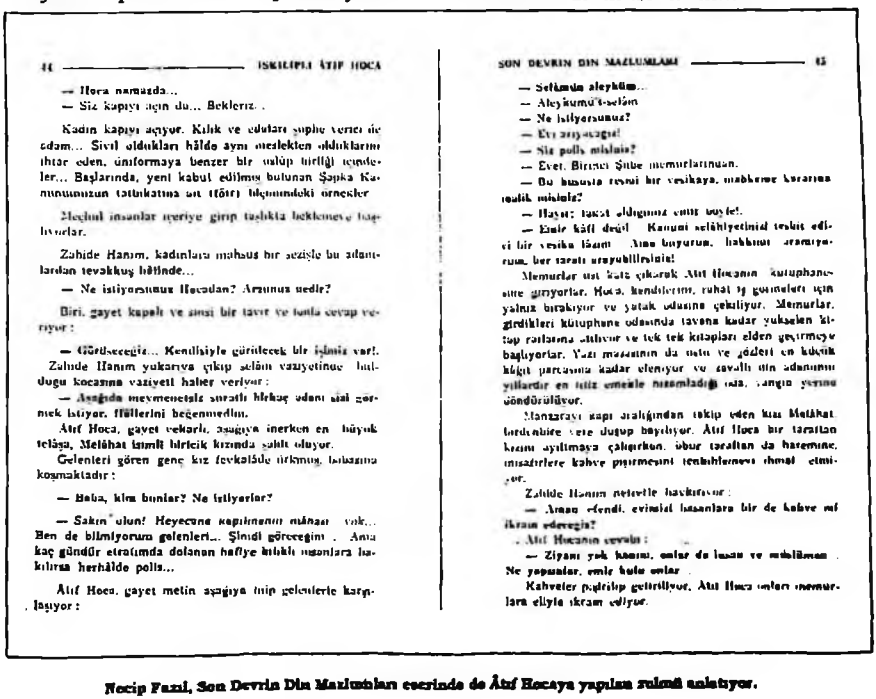
"'Yanınızda bir dakika, bir dakikacık görmeme izin vermez misiniz bizim efendiyi?'

"'Hayır,' diyorlar: 'göremezsiniz!'

"Zahide hanım melûl melûl Lâleli'deki evine dönüyor:

"Kızıyla ağlaşırken, dertleşirken hiç beklemedik bir anda çalınan kapı... Kapıda, aynı kaşıktan çıkmış un helvaları gibi öbürlerini andıran, sivil polis kılıklı biri:

"'Ben Birinci Şubedenim! Hoca Efendiye büyük saygı ve sevgim var... Bütün eserlerini okudum ve bazı derslerinde bulundum. Telâş ve ıztırabınızı tahmin ettiğim için sizi teselliye geldim. Hiç merak etmeyiniz! Müdüriyete getirilen evrak ve kitaplar arasında sorumluluğu gerektirir bir şey bulunamadı. Pek yakında serbest bırakılması lâzım...'

44 — İSKİLİPLİ ÂTIF HOCA

— Hoca namazda...

— Siz kapıyı açın da... Bekleriz...

Kadın kapıyı açıyor. Kılık ve elbiseleri şüphe verici üç adam... Sivil oldukları hâlde aynı meslekten olduklarını ihtar eden, üniformaya benzer bir unlüp türlüğü içindeler... Başlarında, yeni kabul edilmiş bulunan Şapka Kanununun tatbikatına ait (fötr) biçimindeki örnekler

Meçhul insanlar içeriye girip tuzakta bekletmeye başlıyorlar.

Zahide Hanım, kadınlara mahsus bir sezişle bu adamlardan tevakkuf hâlinde...

— Ne istiyorsunuz Hocadan? Arzunuz nedir?

Biri, gayet kapalı ve sinsi bir tavır ve lisanla cevap veriyor:

— Görüşeceğiz... Kendisiyle görülecek bir işimiz var!

Zahide Hanım yukarıya çıkıp selâm vaziyetinde bulduğu kocasına vaziyeti haber veriyor:

— Aşağıda mevkufiyetsiz sıratlı bir kaç adam sizi görmek istiyor. Hâllerini beğenmedim.

Âtıf Hoca, gayet vekarlı, aşağıya inerken en büyük telâşa, Melâhat İsmli birlerik kızında şahit oluyor.

Gelenleri gören genç kız fevkalâde ürkmüş, babasına koşmaktadır:

— Baba, kim bunlar? Ne istiyorlar?

— Sakın olun! Heyecana kapılmanın mânası yok... Ben de bilmiyorum gelenleri... Şimdi göreceğim. Ama kaç gündür etrafımda dolanan hafiye kılıklı insanlara bakılırsa herhâlde polis...

Âtıf Hoca, gayet metin aşağıya inip gelenlerle karşılaşıyor:

SON DEVRİN DİN MAZLUMLARI — 45

— Selâmün aleyküm...

— Aleykümü's-selâm

— Ne istiyorsunuz?

— Evi arayacağız!

— Siz polis misiniz?

— Evet. Birinci Şube memurlarından.

— Bu hususta resmî bir vesikaya, mahkeme kararına sahip misiniz?

— Hayır; sanat aldığımız emir böyle!

— Emir kâfi değil. Kanuni selâhiyetinizi tesbit edici bir vesika isterim. Ama buyurun, hakkınız aramıyorum, her zaman arayabilirsiniz!

Memurlar üst kata çıkarak Âtıf Hocanın kütüphanesine giriyorlar. Hoca, kendilerine rahat iş görmeleri için yalnız bırakıyor ve yatak odasına çekiliyor. Memurlar, girdikleri kütüphane odasında tavana kadar yükselen kitap raflarına atılıyor ve tek tek kitapları elden geçirmeye başlıyorlar. Yazı masasının da üstü ve çekileri en küçük kâğıt parçasına kadar eleniyor ve zavallı din adamının yıllardır en ufak emekle hazırladığı usta, zengin yazma döndürülüyor.

Manzarayı kapı aralığından takip eden kız Melâhat birdenbire yere düşüp bayılıyor. Âtıf Hoca bir taraftan kızını ayıltmaya çalışırken, öbür taraftan da haremine, misafirlere kahve pişirmesini tembihlemeyi ihmal etmiyor.

Zahide Hanım neferâtle konuşuyor:

— Aman efendi, evimizi hasanlara bir de kahve mi ikram edeceğiz?

Âtıf Hocanın cevabı:

— Ziyanı yok hanım, onlar da insan ve müslüman. Ne yapsınlar, emir kulu onlar.

Kahveler pişirilip getirilmiyor. Âtıf Hoca onları memurlara eliyle ikram ediyor.

Necip Fazıl, Son Devrin Din Mazlumları eserinde de Âtıf Hocaya yapılan zulmü anlatıyor.

"Fakat Hoca, Müdüriyetteki loş, hücresinde, yere serilmiş danteleli ve işlemeli yatağına oturmuş, doğup battığını göremediği güneşleri sayıklamakta ve günler geçtiği halde bir türlü hesaba çekilmemekte, müdâfaasını yapabileceği bir itham ile karşılaşmamakta... Sadece eşkıya elinde bir rehine gibi, bekletilmekte...

"Günün birinde Zahide Hanımın kulaklarına, erimiş kurşun gibi dolan bir haber:

"'Hocayı Trabzon'a gönderiyorlar!'

"Zahide Hanım başına örtüsünü çekip Müdüriyete koşuyor ve Birinci Şube Müdürünün karşısına dikiliyor:

"'Hocayı Trabzon'a gönderiyorlarmış... Öyle mi?'

"Müdür, kaşları çatık bağırıyor:

"'Kimden aldın bu haberi? Hemen söylemezsen evine dönemezsin!'

"Zahide Hanım, daha sert haykırıyor:

"'Kimden aldımsa aldım! Bana bu haberi filân memur verdi mi diyeyim? Böyle birşey olmuş olsa bile isim verebilir miyim?.. Halbuki yok

böyle bir memur! Ben kocam hakkında bilgi istiyorum sizden... Hakkımı istiyorum! Bildirmeye mecbursunuz! Siz Müslüman değil misiniz? Nedir, şu Moskof gâvuruna yapılamayacak şeyleri, Müslüman bir din adamına reva görmeniz'

"Kadın öylesine çıkışıyor ve tepiniyor ki, müdür şaşırıyor ve hiçbir mukâbelede bulunamıyor, sadece öfkesi başına vuran kadını başından savmayı düşünüyor:

"'Çekil hanım karşımdan ve evine git! Neticeyi tevekkülle bekle! Biz de emir kullarından başkası değiliz!'

"Aynı gün Zahide Hanımın kapısında, içi tam bir iman ve merhamet ateşiyle kaynayan memur:

"'Hanım hemen başını ört ve fırla! Hocayı Galatadan kalkacak olan vapura götürüyorlar... Belki yolda yakalarsın!'

"Deli gibi fırlayan Zahide Hanım, Köprü üstünde kocasını yakalıyor. İki polis arasında, ancak kaatillere mahsus bir emniyet tertibatı içinde Galata rıhtımına doğru götürülmektedir.

"Zahide Hanım kocasının üzerine atılıyor:

"'Efendi, efendi!'

"Polisler Zahide Hanımı şiddetle iterek kocasıyla konuşmasına engel oluyorlar. Arkadan gelen üçüncü bir memur, kadıncağızı yaka-paça sürüklemeye başlıyor. Kadın, kaplan gibi atılıp kocasına mendil içinde bir şey uzatıyor:

"'Para!'

Düzmece mektup

"Ve ancak bunu söyleyebiliyor.

"Kadını,manzaraya dehşetle gözünü diken bir halk yığını içinden sürükleyip uzaklaştırıyorlar." (Son Devrin Din Mazlumları. s.48-49)

Bu şekilde azılı bir gangster muamelesi gören zât, ecnebilerin bile hayranlıkla bahsettiği büyük bir âlimdi. Ve bu âlimin yegâne suçu ise, aylar yıllar sonra "devrim" yapılacağını hesaba katmadan ilmî eser yazmaktı...

Âtıf Hocayı bu şekilde apar topar alıp götürenlerin elinde en ufak bir delil yoktu. Yegâne bahaneleri Giresun'da bir meczubun veya "tutulmuş kişinin" söylediği sözlerdi. Bu şahıs, kendisine niçin şapka giymediği sorulduğunda şöyle bir yalan uydurmuştu:

"İstanbul'da yüksek din âlimlerinden Âtıf Hocayla mektuplaştım. Kendisi bana cevap olarak şeriatın şapka giyilmesine müsaade etmediğini ve bu fiilin din gözüyle küfür olduğu cevabını verdi. Ben de bunun üzerine şapka giymemeye karar verdim!"

Oysa ne bu şahıs böyle bir mektup yazmış, ne de Âtıf Hoca kendisine cevap vermişti.

İşte bir yalancının yahut ajan-provakatörün sözleri üzerine bir bardak suda fırtına koparılıyor ve Âtıf Hoca İstanbul'dan İstiklâl Mahke-

Şapka ile ilgili şehit veren illerimizden birisi Maraş olduğu gibi eski mebusu Hasip Bey de sanık sandalyesine oturmaktan kurtulamamıştı.

Sudan bahânelerle hocalar astırıldı

mesinin huzuruna çıkarılmak üzere Trabzon'a diye yola çıkarılıyor, dahasonra mahkemenin Giresun'da bulunduğu anlaşılınca oraya götürülüyordu.

İstiklâl Mahkemesindeki muhakemede herşey ayan beyan ortaya çıkacaktı. Âtıf Hocanın ifadeleri karşısında yalancı şahit de bocalamış ve foyası meydana çıkmıştı. Bunun üzerine mahkeme heyeti, "Ortada itham sebebi olabilecek hiçbir şey yok!.." kararını vermişti.

Böylelikle bir tertip daha başlangıçta fiyaskoyla neticelenmişti.

Âtıf Hoca için hazırlanan bu komplonun benzerleri bilâhare sık sık sahnelenecekti. Menemen'de meczup bir esrarkeşin hareketleri bütün Menemenlilere ve yurdun dört bir köşesindeki dindarlara teşmil edilecekti.

Kurtla kuzu hikâyesi

Şimdi hukuken, vicdânen Âtıf Hoca'nın derhal serbest bırakılması lâzımdır, değil mi?.. Ancak öyle yapılmamıştır. Âtıf Hoca Giresun'dan tekrar İstanbul'a getirilmiş ve evine gönderilmeyip Emniyet Müdürlüğünde nezaret altında tutulmuştur.

Âtıf Hoca buradan da "gizli güçlerin sevkiyle" Ankara'ya götürülmüş ve Ankara İstiklâl Mahkemesinin huzuruna çıkarılmıştır.

Bu muâmeleler insana "kurtla kuzu hikâyesi"ni hatırlatıyor. Hani meşhur hikâyedir. Kurdun biri bir dereden su içmekte olan kuzuya, "Ben seni yiyeceğim!" der. Kuzu sebebini sorar. "Sen benim suyumu bulandırıyorsun!" der, kurt. Kuzu ise gâyet mâsumâne şu cevabı verir:

"İyi ama derenin üst başında duran sensin. Ben senin suyunu bulandıramam ki..."

Bu cevap üzerine kurt biraz daha küstahlaşır:

"Sen geçen sene benim suyumu bulandırmamış mıydın?"

Kuzu yine saf saf cevap verir:

"Ben geçen sene daha dünyada yoktum."

Sebepsiz yere asılan birçokları gibi Âtıf Hocanın da suçu, aylar, yıllar sonra "devrim" yapılacağını hesaba katmadan ilmî eser yazmasıydı.

Kurt öfkeli öfkeli:

"Öyleyse o senin babandı!" der ve bir pençe darbesiyle kuzucuğu parçalayıp, yer.

Şimdi aynen o hesap. Âtıf Hoca hakkında hiçbir delil bulamayanlar, ileri sürdükleri sudan bahanelerin havada kaldığını görenler tıpkı kurt gibi daha beter öfkelenmekte ve Âtıf Hocayı yemek için ne yapacaklarını bilememektedirler.

Âtıf Hoca Ankara'ya gittiğinde meselenin ne kadar dallanıp budaklandırılmış olduğunu görür. Yurdun dört bir tarafındaki meşhur din âlimleri toplanmıştır. Hepsi hakkındaki itham aynıdır: "Şapka İktisa'ı Kânununa muhalefet etmek."

Bu âlimlerden bazıları şunlardır: Uşaklı Hoca Süleyman, Uşak İmam-Hatip Mektebi Müdürü Antepli Salih Efendi, Bozkurlu Ahmed, Sultaniyeli Durmuş hoca, Dağıstanlı Şeyh Şerefüddin ve arkadaşları.

Erzurum, Rize, Giresun, Sivas ve yurdun diğer bölgelerinden toplanmış yüzlerce insan, "şipşak idam kararı" vermekle meşhur Ankara İstiklâl Mahkemesinin huzuruna çıkarılmıştır. Bu mahkemenin en meşhur simaları da "Üç Ali'ler" diyebilinen Kel Ali (Ali Çetinkaya), Kılıç Ali ve Necip Ali'dir.

Bu isimlerin her birisinin Yakın Tarihimizde ayrı bir yeri vardır. Meselâ"Kılıç, Ali' 1938'e kadar adı "hertaşın altından çıkan" birisidir. Bu şahıs İstiklâl Mahkemesi üyesi iken verdiği yüzlerce idam kararı ile tanınmıştır. Bununla birlikte bilhassa Antepliler bu şahsı başka işleriyle de hatırlarlar.

Antep Müdafaası sırasında vazife yapmış olan Kılıç Ali, Gazianteplilerr tarafından hiç sevilmez. Bunun sebebi de şu şekilde anlatılır: Bu şahıs harbin en kızgın ânında "silâh alacağız" diye halktan para toplamıştır ve daha sonra topladığı bu paralarla şehirden ayrılmıştır. Antepliler arasında bu hâdise nesilden nesile, "Kılıç Ali Antep'ten eşek yükü altınla ayrıldı" şeklinde anlatılır.

Atatürk'ün yakın arkadaşlarından olan Kılıç Ali'nin yıldızı İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı zamanında birdenbire sönecektir. İnönü, Atatürk'ün diğer adamlarının yanı sıra Kılıç Ali'ye de bir daha Ankara'ya ayak basmamasını ihtar edecektir. Bilâhare Atatürk'ün resimlerini paraların üzerinden ve devlet dairelerinden kaldırarak Atatürk'ün izini yok etmek isteyen ve yerine kendisini koyan İnönü bu şekilde Atatürk'ün arkadaşlarını da defterden silmiştir.

İstiklâl Mahkemesinde şapka ile ilgili olarak binlerce insan sorguya çekilmiş ve muhakeme edilmiştir. Bu kadar insan arasında Âtıf Hocanın yeri ise bambaşkadır. O âdetâ bir sembol olmuştur. Zîrâ İstiklâl Mahkemesi, dâvâların çoğunu Âtıf Hoca üzerine kurmuştur. Karşılarına getirilen maznunlara hep Âtıf Hoca sorulmakta, Âtıf Hocanın aleyhine olabilecek bir ip ucu aranmaktadır.

Hocayı tanıyor musunuz?

Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya, şapka ile ilgili olarak tevkif edilenlerden Antepli Salih Hocaya sormaktadır:

"İskilipli Âtıf Hocayı tanıyor musunuz? Kendisiyle herhangi bir münasebetiniz oldu mu?"

Kılıç Ali, 1965'e kadar "her taşın altından çıkan" kişi diye anılırdı. Bu tarihten sonra yıldızı sönmüştü. İstiklâl Mahkemesi üyesi iken yüzlerce insanı haksız olarak idama mahkûm ettirmişti.

Yüzlerce masumun hakkını gasbeden suçsuzlara konuşmasına bile tahammül etmeden idam kararı veren Ankara İstiklâl Mahkemesinin Reisi Ali Çetinkaya.

Bu sorunun cevabını ve diyalogun diğer bölümlerini Necip Fazıl'ın kaleminden takip edelim:

"Salih Hoca cevap veriyor:

"'İskilipli Âtıf Hocayı öteden beri tanırım. Kendisine bazı ticari eşya da göndermiştim. İstanbul'a her gidişimde kendisini ziyaret etmek mutadımdı.'

"Mahkeme Reisi, şu gayet mânâlı nokta üzerinde duruyor:

"'Eserlerini okudunuz ve yayılmalarına çalıştınız mı?'

"Salih Hoca gayet safdil ve samimi, mukabele ediyor:

"'Evet, geçen yılın Şubat ayında, bana 'Frenk Mukallitliği' isimli eserinden 60 nüsha göndermişti. Bunları satamadım. Ramazan'da İstanbul'a geldiğim zaman da, kendisini Hakkâklerdeki kitapçı dükkânında gördüm.'

"Başkan, bu ifade karşısında her suçu 'Frenk Mukallitliği' eserinde görürcesine Salih Hocayı sıkıştırıyor ve bu kitaptan kendisine hangi tarihte gönderilmiş olduğunu soruyor. Salih Hoca, günü gününe hatırlayamayacağı cevabını verince de dayatıyor:

"'Ayını olsun, hatırlayınız!

"Kitabın gönderildiği yıl ve ay malûm olunca, Başkan iç niyetini ağzından kaçırıyor:

"'Tamam! İşte o sırada bahriyelilerin serpuşlarında, şapkaya doğru bir hareket olarak küçük bir 'siper-i şems' kabul edilmişti." (Son Devrin Din Mazlumları, İstanbul, İstanbul: 1970, s.54)

Yemeyi kafasına koymuş

İstiklâl Mahkemesinin vaziyeti başta da belirttiğimiz gibi "Kurtla kuzu hikâyesi"ne benzemekteydi. Bir defa Âtıf Hocayı yemeyi akıllarına koymuşlardı. Bu bakımdan, Erzurum, Giresun, Rize, Sivas, Maraş ve diğer bölgelerde şapka ile ilgili olarak görülen dâvâlarda hep Âtıf Hoca soruşturuluyordu. İstiklâl Mahkemesi şapka dâvâsı maznunları hakkında şu kararı vermişti:

"Harekâtınızın, Erzurum, Giresun, Rize, Sivas isyanlarında âmil olan İstanbul'daki Âtıf Hoca ve hempalarının meselesiyle alâkadarlığına

Mahkeme Reisinin "Niçin şapka giymedin?" sorusuna Maraşlı Hasip Efendi şöyle cevap vermişti: "Maraş Müslüman diyarıdır. Yeteri kadar şapka getirilmediğinden başı açık gezdim."

vâkıf olan heyet, dâvânızın onlarla birlikte bir kül olarak rüyetine karar verdi."

Şapka ile ilgili şehit veren vilâyetlerden birisi de Maraş'tır. Necip Fazıl Maraşlı Hasip Efendi'nin muhakeme safahatını şu şekilde naklediyor:

"Bu muhakemeler arasında Maraş isyanı da ayrı bir yer tutuyor. Maraşlı maznunlardan eski Maraş mebusu Hasip Efendi, Reisin:

"'Niçin şapka giymedin ve giymiyorsun?'

"Sualine şu cevabı vermişti:

"'Maraş malûm, baştan başa Müslüman diyârıdır. Lâzım olduğu kadar şapka getirilmemiş olduğundan ben

de başıma giyecek şapka bulamamıştım. Bundan dolayı da buraya gelinceye kadar başım çok açık gezdim. Bunun suç olduğunu bilmiyordum. Hiçbir kanunda da esasen 'Başı açık gezmek yasaktır ve cürümdür' diye bir kayıt ve madde yoktur!'

"Maraş şapka isyanı muhakemesinin öbür sanıkları da aynı şeyleri söylemişler, kânunun neşri zamanında Maraş'ta ve hiçbir dükkânda şapka bulunmadığını ve bu yüzden başaçık gezdiklerini bildirmişler ve bunun suç sayılmayacağını ileriye sürmüşlerdir.

"Bu arada Süleyman oğlu Mehmet isimli birinin, Maraş isyan kafilesinin başına geçip, elinde bayrak:

"'Şapka giymeyeceğiz!'

"Diye bağırdığı tesbit ediliyor ve mazunlara soruyor:

"Ya buna ne dersiniz? Bu kafilede bulunanlar aynı suça iştirâk etmiş demek değil midir?

"Cevap:

"'Olabilir efendim; takdirinize kalmış bir iş...'

"Epey uzun süren Maraş isyanı duruşması sonunda 7 idam, 7 kişiye on beşer, 9 kişiye onar, 1 kişiye de 3 yıl hapis kararı..." (a.g.e., s.56)

Suçsuzluk suçu

Maraş Mebusu Hasip Efendi'nin de dediği gibi, şapka giymemek suç değildi... Ancak İstiklâl Mahkemesi başkanı ve üyeleri tıpkı Engizisyon Mahkemesini hatırlatan bir tavırla kendi kendilerine suç îcad ediyor ve başı açık gezen vatandaşlara "Niçin şapka giymedin?" diye soruyor ve şapka giymemeyi de suç telâkki ediyorlardı.

Şapka hakkında dâvâların fırtınasına kimler kapılmamıştı ki?.. Nice nice âlimler, gazeteciler ve yazarlar... Yeni Kafkasya Mecmuası sahibi Seyyid Tahir Efendi ile Tevhid-i Efkâr gazetesi yazarlarından Ömer Rıza Doğrul da derdest edilip İstiklâl Mahkemesine çıkarılanlar arasındadır. Ömer Rıza'nın, "1890 yılında Kahire'de doğdum. Mısırlıyım ve Mısır tâbiiyetindeyim. Dinî ve İçtimaî makaleler yazarım" şeklindeki ifadeleri Mahkeme Reisi Ali Çetinkaya'yı müthiş bir şekilde öfkelendirmişti. "Kel Ali" diye bilinen Mahkeme Reisi, Ömer Rıza'ya şu şekilde çıkışmıştı:

"Bu nasıl giriş? Mısırlı olduğunuzu söyleyerek kendinize bir imtiyaz mı arıyorsunuz? Bu memlekette ecnebi

rolü oynayarak bir hak sahibi olabileceğinizi mi sanıyorsunuz? Size, bu tavrı üzerinizden atmanızı ihtar ederim!" (a.g.e., s.58)

Birçok beldedeki şapka kânunu ile ilgili duruşmalardan sonra sıra Âtıf Hocanın duruşmasına gelmişti. Âtıf Hoca ilk defa 26 Ocak 1926 tarihinde Mahkemeye çıkarıldı. Başkanlık divanının "Üç Aliler" diye bilinen Kel Ali, Kılıç Ali ve Necip Ali üçlüsü yerlerini almıştı. İlk önce şahitler dinlendi. İlk şahit olarak dinlenen Kitapçı Abdülaziz şu ifadeyi vermişti:

"Ben siyasetle meşgul bir insan değilim. Kitap basmak ve satmakla

Tâhirü'l-Mevlevî "Frenk Mukallitliği eserinden beş tane sattım" deyince mahkeme üyeleri, "Bu kadar yeter! Oturunuz!" demişlerdi.

geçinirim. Bastığım ve sattığım kitapların güttüğü gayelerle de hiçbir iştirâkim yoktur. Âtıf Hocayı Bâbıâlî'de ve irfan muhitlerinde herkesin tanıdığı gibi ben de tanırım. Şimdiye kadar neşrettiği risale ve kitapları, arzettiğim gibi, sırf meslekî alâkam dolayısıyle sattım. Bahsedilen 'Frenk Mukallitliği' kitabından da sattım. Kimlere sattığımı bilemem. Bir seneden fazla zaman geçmiş bulunuyor. Yalnız şu kadarını söyliyebilirim ki, benden kitap satın alanlar münevver kisilerdir." (a.g.e., s.59)

Âlim ve fazıl bir hoca

Şahitlerden Tahirü'l-Mevlevî Efendi ise Atıf Hocayı nasıl tanıdığı şeklindeki soruya şu cevabı vermişti:

"Alim ve fazıl bir hoca olarak tanırım. Vatanına bağlı birçok münevver yetiştirmiş, kanaatlerinde celâdet sahibi bir insan... Âtıf Hoca geçen Kurban Bayramı bana sokakta tesadüf etmiş ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendinin 'Kuva-yı Milliye' aleyhinde bir beyanname hazırlattığını ve bunu bütün din âlimlerine imzalatmak üzere gezdirmekte olduğunu söylemişti. O zaman doğru Şeyhülislâmlık dairesine giderek Mustafa Sabri Efendiyi görmüştük. Bu harekete şiddetle itiraz etmiş ve demişti ki: 'Nasıl olur, vatan müdafaası yolundaki bir harekete din temsilciliği makamı nasıl böyle bir mukabelede bulunabilir? Hem, dinî kisvenin siyaset kılığına bürünmesi nasıl caiz olabilir? Bu işten vazgeçin ve siyasetten elinizi çekin!' 20 bin nüsha basılıp dağıtılan bu beyannameyi imzadan, ben ve Âtıf Hoca kaçındık ve ona şiddetle karşı koyduk. Bunun üzerine beni Ziraat Nezaretindeki vazifemden attılar. Şu arzettiğim keyfiyet beni ve Âtıf Hocayı izah eder kanaatindeyim."

Bu ifadelerden hoşlanmadığı belli olan Reis şu şekilde müdahalede bulunmuştu:

"Bu hikâyeleri geçelim! Siz Âtıf Hocanın 'Frenk Mukallitliği' eserinden dağıttınız ve sattınız mı?"

Tahir'ül-Mevlevi'nin cevabı şudur:

"Evet, eserin intişarından 5 nüsha sattım."

Mahkeme heyetinin aradığı cevap da işte budur. Nitekim şöyle derler:

"Bu kadar yeter! Oturunuz!" (a.g.e., s.61)

Ankara İstiklâl Mahkemesi üyelerinden Ali Çetinkaya, Ali Kılıç ve Necip Ali, "Üç Aliler" diye meşhur olmuşlardı. Yüzlerce mücrimin idamına karar vermişlerdi. Reis Kılıç Ali, mazbataların konuşmasına bile tahammül edemezdi.

Uyduracak kılıf bulamıyorlardı

Mahkeme heyeti, "kılı kırk yarıyordu" ancak Âtıf Hoca hakkında suç sayılabilecek en ufak delil bulamıyordu. Dinlenilen bütün şâhitler Âtıf Hoca hakkında takdirkârâne ifadeler kullanıyor, Mahkeme heyetinin elinde "yegâne delil" olarak gözüken "Frenk Mukallitliği" isimli eseri kânun çıkmadan önce alıp sattıklarını, kânun çıktıktan sonra ne Âtıf Hocanın kendilerine bu kitabı verdiğini, ne de kendilerinin sattığını söylüyorlardı.

Bu ifadeleri dinleyen mahkeme heyeti hem tedirgin oluyor, hem de öfkeleniyordu. Öyle ya, "yemeyi" akıllarına koydukları şahıs hakkında bir türlü ip ucu bulamıyorlardı.

Şahitlerin ifadesinden sonra Mahkeme heyeti elleri böğürlerinde kala kalmışlardı.

Âtıf Hocanın Ankara İstiklâl Mahkemesinde muhâkeme edilmesi safhasına geçmeden önce bu değerli âlimi ve daha yüzlerce âlim ile binlerce mâsum vatandaşı muhakeme eden kişilerin ne biçim tıynette olduklarına bakmak lâzımdır.

Çok ibret vericidir ki, bu mahkeme üyeleri, bir hafta önce sövüp saydıklarını, bir hafta sonra öpüp başlarına koyabilmektedirler. Meselâ bir üye, Şapka Kânunu çıkmadan önce, şapka giyen bir şahsa hakâretler yağdırmakta, ancak bir hafta sonra şapka kânunu çıkınca, bu defa şapka giymeyen sarıklı âlimlere olmadık zulmü yapabilmektedir.

Dünyada eşi menendi olmayan bu traji-komik hâdiseyi bizzat yaşamış olanlardan Şevket Süreyya'nın kaleminden takip edelim. Kendisi de Ankara İstiklâl Mahkemesinde muhakeme edilmiş olan Şevket Süreyya Aydemir mevzu hakkındaki müşâhedelerini şu şekilde naklediyor:

Baban da mı şapka giyerdi?

"İstiklâl Mahkemesi, Hacı Bayram türbesine giden yolun alt sokağında, iki katlı, harap bir binâda yerleşmişti. Bu binâya birkaç kulaç derinliğinde çamurlu bir avludan girilirdi. Bu avlunun alçak kerpiç duvarları yıkıktı. Sokak kapısının köhne tahta kanatları ardına kadar açıktı. Birinci kattan ikinci kata birkaç ayaklı dik, gıcırtılı basamaklarla çıkılıyordu. Kâtipler, memurlar, komiserler alt katta iki küçük odaya üst üste yerleştirilmişlerdi. Üst katta odanın biri, mahkeme salonu vazifesi görüyordu. Fakat sanıklar biraz kalabalık olunca,

Son devrin Şeyhülislâm'ı Mustafa Sabri Efendi, hilâfetin kurtarılmasını istiyordu. Ama yanlış metod seçtiğini anladığında her şey için artık çok geç olacaktı.

oda dar geleceği için, her iki katın dar sahanlıklarına sanıklar, yahut gelen gidenleri otur tmak için tahta sıralar konulmuştu.

"Biz mahkeme binâsına girince evvelâ alt kat sahanlığında veya odaların aralığında bir yerlerde oturtulduk. Yukarda bir takım hareketler oluyordu. İnenler, çıkanlar, getirilenler, götürülenler vardı. Fakat bir aralık yukarda kopan bir gürültü, bütün hareketleri durdurdu. İri yarı, pehlivan yapılı bir mahkeme üyesi, merdivenin başında bağırıyor, tepiniyordu. Başında kocaman bir kalpağı vardı. Hasır şapkalı bir gencin yakasına yapışmış tartaklayıp duruyordu:

" 'Nedir bu kepazelik? Bu şapka da ne oluyor? Baban da mı şapka giyerdi? Anandan mı şapkalı doğdun?'

"Sonra sözler, muameleler daha da sertleşti. Arkasından kuvvetli bir tekme yiyen genç merdivenlerden aşağı tekerlendi. Çantası bir tarafa, şapkası bir tarafa gitti. Fakat heybetli üye hâlâ hıncını alamıyordu. Basamakların başında boyuna birtakım küfürler, ağır tâbirler savuruyordu. Şapkasını, çantasını güçbelâ toparlayan genç kendini sokağa attı. Artık bu tâbirleri işitemeyecek kadar uzaklaşmıştı. Bu genç bir gazeteci idi (Hikmet Şevki). Şapka giymenin henüz kânunlaşmadığı, fakat bazı atılganların şapka giyebildiği günlerdi. Bu genç gazeteci de başına hasır bir şapka geçirmiş ve mahkeme binasına haber derlemek için şapkayla gelmişti." (Suyu Arayan Adam, İstanbul: 1987, s.369)

● "Şapka Kânununa muhalefet ettiği için" yüzerce masum insana idam cezâsı verecek olan insanlar, kânun çıkmadan az önce kendileri de şapkaya "muhalif" idiler.

Şevket Süreyya mahkeme üyesinin ismini vermemişti. Ama mutlaka "Üç Aliler" denilen üyelerden birisiydi. Tarife bakılacak olunursa Kılıç Ali olması kuvvetle muhtemeldi. "Şapka Kânununa muhalefet ettiği için" yüzlerçe masum insana idâm cezası verecek olan bu insanlar, kânun çıkmadan az önce kendileri de şapkaya "muhalif" idiler. Ancak, kânun çıktıktan sonra muhalefetleri bir anda bitecek ve bu defa "kraldan çok kralcı" kesilerek şapka giymeyenlerin "bir numaralı düşmanı" hâline geleceklerdi.

Şevket Süreyya mahkeme üyesinin bu "ikinci yüzü"nü şu şekilde nakletmektedir:

"Aradan bir zaman geçti. Gene mahkemeye çağrıldık...

"Mahkemeye çağrıldığımız gün aynı yol nizamı tertiplendi. İstiklâl Mahkemesinin iki katlı kerpiç bi-

nasına girdiğimiz zaman, evvelâ gene aynı sahanlıkta, aynı tahta sıralara oturtulduk. Yukarıda gene aynı hareketler, getirilenler, götürülenler vardı. Bir aralık üst sahanlığın başında aynı iri yapılı üye göründü. Fakat şimdi başında bir hasır şapka vardı. Mahkeme salonundan çıkarılan bir hükümlü grubunun merdivenlerden indirilmesine nezaret ediyor, bir sıra emirler veriyordu. Hükümlüler arasında sarıklı bir müderris göze çarpıyordu. Müderrisin (Hoca) başında fes ve sarık vardı. Cübbesi ve kıyafeti temizdi. Suçu o sıralarda yayınlanan Şapka Kânununa muhalefet etmekti. Fakat bu suç birtakım ithamlarla da karışınca mahkemeden en ağır hükmü yemişti. Artık son saatlarını yaşıyordu.

"Hocanın (Fatih müderrislerinden Âtıf Hoca) yüzü sâkindi. Metanetini muhafaza ediyordu. Yalnız dudakları kımıldıyor ve galiba bir dua okuyordu. Fakat eskiden kalpaklı ve şimdi hasır şapkalı zat, bu hükümle de kanmamış gibiydi. Bağırıyor, çağırıyordu. Acaba hocayı bir tekmeyle merdivenlerden aşağı yuvarlayacak mı diye bekledim. Fakat olmadı. Müderris, bu sözler kendisine değilmiş gibi bekledi. Sonra sağanak geçince yürüdü. Muhafızların arasında merdivenlerden indi. Önümüzden geçerken dudakları gene kımıldıyordu..." (a.g.e., s.374)

Âtıf Hocaya idam cezası vermekle de yüreği soğumayan bu kindar mahkeme üyesi, Hocaya idam cezası vermeden az önce şapka giyen gazeteciye, "Babanda mı şapka giyerdi? Anandan mı şapkalı doğdun?" diye çıkışan kişiydi. İşte bu iki yüzlülük o devrede çok sık olarak sergilenecekti.

Şevket Süreyya bizzat şahit olduğu bir başka iki yüzlülüğü şu şekilde anlatıyor:

"...Bizim muhakememiz sırasında da önce her şey iyi gidiyordu. Başkan (Ali Çetinkaya) sâkindi, her zaman hiddetli aza sağında oturuyordu. Savcı, daracık mahkeme odasının bir köşesine şöylece ilişmişti. Başkan suallerini soruyordu. Fakat cevapların arasında ben, bir milâdî târih kullanınca birden iş değişti. Başkanın yüzü karıştı. Kaşları çatıldı. Başı kıpkırmızı oldu. Hiddetinden titriyordu.

"'1923 ne demek?' diye bağırdı. '1923 de ne oluyormuş? Babalarımız da bu târihi mi kullanırdı? Bizim târihimize ne olmuş ki? Bunları nereden çıkarıyorsun?'

"Sonra daha birçok şeyler söyledi. Başkanın gazaba geldiğini görünce, sağındaki aza hemen vaziyetini değiştirdi. Kürsüye abandı. Hattâ dirsekleri üzerine kalkar gibi oldu. Kendine hemen oracıkta bir iş düşüp düşmediğini sorar gibi başkanın yüzüne bakıyordu. Fakat o sağanak böyle geçti. Bir zaman sonra da Türkiye'de zaten milâdî târih kabul edildi. Ve eski târihi kullanmak yasak oldu. Fakat asıl gürültü celsenin sonunda alevlendi:

İnkılâp bitti!

"Başkanın suallerine cevap veriyordum. Bu cevaplarım arasında bir de 'inkılâp' kelimesi geçti. Bu sefer başkan hakikaten kızdı. Kan yüzüne

Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılan meşhur gazetecilerden biri de, Ahmet Emin Yalman'dır. Yalman gibi daha pek çok meşhur gazeteci, Takrir-i Sükûn kânununa dayanılarak tevkif edilip mahkemeye sevkedildiler.

Halk, inkılâp tüccarlarının insâfına terkedildi

öylesine hücum etti ki, ağzından kelimeler zorlukla ve insicamsız çıkıyordu:

" 'İnkılâp mı? Bu ne mugâlâta? İnkılâp bitti! Bu memleket inkılâbını bitirdi! Artık yapacak inkılâp yok! Ne demek inkılâp? Hepsi hayal, hepsi saçma...'

"Başkanın kızdığını gören aza yerinde duramıyordu. Yapılacak işlerin hemen oracıkta niçin yapılmadığına bu lâfların neye uzatıldığına şaşıyor gibi bir hali vardı." (a.g.e., s.375)

Kânun yoluyla inkılâp

Şevket Süreyya inkılâpların bittiğini söyleyen İstiklâl Mahkemesi Başkan Ali Çetinkaya'nın bu değerlendirmesi için şunları söylüyor:

" 'Halbuki o târihlerde Türkiye hiç şüphe yok ki bir inkılâp yaşıyordu. Bu inkılâp bitmemişti. Fakat görünüyordu ki bazı insanlar bu inkılâbın önünde değil, ardında koşuyorlardı. Çankaya'da yerleşen insan, bu inkılâpların listesini,' bu insanlara ne çare ki evvelden bildirmemişti. Öyle görünüyordu ki, Çankaya'da yeni bir inkılâp hamlesinin saatı çalınca, bu hamle Mecliste hemen bir kânun haline geliyordu. O zaman her şey kolaylaşıyordu. O zaman, başına kânundan önce şapka giydi diye genç bir gazeteciyi merdivenlerden yuvarlayan adam, aradan kısa bir süre geçince, ünlü bir müderrisi [Âtıf Hocayı] şapka giymedi diye darağacına verebiliyordu...

"'Almanya'da inkılâp olmaz Çünkü kânunen memnûdur!' diyen Heine'nin sözünü, biraz değiştirerek bizim için de söylemek kâbildir:

"Türkiye'de her inkılâp olur, fakat ancak kânun yoluyla..." (a.g.e., s.375)

İnkılâp tüccarları

İşte Âtıf Hocayı muhâkeme etmiş olanlar bu şekilde inkılâbın ticaretini yapan kişilerdi. İlk başta karşı çıktıkları inkılâba, daha sonra inkılâp kânunlaşınca dört elle sarılıyor, daha doğrusu öyle görünerek "gemilerini yürütüyorlardı". Bu şekilde yaparak hem mevki ve makamlarını muhafaza ediyor, hem de yeni dünyalıklar kazanıyorlardı.

Âtıf Hoca ve Anadolu'nun dört bir yanından toplanan binlerce insan işte bu "inkılâp tüccarları"nın insafına terkedilmişlerdi. Bu "İnkılâp tüccarlarından" Kılıç Ali gibi olanlar muhâkemeyi bile lüzumsuz görüyor ve "kurbanlık koyun gibi" önlerine getirilen maznunların işini hemen oracıkta bitirmek istiyordu. Hattâ idam cezâsı vermekle de hıncını alamıyor, darağacına götürülen mazlumlara habire hakâretler yağdırıyordu.

Yakın târihimizde ap ayrı bir yer tutan İstiklâl Mahkemelerinin iç yapısını tanımak için Şevket Süreyya'nın verdiği bu misaller bile kâfiydi. Şayet bu yetmezse, Âtıf Hocanın muhâkemesine bakmak bile bu mahkemelerin ne durumda olduğunu anlamaya kâfi.

İstiklâl Mahkemelerinin iç yapısını anlatan Şevket Süreyya, Anadolu insanının "inkılâp tüccarlarının" insafına terkedildiklerini söylüyor.

Şapka Kânununa muhalefet ettikleri gerekçesiyle yüzlerce âlimi ve binlerce vatandaşı muhakeme eden İstiklâl Mahkemesi sık sık kendi koydukları usulleri ve çıkarılan kânunları kendileri çiğniyor ve hiçbir suç delili bulamadıkları kişilere, "Niçin şapka giymedin?" diye soruyordu. Sanki şapka giymek kânunen mecburiymiş gibi...

Kânuna göre şapkayı parlamenter ve devlet hizmetinde bulunanlar giyecekti. Bütün vatandaşların şapka giyeceğine dair kayıt yoktu.

İşte bu şekilde muhakemelerle yüzlerce kişi hakkında idam cezâsı ve yüzlerce vatandaş hakkında da ağır hapis cezâsı veren İstiklâl mahkemesi, bütün bunlarla kanmamış gibiydi. Şapka ile ilgili dâvâlara bakma rekoru kıran Ankara İstiklâl Mahkemesi gözünü bir büyük "ava" dikmişti. Bütün hınçlarını ve öfkelerini Âtıf Hocadan çıkarmak istiyorlardı. Ancak gelgörelim ki, Âtıf Hocayı "suçlu" gösterebilecek en ufak delilleri yoktu. Ne bir belge, ne bir kitap, ne de şahitlerin ifadesi... Tek delil, kânunun neşrinden hayli önce piyasaya çıkmış "Frenk Mukallitliği" eseriydi.

Sıra Âtıf Hoca'da

Şâhitler dinlendikten sonra sıra Âtıf Hocaya gelmişti. Âtıf Hoca ifadesinin baş kısmında Mahkeme Reisinin sorduğu sorulara cevap verirken siyasetle meşgul olmadığını belirtmişti. Daha sonra Reisle Âtıf Hoca arasında geçen diyaloğu Necip Fazıl şu şekilde naklediyor:

"Reis, karanlık gözleriyle Âtıf Hocanın saffet dolu yüzüne tükürdü:

"'Boyuna siyasetle uğraşmadığınızı söylüyorsunuz, ama sizin ondan başka işiniz olmadığını iddiâ edenler var...'

"Âtıf Hoca mırıldandı:

"'Olabilir! Bir şeyin söylenmesi başka, yapılıp yapılmadığı başka... Benim hayatım meydanda... İşimin gücümün siyaset olduğunu söyleyenler, nerede, ne zaman, nasıl ve ne şekilde siyaset yaptığımı göstersinler!..'

"'Bu hususta en büyük delil 'Frenk Mukallitliği' isimli eserinizdir. Bu eseri ne zaman ve hangi gâyeye hizmet etmek için yazdınız?'

Taklitçiliğin her türlüsü kötü

"'Senelerce evvel ve mücerret bir gâye uğrunda yazdım... Şahsiyet sahibi olma gâyesi... Yoksa şu veya bu hükümet teşebbüsüne karşı durma fikriyle değil... Taklitçiliğin her türlüsü kötüdür. İşte karşınızda Japonya misâli..Garbın bütün terakkilerini elde ettikten sonra şahsiyete ve millî an'aneye sadık kalmanın örneği... Japonlar, Asyalı bir topluluk adına, Avrupa'nın bütün ilmini, fennini, usûlünü, sistemini devşirdikten ve benimsedikten sonra kendi öz ruhuna sımsıkı bağlı kalmanın daimâ ibret dersini verecektir. Benim de o eserde güttüğüm gâye, 'Hikmet, mü'minin kaybolmuş mülıdır, nerde bulsa alır' meâlindeki hadîs gereğince, Avrupa'yı, iyi ve faydalı taraflarından ve bünyemizde eriterek hazmederek benimsemek... Fakat ruh cevherimizi asla fesada uğratmadan bütün bunları kendi şahsiyet ve vâhidimiz üzerine ekleyerek yapmak ve âdi mukallit seviyesine düşmemek... İşte bu gâyeyi güden, mücerret fikirlerden ibâret olan ve asla müşahhas ve siyasî bir meseleyi hedef tutmayan eserimi, daha evvel kaleme aldığım halde, ancak 1340 (1924) yılında bastırabildim.'

Resmî makamlar izin veriyor

"'Eseri bastırmadan evvel kimseye gösterdiniz mi?'

"'Bu suale bilhassa 'evet!' demek isterim. Hem de şuna buna bağlı değil, resmî makamlara gösterdim. E-

serden 8 nüsha kopya ettim ve bunlardan ikişer nüshasını İstanbul Maarif Müdürlüğüyle Matbuat Umum Müdürlüğüne gönderdim. Okudular, tedkik ettiler ve sonunda beni tebrike kadar vardılar. 'Hoca efendi, çok nazik ve mühim bir mevzua el atmışsın, emeklerin kutlu olsun, seni takdir ve tebrik ederiz! dediler. Usûl icabı olarak da eserin resmî neşir müsaadesini verdiler.'

"Reis şaşkın:

"'Demek böyle oldu?'

"'Aynen böyle oldu! Alâkalı makamlardan sorulabilir. Resmî ruhsat tezkeresi dosyamda mevcuttur. Takdim etmiştim.' " (Son Devrin Din Mazlumları, s.63-64)

Önce alkış, sonra muhakeme

İhtilâl ve devrim geçirmiş her ülkede olanlar, o târihlerde ülkemizde de olmaktaydı. Önce alkışlanan kişiler, kısa bir müddet sonra öldürülebiliyordu. Önce takdirlerini bildirenler, bir müddet sonra "devrime ayak uydurmak için" şiddetle tekdir edebiliyorlardı.

Âtıf Hoca hâdisesinde de öyle olmamış mıydı? Resmî vazifeliler 1924 yılında Âtıf Hocayı takdir ediyor, ancak 1926'da o takdir ettikleri eserden dolayı yaka paça mahkemeye çıkartılıp hesap soruyorlardı.

Mahkemede olup bitenleri takip etmeye devam edelim:

"Reis:

"'Şapka Kânunundan sonra bu kitaptan sattınız mı?'

"'Asla!.. Kararname ve kânun çıktıktan sonra kitaptan tek nüsha bile satılamamıştır. Ama ondan evvel alıp okumuş olan birçok insan bulunabilir.'

"'Bu kitabın Şapka İnkılâbına karşı bir cereyan doğurduğu, inkılâba aykırı duygu ve düşünceler aşıladığı ve kötü tesirler bıraktığı iddiasına ne dersiniz?'

"'Âtıf Hoca doğruldu:

"'Yanlıştır derim! Şapka inkılâbı bu eseri hoş görmeyebilir, sevimsiz, hattâ tehlikeli bulabilir; fakat kendisine karşı yazılmış bir eser olmadığı için onu suçlandıramaz!'

"Âtıf Hoca bir ân daldıktan sonra dudaklarını kıpırdattı:

"'Bu eser intişar ettiği zaman bir gazete aleyhinde bazı yazılar yazmış, bana hakâret etmişti. Ben de bu gazeteyi mahkemeye vermiştim. Aleyhimdeki yazıların hedefi, eserimin zararlı ve zehirleyici olduğuydu. Mahkeme heyeti kitabın zararlı olmadığını, hakâretin ise vâki olduğunu kabul ederek gazeteyi nakdî cezaya çarptırdı. Bu karar da dosyamdadır. Lüzum görülürse mahkemeden sorulabilir.'

"Reis:

"'Son Telgraf gazetesi, değil mi?'

"Âtıf Hoca:

"'Evet efendim!" (a.g.e., s.65)

Müslüman olmak, suç mu?

Atıf Hoca bu ifadeleriyle, "avı" yakalamak için türlü türlü tuzak kuran ve her türlü yola başvuran avcıların hevesini kursağında bırakmış gibiydi. Mutlaka mahkûm etmeyi kafalarına koydukları Âtıf Hocayı nasıl mahkûm edeceklerdi? İşte herşey meydandaydı... Hangi hukuk, hangi kânun şu masûm insana ceza verebilirdi?

Mahkeme heyeti bu müdâfaa karşısında insafa gelip, hak ve hakikata teslim olacağı yerde, daha beter öfkeli ve tedirgin vaziyette, başka şâhitler bulup dinliyordu. Tabiî hedef hep aynıydı: Âtıf Hoca'nın "Frenk Mukallitliği" isimli eseri Şapka Kânunu çıktıktan sonra satılmış mıydı? Âtıf Hoca bu eserinin propagandasını yapmış mıydı? Şapka aleyhinde konuşmuş muydu?

Âtıf Hoca; Kel Ali, Kılıç Ali ve Necip Ali üçlüsünün bu "işgüzarlığını" görünce dayanamayıp şöyle dedi:

"'Reis Beyefendi! Müsaade buyurur-

sanız Mahkemenin işini kolaylaştıran bir itiraf halinde cürmümü tesbit edeyim!"

Üç Ali'ler şaşırmıştı. Âtıf Hoca nihayet kendi kendisini ele verecekti. Ancak Âtıf Hocanın konuşması çok daha başka türlüydü.

Bu değerli âlim şöyle diyordu:

"'Ben, hamdolsun Müslümanım! Biricik gâyem de İslâmın hakikatlerini yaymaktır. Bu, eğer bir suçsa, sabittir. Eserim bu gâyeyi güder. Bu da sabittir. Fakat Şapka Kânunundan evvel yazılmış ve ondan sonra asla ortada görünmemiştir. Bu da sabit... Şapka isyanını körükleyenlerle en küçük alâka ve münasebetin olmadığı da sabit... Eğer bütün bu sabitler arasında beni mahkûm edebilecek bir nokta varsa Mahkemeniz hüküm vermekte serbesttir. Fakat ille suç aramaya kalkışmak, tecelli eden bedahatlere göre boşuna zahmettir." (a.g.e., s.66)

Âtıf Hocanın, tamamen hakkın ve hakikatın ifadesi olan sözleri, "hayali suç" icad etmeye uğraşan mahkeme heyetinin suratında bir kırbaç gibi şaklıyordu. Asıl mahkûm Âtıf Hoca değil, mahkeme heyeti gibiydi. Zîrâ, sadece ve sadece Hakka güvenen, hakikatı konuşan bu mert ve faziletli ilim adamı, mahkeme heyetinin alacağı karardan zerre miktar korkmadığını ve ehemmiyet de vermediğini ortaya koymuştu.

26 Ocak 1926'daki duruşmadan sonra, muhakeme, savcının esas hakkındaki iddiâsını okuması için 2 Şubat 1926 tarihine bırakılmıştı.

Bu arada, şapka yüzünden tevkif edilenler hapishanede çile doldururken, İstiklâl Mahkemesi heyeti de muhtelif yerlerde zevk ve sefa içerisinde yaşamaktadır. Mahkemenin en hiddetli ve "Asılacak başka adam yok mu?"havasındaki üyesi Kılıç Ali de İstanbul'da keyif sürmektedir. Gazetecilere verdiği beyanatta ise Âtıf Hoca dâvâsı için şöyle demektedir:

"Âtıf Hoca ve arkadaşlarının muhakemeleri bitmiş gibidir. Pek yakında iddiâ ve müdâfaalar dinlenecek ve karar bildirilecektir. Edilen muhakemeler sonunda vardığımız kanaat şudur ki, son irtica hareketleriyle İstanbul'un hiçbir alâkası olmamıştır. Esasen muhakemenin İstanbul'da bulunduğu zaman yapılan tahkikat da bu neticeyi vermiş ve ondan sonraki muhakemeler aynı şeyi teyit etmiştir." (a.g.e., s.67)

Şimdi şu ifadelere bakılacak olunursa Âtıf Hoca'nın derhal serbest bırakılması gerekirdi. Mahkemenin en öfkeli üyesi, Âtıf Hoca'nın bulunduğu İstanbul'da suç sayılacak bir hareketin olmadığını belirtiyordu.

Bir mahkeme üyesi böyle konuşuyordu. Ama Âtıf Hoca hâlâ mevkuf bulunuyor, bu değerli âlimin başı üzerinde türlü türlü hesaplar yapılıyordu.

Savcının talepleri

2 Şubat 1926 günü "devrimler târihi" için çok mühim bir gündür. O gün "şapka devrimine muhalefet ettikleri" iddia edilen meşhur âlimler için hazırlanan iddiânâme açıklanacaktır.

İlk önce, Savcı Necip Ali söz alır. İddiânamesini okur ve kim için ne kadar cezâ talep ettiğini açıklar:

"Şapka ve bu yüzden meydana ge-

len hâdiselerin âmilleri olmakla maznun bulunan eşhastan Babaeski sabık müftüsü Ali Rıza Hocanın idamına, İskilipli Âtıf, Süleyman, Fettah, Tahir, Mes'ut, Saatçı Süleyman, Erzurumlulardan Osman, Mehmed, Telgraf Müdürü Halid, Yusuf Kenan Hoca ve efendilerin de üçer seneden az olmamak üzere hapis ve küreğe konulmalarına Hasan oğlu Samih, Aras şirketi müdürü Cafer İsmail, Sabuncuzade Mustafa ve Zühtü ile Tahirü'l Mevlevî Hocaların nefyine, Tevhid-i Efkâr muharrirlerinden Ömer Rıza'nın hudut haricine tardına, Gostuvar'lı Hüseyin, berber Mustafa, Ispartalı Hüseyin ve kardeşi ile kitapçı Mihran ile İhsan Mahfî efendilerin de beraatlarına karar verilmesini talep ederim." (Son Devrin Din Mazlumları, s.69)

Âtıf Hocanın kerameti

Bu iddianameyi dinleyenler şaşırıp kalmışlardı. Adı geçen kişiler hakkında hiçbir suç delili bulunamamıştı. Ancak buna rağmen idam cezâsı ile ağır hapis cezâları sicim gibi yağmıştı.

Âtıf Hoca için istenen cezâ "3 sene hapis" idi. Bu, savcının talebiydi. Âtıf Hocanın arkadaşları: "Savcı bu kadar talep ettikten sonra mahkeme mutlaka beraat verir" diyorlardı. Âtıf Hoca ise büyük bir tevekkülle, "Allah bilir" diyordu.

Mahkeme heyeti, duruşmayı 3 Şubat'a tehir etmişti. O gün maznunların son sözleri dinlenecekti.

2 Şubat gecesi maznunlar kapatıldıkları hücrelerde müdafaalarını yazmaktadır. Âtıf Hoca da müdafaasını yazarken bir aralık uyuya kalır. Bundan sonra olup bitenleri Necip Fazıl'ın kaleminden takip edelim:

"...Âtıf Hocanın uykusu uzun sürüyor. Tahir Hoca müdâfaasını yazmakta devam ederken Âtıf Hoca birdenbire gözlerini açıyor. Yüzünde hârikulâde derin ve ince bir tebessüm...

"Tahir'ül-Mevlevî'nin gözleri hayretle alabildiğine açık... Sanki 24 saat içine sığacak büyük kerameti şimdiden sezmiştir:

" 'Ne o, Hocam, çabucak uyanıverdin?'

"Âtıf Hoca gayet sâkin:

" 'Uykuda murad hasıl oldu!'

" 'Yanî?'

" 'Yânî, beklediğim rüyayı gördüm!'

"Tâhir'ül Mevlevî haşyet ve dehşetle ürperiyor:

" 'Ne gördün?'

"Âtıf Hoca yatağında doğrulmuş ve müdâfaasını karaladığı kâğıtları elinde büzmüştür:

" 'Kâinatın Fahrini gördüm. Bana 'Yanıma gelmek dururken ne diye müdâfaa karalamakla uğraşıyorsun?' dedi.'

"Tâhir'ül Mevlevî kendinden geçmiş gibidir:

" 'Ne diyorsun?'

" 'Beni idam edecekler! Allahın sevgilisine kavuşacağım!'

" 'Rüyanın sadık olduğuna hiç şüphem yok... Allah Resûlünün göründüğü rüyaya fesad karışamaz. Şu var ki, müddeî umumînin 3 yıl hapis

istediği bir dâvâda idam kararı çıkmasına akıl erdirmek imkânsız... Kafam işlemiyor."

" 'Göreceksin ki, beni asacaklar! Başka bir şeye aklım ermez! Ferman en büyük kapıdan geliyor!"

" 'Söyleyecek söz bulamıyorum!'

" 'Doğru! Zaten söze ne lüzum var! İşte müdâfaamı yırtıyorum!'

" 'Yapmayın! Siz onu mahkemede okuyun da ne olursa olsun!'

"Âtıf Hoca, nurlu yüzünde aynı tebessüm müdâfaasını yırtıyor ve sonra bir kâğıdın içine toplayıp kese içine alıyor ve cebine koyuyor." (a.g.e., s.71)

3 Şubat 1926 günü maznunlar ve mahkeme heyeti tekrar karşı karşıya gelir. Maznunlar müdâfaalarını yaparlar. Sıra Âtıf Hocaya gelince, Âtıf Hoca şöyle der:

"Hâcet yok efendim; müdâfaayı mucip bir suçum olmadığı esasen tebeyyün etmiştir. Vicdanınızın vereceği hükmü intizar ediyorum!"

Daha sonra mahkemenin bittiği bildirilir ve mahkeme heyeti kararları tesbit için duruşmaya ara verir. Bir müddet sonra Mahkeme Reisi Ali Çetinkaya elindeki kararı zabıt kâtibine vererek okutur. Kararlar içerisinde şu satırlar mahkeme salonunda bomba gibi patlar:

"Babaeski Müftüsü Ali Rıza ile Müderrislerinden İskilipli Âtıf'ın idamına..."

Keramet açığa çıkmıştır. Âtıf Hoca, "kânun namına kânunsuzca hareket edenlerin" pençesinde ıztırap çekmektense, Kâinatın Efendisinin huzuruna çıkacaktır.

Âtıf Hoca haksızlığı hak bilenlere hakkı söylemenin haksızlık olduğunun şuuru içerisinde yanındaki arkadaşlarına şöyle der:

"Zâlim ve kaatillerle elbette mahşer gününde hesaplaşacağız!"

Şehadet makamı

Âtıf Hoca 3 Şubat'ı 4 Şubat'a bağlayan geceyi idamlıkların kapatıldığı bir hücrede sabaha kadar ibâdet ederek geçirir. Sabahleyin infaz heyeti Âtıf Hocanın hücresine gelir. Âtıf Hoca büyük bir sükunetle:

"Sabah namazını kılmama izin verir misiniz?" der. Ve hücresinde namazını kılar. Rabbine el açıp tevbe istiğfar eder?

Âtıf Hoca Babaeski Müftüsü Ali Rıza Efendi ile yan yana Ankara hapishanesinde kurulan sehpaya çıkarılır. Her ikisi de "son sözleri" aynıdır. Abdestli ağızla getirdikleri Kelime-i Şehadet... Ve o mübârek kelimeyi terennüm ederek Rablerinin huzuruna çıkarlar...

Gazeteler şapka için işlenen bu cinâyeti üç beş satırlık bir haberle geçiştirirler. Haber şöyledir...

"İrtica kitapları müellifi olup İstiklâl Mahkemesi'nce idama mahkûm olan İskilipli Âtıf Hoca ile Babaeski Müftüsü Ali Rıza Hoca haklarındaki idam kararı bu sabah infaz edilmiştir."

Mübarek şehitler

Böylece 4 Şubat 1926 tarihinde Âtıf Hoca ile Ali Rıza Hoca bu vatanın mübârek şehitleri arasına karışmışlardır.

Bu iki mübârek şehit, Yüzlerce

mâsum kurbandan yalnızca ikisidir Nice insan, şapka yüzünden en ağır cezâlara çarptırılmıştır. Bunların dâvâları Âtıf Hocanın dâvâsından farksızdır. Bazılarına, "Neden şapka giymedin?" diye sorulmuş, bazılarına da hiçbirşey denilmeden "gereği düşünüldü" denilmiştir."

"Şapka devriminden" bir hafta önce, şapka giyenlere kızan ve "Baban da mı şapka giyerdi? Anandan da mı şapkalı doğdun?" diye köpüren ve "devrimden" sonra en yaman devrimci kesilip bu defa şapka giymeyenlere kızanlar bugün yoklar. Hepsi toprağın altında Âtıf Hocalarla birlikte Rûz-u Mahşeri beklemekteler.

SAYFALAR ARASINDA

Atatürk'e göre insan nasıl vücuda geldi?

Atatürk, 1930 yılının yaz aylarında Yalova'da idi. Burada daha çok tarihle meşgul olur, ediplerin de katıldığı toplantılarda çeşitli münâkaşalar yapılırdı. Atatürk bir keresinde beş soru sorarak, önce oradakilerden cevaplarını aldı, daha sonra da kendisi cevaplandırmaya başladı. O esnada not alan Prof. Afet İnan, "Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler" isimli kitabında bunlardan bahsediyor. Mezkûr kitaptan iktibas yapan Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı isimli kitabının 1. cildinin 351. sayfasında, "İnsan nasıl vücut buldu?" sorusuna Atatürk'ün verdiği cevabı kaydediyor:

"Malûmdur ki, umumiyetle hayat hakkında bugün kabule şayan görülen nazariye şudur:

"Hayat herhangi bir tabiat hârici âmilin müdâhelesi olmaksızın dünya üzerinde tabii ve zaruri, bir kimya ve seyri neticesidir. Hayat sıcak, güneşli, sığ bataklıkta başladı. Oradan sahillere ve denizlere yayıldı. Denizlerden tekrar karalara geçti. İlk hayvan, denizlerde balık ve karalarda muhtelif kemiklik mahlûklar oldu. Bunlar muhtelif uzun devirlerde şekilden şekile girerek tekâmül ettiler.

"Şimdi insanların nereden ve nasıl geldiği hakkındaki noktayı tesbit edelim:

"İnsanlar sularda kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan bugünkü şekline geldi. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve kudreti milyonlarca ve milyonlarca nesilden geçerek hazırlandı.

"Artık insan bugün tabiatın nihayetsiz büyüklüğüne ve tabiat içinde kendi nev'inin mukadderatına gittikçe büyüyen bir irade ve şuur ile bakıyor."

Kütüphaneleri yakmaya gerek kalmadı!

Meşhur İngiliz tarihçisi Toynbee, "A Study of History" (Tarihi bir Çalışma) isimli kitabında, harf inkılâbını değerlendirerek, "Türkler harf inkılâbıyla, kendi kaynaklarına el atmak hususunda yabancılardan farksız oldular" demektedir:

"Günümüzde ise Hitler kendi düşüncesine karşı olan bütün ilmî hazineleri kökten yok edip kaldırmanın yolunu tutmuştur. Ne var ki, matbaanın icad edilmiş olması bu faaliyeti bir nevi imkânsız hâle getirmiştir?

"Hitler'in çağdaşı olan Mustafa Kemal ise hedefini gerçekleştirmek için en başarılı ve en akıllı yolu tutmuştur. Türkiye'nin Başkanı vatandaşlarının eskiden miras aldıkları İran kültür ve medeniyetinin havasından kafalarını kurtarıp çok kuvvetli bir şekilde Batı medeniyetinin potası içinde şekil almalarını istiyordu. Böylece alfabenin değişimi kütüphânelerin yakılması yerine geçmişti.

"Bundan sonra kütüphâneleri yakmaya hiç gerek kalmıyordu. Çünkü harf inkılâbıyla bu hazineler örümceklerin yuva yaptığı raflarda kapanıp kalmaktan başka bir şeye yaramayacaktı. Ancak çok yaşlı hocalar ve ihtiyarlar onları okumak lûzumunu hissedecekti."

Şapka muhâlifi Sakallı Nûreddin Paşa

Nûreddin Paşa'nın suçu neydi?

İstiklâl Harbinin en mühim safhası olan Büyük Taarruzda 1. Ordu Kumandanı Olan Sakallı Nûreddin Paşa için M.Kemal Paşa niçin "büyük zaferin şerefine en az iştirâke hakkı olanlardan biri" ifâdesini kullanmıştır? Acaba Nûreddin Paşa'nın asıl suçu Büyük Taarruzda başarısız olmak mıydı? Eğer başarısız ise "vazifeden affedilme" isteği M.Kemal tarafından niçin reddedildi ve terfi ettirildi? Yoksa onun asıl suçu, 1924'de bağımsız olarak Bursa seçimlerinde üst üste iki defa CHP namzedini ve bağımsız adayı ezerek Meclise girmesi ve 1925'de Şapka İnkılâbına kahramanca karşı koyması mıdır? Nûreddin Paşa'nın Devlet Mezarlığına gömülmesi nasıl ve niçin engellenmiştir?

Şapkaya karşı çıkması "mahkûm" olmasına yetti

Şapka İnkılâbına kahramanca karşı çıktı

İSTİKLÂL Harbine katılan nice kumandanımız vardır ki, yeni nesiller bunların ismini bile bilmez. Ülkenin kurtuluşunda kanıyla, canıyla çalışan kimseleri bilmemek, yeni neslin suçu değildir. Asıl suçlu, onları tanıtmayan, anlatmayan veya olduğundan farklı gösteren "resmi tarih" anlayışıdır.

Sakallı Nüreddin Paşa, Atatürk'ün yanında olanları yücelten, ona muhâlefet edenleri yerin dibine batıran bir anlayışın kurbanıdır. Onun tek parti devri anlayışına ters düşen davranışları, bilhassa "iki büyük kusuru", hiç bir zaman affedilmemiş, Devlet Mezarlığına gömülmesi kabul edilmişken, sonradan engellenmiştir.

Büyük Taarruzda 1. Ordunun Komutanlığını yapan, tek partiye rağmen bütün hesapları alt üst ederek bağımsız Bursa mebusu olarak Meclise giren, 1925'de Şapka Kânunu Mecliste görüşülürken tek başına muhâlefet eden Sakallı Nüreddin Paşa, Atatürk tarafından Nutuk'ta ağır ifâdelerle tenkid edilmektedir.

1. Ordunun kumandanı olarak Büyük Taarruza katılan, Yunan kuvvetlerini kovalayarak İzmir'e giren, İngilizlerin İstanbul'u bir türlü boşaltmaması üzerine kuvvetleriyle İstanbul'a girmek ve İngilizlerle savaşmak için can atan Nüreddin Paşa için Atatürk'ün kullandığı ifâde, "büyük zaferin şerefine en az iştirake hakkı olanlardan biri" şeklindedir. Atatürk, Nutuk'ta Nüreddin Paşanın hiç bir hasenâtından bahsetmemekte, sâdece kendi gördüğü kusur ve hatâlarını sayıp dökmektedir.

Acaba ne olmuştur da Nüreddin Paşa bu kadar tenkid oklarına hedef olmuştur? Nasıl olmuştur da bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından 1. Ordu Kumandanlığına tâyin edildiği halde Nutuk'ta yerden yere vurulmuştur? Nüreddin Paşayı "resmi tarih" tarafından ademe mahkûm ettiren sebep nedir?

İzmir Valisi Nüreddin Paşa, işgal karşısında direnmeyi göze almış, gerekli teşkilâtı da kurmuştu. Anadolu'da ecnebi işgal ve istilâsına karşı mukâvemete ilk teşebbüs eden kumandanın Nüreddin Paşa olduğu tarihi bir gerçek.

NÜREDDİN PAŞA'NIN HAYATI

BU SORULARIN cevaplarına geçmeden önce Nüreddin Paşanın hayat hikâyesini özetlemekte fayda vardır.

1873 yılında Bursa'da doğan Nüreddin Paşa, asker bir âilenin çocuğuydu. Babası, Müşir İbrahim Paşa idi. 20 yaşında Harp Okulunu bitirmiş teğmen olarak 1893'de merkezi Erzincan'da olan Beşinci Ordu istihbarat şubesi emrine verildi. Kurmay olmadığı halde kendisini çok iyi yetiştirdiği, M.Kemal Paşa dışındaki bütün silâh arkadaşları tarafından kabul edilir. Erzincan'da bulunduğu yıllarda Rusya'nın kışkırtmasıyla Ermeni komiteciliği kıpırdanmaya başlamıştı. Almanca, Fransızca, Rusca, Arapça ve Farsça bilen Nüreddin Paşanın bölgeyi dolaştıktan sonra verdiği rapor, Plevne kahramanı olan Mabeyn Müşîri Gazi Osman Paşanın dikkatini çekmişti. 1897'ye kadar Hassa Ordusu Erkânı Harbiyesinde çalıştı. Rütbesi yüzbaşılığa yükseldi.

Hayatı savaş meydanlarında geçen Nüreddin Paşa, 1897 Osmanlı-Yunan savaşında Başkumandan Gazi Edhem Paşa'nın yâveri idi. 1908'de Pâdişah İkinci Abdülhamid'in yâver-i hâs kadrosuna alındı. 1901-1902'de rütbesi binbaşılığa yükseltilerek ihtilâfı Bul-

Nutuk'ta, İzmir'deki hizmet ve gayretleri hiç anılmıyor

gar Hudud Komutanlığı Kurmay Başkanı oldu. 1903'deki Makedonya isyanlarını bastırmada vazife aldı. 1907'de merkezi Selânik'te olan Üçüncü Ordu Karargâhına verildi. Babası Müşir İbrahim Paşa bu ordunun kumandanı idi.

2.Meşrutiyet'in kansız ilân edilmesinde babasıyla birlikte emeği geçen Nüreddin Paşa, 1909'da Küçükçekmece Kaymakamlığı yaptı. 1911'de Yemen'de vazifelendirildi. 1. Dünya Savaşında miralay olarak Irak cephesinde tümen komutanlıkları yaptı. 1915'de Irak Cephesinin komutanlığıyla beraber Basra ve Halep valiliklerini deruhte etti. 1916'da Dokuzuncu Kolordu Kumandanı ve Üçüncü Ordu Kumandan Vekili olarak Kütü'l Emmâre ve Selmanpak kuşatmalarında bulundu.

1917'de Muğla ve Antalya bölgesi komutanı oldu. Merkezi Aydın'da bulunan 21. Kolorduyu kurdu ve kumandanlığını yaptı. Kasım 1918'de rütbesi mirlivâlığa yükseltildi ve 17. Kolordu Kumandanlığına ek olarak İzmir Valiliğine tâyin edildi. Mondros Mütârekesinden sonra Adalar Denizi kıyı şeridini işgâle hazırlanan Yunanlıların baskısıyla kolordu kumandanlığından ve İzmir Valiliğinden 30 Aralık 1918'de alındı. Ancak 2 Ocak 1919'da Urla'da meydana gelen kanlı ayaklanma üzerine tekrar İzmir Valiliği ve Bölge Komutanlığına tâyin edildi.

GAZİ OSMAN PAŞA— Nüreddin Paşa'nın Doğuyu gezerek gönderdiği rapor, Plevne kahramanının dikkatini çekmişti.

ADSIZ KAHRAMAN

BURAYA kadar özetlediğimiz Nüreddin Paşa'nın asıl bahis mevzuu edeceğimiz hayatı 1919-1932 arasıdır. Nüreddin Paşanın hayat safhalarını incelerken Atatürk'ün Nutuk'ta kaydettiği tenkidleri de nazara alacağız.

Nutuk'un ilk sayfalarında düşman kuvvetlerinin ülkeyi işgal etmesi üzerine kurulan müdâfaa-i hukuk cemiyetlerinden bahseden Atatürk, İzmir'in işgâliyle ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

"İzmir'in işgal olunacağına dâir Mayıs'ın on üçünden beri fiilî emâreler gören İzmir'de bazı genç vatanperverler, ayın 14/15'inci gecesi, bu elîm vaziyet hakkında müdâvele-i efkâr eylemişler ve emri vâki hâline geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgâlinin ilhakla neticelenmesine mâni olmak esâsında müttefik kalmışlar ve Redd-i İlhak prensiplerini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu maksadın teşmilini temin için İzmir'de Yahudi Maşatlığına toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin nhtımda görülmesiyle bu teşebbüs ümid edilen derecede temin-i maksat edememiştir." (**Nutuk**, c.1, s.3)

Daha ileride göreceğimiz gibi Nüreddin Paşa'yı kötülerken işe babası Müşir İbrahim Paşa'dan başlayan Atatürk, İzmir'in işgâlini anlatırken, Nü-

reddin Paşa'nın büyük bir hasenâtından hiç bahsetmemektedir.

İZMİR MİTİNGİ

NÛREDDİN Paşa'nın Milli Mücâdeledeki yerini tesbit edebilmek için onun İzmir Mitingindeki rolünü iyi bilmek gerekir. Bu hususta Kadir Mısıroğlu şunları kaydeder:

"Mondros Mütârekenâmesinin imzalanmasından sonra vatanın işgal felâketine mâruz kalacağı ihtimalleri belirmeye başlamıştı. Pontus eşkiyaları, Patrikhâne ve yerli Rumların şımarıklıkları ile ecnebi gazetelerde çıkan bazı haberler bu ihtimâli kuvvetlendirmekteydi. Bilhassa Yunan Başvekili Venizelos'un gâlip devletler nezdindeki teşebbüsleri, Batı Anadolu'nun Yunanlılara verileceğine dâir şâyiaları arttırmakta idi. Bu sırada İzmir'de vali vekili olarak Nûreddin Paşa bulunuyordu. Yerli Rumlar ve bunlar arasında millî zaferden sonra linç edilmek süretiyle hak ettiği cezâyı bulan metropolit Hrisostomos, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgâli için gerekli bütün hazırlıkları tamamlamışlardı. Esâsen Sevr sulh projesi hazırlanırken, İzmir'in Yunanlılara verilmesi hususunda ittifakla bir karara varılmış olduğu da basına sızmıştı. Doktor Ronald Burrovs'un Times gazetesinde çıkan bir makalesi, Batı Anadolu'dan daha önce göç etmeye mecbur edilenlerin yerlerine dönmeleri hâlinde Rumların bu bölgede ekseriyet teşkil edebilecekleri fikrini ileri sürüyordu. Yunan Megalo İdeasının hayalperest ve mâceracı elemanları tarafından bütün Batı ülkelerini içine alan bir propaganda ve telkin şebekesi kurulmuştu. Onların tesirlerine kapılan bir çok diplomat ve yazarın, bazı gazetelerde Yunanlılara Anadolu'dan toprak verilmesi lehinde hayalî istatistiklere istinad eden böyle beyanat ve makalelerin artık her gün bir yenisi çıkmaya başlamıştı.

Nûreddin Paşa işgâle silâhla karşı koymayı plânlamıştı

HRİSOSTOMOS— İzmir'in fahri valisi gibi hareket eden Rum papası. Yunan işgalinin hazırlıklarına da girişmişti.

"Bütün bu haberler, İzmir ve mülhakatı ahâlisi tarafından endişe ile takip edilmekte ve çâreler aranmaktaydı. Vali vekili Nûreddin Paşa işgal ihtimâli karşısında direnmeyi göze almış ve gerekli teşkilâtı da kurmuştu. Bu bakımdan Anadolu'da ecnebi işgal ve istilâsına karşı mukâvemete ilk teşebbüs eden kumandanın, Nûreddin Paşa olduğu tarihî bir gerçektir. O da daha sonraki teşebbüsler gibi ilk kuvveti halkın imanına hitap edip onu coşturabilecek bir mevkide bulunan din adamlarından sağlamıştır. (Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücâhidler, s.80-81)

İLK KONGRE

NÛREDDİN Paşa'nın muhtemel İzmir işgâli üzerine neler yaptığını öğrenmek bakımından onun zaferden

sonra kahraman İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendiye hitâben yayınlamış olduğu açık mektup enteresandır. Nüreddin Paşa bu mektupta şöyle der:

"Mütârekenin ilânı ile Düveli Mütteflka sefâin-i harbiyesinin [harp gemilerinin] İzmir limanına dühulleri gününden itiâren lüzumunu hissettiğim berveçhi mâruz teşkilâtı milliyenin âcilen vücuda getirilmesine derakab teşebbüs, tatbik ve icrâsına da üçyüz otuzdört senesi teşrinisânisinin iptidâlarında [1918 Kasım'ının başlarında] müsteniden ilâllah [Allah'a dayanarak] mübâşeret ettik. Hemen İzmir şehrinde mahallelerden ve cevâmi-i şerifeden bilistifâde teşkilâtı iptidâiyyeye başlanıldı. Mevcut ve kâbili istifâde müessesât-ı milliye vesâire takviye ve tevsi olunarak peyderpey tekmil Garbi Anadolu'ya şâmil olan teşkilât vücûda getirildi ki: işbu teşebbüsâtı âcizânemizin milli, dini ve tedâfüi şuabat ve aksamı muhtevi ve lüzumlu esâsata müstenid bulunduğu alâkadarınca mâlûmdur. Müdâfaa-i Milliye, Türk Ocağı, Cemiyeti İlmiye, Müdâfaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti gibi müessesat ve cemiyet anifülbeyan [demin beyan olunan] mesâyi-i âcizânemin kısmen mevlidi ve ekseriyetle müvellidi oldu.

AHMED HULÛSİ EFENDİ— Nüreddin Paşaya, "Paşa, İstkanbul işgal altındadır. İşgal kuvvetleri, İstanbul Hükümeti üzerinde tazyiklerde bulunarak sizi terfian veya memuriyetinizi nakli suretiyle İzmir'den uzaklaştırırlar" diyerek büyük bir ileri görüşlülük misali vermişti.

İstiklâl Harbinin ilk kıvılcımı İzmir'de yakıldı

muştur. Bütün Garbi Anadolu'nun azaları ve müftüleri hazerâtını dâvet ve cem ve teşrikleri ile İzmir'de akdetmiş olduğumuz ve ilk millî kongremiz olan Müdâfaa-i Hukuk-u Osmaniye Kongresinin İzmir'de in'ikâdı [yapılması] 17 Mart 1335 [1919] tarihine müsâdiftir." (a.g.e. s.82 Ferik Nüreddin Paşa Hazretlerinin İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi Hazretlerine yazdıkları mektup. Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1341, s.6'dan nakleden)

Nüreddin Paşa'nın bu ifâdelerinden, kendisinin dâvetiyle toplanan Batı Anadolu müftülerinin, İstiklâl Harbi öncesinde ilk kongreyi teşkil ettiklerini ve millî mukâvemetin temelini atmış olduklarını öğrenmekteyiz.

NÜREDDİN PAŞA VAZİFEDEN ALINIYOR

İZMİR'İN işgâline karşı gerekli teşebbüslerde bulunmak üzere toplanan kongreye Vali ve Kolordu Kumandanı Nüreddin Paşa başkanlık etmiş ve ilhak gerçekleştiği takdirde karşı koymak için gerekli çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştı. Paşa, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi hâlinde silâhlı bir müdâfaaya kalkışılacağını söylediği sıra-

da Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi, büyük bir ileri görüşlülük eseri olarak kendisine şöyle demişti:

"Paşa, İstanbul işgal altındadır. İşgal kuvvetleri İstanbul Hükûmeti üzerinde tazyiklerde bulunarak sizi terfian veya memuriyetinizi nakil sûretiyle İzmir'den uzaklaştırırlar. Çünkü buradaki Hıristiyan unsurlar, işgal kuvvetleriyle temas hâlindedirler. Sizin burada fiilî mukâvemet için girişeceğiniz her hareketi onlara bildirirler. Onlar da, hükûmete tesir ederek bu teşebbüsü akim bırakırlar. Bakınız, Rum papazlarından metropolit Hrisistomos daha şimdiden bu şehrin fahrî valisi gibi hareket etmeye başlamış ve Yunan işgâlinin hazırlıklarına girişmiş bulunmaktadır."

İngilizlerin baskısıyla vazifeden alındı

Bu söylenenler gerçek çıktı. Nûreddin Paşa'nın İzmir'in işgâlini silâhla karşılayacağı anlaşılınca İzmir Metropoliti Hrisistomos'un ikâzı ile Venizelos harekete geçti. İngilizler Bâbıâlî üzerinde baskıyı arttırarak, onun işgalden 44 gün önce İzmir valiliğinden alınmasını temin ettiler. Yerine Ahmet İzzet (Kanbur İzzet) Bey tâyin edildi. Kolordu kumandanlığı vazifesini de evvelce emekli olmuşken yeniden vazifeye alınan Nâdir Paşa'ya verdiler. Tamâmen düşman arzusuyla gerçekleşen bu tâyinler, bunların her ikisinin de düşmanın işine yarayacak cinsten korkak ve âciz kimseler olduğunda şüphe bırakmaz.

"NÂDİR PAŞANIN HATÂLARINA DÜŞMEZDİ"

BÜYÜK Taarruzda Garp Cephesi Kurmay Başkanı olan Orgeneral Asım Gündüz, bu hususta şunları kaydetmektedir:

"Birinci Ordu Kumandanlığına Nûreddin Paşa getirilmişti. Bu arkadaşımız kurmay değildi. Fakat değerini Irak Cephesinde isbat etmiş, kahraman, ahlâk sahibi, cesur bir zattı. Muhafazakârdı. İzmir'in işgâlinden evvel bu bölgenin kumandanı idi. Galip devletler tarafından istenmemiş, İstanbul üzerine baskı yapılarak yerinden aldırılmıştı. Eğer vazifesi başında kal-

mış olsaydı, daha sonra yerine gelen Ali Nadir Paşanın zaaflarına ve hatâlarına düşmez, İzmir'in de eli kolu bağlı teslim edilmesi mümkün olmazdı. Müdâfaaya geçeceği şüphesizdi." (Hâtıralarım, s.133)

Verdiğimiz örneklerden de görüldüğü gibi Nûreddin Paşanın işgal ihtimâli karşısında aldığı tavır, Millî Mücâdelenin ilk ateşi, ilk pırıltısı olmuştur. Onun İzmir'de gerçekleştirdiği kongrenin akisleri sayha sayha vatanın her köşesine yayılmıştır. Bu bakımdan Nûreddin Paşaya, Atatürk'den ilham alan Falih Rıfkı'nın Çankaya'da dediği gibi, "zaferin en küçük hisseli adamı" demek, tarihî gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Kaldı ki, Nûreddin Paşanın tek iyiliği bundan ibâret değildir.

ASIM GÜNDÜZ— Nûreddin Paşa vazifesinden alınmasaydı müdâfaaya geçeceği şüphesizdi.

Nûreddin Paşa'nın herkes tarafından takdir edilen İzmir'deki gayretleri, ne hikmetse M.Kemal Paşa tarafından hiç nazara alınmıyordu. Oysa M.Kemal Samsun'a çıkmadan, Nûreddin Paşa, savaş hazırlıklarına girişmişti.

NÛREDDİN PAŞA ANKARA'YA GELİYOR

İZMİR işgal edilmiş, Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmiş, Millî Mücâdele çalışmaları başlamış ve Ankara'da bir Meclis açılmış iken Nûreddin Paşa İstanbul ile Ankara arasında arabuluculuk yapmak ister. Atatürk, Nûreddin Paşa ile bu hususta başlayan münâsebetlerini Nutuk'un 454-460. sayfalarında anlatır. Buna göre Nûreddin Paşa Canakkale'den Mustafa Kemal Paşaya çektiği bir telgrafta şöyle diyor:

"Ben, iki arkadaşımla berâber, İstanbul'un sizinle anlaşmasına tavassut etmeyi menâfi-i vataniyeden addederim. Buradaki hükümet ve İngilizler buna muvafakat ettiler. Sizin de cevâbı muvafakatınıza intizar ederiz [kabûl ettiğinize dâir cevabınızı bekleriz]."

Nûreddin Paşanın telgrafı "Heyet-i Temsiliye Riyâseti"ne göndermesi Ankara'nın tepkisini çekmişti. Çünkü artık bir Meclis ve hükümet vardı. Ankara, "kimin kiminle muhâtap olduğunu" soruyordu. Telgrafla anlaşılamayacağı ortaya çıkınca Nûreddin Paşa 1920 Haziran'ı ortalarında Ankara'ya geldi. Nûreddin Paşa, ortak çalışmaya girmeden evvel bazı mevzular üzerinde Ankara Hükûmetinin görüşlerini öğrenmek ister. Mustafa Kemal Paşa bunu Nutuk'ta şöyle anlatır:

ANLAŞMA SAĞLANMIYOR

"BİRİNCİSİ makamı hilâfet ve saltanata karşı tasavvur ve nokta-i nazarımız;

"İkincisi, Bolşeviklik hakkındaki nokta-i nazarımız.

"Üçüncüsü, İtilâf Devletlerine karşı, bilhassa İngilizlere karşı dâhi, muhârebeye karar verip vermediğimiz meselesiydi.

"Mülâkat, Ziraat Mektebindeki karargâhımızın bir odasında gece vâki oldu. Bu mülâkatta, Nûrettin Paşa ile berâber gelen Kâzım Paşadan başka, Fevzi ve İsmet Paşalar da hazır bulu-

nuyorlardı. Nüreddin Paşa, birinci ikinci suallere aldığı cevapları pek tatminkâr bulmadı. Fakat bilhassa üçüncü sualin cevâbı, uzun ve hararetli münâkaşatı intac etti. Çünkü biz demiştik ki, maksadımız, hudud-u milliyemiz dâhilinde tamamiyeti mülkiyemizi ve milletin istiklâli tâmmını temin etmektir. Buna mâni olmak üzere karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun behemehal çarpışırız ve muvaffak oluruz. Bu hususdaki karar ve kanaatimiz kat'îdir. İşte Nüreddin Paşa bir türlü buna kâni ve râzı olamıyordu. Nihâyet kendisine dedik ki, bu müdâvele-i efkârı kabul etmekle yeni kanaat ve kararlar almak mevzubahis değildir. Sen, bugüne kadar milletin tebellür etmiş, tahakkuk etmiş kanaatlarına tâbi olacaksın! Ondan sonra kendisine verebileceğimiz münâsip bir vazîfe mevzubahis edildi. Kendisinin, Konya valisi vazife-i mülkiyesi ve Konya Havalisi Kumandanı ünvanıyla Yunan cephesinin cenûbundaki mıntıkanın ku-

ALİ FUAT CEBESOY— 18 Haziran 1920'de Garp Cephesi Kumandanı tâyin edilmiş, ancak kumandanlığı çok kısa sürmüştü.

Nûreddin Paşa, Ankara'dakilerin Bolşeviklik hakkında görüşünü sormuştu

mandanı olmasını tensib ettik. Asıl Garp Cephesi için, kumandan olarak Ali Fuat Paşayı 18 Haziran 1920'de memur eyledik."

Nüreddin Paşanın birinci ve ikinci suallere aldığı cevapları niçin tatminkâr bulmadığı Nutuk'ta belirtilmiyor. Ancak sonraki yıllarda meydana gelen hâdiselere bakıldığında, Nüreddin Paşanın, hilâfet ve saltanata karşı takınılan tavrı benimsemediği söylenebilir. Nüreddin Paşanın İngilizlerle savaşılmasına râzı olamadığı düşüncesi de tartışmaya açıktır. Zirâ o daha önce de belirttiğimiz gibi henüz İzmir işgal edilmeden düşmana karşı koymak için hazırlıklara başlamış, ilk kongreyi toplamış, müttefik işgal kumandanı Amiral Galtrop'un kesin ve ısrarlı teşebbüsleri karşısında İzmir Valiliğinden alınmıştır. Düşmanın İzmir'i işgal etmesi hâlinde kesinlikle silâhlı mücâdeleye girişmeye kararlı olan bir kumandanın, gerektiğinde İngilizlerle bile savaşmaktan kaçınacağı realitelere uygun görünmüyor.

NÛREDDİN PAŞA VAZİFE ALMIYOR

KEMAL Paşa, Yunan cephesindeki bazı gelişmeler üzerine cepheye gittiği için Nüreddin Paşanın vazifelendirilmesi işini o zaman Erkân-ı Har-

biye Reisi olan İsmet Paşaya bırakır. M.Kemal Paşa, bundan sonraki gelişmeleri şöyle anlatır:

"Fiilhakika düşman, bütün cephe üzerinde taarruza geçmişti. Bizim kıtaatımız çekiliyorlardı. Nüreddin Paşa cephedeki gayrimüsâit vâziyeti anlayınca İsmet Paşaya vazife kabul edebilmek için bir takım şartların, hükûmetçe taht-ı karara alınması lüzumundan bahsetmiş; o şartlara göre, hükûmet memleketin idâresinde ve mühim mesâilde esaslı ve kat'î karar almadan evvel Nüreddin Paşanın mütâlea ve muvafakatini istihsâle mecbur olacaktır. Çünkü, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşkil edenler, Tevfik Paşa ve emsâli gibi sinn-i kemalde [olgunluk yaşında] mücerrep [tecrübeli] zevat olmayıp, genç bir takım kimseler imiş. İsmet Paşa şâyân-ı istiğrab bulduğu [garip karşıladığı] bu zihniyet ve teklifi, derakab şifre ile bana bildirdi. Ben de Nüreddin Paşanın kendisine vazife teklif ettiğim zaman söylemediği bu mütâleayı, vaziyet-i umumiyenin buhran kesbetmesi üzerine ortaya atmasını mânidar buldum ve İsmet Paşaya verdiğim cevapta kendisine vazife verilmemesini emrettim." (**Nutuk**, c.2, s.457-458)

Görüldüğü gibi her mühim karar öncesi kendisinin görüşünün ve tasvibinin alınmasını istemesi Nüreddin Paşanın daha önce teklif edilen vazifeye tâyin edilmemesiyle neticelenmiştir. Mustafa Kemal Paşanın, "cephedeki müsâit olmayan şartların" Nüreddin Paşayı b[illegible] teklife sevkettiği kanaatini [illegible]mesi üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bir kere Nüreddin Paşanın tâyin edilmesi düşünülen yer Konya havalisiydi. Tehlike Batıda olduğu için Konya'da vazife yapması düşünülen Nüreddin Paşanın cephedeki tehlikeden korkması imkânsızdır. Kaldı ki, Nüreddin Paşa daha önce kaydettiğimiz gibi düşmana fiilen karşı koymayı düşünen ilk kumandandır.

Nûreddin Paşa'ya "korkak" demek gerçeğe uymaz!

★ Daha İzmir işgal edilmeden, her ihtimâli düşünerek silahla karşı koyma hazırlıklarına başlayan Nûreddin Paşa'nın "korkak" olabileceğini söylemek, başka maksatlarla izah edilebilir.

NÛREDDİN PAŞA ANKARA'YLA ANLAŞAMIYOR

NÛREDDİN Paşa kendisine vazife verilmediğini görünce M. Kemal Paşaya bir tezkere göndererek, durumu hakâret kabul ettiğini, bir devlet adamının ortaya koyduğu teklifin TBMM'de görüşülmeden iki üç kişinin fikir ve arzularıyla hareket edildiğini, memleketin bu zihniyetle idâre edilmesinin millet ve vatan için tehlikeli olduğunu, bunun için berâber çalışamayacağını belirtir.

Ertesi gün bu tezkereye cevap veren Mustafa Kemal Paşa ise, mevcut kânunlara göre bahis mevzuu teklifin Meclisteki görüşülmeden Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanacağını bildirir.

Nüreddin Paşa bundan sonra Taşköprü'ye gider ve dört buçuk ay orada kalır.

MERKEZ ORDUSU KUMANDANLIĞINA TÂYİN EDİLİYOR

NÛREDDİN Paşa, 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu Kumandanı olarak vazifelendirilir. M.Kemal Paşa, ona vazife verilmesini ve neticesini şu şekilde anlatır:

"Yunan ordusunun ilk taarruzu manzarası karşısında, bir takım vâhi

Nûreddin Paşa: Ankara'nın idâre anlayışı tehlikeli!

ve nâmâkul mütâlealar serdetmesi sebebiyle, kendisine vazîfe verilmemiş olduğundan bizimle teşrik-i mesâi edemeyeceğini bir mektupla bildirerek mezûnen [izinli olarak] Taşköp -ü'ye gitmişti. O ihten beş ay sonra, Nûreddin Paşa tarafından bâzı zevâtın gerek Fevzi Paşa Hazretlerine ve gerek bana, kendisine bir vazîfe verilirse Nûreddin Paşanın ciddiyet ve samimiyetle i-fâ edeceğine dâir delâletleri vuku buldu. Biz de Anadolu merkezindeki asayiş meselesini halle memur kuvvetlerimizi büyücek bir kumanda altında tevhid etmekte fayda tasavvur ettiğimizden 9 Kânunuevvel 1920'de Sivas'taki Üçüncü Kolorduyu lâğvederek onun vazîfesini yeni teşkil ettiğimiz Merkez Ordusuna tevdi ettik. Bu orduya da Nûreddin Paşayı kumandan yaptık.

Meclis, Nûreddin Paşa'nın Merkez Kumandanlığı esnâsında salâhiyetini aşan davranışlarda bulunduğunu ileri sürerek divân-ı harbe verilmesini isteyince M.Kemal Paşa'yla birlikte Fevzi Paşa onu müdâfaa ettiler.

"Nûreddin Paşa, bir seneye karîb ifâ-yı vazîfe etti. Fakat, salâhiyeti hâricinde, ahâliden bâzılarının hukukuna tecâvüz ettiği hakkında mebusların vuku bulan şikâyetleri ve Dâhiliye Vekilinden istizahları [soru önergeleri ile açıklama istemeleri] ve Vekâletin de şikâyâti muhik [haklı] görmesi üzerine, Meclisin talebiyle Teşrinisânî [Kasım] 1921 bidâyetinde [başlangıcında] azledildi. Meclis, Nûreddin Paşanın tahtı muhâkemeye [muhâkeme altına] alınmasına karar verdi. Bu husus, benimle heyet-i vekile [bakanlar kurulu] arasında bir meselenin hudusunu intaç etti. Ben, Nûreddin Paşa hakkında tatbik olunması taleb olunan muâmeleye iştirak etmedim. Fevzi Paşa Hazretleri de benimle hemfikir oldu. İkimizle heyet-i vekile arasında tahaddüs eden [meydana gelen] ihtilâf Meclisçe hallolundu. Mecliste, Nûreddin Paşayı müdâfaa ettim. Ağır muâmeleye mâruz kalmaktan kurtardım." (**Nutuk**, c.2, s.629-630)

GERÇEK Mİ, ÇEKEMEZLİK Mİ?

NÛREDDİN Paşa, Merkez Ordusu Kumandanlığından niçin alındığını anlatırken, "Merkez ordusu kumandanlığından, Büyük Millet Meclisindeki bazı mebusların çekemezliği yüzünden alınmıştım. Babam Müşir İbrahim Paşanın takdirkârları oldukları söyle-

EĞİLİM KARABEKİR PAŞA— Nüreddin Paşa, Karabekir Paşa gibi başına buyruk hareket etmekle suçlanıyordu.

Mustafa Kemal, Mecliste Nûreddin Paşayı savunmuştu

nen Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi Paşanın yardımları olmuştu. Yoksa beni Divan-ı Harbe vereceklermiş" demektedir. (İhsan Ilgar, **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak 1976, s.48)

Nüreddin Paşa vazifeden alınmasını her ne kadar mebusların çekemezliğine bağlıyorsa da, meseleyi bu şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Nüreddin Paşanın vazifesi esnâsında salâhiyetini aşan davranışları olmuştur.

Nüreddin Paşa, Merkez Ordusu Kumandanı olduğunda, Karadeniz kıyı şeridinde bulunan Rumları iç bölgelere göç etmek üzere vazifelendirilmişti. Bu göçler sırasında Rumların çocuk, ihtiyar demeden topyekûn göç ettirilmesi, bir kısmının Amerikalıların gözleri önünde öldürülmesi Meclişte şikâyet mevzuu olmuş, bu hareketin aleyhte bir propagandaya vâsıta olacağı belirtilmişti. Rumların bütünüyle göç ettirilmesinin, Yunan donanmasının şehri bombardımana tutmasıyla neticelenebileceğini ileri sürerek şikayette bulunan Samsunlu 56 kişinin, seyahat hürriyetlerine Nüreddin Paşa tarafından kayıt konulması da tartışmalara sebep oldu.

Mete Tunçay'a göre, "Nüreddin Paşa, Rum köylülere karşı acımasızlığından değil, Doğu Cephesinde Karabekir, Güney Cephesinde Nihat Paşa'ların 'kendi başlarına buyruk prensler' gibi hareket etmelerine paralel olarak, o da merkez mıntıkasında bir âile hükûmeti kurarak keyfî davranmasından ötürü tenkid edilmektedir". Tunçay, Nüreddin Paşanın Rumlara karşı yaptıklarını Kürtlere de yapmaya kalkıştığını belirterek, şunları kaydetmektedir:

"Nüreddin Paşanın Kürtleri göçürme tasarısı, resmi tarihte övgüyle şöyle anlatılmaktadır. (Türk İstiklâl Harbi, VI. cilt: Ayaklanmalar 1919-1921 Ankara: Gen.Kur.Harb Tarihi Bşk. Yay., 1974, 2. bas., s.281):

"Merkez Ordusu Komutanı bu felâketin (Koçkiri ayaklanması) bir daha tekerrür etmemesi için, bölgede da-

ha esaslı bir hareketin yapılması hususunu Genelkurmaya önerdi. Nüreddin Paşa bu önerisinde 'Âsi köylerini dağıtmak, bunları Anadolu'nun başka bölgelerine, Türklerin arasına serpiştirmek...' tezini savunuyordu.

"Bu fikre, TBMM'ndeki bazı milletvekilleri, özellikle doğulu milletvekilleri şiddetle karşı koydular. Hattâ, tutulan ve Sivas'a gönderilen âsilerin ve elebaşların affı için bir genel affın çıkması lehinde gereken propagandaya bile başladılar. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Merkez Ordusunun bu önerisini uygun bulmadıktan başka, Nüreddin Paşayı Meclisin içindeki direnmelere uyarak, vazifesinden affetmek zorunda kaldı. Kasım 1921'de Meclisten bir kurul seçilerek durumu yerinde soruşturma ve inceleme için Sivas ve Zara'ya gönderildi. TBMM'nin milletvekillerine yerinde yaptırdığı bu incelemenin Koçkiri ayaklanmasının özellikle politik anlamda başladığını tesbit etmesi ve doğrulaması bakımından önemi büyüktür. Atılan bu yanlış adım, Cumhuriyet devrinde Şeyh Sait ve Dersim ayaklanmalarıyla filizlenip kendisini bir daha gösterdi ve ancak sert bir temizleme harekâtı ile kesin olarak sona erdi." (**Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, s.118)

Meclisin gizli celse zabıtlarında Nüreddin Paşa ile ilgili bu meseleler ve Merkez Ordusu kumandanlığından alınması uzunca tartışılmıştır. Nihâyet 16 Ocak 1922'de yapılan gizli celsede, M.Kemal Paşa, Nüreddin Paşanın on madde üzerinde savunmasını aldığını, inceleme heyetiyle de görüştüğünü, onların da kendisi gibi Nüreddin Paşanın muhâkeme edilmesinin biraz ağır kaçacağını kabul ettiklerini söylemiştir. Ertesi günkü celsede de incelemenin neticelenmesine kadar muhâkemeye almak yolundaki kararın kaldırılmasına karar verilmiştir. Böylece mesele askıya alınmıştır.

Nüreddin Paşa Merkez Ordusu Kumandanlığından alınıp bir müddet açıkta tutulduktan sonra, 1922 Haziran'ında 1. Ordunun Kumandanlığına getirilmiştir. Daha önce de temas ettiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa, Nüreddin Paşanın hizmetlerinden memnun olmamıştır. Ancak bu memnûniyetsizliğini yıllar sonra 1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayında şöyle dile getirmiştir:

"Filhakika Nüreddin Paşa, umumi taarruzda Birinci Ordu Kumandanlığında bulundu. Diğer bilcümle kumandanlarla berâber kendisine, emrettiğimiz vazifeleri ifaya çalıştı. Bu hal, bütün Türk ordusuna ve ordumuzun büyük küçük bilcümle kumandanlarına, zâbitlerine ve her neferine şâmil olmak tabii bulunan muvaffakiyet ve şerefi, Nüreddin Paşanın şahsına hasretmek kadar mânâsız, esassız ayıp bir şey olamaz. Nüred-

Nûreddin Paşa "âile hükûmeti" mi kurmuştu?

NÜREDDİN PAŞA— Merkez Komutanlığından nasıl alındığını çekemediği yüzünden alındım.

1. Ordu Kumandanlığından alınan Ali İhsan Paşa'nın (solda) yerine önce Refet Bele'nin (sağda) getirilmesi düşünülmüş, fakat o İsmet Paşa'nın emrinde çalışmayı kabul etmeyince Nûreddin Paşa tâyin edilmişti

M.Kemal'den Nûreddin Paşa'ya hem tâyin, hem terfi, hem tenkid

din Paşayı muzafferiyetin âmili gibi göstermek, olsa olsa kendisiyle istihza maksadına mâtuf olabilir. Yoksa Nûreddin Paşa, büyük zaferin şerefine en az iştirake hakkı olanlardan biridir." (**Nutuk**, c.2, s.746)

Mustafa Kemal Paşanın bu sözleri söylemesine, Nûreddin Paşanın kendi tercüme-i hâline yazdırdığı şu cümleler sebep olmuştur: "Nûreddin Paşa, vatanı tehlikeden tahlis eden muzafferiyet-i azimenin lûtf-u Hakla muvaffak ve âmili olmuş ve tarihi millîye bu defa dahi gayet mühim ve emsâli nâmesbuk bir sahife-i şeref ve mefharet ilâvesini temin eylemiştir."

Bu ifâdeler karşısında Mustafa Kemal Paşanın yukarıda söylediklerine —son cümle müstesnâ— katılmamak mümkün değildir. Elbette zafer ordunundur, hiç bir kumandana mâledilemez. Ancak Nûreddin Paşaya "büyük zaferin şerefine en az iştirake hakkı olanlardan biri" demek çok ağır bir ifâdedir. Çünkü Nûreddin Paşayı beraber çarpıştığı hiç bir silâh arkadaşı, hiç bir üstü veya astı bu şekilde vasıflandırmamıştır. Gerek Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, gerekse Cephe Kurmay Başkanı Asım Paşa (Gündüz), ondan övgüyle bahsetmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise Mustafa Kemal Paşanın bu görüşünü Büyük Taarruz'dan beş yıl sonra açıklamasıdır. Bu açıklama için niçin beş yıl beklemiştir? Nûreddin Paşayı 1. Ordunun başına getiren odur. Savaşın bitiminden iki yıl sonra 1924'-

de Askerî Şûra üyeliğine getiren odur. Buna rağmen onu yerden yere vurmasının, 1924'den sonra ortaya çıkan ciddî sebepleri olması gerekir. Bu hususa ileride temas edeceğiz.

BÜYÜK TAARRUZ'DA NÛREDDİN PAŞA

NÛREDDİN Paşanın Büyük Taarruzdaki kahramanlıklarını uzun uzadıya anlatmak yerine, bazı mühim noktalara temas etmekle iktifâ edeceğiz.

En mühim nokta, Nüreddin Paşanın "asıl taarruzu yapacak ve Mustafa Kemal Paşanın düşündüğü imhâyı başaracak" 1. Ordunun başına getirilmesidir. Nutuk'taki ağır ifâdeleri dikkate alan bazı kimseler, 1. Orduya asıl ve bizzat komuta edenin Mustafa Kemal Paşa olduğunu, Nüreddin Paşanın "görünüşte" komutan olduğunu ileri sürerler. Ancak bu görüş, askerlik kâideleriyle ve vâkıalarla tezad teşkil etmektedir.

1. Ordu Komutanlığından alınan Ali İhsan Paşanın yerine önce Refet Bele'nin getirilmesini düşünen M.Kemal, onun kıdemi kendisinden düşük olan Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa emrinde çalışmayı reddetmesi üzerine Nüreddin Paşayı vazifeye getirmiştir? Nûreddin Paşanın, kendisinden kıdem ve yaş bakımından küçük olan İsmet Paşanın emrinde hizmet etmeyi kabul etmesi, vatana hizmet için şahsî hislerini ayak altına alması bakımından bir fazilet örneğidir.

YAKUB ŞEVKİ PAŞA— Büyük Taarruzun tatbikine karşı çıkmış, ısrarla bazı tedbirler üzerinde durmuştu.

Nûreddin Paşa, asıl taarruzu yapacak 1. Ordunun başındaydı

TAARRUZ TARİHİNDE ANLAŞMAZLIK

TAARRUZ tarihinin tesbiti hususunda komutanlar arasında anlaşmazlık çıkmıştı. 1922 yılının 28-29 Temmuz gecesi Akşehir'deki yüksek komutanlar toplantısında ortaya çıkan anlaşmazlığı anlatan Ali Fuat Cebesoy, 2. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa başta olmak üzere Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşanın da taarruza taraftar olmadığını söylemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Nüreddin Paşa taarruza taraftardır. (**Siyâsî Hâtıralar**, s.48-49) Yine Batı Cephesi Kurmay Başkanı olan Asım Paşa (Gündüz) diğer paşaların taarruza karşı olduklarını, ancak bazı tedbirlerde ısrar etmekle birlikte Nüreddin Paşa ile kendisinin taarruza taraftar olduklarını belirtmektedir. (**Hâtıralarım**, s.150)

Nûreddin Paşa, taarruz plânıyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

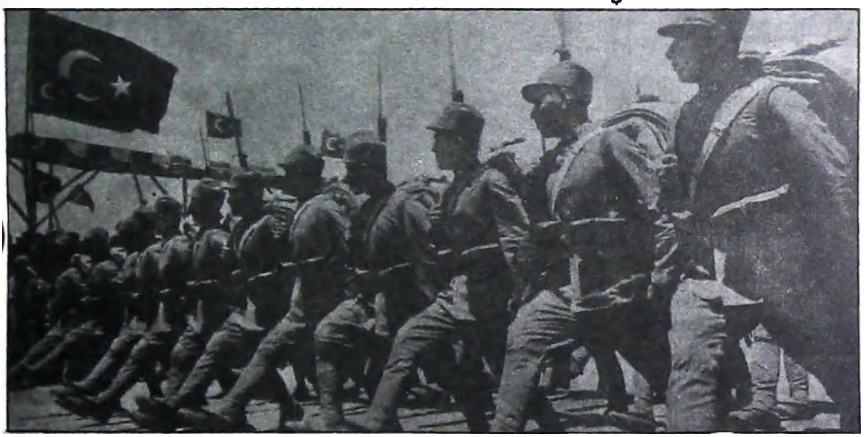
"20 Ağustos'da Çay'dan Akşehir'e toplantıya çağrıldım. Garp Cephesi Karargâhında Başkumandan da bulunduğu halde ordu kumandanları, erkânı harbiye reisi (Fevzi Paşa) ve süvarî

kolordu kumandanı [Fahreddin Paşa] da bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, 'Nasıl Paşam, ordu ile tanıştınız mı, hazırlıkları nasıl buluyorsunuz?' diye sordu. 'Bütün arkadaşları cepheden tanıyorum, hazırlanıyorlar' cevâbını verdim.

"Fevzi Paşa ve Yakup Şevki Paşa çok düşünceliydiler. Mustafa Kemal Paşa masa üzerindeki harita üzerinde taarruz tertibini uzun uzun anlattı. İkinci ordu biraz zayıf bırakılıyor, büyük kuvvet benim orduda toplanarak düşman Ahır Dağları istikâmetinden kuşatılmak isteniyordu. Yakup Şevki Paşa durumun tehlikeli olduğunu ve muvaffak olamazsak şimdiye kadar kazandıklarımızın da elden gideceği hususunda ısrar ediyordu. Durumun uzun münâkaşaya varacağını gören genç Başkumandan büyük bir zekâ oyunu ile durumu halletti: 'Harita üzerinde kısaca yaptığım harp oyunu burada bitmiştir' diyerek taarruz emrini Garp Cephesi Kumandanına bizim yanımızda verdi.

"Bundan sonra ayrılarak, doğru Çay'a dönüp kolordu kumandanı arkadaşlarımı topladım. Hepsinde başlayacak bir taarruzun enerjisini hissediyordum. Kendilerine cepheden hâlen bir taarruz emri almadığımı, fakat başkumandanın yaptığı harp oyununa göre ordumuzun güneyden taarruza geçecek sıklet merkezi olduğunu uzun uzun anlatım." (**Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak 1976, s.50)

Taarruzu destekleyen sâdece Âsım ve Nûreddin Paşa idi

NÛREDDİN PAŞANIN BAŞARISI

NÛREDDİN Paşa, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz'da bütün asker ve komutanlar gibi canını dişine takarak çalışmış, kararlaştırılan harp oyununa azamî derecede dikkat etmiştir. O kadar ki, 30 Ağustos Aslıhanlar Savaşında saat 00. 30'de emir çıkarmış, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşanın emri ise ancak 06.30'da gelmiştir. Kendi emrinden 6 saat sonra gelen emirde farklı bir şey olmadığını gören Nûreddin Paşa, yeniden bir emir vermemiştir. Bu durum onun zamanında ve isâbetli tavır aldığına güzel bir misaldir.

İstiklal Harbi büyük bir savaştı. Bilhassa Büyük Taarruz'un ayrı bir yeri vardı. Komutanlar ve askerler günlerce aç ve uykusuz savaşmak zorunda kalıyorlardı. Türk kuvvetleri hem sayıca, hem de teçhizat bakımından Yunan kuvvetlerinden azdı. Ağır şartlar altında her komutan ve askerin ufak tefek taktik hatâlarına düşmesi mümkündür. Mühim olan gösterilen gayret ve elde edilen büyük neticedir. Nitekim zaman zaman 2. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ile 4. Kolordu Kumandanı Kemaleddin Sami Paşanın bazı hatâları ve başarısızlıkları kaydedilmiştir. Ama hiç kimse onların bu yönleri üzerinde fazla durmamış, gösterdikleri gayret ve fedâkârlıkla elde edilen büyük neticeye bakmıştır. Bu bakımdan Nüreddin Paşanın başarısız olduğunu söylemek mümkün değildir.

KEMALEDDİN SAMİ PAŞA— Savaş meydanında kahramanca savaşan bu kumandanın bazı hatâ ve başarısızlıkları olmuş, ama kimse bunun üzerinde durmamış, kazanılan zafere dikkat çekmişti.

★ İstiklâl Harbi esnâsında bir çok komutan gibi Yakub Şevki ve Kemâleddin Sami Paşanın da hatâları olmuştu. Ama kimse ufak tefek hatâlar üzerinde değil, kazanılan başarı üzerinde durmuştur.

İSMET PAŞANIN TAKDİRİ

GARP Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Nüreddin Paşanın muharebeye çok arzulu olarak geldiğini belirttikten sonra, "Çok muntazam çalışıyor. Aramızda iyi bir ahenk var" diyor. (Hatıralar, 1. Kitap, s.276-279) Düşmana son darbenin indirildiği 30 Ağustos'ta 1. Orduya M.Kemal'in bizzat komuta ettiğini belirtiyorsa da, bu durum Nüreddin Paşanın gayret ve başarısından hiç bir şey eksiltmez. Zirâ İkinci Ordunun Komutanı Yakup Şevki Paşa iken, Fevzi Paşa karargâha giderek kuşatmaya nezaret etmiştir.

Ne gariptir ki, Büyük Taarruz'da büyük hatâları görülen 61. Tümen Komutanı Yarbay Salih, Orgeneralliğe kadar yükseltilip, 1946-1950 arasında Genelkurmay Başkanlığı vazifesine kadar getirilerek Devlet Mezarlığına gömülmesi lâyık görülmüşken, 1. Ordu Komutanı Nüreddin Paşa Nutuk'ta yerden yere vurulduğu için bu haktan mahrum edilmiştir.

NÜREDDİN PAŞA KIRILIYOR

BÜYÜK Taarruzdan sonra düşman İzmir'e doğru takip ediliyordu. Nüreddin Paşa, 2. Ordunun İzmir'e gelmemesini, Kuzeye doğru giderek Yunan kuvvetleriyle çarpışmasını istiyordu. İsmet Paşa ise Yunanlıların Kuzeybatı Anadolu, Trakya ve Yunanistan'dan taşıyacakları birliklerin İzmir'e yakın bir çizgide yerleşmelerine engel olmak için Başkomutanlık savaşını bitiren bütün birliklerle İzmir'e doğru takip yapılmasını teklif etti. Fevzi Paşa da aynı maksadı gütmekle berâber İkinci Ordu kuvvetlerinin 3. Kolordunun Yunana karşı yöneltilmelerini istedi. Başkomutan M.Kemal Paşa, İsmet Paşanın görüşünü benimsedi. Karar, "Bursa istikâmetinde çekilen düşmanı yokedime uğratmakla birlikte, asıl ordunun dur-

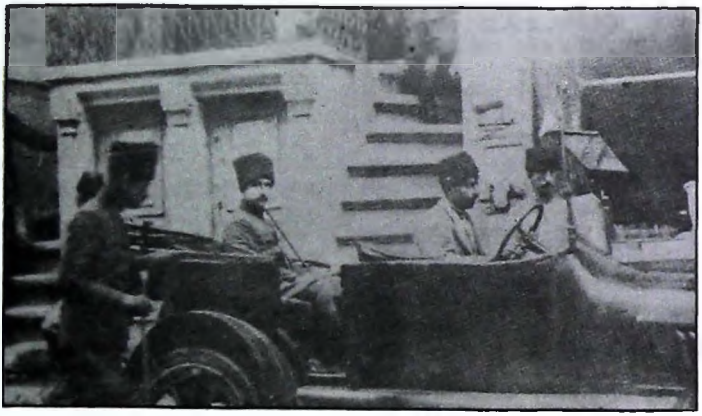
maksızın bütünüyle İzmir'e yürümesi" şeklinde oldu. (Celâl Erikan, **Yüz Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi**, s.235-236)

Aynı kaynaktan aktaracağımız şu bölümler gerçekten dikkatle okunmaya değer:

"31 Ağustos sabahı erken saatlarında Seyitgazi dolaylarındaki düşman siperlerini boş bulan 41. Tümen de, yürüyüş kollarının Çukurhisar'dan Bozüyük'e çekildiklerini gördüğü halde bir saldırı yapmadı. Daha önemlisi, 3'üncü Kolordu Komutanının Karaköy Boğazını tutması için verdiği emri de hayvanların sulanması bahânesiyle geçiştirdi.

"2 nci Ordu Komutanının [Yakup Şevki Paşanın] 3 Eylül'de 3'üncü Kolorduya yazdığı telsizde, bu kolordu-

İnönü, Nûreddin Paşayı takdirle yâdediyordu!

Batı Cephesi Komutanlığınca, Sabuncupınar üzerinden İnönü doğrultusuna yöneltilmiş ve sonra yetişemeyeceği anlaşılınca İzmir'e ilerlemekte bulunan ordusuna [2. Orduya] katılma emri almıştır. Bu tümen de havaya sallanan bir kılıç gibi bir iş görmeden kalacaktı.

"Bu arada 2 Eylül 1922'de birlikleriyle İnönü Güneybatısındaki 1320 rakımlı tepeye varan 1 inci Süvari Tümeni Komutanı [Mürsel Bakü]; Yunan

nun da İzmir yönüne alınması ihtimâlinden söz etmesi, 3 ncü Kolordunun bir gün oyalanmasına ve bu günü düşmanın kazanmasına yol açtı. Bu bölgede her aşamadaki komutanların karar ve icraatlarındaki isâbetsizliklerle yanılgılar pek çoktur.

"3'üncü Yunan Kolordusu Karacabey ve Bandırma arasında bazı direnişler gösterdikten sonra 19 Eylül sabahı Erdek iskelelerinden son vapurla ayrıldılar. Ayrılmadan önce, halkı

tehlikeye atarak, cephânelerini yaktılar. 3'ncü Yunan Kolordusu üzerinde bir zafer kazanılmasını öneren Fevzi Paşa haklı çıkmıştı. Gerçekten İkinci Ordunun 4 tümeni (16., 17., 61. ve sonradan alınan 41. tümen) ile 4 ncü Kolordunun dört tümeni (5., 11., 12. ve 23. tümenler) hemen kurşun atmadan ve boşuna uzun yürüyüşler yaparak İzmir'e ulaştılar; ancak özlemlerini giderebildiler. Bunların birinci grupta saydıklarımızın [2. Orduya bağlı olanların] Altıntaş dolayından Bandırma'ya yöneltilmeleri bize ikinci bir askerî zafer kazandırabilirdi." (a.g.e. s.241-242)

Tümgeneral Celâl Erikan'ın, "Başkomutanın, İsmet Paşanın önerisini benimsemesi dolayısıyle buraya daha fazla kuvvet ayrılmamış olduğunu üzüntü ile kaydetmiştik" demesi gâyet yerinde bir ifâdedir.

Yunanlıları İzmir'den tamâmen söküp atmak için 1. Ordunun İzmir'e kadar gitmesi normaldi. Eğer Nûreddin Paşanın dediği gibi 2. Ordu tamâmen Bursa istikâmetinde gitseydi Yunan kuvvetlerine esaslı bir darbe vurulacaktı. Ne var ki bunu İsmet Paşa ve Başkomutan M.Kemal Paşa kabul etmemişti. Neticede yukarıda belirttiğimiz başarısızlıkların yanı sıra çok büyük bir zafer fırsatı da elden kaçırıldı.

NÛREDDİN PAŞANIN KIRGINLIĞI

NÛREDDİN Paşa, İzmir'e doğru düşmanı takip ederken, Başkumandanın da kendi ordusuyla beraber olduğunu belirterek, "Aldığım bir çok tertibâta karşı fikir beyan ederek tertibâtı değiştiriyor, çok üzüldüm. Ve kendisinden ordu kumandanlığından affedilmemi istedim. Kabul etmediler" diyerek tarihî bir gerçeği açıklıyor.

Nûreddin Paşa, M.Kemal Paşanın komutaya müdâhale etmesine çok üzülmüş, serbest hareket etmek istemiştir. Onun bu üzüntüsü zaferden sonra aldığı madalyayı takmamasına

SALİH OMURTAK— Nûreddin Paşa'yı tenkid edenler, Büyük Taarruz'da büyük hataları görülen 2. Orduya bağlı 61. Tümenin Komutanı Tarbay Salih'i Genelkurmay Başkanlığına kadar getirdiler.

M.Kemal'in, Nûreddin Paşa'nın teklifini reddetmesi ikinci bir zaferi kaybettirdi

sebep olmuştur. Hâdiseyi İsmet Paşadan dinleyelim:

"Başkumandanlık Meydan Muharebesini kazandıktan sonra, biz terfi ettik. Terfi ettiğimiz bize tebliğ edildiği esnâda Uşak civarında bulunuyoruz. Benim rütbem ferikliğe (korgeneral) yükseltildi. 1. Ordu Kumandanı Nûreddin Paşa da ferik oldu. Tabii öteki ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa da terfi etti. Muhârebelerde başarı gösteren birçok kumandanın rütbesi yükseltildi.

"29 Ağustos günü cereyan eden muhârebelerden sonra, düşman kuvvetlerinin büyük kısmının çevrilmekte olduğu anlaşılınca, Başkumandanın yanında buluştuğumuz zaman, alınan tertipleri anlatmıştım. Başkumandan, Fevzi Paşayı İkinci Ordunun yanına göndermiş, kendisi de Birinci Ordu

M.Kemal ve İnönü isteseydi, 2. bir zafer kazanacaktık!

cephesine gitmişti. Orada muhârebenin idâresi ile meşgul olurken, tertibat hususunda yaptığı bazı tashihler ve müdâhaleler sebebiyle, Başkumandan ve Nûreddin Paşa arasında münâkaşa olmuş. Mustafa Kemal Paşanın muhârebe meydanında ve umûmiyetle muhârebeyi idâre ederken kendi irâdesini en ufak kıtaya kadar hissettirip, subayları ve erleri canı ile, başı ile, bütün dermanını kullandırmaya sevketmekte hususî bir dikkati ve hususî bir başarısı vardır. Muhârebeyi böyle idâre eder, sevk ve idâreyi böyle gâyet seri tutar. Mustafa Kemal Paşanın muhârebe meydanında tabiatı böyle. 30 Ağustos muhârebesinde 1. Ordu cephesinde, ordu kumandanı ile, muhârebenin idâresi bakımından aralarında bir takım çekişmeler olmuş.

İsmet Paşa, ferikliğe yükselen Nûreddin Paşa'ya niçin madalyasını takmadığını sormuş, o da, M.Kemal Paşa'dan şikâyet etmişti.

"Söyledim, hepimiz terfi etmiş bulunuyoruz. Nûreddin Paşa da terfi etti. İzmir'e doğru ilerlerken Nûreddin Paşaya yolda rastgeldim. Nûreddin Paşa terfi etmiş, fakat nişanını takmamış, dikkatimi çekti.

"Kendisine sordum, niçin dedim. Şikâyette bulundu. Başkumandanın kendisine iyi muâmele etmediğinden, iyi muâmele görmediğinden bahsetti." (**Hatıralar**, 1. kitap, s.296-297)

Burada akla iki soru gelmektedir. M. Kemal Paşa gerçekten Nûreddin Paşanın hizmetlerinden memnun değilse, niçin "vazifeden affedilmesini isteyen" Nûreddin Paşanın teklifini kabul etmemiştir? Büyük Taarruzda başarısız ise niçin Tuğgeneral iken iki rütbe birden alarak Korgeneral olmuştur? Bu durumda iki şıktan birisi yanlıştır. O yanlış şık ise, vâkıaların delâletiyle, Nûreddin Paşanın "büyük zaferin şerefine en az hakkı olduğu" iddiâsıdır.

1. ORDU MUNTAZAM VE MÜDHİŞTİ

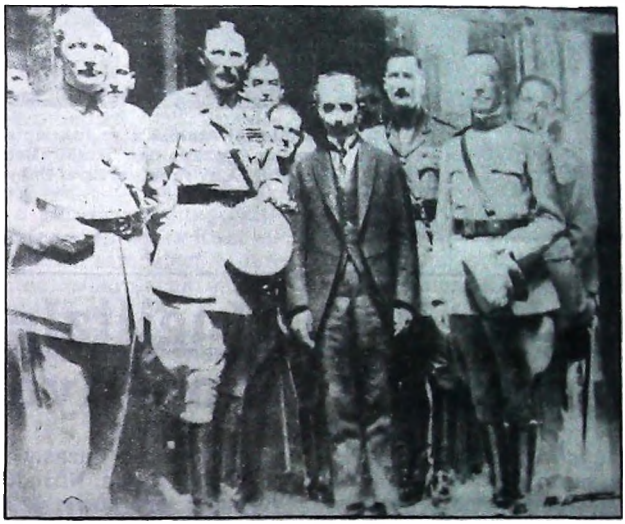
BATI Anadolu Yunanlılardan temizlenmiş, ancak İstanbul işgal kuvvetlerinden kurtarılmamıştı. Mudanya görüşmelerinden bahseden Âsım Paşa (Gündüz), 3 Ekim 1922'de başlayan müzâkerelerin 11 Ekim'e kadar devam ettiğini, Harrington'un, donanmalarının ve ordularının güçlerinden bah-

settiğini belirttikten sonra şöyle diyor:

"O akşam ben de Bursa'ya gidip döndüm. Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa çok sevinçli ve heyecanlıydı. O meşhur sakalları, keyfinden titriyor gibiydi. Bize her an rapor gönderiyor, ordusunun ileri harekete hazır olduğunu, birliklerini güçlükle zaptedebildiğini belirtiyordu.

liz kuvvetleri kumandanlarınca tepkiyle karşılandığını belirtiyor. Sonunda müttefik kuvvetler uzlaşmaya taraftar oluyorlar.

Bu hâtıralardan da Nûreddin Paşanın vazifesine sıdk ile sarıldığını öğrenmekteyiz. Nûreddin Paşanın ilk defa Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalarla görüştüğünde, "Müttefik kuvvetlerle, bilhas-

İsmet paşa, Mudanya Mütârekesine katılan yabancı delegelerle: (soldan sağa) Fransız Generali Charpy, İngiltere Generali Harrington ve İtalyan Generali Morey.

"[Nûreddin Paşanın komutasındaki] Birinci Ordu Birlikleri büyük bir intizam, ama müthiş süratle harekete başlayınca, Müttefikler türk ordusunun artık blöflere pabuç bırakmayacağına kanaat getiriyorlardı. Nitekim başta Harrington olmak üzere, diğer generaller İstanbul'dan dönmüşlerdi." (**Hatıralarım**, s.197-198)

İsmet Paşa da hâtıralarında, 6 Ekim'de Birinci Orduya İzmit'e, 2. Orduya da Çanakkale'ye doğru harekete geçmeleri emrini verdiğini, bu durumun müttefik Fransız, İtalyan ve İngi-

sa İngilizlerle de savaşacak mısınız?" diye sorduğunu, savaşılacağı cevabını alınca memnun olmadığı iddiâsı, yukarıdaki hâdiseyle düşünülünce pek gerçekçi görünmemektedir. Zirâ Âsım Paşanın ifâdesine göre o, İngilizlerle savaşmak için can atmaktadır.

Nûreddin Paşa 1. Ordu Kumandanı olarak İzmit'te bulunduğu sıralar, Damat Ferid Paşa kabinesinde Maârif ve Dâhiliye Nâzırlığı yapan gazeteci Ali Kemal'i linç ettirmişti. Onun muhâkeme edilmesine imkân bırakmadan Ali Kemal'i linç ettirmesi, hukukun

Kalemlerini Atatürk'ü ve inkılâpları övmeye hasreden yazarlardan İsmail Habib Sevük, Falih Rıfkı Atay ve Rüşen Eşref Ünaydın.

Nûreddin Paşa, İngilizlerle savaşmak için can atıyordu!

üstünlüğünü savunanlarca tepkiyle karşılanmış, onun gazeteci iken Millî Mücâdele aleyhinde yazdığı yazıları dikkate alanlar ise onun böylece "hak ettiği cezâyı bulduğunu" ileri sürmüştü. (Bu mevzuyla ilgili Yakın Tarih Ansiklopedisinin 4. cildinde müstakil bölüm vardır.)

KIZDIRAN TERCÜME-İ HAL

NÛREDDİN Paşa, iki defa mebus seçilmek için teşebbüsde bulunmuştu. Bunlardan ilkinde muvaffak olamadı, ama ikincisinde müstakil mebus olmuştu.

Nûreddin Paşanın mebus olmak için bir tercüme-i hal neşrettiğini belirten M.Kemal Paşa, Nutuk'da bu kitaptan çeşitli cümle ve bölümler aktararak, cevaplar verir.

Âbid Süreyya imzasıyla yayınlanan risâleyi, aslında Nûreddin Paşanın yazdığını ileri süren M.Kemal Paşa, bunu da tenkid mevzuu yapar.

Büyüklerin, tarihi ve siyâsî şahsiyetlerin hayatlarını yazdırmaları o kadar garip bir şey değildir. Zaten Atatürk'ün de Âfet İnan, Ruşen Eşref, İsmail Habib, Falih Rıfkı gibi bir çok yazarı vardı ki, kalemlerini Atatürk'ü ve inkılâplarını övmeye hasretmişlerdir. Bunlardan birisi olan Falih Rıfkı, Çankaya isimli kitabının 325. sayfasında Nûreddin Paşanın Büyük Taarruza karşı olduğu yalanını uydurur. Oysa o, Âsım Paşa ile Başkumandanın görüşünü destekleyen iki kişiden birisidir.

Nutuk'un yirmi sayfasını (729-749) Nûreddin Paşanın tercümeî hâlinden örnekler vererek onu tenkid etmeye ayıran M.Kemal Paşa, risâlede yer

alan, "1908 senesi iptidâlarında Selânik'te Üçüncü Ordu Erkânıharbiye Şube-i Mahsûsası müdüriyetine tâyin olunmuş" cümlesine şöyle itiraz etmiştir:

"Selânik'te Üçüncü Ordu Erkânıharbiye Şube-i Mahsûsası Müdüriyetine tâyinini anlamak müşkildir. Çünkü, benim de Erkânı Harbiyesinde bulunduğum o orduda, denildiği gibi bir şube-i mahsûsa yoktu. İhtimal, ordu kumandanı olan babası, mahdumu için, hususî ve mahrem umûra âlt bir şube-i mahsûsa teşkil etmiş olacak." (Nutuk, s.732)

M.Kemal'in bu ifâdelerini garip karşılayan Nizamettin Nâzif Tepedelenlioğlu, şöyle demektedir:

"Halbuki bildiğimiz gibi, Abdülhamid devrinde böyle şube vardı ve Nüreddin Paşa o şubede çalışmış olduğunu, İzmir zaferinden sonra itiraf etmekle o günlerin atmosferi içinde kendi aleyhinde kullanılacak müthiş bir ipucu vermişti.

"Pek geniş kadrosundan salnameye ancak iki üç ismi aktarılmış olan o şube, Yıldız gizli istihbaratının Harbiye Nezâretindeki kolu idi. 1908'de bu casusluk kurulunda çalışmak, devletçe ne derece makbul bir hal idiyse, Türkiye'de Cumhuriyetin ilânından sonra, ihtilâlci bir umumi efkâr karşısında da o derece kötü sayılacak bir mâzi idi.

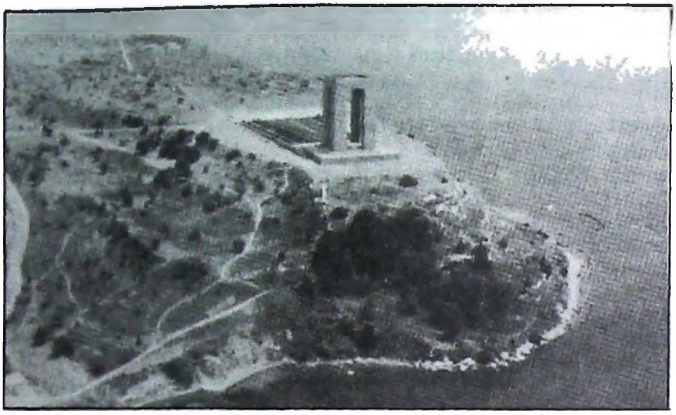
"Nüreddin Paşa rahmetlisi, acaba çok mu safdil bir insandı? Ebediyyen gizli kalması icap eden bir eski vazifesini açıklamış, âdetâ kuşağı altından haçını mı göstermişti?" (Ordu ve Politika, s.205-206)

Görüldüğü gibi Tepedelenlioğlu, Nüreddin Paşanın şube-i mahsûsada çalıştığını belirtmektedir. Bu durumda M.Kemal Paşanın Nüreddin Paşayı tenkid ederken 3. Orduda şube-i mahsûsanın olmadığını söylemesi enteresandır.

"Cehenneme de atılsam şapka giymem"

RUS'UN Başkumandanı kasten önünden üç defa geçtiği halde ayağa kalkmayan ve tenezzül etmeyen ve onun idam tehdidine karşı izzet-i İslâmiyeyi muhâfaza için ona başını eğmeyen; İstanbul'u istilâ eden İngiliz Başkumandanına ve onun vâsıtasıyle fetva verenlere karşı, İslâmiyet şerefi için, idam tehdidine karşı beş para ehemmiyet vermeyen ve "Tükürün zâlimlerin o hayâsız yüzüne!" cümlesiyle ve matbuat lisânıyla karşılayan; ve Mustafa Kemal'in elli mebus içinde hiddetine ehemmiyet vermeyip, "Namaz kılmayan hâindir" diyen; ve Divan-ı Harb-i Örfînin dehşetli suallerine karşı, "Şeriatın tek bir meselesine ruhumu fedâ etmeğe hazırım" deyip, dalkavukluk etmeyen ve yirmisekiz sene, gâvurlara benzememek için inzivâyı ihtiyar eden bir İslâm fedâisi ve hakikat-ı Kur'aniyenin fedâkâr hizmetkârına maslahatsız, kânunsuz denilse ki: "Sen, Yahudi ve Hıristiyan papazlarına benziyeceksin, onlar gibi başına şapka giyeceksin, bütün İslâm ulemâsının icmâına muhâlefet edeceksin; yoksa ceza vereceğiz" denilse, elbette öyle herşeyi hakikat-ı Kur'aniyeye fedâ eden bir adam, değil dünyevî hapis veya cezâ ve işkence belki parça parça bıçakla kesilse, cehenneme de atılsa, kat'iyyen; yüz ruhu da olsa, bütün tarihçe-i hayatının şehâdetiyle, fedâ edecek...

Said Nursi
Emirdağ Lâhikası, c.2, s.136-137

Tarihimizdeki nice başarılı kimseler, yeni nesillere anlatılmazken, nice başarısızlar da başarılı gibi gösterilmiştir. M.Kemal Paşa, Çanakkale'deki deniz savaşlarında bulunmadığı halde, âdetâ koca Çanakkale'yi geçilmez yapan birisi olarak takdim edilmiştir.

Nizâmeddin Nâzif, Nutuk'taki ifâdeleri gerçek bulmuyor

IRAK SEFERİNDE NÛREDDİN PAŞA

M. KEMAL Paşa, Nûreddin Paşanın Irak Cephesinde İngilizlere karşı mağlûp olduğunu kaydederek onun kendisinden "Kûtülamare muhâsırı" şeklinde bahsetmesini de tenkid eder.

Bilindiği gibi 1. Cihan Harbi o güne kadar yaşanmamış bir genişlikteydi. Bu savaş, gerek cephe sayısı bakımından, gerekse zaman bakımından çok büyüktü. İngilizler, Irak'a çok güçlü kuvvetlerle girmişlerdi. Oraya tâyin edilen ilk kumandan Süleyman Askeri Bey, mağlûp olmuş ve intihar etmişti. Ondan sonra kumandan olan Nûreddin Paşa da bir çok imkânsızlıklar içinde savaşmıştı. O yıllarda komutan olanlar Nûreddin Paşanın başarılı bir savaş verdiğinden bahsetmektedirler.

Başarılı bir askerin mağlûp olması, tarihte görülmemiş bir şey değildir. Mühim olan onların üzerine düşeni yapmalarıdır. Tarih, nice başarılı kimselerin yanlış tanıtıldığına, nice başarısızların da muzafferiyet kazanmış gibi gösterildiğine şâhid olmuştur.

M.Kemal'in Çanakkale savaşlarındaki yeri de resmi tarihimizde yanlış anlatılmıştır. O, deniz savaşlarında bulunmadığı halde, bu savaşların yıldönümü olan 18 Mart'larda M.Kemal Paşanın başarılarından bahsedilerek, neredeyse koca Çanakkale Zaferini bir tek kişinin kazandığı havası empoze edilmiştir.

KAPAKTAKİ İFÂDELER

NÛREDDİN Paşanın hayatını anlatan kitabın kapağında yer alan "İzmir Fâtihi, Karahisar ve Dumlupınar muharebeleri gâlibi, Gazi Nûreddin Paşa Hazretlerinin Tercümei hâli" ifâdeleri ve metnin başlığında bulunan, "Kûtülemmâre muhâsırı, Bağdat müdâfii, Yemen, Selmanpak, Garbî Anadolu, Afyonkarahisar, Dumlupınar, İzmir muharebatı gâlibi ve İzmir Fâtihi" cümlesi M.Kemal Paşayı çok kızdırmıştır. Ona karşı çıkarken şöyle der:

"Muhâsır, gâlip, fâtih, gâzi ünvanlarıyla kendini yâdettirmek sevdâyı tıflânesine [çocuksu sevdâya] düşen Nûreddin Paşanın, 'Kûtülamare' muhâsırı Nûreddin Paşa' diye bir kartvizitini görmüştüm. Bu kartı Nûreddin Paşa Taşköprü'de otururken, Kastamonu Vali ve Havalisi Kumandanı bulunan Muhiddin Paşaya (eyvem Kahire Sefiri) göndermiş ve kartın boş yerlerine yazdığı yazılarda, karttaki ünvanı işâret ederek, 'Bunu da benden kimse nez'edemez ya' diye bir ibâre vardı. Muhiddin Paşa bu kartı ve bu karttaki yazıyı, akıl ve ferasetle, kabili telif görememiş, dikkate şayan bulmuş olduğundan, aynen bana göndermişti. Evet, onu, ondan kimse nez'edemez [alamaz]. Fakat, onu ona veren de yoktur. Her muvaffakiyetli mahârebeye iştirak eden zâtın, hakkı olmadığı halde kendisini yegâne âmil, gâlip ilân etmesi, şayanı imtisal bir düsturu ahlâkî teşkil etmez. Evlâdı memlekete, böyle asılsız tarz ve tavırları takınmak âdetini veremeyiz; ensâli âtiyeye, böyle havadan gâlip, fâtih olunabileceği gibi sakim bir fikri miras bırakamayız!" (Nutuk, s.748)

ALİ KEMAL— Nûreddin Paşa tarafından linç ettirilmesi yüzünden mahkemeye çıkıp kendisini müdâfaa edemedi.

Yukarıdaki ifadelerden M.Kemal Paşanın Nûreddin Paşanın kendisini "muhâsır, gâlip, fâtih, gazi" sıfatlarıyla vasıflandırmasından aşırı derecede rahatsız olduğunu göstermektedir. Halbuki Nûreddin Paşa, gerçekten de bu vasıflarla muttasıftır. Kûtülemmâreyi kuşattığı için elbette muhâsırdır; Büyük Taarruz'da mesul olduğu bölgelerde düşmanı yendiği için elbette gâliptir; birçok tarihçi ondan "İzmir Fâtihi" diye bahsederler; bir çok savaşa katıldığı için de ona "gâzi" denmesinde hiç bir gariplik yoktur. Ancak Nûreddin Paşanın tek eksikliği, bu ünvanlar için kendi adına bir kânun çıkaracak güçten mahrum olmasıdır. Zaten M.Kemal Paşanın, "Ona onu veren de yoktur" demesi de, bu ünvanların ona kânunla verilmediğine işâret etmek içindir.

M.Kemal Paşa, daha sonra şöyle der:

"Tercümei hal risâlesinin kabındaki gâzi ünvânının istimâline gelince, bu ünvanı, Nûreddin Paşaya (A.S.) harfleri verebilir. Fakat, hakikat ve kânun bununla yalnız ve sâdece istihza eder. Gerçi, muhârebeye 'ya şehit veya gâzi olmak için' gidilir. Alelıtlak meydanı şehâmette ölenlerin hepsine, şehit derlerse de, sağ kalanların hepsine gâzi ünvânı verilmez. Bu ünvânı ancak kânun verir. Medeni bir milletin, âli menfaatler icâbı, icrâsına mecbur olduğu harpler, Arap aşiretlerinin gazvesi değildir. Öyle dahi

olsa gazveden sağ sâlim çıkanlara belki, yalnız, anaları, babaları berâyi takdir, benim gâzi oğlum diyerek iftihar eder. Fakat, millet ve tarih, ünvan tevcihinde o kadar semih değildir."

Gerçekten de tarih ünvan tevcihinde o kadar eli açık değildir. Fakat Mustafa Kemal Paşaya ünvan tevcih edilirken, bu hususa dikkat edildiğini söylemek mümkün müdür?

M.Kemal, Nûreddin Paşa'ya "gâzi" denmesine kızmıştı

GAZİLİK VE MÜŞİRLİK VERİLMESİ

YUNANLILAR A karşı kazanılan Sakarya Savaşından sonra Meclise gelen Mustafa Kemal Paşa, savaşı bütün detaylarıyla mebuslara anlatmıştı. Paşanın konuşması uzun alkışlarla, tebrik ve takdirlerle dinlenmiş, mebuslar hissiyatlarını çeşitli kelimelerle ifâde etmişlerdi. Daha sonra bu konuşmanın aslı ile Fransızcaya tercümesinin basılıp bütün cihana duyurulması kararlaştırılmıştı.

Aynı günlerde Meclis Başkanlığına, Mustafa Kemal Paşaya gâzilik ünvânı ile müşirlik [mareşallik] rütbesi verilmesi yolunda beş teklif gelmiştir. Bunlar, Konya mebusu ve Erkânı Harbiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa ile Edirne mebusu ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Paşanın, Saruhan mebusu İbrahim Süreyya ile 62 arkadaşının, Erzurum mebusu Durak Beyin, Aydın mebusu Tahsin Beyin ve Siirt mebusu Halil Hulki Efendinin teklifleri idi.

Bahis mevzuu teklifler 19 Eylül 1921 târihinde yapılan oylamalarda kabul edilmiş, böylece Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gâzilik ünvânı ve müşirlik rütbesi verilmiştir. Halbuki, 1919 yazında Mustafa Kemal Paşa İstanbul hükûmetinin zorlaması sonunda askerlikten istifâ etmişti.

Normal olarak mareşalliğe yükselmesi gereken askerin, orgeneral olması esas alınırdı. Sakarya savaşında tuğgeneral olan M.Kemal Paşanın da sırasıyla tümgeneral, korgeneral, or-

general rütbelerinden sonra mareşal olması gerekirdi. Ancak kânunla tuğgenerallikten mareşalliğe yükselmesi kabul edilmiştir.

O günleri yaşayan Rıza Nur, rütbe terfisini M.Kemal Paşanın bizzat kendisinin istediğini ileri sürerek, "Zâbitlerin kanları bahasına Yunan ordusu def edilince Meclisten gâzilik, müşirlik, milyonlarla paralar mükâfat istedi" demiştir.(**Hayat ve Hâtıratım**, c.3, s.888)

duğunuz ünvan ve rütbeden dolayı sureti mahsûsada minnet ve şükranımı arzederim. (Estağfirullah sesleri, şiddetli alkışlar) İhraz edilen bu muvaffakiyet heyeti celîlelerinin irâdesiyle kuvvet bulan ordumuzun irâdesi sâyesinde düşman ordusunun irâdesinin kesredilmesi sûretiyle tecelli etmiştir. Binâenaleyh taltifatınızın hakiki muhâtabı yine ordunuzdur. Bunun için ordu nâmına da, kendi nâmıma da arz ettiğim teşekkürâtımı

Atatürk'ün müşir olmasını isteyenler

Durak Bey

Tahsin Bey

Halil Hulki Efendi

"Gâzi, fâtih, muhâsır, gâlip" ünvanları M.Kemal'e mi has?

MECLİSE TEŞEKKÜR

MUSTAFA Kemal Paşa, aynı gün ikinci celsede Meclise olan minnettarlığını ve teşekkürünü şöyle belirtmiştir:

"Muhterem arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da ihraz etmiş olduğu muzafferiyet hasebiyle bir kaç gün evvel Meclisi Âlinizden vuku bulan tebrikâta ancak bugün arzı teşekkürat etmek fırsatına nâil oluyorum. Aynı zamanda bugün uhdei âcizâneme tevcih buyurduğunuz ünvan ve rütbeden dolayı sureti mahsûsada minnet ve şükranımı arzederim. (Estağfirullah sesleri, şiddetli alkışlar) İhraz edilen bu muvaffakiyet heyeti celîlelerinin irâdesiyle kuvvet bulan ordumuzun irâdesi sâyesinde düşman ordusunun irâdesinin kesredilmesi sûretiyle tecelli etmiştir. Binâenaleyh taltifatınızın hakiki muhâtabı yine ordunuzdur. Bunun için ordu nâmına da, kendi nâmıma da arz ettiğim teşekkürâtımı ilâveten tekrar etmeyi bir vazîfe addederim."

M.Kemal Paşanın bu ifâdeleri ve gerçek muhâtabın ordu olduğunu söylemesi bir hakikatin ifâdesidir. Elbette zaferler, ordunun bütün fertlerinin ortak gayretleri neticesi kazanılır. Ne var ki, bu düşünce kesin zaferden sonra unutulmuş, İstiklâl Savaşında büyük fedâkârlıkları görülen bir çok kumandan bir kenara itilmiş, M.Kemal Paşa, tek kurtarıcı gibi görülmüş, kendisine "halaskâr vatan" denmiştir. Bu husus bilhassa M.Kemal Paşaya Atatürk soyadının veril-

mesi hakkındaki kânun teklifi görüşülürken açıkça ortaya çıkmıştır.

ATATÜRK SOYADININ VERİLMESİ

24 KASIM 1934'de Meclis Başkanlığına bir kânun teklifi veren Malatya mebusu İsmet İnönü ve 22 arkadaşı, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadı verilmesini istemişlerdir. Teklifi inceleyen Dâhiliye Encümeninin mazbatasında, kanunda biz 'Atatürk' adını teklif ediyoruz. İnanıyoruz ki, ulusun en değerli varlığı olan Cumhur Reisimizin adını söylerken derin saygı ve sevgi duygularımızı birlikte sezdirmiş olacağız. (Alkışlar)

"İnanıyoruz ki, 'Atatürk' adı ile Büyük Türk ulusu en büyük oğluna, en büyük, en saygılı hitâbını yapmış olacaktır. (Alkışlar)"

Daha sonra kabul edilen kânunda, "Kemal öz adlı Cumhurreisimize Atatürk soyadı verilmiştir" denmiştir.

M.Kemal, dört rütbe birden alıp müşir oldu

★ **Rıza Nur: Zâbitlerin kanları bahasına Yunan ordusu def edilince Meclisten gâzilik, müşirlik, milyonlarla paralar mükâfat istedi.**

İBRAHİM SÜREYYA— Atatürk Acun savaşında bu yurdu bir defa daha kurtarmıştır.

'Türk ulusuna tam istiklâlini kazandıran ve ulusa gerçek tarihinin ve öz dilinin yolunu gösteren Ulu Cumhur Reisimize 'Atatürk' soyadının verilmesi çok yerinde görülmüş" denmiştir.

Kânun oylanmadan önce bir konuşma yapan teklif sahibi İsmet İnönü, şunları söylemişti:

"Arkadaşlar, büyük önderimiz Cumhur Reisimizin soyadı için bir kânun teklif ediyoruz. [illegible]şüphesiz ki, soyadı kânunu tatbik olunurken büyük önderin taşıyacağı adı tâyin etmek Büyük Meclisin borcu ve hakkıdır. Kânunda biz 'Atatürk' adını teklif ediyoruz. İnanıyoruz ki, ulusun en değerli varlığı olan Cumhur Reisimizin adını söylerken derin saygı ve sevgi duygularımızı birlikte sezdirmiş olacağız. (Alkışlar)

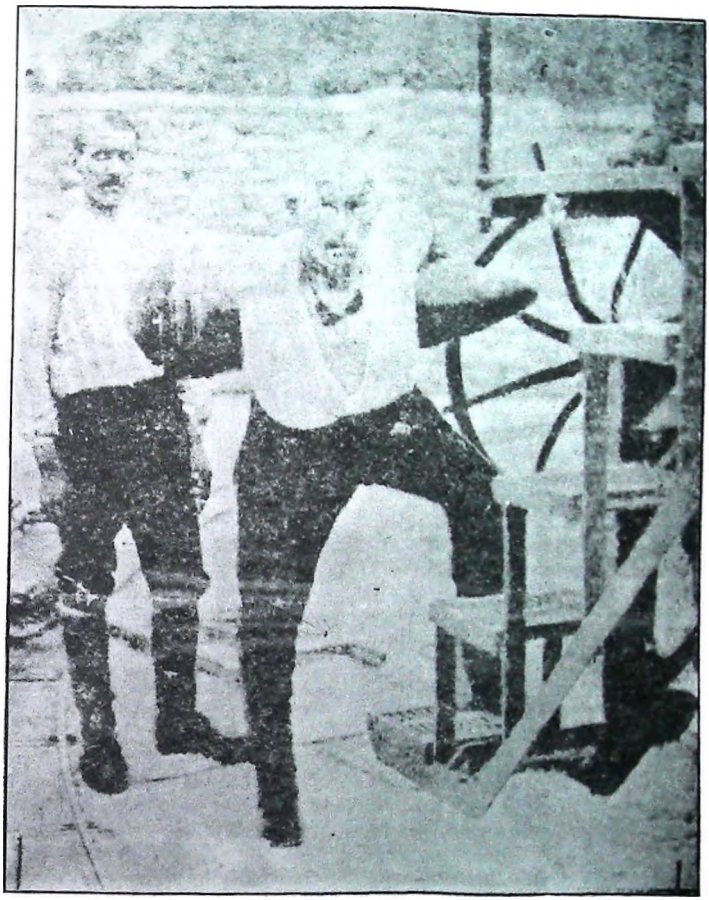
"İnanıyoruz ki, 'Atatürk' adı ile Büyük Türk ulusu en büyük oğluna, en büyük, en saygılı hitâbını yapmış olacaktır. (Alkışlar)"

Daha sonra kabul edilen kânunda, "Kemal öz adlı Cumhurreisimize Atatürk soyadı verilmiştir" denmiştir.

ATATÜRK SOYADININ HASREDİLMESİ

M. KEMAL Paşaya, gâzilik ve müşirlik verilmesi yolunda kânun teklifi veren Saruhan mebusu İbrahim Süreyya, bu defa Kocaeli mebusu olarak, Atatürk soyadının başka bir kimse tarafından alınmamasını isteyen bir kânun teklifi verdi.

Kânunun müzâkere ve kabul tarihi olan 17 Aralık 1934'de bir konuşma yapan İbrahim Süreyya'nın ifâdeleri, Atatürk'ün "tek kurtarıcı" olarak gö-

Yedi cephede cereyan eden koca Dünya Savaşını sâdece Çanakkale'deki kara savaşlarının M.Kemal Paşa'ya âit kısmından ibâret saymak ve bunu Osmanlı Devletinin kurtuluşuna sebep göstermek mümkün mü? Bu zaferde Seyyid Çavuş gibi nice kahramanın hissesi var.

rüldüğü yılların anlayışını aksettirmektedir:

"Arkadaşlar, geçen ayın 24. günü Büyük Kurultay bir yasa çıkardı. Bu yasa ile Türk ulusunun ulu kurtarıcısına bir soyadı verdi. Atatürk dedi. Bu çıkan kânunda Atatürk adının başkası tarafından herhangi şekilde kullanılmaması için herhangi bir engel yoktur. Hatıra gelebilir ki, saygı sayarlar bu adı kullanmazlar. Bunun aksi de vardır. Bazıları da sevgi ile bu adı takarlar ve kullanırlar. Nitekim var, size misâlini söyleyeyim.

"Acun Savaşında bu yurdu bir defa daha kurtarmış olan Anafartalar kahramanının adını, bugün 20 yaşına gelen delikanlılar seve seve kullanmaktadırlar. Binâenaleyh böyle bir kayda lüzum vardır.

"Bu adı öz ve soyadı olarak kullanmaktan başka bir de herhangi bir ku-

Meclis, tek ses hâlinde M.Kemal'i övme yarışındaydı

ruma, yapıya vermek de olabilir. Bunun da önüne geçmek lâzımdır. Nitekim bir süthâneye (Atatürk süthânesi) demişler, işittim. Yarın bir motör, bir vapur da, herhangi bir şey de bu adı alabilecektir; bu kânun bütün bunlara mânî olacaktır."

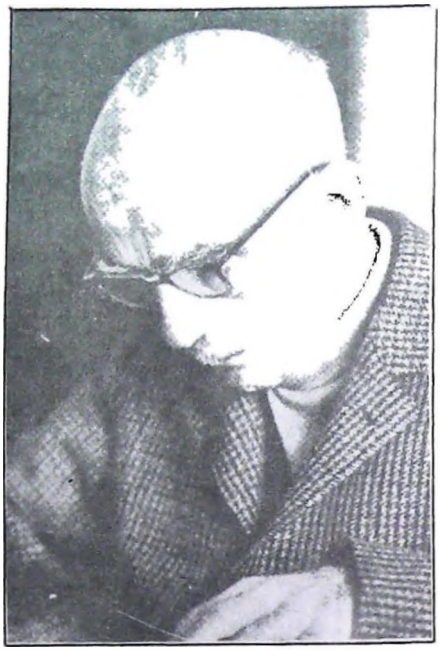
"ATATÜRK BİR MİLLET DOĞURMADI AMA..."

AYNI kânunla ilgili Muş mebusu Hakkı Kılıç'ın konuşması da dikkat çekicidir:

"Arkadaşlarım, bir masal vardır ki, nesilden nesile geçmiştir. Bu masalla Türk neslinin, Türk ve Türkân adlı iki kişiden üretdiğini söylerler. Bunun erkeği 'Türk ata' adını almıştır. Bizim Atatürk'ümüz gerçi bir millet doğurmadı. Fakat var olan bir milleti içli dışlı düşmanların elinden çok kısa bir zamanda, kudretli ellerini uzatarak kurtardı. Ona can verdi, istiklâl verdi, fikir hürriyeti verdi. Bunlarla da kalmadı, ona yazısını verdi, dilini verdi, tarihini verdi. Tarihte büyük iş yapmış adamlar vardır. Fakat bütün bunların hepsini toplayarak yapmış bir tek adam vardır, o da Atatürk Kemal'dir. Onun için bu ad nasıl kendisine teklik veriyorsa, bu ad da tek olmalıdır. (Okay sesleri) Binâenaleyh teklif veçhile ister değiştirerek, ister aslı muhafazâ edilmek şartıyle kimse bu adı almamalı ve kimseye de bu ad konmamalıdır."

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR— "Bizim Mevlût" adıyla yazdığı şiire benzeyen deli saçmalarında Atatürk'ü peygamberе benzetmişti.

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU— Dalkavuklar hemen her devirde görülür, ama şeflik devrinin dalkavukları diğerlerine parmak ısırtacak kadar ileri gitmişlerdi. Cumhuriyetin tek adamını öve öve bitiremeyen Yakup Kadri, Ankara romanında, Atatürk'ü Allah'a benzetmek cüretini gösterecek kadar çizgiden çıkmıştı.

Daha sonra oylanan kânunun 1. ve 2. maddeleri şu şekilde kabul edilmiştir:

Madde 1 Kemal öz adlı Türkiye Cumhurreisine 24.9.1934 tarih ve 2587 sayılı kânunla verilmiş olan Atatürk soyadı yalnız tek şahsına mahsustur. Hiç kimse tarafından öz ve soy adı olarak alınamaz ve kullanılamaz ve kimse tarafından hiç bir süretle bir kimseye verilemez.

Madde 2 Atatürk adının başına ve sonuna başka söz konarak öz ve soy adı alınamaz ve kullanılamaz.

Mustafa Kemal Paşaya "gâzilik ve müşirlik" veren kânunla, Atatürk soy-

adı verilmesine dâir kânunun müzâkeresi sırasında yapılan konuşmalarda, Atatürk'e atfedilen sıfatlara dikkat etmek lâzımdır.

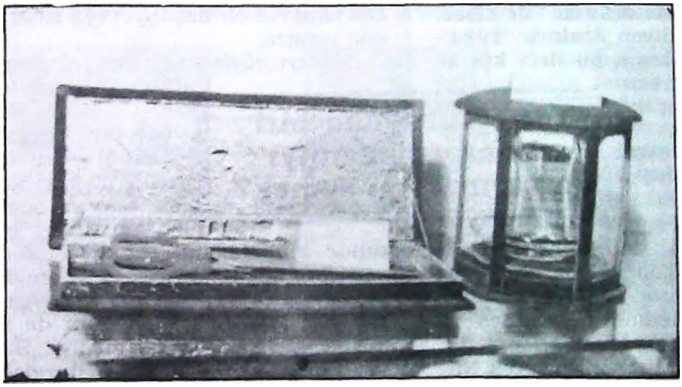
Gâzilik ve müşirlik verilmesiyle ilgili kânun teklifinde, "TBMM'nin bu tevcihinin, milletimiz tarafından doğrudan doğruya bütün orduya mütevecih bir eseri takdir ve taltif olacağı kanaatinde bulunduğumuzu arzederiz" deniyordu. Kânunun kabulünden sonra Meclise teşekkür eden Mustafa Kemal Paşa da, aynı mânâyı doğrulamış ve "taltifâtınızın hakiki muhâtabı yine ordunuzdur" demişti.

Atatürk soyadı verilmesiyle ilgili kânun teklifini veren İsmet İnönü, Mustafa Kemal Paşa için, "Türk ulusunun en büyük oğlu" tâbirini kullanmıştır. Müşirlik ve gâzilik teklifinde, tevcihin orduya yönelik olduğunu belirten İnönü, Atatürk soyadı verilmesi teklifinde ise doğrudan doğruya M. Kemal Paşanın şahsını düşünmüştür.

İbrahim Süreyya'nın konuşmasındaki ifâdeler ise daha gariptir. 1. Dünya Savaşını kasdederek, "Acun Savaşında bu yurdu bir defa daha kurtaran Anafartalar kahramanı" ifâdesini kullanan İbrahim Süreyya'ya hiç kimse itiraz etmemiş, Atatürk de herhangi bir düzeltme veya açıklama yapmamıştır.

Acaba gerçekten de, M.Kemal Paşanın Çanakkale'deki hizmetleri yurdu, o zamanki şekliyle koca Osmanlı Devletini kurtarmak mı demekti? Yedi cephede savaşan Osmanlı ordularının iki milyon şehide mal olan koca dünya savaşının başarı hânesine yazılacak, sâdece Çanakkale'nin kara savaşlarının Mustafa Kemal Paşaya düşen bölümü müdür? Çanakkale'de göğsünü düşmana siper etmiş 1887 subaydan sâdece birisi olan M.Kemal Paşa, bu hizmetiyle vatanı kurtarmış mı olmaktadır?

İbrahim Süreyya, Çanakkale'yi de Atatürk'e mal ediyordu

Atatürk, Nüreddin Paşa'nın Hz. Hüseyin'in kılıcını taşımasını tenkid ederken, alaycı bir dil kullanıyor. Halbuki dinî şahsiyetlerin hâtıralarını muhâfaza etmek bir tarafa, siyâsî şahsiyetlerin bile eşyaları müzelerde teşhir ediliyor. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de Tekel Gençlik Kulübü Tesislerini açarken kullandığı makas ve çay içtiği bardak bile bu kulüpte sergileniyor.

SÜREYYA'LARIN ÖVGÜ YARIŞI

ELBETTE İbrahim Süreyya'nın, "Dünya savaşında bu yurdu bir defa daha kurtarmış olan Anafartalar kahramanı"

Feridun Fikri, Abdullah Azmi ve Osman Nuri (soldan sağa) Meclis'te yaptıkları konuşmalarda, Nüreddin Paşa'nın suikastının kabul edilmesini istemişlerdi.

sözüne katılmak mümkün değildir. O zamanki başarıları bir tarafa, Atatürk için İstiklâl Harbinde bile vatanı kurtardığı söylenemez. Çünkü bizzat Atatürk, "Meclisin tebrik ve tevcihinin asıl muhâtabı ordudur" demiştir. 1921'de böyle diyen Atatürk, 1934'de kendisini "vatanı iki defa kurtaran" şeklinde vasıflandıranlara hiç bir şey dememiştir.

Ne gariptir ki, 1927 yılında Nüreddin Paşayı tenkid eden, onun 1923'de neşrettirdiği tercüme-i hâlinde, kendisinden, "muhâsır, gâlip, fâtih, gâzi" diye bahsetmesine kızan Atatürk, kendisine "kurtarıcı" denmesine hiç ses çıkarmamakta, hattâ kabul etmektedir. Kaderin cilvesine bakın ki, gerek Nüreddin Paşaya, gerekse M.Kemal Paşa'ya medhiye düzen kişilerin isimleri Süreyyâ'dır. Birincisinin Âbid Süreyya, ikincisinin ise İbrahim Süreyya'dır. Birinci Süreyya, Nüreddin Paşa için öyle kurtarıcı tâbirini filân kullanmamıştır. Elbette onun Nüreddin Paşaya atfettiği sıfatlarda tartışmalı olanlar vardır. Ancak ikinci Süreyyâ'nın, Atatürk için, "Dünya savaşında bu yurdu bir defa daha kurtaran" demesi hiç bir tarihî gerçeğe uygun değildir. Binâenaleyh, Atatürk'ün Nutuk'ta belirttiği, "Millet ve tarih, ünvan tevcihinde o kadar eli açık değildir" sözü yerden göğe kadar doğrudur. Ancak Atatürk de aynı prensibe dâhildir. Tarih ve millet ona da ünvan verirken o kadar eli açık değildir. Başarılarını inkâr etmez, ancak olmayan bir başarıyı veya sıfatı da ona vermez.

1887 subaydan biri olmak, Osmanlıyı kurtarmak mı demek?

Bunları söylerken, Behçet Kemal Çağlar'ın Atatürk için yazdığı "Bizim Mevlût"teki onu peygamber kabul eden ifâdelerini, Yakup Kadri'nin, onu yaratıcıya benzetmesini, medihde mübâlâğanın hangi ölçülere vardığını anlatmak için hatırlamakta fayda var. Ona ayrıca evliya, peygamber gibi isimlerin verildiğini de sâdece zikretmekle iktifâ edelim. Bunların hepsi de, "ünvan tevcihinde eli açık olmak" sınırını çok çok aşan vasıflardır ki, Atatürk ve Atatürkçüler bu vasıflara itiraz etme gereği duymamışlardır.

ATATÜRK DİNÎ TÂBİRLERİ KÜÇÜMSÜYORDU

ATATÜRK, Nüreddin Paşayı kötülerken, son olarak şu ifâdeleri kullanıyor:

"Tercüme-i hal risâlesinin son sahîfesinden de bir cümle alarak bu hikâyete hitam verelim:

"Nûreddin Paşa, 'Irak cephesinde iken ahâli-i mahalliye tarafından kendisine tevdi edilmiş bulunan, Kerbelâ'da medfun hafid-i Hazreti Peygamberî İmam Hüseyin Hazretlerinin seyf-i mübârekini hâmil bulunmakla müşerreftir.'

"Efendiler, bu ne lâftır?

"Kerbelâ, hafid-i Peygamberî, imam, seyf-i mübârek, müşerref; bu gibi avampesendâne lavamın beğeneceği lâflarla milleti iğfal [aldatma] mesleğinde bulunanlar, artık insaf yük âlimlere dendiği gibi, Peygamber Efendimizin (a.s.m.) soyundan gelen on iki büyük âlim ve fâzıl kimseye de aynı isim verilir. Seyf-i mübârek ise mübârek kılıç demektir; büyük insanların arkalarında bıraktıkları eşyalarına "mübârek" sıfatı eklenmesi güzel bir âdettir. (Bugün Atatürk'e âit olan eşyaların da müzelerde saklandığını görmekteyiz.) Müşerref ise, şerefli mânâsına gelir. Eğer Nûreddin Paşa gerçekten tercüme-i hâlinde anlatıldığı gibi Hz.Hüseyin'in (r.a.)

İki Süreyya çıktı meydâne, ikisi de birbirinden merdâne

Meclisteki müzâkerede Rağıp (Kütahya), Halil (Zonguldak) ve Recep (Kütahya) beylerin dediği olmuş. Nûreddin Paşa'nın mazbatası kabul edilmemişti.

etsinler!.. Millet de dikkat ve basiretini arttırsın!.." (Nutuk, c.2, s.749)

Atatürk'ün hayretle sorduğu, "Bu ne lâftır?" sorusunu cevaplamak gerekirse, şunları söyleyebiliriz. Kerbelâ, Hazreti Hüseyin Efendimizin (r.a.) şehit edildiği yerdir. Hafid-i Peygamberî, muhterem Peygamberimiz Muhammed Mustafa Aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin torunu demektir ki, Hazreti Hasan ile Hüseyin için kullanılır. İmam, önder demektir; devlet başkanlarına, cemaate namaz kıldıranlara, mezhep kurucularına veya dinî ilimlerde derinlik kazanmış bükılıcını taşıyorsa elbette şereflidir. Böyle bir şerefe sahip olduğunu açıklamak da milleti aldatmak mânâsına gelmez.

NE BU ŞİDDET, BU CELÂL?

MUSTAFA Kemal Paşayı, henüz Atatürk olmadığı günlerde Nûreddin Paşaya bu kadar öfkelendiren, onu bu kadar tenkid ettiren sebep nedir? Acaba gerçekten Nûreddin Paşanın Büyük Taarruz esnâsında affedilmez hatâ ve kusurları mı olmuştur? Bunu

Atatürk'e göre, dinî ifâdeler kullanmak, milleti aldatmak!

söylemek zordur. Çünkü ona gelinceye kadar öyle kusurlu subaylar vardı ki, onlar zaferden sonra devletin en yüksek mevki ve rütbelerine kadar gelmişlerdir. Bunlara sâdece bir örnek vermekle iktifâ edeceğiz.

Belgelerle Türk Tarih Dergisinde çıkan (1968, s.62) "Salih Paşa'nın karşısında kolordu bozguna uğradı" şeklindeki cümleyi tenkid eden Celâl Erikan, şunları kaydediyor:

"O kadar ilginç bir yargı ki büyüsüne bağlanıp belleğinizi yormaktan kendinizi alamıyorsunuz. Bu, herhalde Afyonkarahisar kuzeyindeki Yunan tümenlerinin 27 Ağustos gecesi yaptıkları ve 61. tümenin 30 Ağustos öğleye kadar düşmanla temas kuramadığı çekilmeler değildir; diyorsunuz. 61. tümenin 30 Ağustos günü İşören-Kızıltaş deresi doğrultusunun kapanmasını ihmal ederek Çalköy batısına doğru yaptığı ve 12. Yunan tümenini durdurması, ama buna karşı 25 bin Yunanlının kaçmasına yol açan icraatı olmasa gerektir; diye düşünüyorsunuz. Herhalde bu tümenin 3 Eylül'de, üstlerinin uyarılarına karşın Gediz doğrultusunda gitmeyerek 15. Yunan tümeni (1 alay)'ni kaçırması hiç olamaz; diyorsunuz. Hattâ, acaba bu, bilinmeyen bir Yunan kolordusu mudur demekten de kendinizi alamıyorsunuz. Yorulup altındaki uzun fıkrayı okumaya koyuluyor ve şaşkınlık içinde görüyorsunuz ki, bu satırlar İsmet Paşa'nın Yarbay Salih'i [Omurtak] 61. Tümen komutanlığına atamada isâbet gösterdiğini isbatlamak için yazılmıştır. Hattâ 61. Tümen, bu 13. Yunan Tümenine ne savaştığı Kazuçuran tepesi dolayında rastlamış, ne de savaşmıştır; tesâdüfî bir teması bile olmamıştır." (100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi, s.243-244)

Yukarıda bir kaç hatâsına temas edilen 2. Ordunun 61. Tümeni Komutanı olan Yarbay Salih (Omurtak), zaferden sonra ikbal merdivenlerini hızla tırmanmış, 1944-1946 yılları arasında Genelkurmay ikinci Başkanı, 194650 arasında ise Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Öldükten sonra da naaşı Devlet Mezarlığına nakledilerek, son "vazife de" ifâ edilmiştir!

Atatürk, Salih Omurtak'ı yerden yere vurmadığına göre, büyük savaşlarda böyle kusurlar olabilmekte, bunlar müsâmahayla karşılanmaktadır. O halde Nüreddin Paşa'ya gösterilen tepki Büyük Taarruz'daki bir kusurundan olamaz.

Atatürk'ün, Nüreddin Paşaya bu kadar yüklenmesinin sebebini sormuştuk. Herşeyden önce dindar paşa ve mebusların, Atatürk'le iyi geçinemedikleri bir gerçektir. Nüreddin Paşadin Paşanın gazetelere verdiği beyanatlarda, o günlerde kurulan ve milletin büyük alâkasına mazhar olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programı istikâmetinde düşündüğünü söylemesi, Halk Partilileri dehşete düşüren ayrı bir hususdu.

Bunun üzerine harekete geçen Halk Partililer, Nüreddin Paşanın seçim esnâsında asker olduğunu ileri sürerek, bu durumun Meclisteki asker milletvekillerine mukteseb hak tanıyan, ancak bundan böyle seçilecek askerle-

Birçok hatâsı olan Salih Omurtak, el üstünde tutuldu

nın 1924'de müstakil Bursa mebusu seçilmesi ve 1925'de Şapka Kânunu teklifine karşı çıkması da hoş karşılanmamış, husumet çekmişti.

BURSA SEÇİMİ

★ Büyük Taarruzda 2. Ordu 61. Tümen Kumandanı olan Yarbay Salih (Omurtak), Atatürk tarafından tenkid edilmediğine göre, Nüreddin Paşaya yöneltilen tenkidler savaştaki bir hatâdan kaynaklanmıyor.

1924 YILINDA Askeri Şûrâ üyesi olan Sakallı Nüreddin Paşa, boş mebusluklar için yapılan bir ara seçimde, doğum yeri olan Bursa'da adaylığını koymuş ve Halk Fırkası adayı İstanbul Şehremini ve geçen devre Bursa mebusu olan Operatör Emin Erkul'a karşı 258 oyla milletvekili seçilmişti.

Nüreddin Paşanın böyle iki dereceli bir seçimde, hepsi Halk Fırkasına mensup ikinci seçmenlerin (müntehibi sânilerin) oylarıyla mebus seçilmesi bütün yurtta büyük bir yankı meydana getirmiş ve Bursalı ikinci seçmenlerin kendi partilerine oy vermeyerek müstakil adaya rey vermeleri hayretle karşılanmıştı. Bu netice, Halk Partililerı ürkütmüştü. Nüreddin Paşanın umumî seçimin ilânından itibâren on gün içinde istifâ etme ve emekliliklerini isteme mecbûriyeti getiren 19 Aralık 1923 tarihli kânuna aykırı olduğunu söylemişlerdir.

Nüreddin Paşanın durumu Meclisin 17 Ocak 1925'deki toplantısında görüşülmüş, seçimin geçerli olması yönünde Osman Nuri (Bursa), Feridun Fikri (Dersim) ve Abdullah Azmi (Eskişehir) konuşmuş, Ragıp (Kütahya), Halil (Zonguldak) ve Recep (Kütahya) Beyler de mazbatanın iptâlini istemişlerdir. Neticede, ad okunarak yapılan oylamada, 56 kabul ve iki müstenkif (çekimser) oya karşı 130 red oyu çıkmıştır.

Nüreddin Paşanın mazbatasının iptali, sırf Halk Fırkasına mensup mebusların, muhâlif bir sese ve başarıya tahammül edememeleri yüzündendir. Seçimi kazanan Halk Fırkası adayı olsaydı aynı muâmeleye mâruz kalmayabilirdi. Çünkü kânunda geçen ifâdenin "umumî seçimlerin ilânı" olduğu, yapılanın ise bir ara seçim ol-

duğu ileri sürülerek, Nüreddin Paşanın mebusluğu kabul edilebilirdi.

Yenilenen ara seçimde Halk Partisi aday göstermeye cesâret edememiş. İlk devre mebuslarından Muhiddin Baha (Pars) Bey müstakil olarak adaylığını koymuş, ancak Nüreddin Paşa reylerini 296'ya çıkararak seçimi tekrar kazanmıştır.

Nüreddin Paşa, CHP'ye karşı zafer kazandı

İNKILÂPÇILARIN KORKUSU

SÂDECE bir muhâlif mebusun seçimi kazanması, inkılâpçıları korkutmuş, sanki inkılâplar ortadan kalkacak gibi bir hava meydana getirmişti. Bir yazısında Nüreddin Paşanın mebus seçilmesinin Meclisi çok meşgul ettiğini belirten Yahya Kemal, tek partinin yayın organı Hâkimiyyet-i Milliye gazetesinin 24 Aralık 1924 tarihli nüshâsında şöyle diyordu:

"Biraz ağırbaşlı, biraz düşüngen, biraz etraflı görür insanlara göre şu Bursa intihâbı ne kadar gürültüye değmez bir vak'a idi. Vatanın her köşesine serpilmiş on onüç dâire-i intihâbiyede inkılâbı sevkeden fırkanın namzedleri bir düzüne kahir ekseriyetlerle intihab ediliyorlar. Bugüne kadar yalnız bir yerde, Bursa'da, inkılâp fikirlerine muârız bir namzed ekseriyet kazandı. Bursa'da diyoruz, bu da bütün o vilâyette değil, çünkü diğer kazalar inkılâp fikirlerine rey vermişlerdi. Yalnız merkez kaza il olan Bursa şehrinde inkılâbın istikâmetine zıt bir intihâb cilvesi büyük inkılâbı seyrinden mi alıkoyacak? Kaç gündür bu kadar gürültü, bu kadar heyecan bir bunun için mi idi? Mâdem ki bir inkılâp devresi büyük kararlar vermiş bir Meclis için mühim bir imtihandı ve bu imtihan onüç dâire-i intihâbiyede [seçim bölgesinde] geçiyordu, hiç olmazsa namzedlerin yanından fazlası irticâ cephesinden muzaffer olmalıydı ki Türk vatanında, bir buçuk seneden beri, bir şey değişmiş olduğu meydana çıksın ve herkesi tehyiç edebilsin."

Koca Meclise inkılâplar muhâlifi sâdece bir kişinin girmesinin meydana getirdiği havayı yersiz gören Yahya Kemal, bir bakıma teselli mâhiyetindeki yazısında, "Lâkin binnetice garip bir vaziyet hâsıl oldu. Cumhuriyet Halk Fırkası, intihâbatda [seçimlerde] bir yerden kaybetse ve her yerden kazansa bir yerden kaybetmesi daha mühim telâkki ediliyor, âdetâ nihâî bir mağlûbiyet sayılıyor" diyor.

Aslında Halk Partisinin, her yerde kazandığı halde bir yerde kaybetmesinin "nihâî bir mağlûbiyet" sayılması gibi görünmesi yanlış değildir. Çünkü hür ve serbest bir seçim olsa zaten Halk Partisi adaylarının kazanması mümkün değildir. Nitekim 1950 seçimlerinde Halk Partisinin mağlûp olması da bunu göstermektedir. Bursa seçiminde enteresan olan, demokratik olmayan bir seçim sistemiyle bile, üstelik tamâmı Halk Partili olan müntehib-i sânîlerin oyuyla Nüreddin Paşanın seçimi kazanmasıdır. Bu durum büyük bir yankı uyandırmış, asıl fırtına ise Şapka Kânunu müzâkere edilirken kopmuştur.

1924 yılındaki araseçimde Halk Partisi adayına karşı ezici bir üstünlük kazanan Nüreddin Paşa'nın mazbatası iptal edilince, Paşa oylarını arttırarak ikinci defa seçimi kazandı.

ŞAPKA İNKILÂBI

1925 yılının mühim hâdiselerinden birisi de Şapka İnkılâbıdır. Aslında bu inkılâp, sâdece Cumhuriyet tarihinde değil, bütün tarihimizin içinde ayrı bir ehemmiyeti hâizdir. Nüreddin Paşanın mühim hasenatlarından birisi de, şap-

kayla ilgili verilen öner-geye muhâlefet etmiş olmasıdır.

Şapka İnkılâbı, muhâlefeti temsil eden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile inkılâplara karşı çıkan vatandaşları ezmek için tatbik edilen Takrir-i Sükûn Kânununun mer'iyette olduğu zaman çıkarılmıştır. Milli Mücâdele zamanında, milleti savaşa teşvik için, "Düşman gelirse size şapka giydirecek" diyenler, zaferden sonra zorla millete şapka giydirmişler, giymek istemeyenlere, öldürmeye kadar varan cezâlar vermişlerdir.

Nutuk'ta Şapka İnkılâbına temas eden Mustafa Kemal Paşa, şöyle diyor:

"Efendiler, milletimizin başında cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının, alâmeti fârikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medenî hayatı içtimâiyeden, zihniyet itibâriyle de hiç bir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi. Bunu, Takrîri Sükun Kânunu câri olduğu zamanda yaptık. Bu kânun câri olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat, bundan, kânunun mer'iyeti de, sühûletbahş oldu [kolaylık sağladı] denirse, bu, çok doğrudur. Filhakika, Takrîri Sükun Kânununun mer'iyeti, bazı mürtecilerin, milleti vâsi [geniş] mikyasta [ölçüde] tesmim etmesine [zehirlemesine] meydan bırakmamıştır. Gerçi, bir Bursa mebusu, bütün hayatı teşrîiyesinde, hiç bir vakit kürsüye çıkmamış ve hiçbir vakit Mecliste, millet ve cumhuriyet menfaatlerini müdâfaa için, bir tek kelime bile telâffuz etmemiş olan Bursa mebusu Nüreddin Paşa, yalnız şapka iksâı [giydirilmesi] aleyhinde, uzun bir takrir vermiş ve bunu müdâfaa için kürsüye çıkmıştır. Şapka iktisâının [giyilmesinin] 'hukuku esâsiye ve hâkimiyeti milliye ve mâsûniyeti şahsiye hilâfında muâmele' olduğunu iddiâ etmiş ve bunun 'halka ademi tatbikının [uygulanmamasının] temin ve teyit' olunmasına çalışmıştır. Fakat Nüreddin Paşanın, Millet kürsüsünden galeyana getirmeye muvaffak olduğu taassub ve irticâ hisleri, nihâyet bir kaç yerde, yalnız birkaç mürtecinin, İstiklâl Mahkemelerinde hesap vermeleriyle söndü." (Nutuk, s.895-896)

Nüreddin Paşa, önceki seçimde Halk Fırkası adayı Operatör Emin Bey'e, tekrarlanan seçimde ise müstakil namzed Muhiddin Baha Bey'e karşı ezici bir üstünlükle seçimi kazanmıştı.

İnkılâpçılar paniğe kapıldılar

ŞAPKANIN ZİHNİYETLE İLGİSİ

GÖRÜLDÜĞÜ gibi, inkılâpçılara göre şapka giymek, zihniyet değiştirmekle aynı mânâya geliyor. Kendi milli benliğimizi meydana getiren unsurları muhafaza etmek dururken, başka milletlerin kıyâfetini almanın zararı bir tarafa, kafaya zor ve baskıyla şapka geçirmekle zihniyetin değişeceğini düşünmek kadar saçmalık olamaz.

İnkılâbın üzerinden bunca zaman geçtiği halde, yine bu yanlış kanaatta ısrar edenler olmuştur. Nitekim Salâh Birsel'in, "Doğrusu şapka olmayınca, şapkayı taşıyacak kafaya da gerek yoktur. Anlaşılan insanlar kafalarını bu yüzden kullanmamaktadırlar" şeklindeki sözü aynı anlayışın mahsulüdür. Demek ki, kafası çalışmayanlara şapka geçirmek, şapkayı benimsemeyen kafaları da uçurmak lâzımı..

Nitekim uçurmuşlardır da. Şapka giymediği için mahkemelere çıkan, sürgün edilen, öldürülen, işkence yapılan, hapse mahkûm edilenlerin sayısı hesap edilebilmiş değildir. Bunlara daha sonra temas edeceğiz.

ŞAPKALI GÂVUR

KALEMİNİ Atatürk'ün hizmetine tahsis eden Falih Rıfkı Atay, Çankaya'da şapka hakkındaki "resmî anlayışı" savunurken, şapka öncesinden de bahsediyor. "Müslümanlar, Hıristiyanın iyisine mâkûl kefere, kötüsüne gâvur, beterine şapkalı gâvur derlerdi" (s.430); "Mütâreke devrinde Rus, Ermeni ve Yahudilerle berâber şapkalı gezmeye özenen Türklere pek kızardık. Bu, taassub duygusundan gelme bir şey değildi" (s.432) diyen Atay, "Mustafa Kemal'in fes ve şapka demenin, medeniyet demek olmadığını pekâlâ bildiğini; ancak asıl meselenin kafanın içindeki batıl inanışları söküp atmak, şapka giydirmenin, başlık değil baş dâvası olduğunu" (s.432) ileri sürüyor. Bu düşüncelerle çıkarılan kânundan sonra şapka giyip gezerken, "Bazı pencerelerin arkasından, 'Gâvurlar' iltifâtını işitmiştik" diyen Atay, "Şapka bir başlık taklidi değil, tefekkür inkılâbının bir sembolü idi" (s.435) saçmasını kaydediyor.

TEKLİF VERİLİYOR

ŞAPKA Kânunu, 25 Kasım 1925 yılında çıkarılmıştır. Şapkayla ilgili kânun teklifini Refik (Konya), Hakkı Şinasi (İstanbul), Recep Zühtü (Sinop), Cevdet (Kütahya), Ragıp (Kütahya) ve Mahmut (Siirt) beyler 15 Kasım 1925'de vermişlerdir. Teklifin gerekçesinde, aslında şapkanın hiç bir ehemmiyeti olmadığı, ancak çağdaş ve medenî milletler âilesine girmeye azmetmiş olan Türkiye için hususî bir ehemmiyet taşıdığı görüşü ileri sürülmüş, mevcut serpuşun bırakılarak şapkanın giyilmesi, böylece bütün cihana örnek olunacağı iddiâ edilmiştir.

Şapka İnkılâbını Takrir-i Sükunla yapabildiler

REFİK KORALTAN— Milletin hayatıyla ilgili meselelerde anayasaya karşı kaldığımızı çok kuvvetle batırlayanlardanım.

Her cümlesi tezat yüklü ve garip görüşlerle dolu bu gerekçeden sonra şu maddelerin kânunlaşması istenmiştir:

Madde 1-Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile umumî, hususî ve mahallî idâre veya müesseselere mensup bütün şahıslar ve müstahdemler (ve resmî sıfat taşıyan herkes) Türk milletinin giydiği şapkayı giymek mecbûriyetindedir.

Madde 2-İşbu kânun neşir tarihinden itibâren mer'iyete girecektir.

Madde 3-İşbu kânunun icrâsına Bakanlar Kurulu memurdur.

Kânun teklifi önce Adliye ve Dâhiliye encümenlerinde (komisyonlarında) görüşülmüştür. Adliye Encümeninin mazbatasında, Türk milletinin şapka giymek için can attığı, bunun kânunlaşmasının zarurî olduğu ileri sürülmüş, Dâhiliye Encümeni mazbatasında ise milletin hemen u-

AĞAOĞLU AHMED— Şapkanın anayasayla ne ilgisi var?

MAHMUT ESAT— En büyük kânun, Türk milletinin ve memleketinin menfaatleridir.

Şapka giymeyenlerin kafasını uçurdular!

mumunun şapka giydiği iddiâ edilmiş, bunun için kânun teklifinin kabul edilmesi istenmiştir. Encümenlerde kânunda ufak değişiklikler yapılmıştır.

Kânun teklifinin müzâkere edildiği 25 Kasım 1925 tarihinde bir takrir veren Bursa mebusu Sakallı Nüreddin Paşa, teklifin reddedilmesini istemiştir.

NÜREDDİN PAŞANIN TEKLİFİ

NÜREDDİN Paşa, Mecliste Kânun teklifine karşı çıkan tek mebus olmuştur. Onun verdiği takririn sâdeleşmiş şekli şöyledir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesine

1-Muhterem mebuslardan bazı zatlar tarafından şapka giydirilmesi hakkında bu kânun teklifi verilirken, vatanda, bu hususta bir muâmele geçmemiş gibi re'sen (kendi başına) bir teklifte bulunulmaktadır. Halbuki Bakanlar Kurulu, 2 Eylül 1925 tarihli ve 2413 numaralı bir kararnâme tanzim etmiş ve bunda memurlara şapka giydirilmesi hakkında kânun mâhiyetinde kararlar kabul ve neşir ve tatbik etmiş ve ahâliye de giydirilmesine çalışmıştır. Eğer işbu kânun teklifi, şapka giydirilmesi işinin bir kânun meselesi olmasından ileri geliyorsa Bakanlar Kurulunun zikredilen kararnâme ile kânuni salâhiyetlerini tecâvüz ettikleri izhar olunuyor demektir. Gerçekten de öyledir. Çünkü geçen sene yalnız adliye memurlarının hem de sadece makamlarına mahsus bulunan kıyafetleri ile yüce Meclisten çıkan bir kânuna [461 sayılı "Hâkimlerin Kıyâfetlerine dâir kânunu" kasdediyor] dayanıyordu ki, bu dahi Bakanlar Kurulunun umum devlet memurları hakkında kendi kendine karar almasına salâhiyetli olmadığına delildir. Şâyet şapka giydirilmesi işi bir kânun meselesi değilse, işbu kânun teklifinin dikkate alınmasına sebep kalmaz.

2-Mezkûr kânun teklifinde mebuslar hakkında kayıt konuyor. Mâlûmlarıdır ki, mebuslar memur değil, doğrudan doğruya halkın fertlerindendir. Umumi ve tabii hukuktan fazla olarak kânuni dokunulmazlıkla da tam hürriyete sahiptirler. Binâenaleyh vekillik sıfatına ve kânun yapma vaziyetine uygun düşmeyen ve diğer

Teklife göre, şapka çok mühimmiş, Türkiye cihana örnek olacakmış!

milletlerin parlamentolarında da bulunmayan böyle bir kaydın (mebusları memur kabul ederek şapka giymeye mecbur etmenin) kabul edilemeyeceği tabiidir.

TEKLİF ANAYASAYA AYKIRI

3. ANAYASANIN 103. maddesi, "Hiç bir kânun anayasaya aykırı olamaz" diyor. Halbuki bu kânun teklifi bütünüyle anayasaya zıttır. Zira: Anayasanın 3. maddesinde, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir"; 68. maddesinde, "Her Türk hür doğar, hür yaşar"; 70. maddesinde, "Şahsî dokunulmazlık, vicdan, düşünme, konuşma, çalışma, mülk edinme ve kullanma, vs. hak ve hürriyetler Türklerin tabiî haklarındandır"; 71. maddesinde, "Can, mal, vs. taarruzdan korunmuştur"; 73. maddesinde "İşkence, eziyet, müsâdere yasaklanmıştır"; 74. maddesinde, "Hiç bir kimse, hiç bir fedâkârlığa zorlanamaz" denilmektedir ki, halkın bu maddelerle emniyet altında olan tabiî hakları aleyhine hiç bir sınırlama konulamaz. Hürriyet ve fiil ve amel serbestliğinin kısaltılması ve sınırlandırılmasını içine alan böyle bir kânun teklifinin anayasanın ruhuna zıt olarak nazara alınması, en geniş ve tam idâre hürriyetini tekeffül eden Cumhuriyet mefhumu ile bilhassa tezat teşkil eder.

4-Arzedilen gerekçelere binâen:

a-Anayasaya zıt olmasından dolayı bu kânun teklifinin reddedilmesini,

b-Bakanlar Kurulunun kânun selâhiyetleri dışında ve anayasaya zıt hükümleri içine almakta olup, Takrir-i Sükûn Kânununa dayanması da imkânsız olan 2 Eylül 1925 tarihli ve 2413 numaralı kararnâmenin hiç yapılmamış sayılmasını,

c-Temel haklara ve milli hâkimiyete ve şahsın şahsî dokunulmazlığına aykırı muâmelenin halka tatbik edilmemesinin temin edilmesini arz ve teklif ederim.

ŞÜKRÜ KAYA— Şapka teklifi lâfzan da, mânen de anayasaya aykırı değildir.

İLYAS SAMİ— Bu inkılâp kılıcı eeldir. Önüne geçenleri yıkar, devirir geçer.

BÛRSA MEBUSU NÛREDDİN

NÛREDDİN Paşanın yukarıdaki takriri, diğer inkılâpçı mebuslar tarafından hiç anlaşılmamıştır. Teklif sahiplerinden Refik (Koraltan) Bey, şapka giymek için milletin acele ettiğini ileri sürmüş. "Milletin hayatıyla ilgili herhangi bir mesele bahis mevzuu olurken, zaman zaman anayasa meselesi karşısında kaldığımızı çok kuvvetle hatırlayanlardanım" diyerek, şöyle devam etmiştir:

"Arkadaşlar, teklifin gerekçesi daha fazla izaha ihtiyaç bırakmayacak şekilde açıktır. Esâsen millet çağdaş ve medenî hayatın gereklerinden olan şapkayı da hiç bir telkine tâbi olmayarak giymiş, canı gibi saklamıştır. Artık onu milletin başından alacak hiç bir el kalmamıştır ve bunu milletin başından alacak el hangi el ise millet onu dâima kıracaktır. (Alkışlar)

Nüreddin Paşa (Bursa)-Muhterem arkadaşım, Refik Beyin şahsım hakkında söylediği sözlerin hiçbirisine cevap verecek değilim. (Niçin sesle-

Nûreddin Paşa, Şapka İnkılâbına kahramanca karşı çıktı

ri). Çünkü çoğu hissîdir. Takririm dikkatle okunursa, sırf kânunî bir maksatla yazıldığı görünür. Ben vicdânen bu teklîf-i kânununin Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa teâruz eden noktalarını gördüğüm için vazîfemi îfâ etmiş oldum. Beni dünyada vazîfemi îfâdan men edecek hiç bir kuvvet tasavvur edemiyorum.

Refik Bey (Konya)-Vardır, o da millettir.

Nûreddin Paşa (Devamla)-Evet, vardır, o da Allah'tır. Bendeniz meselenin esâsı hakkında mâruzatta bulunmuyorum. İş bir kânun meselesidir. İçimizde bu kadar hukukşinaslar vardır. Bunu ciddî bir vukufla tahlil ve tedkik edebilirler. (Onlar bir şey söylemiyorlar ki sesleri) Bu meseleyi hukukşinaslara bırakalım. Bu hususta söyleyecek başka sözüm yoktur.

HAKKI TARIK UŞ— Acaba Nûreddin Paşa, başındaki kalpağın taarruza uğramasından mı korkuyor?

Daha sonra söz alan mebuslar, Nûreddin Paşanın dikkat çektiği meseleleri hiç nazara almadan yaptıkları konuşmalarda şapka giymenin anayasayla bir ilgisi olmadığını söylediler. Halbuki Nûreddin Paşanın belirttiği, şapkanın giyilmesi değil, "giydirilmesi" meselesiydi. Kânunun ismi her ne kadar "Şapka İktisâi" ise de, muhtevâsı "şapka iksâi", yani şapka giyilmesi değil, şapka giydirilmesi şeklindeydi. Millete zorla şapka giydirmek ise, Nûreddin Paşanın numaralarını verdiği 1924 anayasasının bir çok maddesine zıttı.

Nûreddin Paşanın takriri aleyhinde konuşan Adliye Vekili Mahmut Esat (İzmir) Bey, "en büyük kânunun, Türk milletinin ve memleketinin menfaatleri olduğu" şeklinde garip ve lâstikî bir ifâde kullanmıştır. Ağaoğlu Ahmed (Kars), önceki mebusların yanlışlığını devam ettirerek, "Şapkanın anayasayla ne ilgisi var?" diye sormuş, İlyas Sami Bey (Muş) ise, Nûreddin Paşanın mûracaat edilmesini istediği hukukçuların şapka giydiklerini hatırlatarak, "Bu inkılâp kî seldir, önüne geçenleri yıkar, devirir geçer, kimseyi bırakmaz" tehdidini savurmuştur.

Şükrü Kaya Bey (Menteşe) de bir konuşma yaparak, şapka kânunu teklîfini anayasaya aykırılık bakımından değerlendirirken, "Türk kânunlarını sınırlayacak tek kayıt: Türkün istiklâline, Türkün hayatına, Türkün haysiyetine ve Türkün terakkiyâtına mâni olacak kuyuttur. Bu esâsatı temin eden her kânun, anayasaya da aykırı olamaz. Bu teklîfin anayasaya lâfzan da, mânen de aykırılığı yoktur" demiştir.

Demek Şükrü Kaya'ya göre, şapka, "Türkün istiklâline, hayatına, haysiyetine ve terakkiyâtına mâni değildir. Bilâkis bunları temin etmektedir. Bunun için de anayasaya aykırı değildir."

İnsan mebusların konuşmalarını okuyunca, "Meğer şapka neymiş de bugüne kadar kıymetini bilememişiz" diye acı acı tebessüm etmekten kendisini alamıyor.

Nureddin Paşanın şapkayla ilgili kânun teklîfinin reddedilmesine dâir verdiği takrire karşı çıkanlar arasında, Giresun mebusu Hakkı Tarık Bey de bulunuyordu. Kürsüye çıkarak yaptığı konuşmada, alaycı ifâdeler kullanmış, "Acaba Nûreddin Paşa, başındaki kalpağın herhangi bir sûrette taarruza mâruz kalacağına mı zâhip olmuştur? Nûreddin Paşa endişe etmesin, kalpağı kendine kalıyor. Hiç bir kimse taarruz etmeyecektir" demiştir.

Şapka adına işlenen cinayetler arasında İskilipli Âtıf Hocaya revâ görülen muamele ayrı bir yer tutar. Şapka Kanununun çıkarılmasından önce yazdığı "Frenk Mukallitliği" isimli kitabı yüzünden İstiklâl Mahkemesine getirilen Âtıf Hoca, savcının üç yıllık hapis talebine rağmen Kel Ali tarafından (üstte sağda) idama mahkûm edilmiş ve ipe çekilmişti. Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Kılıç Ali, Âtıf Hocanın darağacında duran cesedine yaklaşarak elindeki şapkayı başına geçirmiş ve "Giy domuz!" demişti.

Artık İstiklâl Harbinde 1. Ordu Kumandanı olan Nüreddin Paşanın yapacak bir şeyi kalmamıştır. Meclis, tek ses hâlinde aynı şeyi iddiâ etmekte, hiç bir kimse Nüreddin Paşaya destek olarak hukuku ve anayasayı savunmamaktadır. Neticede, sâdece Nüreddin Paşanın aleyhte rey verdiği teklif, bütün mebuslarca kabul edilir.

ŞAPKA KÂNUNU NASIL TATBİK EDİLDİ?

ŞAPKA İnkılâbının Takrir-i Sükûn inkılâbının mer'iyette olduğu ve İstiklâl Mahkemelerinin faaliyetlerini icrâ ettikleri zaman çıkarıldığını daha önce belirtmiştik. Nitekim M.Kemal Paşa da, adı geçen kânunun, şapka iktisâını kolaylaştırdığını ifâde ediyor.

Şapka Kânunu, milletin büyük bir ekseriyetinin tepkisiyle karşılanmıştır. İstiklâl Harbi sıralarında, "Savaşmazsanız düşman gelip size şapka giydirecek" denilen millet neye uğradığını şaşırmıştı. Milletin nasıl tepki gösterdiğini bir Alman yazar şöyle anlatıyor:

"Şimdi milletlerarası uygarlığın sembolü şapkada yadırganan taraf, kapalı yerlerde ve özellikle câmiye girerken çıkarılmasının lüzumlu oluşuydu. Bu da Müslümanlarda, bir Hıristiyandan başında şapkasıyla kiliseye girmesi istendiği zaman, onda uyanacak duyguya benzer bir duygu uyandırmaktaydı. Siperliği andıracak herşeyden mekruhmuş gibi kaçınılması da bu yüzdendi, çünkü namaz kılınırken, Kur'an'ın emrettiği şekilde secdeye varıldığında, alnın yere değmesine engel oluyordu." (D.v. Mikusch, *Gazi Mustafa Kemal: Avrupa ile Asya arasındaki adam*, s.364)

Mikusch, şöyle devam ediyor:

"Şapkanın, Hıristiyanların, gâvurların alâmeti olan şapkanın giyilmesinin istenmesi, bir öfkenin kabarmasına yol açtı. Bu tepki özellikle Avru-

pa'yla pek az teması olmuş bulunan Doğu illerinde daha şiddetli şekilde görüldü. Doğu illerindeki kargaşa çok ciddî boyutlara ulaştı. Bu hareketler bütün baskı önlemlerine başvurularak bastırıldı. İstiklâl Mahkemeleri çalışmaya başladı. Erzurum, Trabzon, Rize ve diğer kentlerde bir hayli insan ölüm, daha çok kimse de uzun hapis cezâlarına çarptırıldı.

"Nüreddin Paşa, Kurtuluş Savaşının liyakatlı generallerinden biri ve dini bütün bir Müslümandı. Meclise verdiği önergede, şapka giymeye zorlanmanın, anayasayla güvence altına alınmış kişisel özgürlüğe aykırı olduğunu bildirmesi üzerine, bu önerge karşı-devrim girişimi olarak yorumlandı."

Mebuslar, sanki şapkayla kafayı bozmuşlardı

BASKI, İŞKENCE, İDAM...

ŞAPKA İnkılâbının daha ilk gününde başlayan baskı ve zorlama hareketleri, Nüreddin Paşayı haklı çıkarmıştı. 1925 Türkiye'sinde medeniyet adına, zorbalık yapılmaya başlanmıştı. Her kişinin en tabii hakkı olan dilediği kıyâfeti "giyinme hürriyeti"ne sınırlamalar getirilmiş, aksi hareketler ağır cezâlar verilerek önlenmişti.

Kendilerine şapka giydirileceğini öğrenen Erzurum, Sivas, Rize, Giresun, Trabzon ve Maraş illerindeki bazı vatandaşların yaptığı protesto gösterileri, kuvvet kullanılarak bastırılmış, müsebbipleri İstiklâl Mahkemelerine gönderilerek şiddetli cezâlara çarptırılmışlardır.

İnkılâbın kabul edildiği gün olan 25 Kasım 1925'de Erzurum'daki bazı muhafazakâr vatandaşlar gösteri yapmaya kalkışınca, şehirde bir ay müddetle sıkıyönetim ilân edilmiş, ilk etapta tevkîf edilen 80 kişiden bir kısmı ölüm cezâsına çarptırılmıştır.

27 Kasım'da Maraş'da küçük bir topluluğun, "Müslümanlık elden gidiyor, şapka istemeyiz" diyerek yaptığı gösteri dağıtılmış, 40 kişi tevkîf edilmiştir. 28 Kasım'da şapkaya tepki gösteren Rizelilerden 82 kişi tevkîf edilmiş, bilâhare 8'i asılarak öldürülmüştür. Ertesi gün Sivas'ta meydana gelen kıpırdanmalar da sert bir şekilde bastırılmıştır.

ZEKERİYA SERTEL—Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuranlar, ülkede teessüse başlayan diktatörlüğün önüne geçmek istiyordu.

Alman Mikusch'a göre şapka gâvur alâmeti

Şapka aleyhinde olan İstanbullu kalabalık bir grup, tevkif edilerek Ankara'ya gönderilmiş, tevkif edilenler arasında bulunan Âtıf Hoca da İstiklâl Mahkemesinde muhâkeme edilmiş, bir yıl önce yazdığı *Frenk Mukallitliği* kitabı şapka aleyhinde görülerek, savcının son duruşmada üç yıl hapsini istemesine rağmen, idâma mahkûm edilmiştir.

DÜŞMANLAR VE DOSTLAR

1919-1922 arasında ülkeyi dört bir yandan kuşatan İngilizlere, Fransızlara, İtalyanlara ve Yunanlılara karşı kahramanca savaşan, onlara nefretini dile getirmek için Falih Rıfkı'nın ifâdesiyle "şapkalı gâvur" diyen Müslüman vatandaşlar, neye uğradıklarını şaşırmışlar, başlarına geçirilmek istenen şapkaya karşı mücâdele ettikleri yılları hatırlayarak, meydana gelen acıklı duruma ağlamışlardır.

Şapkayla ilgili kânun teklifinin anayasaya aykırı olduğunu anlattığı zaman mebusların alaylı konuşmalarına hedef olan Nüreddin Paşanın dedikleri gün gibi ortaya çıkmıştı. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin olmuyor, hür doğan ve hür yaşamak isteyen vatandaşların, anayasa teminâtı altında olan can masûniyetleri İstiklâl Mahkemelerinin keyfî kararları neticesinde hiçe sayılıyor, sırf şapka giydirmek için anayasada men edilen işkence, eziyet ve müsâdere muameleleri tatbik ediliyor, vatandaşlar "medenî" olabilmek için "fi dakâ ğa" zorlanıyordu.. Ve ağlatan bir k nediyi andıran vaziyet sürüp gidiyordu.

KÂNUN MU KEYFİLİK Mİ?

İNKILÂPÇILARA göre, bütün yapılanlar doğruydu. Şapkayla ilgili bir kânun vardı ve buna karşı çıkanlar gerekli cezâlara çarptırılırlardı.

İlk bakışta mâkûl gibi görünen bu görüş, aslında realitelere hiç de uygun değildi. Herşeyden önce "başlık"la ilgili bir kânunun çıkması dünyada görülmüş bir şey değildi. Üstelik mer'iyetteki 1924 Anayasasına da aykırıydı. İşin garip tarafı, Şapka Kânununa muhâlefet edenlere verilecek cezâlar tesbit edilmemişti. Kânun, şapkanın dışındaki bir başlığın alışkanlık hâline getirilmesini yasaklıyordu. Ancak bu yasağı çiğneyenlere hangi cezânın verileceği belli değildi.

Şapkadan başka bir serpuş giymenin alışkanlık hâline getirilmesi, Türk Cezâ Kânununun 526. maddesinin ancak 1939'daki tâdilinde müeyyidelendirilmiştir. Buna göre, şapkanın dışında bir başlık giyenlerin veya şapkayı giymeyenlerin, üç aya kadar hapis veya 30 liradan 600 liraya kadar hafîf para cezâsıyla cezâlandırılması uygun görülmüştür.

Acaba bu müeyyide kânunlaşıncaya kadar şapkaya karşı çıkan veya bir başka serpuş giyenlere verilen cezâlar hangi kânuna göre verilmiştir? Şapkaya karşı diye hapislerde çürütülen, darağaçlarında sallandırılan, sürgünlerde ömür tüketen mâsumların hesâbını kim verecektir? Muhâlifleri sindirmek için çıkarılan Takrir-i Sükun Kânunu, antidemokratik İstiklâl Mahkemeleri; hebâ edilen can ve mallara, yok edilen hürriyetlere, hukukî

Şapkayı istemeyenler darağaçlarında sallandırıldı!

SAİD NURSİ— Ömrü boyunca sarık ve cübbe giydi. Bütün ısrarlara rağmen şapkayı giymedi ve mahkemede bile başını açmadı.

bir mesnet meydana getirebilecek midir? Âtıf Hocanın muhâkemesi esnâsında meydana gelen, savcının hapis istemesine rağmen, hâkimin idam cezâsı vermesi gibi bir zulüm ve haksızlığı hangi kânuna dayandırmak mümkündür?

ŞAPKAYA BEDİÜZZAMAN NE DİYORDU?

GERÇEKTE şapka giyip giymemek, herkesin kendisine kalmış bir meseledir. Fakat bununla ilgili bir kânun çıkarıldığı için, verilen cezâların "hukukî" olduğu ileri sürülmüştür. Oysa bu kânunlar, zamanın idârecilerinin arzularını yerine getirmek için bir kılıftan ibârettir. Kânundan bir yıl önce kitap yazan Âtıf Hocanın uğradığı zulmü, hiçbir kânunla izah etmek mümkün değildir. Yapılan doğrudan doğruya zulümdür. Zaten o yıllarda İstiklâl Mahkemeleri vâsıtasıyla koyu bir istibdat hüküm sürmektedir.

Risâle-i Nur eserleriyle imana ve Kur'ân'a hizmet ettiği için 1943 yılında Denizli Hapishânesinde mevkuf bulunan Bediüzzaman Said Nursi'nin, mahkemede yaptığı müdâfaasında söylediği şu cümleler, tek parti diktasını ifâde eden en güzel tesbitlerdir:

"Muârızlarımız olan zındıklar ve münâfıklar, istibdâd-ı mutlaka 'cumhuriyet' nâmı vermekle, irtidâd-ı mutlakı rejim altına almakla, sefahat-i mutlaka 'medeniyet' ismi vermekle, cebr-i keyfî-i küfriye 'kânun' ismini takmakla hem sizi iğfal, hem hükûmeti işgal, hem bizi perişan ederek, hâkimiyet-i İslâmiyeye ve millete ve vatana ecnebi hesâbına darbeler vuruyorlar." (Bediüzzaman Said Nursi, *Hayatı, Meslekî, Tercüme-i Hâli*, s.361)

Bugün Sakallı Nüreddin Paşa'nın dediği noktaya gelinmiş olduğundan, isteyen şapka giymekte, dileyen başı açık gezmekte, arzu eden başına herhangi bir başlık giymekte.

Gerçekten de, Said Nursî'nin veciz olarak belirttiği gibi, 1950 öncesinde rejimin adı "cumhuriyet" olmakla birlikte, tatbik edilen tam bir diktaydı. Ülkede tek parti vardı. Farklı fikirlerin siyasî sahada hayat bulması mümkün değildi. Seçim sisteminin demokrasiyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu. Zâten Deli Hâlid Paşanın Mecliste öldürülmesi, tek muhâlif mebus olan Nüreddin Paşanın tehdit edilmesi, rejimin mâhiyetini ortaya koyuyordu. Demek Mecliste tek ses isteniyor, tek sesliliği bozanlar çeşitli yollarla temizleniyordu. İşte böyle bir rejime "cumhuriyet" nâmı takılıyor, küfürden kaynaklanan keyfî zorlamalara da "kânun" ismi veriliyordu.

YAZARLAR DA "DİKTA" DİYOR

TEK parti rejimini "istibdad" olarak isimlendiren sâdece Said Nursî değildi. Birçok yerli ve yabancı yazar, aynı devre için "dikta" veya "diktatörlük" ifâdesini kullanmıştır. Bunlardan bir iki örnek vermekle iktifâ edeceğiz.

Cumhuriyetin ilânı sıralarında Matbuat Umum Müdürü olan Zekeriya Sertel, 1925 başlarında bir çeşit almanak olarak çıkan *Resimli Yıl* adlı yayına yazdığı makalede, kuruluştan bir kaç ay sonra kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının maksatlarını sayarken, "Onların gözleri yalnız vekâlet sandalyasında değildi. Memlekette teessüse başlayan diktatörlüğün önüne geçmek istiyorlardı" diyordu.

Atatürk'ün inkılâpları yaparken "dikta" tatbik ettiğini ileri sürenlerden birisi de Falih Rıfkı Atay'dır. "O bütün baltalamaların halktan değil, aydınlardan görmüştür" diyen Atay, "Tek diktası da bu irticâın, üniversite profesöründen medreseliye kadar çeşitli aydınların halkı kışkırtmalarına müsaade etmemekti" demektedir. (*Çankaya*, s.441) Halbuki şapka giyilmesine karşı çıkanlar, aydınlardan ziyâde halkın bizzat kendisidir.

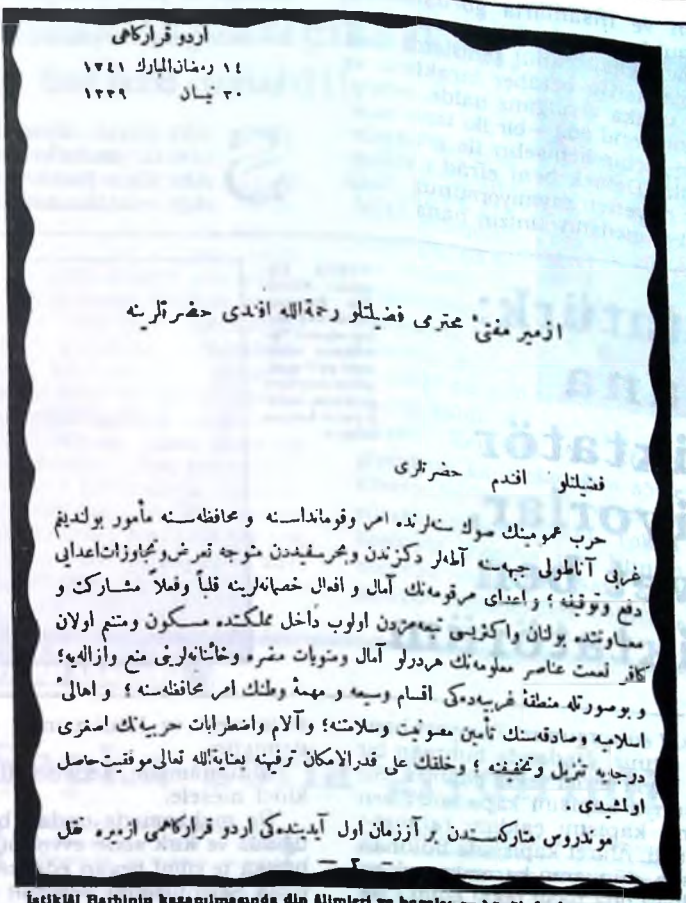
Alman yazar D.V.Mikusch, Atatürk'ün zaman zaman diktatörlük vâsıtalarına el attığını belirterek, "Hiç değilse başarısı onu mâzur göstermiştir" demiştir. (*Gazi Mustafa Kemal*, s.353)

Atatürk bizzat kendisi de, "Benim için diktatör diyorlar. Evet ben bir diktatörüm. Fakat kalpleri kazanarak diktatör oldum" ifâdesini kullanmıştır. (N.Ahmet Banoğlu, *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, c.2, s.394)

SAİD NURSİ NİÇİN ŞAPKAYA KARŞI ÇIKMIŞTI?

MÜSLÜMAN milletimizin şapkaya niçin karşı çıktığını öğrenebilmek için büyük İslâm âlimi Said Nursî'nin şapkaya karşı aldığı tavrı hatırlatmakta fayda vardır.

Peygamber Efendimizin (a.s.m.) sünnet-i seniyyesine harfiyyen uyan büyük İslâm âlimi Said Nursî, her zaman cübbe ve sarık giymiş, mahkemelerde bile bu kıyâfetini değiştirmemiş, onun bu tavrı inkılâpçıların dikkatini

اردو قرارگاهی
١٤ رمضان المبارك ١٣٤١
٣٠ تیسان ١٣٣٩

ازمیر مفتی محترمی فضیلتلو رحمة الله افندی حضرتلرینه

فضیلتلو افندم حضرتلری

حرب عمومینك صوك سنه لرنده امر وقوماندانسنه و محافظه سنه مأمور بولندیغم غربی آناطولی جبهه سنه آطه لر دکزندن وبحر سفیددن متوجه تعرض وتجاوزات اعدایی دفع وتوقیفه ؛ و اعدای مرقومه نك آمال و افعال خصمانه لرینه قلباً وفعلاً مشارکت و معاونتده بولنان واکثریسی تبعه مزدن اولوب داخل مملکتده مسکون ومتنم اولان کافه نعمت عناصر معلومه نك هردرلو آمال ومنویات مضره وخائنانه لریی منع وازاله یه ؛ و بومرتله منطقهٔ غربیه ده کی اقسام وسیعه و مهمهٔ وطنك امر محافظه سنه ؛ و اهالیٔ اسلامیه وصادقه سنك تأمین معیشت وسلامتنه؛ وآلام واضطرابات حربیه نك اصغری درجه یه تنزیل وتخفیفنه ؛ وخلقك علی قدرالامکان ترفیهنه بعنایة الله تعالی موفقیت حاصل اولمشدی .

مونذروس متارکه سندن بر آززمان اول آیدینده کی اردو قرارگاهی ازمیره نقل

— ٢ —

İstiklâl Harbinin kazanılmasında din âlimleri ve hocaları en büyük fonksiyonu ifa etmişlerdi. Çünkü onlar İslâmiyetteki cihad ruhunu ve şehitlik arzusunu her vesileyle anlatıyor, milletin canla başla vatan müdafaasına koşması için ellerinden gelen kutsî vazifesini yerine getiriyordu. Hocaların hizmetini unutmayan Gazalı Nûreddin Paşa'nın, zaferden sonra İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendiye yazdığı açık mektubun ilk sayfası.

çekmiş, zaman zaman niçin şapka giymediği sorulmuştur. Bir eserinde böyle bir soruya nasıl cevap verdiğini anlatmaktadır:

"Ehl-i dünya bana diyorlar ki: Bizim usul-ü medeniyetimizi, tarz-ı hayatımızı, süret-i telebbüsûmüzü [giyim biçimimizi] ne için sen kendine tatbik etmiyorsun? Demek bize muârızsın?

"Ben de derim: Hey Efendiler! Ne hak ile bana usûl-ü medeniyetinizi teklif ediyorsunuz? Halbuki siz, beni hukuk-u medeniyetten ıskat etmiş gibi, haksız olarak beş sene bir köyde muhâbereden ve ihtilâttan [haberleş-

meden ve insanlarla görüşmeden] memnu' bir tarzda ikâmet ettirdiniz. Her menfîyi[sürgünü] şehirlerde dost ve akrabasıyla berâber bıraktınız ve sonra vesika verdiğiniz halde, sebepsiz beni tecrid edip—bir iki tane müstesnâ—hiçbir hemşehri ile görüştürmediniz. Demek beni efrâd-ı milletten ve râiyetten saymıyorsunuz. Nasıl kânun-u medeniyetinizin bana tatbikini teklif ediyorsunuz? Dünyayı bana zindan ettiniz. Zindanda bulunan bir adama böyle şeyler teklif edilmez. Siz bana dünya kapısını kapadınız; ben de âhiret kapısını çaldım; rahmet-i İlâhiye açtı. Âhiret kapısında bulunan bir adama, dünyanın karmakarışık usul ve âdâtı ona nasıl teklif edilir? Ne vakit beni serbest bırakıp memleketime iâde edip hukukumu verdiniz, o vakit usulünüzün tatbikini isteyebilirsiniz." (*Mektûbat*, s.65)

Şeyh Said isyanıyla hiç bir ilgisi olmadığı halde Van'dan Isparta'nın Barla nâhiyesine sürgün edilen Said Nursî, önce keyfî olarak yapılan haksızlığın düzeltilerek memleketine gitme hürriyetinin verilmesini, ancak bundan sonra kendisine "Bizim kıyâfetimize gir" denebileceğini belirtiyor. Tabii ki böyle bir teklife uyup uymamak da yine onun arzusuna kalıyor. Said Nursî böylece, yapılan teklifin usulsüzlüğünü nazara veriyor.

"ŞAPKAYA CEVAZ YOK"

SAİD Nursî, Afyon'da mevkuf olarak muhâkeme olurken Ağır Ceza Mahkemesine verdiği müdâfaanın itiraznâme

Atatürk: Bana diktatör diyorlar, evet ben diktatörüm

YAHYA KEMAL— Nüreddin Paşanın Bursa'dan mebus olması, "İnkılâplar tehlikede mi?" endişesini meydana getirince, teselli yazısı kaleme almıştı.

tetimmesi ve lâhikasında da şöyle demiştir:

"İddiânâmede sebeb-i ittiham ikinci mesele:

"Üç mahkemede ondan beraat ettiğimiz ve kırk sene evvel bir hadisin hârika te'vilini beyan ederken, cin ve insin Şeyhülislâmı Zembilli Ali Efendi'nin, 'Şapkayı şaka ile dâhi başa koymaya hiç bir cevaz yok' demesiyle berâber bütün şeyhülislâmlar ve bütün ulemâ-ı İslâm cevazına müsâade etmedikleri halde avâm-ı ehl-i iman onu giymeye mecbur olduğu zaman, o büyük allâmelerin adem-i müsaadeleri ile [müsaade etmemeleriyle] onlar tehlikede.. (Yani ya dinini bırakmak, ya isyan etmek vaziyetinde iken) kırk sene evvel Beşinci Şuâ'nın bir fıkrası: 'Şapka başa gelecek, secdeye gitme diyecek! Fakat baştaki iman o şapkayı

Atay: İnkılâplar çıkarken, dikta tatbik edildi!

da secdeye getirecek, inşallah Müslüman edecek' demesiyle, avam-ı ehl-i imânı hem isyan ve ihtilâlden, hem ihtiyariyle imanını ve dinini bırakmaktan kurtardığı... ve hiç bir kânun münzevilere böyle bir kânunu teklif etmediği... ve yirmi senede altı hükûmet beni onu giymeye mecbur etmediği ve bütün memurlar dâirelerinde ve kadınlar ve çocuklar ve câmidekiler ve ekser köylüler onu giymeye mecbur olmadıkları ve şimdi resmen askerin başından kalktığı ve örme ve bere çok vilâyetlerde yasak olmadığı halde; hem benim, hem kardeşlerimin bir sebeb-i ittihamımız gösterilmiş. Acaba dünyada hiç bir kânun, hiçbir maslahat, hiç bir usul bu pek mânâsız ittihamı bir suç sayabilir mi?" (*Şualar*, s.357-358)

İşte Müslüman milletimizin şapka giymek istememesinin altında yatan sebep, din âlimlerinin bu fetvâsıdır. İslâm âlimleri, şapkayı küfür alâmeti olarak kabul etmişler. Zembilli Ali Efendi, onu giyenlerin kâfir olacağını söylemiştir. Elbette bu durum, severek ve kabul ederek giyenler içindir. Yoksa zor ve baskıyla giyenler için bunun bahis mevzuu olmadığını Said Nursi yukarıdaki cümlelerinde belirtmiştir.

SAYFALAR ARASINDA

Şapka zorla giydirildi

BEDİÜZZAMAN Said Nursi, bütün ömrü boyunca sarık ve cübbe ile dolaşmış, mahkemelere bu kıyâfetle çıkmış, hiçbir zaman şapkayı başına koymamıştır. Onun bu tavrı, gerek Eskişehir, gerekse Denizli mahkemelerinde bir suç gibi görülmüştür. Bediüzzaman, mevkuf olarak muhâkeme edildiği Denizli Mahkemesinde, şapkayla ilgili bir soruyu şöyle cevaplandırmıştır:

"Sonra o zâlim, dünyaca büyük makamlarda bulunan bedbahtlar dediler: 'Sen, yirmi senedir bir tek def'a takkemizi başına koymadın, eski ve yeni mahkemelerin huzurunda başını açmadın, eski kıyâfetin (olan sarık ve cübbe) ile bulundun. Halbuki 17 milyon bu kıyâfete girdi.' Ben de dedim: Onyedi milyon değil, belki yedi milyon da değil, belki rızâsıyle ve kalben kabuliyle ancak yedi bin Avrupaperest sarhoşların kıyâfetlerine ruhsat-ı şer'iyye ve cebr-i Kânuni cihetiyle girmektense; azimet-i şer'iyye ve takvâ cihetiyle yedi milyar zatların kıyafetlerine girmeyi tercih ederim. Benim gibi 25 senedenberi hayat-ı içtimâiyeyi terkeden adama, 'İnad ediyor, bize muhâlifîtir' denilmez. Haydi inad dahi olsa, madem Mustafa Kemal o inadı kıramadı ve iki mahkeme kırmadı ve üç vilâyetin hükûmetleri onu bozamadı; siz neci oluyorsunuz ki, beyhude hem milletin, hem hükûmetin zararına, o inadın kırılmasına çalışıyorsunuz! Haydi siyasî muhâlif de olsa, madem tasdikiniz ile yirmi senedir dünya ile alâkasını kesen ve mânen dünya hayatı cihetiyle yirmi senedenberi ölmüş bir adama, yeniden dirilip, fâidesiz kendine çok zararlı olarak hayat-ı siyâsiyeye girerek sizin ile uğraşmaz; bu halde onun muhâlefetinden tevehhüm etmek, divânelîktir. Divânelerle ciddî konuşmak dâhi bir divânelik olmasından, sizin gibilerle konuşmayı terkediyorum. 'Ne yaparsanız minnet çekmem' dediğim, onları hem kızdırdı, hem susturdu. Son sözüm, 'Hasbünallahü ve ni'me-l vekîl. Hasbiyallahü lâ ilâhe illâ hüve aleyhi tevekkeltü ve hüve rabbü-l arşi-l azim.' "

Şualar, s.269-270

"'Allah, bize yeter.', 'Allah bana yeter. O'ndan başkasının yoktur. O'na tevekkül ettim; O, büyük arşın sâhibidir."

BUGÜNKÜ DURUM

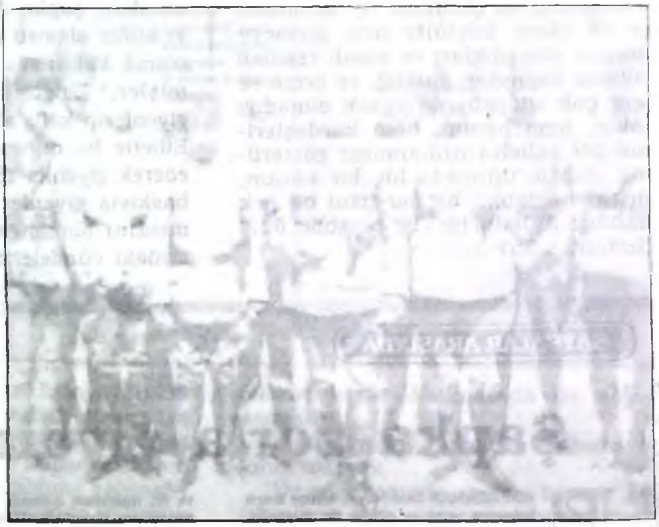
BUGÜN Bursa mebusu Sakallı Nüreddin Paşanın savunduğu noktaya gelinmiştir. İsteyen şapka giymekte, isteyen başı açık gezmekte, arzu eden herhangi bir başlıkla kafasını örtmektedir. Artık aramızda, şapkalılar, fötr ve kasketlilerin yanında, takkeliler, sarıklılar, örmeliler, bereliler, kalpaklılar, hattâ fesliler bulunmaktadır. Fese en çok rağbet eden de İstanbul'a gelen turistlerdir.

2 Kasım 1987 tarihli Sabah gazetesinde yayınlanan PİAR'ın araştırmasına göre Türkiye'de şapka giyenlerin nisbeti sâdece yüzde 15'tir.

Bu yüzde 15'in içinde hiç kimsenin Şapka Kânununa uymak veya medenî ve çağdaş olmak için şapka giydiğini sanmıyoruz. Bunların içinde, tek parti kafasını taşıyan emekliler; alışkanlık hâline getiren köylüler; soğuktan, güneşten ve yağmurdan korunmak isteyen kimseler; saçının kirlenmesini istemeyen boyacılar, inşaat işçileri, yağlı ve tozlu işlerde çalışanlar; politikacılar; sükse için giyen sosyete hanım ve beyleri büyük bir yekûn tutmaktadır. Belki az bir kısım da Atatürk'ün ruhunu "ta'ziz" etmek ve inkılâplara olan bağlılığını göstermek için giyebilir.

İnkılâpçılar, Said Nursî'ye şapka giydirmeye çalıştılar

Şapka giydirmek için yapılan zorlama ve baskılar kalktıktan sonra, kânunun gerekçesinde ileri sürüldüğü gibi, Türk milletinin şapka giymek için acele ettiği, hemen umûmunun şapka giydiği iddiaları havada kalmıştır. Teklif sahibi Refik Koraltan'ın, "Artık onu milletin başından alacak hiç bir el kalmamıştır ve bunu milletin başından alacak el hangi el ise millet onu dâima kıracaktır" şeklindeki iddiâsı gerçekleşmemiştir. Millet hiç bir ele ihtiyâcı olmadan, başına zorla geçirilen şapkayı yırtıp atmış, başına şapka giydiren elleri oylarıyla kırmıştır.

1. Ordu Kumandanı Sakallı Nüreddin Paşa ve büyük bir kısmı şehit düştüğü için normal kadrosunun çok altına inmiş Karargâh heyeti, İzmir hükûmet binasının önünde.

Şimdi karşımızda hukukî bir tezad vardır. 671 sayılı kânun, Türk milletinin bütün fertlerine şapka giymeyi mecbur etmekte, TCK'nın 526. maddesi de kânuna muhâlefet edenlere

Zembilli Ali Efendiye göre şapka küfür alâmetlerindendi

30 lirayla 600 lira arasında değişen para veya hapis cezâsı verilmesini esas almaktadır. Kânuna muhâlefet edilmekte, ne var ki hiç kimseye de cezâ verilememektedir. Üstelik, Şapka Kânunu hem mer'iyettedir, hem de 1982 Anayasasının 174. maddesinde teminat altına alınmıştır. Bu tezâdı düzeltmek için 671 sayılı Şapka Kânunu ya kaldırılmalı veya gerekli tâdilat yapılarak, hukukun şeref ve haysiyeti korunmalı, müeyyidelerin tesirini kıracak hâdiselerin önüne geçilmelidir.

NÛREDDİN PAŞANIN SUÇU NE?

BU çalışmamızda maksadımız Sakallı Nûreddin Paşanın hayatını anlatmak olmadığı için mühim bir kaç noktayı ele almakla iktifâ ettik. Bize göre Nûreddin Paşanın hayatındaki üç safhanın büyük ehemmiyeti vardır: Büyük Taarruzda 1. Ordu Kumandanı olması, Bursa'dan müstakil mebus seçilmesi ve Meclisde Şapka İnkılâbına karşı çıkması.

Nûreddin Paşaya karşı "resmi tarih"in aldığı tavrın esâsını, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'taki ifâdeleri teşkil eder. Acaba Mustafa Kemal Paşa, niçin ona bu kadar hücum etmiştir? Bunun savaş sırasındaki başarısızlıklardan kaynaklandığını söylemek imkânsızdır. Nitekim bu hususa daha önce işâret ederek, Nûreddin Paşa'nın başarısız bir asker olmadığını belirttik. Ancak Nûreddin Paşa ile ilgili yazılanlardan, onun hiyerarşiye, mevzûâta ve ince politikanın icablarına fazla uymadığını anlamak mümkündür. Nitekim Garp Cephesi Kurmay Başkanı olan Asım (Gündüz) Paşa, Nûreddin Paşadan övgüyle bahsettikten sonra, "Fakat o da (Ali İhsan Paşa gibi) kendinde gizli bazı meziyetlerin bulunduğuna inanırdı" demiştir. Nûreddin Paşa gerçekten böyle bir havaya girmiş midir, yoksa onun dindarâne tavırları bu şekilde mi yorumlanmıştır, bilemiyoruz. Onun böyle değerlendirilmesinde iki şıkkın da kısmen

rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü tercüme-i hâlinde yer alan, kendisinin de iştirâkiyle kazanılan zaferleri şahsına hamlettiği şeklinde yorumlanabilecek ifâdeler, bu kanaatı kuvvetlendirmektedir.

Ancak onun her hâl ü kârda Nutuk'taki ağır ifâdeleri hak ettiğini söylemek mümkün değildir. Yine Âsım Paşanın "Büyük Taarruz'un devâmı sırasında kendi kendine kararlar almaya, emirler vermeye kalkmıştı. Halbuki bu savaş diğerlerine benzemeyen bir karakter taşıyordu. Biz herşeyi topluca düşünüp, enine boyuna ölçtükten sonra uyguluyorduk. Onu bu kadar serbest bırakamazdık" şeklindeki sözleri de ona yapılan hücumların haklılığını ortaya koymaz. Zirâ daha önce bahsettiğimiz gibi, Büyük Taarruz esnâsında hatâ ve kusurları görülen bir çok kumandan vardır. Ama hiç biri "zaferin şerefine katılmaya en az hakkı olanlardan biri" sözüne muhâtap olmamıştır. 1927'de böyle diyen Mustafa Kemal Paşa, 29 Aralık 1920'de Meclis Çerkez Ethem meselesini görüşürken şöyle demiştir.

EN KÜÇÜK HİZMETİ GEÇEN BİLE TAKDİR EDİLİYOR

"HERHALDE maksadımız da muvaffakiyetli hatveler (adımlar) atabilmek için gâyeye mâtuf en ufak bir hizmet sahibi olanları dahi büyük bir hürmet ve samimiyetle derâğuş etmek (kucaklamak) en birinci vazifemiz olmalıdır ve biz böyle telâkki ederiz" (Gizli Celse Zabıtları, c.1, s. 273)

M. Kemal Paşanın, Nutuk'tan yedi yıl önce söyledikleri budur. Acaba ne olmuştur da M.Kemal Paşa, yedi yıl sonra bu sözlerinin tamâmen zıddını sarfetmiştir.

Baştan beri bu suâlin cevâbını vermeye çalıştık. Nüreddin Paşanın asıl "suçu", Bursa'dan müstakil mebus olmak ve Meclis kürsüsünde şapka aleyhinde konuşma yapmaktır. Herkesin tek ses, tek kuvvet olduğu, bütün muhâliflerin susturulduğu bir devirde, onun hak ve hürriyetleri müdâfaa etmesi, inkılâpçıları ürkütmüştür. O kadar ki, Yahya Kemal, üzülen inkılâpçılara "teselli yazısı" bile yazmıştır.

DEVLET MEZARLIĞINA GÖMÜLME MESELESİ

NÜREDDİN Paşa ömrünün son yıllarını Kadıköy'de geçirdi. Evinin badanasını kendisi yapacak kadar fakr u zarûret içinde yaşayan Nüreddin Paşa, 18 Şubat 1932'de vefat etti.

Nüreddin Paşa, Milli Güvenlik Konseyinin 6 Kasım 1981'de kabul ettiği 2459 sayılı Devlet Mezarlığı Kânunu gereğince, mezarından alınarak, Atatürk Orman Çiftliğinde inşâ edilen Devlet Mezarlığına nakledilecekti. 7 Temmuz 1983'de Danışma Meclisinin 11 Ağustos 1983'de Milli Güvenlik Konseyinin kabul ettiği kânuna göre de Atatürk Araştırma Merkezi şeref üyesi sayılacaktı.

Ancak bunlar mümkün olmadı. Nüreddin Paşaya karşı tavrını tesbit ederken, Atatürk'ün Nutuk'taki hücumlarını esas kabul eden, Cumhuriyet gazetesinden Uğur Mumcu ve Nokta dergisinden Engin Ardıç, Nüreddin Paşanın Devlet Mezarlığına gömülmesine karşı çıkan yazılar kaleme aldılar. Bunlardan Engin Ardıç, 17 Mayıs 1987 tarihli Nokta'da kararı tenkid için "Vahdettin de Anıtkabir'e gömülmelidir (!)" başlıklı istihzâ ve hakaret dolu bir yazı neşretti. 16 Ekim 1988 tarihli Tempo dergisinde aynı mevzua temas eden Ardıç, Nüreddin Paşanın Devlet Mezarlığına gömülmesini önlediklerini belirttikten sonra, yine baştan sona terbiye sınırını zorlayan, araştırmadan uzak ve basit ifadelerle dolu bir yazı yayınlamıştı. Mustafa Kemal Paşanın Nutuk'taki ifâdelerinin, "Kemalistler"e ne şekilde tesir ettiğini anlamak bakımından, Büyük Taarruz'da 1. Ordu Kumandanı

olan Nüreddin Paşa için yazılan şu paragrafı ibret nazarınıza sunuyoruz:

"Aslında, Mustafa Kemal'in büyük söylevinde yerin dibine batırdığı, itin kulübesine sokup çıkardığı, domuzuna yobaz, Kurtuluş Savaşında yemediği halt, yapmadığı sersemlik kalmayan, 26 Ağustos sabahı bir taarruzu bile beceremeyip az kalsın, savaşı da, zaferi de, her birşeyi de tehlikeye atacak olan, Ali Kemal'i İzmit'te, Metropolit Hrisostomos'u İzmir'de linç ettiren, İzmir'i yaktırdığı, en azından yangının büyümesine göz yumduğu ileri sürülen Nüreddin Paşanın hani şu peygamber belinden geldiğini yayıp, 'İzmir Fatihi' diye kartlar bastırıp sonra da Mecliste çıkıp şapka giymem de giymem diye tutturan şaklabanın ne mal olduğunu yeniden hatırlatmak, gözler önüne sermek, yangından mal kaçırır gibi apar topar naylon torbalarla taşınan kahraman kemiklerine karışmasını önlemek onuru, Uğur Mumcu'nundur. Fakir yalnızca Mumcu'ya arka çıkmıştı." (Engin Ardıç, Tempo dergisi 16-22 Ekim 1988)

Kemalistler, Nüreddin Paşayı Devlet Mezarlığına naklettirmedik diye sevinedursunlar, merhumun da zâten böyle bir isteği yoktu. Şâyet nakil gerçekleşseydi, onun arzusuna muhâlefet edilmiş olurdu. Çünkü o, zaferden sonra İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendiye yazdığı açık mektupta, İzmir'de inşâ edilecek bir câmie gömülme arzusunu şu cümlelerle ifâde etmiştir:

"Mâruzâtıma şurada hâtime verirken tûl-i emel ile meşhun (dolu) olan beşeriyetin acz ve zaafını bendenize bir daha hissettiren bir emeli arz edeceğim: Mübarek İzmir'de inşâ olunacak câmi-i şerifin ve mektebin ve müştemilâtının bir kenarında iki arşınlık bir toprağa tasarruf etmek, emr-i Hak vukuunda oraya defnolunarak cesed ve rûhumla din ve vatanın o ulvî kapısında haksız ve muhteris Garbe karşı mânevî nigâhban (bekçi) olmak..."

Nüreddin Paşa, Devlet Mezarlığına gömülmedi, ancak onun İzmir'deki yapılacak bir câmiye gömülme arzusu da gerçekleşmedi. Devletin, kendi temelinde harcı olan gerçek kahramanlara gereken ilgiyi göstererek, onların hayatlarını bütün vuzuhuyla ortaya koyduğu gün, belki Sakallı Nüreddin Paşa'nın bu arzusu da gerçekleşebilir.

Tekke ve Türbeler
nasıl kapatıldı?

"Allah Allah" demek niçin yasaklandı?

İstiklâl Harbi esnâsında canıyla, kanıyla ve duâsıyla düşmana karşı savaşan tarîkat ehline, şeyhlere, hocalara, müridlere niçin yasak getirildi? Zafer için duâ eden şeyhlerin eline nasıl kelepçe vuruldu? Kuva-yı Milliyenin İstanbul'daki sığınağı olan Özbekler Tekkesini kapatmaktaki gâye neydi? Önce tarîkatları yasaklayıp, arkasından bütün İslâmî faaliyetlere "tarikatçılık" damgası vurarak, dinî hizmetleri yok etmek isteyenler nasıl başarısız oldu? İslâmî unsurlarla dindışı meseleleri aynı kategoriye koyup zihinleri bulandırmak isteyenler neleri hedef almışlardı? Ülkedeki bütün türbeleri kapatmaya varacak kadar geçmişe düşman olmanın hikmeti neydi? Dünyanın en büyük, en âdil devletlerinden birini kuran Osmanlı pâdişahlarının türbelerini bile kapatacak kadar kin ve gayz beslemenin altında yatan sır nedir? Ve bir inkılâp kânununun delinişi, türbelerin tekrâr açılışı...

Millet yasakları deldi geçti

TARİH 8 Temmuz 1920. Asırlarca Osmanlının idâresi altında yaşayan Yunanlılar, artık çatırdayan bu ulu devletin ilk payitahtlarından olan Bursa'yı işgâle muvaffak oluyorlar. Yunan askerleri, Bursa'yı işgal etmenin verdiği zevk ve neşe içindeler. Aynı zevki yaşayan İşgal Kuvvetleri kumandanı ve Venizelos'un oğlu Sofokles, altı asır yaşayan koca devletin kurucusu Osman Gazi Hazretlerinin türbesine giriyor. Girer girmez Ulu Sultanın sandukasını galiz küfürlerle tekmeleyerek: "Kalk da milletini kurtar" diye haykırıyor ve gazetecilere kasılarak bir de hâtıra fotoğrafı çektiriyor.

Ciğer paralayan bu hâdiseye üzülen sâdece Müslüman milletimiz değildir. Bir Türk dostu olan Piyer Loti de, Hıristiyan olmasına rağmen, Yunanlılara karşı Türkleri tutuyor, Bursa'nın işgâline derinden üzülüyordu. 26 Aralık 1921'de kendisini ziyâret eden Müfide Ferid Tek'e, Yunanlıların Bursa'daki tahribatlarına dâir en küçük teferruâtı bile soruyordu. Mehmed Çelebi'nin medfun olduğu Yeşil Türbenin tahrib edildiği yolundaki söylentileri duyunca, az kalsın bayılıyordu. Piyer Loti'ye bir şey olmasından korkan Müfide Ferid, tekrar tekrar bunun bir rivâyetten ibâret olduğunu söylemişse de, o, tatmin olmuyor, "Derhal araştırıp bana bildirin" demekten kendisini alamıyordu.

Yıl 1925. Artık Millî Mücâdele zaferle neticelenmiş, Osman Gazi'nin türbesini işgal edenler kovulmuş; Allah için savaşan milletin topyekûn gayretleriyle, ülke düşmandan temizlenmişti. Kasım'ın 30'unda toplanan Meclis, Sofokles'in tahrib ettiği, Piyer Loti'nin tahrib oldu diye üzüntüsünden bayıldığı türbelerin kapısına kilit vurmayı kânunlaştırıyordu. Türbelere farklı bakan iki Hıristiyandan, Sofokles'in tavrına yakın bir anlayışı benimseyen Meclis, Yunan palikaryalarına karşı Türkiye'yi destekleyen Piyer Loti'nin üzüntüsünü yaşamıyordu.

Hem de, sâdece bir türbe değil, binlerce türbe kapatılırken...

Kapatılan yalnız türbeler değildi. Onlarla birlikte tekke ve zâviyelerin dinle ilgili bir çok ünvan ve bu ünvanlarla îfâ edilen vazifeler yasaklanıyordu.

30 Kasım 1925 yılında kabul edilen "Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dâir Kânun"unun çıkarılış maksadı neydi? Sonraki yıllarda eklenen fıkralarla bu "inkılâp kânunu" nasıl delindi? Kânûnun tatbikiyle doğan sıkıntılar ve milletin baskısıyla meydana gelen değişiklikler nelerdi? Suçlanan dinî müesseselerin ve yasaklanan dinî hizmetlerin asıl mâhiyeti neydi?

Yıldırım Bayezid'in Ankara'da Timur'a yenilmesinden sonra dağılan devleti yeniden toparlayan Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'daki türbesi "Yeşil Türbe" adıyla bilinliyor.

Yukarıdaki sorulara cevap arayacağımız bu önce yeni Türkiye Cumhuriyetinin tekke ve türbelere karşı aldığı tavrı, kânunun çıkarılışını, tatbikini ele alacağız.

TEDRİCİ KAPATMA

TEKKE ve zâviyeler 3 Mart 1924'de kurulan Diyânet İşleri Başkanlığına bağlanarak kontrol altına alındı. Bir yıl sonra da tamamen kapatılarak, peşinden kânun çıkartıldı.

Atatürk, her inkılâp öncesinde olduğu gibi, tekke ve türbelerin kapatılmasına dâir kânun çıkmadan evvelde, yurt içinde yaptığı gezilerde ve toplantılarda kamuoyu teşekkül ettirmeye başlamıştı. 1925 Ağustos'unun son günlerinde Kastamonu ve kazalarını gezen Atatürk, yaptığı konuşmalarda, Şapka İktisâı (giyilmesi) ile Tekke ve Türbelerin Kapatılması Kânunlarına zemin hazırlıyordu. Seyahati esnâsında devamlı şapkalı gezen Atatürk, o günkü kıyâfetin millî ve medenî olmadığını ileri sürüyor, tarikatlar ve şeyhler aleyhinde konuşmalar yapıyordu.

Kastamonu gezisinin son günü olan 30 Ağustos 1925'de Cumhuriyet Halk Partisi binâsında konuşan Atatürk, üç ay sonra gerçekleşecek inkılâp kânûnuyla ilgili şöyle diyordu:

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gâyesi Türkiye Cumhuriyetini tamâmen asrî ve bütün mânâ ve şekilleriyle mükemmel bir topluluk hâline getirmektir. Bunu kabul etmiyen zihniyetleri, darmadağın etmek zarûridir. Şimdiye kadar dimağları paslandıran, uyuşturan bunlar olmuştur. Herhalde zihinlerde mevcut hurâfeler bertaraf edilecektir. Çünkü onlar çıkarılmadıkça dimağlara gerçeğin ışıklarını yerleştirmek imkânsızdır." (Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hâtıralar*, c.1, s.267)

Bu konuşmasında, hurâfe olarak vasıflandırdığı davranışlardan misaller veren Atatürk, türbelerden ve evliyâlardan bahsederek, "Ölülerden yardım istemek, medenî bir topluluk için şeyndir" demiş ve şöyle devam etmiştir:

"Mevcut tarikatların gâyesi, kendilerine tâbi olan kimseleri dünyada ve mânevi hayatta saâdete ulaştırmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin ve fennin bütün şümûlü ile medeniyetin parlak ışıkları karşısında filân ve filân şeyhin irşâdında maddî ve mâ-

nevî saâdet arayacak kadar iptidâî insanların. Türk medenî topluluğunda mevcut olduğunu asla kabul etmiyorum.

"Arkadaşlar, efendiler ve ey millet! İyi bilinız ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler ve mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat, medeniyet tarikidir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak, insan olmak için kâfîdir; tarikat reisleri bu dediğim hakikati bütün açıklığı ile idrak edecek, kendiliğinden derhal tekkelerini kapatacak ve müridlerinin artık olgunluğa kavuştuklarını elbette kabul edeceklerdir."

Atatürk'ün bu son cümlesinin mânâsı açıktı. Şeyhlerin kânundan önce tekkelerine kilit vurmalarını istiyordu. Şâyet vurmazlarsa, Atatürk'ün 1 Kasım 1922'de dediği gibi, "Hakikat yine usulü dâiresinde ifâ olunacak"tı. Ama "ihtimal bazı kafalar kesilecek"ti.

DİNÎ HİZMETLERİN RESMÎLEŞTİRİLMESİ

DİNÎ hizmetlerde çalışan vazifelilerin dâima kendi kontrolünde olmasını isteyen Atatürk, devlet memuru olmayan şeyh ve hocalara da şöyle sesleniyordu:

"Cumhuriyet Hükûmetinde Diyânet İşleri Başkanlığı vardır. Bu makâmın kendisine bağlı müftü, hatip, imam gibi vazifeli birçok memurları bulunmaktadır; bu vazifeli zatların bilgi dereceleri mâlûmdur. Ancak bu yolda vazifeli olmayan birçok insanlar dahi görüyorum ki onların kıyâfetini kullanmakta devam ediyorlar; bu gibilerin içinde çok câhil hattâ ümmî olanlarına tesâdüf ettim. Bilhassa bu gibi câhiller, bazı yerlerde, halkın temsilcileri imiş gibi, onların önüne düşüyor, halkla doğrudan doğruya te-

Osman Gazinin türbesine giren Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı ve Venizelos'un oğlu Sofokles, "kalk da milletini kurtar" diyerek ulu sultanın sandukasını tekmelemişti.

Ya tekkeler kapanacak ya da kelleler uçurulacaktı

masa adetâ mânî olmak sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak isterim: Bu sıfat ve selâhiyeti kimden ve nereden almışlardır?

"Bilindiği gibi, milletin temsilcileri, bizzat seçtikleri mebuslar, onların teşkil ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Meclisin itimâdına mazhar bulunan Cumhuriyet Hükûmetidir; bir de mahallî belediye reisleri ve heyetleri vardır. Binâenaleyh millete hatırlatmak isterim ki, bu lâubâlîliğe müsaade etmek asla câiz değildir. Herhalde selâhiyet sahibi olmayan bu kimselerin, vazifeli olan zatlar ile aynı kisveyi taşımalarındaki mah-

zuru hükûmetin dikkatine arzedeceğim."

Nitekim Atatürk bu konuşmadan iki gün sonra, mevzuu Bakanlar Kuruluna getirdi. Atatürk, şu hususların Bakanlar Kurulu kararı olarak çıkmasını istiyordu:

1. Bütün tekke ve zâviyelerle türbeler kapatılacaktır.

2. Din bilginleri kisvesi sayılan sarık ve cübbeyi diyânet işleri reisi ile müftüler, hatip ve imamlar gibi vazifeli olanlardan başka hiç kimse giyemeyecektir.

PİYER LOTİ— Yeşil türbenin tahrib edildiği yolundaki söylentiyi duyunca üzüntüsünden neredeyse bayılacaktı.

Ecdat düşmanlığına en büyük vesika

HAMDULLAH SUBHİ'NİN İTİRÂZI

ATATÜRK, Osmanlı Devleti ve cemiyetinden geriye kalan izleri tamâmen silmek istiyordu. Saltanat ve Hilâfetin kaldırılmasıyla, Osmanlıların hayatta olanlarının faaliyetlerini ortadan kaldırmış, İcrâ Vekillerine getirdiği bu teklifiyle de, devletin kuruluşundan yıkılışına kadar vazife görmüş pâdişah, vezir ve hânedâna mensup bütün Osmanlı soyunun türbelerini kapatmak istiyordu. Sınıf arkadaşı olan Asım (Gündüz) Paşanın ifâdesiyle Atatürk, "Osmanlıları asla sevmezdi". Böylece Osmanlıların dirisini olduğu gibi, ölülerinin de milletten kopmasını sağlayacaktı.

Atatürk, diğer maddelerle dinimizde sünnet olan ve İslâmî an'aneleri yaşatan sarık ve cübbe gibi dinî kıyâfetleri sâdece din vazifelilerine ve vazife ânına münhasır kılmak, devlet memurlarına da şapka takmayı mecbûrî hâle getirmek istiyordu. Bu arada tekke ve türbeler de kapanacaktı.

Mevzuun Bakanlar Kurulunda görüşüldüğü esnâda beklenmeyen bir hâdise oldu. Bütün bakanlar, Atatürk'ün teklif ettiği maddelerin kararnâme olarak neşredilmesine taraftardı. Ancak Maârif Vekili Hamdullah Subhi (Tanrıöver) Bey, pâdişah türbelerinin kapatılmasına karşı çıkıyordu. O güne kadar Atatürk'ün bütün icraatlarını destekleyen ve bundan sonra da destekleyecek olan Hamdullah Subhi, aralarındaki münâkaşayı şöyle anlatmıştır:

"Haber almıştık. Heyeti Vekilenin bu toplantısına Mustafa Kemal Paşa da iştirâk edecek. Onun Vekiller Heyetine gelmesi çok mühim bir meselenin konuşulacağına veya ağır bir kânun tasarısının geçirileceğine delâlet ederdi. Muayyen saatte o içeri girdi. Çünkü Vekiller Heyetinin müzâkeresine türbelerin kapatılmasına dâir kânun tasarısı arzolunmuştu. Söz aldım. İçtimâa riyâset eden Mustafa Kemal Paşa'ya sordum:

" 'Paşam, bu kânunda vuzuhsuz bir nokta mevcut olduğunu zannediyorum: Hangi türbeler mevzubahis? İstanbul'da bizim mahallede Bukağalı Dede Türbesi vardır. Bu zat kimdir, bilmiyorum. Hayatta zavallı insanlara ümid vermiş, teselli vermiş azizlerden biri midir? Sözleri anlaşılmadığı için kendisine kerâmet atfedilmiş meczublardan biri midir? Bunu ne ben biliyorum, ne de bilene rastgeldim. Selâmî Dede, Merkez Efendi, Baba Haydar türbeleri mi? Yoksa tarı-

Atatürk, Hamdullah Suphi'nin itirazına kulak asmadı

himizi yapan, bize kurtardığınız vatanı bırakan, isimleri milletimizin şereflerini teşkil eden tarihî kimseler mi? Bunu lûtfen tasrih eder misiniz?'

"O, bana bir cümle içinde sert bir bakışla ve dik bir sesle:

" 'Hepsi' dedi. 'Bütün türbeler.'

yok. Şehirlerin belediye bahçelerinde memleket büyüklerinin heykelleri yok. Müzeler, eserleri ile doludur. Fakat evleri bir ziyâretgâh hâline getirilmemiştir. Büyükleri, çocuklarımıza tanıtmak için onların yalnız kemikleri dağılmış birer türbeleri var. Onu da kaparsanız yeni nesli nasıl yetiştireceğiz?

" 'Paşam, başta saydıklarımın türbelerini kapatmak değil, bu türbeleri temel taşlarına kadar söktürseniz itiraz etmek benim aklımdan geçmez. Fakat öbürleri bize bir vatan bıraktıkları için size bir vatan kurtarmak imkânını veren tarihimizin, mâzimizin sahibi olan büyük insanlar... Onların türbeleri nasıl kapatılır? Ben, iki erkek çocuk babasıyım. Beş mektepte hocalık ettim. Hocalık ile hayatımın sonunu bulacağımı sanıyorum. Memleketin gençlerine, o memleketi bir devlet olarak, bir vatan olarak kendisine verenlerin kim olduğunu öğretmek için benim elimde ressamlığım

" 'Düşünüyorum: Bizim memleketimiz büyük adamlarını tanımak için ne kadar fakirdir, çâresizdir. Avrupa'da, kendisine benzemek istediğimiz o diyarda ölmüş büyüklerin adları birer ziyâretgâhtır. Onların elleri sürülen eşya mukaddesat sırasına geçmiştir. Seyranlarda bir baba, bir mektep hocası çocuklarını bir heykelin karşısına götürür, tunca, mermere geçen hizmet sahibinin tercüme-i hâlini anlatır. Onların müzelerde resimleri teşhir edilmiştir.

" 'Bunlardan hiçbiri bizde yok. Koskoca bir mâzi göçüp gitmiş, binlerce vatan hâdiminin mezar taşlarına yalnız isimleri yazılmış ve başlarına ka-

vuklar veya fesler geçirilmiş, fakat yüzleri yok. Bu sebeple yüzlerini tanımak bile muhaldir. Elimizde yalnız bir köşe vardı: Onların türbeleri!.. Hiç olmazsa yavrularımızı, gençlerimizi bu türbelere götürüyor ve oradaki kemiğin karşısında yine mâzi ve tarih hissini veren düşüncelerimizi anlatabiliyorduk. Demek bunların da kapısını artık örtülü bulacağız.'

"Reisimizin çok kızdığını, sâbit bakışından ve çatılmış kaşlarından seyrediyordum. Başvekil [İnönü] Paşa seslendi:

" 'Hamdullah Subhi Bey, buraya gelip oturur musunuz?

"Kenardan bir iskemle çekti. Bana yanında yer verdi, gittim, onun yanına oturdum. İsmet Paşa, masanın altından dizime hafif bir yumruk dokundurdu. Devlet Reisi hâlâ yüzüme bakıyordu.

" 'On sene bekle, bütün türbeleri sana vereceğim' dedi.

"Teessürle mukâbele ettim:

" 'Paşam, demek bütün söylediklerim yanlış anlaşıldı. Benim hiç bir türbeye ihtiyâcım yok. Demin size tarihimizi yapmışlar derken hatırladığım isimlerin sahipleri çocukluğumdan, gençliğimden beri gönlümde boydan boya uzanmış yatıyorlar. Onların türbeleri benim içimdedir.'

"Gâzi Paşa diğer arkadaşlara sordu:

" 'Başka söz isteyen var mı?'

"Söz isteyen olmadı. 'O halde reyinize koyuyorum' dedi ve kânuna geçti." (Mustafa Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.2, s.302-304)

Atatürk, Hamdullah Subhi'nin dikkat çektiği hususları nazara almadı. Neticede, 2 Eylül 1925 tarihli 2493 sayılı İcrâ Vekilleri Kararı çıkarıldı. Atatürk, on yıl sonra, 1935'de türbelerin hiçbirini Hamdullah Subhi'ye vermedi. Zâten o yıllarda Hamdullah Subhi Maârif Vekilliğinde bulunmuyordu.Tartışmadan üç ay 20 gün sonra vazifeden alınmış, yerine Mustafa Necâti Bey getirilmişti. Vazifeden a-

Atatürk verdiği sözü tutmadı

ASIM GÜNDÜZ PAŞA— Atatürk Osmanlıları asla sevmezdi.

lınmasında bazı dedikoduların rol oynadığı ileri sürülmüştür.

Tekke ve zâviyelerin Diyânet İşleri Başkanlığına bağlandığını daha önce belirtmiştik. Nitekim bahis mevzuu kararı, bir beyannâme yayınlayarak duyuran Diyânet İşleri Başkanlığı, İcrâ Vekillerinin kararnâmesini şöyle açıklamıştır:

"Tekke ve zâviyeler hakkında kararnâme:

Madde: 1 Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf sûretiyle inşâ edilmiş ve gerek şeyhin mülkü olarak

"Allah, Allah" sesleri baskıyla susturuldu

tapu ve tahtı temlikinde bulunmuş olan bilumum tekaya ve zevaya bilâistisnâ kâmilen kapatılmıştır. Ancak vaktiyle câmi ve mescid olarak inşâ edilmişken; bilâhare meşihat ihdâsı sûretiyle hem câmi, hem tekke olarak kullanılanlar yalnız câmi ve mescid olarak kullanılacaktır.

Madde: 2 Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde hiç bir tarikat, bunlara mensup hiç bir şeyh, derviş ve mürid yoktur. Bu sınıflara âit hususî kisveler ve ünvanlar mülgâ ve memnûdur.

Madde: 3 Kapatılan tekke ve zâviyelerin vakfiyelerinde şeyhin ikâmetine mahsus ayrıca meşruta varsa, bunlarda evvelce şeyh olanlar kaydı hayat şartıyla ikâmet edebileceklerdir. Şeyhin evlâdı vakfiyeden ise, bugün zâtına mahsus vazifesi kezâlik kaydı hayat şartıyla kendisine verileceği gibi vakfiyelerinde münderiç şerâite tevfikan yine evlâdı vakıftan mürtazikası varsa onların da muhassasatı tevsiye olunacaktır.

Madde: 4 Bu kabil kapatılmış binâlardan mektep ittihâzına elverişli olanlar mektep olarak kullanılacak ve elverişli olmayanları 19 Mayıs 1327 (1 Haziran 1911) tarihli kânun maddesine tevfikan Vakıflar Umum Müdürlüğü nakit ile değiştirerek hâsıl olacak para ile köylerden başlayarak icab eden mahallere mektepler inşâ edilecektir.

Madde: 5 Geçmiş sultanların türbeleri kapatılmıştır. Kezâlik cer ve menfaat için vesile olarak veya bir tekke ve tarikata mesned olmak üzere kullanılan türbeler dâhi kapatılmıştır. Bütün türbelerden kıymeti hâiz olanını muhâfaza ve idâme işi Maârif Vekaletine âittir.

HAMDULLAH SUBHİ TANRIÖVER— Padişah türbelerinin kapatılmasına karşı çıkarak Atatürk'e muhâlefet etmişti.

İcra Vekillerinin kararıyla, Peygamber (a.s.m.) müjdesine mazhar olmuş Fâtih'in, İslâm birliğini sağlayan Yavuz'un türbelerinin yanısıra Mihmandar-ı Nebevî olan Eyüp Sultan'ın türbesi de kapatılmıştı.

Madde: 6 Türbedarlık mülgâdır. Bugün türbedarlık cihetine hâiz bulunanların tahsisatlarının tesviyesine devam olunacaktır. Şu kadar var ki, bu türbedarlıklar câmi ve mescidlerde inhilâl edecek [boşalacak] imâmet, müezzin, kayyım gibi vazifelere Diyânet İşleri Riyasetince tercihan tâyin edileceklerdir. Ve tâyinler ânında türbedarlığa âit tahsisat kesilecektir."

Görüldüğü gibi herşey gayet ince plân ve program dâhilinde yapılmakta, tekke ve zâviyeler önce Diyânet'e bağlanmakta, sonra da onları kapatan karar, bu müessese vâsıtasıyla duyurulmaktadır. Bu durum, hem tepkiyi azaltmak, hem de kararın kitle-

ler tarafından benimsenmesine yol açmak bakımından enteresandır.

TAKRİRİ SÜKÛN KÂNUNUNUN FAYDASI!

CUMHURİYETİN kuruluşundan beri yapılan icraat ve inkılâpların dini hedef aldığını, ülkenin giderek Garplılaştığını düşünen bazı kimseler, tepkilerini, isyanlarla dile getirdiler. Din duyguları kuvvetli olan Şark bölgesindeki vatandaşlarımızdan bir kısmı hükûmetin faaliyetlerine karşı çıkınca, 4 Mart 1925'de Takriri Sükun Kânunu çıkarıldı. Bu kânun, hükûmete iki yıl için fevkalâde selâhiyetler veriyordu. Kânuna dayanılarak biri Şeyh Said'in isyan ettiği Doğu bölgesinde, diğeri Ankara'da olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi kuruldu. İnkılâplara karşı çıkanlar şiddetli cezâlara çarptırılıyordu. 25 Kasım 1925'de Şapka Kânunu çıkarılmış, şapka giymeyenlere idâma varan cezâlar verilmişti. İşte tekke ve türbelerin kapatılmasına dâir olan Bakanlar Kurulu kararı ve bilâhere çıkarılan kânun, Takriri Sükunun sağladığı suskunluk devrinde çıkarılmıştır.

Pâdişâh türbelerinin kapatılmasına itiraz ettikten üç ay yirmi gün sonra vazifeden alınan Hamdullah Suphi'nin yerine Mustafa Necâti Bey Mâarif Vekilliğine tâyin edildi.

Tarîkatlara vurulan darbede Takrir-i Sükunun payı büyük!

Nitekim Atatürk, 1927'deki CHP Kurultayında, bu hususta şunları kaydetmiştir:

"Tekke ve zâviyelerle, türbelerin seddi ve alelumun tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık ve ilâ... gibi bir takım ünvanların men ve ilgâsı da Takriri Sükun Kânunu devrinde yapılmıştır.

"Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılara tâli ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medeni bir millet nazarıyla bakılabilir mi? Milletimizi, yanlış mânâda gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anâsır ve müessesat, yeni Türkiye devletinde, Türk Cumhuriyetinde idâme edilmeli miydi? Buna atfı ehemmiyet etmemek, terakki ve teceddüt nâmına en büyük ve gayri kâbili telâfi hatâ olmaz mıydı? İşte, biz, Takriri Sükun Kânununun mer'iyetinden istifâde ettik ise, bu tarihî hatâyı irtikab etmemek için; milletimizin nâsiyesini olduğu gibi açık ve pak göstermek için; milletimizin müteassıp ve Kurunu Vustâî [Ortaçağa ait] zihniyette olmadığını isbat etmek için istifâde ettik." (Nutuk, c.2., s.896)

KÂNUN ÇIKIYOR

DAHA önce şapkayla ilgili kânun teklifini vererek 25 Kasım 1925'de inkılâbın gerçekleşmesine vesile olan

Konya mebusu Refik (Koraltan) Bey, 15 Kasım 1925'de de tekke, zâviye ve türbelerin kapatılmasına dâir kânun teklifini vermişti. Teklifte şöyle deniyordu:

"Tekkeler ve zâviyeler gibi İslâmın zarûretlerinden olmayan müesseselerin, irşad etme adı altında düşünce kargaşalığına ve siyâsî maksatlara yönelmeye ne kadar uygun olduğunu, mal ve can açısından bir çok fedâkârlıkları gerektiren son irticâ hâdisesi [Şeyh Said İsyânı] yeniden gösterdi ve vatan ve devletin selâmeti ve rahatını düşünenlerin dikkatini çekti. Doğu İstiklâl Mahkemesinin bu sebeple kendi selâhiyet sahası içindeki tekke ve zâviyelerin kapatılmasına karar verdiği bilinmektedir. Ankara İstiklâl Mahkemesi de tekkelerin ve zâviyelerin kapatılması gereğine hükûmetin dikkatini çekmiştir."

Görüldüğü gibi teklifin gerekçesinde, tarikat ehlinin toplanıp zikrettiği tekke ve zâviyeler, yanlış değerlendirilmekte, buraları kapatmak için, uydurulan veya mübâlâğalı bahâneler zikredilmektedir.

Gerekçenin devâmında, tarikat mensuplarının arasında çok sayıda masûm kimselerin bulunduğu, ancak bunların kasıtlı kimseler tarafından doğru yoldan saptırıldığı, ulemâ kıyâfetini giyen herkesin âlim gibi hareket ederek karışıklık çıkardığı, çağdaş ve medenî olan çevrelerce hiçbirinde bu gibi hâdise ve müesseselere tahammül edilmediği ileri sürülmüş, binâenaleyh kânunun kabul edilmesi istenmiştir.

Meclis Riyâsetine sunulan teklif şöyleydi:

"Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf sûretiyle, gerek mülk olarak şeyhinin tahtı tasarrufunda, suveri aharla te'sis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zâviyeler, sâhiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları bâki kalmak üzere kâmilen seddedilmiştir. Bunlardan usûlü mevzuası dâiresinde fiilhal câmi veyâ mescid olarak istimâl edilenler ibkâ edilir.

"Alelumum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müridlik gibi ünvan ve sıfatlar ve bu sıfatlara âit hizmet ifâ ve kisve iktisâı [giyilmesi] memnûnudur. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde selâtine [sultanlara] âit veya bir tarikata veyâhut cerri menfaate müstenid olan türbeler dahi dâhil olduğu halde bilumum türbeler mesdud [kapalı] ve türbedarlıklar mülgâdır [kaldırılmıştır]. Seddedilmiş olan tekke ve zâviyeleri veya türbeleri açanlar veyâhut bunları yeniden ihdas edenler veya âyin-i tarikat icrâsına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler, şeyh, derviş, mürid, türbedar ünvanlarını taşıyanlar, veya bunlara mahsus bunlara hidemâtı ifâ veya kıyâfet iktisâ eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezâyı nakdî ile cezâlandırılırlar."

Elifi görse mertek sananlar ahkâm kesmeye başladılar

REFİK BEY— Nüreddin Paşa'yı tahkir ve tahrik edici konuşmasıyla Mecliste bir hâdise çıkarmak istiyordu.

Görüldüğü gibi kökleri en az 12 asır öncesine uzanan, Allah'ı zikir ve tefekkür esasına dayandığı için, bir bakıma insanlıkla yaşıt olan dinî müessese ve hizmetler "yasak" şümulüne alınıyordu. Elbette böyle müesseseler ve ünvanlar, "Kaldırdık, kapattık, yasakladık" demekle hemen kalkıverecek, kapanıverecek değildi. Meselenin bu cihetine ve itham edilen dinî müessese ve hizmetlerin asıl veçhelerine ileride temas edeceğimiz için, kânunun kabuledilişi seyrini anlatmaya devam ediyoruz.

KÂNUNUN MÜZÂKERESİ

30 KASIM 1925'de toplanan Meclis, bahis mevzûu kânun teklifini müzakere etti. İlk önce kürsüye çıkan kânun teklifini veren Refik Bey, beş gün önce görüşülen şapka teklifine karşı çıkan Nûreddin Paşaya sataşmaya başlamıştı. Refik Bey, Büyük Taarruzda 1. Ordu Kumandanı olan Nureddin Paşayı suçlayıcı, aşağılayıcı ifâdelerle dolu konuşmasında, bütün gücüyle onu tahrik etmeye çalışmaktaydı:

SAYFALAR ARASINDA

Falcılık ve büyü

TEKKE ve Türbeleri Kapatmaya Dâir Kânunda yasaklanan işlerden bir kısmı da, "falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gâibden haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık" şeklinde ifâde edilen fiillerdi. bunların bir kısmının zâten İslâmda yeri yoktur. Bir kısmı ise bazılarınca sûiistimal ediliyordu. Farklı mütâlea edilmesi gereken hususların, aynı kategoriye alınarak toptan itham edilmesi zihinleri karıştırdığından bu hususların izah edilmesi gerekmektedir.

FALCILIK-BÜYÜCÜLÜK

FALÇILIK, eskiden yazılı oklarla, günümüzde ise yıldız, kahve, bakla, iskambil kâğıdı gibi vâsıtalarla yapılan gâibden haber verme işidir. Gaybı bilmek ve gâibden haber vermek Allah'a mahsus olduğundan fal ve falcılığın dinimizde yeri yoktur. Kur'an-ı Kerim'de, Mâide Sûresinin 3. âyetinde falcılık haram kılınmıştır. Şu halde, İslâmda olmayan bir şeyi İslâmdanmış gibi gösterip, "şeyhlik, müridlik, dervişlik" gibi dinle ilgili kelimelerin hemen peşinden kânun metnine sokmak, avam tâbirle şapla şekeri birbirine karıştırmaktan başka bir şey değildir.

İslâm dini büyüyü (sihir) inkâr etmemiş, fakat yasaklamıştır. Yani sihir denilen ve "bir takım acayip işler vâsıtasıyla alışılan ve bilinene uymayan tesirler meydana getiren" faaliyetler vardır; ancak bu vâsıtayı kullanmak haramdır. Nitekim Felâk ve Nâs Sureleri, Peygamberimize (a.s.m.) yapılan bir büyünün akim kalması için nâzil olmuştur. Tâhâ Sûresinin 69. âyeti sihirbazların felâh bulmayacağını beyan ederken, Peygamberimiz de (a.s.m.) büyü yapmayı ferdleri ve cemiyeti mahveden yedi şeyden biri saymıştır.

Falcılık hususunda dediğimiz gibi, büyücülüğün de tarikatlarla beraber zikredilmesi mânâsızdır.

Falcılık bizzat kânunla yasaklandığına göre, hergün yıldız falına hususi yer ayıran gazetelerin, bu sahada çıkan dergilerin suç şümulüne girdiğini, ama kimsenin bir şey yapmadığını da hatırlatalım.

"Kânun okunurken merakla dinledim. Kürsü-yü milleti sûistimal ile, kendisine siper ittihaz ederek buradan milletin arasına nifak ve şikak saçmak isteyen ve geçenki kânun münâsebetiyle milleti idlâle [saptırmaya] sâî [çalışan] fikirleri kürsü-yü milletten neşretmek isteyen Nüreddin Paşa, kendisi için müsâit olan bu kânundan istifâde ederek yine kürsüyü millete sığınarak yine milletin arasına bomba atacak mıdır? Fakat baktım Paşa yapacağını yapmış, maksadını istihsal etmiş, milletin kabul ettiği, hırzıcan ederek [canı gibi koruyarak] giydiği şapkayı bahâne ederek milletin arasındaki bir takım gâfil ve masumları ifsat ve idlâl için yapacağını yapmıştır."

NÜREDDİN PAŞA— Şapka inkılâbına karşı çıkması, inkılâpçıların fenâ halde canlarını sıkmıştı.

Sırtını silâha dayayanlar efelik taslıyordu

Nüreddin Paşanın, millete zorla şapka giydirmenin Anayasada yer alan hak ve hürriyetlere aykırı olduğu yolundaki görüşünü yanlış yorumlayan ve onu "milletin kafasını karıştırmak, bölücülük yapmak" şeklinde anlayan Refik Bey, ağır konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

"Bugünkü Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin neşrettiği gibi Sivas'da ve Erzurum'da, şurada burada bazı masumlar, sırf burada yapılan tahrikâmiz [kışkırtıcı] irticâkâr fikirlerin tesiriyle idlâl edilerek [saptırılarak] ahkâmı kânuniyeye karşı hareket ederek mücrim olmuşlar, bunlardan bazıları idam bile edilmişlerdir. Nüreddin Paşa maksadını bu süretle istihsal etmiştir."

KİM GERİCİ, KİM İLERİCİ?

SIRTINI devlete hâkim olan güçlere dayayan Refik Bey, meydan okumaya kalkışmış ve "İşte buradan soruyorum. Paşa, tekkelerin, zâviyelerin, türbelerin seddini teklif ettiğim kânunda, bu maksad-ı irticâkâraneniz için çok müsâit bir zemin-i tahriktir. Niçin çıkıp da, kendinizi burada, bu vesileden bilistifâde bir daha göstermiyorsunuz?" diyecek kadar ileri gitmişti.

Ne gariptir ki, hak ve hürriyetleri çiğnemek, kendi keyfî isteklerini kânunlaştırmak isteyenler; haksızlığa ve baskıya itiraz edenleri susturmak için, dâima "irticâ suçlaması" yapmışlar, hürriyeti ve eşitliği savunanlara "gerici" demişlerdir. Aslında hakiki gerici, "kıyâfet hürriyetini" müdâfaa eden Nüreddin Paşa değil, şapka giymiyor diye masum insanları idam edenler ve bu haksızlığı savunan Refik Beydir. Ne var ki, o günün seçim sistemi, milletin irâdesinden ziyâde, Mustafa Kemal Paşanın arzusuna uygun kimselerin Meclise girmesine imkân verdiği için, mebuslar susmuş, Nüreddin Paşanın fikrini destekleyen bir mebus çıkmamıştır.

Refik Bey, şöyle devam ediyordu:

"Arkadaşlar, çok açık söylemek mecbûriyetindeyiz. Zaman zaman mil-

letin huzur ve sükûnunu ihlâl eden vekayi ve hâdisat, işte böyle tahrikat neticesi olmuştur. İşte burada, bu kürsüde söylenilen sözler olmuştur. Bu kürsüde kastı irticâ ile söylenen sözler muhâkemesi noksan vatandaşları idlâl ve iğfal etmiştir [aldatmıştır]. Ne günâhı vardır Sivas'ta asılan Necâti'nin, ne günâhı vardır Erzurum'da asılan bir kaç mâsumun? Doğrudan doğruya Nüreddin Paşa tarafından verilen takrir, memleketin dört köşesine yayılmış ve 'Efendiler görüyorsunuz ya, bu kânun [Şapka Kânunu] Teşkilâtı Esâsiye Kânununa münâfidir, bu kânun hürriyeti vicdana münâfidir, fakat ne yapayım, kabul etmişlerdir, giyiyorlar' denmiştir. Paşa milletin içine nifak kundağı sokmuştur. İrticâ fikrini neşretmiştir. Bu kürsü-yü milleti sûiistimal etmiştir. Geliniz Paşa, sizden sual ediyorum, sizinle konuşacak, milletin dökülen kanlarını soracak zamandayız. Geliniz, cevap veriniz."

Cumhuriyet rejimini kafa uçurmak sanıyorlardı

Daha sonra konuşan Rize mebusu Ekrem Bey, söze tarikat ve tekkeleri suçlayarak başladı. Ekrem Beyin konuşması, bilhassa bugünkü durumla o günkü anlayışın mukâyesesi bakımından dikkat çekici:

"Şüphesiz bugün Cumhuriyet tarihine mühim bir kânun daha ilâve ediliyor. Artık bundan sonra şeyh ve tekke ismi kalmayacaktır. Bunu görmekle mesudum. Tekkeler şimdiye kadar en iğrenç içtimâi sahnelere yuva olmuş, memleketin en buhranlı zamanlarında meş'um ve siyâsî tahribat yapmışlar, roller oynamışlardır.

"Arkadaşlar, bundan dolayı mesudum. Lâkin asıl mesud olduğum bir cihet vardır ki, o da fikri taassup denilen bu yılanın tamâmiyle bugün paralanmış olmasıdır. O, evvelce ne ise, bugün o değildir. O, uzun müddet daha hürriyet havası içinde yaşamıyacaktır. O, şimdi kıvranarak, hırlayarak, can cekişiyor. Bununla berâber tehlikesini biraz daha muhfaza ediyor. Fakat Cumhuriyetin çıkardığı kânunların satırıyla onu tamâmiyle öldüreceğiz ve bu süretle taassup içinde yaşayan milletlere misal olacağız. Fikr-i taassup en mâsum milletlerin kanını içmiş, içtimâî en meşum işler görmüş ve tarihin sayfalarını cinâyetleriyle lekelemiştir."

CUMHURİYETİN ANLAYIŞI

İNSANLARI irşad ve eğitim metodlarından biri olan tarikatları ve bunların icrâ edildiği tekkeleri, "taassub" fikrinin merkezleri olarak vasıflandırmak gibi gerçekle bir ilgisi olmayan iddialar serdeden Ekrem Bey, yukarıdaki cümleleriyle cumhuriyetten ne anladığını da ifâde etmiştir. Ona göre cumhuriyet, yedi başlı dev gibi, satırları bulunan kânunlar çıkarır. Bu kânunların, Anayasada belirtilen hak ve hürriyetlere uygun olup olmaması mühim değildir. Mühim olan, kânuna muhâlif olduğunu—velev söz ve yazı ile de olsa—açıklayanın başını, satırla doğramaktır. Ekrem Bey, konuşmasının devâmında, söz hürriyeti, kürsü hürriyeti gibi mefhumları da şu şekilde inkâr etmiştir:

"Geçen hafta Şapka Kânunu dimağımda çok fena tesir bıraktı. Çünkü sizin bir inkılâp Meclisi olmanızda tereddüt ediyorum. Şimdiye kadar mebus olduktan sonra Mecliste yegâne takrir vermek fırsatını Şapka Kânununda bulan [demek o zamana kadar her mebusun en tabiî hakkı olan bu hürriyeti vermemişler] Nüreddin Paşayı, burada sabûrâne dinlediniz. Arkadaşlar, eğer siz inkılâp Meclisi olsaydınız, burada mâlî bir kânun münâkaşa eder gibi onunla münâkaşa

etmeyecek, o adamı söyletmeyecek ve derhal içinizden kolundan tutarak atacaktınız ve sonra da mebusluktan çıkaracaktınız. Erzurum'da bir hâdise vukua geldi, bir kaç kişi şapka giyilmesine itiraz etti. İsyan oldu, bunlar ne oldular? Müşevvikleri asıldı. Fakat karşınızda bunu bilen ve yapan bir adam vardır. Bu, alenen, 'Şapka giyilmez, Şapka Kânunu olmaz' diye hâliyle, lisâniyle, takririyle sizi teşvik ediyor. Siz de bunun fikirlerini kemal-i sükûnetle dinliyorsunuz. Bu asılanlarla bunun arasındaki fark, onların câhil köylü, bunun okumuş Paşa olması mıdır? Öyle mesâil vardır ki, milletler münâkaşa etmez, muhâkeme etmez, yıldırımlar saçarak hükmünü verir."

Ekrem Bey, asıp kesmekle kafayı bozmuştu

İLYAS SAMİ BEY— Burada Meclisin korumasına sığınan ifsatkârlar var. İçinizde oturan, fesat saçan bu adamlardır.

ASIL KİMİ ÖLDÜRMELİ?

RİZE mebusu Ekrem Bey, bütün gücünü kullanarak mebusları Nûreddin Paşa aleyhinde tahrik ediyor, adetâ, "Ne duruyorsunuz? Saldırın, öldürün!" demek istiyordu. Onun, "Öyle meseleler vardır ki, milletler münâkaşa etmez, muhâkeme etmez, yıldırımlar saçarak hükmünü verir" şeklindeki sözü, hukuktan ve adâletten ne derece uzak kaldığını göstermektedir.

Daha sonra söz alan Muş mebusu İlyas Sami Bey, "masum" tartışması başlatarak, Refik Beyin, şapkaya karşı çıktığı için asılanların masum olduğunu söylemesine itiraz etti ve şöyle dedi:

"Evet bu adamlar mecliste bu maksatla verilen takrir üzerine yapılan irticâ hareketinden evvel masum idi. Tam şapka meselesi devri sükûnete girdiği zaman bir takrir onu alevlendiriyor. O masumu ifsat ederek cezâyı sezâsını [münâsip cezâsını] bulduruyor. Yalnız bir fark vardır. Burada Meclisin siyânet ve himâyetine[koruma sına] bürünen ifsatkârlar kalıyor. Millet onun kanını ödüyor. İçinizde oturan ve hıyânet ile fesat saçan bu adamlardır. Ben bunu ilâve etmek istiyorum."

İlyas Sami Beyin ne demek istediği açıktı. Kıyâfet hürriyetini savunan Nûreddin Paşa başta olmak üzere, Şapka Kânunundan memnun olmayan mebusların ifsatçı olduğunu ileri sürerek, asıl onların kanının dökülmesi gerektiğini, halbuki onların yerine milletin bazı fertlerinin idam edildiğini söylüyordu. Konuşması sükûnetle dinlenen İlyas Sami Beyin, "masum" târifindeki hassasiyeti dikkat çekicidir.

TAHRİKLER DEVAM EDİYOR

TEKRAR söz alan Refik Bey, İlyas Sami Beyin "masum" kelimesi hususundaki itirâzını kabul ederek, Nûreddin Paşayı tahrik etmek için ağır ifâdeler kullanmaya başladı:

"Masum kelimesi, cürmün ikâmından [meydana gelmesinden] evvelki vaziyete âittir. Nûreddin Paşanın takriri, o gibi saf, biçâre, hakikati görmekten âciz vatandaşlarımızı o derekeye sürüklemiştir. Onun müsebbibi, onun doğrudan doğruya şeriki Nûreddin

Paşadır. Arkadaşlar, o cinâyeti irtikap eden adam, buradan aldığı ilham ile, Nüreddin Paşanın takririnden aldığı cesâretle o cürmü irtikap etmiştir. Şu halde doğrudan doğruya o cürmün fâili Nüreddin Paşadır. Memleketin huzur ve sükûnuna kasdeden takririn sahibi Nüreddin Paşadır. Eğer Nüreddin Paşada zerre kadar vicdan, zerre kadar insaf, zerre kadar memleket duygusu, zerre kadar hayâ olsaydı, şimdi çıkar kendisini müdâfaa ederdi. Cevap vermediği takdirde enzâr-ı millette tamâmen müttehem bir vaziyettedir. Böyle müttehem vaziyette olan bir adam, memleketi mütemâdiyen kundaklayan, mütemâdiyen körükleyen adamlar, milletin hissiyâtına tercüman olan Büyük Millet Meclisinin harîm-i ismeti arasında duramaz. Bunun yeri burası değildir. İstiklâl Mahkemesidir. Zindandır. Necâti'nin yanıdır. Açık söylüyorum, Sivas'ta, Erzurum'da dökülen kan Türk kanıdır. O Türk kanının akması doğrudan doğruya Nüreddin Paşanın verdiği takrirden olmuştur. Bu itibarla o zavallıları bu kürsüden mâsum diyerek müdâfaa etmek mecbüriyetini hissettim. Onlar iğfal ve tahrik edilmiş zavallı insanlardır. Nüreddin Paşa, tekrar ediyorum, siz bu cürümleri ihzar etmiş [hazırlamış] Meclisin harîm-i ismetine sığınarak, memleketi mütemâdiyen kundaklamakla müttehemsiniz. Çıkınız, cevap veriniz."

"Nüreddin Paşada zerre kadar insaf, zerre kadar vicdan, zerre kadar hayâ olsaydı" diyerek onu ithama yeltenen Refik Beyde zerre kadar akıl olsaydı, meydana gelen hâdiseleri şapka aleyhindeki önergeyle irtibatlandırmazdı. Sivas'ta İmamzâde Mehmed Necâti'nin idâmıyla neticelenen hâdise, 14 Kasım 1925'de, Erzurum'daki gösterilerse 25 Kasım 1925'de meydana gelmiştir. Nasıl oluyor da, Nüreddin Paşanın şapka aleyhindeki önergesini, Meclis Başkanlığına verilmeden 11 gün önce Sivaslılar, önergenin verildiği gün de Erzurumlular haber alıyor da hâdise çıkarıyorlar?

Deli Halid Paşa'yı (üstte) öldüren "muhalefete tahammülsüz" cumhuriyet müfrezeleri Nüreddin Paşa'yı susturmak istiyorlardı.

MAKSAT CİNÂYET ÇIKARMAK MI İDİ?

NÜREDDİN Paşa, çok izzetli ve başarılı bir kumandandı. Büyük Taarruz'da 1. Ordu Kumandanlığı yapmış, tek partinin ve herhangi bir şahsın kanatları himâyesine girmeden, bileğinin gücüyle Bursa'dan bağımsız mebus seçilmişti. Bu kadar tahrikat karşısında susabilmesi zordu. Ancak, susmasa ne yapabilirdi? Onun, anayasadaki hak ve hürriyetleri müdâfaa etmesi bile "ifsâd" olarak değerlendirilirse, üstelik hiç bir mebus onu desteklemezse ne yapabilirdi?

Acaba konuşsa, dinlenir miydi? Deli Halid Paşayı 9 Şubat 1925'de, Meclis çatısı altında katlettirenler, onun konuşmasına müsaade ederler miydi? Mebusların konuşmalarındaki ağır cümlelerden anlaşıldığına göre, sanki Nüreddin Paşayı kaba kuvvet sahasına çekmek gibi bir plânın olduğu ve bu plân neticesi tamâmen sindirmek istendiği düşünülebilir. Nitekim Refik Beyden sonra kürsüye çıkan İlyas Sami Bey, ağzındaki baklayı çıkarıvermiştir:

"Kendisine müdâfaa vaziyeti verdik, söylemiyor. Binâenaleyh kendisinin sükûtu Meclis-i Âliye yalnız bir yol bırakmıştır, o da kendisini kolundan tutup kapı dışarı etmektir. Ya kendisini müdâfaa etmelidir, yâhut baş-

Meydan beyinsiz Refik'le, satıcı Ekrem'e kalmıştı

ka yolu yoktur. Dürüst, mertçe hareket budur."

Tek parti diktasının kanatları altına sığınanlar, Nüreddin Paşaya dürüstlük, mertlik dersi vermeye kalkışırken, muhâlefete olan tahammülsüzlükleriyle, cumhuriyetten ne anladıklarını da ortaya koymuşlardır. Demek dürüst, mertçe hareket, "bir muhâlifi yüzlerce kişinin kolundan tutup dışarı atmak" demekmiş! İlyas Sami Beyin sözü üzerine Reis mebuslara göz gezdirmiş, müzâkere başlangıcında Nüreddin Paşanın burada olduğunu, ancak şimdi göremediğini söylemiştir. Paşa'nın kolundan tutulup atılmasını isteyen İlyas Sami Bey, emeline muvaffak olamadığı için öfkelenmiş, "Meclis sükût ediyor" demekle yetinmiştir. İlyas Sami'nin teklifi dikkate alınmayınca, Reis Kâzım Özalp Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Kapatılmasına dâir olan kânun teklifinin müzâkeresine geçmiştir.

İslâmiyetin dışındaki dinlere toz kondurmayan Refik Bey, Hıristiyanların ayazmalarına dokunulmayacağını "müjdeledi"!

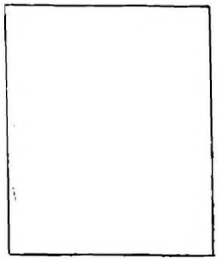
AYAZMALAR NE OLACAK?

MÜZÂKERE esnâsında söz alan mebuslar, kânun teklifinden bazı fıkraların çıkarılmasını ve bir takım cümlelerin ilâvesini istemişlerdir. Sivas mebusu Rahmi Bey, "Türbeler meyânında, Hıristiyanlar tarafından azize nâmına açılmış olan ayazmalar [şifalı sular] da dâhil midir? Oralara İslâmlar da, Hıristiyanlar da gidip para dökü yorlar" suâlini yöneltince, teklif sahibi Refik Bey, "Efendim bunu kasdetmedik. Türbe tâbiri sârihtir" cevâbını vermiştir. Fatih'in, Yavuz'un, Kânûnî'nin ve Eyüp Sultan'ın türbeleri kapatılırken, Hıristiyan azizeleri nâmına açılan ayazmalar için gösterilen hassasiyet dikkat çekicidir.

Kütahya mebusu Mehmed Nûri bir takrir vererek, teklife "Falcılık, büyücülük ve üfürükçülük ile gayıptan ha-

ber vermek ve murada kavuşturmak üzere nüshacılık ve buna mümâsil dalâletkâr işlerle iştigal memnûdur" şeklinde bir fıkranın teklife ilâve edilmesini istemiştir. Bu talep, Adliye Encümeninee kabul edilmiştir.

"Alelumum bütün tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müridlik, dedelik, seyyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiblik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gaibden haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla

Kâzım Özalp (en sağda) Başkanlığında teklif görüşülürken, Nuri Bey (solda), "üfürükçülükle" ilgili bir teklif veriyor, Rahmi Bey (sağda) ise, ayazmaların durumunu soruyordu.

Şapla şekeri karıştıranlar, inkılâp yaptık sanıyorlardı

Yapılan küçük değişikliklerle birlikte kânunun tamâmı şu şekilde kabul edilmiştir:

"Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgâsına Dâir Kânun

"Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf süretiyle gerek mülk olarak şeyhinin taht-ı tasarrufunda, gerek suver-i âharla [diğer yollarla] tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zâviyeler, sâhiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları bâkî kalmak üzere kâmilen seddedilmiştir [kapatılmıştır]. Bunlardan usûl-ü mevzuası dâiresinde fiilhal [hâlen] câmi veya mescid olarak istimâl edilenler ibkâ edilir [olduğu gibi bırakılır].

nüshacılık gibi ünvan ve sıfatların istimâliyle bu ünvan ve sıfatlara âit hizmet îfâ ve kisve [kıyâfet] iktisâı [giyilmesi] memnûdur [yasaklanmıştır]. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde selâtine [sultanlara] âit veya bir tarikata veyâhut cerri menfaate müstenid olanlarla bilumum sâir türbeler mesdud [kapatılmış] ve türbedarlıklar mülgadır [kaldırılmıştır]. Seddedilmiş olan tekke ve zâviyeleri veya türbeleri açanlar, veyâhut bunları yeniden ihdas edenler veya âyin-i tarikat icrâsına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki ünvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidemâtı îfâ veyâhut kıyâfet iktisâ eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan eksik

olmamak üzere cezâyı nakdî ile [para cezâsıyla] cezâlandırılır.

"Madde 2- Bu kânun neşri tarihinden itibâren muteberdir.

"Madde 3- İşbu kânunun icrâsına İcrâ Vekilleri Heyeti memurdur."

YASAKLARLA DOLU BİR KÂNUN

GÖRÜLDÜĞÜ gibi kânun; tekke, zâviye ve türbe gibi üç mühim müesseseyi kapatmış, on beş ünvan ve sıfatı, bu ünvan ve sıfatlarla yapılacak hizmeti ve bunlara uygun kıyâfet giymeyi yasaklamıştır. Bu durumda, kapatılan müesseseleri açmak veya yeniden kurmak yâhut tarikat faaliyeti için geçici de olsa yer vermekle ilgili sekiz, yasaklanan ünvanlarla ilgili kırk beş olmak üzere, toplam 53 suç türü ortaya çıkmıştır. Bu suçları işleyenlere üç aydan eksik olmamak üzere hapis, 50 liradan eksik olmamak üzere de para cezâsı verilmesi uygun görülmüştür.

Kânun, 13 Aralık 1925'de Resmî Gazetede yayınlanarak mer'iyete girmiştir. Böylece Bakanlar Kurulunun 2 Eylül 1925 tarihli kararnâmesiyle kapanan tekke ve türbeler üzerine bir de kânunî yasak ve müeyyideler getirilmiştir.

Atatürk'ün zaferden önce hocalara, şeyhlere ve tarikatlara karşı aldığı tavır ile son tatbikatlar tam bir tezad arzetmektedir. Atatürk, ilk Meclise Konya Mevlevî Çelebisi Abdülhâlim Çelebi Efendi Hazretlerini 1. Reis Vekilliğine, Hacı Bektaşi Veli Çelebisi Cemâleddin Efendi Hazretlerini 2. Reis Vekilliğine seçtirdiği halde, şimdi bütün tarikatlerin aleyhinde olacak tatbikatlara girişilmiştir.

Şapka Kânunu, Tekke ve Türbeleri Kapatan Kânundan beş gün evvel çıkarıldığı için, ülkede meydana gelen tepkiler, hep "şapka aleyhine işlenen suçlar" olarak görülmüştür. Oysa İstiklâl Mahkemelerinde hesaba çekilenler arasında çok sayıda tarikat ehli vardır.

Padişah türbelerinin kapatılmasına karşı çıkan Hamdullah Suphi, 2. Mahmud (üstte) için, "Deli Petro'dan daha büyük bir inkılâp yapan birisinin türbesi niçin kapalı" diyordu.

Önce destek sonra köstek

TÜRBELERİN AÇILMASINI İSTEYEN BİR DEVRİMCİ

2 EYLÜL 1925 tarihinde tekke ve türbelerin kapatılması için Vekilleri Heyetinde görüşülürken itirazda bulunarak, pâdişah türbelerinin kapatılmamasını isteyen Hamdullah Subhi Tanrıöver, o zamandan beri bu türbelerin açılmasını savunmaya devam etmiştir. Meseleyi CHP'nin 1947'deki Kurultayında da gündeme getiren Hamdullah Subhi, şöyle demiştir:

"Arkadaşlar, milletler toprağa dayandığı kadar, mânevi temellere de dayanır. Bu temellerden birisi, millî yetitir. Milliyetimizin kaynağı tarihimizdir. Fakat uzun seneden beri, 1925'den beri tarihimizi yapmış olanların türbeleri kapalıdır. Ben bu hususta ki fikrimi 25 sene evvel müdâfaa ettiğim gibi, İstanbul Üniversitesinde de söyledim, gazeteler yazdılar. O vakit söylediğim gibi, şimdi burada da söylüyorum: Milliyetçi Kurultay, Türk gençliğinin yetiştirilmesi mevzubahis olduğu zaman, Türk tarihini yapanların türbelerinin niçin böyle bırakılmış olduğunu bir dakika düşünmek istemez mi?"

Tanrıöver, konuşmasının devâmında Sultan 2. Mahmud'u överek şöyle demiştir:

"Muhterem arkadaşlar! İstanbul'da tramvaya binerek Sultan Mahmud türbesinin önünde iniyorum. Türbeye bakıyorum: Petro'dan daha büyük ıslahat yapmış bu zat hakkında, İstanbul'un muhtelif fakültelerine mensup birisi beni durdurup sorsa, 'Efendi, mesullerinden biri de sensin. Tarihimizin bu harikulâde adamının ıslahat kahramanı olan bu zâtın, bu pâdişahın türbesinin pencereleri neden kapalı? Koca türbe, tozdan, kirden görünmüyor, eşyasını naklettiniz, kapısını kapadınız' dese, muhterem arkadaşlar, lütfen bana cevap veriniz, ben ne diyeyim?

"Arkadaşlar, millî terbiyeden bahsettim. Müsaadenizle bir küçük misal vereceğim: Geçen sene İstanbul'a bir Fransız mektep gemisi geldi. Subaylar merak etmişler, Ortaçağ tarihini kapayan, asri tarih devrini açan, koskoca bir imparatorluğun bânisi Sultan Fâtih'in türbesini ziyâret etmişler.

Türk milletinden değil, yabancıdan utanıyorlar!

Tekke ve türbeleri kapatarak, Müslüman milletin yüreğini sızlatanlar, vekili oldukları milletten değil de, yabancılardan utanıyorlar, onların sözlerine ehemmiyet veriyorlardı.

Bir kaç camı kırık, tozlardan içerisi görülmez, kapısı kilitli... Dönüp gitmişler.

"Ben de şahsen böyle bir tecrübede bulundum. Son derece acı, son derece güzel. Size nakletmeye lâyık buluyorum. Yugoslavya'nın üç büyük şâirinden birisi Bükreş'te büyükelçi olarak vazife gördü. Sekiz ay uğraştım, onu İstanbul'a getirdim. Kalbinden biraz hasta idi. Maksadım, İstanbul'un güzelliklerini göstererek, eşsiz âbidelerini tanıtarak, sihir ve füsunu önünde şâirin kalemini memleketimin lehinde kullandırmak, bir şiir yazdırmaktı.

"Bu yabancı şâir ve büyükelçi ile gezdiğimiz gibi, Tataresko, Titulesko ile de dolaştık. Medeniyetimizin bir şaheseri olan Süleymaniye Camiini beraber ziyâret ettik. Sultan Süleyman'ın türbesini de gezmek arzusuna düştüler. Beraber türbeye yürüdük, baktık, kapısı kapalı. Orı, onbir yaşların-

daki çocuklar orada oynuyorlar! En kabadayısına yaklaştım: 'Oğlum, acaba türbedârı bulabilir misin?' dedim. Cevap verdi: 'Onu bulmak çok zordur, isterseniz arayalım' dedi.

"Vaziyeti biliyordum. Söyleyecek şey bulamadım. Onlar, 'Gâliba tâmir var' dediler, fakat iskele yok. Kafamı kurcalıyorum, o kadar kurcalıyorum ki, o dakikaya yarayacak bir şey söylemek istiyor, fakat bulamıyordum. Nihâyet şunları söyleyebildim: 'Bir müddet mâzi ile alâkamızı kesmek istedik, onun için türbeleri kapattık' dedim. Yabancı diplomat hayretle yüzüme baktı: 'Ciddî mi söylüyorsunuz?' dedi. Cevap verdim: 'Ciddî' dedim. Şu sözleri söyledi: 'Tarihi olmayan milletler tarih huzurunda esâtir, efsâne uydururlar. Sizin ise, büyük bir tarihiniz vardır. Bu tarihi yapanların türbesini nasıl kapatıyorsunuz.' " (Mustafa Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, II/304-306)

Hamdullah Subhi'nin bahsettiği türbede, 2. Mahmud'un yanı sıra Sultan Abdülaziz ve Sultan 2. Abdülhamid Han da medfundur. Şekli değişiklikler yapan inkılâpçılardan Hamdullah Subhi'nin, kendileri gibi şekli ıslahatlar yapan 2. Mahmud'u takdir etmeleri normaldir. Asıl burada dikkat çeken husus, türbelerin açılması yönündeki arzunun, yabancıların istekleriyle desteklenmesidir. Milyonlarca vatandaşın isteğini dikkate almayanların, yabancılar nazarında mahçup olunca hal çâresi aramaya kalkışmaları, netice bakımından iyi, ancak niyet bakımından gariptir. Gerçi Hamdullah Subhi, türbelerin açılmasını başından beri savunduğu için samimîdir. Fakat resmî tavır, Mevlânâ, Yunus gibi büyüklerin Batılılar tarafından takdir edilmesiyle değişmiştir.

CEZÂLARIN ARTTIRILMASI

HAMDULLAH Subhi'nin bu konuşmayı yaptığı tarihten iki yıl sonra bahis mevzuu kânunun birinci maddesine bir fıkra eklenmiştir.Türbeler için yıkmaktan başka herşey yapılmış, çatılarındaki kurşunları çalınmış, içleri toz, kir ve yağmur suyuyla dolmuş olduğundan, bahsini ettiğimiz fıkra tarikatlarla ilgili cezâların arttırılması hakkında çıkarılmıştır.

Meclisin 10 Haziran 1949 tarihindeki birleşiminde kabul edilen bu fıkrada şöyle denilmektedir:

"Şeyhlik, babalık, halifelik gibi mensupları arasında baş mevkide bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezâsıyla cezâlandırılırlar."

Bu fıkraya göre, hapis cezası iki katına, para cezâsı on katına çıkarılmış, bir de sürgün cezâsı getirilmiştir.

AHMED REMZİ YÜREĞİR— Meclis'te ezan okuyanlar tarikat mensuplarıdır. Yozgat'ta, İzmir'de Arapça ezan okuyan mütecavizler bunlardır

Müzâkerelerdeki konuşmalardan, mebusların tarikatlar hakkında yalan yanlış, belki de kasıtlı beyanlarda bulundukları anlaşılmaktadır. İlk sözü alan Seyhan mebusu Ahmed Remzi Yüregir, cezâların arttırılmasıyla ilgili fıkranın eklenmesinden duyduğu memnûniyeti dile getirmiş, gençlerin, tarikat şeyhlerinin elinde esir gibi kullanıldığını, Cennete götürülecekleri vaadiyle aldatıldığını, bunların şapka giymeyip bere kullandıklarını, traş olmayıp sakal bıraktıklarını söylemiş ve şöyle devam etmiştir:

"Muhterem arkadaşlarım, kökü Fas dağlarında veya çöllerinde olan bir Ticânî tarikatı tevessü etmekte, yine

"Allah" kelimesinden ödleri kopuyordu

FUAD SİRMEN— Tarikatlardaki baş makamında ki insanlar çeşit çeşit isim alıyorlar, onun için "gibi" tâbirini kullandık.

kökü Irak'ta ve hattâ Rusya'da olan Nakşibendî tarikatı memlekette genişlemektedir. Bunlara mensup olanlar maatteessüf yalnız erkekler değildir, kadınlar da intisab etmektedirler."

Ahmed Remzi Yüregir, konuşmadan sıkılan ve "Kâfi, kâfi" diye bağıran mebuslara karşı konuşmasını şu şekilde devam ettirmiştir:

"Mecliste ezan okuyanlar, bu tarikatın mensuplarıdır. Sistematik şekilde çalışan bu tarikat mensupları Yozgat'ta da Arapça ezan okumuşlardır. Yine İzmir'de Kemeraltı'nda Arapça ezan okumak sûretiyle mütecâviz vaziyetlerini ibraz edenler bunlardır. Bunlar dâima şeflerinden aldıkları emirleri bilâkaydüşart îfâ eden ve bununla görecekleri cezâ ile mertebelerinin artacağını zanneden kimselerdir. Şeyhi ona söz orucu veriyor, günlerce konuşmuyor. Şeyhlerine ve tarikatlarına bu derece merbûtiyetleri olan kimseler maalesef memleketin içtimâî bünyesine zarar verecek şekilde ortaya çıkmaktadır.

Müslüman milletin ibâdetinin dilini de değiştirerek, ezânı Türkçe okutanlar, ezanın aslıyla okunmasından rahatsızlık duyuyorlardı.

"İşte Menemen'deki Kubilay ve Bekçi Mehmed hâdisesi. Bunlar Nakşibendî tarikatı mensuplarıdır. Sonra Şeyh Said isyânı ki, ismini şeyh olarak görüyoruz, bu da tarikat mensuplarının verdiği direktif ile yapılmış ve bu isyan memleketin kanına, canına ve milyonlarına mal olmuştur."

Görüldüğü gibi, "Kayıtsız şartsız şeflerinin dediklerini yaparlar" şeklindeki ifâdesiyle tam tek parti devrindeki rejim şakşakçılarını târif eden Yüregir, Menemen'de esrarkeşlere yaptırılan komployu ve Şeyh Said isyânını çarpıtarak anlatmaktadır.

Yüregir, eklenmesi teklif edilen bir fıkrada eksiklik gördüğünü belirterek, "Meselâ metinde, birinci maddenin ikinci fıkrasında, o zaman ki vâzıı kânun tamâmiyle alelumum tarikatlar, şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyyidlik, çelebilik ve sâire gibi olduğu halde.." deyince Seyhan mebusu Sinan Tekelioğlu, "Masonluk da var mı? Onu da oraya koyalım" diye sormuş. Yüregir ise, "Hayır, masonluk yok" diye cevap vermiştir. Masonluk gibi gerçekten kökü dışarda olan beynelmilel bir teşkilâtla ilgili teklifi hiç dikkate almayan Ahmed Remzi Yüregir, kendi meselesine devam etmiş, "Ek maddede ise yalnız üç beşten bahsedilmektedir ve diğerleri meskut geçilmektedir. Ve zannediyorum ki, hâkim, bir hüküm verirken herhangi bir vuzuhsuzluk karşısında tereddüde düşebi-

lir. Binâenaleyh ben denizin teklifini, asıl metinde olan baba, reis mevkiinde olanların burada isimlerinin zikredilmesini istirham ediyorum. Bunun için bir de önerge takdim ediyorum" diye konuşmuştur. Yüregir ayrıca, sürgün cezâsının 60 kilometreden ibâret olduğunu, bu mesafenin kısaltılmasını ileri sürmüştür.

"HÂKİM HÜKÜM VERİRKEN ZABITLARA BAKAR"

YÜREĞİR'E cevap veren Adalet bakanı ve Rize mebusu Fuad Sirmen, tarikatlarda baş mevkiinde bulunan kimselerin farklı isimler aldığını, bunun için fıkrada "gibi" tâbirinin kullanıldığını, böylece hükmün ismi zikredilmeyen diğer baş mevkiindeki kimselere de şâmil olduğunu söylemiştir. Sürgün cezâsıyla ilgili olarak akla gelen istifhama da, 60 kilometrenin asgarî mesafe olduğunu, hâkimlerin daha uzaklara da sürgün edebileceklerini belirterek açıklık getirmiştir.

Sirmen'in açıklamasından sonra konuşan Ahmed Remzi Yüregir, "Adalet Bakanının tavzihini kâfî görüyorum. Hâkim tereddüd ederse, buna âit zabıtları okur" diyerek önergesini geri çekmiştir.

Yüregir'in "Hâkim tereddüd ederse buna âit zabıtları okur" şeklindeki ifâdesi çok mühim bir gerçeğin tekrar belirtilmesidir. Yasama organı Meclis olduğu için, yargı mercileri bir kânunun tatbikinde anlayamadıkları bir nokta olduğu zaman onunla ilgili zabıtları okurlar. Böylece o kânunun hangi maksatla yapıldığı ortaya çıkar. Bütün dünyadaki teâmül budur. Ne var ki, 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kânunu tatbik edilirken çoğu zaman bu prensibe uyulmamış, Meclis zabıtlarında yer alan, "Atatürk'ü tenkidi yasaklamıyoruz.." gibi ifâdeler nazara alınmadan, ilmî ve objektif çalışmalar yapanlara bile cezalar verilmiştir.

RECAI GÜRELİ— Tarikatçıların takibi eskisine nazaran daha da güçleşmiştir.

YASAKLAMAK ÇARE Mİ?

677 SAYILI Tekke ve Türbelerin Kapatılması Kânununun birinci maddesine eklenen fıkra ile ilgili kânunun görüşülmesi esnâsında konuşan Tokat mebusu Recai Güreli, mühim bir mevzua dikkat çekerek, şöyle demiştir:

"Muhterem arkadaşlar, bu tarikatçılık sinsî olarak yürümektedir. Bu tasarıda yalnız başlara şâmil olmak üzere cezâ arttırılmaktadır. Eskisine nazaran bunların tâkibi daha güçtür. Çünkü eskiden tekkeler vardı, muayyen âyin yerleri vardı, zâviyeler vardı. Buralarda âyin yapıyorlardı. Tarikat mensuplarının adedi benim anladığıma göre çok artmıştır. Bugün bunlar mütemâdiyen mıntıkalara taksim edilerek aralarında her biri birer baş olmaktadır. Asıl bizi tereddüde sevkeden cihet, hâkim hüküm verirken başların muâvinlerini nasıl bulacaktır? Asıl bizi tereddüde sevkedecek eskisinden daha fazla baş vardır. Birçok mıntıkalarda mütemâdiyen bu iş artmaktadır. Bunun önüne geçmek için bendenizce bir kuvve-i müeyyide lâzımdır. Yani hâkimin hükmünde

İnkılâp çömezleri cezâları arttırdı

kararını kolaylaştırmak için bir şey lâzımdır. Bilmiyorum, Adalet Bakanlığı bu işte ne düşünüyor ve ne söyleyecek?"

Tarikatlar 1925 yılında yasaklandığına göre, 1949'a kadar 24 yıl geçmiştir. Bu müddet içinde tarikatların kökü kazınamamış, aksine ferdin ve cemiyetin ıslah ve irşadını tarikat yoluyla dine hizmette görenler hayâtiyetlerini devam ettirmişlerdir. Okullardan din derslerinin kalkması, tekkelerin kapanmasıyla bu iş evlere kaymış, içlerindeki mânevi boşluğu doldurmak için herhangi bir tarikata intisab edenler çoğalmıştır. İşte Recai Güreli, yok etmek istedikleri bir

Tarikatları yok etmeye güçleri yetmedi

FAHREDDİN ALTAY— Pâdişah türbelerinin açılmasına şiddetle muhâlefet etmiş, bunun peşinden evliyâ türbelerinin de açılacağını söylemişti.

müessesenin hâlâ yaşadığını görmekte, cezâ verilmesi düşünülen "baş mevkiindeki" kimselerin nasıl tesbit edileceğini sormaktadır.

"BAŞKA TÜRLÜ İFÂDEYE İMKÂN YOK"

ADALET Bakanı Fuad Sirmen, tarikatlardaki baş mevkiinde olan kimselerin tesbitindeki güçlüğe şu şekilde işâret etmiştir:

"Muhterem arkadaşlar, bir tarikatta baş kimdir, bu nasıl tesbit edilir, hâkim bunu nasıl bilir, dediler. Bu suallerine benim verebileceğim cevap şudur: Faraza suç ikâı [işlemek] için bir cemiyet teşkil edildi, bunun başı kimdir? Bunu hâkim nasıl biliyorsa öyle olacak. Şüphesiz ki, bu hâdisede elde edilebilen delâilin bize gösterdiği vaziyete ve bu memnû olan fiilî hareketin ikâında suçlu durumda olanların takabbül ettikleri vazîfe ve vaziyetlere göre takdir edilecektir. Bunun kânunda başka türlü ifâdesine imkân yoktur."

Daha sonra kânun reye konarak kabul edilmiştir.

Bu kânunda belirtilen sürgün cezâsı, Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığını yaptığı; Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Millet Partisinin koalisyon hükümeti zamanında, 13 Temmuz 1965 tarihinde kaldırılmıştır.

HAMDULLAH SUPHİ'NİN MUHÂLEFETİ

BAKANLAR kurulunda ve Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayında türbelerin kapatılmasına karşı çıkan Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu düşüncesini muhtelif vesilelerle açıklamaya devam etmiştir. Eminönü Halkevinde bu mevzuda bir konferans vermiş ve Orgeneral Fahreddin Altay'ın da bulunduğu büyük bir kalabalık kendisini heyecanla dinlemiş, konferans sonunda da Hamdullah Suphi ile Fahreddin Paşa arasında bir münâkaşa

geçmiştir. Hamdullah Suphi, bu konuşmasında şöyle demiştir:

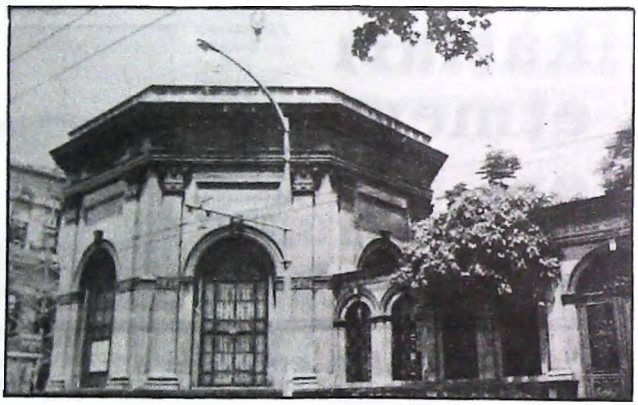
"Aziz gençler, biz olguları üzen en mühim mesele, pâdişah türbelerinin kapalı bulunmasıdır. Fatih'in, Yavuz'un, Kânuni'nin türbeleri niçin kapalıdır? Bir yabancı, cihanşümul hükümdarların mezarlarını da merak edecektir. Bunları ziyârete açmak elzemdir. Bu pâdişahların hizmeti cümlemizce mâlûmdur. Bunlara çok şey borçluyuz. Büyükelçi olarak bulunduğum Bükreş'te tanıştığım devlet adamları, ilim müntesibleri bizim bu lüzumsuz hassasiyetimizin sebebini bana müteaddid defalar sormuşlar ve cevap alamamışlardır."

Konferansın bitiminde intibâlarını soranlara, "Ben Hamdullah Suphi Beyin fikrine iştirak etmiyorum" diyen Fahreddin Altay, Hamdullah Suphi'ye itirâzının sebebini şu şekilde açıklamıştır:

"Buyurduğumuz cereyan başlarsa bu memleketin nereye gideceğini kestirmek kaabil olmaz. Pâdişah türbelerinden sonra, evliyâ türbeleri açılır, sonra halkın türbelere adakları başlar, gene paçavralar, bezler sarılır, gene kapıların önü mezbahalara benzetilir, gene hacı, hoca, derviş, softa meydanı alır ve bütün inkılâplarımız tehlikeye düşer."

Hamdullah Suphi ise, Paşa'nın bu görüşüne karşı çıkarak, "Hayır, hayır Paşam!.. Millet bu safhayı çoktan atlatmıştır, böyle şeyler tekerrür etmez ve olamaz, memleket rüşdünü isbat etmiş ve inkılâpları benimsemiştir" dediyse de, uzayan münâkaşa sonunda Fahreddin Altay Paşa görüşünde ısrar ederek Hamdullah Suphi'nin fikirlerine katılmamıştır. (Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, c.2, s.307)

İnkılâpçıların bir kısmı yaptıklarına pişmandı

Koca Osmanlı Devletini 33 yıl idare eden ve bir avuç vatan toprağını düşmana vermeyen 2. Abdülhamid'in türbesi de kapatılmıştı. İnkılâpçılara göre suç olarak, "Hallfe-i rüy-i zemin ünvanını taşıması yetmez mi?" idi.

Baskılar milleti canından bezdirdi

SADİ IRMAK— Türbelerin açılmasını sevinçle karşılamış ve hükümeti tebrik etmişti.

MİLLETİN BASKISI

TEK parti devrindeki dine ve dindarlara yapılan baskılar, milleti canından bezdirmiştir. Tekke, zâviye ve türbelerle birlikte Kur'an ve din öğreten bütün müesseseler kapatılmış, eğitim ve öğretim dini bilgilerden ayıklanmış, ezandaki Allah lâfzı kaldırılmış, yasakların aksine hareket edenler şiddetli cezâlara çarptırılmışlardır.

Âhir zamanda meydana geleceği bildirilen hâdiselerin bir çoğu bu devrede gerçekleşmiştir. Nitekim E[illegible] dü[illegible]zzaman Said Nursi, "Âhırzaman[illegible] Allah Allah diyecek kalmaz" şeklind[illegible]

ki hadîs-i şerîfi açıklarken, şunları kaydetmiştir:

"Lâ ya'lemûl ğaybe illallah [Gaybı ancak Allah bilir], bunun bir te'vîli şu olmak gerektir ki: Allah, Allah, Allah deyip zikreden tekyeler, zikirhânele, medreseler kapanacak ve ezan ve kâmet gibi şeâirde İsmullah yerine başka isim konulacak, demektir. Yoksa, umum insanlar küfrü mutlaka düşecekler demek değildir. Çünkü; Allah'ı inkâr etmek, kâinatı inkâr etmek kadar akıldan uzaktır. Umum değil, belki ekser insanlarda bile vukuunu akıl kabul etmez. Kâfirler Allah'ı inkâr etmiyorlar, yalnız sıfâtında hatâ ediyorlar." (*Şuâlar*, s.550)

Görüldüğü gibi zikirhânelerin kapatılması, kıyâmet alâmetlerinden olarak haber verilmiştir. Tek parti devrinin baskıları millette büyük bir tepki meydana getirmiştir. Ancak tek parti mebuslarının, seçildikleri bölgelerdeki vatandaşlarla diyalog kurmak gibi bir âdetleri olmadığından, uzun yıllar halkın tepkisiyle yüz yüze gelememişlerdir. 1946 seçimleri mebusların halkla görüşmeleri bakımından bir dönüm noktasıdır.

İBRAHİM ARVAS— İstanbul'un fethine gelen Eyüp Sultan'ın da, Hacı Bayram-ı Veli'nin de türbesi açılmalıdır.

Milletin baskısı tavize zorladı

Bilindiği gibi Birleşmiş Milletler Teşkilâtına girmek isteyen Türkiye, 1946 yılında çok partili hayata geçmek zorunda kalmış, bunun için de, Cumhuriyet Halk Partisiyle birlikte yeni kurulan Demokrat Parti de seçimlere katılmıştır. Seçim propagandaları için mebus seçilecekleri vilâyetlere giden Cumhuriyet Halk Partisi adayları milletin büyük bir tepkisiyle karşılaşmışlardı. Vatandaşlar 23 yıl devam eden tek parti icraatlarından memnun değillerdi. Şikâyetlerin büyük bir kısmını, dine yapılan baskılar meydana getiriyordu. Millet, dini eğitim müesseselerinden, dinini serbestçe yaşama imkânından mahrumdu. Namaz kıldıracak ve dini merâsimleri icrâ edecek hoca bulmakta güçlük çekiyordu.

1946 seçimleri, bir erken seçimdi. Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, DP teşkilâtlanmadan evvel seçim kararı aldırmış, seçim esnâsında yapılan sandık oyunlarıyla haksız bir başarı elde etmişti.

1946 seçimlerinden sonra teşekkül eden Meclis'te çoğunluk yine CHP'nindi. Seçim propagandalarında milletin tepkisini ve dileklerini gören iktidar, dinî sahada bazı hizmetler yapmak istedi. Ancak parti içindeki aşırı devrimciler, "Lâiklik elden gider" diyorlardı.

Dinî sahada bazı tâvizler vermek isteyen CHP iktidarı, bunları iktidara gelir gelmez değil, ancak 1949 yılında gerçekleştirmiştir. Zirâ dindarlar Demokrat Partiye büyük bir teveccüh göstermiş, 1950'de yapılacak seçimlere de çok az bir zaman kalmıştır. Milletin isteklerine cevap vermek meyânında, 1 Şubat 1949'da ilkokullara ihtiyârî din dersleri konmuş, 4 Haziran 1949'da Ankara'da İlâhiyat

Dinî sahada tâviz verenler, ayrı bir tezgâh içindeydi

Fakültesi açılmasına imkân tanıyan kânun kabul edilmiş, 1 Mart 1950'de de "Türk büyüklerine âit olan türbelerin açılmasına dâir" kânun çıkarılmıştır. Ancak daha önce bahsini ettiğimiz, tarikatlarda baş mevkiindeki kimselere verilecek cezâları arttıran kânun da bu iktidar zamanında 10 Haziran 1949'da kabul edilmiştir. Asıl dikkat çekmek istediğimiz husus, aynı tarihte Türk Cezâ Kânununun 163. maddesindeki cezâların arttırılmasıdır. Bir taraftan Müslüman millete tâvizler verilirken, diğer taraftan onların başında Demoklesin kılıcı olmaya devam eden 163. maddede değişiklikler yapılarak, dindarların serbest bir atmosferde hizmet yapmaları engellenmek istenmiştir. Ayrı bir inceleme mevzûu olan bu hususa işâret etmekle iktifâ edip, türbelerin açılmasına imkân veren kânuna geçiyoruz.

Türbeleri açanlar her ne kadar inkılâbın ruhuna aykırı hareket etmediklerini söylüyorlarsa da, bal gibi inkılâbın bir yönünü deliyorlardı.

TÜRBELER AÇILIYOR

TEKKE ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Ünvanların Men ve İlgâsına Dâir olan 677 sayılı Kânunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındaki kânun, 1 Mart 1950'de müzâkere edildi. Bu kânunun en büyük hususiyeti, tarihimizde ilk defa, bir inkılâp kânununu delen, onu değiştiren, kânunda geçen açık bir hükmü, hiç bir tevile yer bırakmayacak şekilde kaldıran bir kanun olmasıdır. Her ne kadar kelime oyunlarıyla, inkılâp kânununun ruhuna aykırı bir durumun bahis mevzuu olmadığı ileri sürülmüşse de, vâkıa bunun tam tersidir. Bu durumu, kânun müzâkerelerini okuyarak ve tatbikata bakarak görmek mümkündür.

Bilindiği gibi 30 Kasım 1925 yılında çıkarılan inkılâp kânunu, türbeleri istisnâsız kapatıyor, "selâtine âit veya bir tarikata veyâhut cerri menfaate müstenid" ifâdeleriyle de, pâdişahlara ve tarikat şeyhlerine âit olan türbeleri bilhassa zikrediyordu. Kânuna 1 Mart 1950 yılında eklenen fıkra ise, bu maddeyi değiştiriyor, hükmünü ortadan kaldırıyordu. Başta pâdişah türbeleri olmak üzere, türbelerin açılmasına imkân veren kânun şu şekildeydi:

VAHAP KOÇAĞUNEY— Bursa'da Kosova kahramanı Sultan Murad'ın türbesi niçin kapalı?

Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur."

Müzâkereler sırasında ilk sözü alan Konya mebusu Sadi Irmak, memnûniyetini ve şükranını ifâde ettikten sonra, kendisinin de aynı mealde bir teklifi olduğunu, ancak hükûmetin tasarısı üzerine bundan feragat ettiğini belirtti. Irmak, "Bu tasarı ile, Türk büyüklerinin; büyük ecdâdımıza âit türbelerin lâyık olduğu tâzimi görmeleri; Tekke ve Türbelerin Seddi-

Türbeler açıldıktan sonra resmi merasimle de ziyaret edilmeye başlanmıştı. Milli ve askeri erkânın Kabotaj Bayramında Barbaros Hayreddin Paşa'nın türbesini ziyaret edip Fatiha okumaları da artık bir gelenek hâline geldi.

"Türbelerden Türk büyüklerine âit olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Buralara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir. Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim

ne Dâir olan kânuna asla teâruz [aykırılık] teşkil etmez; bilâkis yetişmekte olan ve ebediyete kadar gidecek olan Türk nesillerin tarih şuurunu diri ve canlı tutmak için birinci derecede bir tedbir olacaktır" demiş-

tır. Bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi, o zamanlarda da inkılâp kânunlarına toz kondurmama gayreti vardı. Ancak günün realitelerine uymayan kânunların değiştirilmesi gündeme gelince, iş tevillere dökülüyordu. Sadi Irmak, türbelerin bundan böyle lâyık oldukları saygıyı göreceklerini söylemekle, 25 yıldır bu saygıdan mahrum olduklarını da itiraf etmiş bulunuyordu. Irmak, ecdâd türbelerinin tesbiti işinin ilmî bir heyete verilmesini istedikten sonra şöyle devam etti:

"HİCAPTAN KURTULALIM"

"İKİNCİ ricam, bir türbeye mâlik olmamakla beraber tarihimizde insanlığa büyük hizmetler ifâ etmiş olan büyük ecdâdımızın mezarlarının peyderpey imâr edilmesi, ziyârete açılması, insana ferah verecek ve bizi hicaptan kurtaracak bir hâle getirilmesi.

"İtiraf edelim ki, arkadaşlar, insanlığa, Türklüğe hizmet etmiş olan birçok büyüklerimiz şurada burada yatmakta; bir kısmının mezarları bile meçhul kalmaktadır, bir kısmının ise mâlûm olsa bile tam eski tâbirle icdiras hâlindedir. Bunları bütçemizin imkânları içerisinde mütevâzi, mermer temiz mezarlar hâline getirmesini Hükümetten bu vesile ile ricâ ediyorum."

Sadi Irmak'ın ifâdesine göre, türbelerin hâli "utanç verici"dir. Bu utanca sebep olanlar da hiç şüphesiz,

buraları kapatıp, bakımsızlığa terkedenlerdir.

Daha sonra konuşan Van mebusu İbrahim Arvas da, şunları söylemiştir:

"Bendeniz de ufak bir noktayı izah edeceğim. Bizim güzel İstanbul'umuzun büyük türbelerinden birisi olan ve İstanbul'un fethine gelen Şehid Hazreti Halid'in [Eyüp Sultan'ın] da türbesinin açılmasını ricâ ediyorum.

"İkincisi: Ankara'mızda Türk büyüklerinden Hacı Bayramı Veli türbesi vardır. Hacı Bayram'ın şiirlerinin hepsi Türkçedir. O zaman Farsça devlette dâhi rağbette idi. Mevlânâ Mesnevisini Farsça yazarken, Hacı Bayram-ı Velî Türkçe terennüm etmiştir. Bunun da açılmasını ricâ ediyorum."

Elbette ki bir İslâm büyüğünün şiirlerini şu veya bu dille yazması, türbelerinin açılmasına öncelik veya sonralık hakkı kazandırmaz. İbrahim Arvas'ın bu kriteri, o zamanın milliyetçilik anlayışı ve bahis mevzuu kânunun hangi atmosferde çıktığı bakımından dikkate değerdir.

Bundan sonra konuşan Erzurum mebusu Vahap Kocagüney, türbelerin kapalı bulunmasından duyduğu üzüntüyü, yaşadığı örneklerle anlatmıştır:

"BOYNUM BÜKÜLÜR, ÜZÜLÜRDÜM"

"BURSA, bu şirin şehre her gidişimde Sultan Murad'ın, o Kosova kahramanı ve şehidinin türbesinin önünden geçerken, boynum bükülür, üzülürüm. İstanbul'a giderim Fâtih'in, Gelibolu'ya gittiğim zaman Süleyman Paşanın, Namık Kemal'in türbelerini bırakın ziyâret etmek, bahçelerinden dâhi içeriye giremedim. Onların mezârını yalayan havayı teneffüs etmek, oradan vatan aşkı almak kısmet olmuyor. Bunun gibiler çoktur, memleketimizin her tarafında vardır. Bizim Erzurum'umuzda da bilhassa Selçukların dört hakanı, gâzileri, bayan ve bay şâirleri, hekimleri, bilginleri yatıyor. Fakat hepsinin mezarları, türbeleri harap olmuştur, örümceklenmiştir, bakılmamıştır."

Kocagüney, buraların hurâfe merkezi olabileceği şeklindeki iddiâları da şöyle cevaplandırmıştır:

"Arkadaşlarım, 25 yıldan beri, Atatürk'ün dersânesinde yetişmiş olan Türk gençliği onun nurlu izinde yürümektedir. O toprak parçası önünde, hurâfeye sapacak durumdan da çoktan kurtulmuştur. Hurâfeye sapan tek tük kalmışsa bile, gençliğin verdiği nurla yenileniyor ve medeniyet nûruna bürünüyor. O halde hurâfe diye bir şey yoktur. Bu, çok hayırlı bir iş olacaktır."

Daha sonra kürsüye gelen Millî Eğitim Bakanı ve Bingöl mebusu Tahsin Banguoğlu, 677 sayılı inkılâp kânununa bir fıkra eklenmesini esas alan teklifin, bir inkişaf kânunu olduğunu, böyle bir kânun teklif ederken, bunun inkılâbın ruhuna aykırı olmamasına fevkalâde dikkat ettiklerini belirtmiştir. Kânuna eklenen fıkra ile bu inkılâba darbe vurulduğunu bilen Banguoğlu, vaziyeti yumuşatmak için şöyle devam etmiştir:

"Şu kanaatteyiz ki, türbelerin ve tekkelerin kapanmasını âmir olan kânun, hiçbir veçhile Türk büyüklerinin yüksek adlarının tebcilini ve yattıkları yerlerin ziyâretini menetmek kasdiyle yapılmış bir kânun değildir. O kânun bizim büyük adamlarımızın mübârek mezarlarını bir nevi hurâfe kaynağı hâline getirmiş olan bir zihniyeti ortadan kaldırmak için çıkarılmış bir inkılâp kânunudur. Büyüklerimizin mezarlarına bakmak, onları tanzim etmek ve onları ziyârete açmak, gençlerimizi onların mefâhiriyle meşbû [doymuş] bir halde yetiştirmek bizim terbiye vazifelerimizdendir. Arzettiğim cihete fevkalâde itinâ ederek Türk büyüklerine âit olan ve yüksek sanat değeri olan türbelerin açılması hakkında müsaade ricâ ediyoruz. Büyüklerimizin mezarlarına bundan böyle daha büyük bir itinâ ile bakacağız. Onları imar edeceğiz, tanzim edeceğiz, temiz tutacağız. Çocukları-

mızı da bilhassa o mübârek mezarlara götürerek, onları ziyâretlerini temin ederek, cedlerinin meziyet ve mefkûrelerini almalarını temine çalışacağız. Arkadaşlarımın diğer temennilerini dikkatle göz önünde bulunduracağız."

Banguoğlu'nun konuşmasından sonra maddelerin görüşülmesine geçilmiş, bu sırada konuşan Denizli mebusu Hulusî Oral, mühim bir hususa işâret ederek, şunları söylemiştir:

"Türk büyükleri ve Türk milleti tarafından kurulan hakanlık devrinin uzun müddet devâmından sonra bir de üç kıtada hâkimiyet kuran Osmanlı İmparatorluğunun selâtini hakkında, tâdil etmek istediğimiz kânunda şöyle denmiştir: 'Türkiye Cumhûriyeti dâhilinde selâtine âit veya bir tarîkat veyahut cerrî menfaate müstenid olanlarla bilumum sâir türbeler mesdud ve türbedarlıklar mülgâdır.' Bu sûretle selâtin başlı başına ele alınmıştır. Bendeniz de onun için zamana göre, tarihî bir kıymet ve tarihte bir şahsiyet olan selâtinin türbelerinin açılmasında listeler Bakanlar Kurulundan çıktıktan sonra hakkı takdirin Millî Eğitim Bakanlığına bırakılmamasını ricâ ediyorum. Onlar, tarihe geçmiş, nikûbedi [iyiliği ve kötülüğü] tarihe yazılmış ve fakat medfenleri [kabirleri] ziyârete değer Türk ulularıdır. Onun için bu elimizdeki Kânun tasarısına 'Selâtine ve Türk büyüklerine âit' kaydının konmasını ve bir de takdir ifâde eden 'Açılabilir' kelimesinin yerine açmak mükellefiyetini âmir olan bir hükmün konması lüzumunu düşündüm. Yani selâtine âit türbelerde Bakanlığa hakkı takdir vermeyelim.

Sultanlara âit olanlar behemahal açılsın, yani emir mutlak olsun."

Görüldüğü gibi Hulusî Oral, inkılâp kânunlarının bahis mevzuu olduğu değişiklik hakkında, dolambaçlı ifâdeler kullanmayarak, doğrudan doğruya "tâdil etmek istediğimiz kânun" ifâdesini kullanmıştır. Oysa şimdi bu kânunları tâdil etmek bir tarafa, 1982 Anayasasının 174. maddesine göre inkılâp kânunlarının Anayasanın diğer maddelerine aykırı olduğu şeklinde anlaşılması ve ileri sürülmesi bile yasaktır.

Oral'ın, "selâtin" ve "açılır" kelimelerinin kânunda yer almasını istemesine karşılık, Banguoğlu şu açıklamayı yapmıştır:

"Arkadaşlar bizim için selâtin yoktur. Selâtin denilen zevat da Türk vatandaşları gibi birer Türktürler, birer Türk evlâdıdırlar. Onlar arasından, büyükler, onlar arasından bu memlekete, bu millete hizmet etmiş olanlar tevkir edileceklerdir. Fakat onlar gibi

Türbe adına ne varsa sapsarılmıştır. Fatih'in ebesi Gülbahar Hatun'un Manisa'daki türbesi de bunlar arasındaydı.

Padişahın adı anılmıyordu

Peygamberimiz (A.S.M.)'in müjdesini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmed'in türbesi de 25 yıl kapalı kalmıştı. Fâtih'in suçu, İstanbul'u alıp Bizans İmparatorluğuna ve Grek medeniyetinin İstanbul'daki hâkimiyetine son vermek miydi?

Keser döndü, sap döndü bir gün geldi, hesap döndü

büyük eser bırakan bir köylü çocuğu da tevkir edilecektir, tebcil edilecektir.

"Binâenaleyh buraya selâtin kelimesinin ilâvesini kânunun ruhuyla, bugünkü anlayışımızla kabili telif [uyuşur] görmem.

"Eski metinde selâtinin ayrıca zikredilmesi, burada da zikredilmesini

icab ettirmez. Çünkü yukarıda zikredilen bütün türbeler maksuttur ve istisnâsızdır. Onlar hakkında ayrı bir nüküm ilâvesi asla câiz olmayacağı kanaatindeyim.

"Elbette Yavuz Sultan Selim, Fâtih Sultan Mehmed, Türk büyüklerindendir. Barbaros Hayreddin, Gazi Osman Paşa halk çocuklarıdır, onlar da Türk büyüklerindendir. Birincilerin bir sülâleye mensup olması, onlara hiçbir rüçhan hakkı vermeyecektir.

"Açılabilir, tâbirini şu düşünceyle koyduk: Bu türbelerin bir kısmı bakımsız kalmıştır. Bunları yavaş yavaş onaracağız, tanzim ve tertip edeceğiz, yavaş yavaş ziyâret edilir bir hâle getireceğiz. Başlarına türbedar değil, münevver adamlar koyacağız.

"Fatih'in türbesinde oturacak olan zat üniversiteden mezun bir tarihçi olmak gerektir. Onun için 'Açılır' diye bir âmir hüküm koyup bir an içinde bunların hepsinin açılmasına doğru bizi zorlamamalıdır. Bu kânunla biz, hükûmete selâhiyet verilmesi ricâsındayız."

Türbedarlık da yeniden ihdas ediliyordu

HULÛSİ ORAL— Bu kânun bir fıkra eklenmesiyle bir yama şeklinde gelmemeliydi. Yep yeni bir şekilde gelmeliydi.

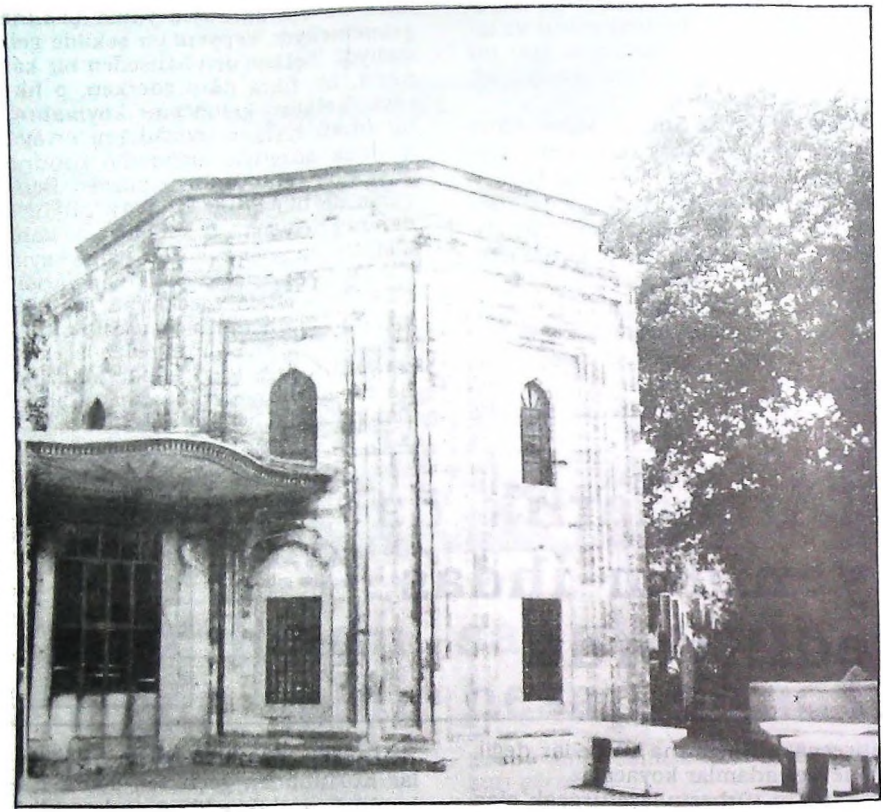
KAPATMA SELÂHİYETİ

MİLLÎ Eğitim Bakanının açıklamalarından tatmin olmayan Denizli mebusu Hulûsi Oral, tekrar söz alarak şunları söyledi:

"Türk büyüklerinin sultanları, köylüleri de vardır. Fakat gönül arzu ederdi ki, şu madde eski kânuna bir fıkra ilâvesi sûretiyle yama şekline gelmemeliydi. Yepyeni bir şekilde gelmeliydi. 'Selâtin'den bahseden bir kânuna, bir fıkra ilâve ederken, o fıkraya 'selâtin' kelimesini koymanın, bugünkü havaya uymadığını ortaya koymak sûretiyle maddenin ruhûna başka bir renk vermiş olmazlar. Bendeniz de biliyorum ki, Türk büyüğü denince, o vasfı, o kelimeyi, o kanı taşıyan kimseler anlaşılır. Fakat sayın bakan benim tekliflerimin hiçbirisine iştirak edemeyeceklerini söylediler. Halbuki ben, bu üç teklifin, bilhassa bazılarına iştirak edebilecekleri, yâhut edecekleri kanaatindeyim. Bu itibarla kendileri şu cihetî izah ederlerse daha iyi olur:

"Tanzim edecekleri listeler, Bakanlar Kurulundan geçtikten sonra Bakanlıkça tatbik edilmeyecek midir? Buna cevap versinler. İşte bu 'Açabilirler' kaydı bunun için buradan kalkmalıdır."

Oral, görüşünde ısrar ederek, değiştirilmek istenen kânunda açıkça "selâtin" ifâdesi yer aldığını, kânunun yama şeklinde olmaması için fıkrada da "selâtin" kelimesinin eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu şekilde olursa, 25 yıllık kânunla Osmanlı pâdişahlarına verilen cezâ, açıkça kaldırılacak ve çeyrek asırlık tatbikatın yanlışlığı ortaya çıkacak, bütün pâdişahların da türbelerini açma mecbûriyeti doğacaktı. Bunun için "Türk büyükleri" ifâdesiyle iktifâ e-

Fâtih'in oğlu, Yavuz Sultan Selim'in babası 2. Beyazıd'ın türbesi de 677 sayılı kânundan nasîbini almıştı. Zühdü, takvâsı ve ibâdetiyle meşhur olduğu için Beyazıd-i Velî nâmıyla anılan bu mübârek padişahın türbesi de 1925'de kapatılmıştı.

dilmiş, ama netice olarak aynı husus gerçekleşmiştir.

Hulûsî Oral'ın üzerinde durduğu ikinci nokta da şuydu: Mâdem ki, açılacak türbelerin listesini Bakanlar Kuruluna teklif edecek olan Millî Eğitim Bakanıdır; elbette tâmirâtı biten ve açılmaya hazır olan türbeleri teklif edecektir. Ayrıca karar Bakanlar Kurulunda kabul edilince de Bakanlık açmak zorundadır. Öyleyse niçin mecbûriyet ifâde eden bir kelime değil de, "Açılabilir" diye takdir ifâde eden bir kelime kullanılmıştır?

"ŞERİATÇI MERKEZİ OLURSA KAPATIRIZ"

BU SUAL üzerine Banguoğlu'nun verdiği cevap, türbelerden hâlâ korkulduğunu göstermektedir:

"Hulûsî Oral arkadaşım soruyorlar ki, Bakanlar Kurulunda böyle bir karar çıktıktan sonra bu türbeler açılacak mıdır? Tabiatıyla açılacaktır. Fakat günün birinde bir türbede bir hâdise olursa yine Bakanlar Kurulunun orayı kapatmak selâhiyeti bulunacak-

Türbeler, şeriat merkezi olur diye saçmalıyorlardı

tır. Onun için kânun, selâhiyet isteyen bir kânundur."

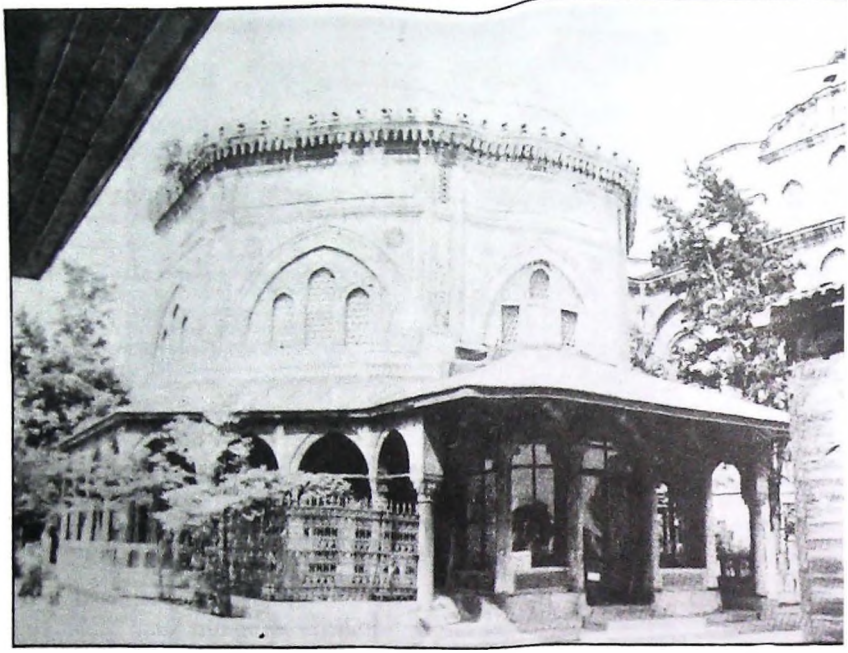
Sinop mebusu Yusuf Kemal Tengirşenk, "Ne gibi hâdise olabilir? Misal verebilirler mi?" deyince, Banguoğlu şöyle devam etmiştir:

"Arkadaşlar, büyüklerimize âit türbeler vaktiyle bir takım hurâfeler kaynağı olmuştur, bâtıl itikadlara kaynak olmuştur. Bazı mezarlar gibi bu türbeler de iplik bağlamak, mum dikmek, adak adamak gibi şeylere sahne olmuştur. Bunları hep hatırlarız. Biz büyüklerimizin mezarlarını, türbelerini asla bu gibi hurâfe kaynağı hâline getirmeyeceğiz, bunu şiddetle men edeceğiz. Fâtih Sultan Mehmed'in türbesini çocuklarımız, Atatürk türbesi gibi ziyâret edeceklerdir. Esâsen bu kânun hurâfe kaynağı olmuş, uydurma bazı türbelerin yeniden açılmasını mümkün kılan bir kânun değildir. Bahis mevzuu, ancak Türk büyüklerinin türbeleridir. Eğer bir gün gayrimemul olarak, muhal olarak bir Türk büyüğünün mezarı bir şeriatçılık hareketine merkez olursa ki, —muhal sayıyoruz— Hükûmet orayı kapatabilecektir. Kânun öyle hazırlanmıştır. Bu gibi ahvalde tabii bunları kapatmak Hükûmetin selâhiyeti dâhilinde olacaktır. Maddenin teklif ettiğim şekilde kabûlünü ricâ ederim."

Hükûmet bir taraftan türbeleri açan kânunu çıkarırken, diğer taraftan da gerektiğinde bunları kapatabileceğini söylemeyi ihmal etmiyordu.

Demek, kânun metninde "Açılır" yerine "Açılabilir" ifâdesinde ısrar etmenin hikmeti buymuş. Hükûmet bir tâviz verirken, ipin ucunu da bütün bütün kaçırmamak için, işi sıkı tutuyormuş.

Hulûsi Oral, bu açıklamalardan sonra da görüşünde ısrar etmiş, ancak verdiği önerge, yapılan oylama neti-

Osmanlı Devletinin en parlak yaşatan ve Avrupa içlerine kadar gidip İslâm bayrağını dalgalandıran, 46 yıl ülkeyi istikrar, adalet ve barış içinde yöneten Kânunî Sultan Süleyman'ın türbesi ilk açılan türbeler arasındaydı.

cesinde reddedilmiş, kânun ilk şekliyle kabul edilmiştir. Böylece hükümet, türbeleri hem açmak, hem de kapatmak selâhiyetini almıştır.

Kabul edilen fıkra ile sâdece türbeler açılmış değildi. Aynı zamanda 677 sayılı kânunla kaldırılan türbedarlıklar yeniden ihdas oluyordu.

Tıpkı selâtin kelimesinin, daha mumi bir ifâde olan "Türk büyükl ri" ifâdesinde yer alması gibi, "türb darlıklar" yerine de, "memur ve hi metliler" kelimesi kullanılmıştır. Bö lece kânunun 1925'deki "ruh ve a liyetinin" muhâfaza edildiği sanılmı tır.

Milletin dediği oldu

ÖNCE YİRMİ TÜRBE AÇILDI

KANUNUN çıkmasından bir ay sonra Millî Eğitim Bakanlığı ilk etapta yirmi türbenin açılacağını bildirdi. 1 Nisan 1950'de açıklanan listeye göre, açılacak türbeler şunlardı:

Hacı Bayramı Veli (Ankara), Ertuğurul Gâzi (Söğüt), Akşemseddin (Göymük), Osman Gâzi, Orhan Gâzi, Çelebi Mehmed (Bursa), Gâzi Süleyman Paşa (Bolayır), Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kânunî Sultan Süleyman, II. Mahmud, Mustafa Reşid Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa, Mimar Sinan, Gâzi Osman Paşa, (İstanbul), Âşık Paşa (Kırşehir), Selçuk Sultanları (Konya), Nasreddin Hoca (Konya), Süleyman Şah (Urfa Çayır Kalesi).

Listenin açıklanmasından sonra ilk defa Plevne kahramanı Gâzi Osman Paşanın Fatih Câmii haziresindeki türbesi açıldı. Açılış merâsimine İstanbul Valisi Fahreddin Kerim Gökay, eski paşalardan Refet Bele ve Gâzi Osman Paşanın oğlu Hüseyin Plevne katıldı.

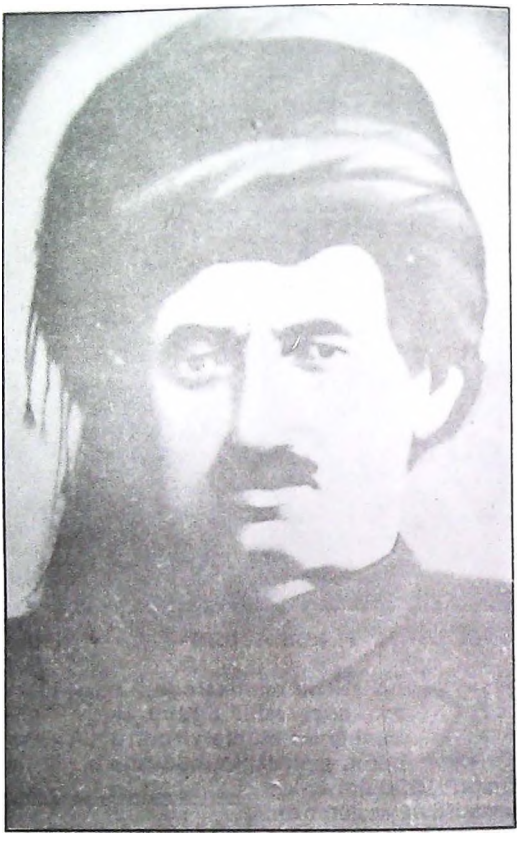
14 Mayıs 1950'de yapılacak seçimlerden önce türbelerin açılması işi süratle devam ediyordu. 18 Nisan'da Barbaros'un, 19 Nisan'da Fâtih'in, 21 Nisan'da Yavuz'un türbeleri açıldı. Aynı tarihlerde partilerin propaganda gezileri de yapılıyordu. Türbelerin açılış haberleri iktidar taraftarı gazetelerde alt taraflarda ve kısaca yer alıyordu.

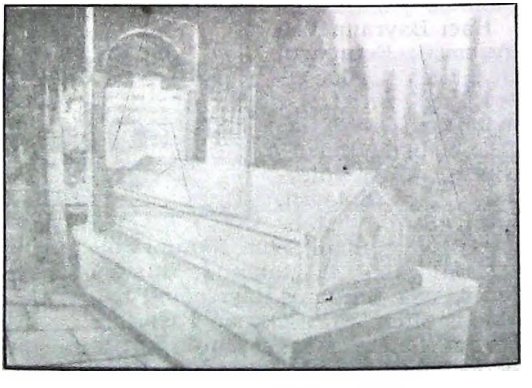
Düşmanlığın türbeyle tezâhürünü ihtilâlciler devam ettirdi

Fâtih'in türbesi ise seçimden sonraya kaldı. 25 yıldan beri bakımsızlık içinde perişan olan türbenin restorasyonu uzun sürdü. Önce İstanbul'un fetih yıldönümünün kutlanacağı 29 Mayıs'da açılması düşünülen türbe, tâmir çalışmalarının tamamlanmaması yüzünden ancak 14 Temmuz'da açılabildi. Açıldığı gün mübârek Ramazan ayının son günüydü. Ertesi gün bayramdı. Açılış merâsimine katılan İstanbul Valisi Fahreddin Kerim Gökay, şunları söyledi:

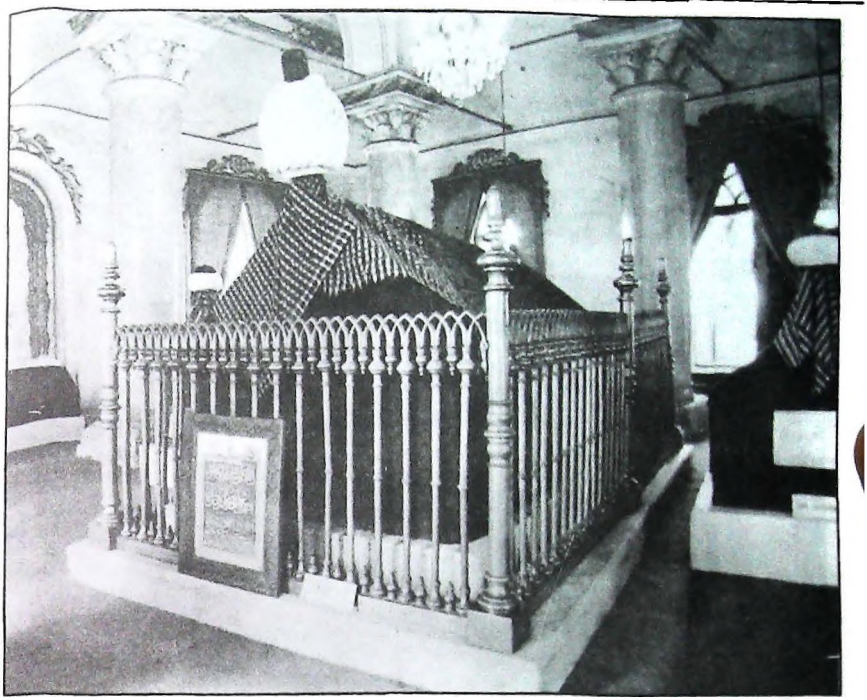
"Fâtih'in türbesi Cumhuriyet tarihimizin inkılâplarının icâbı olarak Büyük Millet Meclisi kararıyla bir müddettir kapalı bulunuyordu. Memleketin selâmeti bahis mevzuu olunca inkılâpların doğurduğu zarûretleri herşeyden üstün tutmamız lâzımdır. Bu sebeple kapalı bulunan türbeyi milletin hükümranlık hukukunu temsil eden Cumhûriyet hükûmeti adına kadir bilir halkımıza açıyoruz."

Artık bundan sonra peş peşe türbeler açılmış, Osmanlı ve Selçuk sultanlarının, meşhur edebiyat ve ilim büyüklerinin, din âlimlerinin, tarikat şeyhlerinin ve evliyâların tür-

Ömür boyunca İslâmın terakki ve tealisi ve mücâdele eden ve her türlü güçlüğe göğüs geren Bediüzzaman Said Nursi'nin ölümünden sonra gördüğü muâmele dünyada yaşanmamıştı. Bediüzzaman'ın (üstte) kabrinin parçalanmadan önceki hâli (yanda).

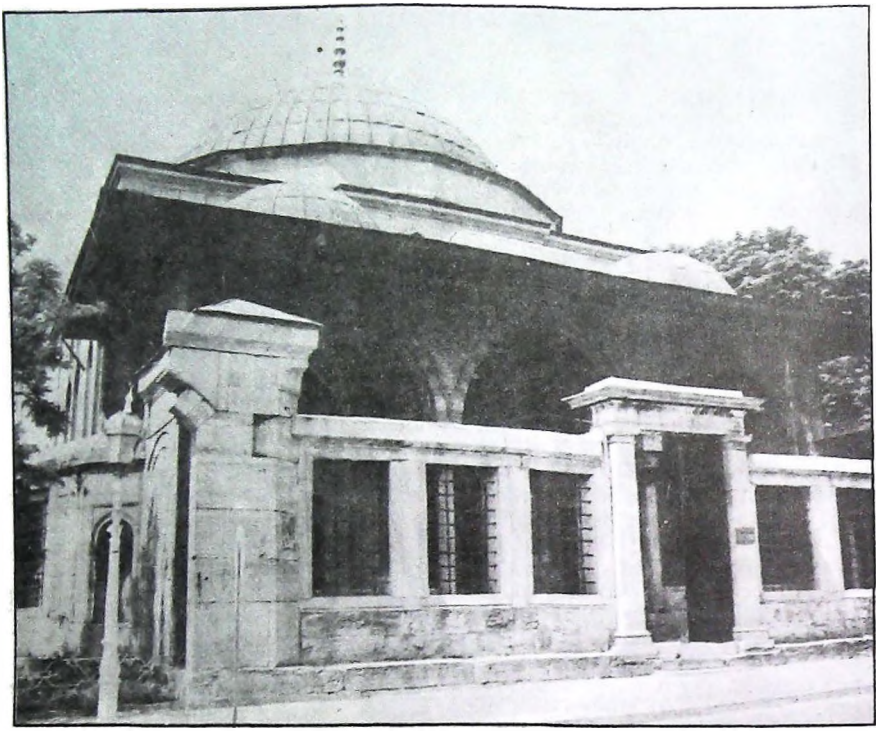
Edirne Gâtihi Sultan Hüdâvendigâr'a olan düşmanlığın sebebini tesbit etmek güç. Zira Kosova'da şehîd olunceye kadar geçen 29 yıllık pâdişahlığında Allah yolunda cihad etmekten başka bir şey yapmamış, onun rızasından ayrılmamıştı.

Bize vatan bırakanlara böyle mi yapılmalıydı?

beleri tâmir edilerek, milletin ziyâret edebileceği bir hâle getirilmiştir. Türbelerin açılmasında büyük mücâdeleleri ve emeği geçen Tahsin Banguoğlu, kânundan sonra ilk etapta açılanlardan sonraki türbeler için, "Artık bundan sonra türbeleri millet açmıştır" demektedir ki; bundan, Anadolu'nun her yerinde bulunan, kânunen yasak olduğu için kapalı bulunan türbelerin bir anda ziyârete açıldığı anlaşılmaktadır.

TEKKELER NİÇİN KAPATILDI?

TEKKELERİN ve zâviyelerin niçin kapatıldığı hususunda Atatürk'ün ve mebusların konuşmalarından verdiğimiz örnekler, bu müesseseleri suçlayıcı iddiâlardır. Atatürk, tekke ve zâviyelerle birlikte tarikatları da yasaklayan kânun çıkmadan evvel yaptığı konuşmalarda, inkılâpların gâyesinin Türkiye'yi asrî bir topluluk hâline geti-

Bütün dünyada Blue Masgue (Mavi Cami) adıyla şöhret bulan altı minâreli Sultan Ahmed Camiini yaptıran Sultan I. Ahmed'in türbesinin dıştan görüntüşü. Yaptırdığı camiyi han gibi kullanmalar, türbesini de 28 yıl kapattılar.

mek olduğunu, bunu kabul etmeyen zihniyetleri darmadağın etmek gerektiğini söylemiş ve şöyle demiştir:

"Arkadaşlar, efendiler ve ey milleti İyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler ve mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat, medeniyet tarikidir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak, insan olmak için kâfidir."

Bahis mevzuu kânunun müzâkereleri esnâsında yapılan konuşmalarda da, tarikatlara, şeyh ve hocalara ağır suçlamalarda bulunulmuştu. Tekkelerin kapatılmasına gösterilen gerekçenin mâkul olup olmadığını tesbit etmek için, tarikatın mâhiyeti ve İslâm dünyasındaki yeri hakkında kısaca bilgi verelim. Biz burada ayrı bir inceleme mevzuu olan tarikatın, sâdece bahsimizi ilgilendiren bir iki noktasına temas etmekle yetineceğiz.

Kendisi bir tarikat şeyhi olmayan ve eserlerinde imânî mevzulara büyük ağırlık veren Bediüzzaman Said Nursi, eserlerinin muhtelif yerlerinde tarikatları bahis mevzuu etmiştir. Mektûbat isimli eserinin 29. Mektubunda, tarikata dâir yazdığı bölümde, tarikatı şu şekilde târif etmektedir:

"Tarikatın gâye-i maksadı, mârifet ve inkişâf-ı hakaiki imâniye olarak, mirâc-ı Ahmedî'nin(a.s.m.) gölgesinde ve sâyesi altında kalb ayağıyla bir

Tekkelerin kapatılmasına bahâneler uyduruldu!

seyr ü sülûku ruhânî neticesinde, zevkî, hâlî ve bir derece şuhudî hakâikı imâniye ve Kur'aniyeye mazhariyet; tarikat, tasavvuf nâmıyla ulvî bir sırrı insânî ve bir kemali beşerîdir." (*Mektûbat*, s.415)

Bu veciz tariften anlaşıldığına göre, tarikatın gâyesi, Allah'ı tanımak ve iman hakikatlarının inkişâfını sağlamak için, Peygamberimizin (a.s.m.) Allah'la görüştüğü miracın gölgesi altında, kalb ayağıyla ruhânî bir usul ile ilerlemektir. Bu sâyede, zevkî, hâli ve bir derece görerek iman ve Kur'an hakikatlarına mazhar olmak mümkün olmaktadır.

Tarikatın gâyesi, Allah'ı tanımak, iman hakikatlarının inkişâfını sağlamak, Peygamberimiz (A.S.M.)'ın sünnetini takip etmektir.

Said Nursî, tarikattaki kalbî usulün esaslarını da şöyle açıklamaktadır:

"Bu seyrü sülûku kalbinin ve hareketi ruhâniyenin miftahları ve vesileleri, zikri İlâhî ve tefekkürdür. Bu zikir ve fikrin mehâsini, [iyilikleri], tâdat [saymak] ile bitmez. Hadsiz fevâidi uhreviyeden [âhirete âit faydalarından] ve kemâlâtı insâniyeden katı nazar [başka] yalnız şu dağdağalı hayatı dünyeviyeye âit cüz'i bir fâidesi şudur ki: her insan, hayatın dağdağasından ve ağır tekâlifinden bir derece kurtulmak ve teneffüs etmek için; herhalde bir teselli ister, bir zevkî arar ve vahşeti izâle edecek bir ünsiyeti taharrî eder. Medeniyeti insâniye neticesindeki içtimâât ünsiyetkârâne [dostane toplantılar] on insanda bir ikisine muvakkat olarak belki gafletkârâne ve sarhoşcasına bir ünsiyet ve bir ülfet ve bir teselli verir. Fakat yüzde sekseni ya dağlarda, derelerde münferid yaşıyor, ya derdi maişet onu ücrâ köşelere sevkediyor; ya musibetler ve ihtiyarlık gibi âhireti düşündüren vâsıtalar cihetiyle insanların cemaatlerinden gelen ünsiyetten mahrumdurlar. O hal onlara ünsiyet verip teselli etmez.

"İşte böylelerin hakikî tesellisi ve ciddî ünsiyeti ve tatlı zevki; zikir ve

fikir vasıtasıyla kalbi işletmek, o ücra köşelerde, o vahşetli dağlarda ve sıkıntılı derelerde kalbine müteveccih olup 'Allah' deyip kalbi ile ünsiyet edip, o ünsiyet ile etrafında vahşetle ona bakan eşyayı ünsiyetkârâne tebessüm vaziyetinde düşünüp, 'Zikrettiğim Hâlik'ımın hadsiz ibâdı her tarafta bulunduğu gibi, bu vahşetgâhımda da çokturlar. Ben yalnız değilim, tevahhuş [ürkmek] mânâsızdır' diyerek imanlı bir hayattan ünsiyetli bir zevk alır. Saâdeti hayatiye mânâsını anlar, Allah'a şükreder." (*a.g.e.*, s.416)

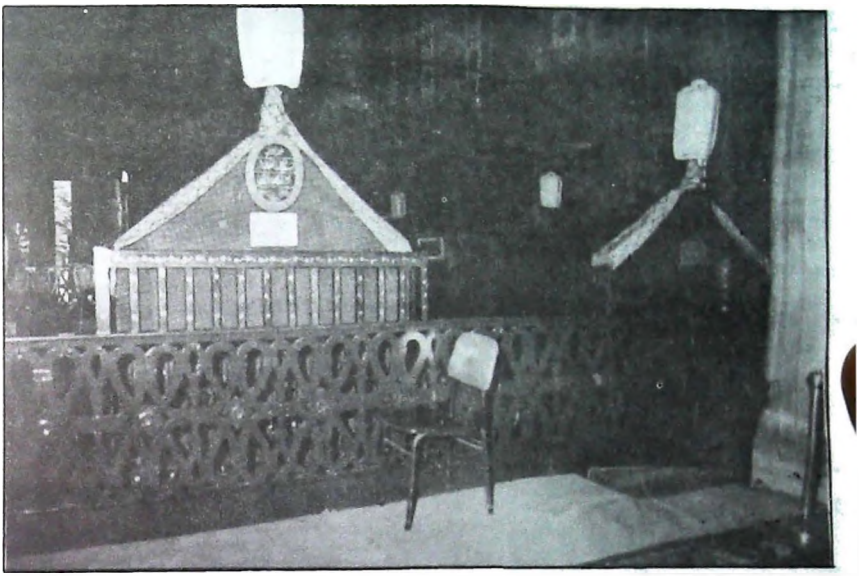
Celâleddin Ârif, Dr. Adnan Adıvar ve Câmi Baykut gibi Kuva-yi Milliyeciler, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra İngiliz devriyelerinin takibinden Özbekler Tekkesine sığınmışlardı.

Sığındıkları Özbekler Tekkesinin suçu neydi?

"AHLÂK ZABITASI"

TARİKATLAR, asırlarca şahısların terbiyesinde ve kemâlât sahibi olmasında büyük tesir icrâ etmişlerdir. Tarikatların "tesirli bir ahlâk zâbıtası" vazifesi gördüğünü belirten Mehmed Ali Aynî, İkdam gazetesinin 25.2.1921 tarihli nüshâsında şunları yazmaktadır:

"Müslümanlık haddi zâtında Allah ve Resulünü tasdikten ibâret olmakla beraber bu tasdik keyfiyeti daha sonra bir muâhede ile te'yid edilmiştir. Bu mukâvele pek tehlikeli bir günde Müslümanlar ile Peygamber arasında akdolunmuştu. Müslümanlar o gün Resûlüllahın elini tutarak kendisinden ayrılmayacaklarına söz vermişlerdi. İşte onların bu samimî birliği kendilerini tehlikeden kurtarmıştı. Bir Müslümanın bugün, özü, sözü ve fiili birbirine uygun ve düzgün, faziletli, sevgi ve itimada lâyık bir kimseyi bulup onun huzurunda o güne kadar işlediği günâhlardan tövbe ve pişman-

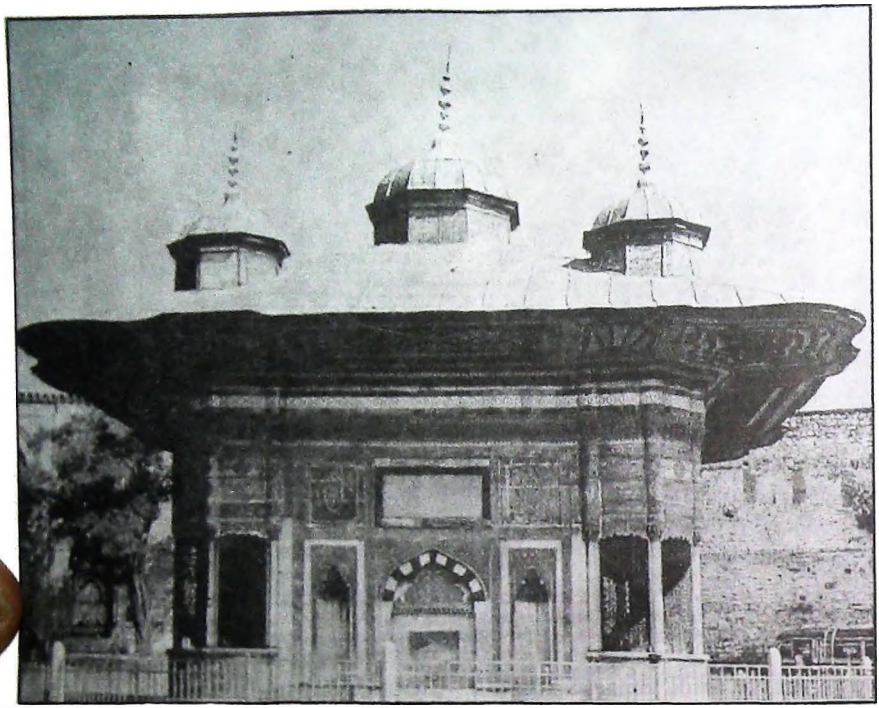
Bağdat fâtihi 4. Murad ile İstanbul'un sembollerinden Sultan Ahmed Câmiinin bânisi I.Ahmed'in sandukaları. Bunlar da çeyrek asır kendilerini ziyâret edecek ve bir Fâtiha okuyacak torunlarını beklediler.

lık ettiğine ve artık kimseye kötülük etmeyeceğine, yalan söylemeyeceğine, kimsenin malını çalmayacağına, kimseyi öldürmeyeceğine, yani her türlü kötü şeylerden sakınacağına dâir söz vermesi ve bu sözüne Allah'ı; Peygamberi ve tarikat kurmuş din büyüklerinden birini şâhid tutması, o birinci mukâveleyi yenilemekten ve güçlendirmekten ibârettir. İşte, Şeriatın bâtını olan tarikata girmek bu demektir. Yoksa tekkede oturup çorba içmek değildir. Ondan sonra o adamın bütün fiil ve hareketi intisab ettiği kimsenin nezâret ve murâkebesine tâbi olur. Ben dünyada bundan müessir ve bundan tesirli ve yüceltici bir ahlâk zâbıtası mevcut olacağını zannetmiyorum."

Vefakârlık böyle mi olur?

OSMANLININ KURULUŞUNDA HİZMETLERİ

OSMANLILARIN Söğüt ve civârına yerleşmeleri esnâsında bir çok tarikat şeyhi de gelip Batı Anadolu'ya yerleşmişti. Bunların bir kısmı gâzilerle birlikte, cihad etmek ve fetih yapmakla meşgul iken, bir kısmı da o civarda köylere veya tamâmen boş olan yerlere çekilmişler ve müridleriyle beraber zirâatle ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Onların umûmiyetle boş topraklar üzerinde kurdukları zâviyeleri, büyük kültür, imar ve din merkezleri hâlindeydi. Bu zâviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarına gelip yerleşmesi, askerlerin harekâtını kolaylaştırıyordu.

Sanır mısınız ki, ecdad düşmanlığı sâdece türbelerle sınırlı kaldı? Onun sınırı o kadar genişti ki, insanların hayatın temel kaynağı suyu ulaştırmak içinyapılan çeşmeler bile bu düşmanlıktan nasibini aldı. Bir çok ecdâd yâdigârı çeşmede olduğu gibi 3.Ahmed Çeşmesi de bakımsızlığa terkedildi.

Osmanlının dayandığı üç temelden birisi tarikattı

Tarikat ehlinin, fütuhatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilâtlı ve imanlı muhârip temin etmekle kalmayıp, fethedilen yerlerin Müslümanlaştırılmasında büyük gayrete girdikleri bir gerçektir. Haddi zâtında Müslüman Türk dervişlerinin faaliyetleri, ordularla birlikte ve hattâ ordulardan evvel gelmekte ve karşı tarafı mânen fethetmiş bulunmaktadır.

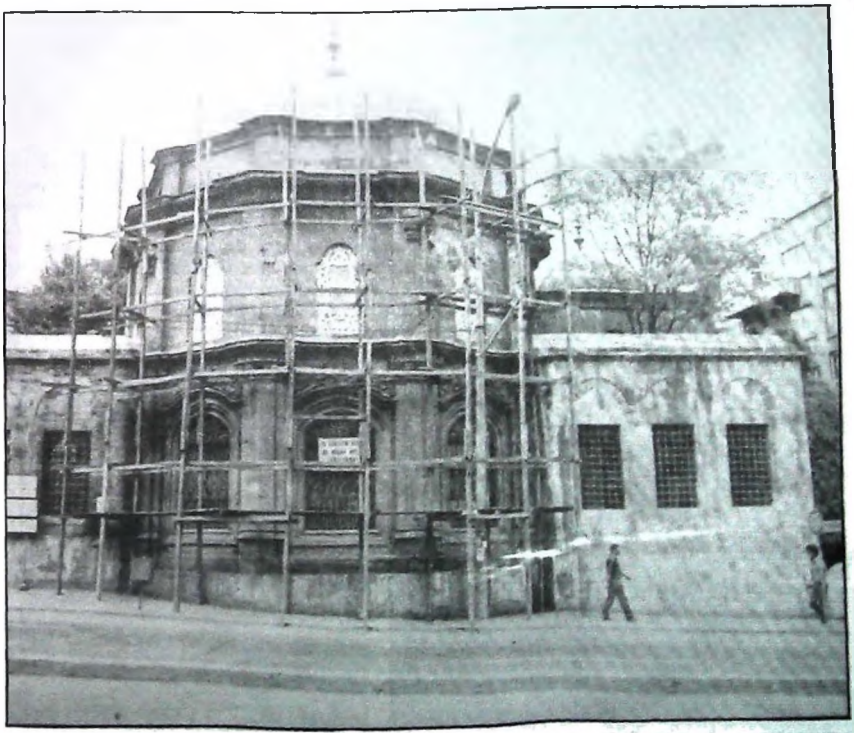
Üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan halkın Müslümanlaştırılmasında Bektâşîlerin ve Mevlevilerin büyük hizmetleri geçtiğini tesbit eden tarihçiler, ayrıca 13. asırda Anadolu'da kurulan Ahî Teşkilâtının yaygın ve tesirli bir sosyoekonomik müessese olarak sayısız faydası olduğunu belirtmişlerdir. 500 yıl Anadolu halkının sanat, ekonomi ve sosyal düzenine yön veren Ahîlerin de tarikata istinad ettikleri bir gerçektir. Nitekim bu teşkilâtın kurucusu olan Ahi Evran, ilk tasavvufî terbiyesini Horasan'da Ahmed Yesevi'nin talebelerinden almış. Kâbe'yi

Osmanlının temelinde şeyhlerin harcı vardı

ziyâret maksadıyla Mekke'ye gittiğinde Evhadüddin Kirmânî ile tanışmış ve ona intisab etmiştir.

TEKKELERİN HİZMETLERİ

TEKKELER, tarikat ehlinin toplu olarak zikir ve ibâdet ettikleri, tarikat usûlüne göre nefsî ve ruhî tezkiye ve terbiyenin yapıldığı müesseselerdi. Bunlar umumiyetle tarikat pîrinin veya büyüklerinin türbeleri yanına yapılırdı. Tekkeler, harem ve selâmlık dâireleri, kütüphâne, derviş hücreleri, çile ve riyâzet odaları, türbe ve mezarlığı bulunan kuruluşlardı. Ayrıca mukaddes gün ve gecelerde, haftanın belirli günlerinde şeyh, dervişler ve tarikata bağlı olanların zikrettikleri, merâsim icrâ ettikleri, mihrablı, kafesli maksureli (parmaklıklı yüksek yer) hususî yerleri vardı.

İşte ecdad düşmanlığından nasibini alan türbelerden Sultan 3. Mustafa'nın kabri. Acaba sağlığında, arkasından gelenlerin türbesini bile kapatacakları söylense kimbilir ne yapardı?

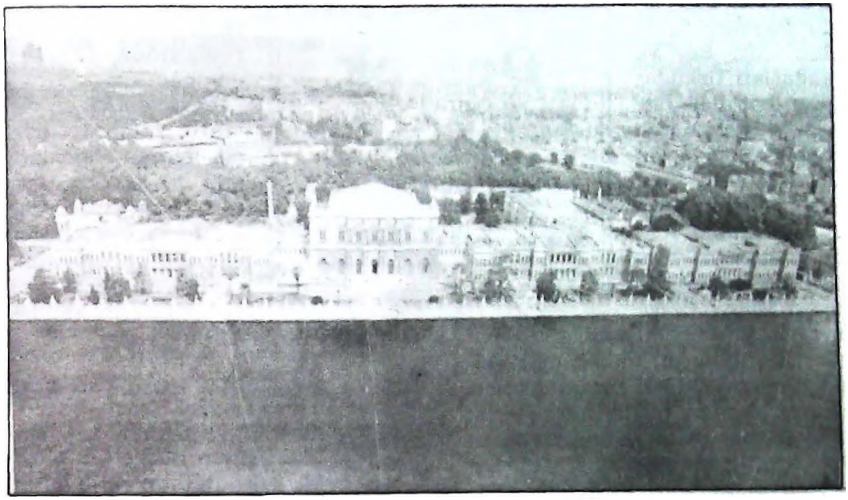

Tekke ve türbe düşmanlığının bir arada anılması gayet tabiidir. Çünkü Osmanlı pâdişahlarıyla tekke şeyhleri her zaman iç içe yaşamıştır. Eyüb Sultan diye anılan Mihmandar-ı Nebevî Hz. Hâlid (R.A)'ın türbesini bulduran, yaptıran da Fâtih idi. Kânun, ikisinin kabrini de kapatmış, 25 yıl sonra ise ikisinin türbesi de açılmıştı. Eyüp Sultan bugün binlerce insanın ziyâret edip Fâtiha okuduğu bir yer hâline geldi.

Padişah türbelerini kapatıp onların sarayına yerleştiler

Şu Osmanlıların yaptığı herşey kötü müydü? Bu adamlar hiç faydalı bir şey yapmamışlar mıydı? Yapmışlardı. Dünyada eşine ender rastlanan saraylar inşâ etmişlerdi. Türbeleri kapatan ecdad düşmanları, onların saraylarına yerleştiler. İşte bunlardan biri Dolmabahçe Sarayıydı.

Tarikat kurucusunun türbesinin bulunduğu tekke "pîrevi", tarikat büyüklerinin türbesi yanındaki tekkelere "âsitâne", âsitânelerin küçüklerine "tekke" ve "dergâh", tarikat müntesiblerinin yolculukta konakladıkları, ibâdet ve zikir ettikleri tekkelere de "zâviye" denirdi. Bu müesseselerin gelirî vakfedilen mallardan ve vakıf arazilerden sağlanırdı.

Osmanlı Devletinin kuruluş devrinden sonra bilhassa İstanbul'da hızla artan tekkeler, dinî fonksiyonunun yanısıra edebiyatı, müziği ve kültürü de tesiri altına almıştır. Musikimizin en önde gelen simâlarından Buhurizâde Mustafa Itrî Efendi, Hammamizâde İsmail Dede Efendi ve Zekâi Dede gibi sayısız musikişinas Mevlevîhânelerde yetişmiştir.

Bazı tekkelerde spor çalışmalarına da yer verilmiştir. Okmeydanı'ndaki Okçular Tekkesinde yılın muayyen devrelerinde spor karşılaşmaları tertiplenmiştir.

Bir hastane fonksiyonu gören değişik bir tür de Miskinler Tekkesidir. Üsküdar'da Karacaahmed Mezarlığının yanında olan bu tekkeye cüzzamlı hastalar sığınır ve hayatlarını devam ettirirlerdi.

ÖZBEKLER TEKKESİ

TEKKELER, Kuva-yı Milliyenin İstanbul'un işgâli sırasında destek bulduğu çevrelerin başında geliyordu. Bilhassa Üsküdar'daki Merdivenköy ve Özbekler tekkeleri, İstanbul'un işgâli sırasında birer Kuvayı Milliye üssü gibi

çalışmış; dağıtılan Meclisi Mebusanın çok sayıda âzâsı, Anadolu'ya bu tekkelerden adım atmışlardı.

16 Mart 1920'den sonraki günlerde, İngiliz devriyeleri İstanbul'u karış karış tarayıp Meclisi Mebusan üyelerini ararken, bu Meclisin Başkanı Celâleddin Ârif Bey ve arkadaşları Üsküdar Sultantepe'deki Özbekler Tekkesine gelmiş, tekke şeyhi Atâ Efendinin kendilerine büyük yardımı dokunmuştu. Tekkenin hemen yanı başındaki evin de, Kuvayı Milliyeci Ziyâ Beye âit olması saklananlara büyük kolaylık sağlamıştı. Nitekim, Dr. Adnan Adıvar ve Câmi Baykut beyler, tekkeye yapılan İngiliz baskınında, Hilâli Ahmer (Kızılay) muhasebecisi Ziyâ Beyin evine geçerek kurtulmuşlardı.

Destek tekkeden köstek Meclisten

Anadolu'ya geçmek için Özbekler Tekkesini kullananlardan biri de Mustafa Kemal'in yakın silâh arkadaşlarından İsmet (İnönü) Beydir. Halide Edib (Adıvar) Hanım da, aynı yolculuğa giderken konakladığı Özbekler Tekkesini Türkün Ateşle İmtihanı adlı romanında övgüyle anmıştır.

Ne acıdır ki, en sıkıntılı zamanlarında şeyhlerden, hocalardan destek görenler, tekkeleri kullananlar, kuvvet ve kudret ellerine geçtiği gün, şeyhlerin ağızlarına ve tekkelerin kapılarına kilit vurmuşlardır.

550 YIL İSTANBUL'U KORUYAN GÜÇ

TARİKAT ve tekkelerin asırlardır süren hizmeti, 20. asra gelindiğinde kifâyetsiz kalmaya başlamıştır. Fen ve

teknikte meydana gelen hızlı değişmeler, cemiyet hayatında ve insanların hayata bakış açılarında farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Değişen hayat tarzı ve şartları ile birlikte, İslâmiyete yapılan hücumlarda, doğrudan doğruya dinin temeli olan imânı hedef alan ve ilimden kaynaklanan şüphe ve itirazlar büyük bir yer tutmuş, bunun neticesi olarak da, ittikâdî mevzulara âit hususların aklî ve ilmî delillerle izah ve isbatı bir zarûret hâlini almıştır. Tekkelerin böyle bir zamanda kendilerinden beklenen fonksiyonları icrâ ettikleri elbette söylenemez.

Câmi Beykut Bey, Özbekler Tekkesine sığınmış, buraya yapılan İngiliz baskınında Ziya Bey'in evine kaçmıştı.

Gelişen şartlara ayak uyduramamanın dışında, tarîkatlarda ve tekkelerde bazı sûîstimâlin olduğu da bir vâkıadır.

Ancak, kifâyetsiz, eksik ve hatâlı bir müesseseyi ihyâ etmek yerine toptan ortadan kaldırmak ne derece isâbetlidir? Kusurlu her kuruluşu kapatmak, faydalı bir prensip kabul edilse, dünyada müessese nâmına hiç bir şey kalır mıydı? Elbette ki, bütün dünyada kabul edilen gerçek, hatâlı olan bir teşekkülü ıslah etmektir. Tarîkatların temin ettiği faydaları sayan Said Nursi, onların bazı hatâ ve noksanlarını gören dalâlet fırkalarının, tarîkatları inkâra gittiklerini hatırlatarak, şöyle demiştir:

TARİKATIN EN BÜYÜK HASENESİ

"KENDİLERİ mahrum kaldıkları o envardan, başkalarının mahrûmiyetine sebep olmuşlardır. En ziyâde medârı teessüf şudur ki: Ehli sünnet ve cemâatin bir kısım zahirî ulemâsı ve ehli sünnet ve cemâata mensup bir kısım ehli siyâset gâfil insanlar, ehli tarîkatın içinde gördükleri bâzı su'i istimâlâtı ve bir kısım hatiatı [hatâları] bahâne ederek, o hazineyi uzmayı [büyük hazineyi] kapatmak, belki tahrîb etmek [yıkmak] ve bir nevi âbı hayatı dağıtan o kevser menbâını [kaynağını] kurutmak için çalışıyorlar. Halbuki eşyada, kusursuz ve her cihetiyle hayırlı şeyler, meşrebler, meslekler az bulunur. Alâ-küllihal bazı kusurlar ve sûi istimâlât olacak. Çünki, ehil olmayanlar bir işe girseler, elbette sûi istimâl ederler. Fakat Cenâbı Hak, âhirette muhâsebei a'mâl düsturuyla, adâleti Rabbaniyesini, hasenat ve seyyiâtın muvâzenesiyle [tartılmasıyla] gösteriyor. Yâni, hasenat râcih ve ağır gelse, mükâfatlandırır, kabul eder; seyyiat râcih [fazla] gelse cezâlandırır, reddeder. Hasenat ve seyyiâtın muvâzenesi, kemiyete [sayıya] bakmaz, keyfiyete [kaliteye] bakar. Bazı olur, birtek hasene [sevap] bin seyyiâta [günâha] tereccüh eder [üstün gelir], afvettirir. Mâdem adâleti İlâhiye böyle hükmeder ve hakikat dahi bunu hak görür; tarikat yanı sünneti seniyye dâiresinde tarikatın hasenesi seyyiâtına kat'iyen müreccah olduğuna [üstün geldiğine] delil: Ehli tarikat, ehli dalâletin hücumu zamanında imanlarını muhâfaza etmesidir. Âdi bir samimi ehli tarikat; sûri, zâhiri bir mütefennininden daha ziyâde kendini muhâfaza eder. O zevki tarikat vâsıtasıyla ve o muhabbeti evliyâ cihetiyle imânını kurtarır. Kebâirle fâsık olur, fakat kâfir olmaz; kolaylıkla zındıkaya sokulmaz.

Allah sesini susturmak, kıyâmet alâmetiydi!

Şedit bir muhabet ve metin bir itikad ile aktab kabul ettiği bir silsilei meşâyihi [şeyhler zincirini] onun nazarında hiç bir şey çürütemez. Çürütmediği için onlardan itimâdını kesemez. Onlardan itimâdı kesilmezse, zındıkaya giremez. Tarîkatta hissesi olmayan ve kalbi harekete geçmeyen bir muhakkik âlim zât da olsa, şimdiki zındıkların desiselerine karşı kendini tam muhâfaza etmesi müşkülleşmiştir." (Mektûbat, s.416-417)

Her hatâlı müesseseyi kapatmak takdir edilir bir prensip olsaydı, dünyada müessese namına hiç bir şey kalmızdı.

TEKKELERDEN YÜKSELEN ALLAH ALLAH SESLERİ

YUKARIDAKİ ifâdelerden anlaşılacağı gibi, Said Nursi, meseleye son derece mâkûl, ifrat ve tefritten uzak bir şekilde yaklaşmaktadır. Herşeyde olabileceği gibi, tarîkat ehli içinde de bazı hatâ ve kusurları işleyen kimselerin ve sû'i istimâlin olabileceğini, ancak noktai nazarın iyiliklerinin kötülüklerine gâlip gelmesi olduğunu belirtmiştir. Tarîkatı kapatmak için kusur ve hatâların gerçek bir gerekçe olmadığını belirterek, bunların birer "bahâne"den ibâret olduğunu ifâde etmiştir.

"Dâirei takvâdan hâriç, belki dâirei İslâmiyetten hâriç bir sûret almış bazı meşreblerin ve tarîkat nâmını haksız olarak kendine takanların seyyiâtıyla tarîkat mahkûm olamaz" diyerek, İslâmın dışında gözüken ve kendilerine tarîkatçı diyen kimselerin kusurlarını, kasıtlı olarak, samîmî tarîkat ehlini suçlamak için kullananların haksızlık ettiğini belirten Said Nursi, tarîkatların asırlarca ifâ ettikleri bir hizmeti de şöyle belirtmiştir:

"Tarîkatın dinî ve uhrevî ve ruhânî çok mühim ve ulvî neticelerinden sarfı nazar, yalnız âlemi İslâm içindeki

677 sayılı kânunla kaldırıldığı iddiâ edilen tarikatlardan biri de Mevlevîlik idi. Bugün kânun hâlâ mer'iyette. Ama onu takan olmadığı gibi, tarikatla ilgili faaliyetler de mahkeme mevzuu yapılamıyor.

ADNAN ADIVAR— Bu da Unbekler Takbeline sığınan Kuva-yı Milliyecilerden.

Milet, kânunu deldi geçti

kudsî bir râbıta olan uhuvvetin [kardeşliğin] inkişâfına ve inbisâtına [gelişmesine] en birinci, tesirli ve hareretli vâsıta tarikatlar olduğu gibi; âlemi kûfrün ve siyâseti Hıristiyânîyenin, nuru İslâmiyeti söndürmek için mûdhiş hûcumlarına karşı dahi üç mühim ve sarsılmaz kal'ai İslâmiyeden bir kal'asıdır. Merkezi hilâfet olan İstanbul'u beşyüz elli sene bütün âlemi Hıristiyanlyyenin karşısında muhâfaza ettiren, İstanbul'da beşyüz yerde fışkıran evrân tevhid ve o merkezi İslâmiyedeki ehli imânın mühim bir noktai istinâdı [dayanak noktası] o büyük câmilerin arkalarındaki tekkelerde 'Allah Allah' diyenlerin kuvveti imâniyeleri ve mârifeti ilâhiyeden gelen bir muhabbeti ruhâniye ile cüş u huruşlarıdır [coşup taşmalarıdır].

"İşte ey akılsız hamiyetfüruşlar ve sahtekâr milliyetperverler! Tarikatın, hayatı içtimâiyenizde [sosyal hayatı-

nızda] bu hasenesini [iyiliğini] çürütecek hangi seyyiatlardır, söyleyiniz?.." (a.g.e., s.417418)

"TARİKATÇI" İTHAMININ ALTINDAKİ MAKSAT

HİLÂFET merkezi olan İstanbul'un 550 yıl Hıristiyanlara karşı muhâfaza edilmesindeki sırrı izah ederken, tekkelerde zikredenlerin bunda büyük hissesi olduğunu belirten Said Nursî, bir tarikat şeyhi değildir. Fakat, aleyhinde açılan davâlarda "tarikatçılık"la itham edilmiştir. Aslında Said Nursî'nin tarikatçı olmadığını onu itham edenler de biliyorlardı. Onların bu şekildeki ithamdan maksatları, en küçük bir emâre bulup, onu tarikatçı gösterip, tarikatın ve şeyhliğin yasak olduğunu bildiren 677 sayılı kânunda yer alan cezâyı vermek istiyorlardı. Çünkü bu kânunu çıkaranlar, bütün İslâmî hizmet ve faaliyetleri "tarîkat" nâmı altında toplayıp cezâlandırmayı hedeflemişlerdi. Onların bu maksatlarını bilen Said Nursî, "İhtiyarlar Risâlesi"nde şunları kaydetmektedir:

"Maatteessüf gizli münâfık düşmanlarımız, bu dindar milletin yüzer milyon veli makamında olan şehidlerinin kahraman gâzilerinin kanıyla ve kılıncıyla kazanılan ve muhâfaza edilen hakîkatı İslâmiyete bâzen 'tarîkat' namını takıp ve o güneşin [İslâmiyetin] tek bir şuâı olan tarîkat meşrebini, o güneşin aynı gösterip, hükûmetin bâzı dikkatsiz memurlarını aldatıp, hakîkatı Kur'aniyeye ve hakâiki îmâniyeye tesirli bir sûrette çalışan Nur Talebelerine 'tarikatçı' ve 'siyâsî cemiyetçi' namını vererek aleyhimize sevketmek istiyorlar. Biz; hem onlara, hem onları aleyhimizde dinleyenlere, Denizli Mahkemei Âdilesinde dediğimiz gibi deriz:

" 'Yüzer milyon başların fedâ oldukları bir kudsî hakîkata başımız dâhi fedâ olsun. Dünyayı başımıza ateş yapsanız, Hakîkatı Kur'aniyeye fedâ olan başlar, zındıkaya teslimi silâh etmeyecek ve vazîfei kudsiyesinden vazgeçmeyecekler inşaallah!' " (Lem'alar, s.248)

HADDİ VASAT

SAİD NURSİ, "tarikatçılık"la itham edildiği zaman, kendisinin tarîkatçı olmadığını, Risâlei Nur eserleriyle iman ve Kur'an'a hizmet ettiğini söylemiş, ancak tarîkatın "İslâm güneşinin bir ışığı" olduğunu belirtmiş, "Hem bin senedenberi bu milletin ekser ecdâdı bağlandığı bir meslek, sebebi mesûliyet olamaz" demiştir. (Emirdağ Lâhikası c.1., s.273)

Tarîkat hakkındaki görüşlerinin bulunduğu "Telvihat Risâlesi"nin de tarîkatçılık dersi olmayıp, ilmî bir ders olduğunu şu şekilde ifâde etmiştir:

"Beni hapislere sokan muârızlarımın bir bahâneleri de —o mahkemede ondan beraet kazandığım— Tarikatçılık'tır. Halbuki, Risâlei Nur'da dâima dâvâ edip demişim: 'Zaman tarîkat zamanı değil, îmânı kurtarmak zamanıdır. Tarîkatsız Cennete gidenler çoktur, îmansız Cennete giden yoktur' diye bütün kuvvetimizle inâna çalışmışız. Ben hocayım, şeyh değilim. Dünyada bir hânem yok ki... Nerede tekkem olacak? Bu yirmi sene zarfında bir tek adam yok ki, çıksın desin: 'Bana tarîkat dersi vermiş'. Ve mahkemeler ve zâbıtalar bulmamışlar. Yalnız eskiden yazdığım tarîkatların hakîkatlarını ilmen beyan eden Telvihat Risâlesi' var ki, bir dersi hakîkattır ve yüksek bir dersi ilmidir, tarîkat dersi değildir." (Emirdağ Lâhikası, c.1, s.28)

GERÇEK SEBEP NE?

TEKKE ve tarîkatlar hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden anlaşılmaktadır ki, bu dinî müesseselerin kaldırılması ve kapatılması için gösterilen ge-

rekçeler, birer bahâneden ibârettir. Asırlarca milletin dinî ve sosyal hayatında müsbet tesirler meydana getiren bu müesseselerin, şayet ufak tefek kusurları gerekçe gösteriliyorsa, bunun çâresi, onları yok etmek değil, ıslah etmektir. Eğer yok ediliyorsa, o zaman bu müesseselere ve onların dinî faaliyetlerine düşmanlık beslendiği ortaya çıkar. Nitekim şeyh ve hocalara revâ görülen muâmele de, ancak düşmanlara yapılacak cinstendir.

Acaba bütün gayret baskı ve zulümlere rağmen, tekke ve tarikatlar ortadan kalkmış mıdır? Bu soruya "Evet" demek mümkün değildir. Bugün yine tarikatlar, şeyhler, dervişler, müridler vardır. Hattâ bazı şeyhlerin evleri ve çevresi bir dergâh ve tekke mâhiyetindedir. Bugün pek çok siyâsetçi, sanatçı ve aydın herhangi bir tarikata girmiş ve bir şeyhin elini tutmuştur. Toplu halde zikir ve merâsim de, hemen her yerde yapılabilmektedir. Demek ki, şahsî terakkisini ve dine hizmeti tarikatta gören kimseler var oldukça, kânunların yapacağı fazla bir şey olmayacaktır. Ahmet Güner bu hususta şunları kaydetmektedir:

"Tekkeler, zâviyeler kapatılmış, tarikat 'olaylarına' 'resmen' son verilmiştir, ancak bu 'resmen' son veriş, 1980'ler sonrasındaki bazı dinî grupların şaşırtıcı güçlerini önleyebilmiş midir? Bütün bunların nedenleri sosyolog ve fikir adamlarının, siyâset bilimcilerinin araştırma konusudur. Ne yazık ki, ülkemizde 'tabu' sayılan bu konular demokratik bir ortamda, hoşgörü ile tartışılmadığı, 'herkes eteğindeki taşı korkmadan ortaya dökemediği' için siyasî, sosyal ve kültürel bazı direnmeler, kimi aydınlarımızca hayret ve bazen de dehşetle izlenmekte, konuya yabancılık çekilmektedir." (Tarikatlar, s.4)

Ahmet Güner'in arzu ettiği "demokratik ortamda hoşgörüyle tartışma" gerçekleştiği takdirde, sâdece tarikat gerçeği öğrenilmiş olmayacak, aynı zamanda 677 sayılı Tekke ve Türbeleri Kapatan Kânun da enine boyuna tartışılabilecektir. İşte o zaman, Kurtuluş Savaşında zafer için duâ eden hocaların ve şeyhlerin ellerine niçin kelepçe vurulduğu, İstanbul'daki Kuvayı milliyecilerin Anadolu'ya geçişini sağlayan Özbekler Tekkesinin niye kapatıldığı, tarikatları kaldıran bir kânun çıkarıp bütün dinî hizmetlere "tarikatçılık" damgası vurulmakla nelerin hedef alındığı daha açık ve daha serbest sorulacak, pek tabiî cevapları da verilecektir.

Bir kıl için cellatlık yapan soyguncu

Hatırı kırmadı suçsuzları astı

1935 yılının Ekim ayının ortalarında Mustafa Kemal'e bir suikast teşebbüsü iddiâsı ortaya atılmıştı. Bu iddiâya Atatürk'ün sofra arkadaşı Urfa ve Kozan mebusu Ali Saip'in ismi neden karıştırılmıştı? İstiklâl mahkemeleri niçin kuruldu, hangi maksada hizmet etti? Ali Saip Ursavaş, suçsuz mahkûmlarla nasıl dalga geçiyordu? Cumhuriyet'ten sonra kurulan ve siyasî olduğu belirtilen İstiklâl Mahkemelerinde nasıl bir kargaşa vardı? Astığı adamların sayısını unutan Ali Saip'le mahkumlar arasındaki "kelle müzayedesi" ne şekilde cereyan ediyordu? Mahkeme kararları altın karşılığı nasıl değişiyordu? Atatürk'e yakınlığı ile bilinen ve ona dalkavuklukta ilk sıralarda yer alan Ali Saip'in adı nasıl olmuştu da, Atatürk'e suikast teşebbüsü iddiâsına karışmıştı? Atatürk, kendisine "bir kılı için yüzbin darağacı dikerim" diyen adama neden sırt çevirdi?

Aldığı rüşvetten dolayı kulplu kulpsuz altının kökü kesilmişti

Atatürk'ün tulumbacısı mahkemeye reis yapıldı

BAZI devirlerde idârenin dizginlerini elinde bulunduranların etraflarında dört dönen, dalkavukluk yapan insanlar taltif edilir, çeşitli makam ve mevkiler öylelerinin ayaklarının altına serilir, imkânlar onlar için seferber edilir. Bilhassa da kimsenin aykırı bir fikir ileri sürmek gayesiyle sesini çıkarmaya cesâret edemediği diktatörlük devirlerinde dalkavuklara sunulan imkânların ve yapılan iltifatların dozu arttırılır.

Yine böyle dikta devirlerinde iktidarı elinde bulunduran şahıslara zıt fikirde olanlar, çeşitli vesilelerle susturulur. Böyle şahısların önce dalkavukluğunu yapanlar, sonra birazcık tersine söz ve davranışlarda bulunsalar, yine aynı âkıbete maruz bırakılırlar.

Bizde Milli Eğitim eski bakanlarından Tahsin Banguoğlu'nun da "diktatörlük devri" olarak vasıflandırdığı 1923-1950 yılları arasında kalan 27 yıllık bir devrede buna benzer hâdiselere az rastlanmamıştır.

Cumhuriyet ilân edildikten sonraki ilk yıllarda hem cumhurbaşkanı, hem de Meclis başkanı olan Mustafa Kemal'e karşı fikir beyan edenler veya etmek isteyenler şu veya bu sebeb ve bahanelerle susturulmuştur. Bu fikirler basından çıkmışsa, o basın organı kapatılmış, yazarları tevkif edilmiş ve tahkikatlara maruz kalmışlardır. Bunun en can alıcı misallerinden birini de Abdülkadir Kemali Beyin 1924 yılının son ayında çıkardığı "Toksöz" gazetesi teşkil eder. Abdülkadir Kemali Bey, Birinci Mecliste teşekkül eden ve Mustafa Kemal'e muhalefeti ile tanınan İkinci Grub mebusları arasında önde gelen hatiplerden birisi olarak bilinir. Ancak 1923 yılının yazında yenilenen seçimlerde Mustafa Kemal tarafından aday gösterilmeyen Abdülkadir Kemali Bey, seçimi kaybetmiştir. Sesini kamuoyuna duyurabilmek için Adana'da "Toksöz" gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

Mahallî basının kendi bölgesi dışında tesirli olamaması yüzünden 79'uncu sayıdan itibaren gazeteyi İstanbul'da çıkarmaya başlamıştır. Ne acı ki, 15 Aralık 1924'de çıkmağa başlayan "Toksöz", 30 Aralık'ta son sayısını çıkarmış ve hükümet tarafından yayından men edilmiştir. İstanbul'da yayınlanan Toksöz'ün ömrü 15 gün devam etmiştir. Gazetenin gerçek kapanma sebebi de Atatürk'e muhalefet etmesidir.

Toksöz gazetesinin kapatılmasından önceki 30 Kanunuevvel 1924 tarihli son sayısının birinci sayfası (üstte). Abdülkadir Kemali'nin "Söz Dinlemek" adlı makalesi (sağda).

İNSAFSIZCA MUÂMELELER

MESELEMİZ Abdülkadir Kemali Beyin çıkarmış olduğu Toksöz gazetesinin kapatılma sebeblerini incelemek olmadığı için kısa kesiyoruz. Ama burada dikkat çekici olan bir husus vardır: Muhalefet olan gazeteler kapatılır, yazarlar tevkif edilip İstiklâl Mahkemelerine sevkedilirken, dinsizliğiyle tanınan Abdullah Cevdet gibi kimselerin çıkardıkları İçtihat gibi gazetelere hiç ses çıkarılmamıştır. Şüphesiz ki inkılâpların nasıl yapılacağını söyleyen; baştakilere bu hususta yol gösteren, fikir veren böyle bir gazetenin kapatılması da zaten düşünülemezdi.

Yine Hindistan'dan Ağa Hanın Hilâfetin ilga edilmesi üzerine göndermiş olduğu Hilâfet lehinde, kaldıranlar aleyhinde sert ifadelerle dolu mektubunu yayınlayan gazeteler, bu bahane ile kapatılmış, yazarları İstanbul İstiklâl Mahkemesine verilmiştir.

Mustafa Kemal'e yapılması ihtimâlinin bulunduğu iddiâ edilen suikastlar da muhalifleri susturmanın bir başka bahanesini teşkil etmiştir. İsterseniz bu hususta sözü İngiliz yazar M. Philips Price'ye bırakalım:

"Jön Türk rejiminin bakiyesi olan liberaller, mazi ile uzlaşma cihetine gidilmesini istemeyen kimselerin lideri olan Mustafa Kemal'e karşı muhalefet teşkilâtını kuruyorlardı.

"Halbuki Türkiye, mazi ile alâkasını kesmeğe mecburdu, aksi takdirde karışıklıklar içinde yıkılırdı. Onun tarihi ve cemiyetin bu devredeki bünyesi, memleketin tedrici tekâmüle müsait olmadığını gösteriyordu. Değişme birden yapılmalıydı. Mustafa Kemal böyle düşünüyordu.

Diktatörlük selahiyetine sahip olmuştu

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY— Birinci Mecliste Mustafa Kemal'e muhalefetiyle tanınan İkinci Gruba mensup olan Abdülkadir Kemali Beyin İstanbul'da çıkarmaya başladığı "Tokadı" gazetesi, Atatürk'e muhalefet ettiği gerekçesiyle yayına başlamasından 15 gün sonra kapatılmıştı.

DİKTATÖRLÜK SELÂHİYETLERİ

"FAKAT böyle hareket edildiği takdirde, bütün muhaliflerin insafsızca ortadan kaldırılması gerekirdi. Mustafa Kemal, harekete geçmeğe karar verdi. Takrir-i Sükûn Kanununa ve onun verdiği diktatörlük selâhiyetlerine sahipti. Başka hal çaresi olmadığını görerek sert usuller kullandı. İzmir'i ziyaret ettiğinde kendisini öldürmeyi plânlayan bir sûikast meydana çıkarıldı. Bu sûikast teşebbüsünün önemsiz bir kaç kişinin bir plânından fazla bir tertip olduğunu gösteren deliller mevcut değildi. Buna rağmen bu suikast teşebbüsü, muhalif liderlerin Mustafa Kemal'in şahsını ortadan kaldırmayı hedef tutan büyük bir fesat tertibi şeklinde ortaya kondu. Mahkemeler faaliyete geçti. Gayr-i hukuki metodlarla sanıkların ikrarları elde edildi. Normal adli usullere göre muteber sayılmayan deliller, muteber sayıldı. Mustafa Kemal'in yakaladığı bütün muhalif liderler hakkında dâvâlar açıldı. Rauf Bey ile Halide Edip kaçtılar. İlk devirlerin namlı Jön Türk lideri Cavid Bey de dahil olmak üzere bazı liderler yakalandılar, mahkemeye sevkedildiler. Sanıklar metin davranıyorlardı. Duruşmalar gülünç sahneler arzetti. Tarihî hâdiseler, açılan dâvâlara karıştırıldı. Birinci Cihan Harbi mağlûbiyetine sebeb olarak mesuliyeti, suç delili olarak ileri sürüldü. Verilen hükümler tasdik edildi. Bazı kumandanların cezaları kendilerine ihtar yapılarak affedildi. Fakat bazı sivil şahıslar ağır cezalara çarptırıldılar. Cavit Bey ile miktarları yarım düzineyi bulan diğer liderler, Ankara'da bir meydanda asıldılar."(M. Philips Price. Türkiye Tarihi. Ararat Yayınevi. 1977. s. 177-178.)

Haziran 1926'da yapıldığı iddia edilen bu suikast teşebbüsünden yaklaşık 9 sene sonra, 1935 yılının Ekim ayının ortalarında Mustafa Kemal'e bir başka suikast teşebbüsü olduğu iddiası ortaya atıldı. Bu suikast teşebbüsü iddiasının en enteresan tarafı, teşebbüste bulunduğu iddiasıyla muhâkeme edilenlerin bir kaç yıl sonra beraat etmeleriydi. Peki neden böyle bir iddia ortaya çıkmıştı? 1935'deki bu suikast teşebbüsü iddiasının içinde neden Mustafa Kemal'e bağlılığıyla ta-

İzmir'de yapıldığı söylenen Atatürk'e suikast teşebbüsünün birkaç kişinin planından fazla bir tertip olduğunu gösteren deliller mevcut değildi. Ama bu teşebbüs meselesi, Atatürk muhaliflerini susturmakta kullanıldı. Bu arada Cavid Bey (solda) yakalanırken Halide Edip (sağda) kaçtı.

Atatürk'e bağlı kaldı milletvekilliğini aldı

nınan, bu sebepten dolayı 1. devrede Urfa diğerlerinden de Kozan Milletvekili olarak TBMM'ye giren çeşitli istiklâl mahkemeleri aza ve reisliğinde bulunan Ali Saip Ursavaş'ın ismi de karıştırılmıştı? Bu suikast meselesinin aslı astarı var mıydı? Var idiyse neden beraatla neticelenmişti?

19 Ekim 1935 Cumartesi günü, İstanbul'da yayınlanan Cumhuriyet gazetesi, altı sütun üzerine, büyük puntolarla şu haberi veriyordu:

"'Mel'un Suikastçılar Adalet Pençesinde. 'Onun altında ise altı sütun üzerinde iki satırlık şu kelimeler yer alıyordu: Alçak Çerkes Ethem'in Ulu Önder'in hayatına el uzatmak kastıyla yolladığı melunlar yakalandı. Urfa Saylavı Ali Saip de tevkif edildi."

ALİ SAİP KİMDİR?

TBMM'DE TAM altı devre Urfa ve Kozan milletvekilliği yapan ve üstelik M. Kemal'in sofra arkadaşı olan Ali Saip'in de isminin karıştığı bu suikast teşebbüsü iddiasına teferruatlı bir şekilde geçmeden evvel Ali Saip'in kim olduğunu, hangi zamanlarda nerelerde, ne vazifeler yaptığını bilmekte, meselenin daha iyi anlaşılması açısından büyük faideler vardır.

Ali Saip Ursavaş, 1887 Kerkük doğumludur ve Emin Beyin oğludur. Harbiye mezunudur. Jandarma Tabur Komutanı iken, 33 yaşında 1. devre Urfa milletvekili seçilmişti. 2. 3. 4. 5. ve 6. devrelerde ise Kozan mebusluğu yapmıştır. Urfa kurtuluş mücadelesinin başında bulunmuştur. Elazığ İs-

tiklâl Mahkemesi azalığı ve reisliği. Konya İstiklâl Mahkemesi azalığı yapmıştı. Evli ve üç çocuk babası olan Ali Saip, 26 Eylül 1939'da ölmüştür.

Şüphesiz ki hayatı hakkında kısa bilgiler verdiğimiz Ali Saip Ursavaş'ın en dikkat çekici yönü, onun mebusluk yaptığı esnada Elazığ İstiklâl Mahkemesi azalığına getirilmiş olmasıdır. Ali Saip'in buradaki fonksiyonunu anlamak için evvela İstiklal Mahkemelerinin hangi gaye ile kurulduğuna ve işletildiğine göz atmamız gerekmektedir.

Tarih Araştırmacısı Mustafa Müftüoğlu, İstiklâl Mahkemelerinin kuruluş gayesini şu şekilde anlatıyor:

"İstiklâl Mahkemeleri, ilk Büyük Millet Meclisinin 11 Eylül 1920 günkü içtimaında kabul edilen 21 sayılı kanunla kurulmuş ve bu fevkalâde mahkemelerin faaliyeti, o tarihten günümüze dek geçen elli küsür yıla rağmen—maalesef karanlıkta kalmış, aydınlığa kavuşamamıştır.

"Bu faaliyeti karanlıkta kalıp aydınlığa kavuşamayan İstiklâl Mahkemelerinin iç yüzü nedir? Bu fevkalâde mahkemeler niçin kurulmuş, nasıl çalışmış ve o mahkemelerce hükme bağlanan dâvâlara aid dosyalar ne olmuştur?.."

(Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.2, s. 246)

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ NASIL ÇALIŞTI?

MUSTAFA Müftüoğlu, İstiklâl Mahkemelerinin içyüzüne şu şekilde ışık tutuyor:

ALİ SAİP URSAVAŞ— 1926 Haziran'ında yapıldığı iddia edilen İzmir Suikastından yaklaşık 9 yıl sonra, 1935 yılının Ekim ayında, Mustafa Kemal'e başka bir suikast teşebbüsü ortaya atılmıştı. Bu iddianın içinde Atatürk'ün solcu arkadaşı Ali Saip de vardı.

"Bilindiği gibi, Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da açılmış ve bu Meclis, açılışından hemen bir hafta sonra Hiyanet-i Vataniye Kanununu kabul etmiştir. Afyonkarahisar meb'usu Mehmed Şükrü (meşhur Şükrü Hoca) Efendi tarafından teklif olunan ve Meclisin 29 Nisan 1920 günkü toplantısında kabul edilen 2 sayılı bu kanunla, 'Büyük Millet Meclisinin meşrûiyetine isyânı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan herkes hâin-i vatan' kabul

Kaçaklar artıyordu

edilmiş, aynı kanunun ikinci maddesinde de, bu çeşit kimselerin ölüm cezasına çarpırılmaları yer almıştır.

"Düşman sürülerinin Ankara önlerine kadar geldiği o acı günlerde meriyette olan bu 'Hiyânet-i Vataniye Kanunu'na rağmen yurdun muhtelif mıntıkalarında yer yer isyânlar başgöstermiş, bu arada asker kaçakları çoğalmış, hattâ Meclis zabıtlarına geçen korkunç bir hakikate göre, mevcudu seksen, yüz olan bazı taburlardaki asker sayısı üçe dörde kadar inmiştir... Bu vahim hal karşısında hükümet yedi maddelik bir kanun teklifi hazırlamış ve bu kanunla bir milletin tehlike anlarında başvurabileceği en şiddetli tedbirler getirilmiş, meselâ 'Hükûmetçe gösterilen müddet içinde geri dönmeyen kaçak ve bakaya efradın evleri yıkılır, malları ve hayvanları alınır' hükmü kanunun birinci maddesinde yer almış, ancak bu

madde, Milli Müdafaa Komisyonunca 'Ev yıkılması memleketimizin esaslı bir servetini yok edeceğinden' uygun bulunmamış ve zaten harap bir halde olan köylerin bu suretle yıkılması yerinde görülmeyip, muhacirlerin yerleştirilmesi için zorluklar içinde çırpınan hükûmetin bu suretle alınacak evleri muhacirlere tahsis etmesi' uygun görülerek kanun maddesi değiştirilmiştir.

Asker sayısı iyice düştü

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ, KURULUYOR

HÜKÛMETÇE hazırlanan ve Komisyondan yukarıdaki tadilatla geçen kanun teklifi, Meclisin 8 ve 9 Eylül günkü toplantılarında görüşülmüş ve bu kanunun müzâkeresi sırasında Mecliste iki fikir ortaya çıkmıştır: bir kısım mebuslar, kanunun bir zarûret olduğunu ve ancak bu sayede cephe gerisinin tutulabileceğini öne sürerlerken; bâzı mebuslar da, bu kanunun memleketi ve halkı büyük bir korkuya düşürerek milli mücadeleyi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltıp halkı paniğe uğratacağı fikrinde birleşmişlerdir. Kanunun müzâkeresi Meclisin 11 Eylül 1920 günkü 63'üncü toplantısında da devam etmiş ve o günkü içtimada Saruhan (Manisa) mebusu Refik Şevket (İnce) yeni bir kanun tasarısı getirerek asker kaçaklarının Büyük Millet Meclisi tarafından kurulacak İstiklâl Mahkemelerinde muhâkeme edilmelerini teklif etmiştir. Okuyalım, getirilen bu, cephe firarileri hakkındaki kanunu:

"'Mucib sebeblerini şifahi olarak arzedeceğim aşağıdaki teklifim kabul edilirse kaçma sebeblerinin önüne geçilebileceğini zan ve tahmin ediyorum:

"Madde 1. Vazifeli ve gönüllü olarak askerlik hizmetine girmiş olup da kaçanlar veya her ne surette olursa olsun kaçmaya sebebiyet verenler ve kaçanın yakalanma ve götürülmesinde gevşeklik gösterenler ve kaçakları saklayanlar, yiyecek ve elbise verenler hakkında sivil ve askeri kanunlarda bulunan hükümleri ve icâbı hâlinde de diğer ceza kararlarını müstakil olarak almak ve infaz etmek üzere Büyük Millet Meclisi âzâlarından İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunmuştur.

"Madde 2. Bu mahkemeler âzasının adedi yedi olup Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti ile seçilirler ve iç-

lerinden en fazla reyi alan reis addolunur.

"Madde 3. Bu mahkemelerin adedini ve mıntıkalarını Vekiller Heyetinin teklifi üzerine BMM tayin eder.

"Madde 4. İstiklâl Mahkemelerinin kararları kat'îdir.

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü açıldıktan bir hafta sonra "Hıyânet-i Vataniye Kanunu"nu kabul etmişti. Bu kanun Afyonkarahisar mebusu Mehmed Şükrü Efendi (Hoca) tarafından teklif edilmişti.

Casuslar da muhakeme ediliyordu

"Madde 5. İstiklâl Mahkemelerinin emir ve kararlarını yapmayanlar veya yapmaktan kaçınmak isteyenler bu mahkemeler tarafından muhakeme edilirler.

"Madde 6. Her İstiklâl Mahkemesi katip ve müstahdemlerinin maaşları ayda yüz lirayı geçmeyecektir.

"Madde 7. Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'î olur.

"Madde 8. Bu kanunun tatbikine Millî Müdafaa, Maliye, Dahiliye ve Adliye Vekilleri memurdur."

YALNIZCA ASKER KAÇAKLARINA BAKACAKTI

MAYNEN naklettiğimiz bu meşhur kanun tasarısının mucib sebeblerini, teklif sahibi Refik Şevket Bey o gün Meclisde yaptığı uzun bir konuşma ile izah etmiş bilâhere Abdülkadir Kemali (Kastamonu), Tevfik Rüştü (Menteşe/Muğla), Hamdullah Suphi (Antalya), Besim Atalay (Kütahya), Muhiddin Baha (Bursa), Necati (Saruhan) ve Rasih (Antalya) gibi mebuslar söz alarak tasarının leh ve aleyhinde konuşmuşlardır. Bu arada, Bolu mebusu Tunalı Hilmi Beyin, kurulacak mahkemeleri 'Millet mahkemeleri' adı verilmesi yolundaki teklifi reddedilmiş ve Refik Şevket beyin teklifi hemen hemen aynen kabul olunarak İstiklâl Mahkemesi âzâlarının seçimi yapılmıştır."(Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.2., s.246-248)

Niçin kurulduğunu kısaca kaydettiğimiz ilk İstiklâl Mahkemelerinde savcı yoktur ve kanunun birinci maddesinde açıkça belirtildiği gibi, bu mahkemeler yalnızca asker kaçaklarıyla alâkalı suçlara bakmakla vazifelendirilmişlerdir. Ancak, kanunun kabulünden hemen on beş gün sonra İstiklâl Mahkemelerinin salâhiyeti artırılmış, Antalya mebusu Rasih Efendi ile iki arkadaşının verdikleri takrir, Meclisin 26 Eylül 1920 günkü 73'üncü içtimaında kabul edilerek, Büyük Millet Meclisinin emellerine ve maksatlarına aykırı olarak düşman maksad ve menfaatini temin yollu teşvik ve ifsadatta bulunanlar, memleketin maddi ve mânevi kuvvetlerini her ne suretle olursa olsun, kırmaya ve azaltmaya çalışanlar, düşman hesabına asker ve siyasî casusluk edenlerle Hıyânet-i Vataniye Kanunundaki suçları işleyenleri muhakeme salâhiyeti de, 28 sayılı kanunla İstiklâl Mahkemesine verilmiştir.

REFİK ŞEVKET İNCE— Manisa mebusu Refik Şevket İnce'nin verdiği cephe firarileri hakkındaki kanun teklifinden sonra, İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştu.

YENİ KANUNLA KURULANLAR

CEPHE firarileri (kaçakları) hakkında kanun" başlığını taşıyan 21 numaralı kanunla kurulan ve yukardaki 28 sayılı kanunla salahiyetleri arttırılan İlk İstiklâl Mahkemeleri o tarihten 1 Ağustos 1922'ye kadar yurdun ihtiyaç duyulan şehirlerinde çalışmalarını devam ettirmişler ve 1922 yılında Rauf Orbay'ın İcra Vekilleri Heyeti Reisliği (Başbakanlığı) sırasında Meclisce "İstiklâl Mehakimi (Mahkemeleri) Kanunu" ile yeni bir şekle bağlanmışlardır.

"İstiklâl Mahkemeleri Kanunu", Büyük Millet Meclisinin 29 Temmuz 1922 günkü toplantısında görüşülmeye başlanmış ve üç gün devam eden hararetli münakaşalardan sonra 31 Temmuz günü kabul edilmiştir. 249 sayılı bu yeni kanunla kurulan İstiklâl Mahkemeleri, ilk İstiklâl Mahkemelerinden farklıdır. Meselâ, yeni İstiklâl Mahkemelerinde savcı vardır ve savcıya mahkemece verilen kararlara itiraz hakkı tanınmıştır. İtirazı TBMM tetkik ve halledecektir. İlk mahkemelere kanunda yazılı olmayan cezayı vermek salâhiyeti tanınmışken, yenimahkemelere bu hak verilmemiştir. Yeni mahkemelerin idâm hükümleri kati olmayıp, meclisin tasdiki lazımdır. İlk mahkemelere tanınmayan bazı selâhiyetler de yeni mahkemelere tanınmıştır. Meselâ, devletin dahili ve harici emniyeti aleyhine işlenen suçlar ile siyasî suikasd, asker ailelerine tecavüz, seferberlikte nakil vasıtaları tedarik komisyonlarının suistimalleri ve bütün memurların rüşvet ile memuriyet nüfuzundan istifade ederek halka zulüm ve işkence yapmaları gibi suçlara bakmak salâhiyeti de, yeni mahkemelere verilmiştir.

TUNALI HİLMİ BEY— Kurulacak mahkemelere "Millet Mahkemeleri" isminin verilmesini teklif etmiş, fakat bu reddedilmişti.

İdam salahiyeti de verilmişti

Bu şekilde kurulan yeni İstiklâl Mahkemelerine, 1925 yılında katî olarak idâm cezasına hükmetme salâhiyeti de tanınmış ve bu mahkemeler 3 Kasım 1926 tarihine kadar çalışmalarını sürdürüp, bu tarihte faaliyetlerini tatil etmişler, nihayet 4 Mayıs 1949 günü de, Adnan Adıvar ile Cihat Baban'ın müştereken yaptıkları bir teklif sonunda Büyük Millet Meclisince lağvedilmişlerdir.

ALİ SAİP URSAVAŞ'IN ÂZALIĞI

CUMHURİYET Dönemi Türkiye Ansiklopedisinin dördüncü cildinde İstiklâl mahkemeleri devre devre inceleniyor ve şunlar söyleniyor:

"Birinci Dönem: Firariler Hakkında Kânununun çıktığı 1920 Eylül ayı içinde, TBMM'de uzun tartışmalardan sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Miralay İsmet beyin [İnönü] teklifi uyarınca yedi İstiklâl Mahkemesi oluşturulmuş [Çok geçmeden sekizincisi de kurulacaktır] ve kânuna eklenen bir maddeyle bu mahkemelerin kovuşturacakları konuların kapsamı genişletilmiştir. Böylelikle, İstiklâl Mahkemeleri yalnız asker kaçaklığı değil, hiyanet-i vataniye, herhangi bir yoldan memleketin maddî ve manevî gücünü azaltma, askerî ve siyasî casusluk suçlarına da bakıp cezalarını yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir." (A.g.e., s.938)

İlk devrede kurulan bu İstiklâl Mahkemeleri âzâları arasında Ali Saip Ursavaş'ın ismine rastlamıyoruz.

Ansiklopedinin 940'ıncı sayfasında ise, İkinci Devre İstiklâl Mahkemeleri hakkında şu bilgiler yer alıyor:

"İlk İstiklâl Mahkemelerinin kurulması, TBMM'de ancak uzun tartışma ve tereddütlerden sonra mümkün olabilmişti. Başlıca bu nedenledir ki, dört aylık bir çalışma sonucunda asker kaçaklığının önü alınınca, Ankara'dakinin dışında kalan yedi İstiklâl Mahkemesi [Birinci İnönü Savaşından sonra ve Londra Konferansının arifesinde] 17 Şubat 1921'de 'şimdilik' kaydıyla kaldırılmıştır. Fakat, aradan birkaç ay geçince, özellikle Kütahya Eskişehir muharebelerindeki yenilgimiz üzerine iç ayaklanmaların sorumlularını yargılamak için Sakarya Meydan Savaşı öncesinde, 24 Temmuz 1921'de yeniden üç İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. İki hafta sonra, TBMM'nin Mustafa Kemal Paşaya kendi adına diktatörlük yetkileri veren Başkumandanlık Kanununu kabul etmesiyle İstiklâl Mahkemeleri doğrudan doğruya ona bağlanmışlardır."

ADNAN ADIVAR— İstiklâl Mahkemeleri, 4 Mayıs 1949 günü, Adnan Adıvar ile Cihat Baban'ın müştereken yaptıkları bir teklif sonunda TBMM'ce lağvedilmişti. ➔

İNÖNÜ— 1920 Eylül ayı içinde TBMM'de verdiği teklifden sonra yedi İstiklâl Mahkemesi kurulmuştu. ➔

BASINA GÖZDAĞI VERME İSTEĞİ

BU İKİNCİ devre İstiklal Mahkemeleri Ankara'da, Konya'da, Kastamonu'da, Samsun'da, Yozgat'ta kurulmuştu. İşte o zaman Urfa Mebusu olan Ali

Saip Ursavaş da, ilk olarak, bu devrede kurulan Konya İstiklâl Mahkemesi âzâlığından. Ali Sâip Ursavaş, 9 Ocak 1922'de istifa etmiştir. Onun, İstiklâl Mahkemesi âzâlığı ile alâkalı elimizde fazla bir malûmat yoktur.

Ali Sâip Ursavaş'ın esas namını yükselten, Cumhuriyetin ilânından sonra kurulan İsyan Mıntıkası İstiklâl Mahkemesinde önce âzâ sonra reis olarak bulunmasıdır. Peki Cumhuriyetin ilânından sonra yurdun çeşitli bölgelerinde neden İstiklâl Mahkemeleri kurulması yoluna gidilmişür? Bunu anlamak için şu satırlara kulak verelim:

"Cumhuriyet döneminin (İkinci TBMM) ilk İstiklâl Mahkemesi, 8 Aralık 1923'te İstanbul ve havalisi için kurulmuştur. Bu karar, kurtarılmış bölgeler için İstiklâl Mahkemeleri kurma tasarısının bir uzantısı sayılabilir; ama asıl amacı işbirlikçileri cezalandırmak değil, Halifeliği destekleyen İstanbul basınına gözdağı vermektir: Reis İhsan (Eryavuz, 1877-1947 (Cebelibereket), müdde-i umumî Vasıf (Çınar, 1892, 1935) (Saruhan), aza Refik (Koraltan, 1899-1974), (Konya), aza Asaf (Doras, 1883-1946), (Hakkari), aza Cevdet (İzrap Baraş, 1891-1960 (Kütahya).

TOPÇU İHSAN— Şeyh Said isyanının şâmil olduğu fikrini söyleyen İsmet Paşa'ya taraf çıkanlardandı ve divan-ı harplerin kurulmasını istiyordu.

"Basına Karşı: İki aydan kısa süren ömrü boyunca, bu mahkeme baktığı başlıca dâvâdan ilkinde, Ağa Han ile Emir Ali'nin başvekile yazdıkları mektubu yayımlayan gazetecileri beraat ettirmiş, ikincisiyle Tanin gazetesinde Halifeye hitaben bir açık mektubu çıkan Baro Reisi Lütfi Fikri Beyi beş yıl küreğe mahkûm etmiştir. Mahkeme reisi, bu son karara katılmamış ve Lütfi Fikri Beyin affı için çalışacağını söylemiştir. Gerçekten, İstanbul İstiklâl Mahkemesinin 1924 Şubat ayı başlarında kaldırılmasından bir hafta sonra, söz konusu af gerçekleşmiştir" (A.g.a., s.941)

VASIF ÇINAR— İkinci TBMM'nin ilk İstiklâl Mahkemesi, İstanbul'da basına gözdağı vermek için kurulmuştu. Vasıf Çınar, bu mahkemenin müdde-i umumîsi idi.

SINIRLAMA GETİRİLMESİNDEN YANAYDI

Ali Saip'in İstanbul İstiklâl Mahkemesinde bir vazifesi yoktur. Yalnız bu Mahkemenin faaliyet gösterdiği esnâda, basına sınırlama getirilmesinden yanadır. İsterseniz, Ali Saip'in bu tavrını anlamak için, tarih araştırmacısı Mete Tunçay'a kulak verelim:

"Yukarıda, İstanbul İstiklâl Mahkemesi dolayısıyla kısaca değindiğimiz Basın-Hükümet tiş-

Basın hür değildi

İstiklâl Mahkemeleri Cumhuriyet devrasinde ikinci defa, Şeyh Said Ayaklanması dolayısıyla çıkarılan 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanununa dayanılarak, aynı gün Heyet-i Umumiye kararıyla kurulmuştu. Bunlardan birisi olan İsyan Bölgesi İstiklâl Mahkemesinin ilk reislerinden birisi de Mazhar Müfit Kansu idi.

kileri konusunu, burada yeniden ele almamız faydalı olacaktır. İki ay kadar önce Matbuat ve İstihbarat Müdürriyeti Umumiliğine getirilen gazeteci Zekeriya Bey Cumhuriyetin ilânının üstünden hemen iki hafta geçmişken, kendisine bağlı olan Anadolu Ajansını kullanarak basın özgürlüğüyle ilgili bir bildiri yayınlamıştır: 'Hürriyet-i Matbuata Riayet Edilecek Ankara (AA) İkdam gazetesinin 9 Teşrinisani 1339 tarihli nüshasında yer alan 'Hükûmet İstanbul'daki muhalefet cereyanlarına, bilhassa matbuata karşı şiddetle harekete geçmeye hazırlanıyor' serlevhasıyla... muhtelif projeler düşünüldüğü (yolundaki havadisi) A.A. tamamen red ve tekzib eder. T.C. en müşkil dakikalarında bile hürriyet-i matbuata tamamen riayet etmiştir. Sulh devresinde hürriyet-i matbuatı takyit edecek hiçbir harekete teşebbüs etmesi mutasavver değildir.. T.C. hürriyet-i matbuata hürmetkârdır ve hürmetkâr kalacaktır.'

"Bu bildirinin yayımlanması üzerine Zekeriya Bey azledilmiştir. İçişleri Bakanı Ferit Bey Zekeriya Beyi görevden almasının nedeninin bu açıklama olmayıp, yetkisini aşarak bir atama yapmış bulunması olduğunu ileri sürmüşse de, durum açıktır. Hükûmet basın özgürlüğüne dokunmayacağına söz vermek istememektedir. Yönetim sorumluluğu olmayan milletvekillerinin birçoğu da basından hoşnut değillerdir. Nitekim, 1924 Ocak ayının son günlerinde BMM'nde Ruşen Eşref, Ferit ve Rauf Beylerin basın özgürlüğünü savunmalarına karşılık, Ali Saip, Ahmet Hamdi ve Yahya Galip Beyler 'matbuata takyidat vaz'ını talep' etmişlerdir." (Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s. 98-99)

TASDİKSİZ İDAM SALÂHİYETİ

İSTİKLÂL Mahkemeleri asıl, Cumhuriyet döneminde ikinci defa Şeyh Said Ayaklanması dolayısıyla çıkarılan 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanununa dayanılarak, aynı gün (117 sayılı) Heyet-i Umumiye Kararıyla kurulmuştur. Böylelikle oluşturulan iki mahkemeden biri (vereceği idam kararları Meclisce tasdik edilmek gerekmeden yerine getirilmek üzere) isyan mıntıkasın-

Konya mebusu Hâcim Muhittin Çarıklı, Konya İstiklâl Mahkemesinin reisliğini yapmıştı. O zaman Ali Saip de bu İstiklâl Mahkemesi azası idi.

Hatası çok sevabı yok

da; Ankara İstiklâl Mahkemesi adını taşıyan (ve idam kararları önce Meclisce tasdik edilmesi gereken) diğeri de, Türkiye'nin sıkıyönetim ilan edilmeyen geri kalan her yerinde gezici olarak çalışacaktır. (Ancak, bir buçuk ay sonra Ankara İstiklâl Mahkemesine de tasdiksiz idam salâhiyeti tanınmıştır.)

İşte bu İsyan Mıntıkası İstiklâl Mahkemesinde önce reis olarak Mazhar Müfit Kansu, sonra Hâcim Muhittin Çarıklı, daha sonra da o zamanlar Kozan mebusu Ali Saip Ursavaş vazife yapmıştır.

Ali Saip Ursavaş, bu İstiklâl Mahkemesinde önce bir müddet âzâlık yapmıştır. Tabii ki bu İstiklâl mahkemeleri, İstiklâl Harbi yıllarındaki gibi değildir.

Araştırmacı Mustafa Müftüoğlu, İstiklâl Mahkemelerinin İstiklâl Harbi yıllarına ait olduğunu kaydederek, şunları söylüyor:

"Ancak, vatanın düşman istilâsından kurtarılmasından sonra, sık sık bu fevkalâde mahkemelere başvurulması meselâ, halifeye açık bir mektup yayınlayan Lütfi Beyin ve yine Hilâfetle ilgili bir neşriyat dolayısıyla İstanbul gazetecilerinin İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmaları hatadır. Keza, Şeyh Said İsyânı üzerine alelâcele Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılıp yine İstiklâl Mahkemelerine vazife verilmesi de hatâdır. Bu hatâ dolayısıyla devrin başvekili İsmet (İnönü) Paşa, Meclisde muhâlefete mensup milletvekilleri tarafından pek fena hırpalanmış, meselâ Kâzım Karabekir Paşa 'İstiklâl Mahkemeleri, adından da anlaşılacağı gibi istiklâl Harbi zamanına aittir. Biz, Şeyh Said'e karşı İstiklâl Harbi mi, yapıyoruz? İsmet Paşa hazretleri İstiklâl Mahkemelerini ıslahat

Elazığ İstiklâl Mahkemesine verilen gazetecilerden dördünün katıra fotoğrafı: Oturanlar, soldan itibaren, Ahmet Emin, İsmail Müştak, Suphi Nuri, ayaktaki Ahmet Şükrü.

Şark (Elazığ) İstiklâl Mahkemesi heyeti. Soldan itibaren, reis, Giresun mebusu Hacim Muhittin, üye Kırşehir mebusu Müfit, savcı yardımcısı, Erzincan mebusu Abdülbaki, üye Bozok (Yozgat) mebusu Avni Doğan, arkadaşlıklar mahkeme memurları.

Azalar lüks içindeydi

âleti zannediyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar' diyerek bu hatâya temas etmiştir. Ve o devirde İsmet paşanın büyük gürültü ile vazifeye çağırıp isyân bölgesine gönderdiği İstiklâl Mahkemesi, bakınız, nelerle meşguldür. Mahkeme heyeti âzâsından Avni Doğan hâturatında diyor ki:

" 'Şark İstiklâl Mahkemesinin başkanlığına Mazhar Müfit, savcılığına Süreyya Örgeevren, âzâlıklarına da aldıkları oy sırasıyla Bozok mebusu Avni (Doğan), Kozan mebusu Ali Saip, Kırşehir mebusu Lütfi Müfid beyler seçilmişlerdir. Her âzaya açık bir Ford otomobil alınmış ve ayrıca bir de kamyon tahsis edilmişti' " (Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.2., s.252)

CEMAL KUTAY— 1923'te, Cumhuriyet'le beraber kurulan ve 1926 sonuna kadar devam eden İstiklâl Mahkemeleri daha çok siyasi idiler.

SUPHİ NURİ İLERİ'NİN HATIRALARI

TARİHÇİ Cemal Kutay, "Bilinmeyen Tarihimiz" isimli eserinin ikinci cildinde, İstiklâl Mahkemelerinden bahsederken, Şark İstiklâl Mahkemesi olarak bilinen Elâzığ İstiklâl Mahkemesinden onun azâ ve reislerinden de söz açıyor. Cemal Kutay da, İstiklâl Mahkemelerini iki gruba ayırarak inceliyor ve şunları söylüyor:

"Bugünkü neslin adını bile duymadığı İstiklâl Mahkemelerini iki ayrı bölümde tanımak gerekir: 1920'den zafer sonuna kadar ilk devre... Bu devrede iç ve dış ihânetlerle çalkalanan elde kalabilmiş yerlerde millî mücadeleyi korumak için verdiği ölüm kararları derhal yerine getirilen bu devrim mahkemelerinin varlığı zorunlu idi. Çok adam asmış, çok kişiyi ağır cezalara uğratmıştır bu tam yetkili mahkemeler... Reis ve azaları milletvekili idi ve Meclis adına karar veriyordu.

"Fakat, 1923'te, yani Cumhuriyetle beraber kurulan ve 1926 sonuna kadar Ankara, İzmir, İstanbul, Elâzığ, Diyarbakır'da faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemelerini öncekilerden ayırmak gerekir: bunlar, daha çok siyasî idiler.

EBUZZİYA ZÂDE VELİD BEY— Mustafa Kemal'e çekilen af telgrafında "hepimiz senin gittiğin yoldan gidiyoruz" lâfı dahil kabul etmemiş ve "Ben böyle bir telgrafa imza koymak yerine mahkûmiyeti tercih ederim" demişti.

ELAZIĞ'A KADAR YOLCULUK

İSTİKLÂL Mahkemelerinin muhtevası ve kararları üzerinde konuşmak, günümüze kadar korkulu rüya olarak süregelmiştir. Ölüm gerçekten kol gezi-

yordu. O gün mahkeme önüne çıkarılacak bir mahkûmun, bir gün önce yanlışlıkla asıldığı gerçektir. Normal adâlet ölçülerini tedirgin eden bu tatbiklerin tek teselli ve özrü, huzuru ve rejimi korumak idi. Her olayı, kendi devri içinde ele almak mantık zorunluğu içinde bu mazeret, ne derece akıl ve vicdanı tatmin eder? Hâlâ açıklanmamış dosyalar geleceğin tarihçisinin ele alabileceği günlerde hükme bağlanacaktır." (A.g.e., s.297-298)

Cemal Kutay başta İstiklâl Mahkemeleri hakkında kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra, 1924'te, Elâzığ İstiklâl Mahkemesine rejimi zayıflatmak yolunda yayın suçuyla gönderilen, devrin ünlü gazeteci, fikir adamı ve iktisatçısı, Hukuk fakültesi ve Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu profesörlerinden Suphi Nuri İleri'nin el yazılı hatıralarından bahsediyor.

CEMAL PAŞA—Elazığ İstiklâl Mahkemesi savcısı olan Ahmet Süreyya Bey, daha önce Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu Karargâhında ihtiyat müfrezesini idi.

Suphi Nuri İleri, kendisinin gazeteciliği bıraktıktan 9 ay sonra, bir gece sivil-resmi bazı polislerin evlerine geldiklerini ve "Beyefendi... Sizi Polis Müdüriyetine götüreceğiz. Malûmunuz olsun ki, geceyi orada geçireceksiniz. Fazla bir şey bilmediğimiz için suâl sormamanızı rica ediyoruz" diyerek kendini alıp götürdüklerini kaydediyor. Suphi Nuri Beyin belirttiğine göre, o gece kendisiyle birlikte gazeteci İsmail Müştak Mayakon, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer'i de müdüriyete götürmüşler.

Suphi Nuri Bey, hatıralarında o gün sabah suçlarının ne olduklarını kendilerine söylenmeden bir trene binip yola çıktıklarını; Konya, Adana, Urfa, Diyarbakır ve Elazığ'a kadar nasıl gittiklerini uzun uzun anlatır.

ATATÜRK'TEN AF İSTEDİLER

SUPHİ Nuri Bey ve arkadaşları Adana'ya vardıklarında, Mustafa Kemal Paşaya bir "af telgrafı" çekerler. Daha sonra bir de Elâzığ'dan çekerler. Bu telgrafta gazeteci İsmail Müştak'ın Mustafa Kemal'i tatmin için "Hepimiz senin gittiğin yoldan gidiyoruz" ifâdesini kullandığını, buna aynı kafilede bulunan Ebüzziyâ Zâde Velid Beyin karşı çıkarak, şunları söylediğini anlatıyor:

Birgün önce asılan oldu

" 'Gazi büyük adamdır. Buna şüphe yok... Fakat hiç bir adam, bir başka adamın ebediyyen ve peşin hükümle arkasından gitmez. Her insanın hatası olabilir. Bilhassa biz fikir adamlarının peşinen böyle bir ebedî bağlantı yapması ve taahhüd altına girmesi, kendi vekar ve haysiyetimize olduğu kadar kanlerimizin [okuyucularımızın] bizlerde mevcut olduğuna inandıkları, bitaraflık [tarafsızlık] vasfımızı inkâr olur. Ben böyle bir telgrafa imza koymak yerine mahkûmiyeti tercih ederim.' " (A.g.e., s.315)

Velid Beyin Mustafa Kemal'i tatmin etmek için, "Hepimiz senin gittiğin yoldan gidiyoruz" cümlesi yerine, "Cumhuriyete bağlıyız" cümlesinin koyulmasını zorla kabul ettiğini belirten Suphi Nuri İleri, bu telgraftan kısa zaman sonra, İstiklâl Mahkemesi-

nin, kendilerinin men-i muhakemelerine karar verdiğini kaydediyor.

URSAVAŞ DALGA GEÇİYOR

SUPHİ Nuri İleri Bey, kendileriyle aynı kafilede bulunan gazetecileri tek tek tanıtıyor. Ahmet Emin Yalman'dan bahsederken, Mahkeme azası Ali Saip Ursavaş'tan da söz ediyor:

Ahmet Emin, Velid Beyden sonra mahkemenin titizlikle durduğu maznundu. Babası bir zamanlar Selânik'te Mustafa Kemal Paşaya muallimlik yapmıştı. Baba Osman Bey o tarihte yaşlı ve hasta idi. Garip bir sadist duygu ile bilhassa Mahkeme Azasından Ali Saip Bey, 'Babanızın da gazete ile alâkası varmış. Onu da getirelim de bildiklerini anlatsın. Her halde Mahkemeyi tenvir edecek malûmatı vardır' deyince Ahmet Emin sararır, sonbahar yaprağı gibi titrer, 'Efendim... Babam hem yaşlı, hem hastadır. Gazetecilik ile de hiç bir alâkası yoktur. İstirham ederim, getirtmeyiniz. Yollarda ölür. Eğer açıklanacak mevzu varsa, lütfen ifâdesini İstanbul'da hasta yattığı evinde aldırınız' derdi. Bir de, mahkemenin ciddiyet ve vekâriyle asla ilgisi olmayan sualler sorulurdu Ahmet Emin'e... Yine bir celsede, bu Ali Saip Bey şu suâli sordu:

" 'Kedinin ayağı kaç?'

"Kadersiz Ahmet Emin dört cevabını verirken gözleri dolardı. Gaye mâlûmdu: Hakaret...

Atatürk'ü övmem mahkûm olurum

"Başbaşa kaldığımız zaman içini çekerdi:

" 'Suphi... Bu günler de acaba mâzi olacak mı?'

"Oldu... Amma öyle ânlar ve günler oldu ki, o bir daha gelmemesini niyâz ettiklerimizi arayanlar da oldu." (A.g.e., s.324)

SAYGI TELKİN ETMİYORDU

SUPHİ Nuri İleri, kendilerinin çıkarıldığı İstiklâl Mahkemesinden ve azalarından da şu şekilde bahsetmektedir:

"Şimdi biraz da İstiklâl Mahkemesinden, heyetten bahsedeyim.

"O tarihte İstiklâl Mahkemeleri yer yer idi ve merkez yaptıkları şehrin adını alıyorlardı: Ankara İstiklâl Mahkemesi gibi... Bizimkinin asıl adı da Şark İstiklâl Mahkemesi idi.

"Ankara ve İzmir İstiklâl Mahkemelerinin ciddî, sert, haşin, hatta her önüne çıkanı tir tir titrettiği söyleni-

yordu. Bizimkisi ise hergün düzinelerle adam asmak kararı veriyordu amma ciddi vakûr, saygı telkin etmiş olduğunu söyleyemem.

"Bizim müddeiumumimiz [savcımız] Balıkesir mebusu Ahmet Süreyya Bey imiş. Fakat bizim tevkif müzekkeremizi imzalar imzalamaz, izin almış kaçmış. Zannederim en akıllı hareketi de bu olmuştu. Ben, bu çok haris adamı Umumi Harbden beri tanırdım. O da benim gibi ihtiyat mülâzimi [yedek teğmeni] idi. Cemal Paşanın Dördüncü Ordu Karargâhında idi ve hukukçu idi. Beni Erkân-ı Harbiyeye vermişti rahmetli Cemal Paşa... O da levâzımda çalışıyordu. Benim bulunduğum şube hakikaten en mühimdi. Meselâ Falih Rıfkı (Atay) da, hususî büro gibi en mühim mevkide idi. Fakat hiçbirimiz, kumandanın emriyle yazdığımız bir yazı için, 'Falan kolorduya şöyle bir emir verdim' diyemezdik. Demezdik. Fakat bu Süreyya'nın yazıp Kumandana imzalattığı emirler için biraz sonra, 'Falan kolorduya şöyle bir emir verdim' dediğini duyar, gülerdik." (A.g.e., s.331)

AHMET EMİN YALMAN— Elazığ İstiklâl Mahkemesi azası olan Ali Saip Ursavaş, gazeteci Yalman'la "kedinin ayağı kaç" gibi sorular sorarak dalga geçiyordu.

SARI ALTINLARDAN BAHSEDİYOR

AHMET Süreyya Beyin bir kolayını bulup meclise girdiğini belirten Suphi Nuri İleri, bu şahsın Mustafa Kemal Paşaya hücum ederek şöhret kazandığını belirttikten sonra, gazetelere muhalif mebus olarak devamlı beyanatlar verdiğini kaydediyor ve şunları söylüyor:

"Daha sonra kendisini rezil etmek için olacak, İstiklâl Mahkemesinde müddeiumumî (savcı) olmasını teklif eden İsmet Paşacıların bu arzusunu, şöhret hırsına müsait zemin sayarak kabul etmek gafletini gösterdi ve daha dün en ağır şekilde aleyhinde bulunduğu İsmet Paşa Hükûmetinin bugün müddeiumumisi, eli, ayağı, tedhiş vasıtası oluyordu.

"Ben İleri'nin başında iken ziyâretine gelip, 'Bir kaç tenkid yazım var. Fakat sen hükûmetçisin, koymazsın' dediği zaman, 'Hayır... Hem yayınlar, hem de cevap veririm' demiştim. Öyle de yapmıştım. Hatta Elâzığ'a gelirken o yazıları buldurmuştum. Mahkemede okuyacaktım. Bu zattan, biz gazetecilerin hepsinin ayrı ayrı görüleceklerin hesapları vardı. Hepimiz, neticesi ne olursa olsun kavgaya hazırdık. Fakat Süreyya yerinde yoktu. Orada dinledik ki, mahkeme azâsından Ali Saip Beyle bir kaç mahkeme vazîfe görürken aralarında şiddetli münakaşa çıkmış, hatta dövüşmeye kalkışmışlar... Biz Elazığ'da mevkuf olduğumuz müddeçe kendisini göremedik. Bu karşılaşmama iki taraf için de hayırlı oldu." (Bilinmeyen Tarihimiz, c.2., s.331)

"Ankara ve İzmir İstiklâl Mahkemelerinin ciddî, sert, haşin hata her önüne çıkanı tir tir tirettiği söyleniyordu. Bizimkisi ise hergün düzinelerle adam asmak kararı veriyordu."

BÜYÜK ÇİFTLİKLER EDİNMİŞTİ

SUPHİ Nuri İleri, hatıralarında, Ahmet Süreyya Beyin yerine, Avni Doğan'ın müddeiumumi olduğunu belirttikten ve mahkeme azâlarından Lütfi Müfid

Kavgaya hazırdık

AVNİ DOĞAN— Elazığ İstiklâl Mahkemesinde, Ahmet Süreyya Beyin yerine müddeiumumi (savcı) olmuştu.

Beyden bahsettikten sonra, sözü diğer azâ Ali Saip Ursavaş'a getiriyor:

"Diğer azâ meşhur Ali Saib idi. Jandarma mülâzimliği (teğmenliği) ve vali yâverliğinden gelip Anadolu harekâtına katılan ve bu arada Urfa ve Gaziantep müdafaalarında pek büyük şöhrete erişen bu zat, benim kanaatıma göre garip bir adamdı.

" 'Hem Türk'üm, hem Arab'ım, hem Kürt'üm' dediğini kendinden işittim. Urfa savaşlarında Fransızlar kendisini Ankara'dan ayırmak için prenslik teklif etmişler. Herhalde, olduğundan fazla gösterme ve görünmesini bilen bir çete kumandanı idi. Adana çevresinde büyük çiftlikler edinmişti. Ali Saip Bey, sarı altınlardan sık sık bahsederdi. Şeyh Said'in asılmadan kurtulmak ve yüz bir seneye mahkûm olmak için kendisine verdiği altınların tekini almayıp Hazineye teslim etmiş ve Hazine de kendisine, başkaca kanuni yol bulunmadığı için define bulanlara verilen yüzde hesabıyla hakkını vermiş imiş.

"Kürtçe bildiği için Şark İstiklâl Mahkemesinde ayrı bir nüfuzu varmış. İstediği maznunla mahkemede Kürtçe konuşur, sonra bunu heyete tercüme edermiş. Güyâ, Müddeiumumi Süreyya Beyle olan kavgalarının asıl sebebi ise, bu tercümelerin aslına sadık olmadığı ve savcının mahkemeye bir başka yeminli Kürtçe mütercim alması hususundaki ısrarı imiş.

İSMAİL BEŞİKÇİ— Bir kitabında, Ali Saip Ursavaş'ın da Atatürk tarafından devamlı mebusluğa atanan kimselerden olduğunu söylüyordu.

SUN'Î İLTİFATLAR EDİYORDU

MAHKÛMLARIN sayısını, bir rakama kadar tuttuğunu, sonra vaz geçtiğini gülerek anlatan bu zat, isterse, zannederim, bizi de asmanın yolunu bulurdu. Fakat, bu makamda bulunan zevatta geleceği düşünerek minnettar etmek de ayrı bir siyâset yoludur: Nitekim bizlere sun'î olduğu besbelli iltifatı, hepsi esirgemediler. Ankara nezdinde şefaatte bulunduğu da hakikattır." (A.g.e., s.334-335)

Yazar İsmail Beşikçi, bir kitabında sürekli olarak mebusluğa atanan kimselerden bahsederken, Ali Saip Ursavaş'tan da söz açıyor, neden İstiklâl Mahkemesi Azalığına getirildiğini anlatıyor ve şu iddialarda bulunuyor:

"Objektif olarak Kürt olup da başka illerin mebusluğuna tayin edilenler de vardır. Ali Saip (Ursavaş) 1920'den ölüm tarihi olan 1940 yılına kadar Urfa ve Adana (Kozan) mebusluklarına tayin edilmiştir. Ali Saip Kürtlüğünü reddetmesi, Türkçülük propagandası yapması karşılığında, Şeyh Sait ve arkadaşlarını, Kürt yurtseverlerini yargılayan ve idam eden İstiklâl

Mahkemesinin azalığına, bir ara da başkanlığına kadar yükselmiştir. Yargılamalar sırasında 60.000 altın rüşvet aldığını, bizzat Kemalist Şeyh İbrahim Arvas anlatmaktadır." (CHP'nin Tüzüğü [1927] ve Kürt Sorunu, İsmail Beşikçi, s.257)

ŞEYH SAİD İSYANININ SEBEBİ

Ali Saip Ursavaş'ın bu 60.000 altınlık rüşveti nasıl aldığını biraz daha geniş olarak anlamak için, Yazar İsmail Beşikçi'nin "Kemalist Şeyh" olarak vasıflandırdığı İbrahim Arvas'ın hatıralarında yazdıklarını takip edelim.

İbrahim Arvas, önce Şeyh Said isyanından bahsediyor:

"Recep Peker'in Dahiliye Vekâleti zamanında zuhura gelen isyanın sebeb-i hakikisi şu idi: Şeyh Said'in evinde yedi sekiz yüz kişi düğüne davetli ve hepsi de silahlı. On beş kişilik bir müfreze de bir küçük zabit kumandasında mahkeme tarafından istenilen bazı adamları köylerinde aramışlar; hepsinin de Şeyh Said'in düğününde olduklarını öğrenmişlerdi. Ve doğru Şeyh Said'in evine gelerek müttehem adamları istemişlerdi. Şeyh Said bunlara hitaben: 'Siz iki üç gün benim misafirim kalınız bu kalabalık dağıldıktan sonra bunları o zaman sizlere teslim ederim, alıp götürün. Şimdi yedi sekiz yüz silahlı insan topluluğu burada var. Hepsi de birbirinin hısımlandır, akrabalarıdır. Siz bunları zorla götürmeğe kalktınız mı korkarım ki bir niza olur ve nahoş bir netice verir; sizden istirham ederim; üç gün sabırlı olun, arzunuz tamamıyla yerine gelir' demiş. Küçük zabit,

Ali Saip Ursavaş, 1920'den ölümüne kadar Urfa ve Kozan mebusluklarına tayin edilmiştir. Elazığ İstiklâl Mahkemesi azalığı ve reisliği yaptığı sırada, mahkumlardan 60 bin altın rüşvet almıştı.

İBRAHİM ARVAS

'Hayır, ben emir aldım, bunları götüreceğim ve beklemem ve hemen neferlerle beraber onların bulunduğu yere gideceğiz, haydi düşün önüme gideceğiz. Mahkeme sizi istiyor' der. Onlar da 'Düğün bitsin sonra geliriz; düğünü yarıda bırakmak ayıp olur' derler. Münakaşa sonunda müsademeye döner, silahlar patlar, her iki taraftan on iki yaralı ve ölü düşer.

ALİ FETHİ BEY— Şeyh Said isyanının çıktığı sıralarda başvekil olan Ali Fethi Bey de, isyanın bütün Doğuya şamil olmadığını, bu sebeble boş yere kan akıtılmamasını ve Divan-ı Harblerin kaldırılmasını istiyordu.

İSYAN DİĞER İLLERE SİRÂYET ETMEDİ

Kendi evinde asker ve zabit vuruldu diye Şeyh Said telaşa düşmüş ve yüksek dağ başındaki köyüne çekilmiş. Bu sefer Şeyh Said'i götürmeğe gelen kuvvetle Şeyh Said'in adamları arasında müsademe başlamış, ölü ve yaralılar düşmüş. Derken iş büyüdü. Ve isyan da bu suretle başlamış oldu. Lâkin Şeyh Said isyanı hiçbir zaman Şark İllerimize sirayet etmedi. Başta Van vilâyetimiz olduğu halde Şarkın diğer hiçbir vilâyet, kaza ve köylerine sirayet etmedi. Ancak Çabakçur kazası bütün köyleri ile beraber Şeyh Said'e iltihak etti." (Tarihi Hakikatlar, İbrahim Arvas, s.44, 45.)

Şeyh Said İsyanının başlamasını bu şekilde anlatan İbrahim Arvas, bundan sonraki gelişmeler hususunda da şunları kaydediyor:

"İsyan dalbudak saldı: Başvekil Ali Fethi Bey aynı zamanda Dahiliye Vekâleti Vekili idi. İsyan evailinde (öncelerinde) ihtiyati tedbir olarak bir çok yerlere Divan-ı Harb-i Örfi koymuşlardı. Fakat vilâyetlerden gelen malûmat ve müfettişlerin verdiği raporlar Şarkın hiçbir vilâyetinde isyandan eser ve emmare mevcut olmadığını gösteriyordu. Bunun üzerine Heyet-i Vekile toplanmış; evvelce konulan Divan-ı Harb-i Örfîleri kaldırmıştı. Fakat Heyeti Vekilede çıkan ihtilaf şiddetli münakaşalara müncer olmuş ve mevzûun parti oturumunda müzakere ve münakaşa edilerek bir karara varılmasına lüzum görülmüştü. Ekalliyetin fikri dört vekilin fikri idi. Diğer yedi vekil ekseriyetle Divân-ı Harblerin kaldırılmasına karar vermişlerdi.

"Mesele parti grubunda iki gün ve iki gece müzâkere ve münakaşa edildi. Bazı kâtipler beşer altışar defa söz aldılar ve saatlarca konuştular. Bunların başında Başvekil Ali Fethi Beyle Hariciye Vekili İsmet Paşa vardı. İsmet Paşa ile diğer üç vekil de bu meyanda idi. O zaman Meclis Reisi bulunan Kâzım Özalp da Fethi Beyin aleyhinde rey vermişti. vaziyet gittikçe aydınlanıyor ve tebellür ediyordu. Ali Fethi Bey Başvekil ve Dahiliye Vekili idi. şöyle haykırıyordu: 'Bütün Şark illerinin valilelerine, jandarma kumandanlarına ve polis müdürlerine şifre ile isyanın oralarda olup olmadığını sordum. Aldığım cevapların hepsi bu isyanın hiçbir vilayet, kaza ve köylerinde emaresi ve asarı bulunmadığı mahiyetindedir. Bu isyan yalnız ve yalnız Şeyh Said ile Çabakçur halkının isyanıdır. Çukurova'dan on sınıf ihtiyatı silah altına çağırdım, bunları Çabakçur'a sevkeder ve asileri te'dib ederiz. Binaenaleyh ben Allah'a, tarihe ve millete karşı elimi haksız kana boyayamam. Seve seve Başvekâletten çekilirim.' " (A.g.e., s.46, 47)

"Haydi düşün önüme"

TOPÇU İHSAN— Şeyh Said isyanının şâmil olduğu fikrini söyleyen İsmet Paşaya taraf çıkanlardandı ve divan-ı harplerin kurulmasını istiyordu.

★Kendi evinde asker ve zabit vuruldu diye Şeyh Said telaşa düşmüş ve yüksek dağ başındaki köyüne çekilmiş. Bu sefer Şeyh Said'in adamları arasında müsademe başlamış. İsyan böyle başlamış oldu. Ama diğer vilayetlere sirayet etmedi.

KAZIM ÖZALP— Özalp Paşa da Şeyh Said İsyanın "âm ve şâmil" olduğunu söyleyen İsmet İnönü lehine, Fethi Bey aleyhine oy kullanmıştı.

ALİ SAİP, İSMET PAŞA'DAN YANAYDI

ALİ Fethi Bey, Doğudaki isyanın şâmil olmadığını belirtirken, başvekil adayı İsmet İnönü ise, "Bu isyân âmdır, şâmildir ve müretteptir. Yani bütün Şark vilâyetlerinin ileri gelen halkı hep bir araya toplanmış; müzakere etmiş, bu isyana karar vermiş, öylece meydana getirmişlerdir. Binaenaleyh beni iktidara getirirseniz ben İstiklâl

Mahkemeleri ile Divan-ı Harb-i Örfîleri kurarım, asar, keser ve sürerim" diyordu.

İbrahim Arvas, Ali Saip Ursavaş'ın bu isyan meselesinde isyanın dalbudak saldığı görüşünü savunduğunu ve İsmet Paşayı tuttuğunu belirterek, şunları kaydediyor:

"Biz Şark mebusları birbirimizden sorardık: Yahu Allah aşkına bizde bir şey var mı?.. Yok vallahi hiçbirşey yoktur... Peki bu hariciye vekilinin söylediği nedir?.. Ve bu malûmatı nereden almıştır?.. Bilmem amma bu kuru bir iftiradır. Zira biz hergün telgraf alır ve mektuplaşırız. İsyanın zerresi yoktur halkımızda. Diyarbakırlılar silahlanmış sürun üzerinden askerle beraber, gelen Şeyh Said şâkîlerine silah atıyor; nerede kaldı ki isyana iştirak etsinler... Mardin'de, Urfa'da, Van'da, Bitlis'de, Muşta, Bayezid'de, Erzurum ve Elâziz'de hiçbir isyan emâresi yoktur. Meclis koridorunda Feyzi ve Zülfi beylerin etrafında toplandık ve ayakta bir müzakere yaptık. Bu adam asarım; keserim, sürerim diyor ve gün gibi aşikârdır ki iftira ediyor, keseceği ve asacağı kimseler bizlerin akrabalarımız, kardeşlerimiz, amcaoğullarımız ve hısımlarımızdır. Öyle ise evvelâ bizleri burada assınlar, ondan sonra ne yaparlarsa yapsınlar... Biz Ali Fethi Beye itimat reyi veririz ve İsmet Paşaya itimad etmeyiz. Ne yaparsa yapsın. Oradakiler hepsi şeref yemini yaptılar. Ve tasnif esnâsında altmış üç kırmızı rey İsmet Paşanın aleyhinde verdik. Ve yetmiş üç rey de İsmet paşaya itimat edildi. Bu suretle Ali Fethi Bey kabinesi düştü. Ve İsmet Paşa kabinesi teşekkül etti.

RECEP PEKER— Şeyh Said İsyanı, Recep Peker'in Dahiliye Vekili olduğu sırada meydana gelmişti.

REFİK KORALTAN— Ali Fethi Beyin aleyhinde oy kullananlardandı.

HEMŞEHRİLERİNİ ARKADAN HANÇERLEDİ

ŞARK mebusu olup da Şarklı hemşehrilerini arkadan vuran mebusların isimlerini aziz karilerime arzedeyim de kendilerini tanısınlar. Muş mebusu İlyas Sami, Urfa mebusu Ali Saip Ursavaş, Mardin mebusu Necip, bunlar doğrudan doğruya Fethi Beyin aleyhinde oy verdiler ve hemşehrilerini arkadan hançerlediler."(A.g. e., s.47-48)

İbrahim Arvas, Ali Fethi Bey aleyhinde rey verenlerin içinde Recep Bey, Topçu İhsan ve Celal Bayar'ın da bulunduğunu belirtiyor, bunlardan birisinin de Refik Koraltan olduğunu söylüyordu.

Ona göre, asıl dikkate değer olan şey, hariciye vekili olup da, henüz Lozan'dan dönmüş ve memleketin vaziyetine vukufiyet kesbetmemiş olan İsmet İnönü'nün isyanın âmir ve şamil olduğunu nereden bildiğiydi. İsterseniz yine İbrahim Arvas'a kulak verelim. Arvas, "Tarihî Hakikatlar'ın bu bölümünde Ali Saip Ursavaş'ın İstiklâl Mahkemesi reisliği ve azalığı yaptığı sırada "kelle müzayedesi" yapıldığını, Ali Saip'in bu işten çok altun kazandığını belirtiyor:

"Bu işin neticesi ve kötülüğü safha safha meydana çıkıyordu. Şark mebuslarından İsmet Paşaya itimat edenlerle etmeyenler ve korkudan kaçıp da reye iştirak etmeyenler ve ka-

çıp da rey vermeyenler de dahil hepsinin bütün akraba ve taallukâtını kâmilen nefy ü teb'în ettiler. Ve bir kısmını da İstiklâl Mahkemelerine sevkettiler. İftira, tezvir ve tasni kampanyasının makinaları şiddetle çalıştırılıyor, dünyada görülmedik kötülükler ve fenalıklar isnad ediliyor ve hakikatmış gibi mevki-i muameleye konulup cezalandırılıyordu. Hele İstiklâl Mahkemesinde Elaziz'de kelle müzâyedesi yapılıyordu. Beş yüz altına bir kelle alınıp satılıyordu. Jurnali hazırlayan serkomiser ile Ali Saip'in çete arkadaşı Aşkıtanlı Paşo'nun da fazla olarak elli altını vardı. Bu suretle Şark İstiklâl Mahkemesi Reisliğinden Ankara'ya dönen Ali Saip Bey altmış bin altınla geldi. Ve netice olarak Şark vilâyetlerinde kulplu kulpsuz altın kökü kesildi." (A.g.e., s.49)

ATATÜRK'ÜN YAKIN ARKADAŞIYDI

Ali Saip Ursavaş, Atatürk'ün çok eski ve çok yakın, dâimâ itimat etmiş olduğu bir arkadaşıydı. Trablusgarp'de beraber bulunmuşlardı. Çanakkale Savaşlarında, Anafartalar'da da beraberdiler. Atatürk, Halep'de, 7'inci Ordu Kumandanı olarak vazife

Atatürk'ün arkadaşıydı

Muş mebusu Liyas Sami (solda) ile, Mardin mebusu Necip Bey de oylamada İnönü'den yana tavırlarını koydular.

ŞARK İstiklâl Mahkemesi azası, daha sonra da reisi olan Ali Saip Ursavaş'ın Atatürk'le samimiyet derecesi ne idi? Kendisine rüşvet verenlerin başını sallandırmayan, rüşvet vermeyenlerin ise canına okuyan Ali Saip Ursavaş'ın adı neden Atatürk'e yapılan bir suikast teşebbüsü iddiâsına karıştırıldı?

İsterseniz, önce kısaca Ali Saip Ursavaş-Atatürk samimiyetine temas edelim:

gördüğü sırada hastahânede yatan Ali Saip Ursavaş'ı bizzat ziyaret edecek kadar ona yakınlık göstermiş, o da Kurtuluş Savaşının daha başında Atatürk'e katılıp sonuna kadar da onun yanında bulunmuştu. Bundan başka, Cumhuriyetin ilânından iki yıl sonra kopup bastırılmış olan Şeyh Said İsyanından sonra kurulan İstiklâl Mahkemesi başkanı olarak isyan elebaşılarını yargılamış ve mahkûm etmişti. Bu görevde bulunması da ona gösterilen büyük itimadın bir sonucu idi. (Yıllarboyu Tarih, Mayıs, 1979, s.67)

Suphi Nuri İleri de, hatıralarını anlatırken, Ali Saip Ursavaş'ın enteresan bir hususiyetine dikkat çekiyor:

"Soyadı Kanunu çıkınca Ursavaş adını alan, yâni Urfa Savaşının Kahramanı olarak tescil edilen bu zâtın, daha sonrası ve ölümü ibretlidir: 'Ben Mustafa Kemal'in tek kılı için yüz bin darağacı dikerim...' diye övünen bu zât, zannederim 1936 senesinde, Atatürk'e karşı kökü dışarda düzenlenmiş bir suikasddan dolayı Millet Meclisinin kararıyla mebusluk dokunulmazlığı kaldırılarak tevkif edildi. Bu dokunulmazlığın kaldırılmasının, büyük başvekilim olarak bahsettiği İsmet paşanın bizzat kürsüye gelerek teklif etmiş olması ayrıca dikkate değer. Mahkeme uzun sürdü. Neticede beraat etti, amma eski itibârını bulamadı. Duyduğuma göre ölümüne sebep olan hastalığına teşhis koyamamışlar." (Bilinmeyen Tarihimiz, c.2., s.335)

SOFRAYA DÂVET EDİLİRDİ

HASAN Rıza Soyak da, "Atatürk'ten Hatıralar" İsimli eserinin 383'üncü sayfasında şunları kaydediyor:

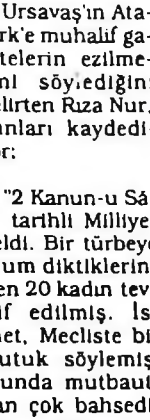
"Urfa mebusu Ali Saip Ursavaş'a gelince, bu zat Kerkûklüdür; esasen jandarma zabitidir. Millî Mücadelede Urfa dolaylarında hizmet etmiş ve oradan mebus seçilmiştir. Şeyh Said İsyanı sırasında Güney'de kurulan İstiklâl Mahkemesinde azalık ve başkanlık yapmıştır...

"Atatürk kendisine teveccüh ve itimat gösterir, sık sık sofrasına dâvet ederdi. Ceyhan civarında büyük bir çiftliği vardı; bu çiftlik arazisi, üç tarafı su ile çevrili, âdeta münferit bir durumda idi..."

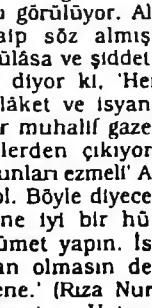
Yine Hasan Rıza Soyak'tan, Ali Saip'e "Ursavaş" soyadını Atatürk'ün verdiğini öğreniyoruz. (A.g.e., s.385)

Atatürk'ün itimadını kazanmış olan ve onun sofrasında sık sık bulunan Ali Saip Ursavaş hakkında Rıza Nur, çok olmasa da bazı şeyler söylüyor. Ali Saip Ursavaş'ın Atatürk'e muhalif gazetelerin ezilmesini söylediğini belirten Rıza Nur, şunları kaydediyor:

"2 Kanun-u Sânî tarihli Milliyet geldi. Bir türbeye mum diktiklerinden 20 kadın tevkif edilmiş. İsmet, Mecliste bir nutuk söylemiş. Bunda mutbaattan çok bahsediyor. Tenkitlere pek kızgın olduğu görülüyor. Ali Saip söz almış. Hülâsa ve şiddetle diyor ki, 'Her felâket ve isyanlar muhalif gazetelerden çıkıyor. Bunları ezmeli' A yol. Böyle diyeceğine iyi bir hükûmet yapın. İsyan olmasın desene.' (Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım,c.4., s.1672.)

CELAL BAYAR— Fethi Bey aleyhinde, İsmet Paşa lehinde oy verenlerdendi.

HASAN RIZA SOYAK— "Atatürk'ten Hatıralar" isimli eserinde, Atatürk'ün Ali Saip Ursavaş'a itimat ve teveccüh ettiğini söylüyordu.

Dr. Rıza Nur, aynı eserinin, 1298'inci sayfasında ise Ali Saip'ten şu şekilde bahsediyor:

"Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Refet'in askerlikten istifaları Mecliste okunurken, diğer paşa ve kumandanların da mebusluktan istifaları bunu takip etmişti. İkincilerin Mecliste okunması doğru, birincilerinki lüzumsuz. Erkân-ı Harbiyeye ait idi. Yok, Gazi tertibi. Okundu. Çünkü iş çıkarıp onlara darbe vuracakmış demek. Hattâ Esad Hocayı istizaha (açıklamaya) teşvikî de bunu gösterir.

Bir kıl için cellat oldu

"Meclis Esad Hocanın beyanatından o kadar müteessir oldu ki, suali otomatikman istizaha tebdil etti. Bende bir ay evvel Sinop'ta muhacirlerin perişan halini görmüştüm. Hele mübadele işini Lozan'da ben yaptığımdan ve bu hususta pek çok zahmet ve emeğim geçmiş olduğundan alâka ve teessürüm fazla olmuştur. Hele Sinop'ta Çakıroğlu'na muhacir yerleştirmişler. Buna pek kızmıştım. Çünkü orası bataklık, muhacirlerin bir kısmı ölmüş, bir kısmı da Sinop'a kaçmış, perişan. Hem de üste caba olarak Hükûmet bunları iskân yerinden kaçıyorlar diye, zorla yine Çakıroğlu'na, yani mezara yolluyor. Feci... Yüreğim yandı. Halbuki benim yaptığım ve İskân vekâletine devredilen proje ve nizamnameye bir madde koymuştu ki, şu idi: 'Bataklık mahalle her ne bahasına olursa olsun, muhâcir iskân edilmeyecektir.' Çünkü Çerkes ve Abaza muhacirlerin bataklıklar kenarına iskân edilen kı-

DR. RIZA NUR— Ali Salp mebusta çok kızıyordu. Atatürk'ün tenkit edilmesini istemiyor ve "Her ifşaat ve layanlar muhalif gazetelerden çıkıyor. Bunları esmalî" diyordu.

Atatürk teveccüh ve itimat ederdi

sımları, kâmilen ölmüş, köyleri sönmüş, yıkılmış, oralarda şimdi yalnız mezarlıklar bir nişâne olarak kalmıştır. Bunlardan bir kaçını da ben Sinop köylerinde görmüştüm. Necati bu maddeyi kaale almayıp muhacirleri sıtma ile kırdırıyordu. Pek cahil adamdır, anlamaz. Sade martavalcı idi... İcraatında da cesur. Kabahat onda değil. Onu sırf bir kabadayı, icabında komitecilik eder diye oraya koyanlardadır.

"Sual istizaha kalbolunca dayanamadım, hemen söz aldım. Bir çok şeyleri izah ve İskân Vekiline ve Hükümete şiddetle hücum ettim. Meclis sarsıldı. Heyecana geldi. Nutkun bittiği vakit, eğer o anda rey toplansaydı muhakkak Hükümete adem-i itimad verilmişti. Kürsüden indim, dışarı çıkım. İzmir'de asılan Abidin, zavallı, yanıma geldi. Elimi sıktı. Tebrik etti ve 'Biz seni artık sönmüş zannediyorduk. Baktım, yine on yıl evvelki Rıza Nur' dedi. Zavallı Abidin. İyi, zeki, hukuk tahsil etmiş bir gençti. Muhalifti, Mustafa Kemal harcadı. Yazık... Benden sonra Yusuf Kemal de Hükümeti hukuki şekiller ile tenkid etti. Birçokları söylediler.

TULUMBACI TAKIMI

"AĞALAR" bakmışlar ki, iş fena. Mustafa Kemal derhal tertibat almış. Ertesi günü Meclise geldi. Locasında oturdu. Bakıtm gözleri şaşı olmuş. Demek fena gazapta. Sağ tarafa ön sıraya Kılıç Ali, Salih, Ali Saip (Urfa) gibi tulumbacı takımı oturmuş. Yunus Nadi, Vasıf, Necati, Recep gibileri de söz aldılar. Bunlar onun hatipleri. Ve bir tarafta durdular. Tulumbacı takımları tabancalarını takmışlar, ceketlerinin eteğinden, kıçlarından gözükmek üzere sarkıtmışlar. Arasıra kalkıp geziniyorlar. Tabancaları görünüyor. Ve belki görmemişlerdir diye, tabancalarının bellerindeki kayışını bir bir tarafa, bir diğer tarafa çekiyorlar. Sarkan tabancalar gıcırdıyor. Herkes görüyor. Koridorda muhalif mebuslara çatıyorlar. Bunlardan biri Raif Hocaya (Erzurum) da koridorda tabanca çekmiştiyd. Topçu İhsan, koridorda avazı çıktığı kadar bağırıyor Yapmayın. Yapmayın. Siz bu Sarıoğlanı bilmez misiniz? Kızarsa bütün Türkiye'yi ateşe yakar' diyor. Sarıoğlan dediği Mustafa Kemal. Tehdid

müthiş." (Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, c.4., s.1297-1298)

Dr. Rıza Nur'un "tulumbacı" dediği Ali Saip Ursavaş'la Atatürk'e taraftar olmakta ve tulumbacı olmakta birleşen Topçu İhsan arasında bir müddet sonra soğukluk başlayacaktı.

ALİ SAİP-TOPÇU İHSAN ÇEKİŞMESİ

TOPÇU İhsan Bahriye Vekilliği yaparken, Yavuz gemisinin tamirinde rüşvet almakla suçlanmaktaydı. İşte bu rüşvet hadisesinin ortaya çıktığı esnâda, Ali Saip Ursavaş da, Topçu İhsan'ı itham etmekteydi. Samet Ağaoğlu, "Babamın Arkadaşları" isimli eserinde, Ali Saip'in böyle aleyhte bulunmasının sebebini şu şekilde hikâye ediyor: (Aynı mevzû, Yakın Tarih Ansiklopedisinin Birinci Cildinde 126'ıncı sayfadan itibaren işlenmiştir.)

"Burada Cumhuriyet tarihinin bir dedikodusundan bahsetmek mümkündür. İlgililerin hemen hemen hepsi öldüler. Bu dedikodu ne dereceye kadar doğru, bilmem, yalnız onu bizzat eski Bahriye Vekilinin ağzından da dinledim.

"Urfa mebusu Ali Saip her yerde onun hakkında konuşmakta, onu itham etmektedir. Yavuz-Havuz davasında Divânîâlî'de [Yüce Divan] aleyhinde çok şiddetle şehadette bulunmuş. 'Ben bildiklerimi Ağaoğlu Ahmet beye de söyledim. Nedense inkâr ediyor' diye bir söz de söylemişti. O akşam babam kendisini telefonla her tarafta aradı. Nihâyet gecenin ilerlemiş bir saatinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde buldu. Sahne gözümün önündedir. Babam telefonla bağırıyor:

Ali Saip de Atatürk'ün tulumbacısıydı

SAMET AĞAOĞLU— "Babamın Arkadaşları" isimli eserinde, Ali Saip Ursavaş'ın Şark İstiklâl Mahkemesi esas veya sicil ilkeli şahsî basınlarından bir kısmı hakkında tertipler yapturarak, bunları âsiler arasında göstermek yoluyla mahkemeye düşürdüğünü ve bazılarını da asturduğunu belirtiyor.

" 'Sen, ben Ahmet Beye her şeyi söyledim, nedense inkâr ediyor, demişsin. Bunları bana ne zaman söyledin? Sen bir... bir.... Seni buna teşvik edenleri de biliyorum. Onlar da birer.... birer....'

"Annem babamın kolundan çekiyor, 'Ahmet, Ahmet söyleme' diye yalvarıyor.

DİLLERDEKİ DEDİKODU

ACABA merhum Ali Saip'in Bahriye Vekiline karşı duyduğu kırgınlığın sebebi neydi? O zamanlar dillerde ehemmiyetli bir dedikodu halinde dolaşan rivayet şu:

"Ahmet Ahmet söyleme"

"Ali Saip, Şark İstiklâl Mahkemesinde âza veya reis iken şahsi hasımlarından bir kısmı hakkında güya tertipler yaptırarak bunları da âsiler arasında göstermek yolu ile mahkemeye düşürmüş ve bazıları da hattâ asılmışlar. 'Kozan hâdisesi' diye bilinen bu mesele Ankara'da duyulunca Partinin seçim komitesi âzası bulunan Topçu Binbaşısı, mebus yapılmamasına çalışmış, hattâ Hükûmetten Ali Saip'in tevkif edilerek mahkemeye verilmesini istemiş. Fakat bu talebi İstiklâl Mahkemelerinin haysiyet ve itibarını korumak endişesiyle reddolunmuş. İşte Ali Saip'in Bahriye Vekiline karşı hüsümeti buradan ileri geliyormuş.

"Tekrar ediyorum, bu rivayet ne dereceye kadar doğru bilmem, ancak hiç bir zaman ne resmi, ne hususi yalanlanmadı. 1936 senesinde Sanayi Umum Müdür Muavini bulunduğum sırada mahallî küçük sanatları tetkik etmek üzere Denizli'ye gitmiştim. Bir akşam halkevinde bir kısım Denizli mebusları ve memurlarla yemek yiyorduk. Sofraya riyaset eden Denizli mebusu merhum Mazhar Müfit hatıralarını anlatıyordu. Bir aralık eski Bahriye Vekilinin hâdisesine geçti. Mazhar Müfit ismini söyleyerek, masum olduğunu, ancak bir takım kimselerin düşmanlığına uğradığını, bu arada kendisi Şark İstiklâl Mahkemesi Reisi iken Ali Saip'in ötedenberi arasının açık olduğu bir takım insanları mahkeme eliyle yok etmeğe çalıştığını, Bahriye Vekilinin bunun üzerine Ali Saip'in mahkemeye verilmesini istediğini, o günden itibaren de Ali Saip'in onun can düşmanı kesildiğini ve yüksek liderleri aleyhinde durmadan tahrik ettiğini söyledi.

Atatürk'ün tulumbacılarından birisi Erzurum mebusu Rasih Hoca'ya tabanca çekmişti. Topçu Ihsan, "Tapmayın" diye ayağı çıktığı kadar bağırıyordu.

"DEDİKLERİME GÖRE HAREKET ET"

"BURADA eski Bahriye Vekâleti yaverinin bana anlattıklarını yazmadan geçemeyeceğim.

"Ali Saip Bahriye Vekili hakkında tahkikat yapıldığı sıralarda bir gün Keçiören'de sokakta bu yaverin koluna girerek kulağına fısıldıyor:

" 'Bu işte bildiklerinin hepsini söylemeğe ne lüzum var? Hadise senin zannettiğin gibi değildir. Gençsin, istikbalini temin etmek istiyorsan dediklerime göre hareket et.'

"Genç deniz subayı, kolunu Ali Saip'in kolundan şiddetle çekiyor:

" 'Vicdanımın sesinden başka ses tanımıyorum. Allah'tan başka kimseden de korkmam, şimdiden sonra da sizin ile hiçbir münasebetim kalmamıştır.'

"Şimdi bu satırları yazarken daha sonraları Ali Saip'in de başına gelenleri, kendisini mahkemelere, hapishanelere sürükleyen ifûraların hikâyelerini hatırlıyorum." (Babamın Arkadaşları, Samet Ağaoğlu, s.46-48)

MİTİNGLER YAPILMIŞTI

RIZA Nur'un ifâdesiyle aslında ikisi de tulumbacı olmasına rağmen, şahsî hesaplarından dolayı, zamanın bahriye vekili, "Yavuz" gemisinin tamiri meselesinde rüşvet almakla itham edilirken, onun aleyhinde bulunan Ali

Tertiple adam astılar

ÇERKEZ ETHEM— Asker kaçağı olan Yahya da Atatürk'e suikast teşebbüsü iddiasına adı karıştırılan bir asker kaçağıydı. Bu adam kendisinin Amman'da yüz elliliklerden olan Çerkez Ethem'le görüştüğünü ve Ethem'in kendisine "Ali Saip'i de alarak Atatürk'ü öldürün" emrini verdiğini belirtmişti. Ama daha sonra, bu ifadelerinin başka neticesinde olduğu ortaya çıkacaktı.

Saip, daha sonra kendisi de Atatürk'e suikast teşebbüsü iddiasında bulunulanlar arasında yer alacaktı. Acaba Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Ali Saip Ursavaş'ın ismi neden böyle bir iddiaya karıştırılmıştı? İsterseniz, bu iddiaların yapıldığı ve o günkü gazetelere manşet olduğu senelerde gazeteciliğe yeni başlayan araştırmacı Mithad Sertoğlu'nun şu ifâdelerine bir göz atalım:

"21 Ekim 1935 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğrencileri ile öğretim üyelerinin katıldığı bir 'lanetleme' mitingi yapıldı. O sırada yeni bir üniversite öğrencisi ve bir yıllık gazeteci bulunan bu satırların yazarı o mitinge katılmış ve büyük heyecana şahit olmuştur.

"Mitingler, o gün ve ertesi gün bütün yurtta tekrarlanmıştı. 'Yapamazlar', deniliyor, bütün bir milletin ayakta ve dolu bir tüfek namlusu gibi onu beklediği belirtiliyordu." (Yıllarboyu Tarih, Mayıs 1979, s.7)

ŞÜKRÜ KAYA— İngiliz Büyükelçisi, o zamanki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya imzası altında verdiği notta, Urfa'da Atatürk'e bir suikast tertibi yapıldığını iddia etmişti. Bunun üzerine bulunduğumuz üzerindeki valilere, uyanık bulunmaları için emir bile verilmişti.

SUİKAST TEŞEBBÜSÜ İDDİASI NASIL GELİŞTİ?

ATATÜRK'ÜN ölünceye kadar yakınında bulunan onun umumi kâtipliğini de yapan Hasan Rıza Soyak, "Atatürk'ten Hatıralar" isimli eserinin birinci cildinde bu suikast teşebbüsü iddiasından uzun uzun bahsediyor. Fakat bu bahsin içinde öyle iddialar var ki, bunlar Ali Saip'in adının neden bu işe karıştırılmak istendiğine bir nebze de olsa ışık tutacak mahiyette görülüyor. Önce, Hasan Rıza Soyak'ın bu teşebbüs iddiasıyla alâkalı yazdıklarına bakalım:

"Cumhuriyet tarihimizde Atatürk'e karşı girişilen suikast teşebbüsleri arasında adliyeye intikal etmiş bir de Urfa mebusu Ali Saip Ursavaş ile diğer bazı şahıslara isnat olunanı vardır. Burada o hadisenin nasıl meydana çıktığı, tahkikat ve muhakeme safhaları hakkında biraz etraflıca malûmat verdikten sonra Ankara Ağır Ceza Mahkemesinin bütün sanıklar için verdiği beraat kararını Atatürk'ün nasıl karşıladığını anlatacağım.

Önce çektirdi sonra çekti

"İngiliz Büyükelçisi (hatırımda kaldığına göre Sir Percy Loren) 1935 senesi Temmuz ayı içinde İstanbul'da bulunan o zamanki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya imzası altında bir not vererek: 'Urdün'de Atatürk'e bir suikast tertibi yapıldığını ve suikastçilerin Türkiye'ye hareket ettiklerini bildirmişti; bunun üzerine Hükümetçe pek sıkı tedbirler alınmış. Güney hududumuz üzerindeki vallilere, uyanık bulunmaları için emir verilmişti.

"İşte bu sırada (1935 yılı Ağustos ayı içinde) Maraş Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gelen bir şifre telgrafta Andırın ilçesinin Kümbedir köyünden Üzeyir adında birinin, köy muhtarı vasıtasıyla jandarmaya, Suriye'den gizlice gelmiş olup, durumunu tetkike muhtaç gördüğü bir adamı teslim ettiğini bildiriyordu.

ALİ SAİP URSAVAŞ— Atatürk'ün kendisine itimat ve teveccüh ettiği bir kimse olan Ali Saip, üstelik, "Atatürk'ün bir kılı için yüzbin daraağacı dikerim" demişti. Böyle bir kimsenin adı, Atatürk'e suikast teşebbüsü iddiasına neden karıştırılmıştı?

YAHYA ASKER KAÇAĞIYDI

ADI Yahya olan bu adam, kendi ifâdesine ve yapılan tahkikata göre; Samsun'un Çarşamba ilçesine bağlı Yukarı Oluk köyü halkındandı; babası İbrahim, aslen Kafkas Çerkeslerindendi; bekârdı. Köyünde rençberlik ve amelelik yaparak geçinirdi. Bir defa hayvan hırsızlığından dolayı yakalanıp bir ay kadar tutuklu kaldıktan sonra bir af kanunundan faydalanarak serbest bırakılmıştı.

"Yahya, aynı zamanda asker kaçağıydı, bundan dolayı Balıkesir'de harp divanı tarafından üç ay hapse mahkûm edilmiş, mahkumiyetini bitirince de Mersin'deki bir alaya gönderilmişti; fakat orada da ancak on beş gün kadar kalmış, yine kaçmıştı.

"Kendi söylediğine göre, ikinci defa kıtasından kaçtıktan ve bir süre ötede, beride dolaşıp yanaşmalık ve araba yıkayıcılığı yaptıktan sonra çalışmak üzere Ceyhan'ın Kara Mezar köyüne gelmiştir ve orda görüp beğendiği bir kızı, evlenmek maksadıyla kaçırmıştır. Fakat evlenme masrafına yetecek kadar parası yoktur. İşte bunun için yani para kazanmak ümidiyle Kilis mıntıkasından, kaçak olarak Suriye'ye geçmeden önce, bu sefer kendisini zabıtaya teslim eden Üzeyir'in yanında da altı ay kadar yanaşmalık ettiği ve bir aralık Maraş'ta oturan İslâhiyeli İdris adında birine başvurarak para istediği fakat alamadığı tahkikat sonucunda öğrenilenler arasındadır.

"Yahya, Suriye'de ilkin Halep'e, oradan Şam'a sonra da Kuneyüre'ye giderek orada hem Belediye Reisi, hem de Çerkes Cemiyeti Başkanı olan Emin ile görüşmüş ve onun tensip ve tavsiyesi ile Amman'a geçip yüz elliliklerin

den meşhur Çerkes Ethem ile sık sık görüşen ve bir yabancı ajanı olduğu bilinen betonarme mütehassısısı Manol adında bir şahsın yanında amelelik etmeğe başlamıştır; ifâdesine göre, işte bu durumda iken bir kahvede tesadüf neticesi olarak Çerkes Ethem ve kardeşi Reşit ile tanışmış. Onların delâletiyle Hayfa'ya giderek, altı ay kadar orada David adında bir Yahudi'nin yanında çalışmıştır; bir gün Çerkes Ethem'den, David'e bir mektup gelmiştir; bu mektupta Ethem 'Artık zamanı geldi' demekte ve Yahya'nın avdetini istemektedir. Bunun üzerine Yahya, Amman'a dönmüştür.

Asker kaçağına bakın

TUTARSIZ İFÂDELER

YAHYA'NIN Suriye'deki bu seyahat ve faaliyeti, ifâdelerde hep bir takım tesadüflere bağlanarak, hikâye edilmekte ise de ilgili makamlar, bunu mantıki bulmuyorlar, seyahatin Suriye'ye geçişinden başlamak üzere muayyen bir plân ve tertip dahilinde yapılmış olduğuna hükmediyorlardı." (A.g.e., s.377-378)

Daha işin başında Hasan Rıza Soyak'ın derlediği yukarıdaki ifadeler arasında bir tutarlılık yoktur. Zâten tesadüfen karşılaşılan insanlarla plânlı bir iş yapmak mümkün değildir. Hasan Rıza Soyak'ın ifâdelerine bakılacak olursa, bu Yahya, tevkif edildikten sonra da, Jandarma, polis ve adliyede verdiği ifâdeleri mütemadiyen değiştiriyordu. Yahya tezatlı ifadelerinden birinde de şunları söylemişti:

"Başka bir ifadesinde: 'Memlekete, Suriye'de (Kuneyture) kasabasında kurulmuş bulunan Çerkes Cemiyetine para toplamak için geldik' demişti. Nihayet bir defasında da: Çerkes Ethem'in kendisine ve arkadaşlarına şu yolda talimat verdiğini açıklamıştı:

"'Atatürk'e suikast yapmak için Türkiye'ye gideceksiniz; Türkiye'de bu işi idare edenler, Urfa mebusu Ali Saip Bey ile Maraş'ta çiftlik sahibi İdris ve Çokak bucak müdürü Şemsettin'dir; onlarla temas edeceksiniz. Ali Saip'in vereceği talimat üzerine hareket edeceksiniz, size o yol gösterecektir. suikast için icap eden talim ve terbiye de onun çiftliğinde yapılacaktır. Ali Saip öyle bir adamdır ki, insanı ipten alır veya ipe götürür. Vaziyete göre harekete geçinceye kadar Kümbedir köyünde Üzeyir'in kardeşi şoför Arif'in evinde kalacaksınız; Arif de suikast tertibinden haberdardır.'

İŞKENCE ALTINDA İFÂDE

AYRICA kendilerine para, silâh ve bombalar verildiğini, Amman istasyon müdürü İzzet'in evinde, 'bu işten kaçmayacaklarına, meşrû hile (!) yoluna sapmayacaklarına, yakalanırlarsa Ali Saip adından bahsetmeyeceklerine' dair yemin ettirildiklerini, bu suretle hududu geçtiklerini ve kendisinin iki gün sonra Kümbedir'de Üzeyir'in evinde buluşmak sözleşmesiyle arkadaşlarından ayrılıp evvelce oturduğu Kara Mezar köyüne gittiğini açıkça ve tafsilâtiyle bildirmişti.

Atatürk'e suikast teşebbüsü iddiasında bulunanlardan birisi olan Yahya aslında asker kaçağıydı, bundan dolayı Balıkesir'de harp divanı tarafından üç hapse mahkûm edilmişti.

"Fakat sonradan, bütün bu ifâdelerinin, dayanamadığı baskı ve işkenceler altında yapıldığını iddiâ etmiş, avdetini ve nasıl tevkif edildiğini şöyle hikâye etmeye başlamıştı:

İfâdeler yalandı

"1935 yılı Temmuz ayı ortalarına doğru, yalnızca huduttan geçerek Kilis'e geldim, geceyi Kilis'te Mahmut adında birinin evinde geçirdim. Ertesi gün trenle Ceyhan'a, oradan da Karamezar köyüne gittim, orada sevdiğim kızın başkasıyla evlendiğini öğrendim. Bir müddet (15-20 gün) o köyde bostan bekçiliği yaptıktan sonra bu sefer Kümbedir köyüne, Üzeyir'in yanına gittim. Üzeyir beni, Suriye'den geldiğim için hakkımda tahkikat yapılmak üzere, köy muhtarı vasıtasıyle jandarmaya teslim etti; böylece tevkif edildim." (A.g.e., s.379-380)

Bu ifâdelerden anlaşıldığı kadarıyla, zâten bir asker kaçağı olan Yahya, Suriye'den geldiği için kendisini bir takım adamlar jandarmaya teslim etmişti. Tevkif edildikten sonra "Böyle bir asker kaçağına her şeyi isnad edebiliriz" düşüncesiyle baskı yapılmış, dayak atılmış ve korkutulmuş, daha sonra da esas gözdağı vermek istedikleri Ali Salp gibi kimselerin adını, bir suikast teşebbüsü iddiâsına karıştırmışlardır. Yine Üzeyir de, sulh hâkimi önünde verdiği ifâdelerde Ali Saip'in ismini bu işe karıştırmıştır. Üzeyir de tıpkı Yahya gibi önceki ifâdelerinde Ali Saip'in de Atatürk'e suikast yapmak istediğini ileri sürmesine rağmen, daha sonra bu ifadelerinin yalan olduğunu söylemiştir. Bunlar o ifâdelerin baskılar altında alındığını, gerçekle ilgileri olmadığını ısrarla iddiâ etmişlerdir. Tabii ki bu ifâdelerin en dikkat çekici yönünü de suikast teşebbüsü iddiâsına Ali Saip'in ismini karıştırmış olmalarıdır. İlk ifâdelerin alınması için yapılan baskıların Ali Saip'in ismini karıştırmak için olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün genel sekreterliğini yapan Hasan Rıza Soyak'ın derlediği asker kaçağı Yahya'nın ifadelerinde bir tutarlılık yoktur. Zâten tesadüfen karşılaşılan insanlarla plânlı bir iş yapmak mümkün değildir.

Peki, Atatürk'e suikast teşebbüsü iddiasına ismi karıştırılanlar kimlerdi? Bunlar Çarşamba ilçesinin Yukarı Ollık köyünden asker kaçağı Yahya,

Andırın ilçesinin Kümbedir köyünden Hasan oğlu Üzeyir ve kardeşi Arif, Göksun ilçesinin Mehmetbey köyünden Ahmetoğlu Şaban Çavuş ve kardeşi İsmail, Maraş'ta oturan çiftlik sahibi İdris ve Çokak bucağı müdürü Elbistanlı Şemsettin. Bir de Ali Saip Ursavaş.

NEDEN BERAAT ETTİRİLDİLER?

ATATÜRK'E suikast teşebbüsü iddiâsıyla nezarete alınanlar arasında yer alanlardan olan Maraş'ta çiftlik sahibi İdris'in, rejimin ve devrimlerin aleyhinde olduğunu, çarşaf ve peçelerin kalkmasından, medrese ve tekkelerin kapanmasından şikayetçi olduğunu, bunları da her yerde açık açık söylemekten çekinmeyen bir kimse vasfına sahip bulunduğunu belirten Hasan Rıza Soyak, alâkalıların bundan dolayı bu insanın Atatürk'e suikast yapmaya müstaid olduğunu keşfettiklerini belirtiyor. Fakat nedense Hasan Rıza Soyak, Atatürk düşmanı İdris'le, Atatürk'ün çok yakını ve itimat ettiği bir kimse olan Ali Saip'in nasıl olup da bu işte ortak hareket ettiklerini anlatmakta zorluk çekiyor.

Çünkü bu vasıftaki insanların birleşmeleri imkânsızdır. İlk başta "Atatürk'ün bir kılı için yüzbin darağacı dikerim" diyen Ali Saip buna karşı çıkardı. Çünkü hiçkimse velinimetinin kılına zarar gelmesini istemez.

Fakat, Hasan Rıza Soyak, Ali Saip hakkında bazı belgelerin bulunduğunu açıklarken, onun isminin karıştırıldığı suikast teşebbüsü iddiâsının da hangi sebeble olabileceğine dair bazı ipuçları veriyor:

"Ali Saip'in civardaki halka fena muamele ettiği, Suriye ile memleketimiz arasında kaçakçılık yapan bir takım eşhası, büyük menfaatlar karşılığında, teşvik, himaye, hatta bizzat tertip eylediği kaçakçılık plânlarında istihdam ettiği, o havalide pek yaygın bir dedikodu hâlinde idi. Atatürk'ün umumi vekili olarak Silifke, Tarsus ve Dörtyol'daki çiftliklerine gittiğim zamanlar bu dedikoduları çok dinlemiş bulunuyordum.

Asker kaçağına her şeyi isnad ettiler

CEMAL PAŞA— Ali Saip, kendi hakkında hazırlanan gizli bir rapora göre, Haço Ağa'ya şunları söylemişti: Bu millet adam olmaz, bizim sonumuz yoktur. Önde gidenler malûm. Cemal Paşa'ya ne oldu? Binaenaleyh çocuğumuzu, çoluğumuzu, gelecekte yaşatacak kadar servet edinmeliyiz.

ALİ SAİP NELER NELER SÖYLEMİŞ?

MUHAKEME esnasında, Emniyet Genel Müdürlüğünün arşivinde mevcut bazı gizli raporlar açıklanmıştı. Bunlardan birinde Ali Saip'in, çok eskiden temas ve muhabere de bulunduğu Kürt sergedelerinden Haço Ağaya bir gün: 'Bu millet (Yani Türk milleti) adam olmaz, bizim sonumuz yoktur. Önde gidenler ma-

lüm... Cemal Paşa (Osmanlı İmparatorluğunun meşrûtiyet devrinde Nafıa, sonra Bahriye Nazırı ve Suriye'deki Dördüncü Ordu Komutanı olan zat) ne oldu? Binaenaleyh çoluğumuzu, çocuğumuzu gelecekte yaşatacak kadar servet edinmeliyiz. Bundan daha akıllıca bir hareket olmaz. Milletin parası milletindir, bu bir rüşvet değildir' dediği yazılı idi. (Bu husus, daha önce bahsettiğimiz, Ali Saip'in Şark İstiklal Mahkemesi azası ve sonra reisi iken söylediğimiz, Ali Saip'in kendisine rüşvet verenleri asmaması meselesidir.)

"Diğer bir belgede, çiftliğini Suriye'den serserilere sığıntı yeri yaptığı ve her zaman, 'Artık hükûmet kuvvetlendi, Atatürk, Hükûmetin kuvvetine dayanıyor; bizler gibi vaktiyle kendisini muhafaza edenlere ihtiyacı kalmadı; artık bizi yanından uzaklaştırmak istiyorlar' demekte olduğu bildirilliyordu.

"Üçüncü bir raporda, Şeyh Said hâdisesinde, İstiklâl Mahkemesi üyesi sıfatıyla Diyarbakır'a geldiği zaman kendisiyle sık sık görüşen Diyarbakırlı Cemil Paşazâde Mehmet Ekrem Beylere şunları söylediği iddiâ ediliyordu: 'Gazi ancak bizlerin sayesinde bu mevkie erişmiştir; o olmasaydı da ben olsaydım, yani arkadaşlarım beni ileri sürselerdi Gazi ben olurdum. Bununla beraber ne zaman istersek onu yine eski haline çevirmek bizim elimizdedir. Eğer bir gün bize kafa tutacak olursa, vay hâline!..'

"Yine bu raporlara göre Büyük Millet Meclisi ile Türk-Kürt mevzûunda da şunları söyler dururmuş:

" 'Büyük Millet Meclisinde biz sekiz kişiyiz, kime işâret edersek onu istediğimiz tarzda hareket ettirebiliriz.'" (Atatürk'ten Hatıralar, s.384)

"DEDİKODULARI KALDIRMALIYIM"

Ali Saip'in Atatürk'ün "tulumbacısı" olduktan bir müddet sonra ona kafa tuttuğuna, "Ne zaman istersek onu eski haline çevirmek bizim elimizdedir" şeklindeki sözlerinin de bulunduğu iddiâ edilen bazı raporların muh-

Neden tevkif neden beraat?

ZÜHTÜ VELİBEŞE Atatürk'e suikast teşebbüsü ithamına maruz kalan Ali Saip Ursavaş'ın avukatlarından birisi de Zühtü Velibeşe idi. Bu sâlî sonradan bir müddet Ticaret Bakanlığı da yapmıştı.

tevasına bakıldığı zaman, ister istemez insanın Ali Saip'in bu "kafa tutmadan sonra, onu bir suikast teşebbüsü ithamında bulunulmuştur" diyesi geliyor. Daha sonra bu iddiâyla tevkif edilenlerin tamamının serbest bırakılması da, Atatürk'ün ne kadar yakın dostu olursa olsun, onlara bu iddialarla gözdağı verildiği, ilk hedefin de Ali Saip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ali Saip Ursavaş'ın tevkifinden önce, usûlüne göre, Büyük Millet Meclisi tarafından teşrîî dokunulmazlığı kaldırılmıştı. Meclisin buna ait oturumunda kendini müdafaa eden Ali Saip, son söz olarak, "Ben töhmet altındayım, umumî efkâr önünde muhakeme edilmeli ve bütün dedikoduları mutlaka kaldırmalıyım, beni hâkime gönderin" diye bağırmıştı.

Ali Saip Ursavaş da dahil, sanıkların muhtelif yerlerde ve muhtelif şekillerde sorguları yapıldıktan sonra hepsi, tahkikat evrakı ile beraber Ankara Ağır Ceza Mahkemesine verilmişlerdi. Bu mahkeme, Osman Talât İltekin'in başkanlığında aza Hayrullah ve Celâl Beylerden kurulu idi. Savcı Baha Arıkan (Bu zat CHP Genel Sekreterliği ve Maarif Vekilliği yapmış olan Saffet Arıkan'ın kardeşidir) Ali Saip'in ve dolayısıyla hemen hemen bütün sanıkların müdafileri de Ankara'nın tanınmış avukatlarından Hamit Şevket İnce idi. Bazı celselerde müdafi mevkiinde, Hamit Şevket'in yerine beraber çalıştığı avukat Zühtü Velibeşe de bulunmuştu. Bu zât sonradan bir müddet Ticaret Bakanlığında da bulunmuştu.

Ben de Gazi olurdum

★"Gazi ancak bizlerin sayesinde bu mevkie erişmiştir; o olmasaydı da ben olsaydım, yani arkadaşlarım beni ileri sürselerdi Gazi ben olurdum. Ne zaman istersek, onu eski haline getiririz."

BEN AĞLAMAYAYIM DA KİMLER AĞLASIN?

9 OCAK 1936 günü saat 14'de başlayan muhakemede, Ali Saip Ursavaş, kendisini şöyle savunuyordu:

"Sırf talihsizliğim eseri olarak adım bu dâvâya karışmış bulunuyor. Üzeyir hariç, sanıklardan hiçbirini tanımam. Üzeyir'i de dörtbuçuk seneden beri görmüş değilim. Eğer bu müddet içinde onunla görüşüp temas ettiğim ispat edilirse bütün bu iftiraları olduğu gibi kabul ederim. Beni bu ağır zan altına aldıran ifâde, bana gönderildiği iddiâ edilen bir mektuba dayanıyor. Halbuki benim o tarihlerde İstanbul'da bulunduğum uzun tahkikatlarla tesbit edildiği cihetle böyle bir meselenin esasen varid olamayacağı anlaşılmıştır." Daha sonra karamâmede mevcut "İlk soruşturmada ağlamış olduğuna ve bunun iki şekilde izah edilebileceğine" dair olan fıkranın okunması üzerine de gözleri yaşararak, "17 seneden beri sadık bir nefer gibi arkasından ayrılmayarak daima gölgesinde olmayı şeref bildiğim Büyük Atatürk'ün hayatına yapılacak bir suikaste ismimin karışması karşısında ben ağlamayayım da, kim ağlasın?" diyerek teessürünü belirtmişti.

Bu mahkemeden uzun uzun bahsedecek değiliz. Ancak dikkat çeken bir nokta iddianameyi okuması altı saat süren savcının ifadelerinin dalkavukça olmasıdır. Hatta avukatlar bile savunmalarında Atatürk'ü göklere çıkarmışlardır. Avukat Hamit Şevket İnce, Atatürk'e tapmakta, savcıyla beraber olduğunu, ama dâvâ dosyasının muhtevasına giren herhangi hukuki hâdisenin teşhisinde asla onunla beraber olmadığını belirtirken, Atatürk'ü ilah ve put yerine koymaktan çekinmemişti.

Nitekim, Hamit Şevket İnce bu arada Ali Saip Ursavaş'ın gerek Milli Mücadelede ve gerek Şeyh Said İsyanı sırasında teşkil edilen İstiklâl Mahkemesi üye ve başkanı olarak yaptığı hizmetlerden, Atatürk'e karşı beslediği derin bağlılık ile Atatürk'ün ona karşı gösterdiği teveccüh ve itimadın delillerinden uzun uzadıya bahsediyordu. Dâvâ dosyasının iftira ile başlayıp, bühtan ile bittiğini kaydeden Avukat İnce, daha çok Yahya'nın sözlerinden hareketle tevkifler yapıldığını belirterek, "Bu Yahya adeta bir semavi adam oldu" ifâdesini kullanıyordu. Bu ifadelerden de Yahya'nın bazı ifâdeleri vermeye, bazı isimleri ileri sürmeye zorlandığı fikri çıkıyordu.

ATATÜRK, YANINDAN UZAKLAŞTIRDI

DÂVÂ 17 Şubat 1936 gününe kadar devam etti. Şahitler, sanıklar, avukatlar ve savcılar söyleyeceklerini söylediler. Bu arada bir çok defa gizli oturumlar yapıldı. Ama en sonunda hâdise delillerle tevsik edilemediğinden beraatle neticelendirildi.

Atatürk ise mahkemenin geçirdiği değişik safhalar ile hemen hemen hiç ilgilenmemişti. Mahkemenin verdiği kararı da gayet tabii karşılamıştı.

Atatürk, kendisine sunulan tahkikat evrakını okuduktan sonra şu intibaı edinmişti:

"İngiliz elçisinin, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya verdiği nota ve Amman emniyet müdürünün vaki olan ifadelerine göre bir suikast tertip ve teşebbüsü olduğu muhakkaktır. Ama Ali Saip bu suikast teşebbüsünden haberdar değildir. Fakat anlaşılmıştır ki öteden beri kaçakçılık işleri ile yakından ilgilidir. Bu münâsebetle ekserisi kaçakçı olan sanıklarla dalmî temas hâlinde bulunmuş, çiftliğini onlara sığınak yeri yapmıştır. Suikastı tertip eden Çerkez Ethem ve arkadaşları da bunu bilmektedirler ve suikast için teşvik ettikleri Yahya ile arkadaşlarını cesaretlendirmek maksadıyla onları Ali Saip'in de işin içinde bulunduğunu ve kendisinin 'adamı ipten alıp ipe götürecek kadar' kuvvet ve nüfuz sahibi olduğunu söylemiştir."

Bu kanaata vardıktan sonra, acaba Atatürk'ün Ali Saip'le münasebeti nasıl olacaktı? Hasan Rıza Soyak'ın ifâdeleri ile mevzuya nokta koyalım:

"Bu kanaata vardıktan sonra, tabiî dir ki, Atatürk, artık Ali Saip ile eski münasebetini devam ettüremezdi, nitekim onun tahliyesini müteakip derhal İstanbul'a gelip kabulü için vasıtamla yaptığı bütün ricalarına iltifat etmemiş, bir daha kendisiyle görüşmemiştir." (A.g.e., s.400)

Böylece daha önce kendisine bağlı olan, fakat kuvvet ve nüfuz bakımından güçlendikten sonra bazı ifâdelere göre Atatürk'e kafa tutacak kadar "ileri giden" bir kimseye daha göz dağı verilmiş oluyordu ve Ali Saip'in dediği gibi, Atatürk onu kendi yanından uzaklaştırmıştı...

Musul, basiretsiz idarecilerin hatalarından dolayı elden çıktı

Sulh sulh dediler Musul'u verdiler

Musul'u İngiliz işgal ve istilâ emellerine hedef kılan âmiller nelerdi? Sultan Abdülhamid Musul-Kerkük bölgesini nasıl muhafaza etmişti? Abdülhamid dış politikada nasıl bir yol takip etmişti? İngiltere'nin Musul'u işgali nasıl oldu? Lozan Konferansına giden heyete Mustafa Kemal şifahi olarak hangi direktifleri vermişti? Lozan'a giden müşavirler, "müşavirliklerini" ne şekilde yaptılar? İngilizler, bize Süleymaniye'yi vermeye razı oldukları halde, bunu hangi sebeble almadık? Musul oyununu farkedenler nasıl temizlendi? İlk Meclis'teki Lozan müzâkereleri nasıl cereyan ediyordu? Lozan Konferansında beceriksizliğimizden dolayı Musul meselesini "talik" ettirmiştik. Daha sonra ne gibi fırsatları kaçırdık? Cafer Tayyar Paşa, Doğu'da çıkan Nasturî İsyanını bastırma esnâsında Musul'u da alabileceğini söylemesine rağmen, buna niçin müsaade edilmedi? Hilafetin kaldırılmasının Musul meselesi üzerindeki tesiri nasıl oldu? Tamamen haklı olduğumuz bir dâvâyı nasıl kaybetmiştik?

Abdülhamid elde tuttu tek particiler de sattı

1986 YILININ son aylarındayız. "Körfez Harbi" de denilen İran-Irak harbi yaklaşık altı seneden beri zaman zaman hızlanarak, zaman zaman da yavaşlayarak devam ediyordu. Türkiye bu harp karşısındaki tarafsız tavrını korumaktaydı ve harbe şu veya bu şekilde müdâhale etmek niyetinde değildi. Fakat ne olduysa aynı yılın Eylül-Ekim aylarında savaşın Irak aleyhine gelişmeye başlaması ile birlikte gerek Batı basınında, gerekse Türk basınında bizi de ilgilendiren bir takım haberler de çıkmaya başladı: "Türkiye Kerkük'e girmelidir, Türkiye Kerkük'e girebilir."

16 Ekim 1986 tarihli gazetelerde, zamanın dışişleri bakanı Vahit Halefoğlu'nun, "Kerkük'e gireceğimiz yalan" yollu beyânatları çıkıyordu. 15 Ekim 1986'da Anadolu Ajansı tarafından basın merkezlerine geçilen ve bir gün sonraki gazetelerde yer alan Vahit Halefoğlu'nun bu ifâdeleri üzerine, 16 Ekim tarihinde arkadaşımız Mustafa Kaplan şöyle bir yorum kaleme almıştı:

"İran-Irak harbinin yılan hikâyesi gibi lânihâye sürüp gitmesi beklenemez. Elbette ya iki taraf arasında anlaşma zemini doğacak, ya da bir taraf harbin gâlibi olacaktır. Bu gâlip tarafın ise İran olma ihtimâli gittikçe artıyor.

"Böyle bir ihtimâlin vukû bulması hâlinde, Türkiye'nin kararsız kalması elbette beklenemez. Misâkı Millî hudutları içinde olmasına rağmen Lozan'daki delegelerimizin cehâleti ve acemiliği yüzünden elimizden çıkan Musul-Kerkük-Süleymaniye bölgesinin İran'a bırakılması veya orada müstakil bir Kürdistan kurulması hâdisesine Türkiye'nin göz yumması düşünülemez.

"Fakat bu söylediklerimiz nihâyet ihtimallerden ibarettir. İhtimaller üzerine de hüküm binâ edilemez. Devlet adamları her ne kadar ihtimallere göre hazırlanırlarsa da, ancak vâkıalara göre konuşurlar. Nitekim, Dışişleri Bakanı Sa-

yın Halefoğlu'nun beyânatı da bu kabildendir.

"Son günlerde Batı basınında çıkan haber ve yorumlarda mezkûr ihtimaller kesâfet kazanmaktadır ki, işte o ihtimaller gözönünde tutması gerekenleri uyanıklığa dâvet ediyoruz. Ne dış mihrakların tezgâhına gelinerek fevrî kararlar alınmalı, ne de ortaya çıkacak tarihî fırsatlar heba edilmelidir.

"Türkiye, tarihî haklarının farkında olsun yeter."

Vahit Halefoğlu, 18 Ekim 1988 tarihli gazetelerdeki beyanatında, "Kerkük'e gireceğimiz yalan" diyordu.

BATI TAHRİK EDİYORDU

YAKLAŞIK üç ay durulan "Musul-Kerkük"e müdâhale havası, Ocak ayının sonlarında ve Şubat ayı içerisinde tekrar yayılmaya başladı. 1988'in Nisan ayında ise, tekrar canlandı. Arkadaşımız Bünyamin Ateş, 3.4.1988 günlü Yeni Nesil'in "Ne Var, Ne Yok" sütununda, "Kerkük dedikleri" başlığıyla, günlük haberleri derleyen ve yorumlayan bir yazı kaleme almıştı. Batının bakış açısını anlatması bakımından enteresan bulduğumuz Ateş'in yazısı, dikkat çekici unsurlar ihtivâ etmekteydi. Bakın neler söylenmişti o yazıda:

"Türkiye'de bazı çevrelerin ağız suyunu akıtan Kerkük meselesi İran'ın Irak'ı biraz fazlaca sıkıştırması ve Kerkük bölgesi üzerine saldırması ihtimalinin ortaya çıkması ile yeniden gündeme geldi.

"İngiliz BBC radyosu, Türkiye'nin Kerkük'e girmesinden ve bu bölgeyi ele geçirecek güce sâhip olmasından dem vurarak yorumlar yaparken; basından da Kerkük'e yürümeye hevesli gazeteler yok değil.

"1 Nisan tarihli gazeteler bu meseleye bayağı yer ayırmışlar. Sabah gazetesi sürmanşette Türkiye Kerkük'e girecek mi? başlığını atmış. Yayınladığı haritanın kenarında yer alan yazıda AP Ajansı ile BBC radyosunun yorumuna yer vermiş. AP Ajansı Türkiye'nin Kerkük'e müdahalesinin Vietnam'dan daha kötü neticeler vereceği şeklinde değerlendirirken; BBC radyosuna göre Batı, Türkiye'nin Kerkük'e müdahalesine sempati ile bakıyormuş.

"Tercüman, Özal'ın 'Şöyle veya böyle yaparız demiyorum, ama Kerkük hattı bizim için önemli' sözünü çift sütunda nazara verdi.

"Hürriyet, üst sağ köşesinde gözükecek şekilde Talabânî'nin 'Türkiye sakın saldırmasın' sözüne dikkat çekti. Böyle bir saldırının kendi işlerine geleceğini söyleyen Talabani 'Tüm petrolü ateşe veririz. Bu istilâ ekonomik krizdeki Türkiye'yi çökertir' dedi."

FERYATLARA KULAK TIKAYAMADIK

BÜNYAMİN Ateş, bu yazısından yaklaşık bir yıl önceki, 27 Mart 1987 tarihli Yeni Nesil'deki "Kerkük-Musul" başlıklı yazısında da şu ifâdelerle nokta koymuştu:

"Peki, Kerkük ve Musul ile hiç ilgimiz olmayacak mı? Bunu söyleyen yok. Bi-

Yarınlara hazırlanalım

zim samimi arzumuz, İran ve Irak'ın şerefli bir barışla harbe son vermeleridir. Ancak, İran, Irak'ı, mağlûp edip ülkeyi istilâya başladığı an Kerkük ve Musul'dan yükselecek 'Hayatımız tehlikede. Gelin bizi koruyun' feryatlarına Türkiye'nin kulaklarını tıkaması doğru ve mümkün değildir. Türkiye bu durumda bölgeye müdâhale eder. Bölgenin hukukî ve siyasî statüsü belli oluncaya kadar buraları muhafaza edeceğim' der. Bu fiilî duruma kimsenin de bir diyeceği olamaz. Hânedan Araplar bile böyle bir gelişmeden memnun olur.

"Bu şartlar dışında bölgede atılacak her adım, Türkiye'nin dost ve kardeş ülkeler dahil süper güçlerle de başını belâya sokar. Türkiye, âlâyı vâlâ ile, 'Geliyoruz, geleceğiz' nâraları atmak yerine akıllı ve sessizce stratejiler tesbit ederek bugünden yarınlara hazırlıklı olsa daha akıllı davranmış olur. Bizden söylemesi.

MUSUL NASIL ELİMİZDEN ÇIKTI?

BUGÜN artık İran-Irak savaşı bitmiş durumda. Bugüne kadar Kerkük tehlikede olmadığı ve oradaki kardeşlerimizden de bir çağrı vaki olmadığı için, Türkiye herhangi bir müdâhalede bulunmadı. Bulunmasına bulunmadı, ama acaba Musul-Kerkük meselesi kapandı

1986 yılının son aylarında, İran-Irak harbi hazan hızlanarak bazan da yavaşlayarak devam ediyordu. İki taraf ta hem kara hem de denizde birbirlerine ağır kayıplar verdiriyorlardı. Aynı yılın Eylül-Ekim aylarında savaş Irak aleyhine gelişmeye başlayınca, yerli ve yabancı basında Türkiye'nin Musul'a müdahale edebileceğine dair haberler yer almaya başlamıştı.

Musul'a dair bilgiler az ve eksik

mı? Bahsini ettiğimiz Musul-Kerkük asırlarca bizim hâkimiyetimiz altında olmasına rağmen nasıl olmuştu da, elimizden çıkmıştı? Batı Trakya ve Kıbrıs gibi Musul'un da elimizden bir çırpıda çıkmasının baş mesulleri kimlerdi? O zamanlar TBMM'nin gizli celselerinde Musul-Kerkük'le alâkalı neler konuşuldu, Lozan'daki murahhaslarımız bu meselede nasıl bir tavır takındılar?

Bu ve buna benzer daha bir çok soruya doğru olarak cevap vermek için, Mustafa Kemal'in "Nutuk"unda es geçilen Musul-Kerkük meselesini tâ başından almamız gerekecek. Yoksa, bu mevzûu etrafı erbaasıyla anlamamız mümkün değildir.

Daha mevzûun başında iken şu hususu hatırlatalım: Musul Osmanlı hâkimiyetinden çıkmadan önce, Kerkük'ü de içine alan bir vilâyetti. Bu sebeble, yazıda Musul dendiği zaman, bunun içinde Kerkük'ün de bulunduğu hatırlanmalıdır.

BİLGİLER YETERSİZ

MEYDAN Larousse Ansiklopedisine baktığımız zaman, Musul'la alâkalı bilgilerin gülünç denecek kadar az ve yetersiz olduğunu görürüz. Bu ansiklopedide, Musul'un tarihi üç paragrafta, bizi ilgilendiren Musul meselesi ise sadece iki paragrafta anlatılıyor. İşte verilen bilgiler:

"Musul meselesi: Lozan Antlaşmasında durumu kesin bir neticeye bağlanmayan Musul'un Türkiye ve Irak'a bağlanması konusunda Türkiye ile İngiltere arasında ortaya çıkan anlaşmazlık.

"Lozan Antlaşması Musul'un yönetimini kesin bir sonuca bağlayamadı. 16 Aralık 1925'te toplanan Milletler Cemiyeti Genel Kurulu Musul vilâyeti topraklarının Irak, dolayısıyla İngiliz mandasına bırakılmasına karar verdi. Musul meselesi İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Anlaşmasıyla bir sonuca bağlandı (5 Haziran 1926). Ve Musul kesin olarak Irak'a bırakıldı. Bu antlaşma gereğince Irak'ın Musul petrollerinden sağlayacağı kârın yüzde 10'u 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilecekti."

İran-Irak savaşında kâh bir tarafın üstün görünüyordu, kâh diğer taraf. Karada hayli başarılar kazanan İran, bir ara Musul-Kerkük bölgesine iyice yaklaşırken Irak da üstün hava gücü sayesinde İran şehirlerine bombe yağdırıyordu. Netîcede şehirler harabeye dönüyor, binlerce insan evsiz, barksız kalıyordu.

Dünya siyonizminin güdümündeki basın-yayın organları ve tarih çevreleri Sultan II. Abdülhamid'i boşuna yerden yere vurmazlar. Çünkü bu kurnaz padişahın onlara yaptığı en büyük "kötülük", Filistin'i ve Musul-Kerkük çevresini İngiltere'nin dolayısıyla siyonizmin tasallutundan korumuş olmasıdır. Adana-Meraş demiryolu ruhsatını İngilizlere ona göre vermiş olan II. Abdülhamid, Bağdat demiryolu imtiyazını da Almanlara vererek usulca bir muvazene politikası takip etmişti. Bâbıâlî gâsıp ve emperyalist İngiltere'nin petrol bölgelerine burnunu sokmasına mani olmuştu.

İngilizler sulanıyordu

Bu "büyük" ansiklopedideki "küçük" bilgilerle, değil Musul'un nasıl elimizden çıktığını anlamak, kıyısından köşesinden bile geçmek mümkün değil. Lozan Antlaşması esnâsında Musul meselesinin "ta'lik" edilmesini, gerek Türkiye'de gerek Lozan'daki murahhaslarımız arasında kimlerin istediğinden tek kelimeyle bahis olmadığı gibi, Musul için "harbi göze almayanların" da hangi şahıslar olduğundan üç beş kelimeyle de olsa bahsedilmiyor. Peki, bir devirde mecliste şiddetli tartışmalara sebeb olan Musul'un stratejik ve coğrafi ehemmiyeti acaba ne idi? Ne için bu vilâyetin üzerinde bu kadar titreniyordu? İkinci Abdülhamit Musul-Kerkük ve Filistin topraklarını nasıl korumuştu?

Sanayi inkılâbından sonra emelleri, Kuzey Afrika ülkelerinden Mısır ve Bahreyn'e kadar yayılmış olan Rus, İngiliz ve Fransızların, öteden beri "cihan hâkimiyeti" kurmak hususundaki maksatlarını örtmek için kullanageldikleri "dinî hisler"in yerini, "iktisâdî menfaatler" almaya başlamıştı. Üç kıtaya yayılmış Osmanlı topraklarında gözü olan ülkelerin, burasını parçalamak için bazan anlaşmak, bazan da birbirlerini baltalamak suretiyle sürüp giden emperyalist faaliyetler, bu devrede artık daha ziyâde "ham madde" ve "pazar" temini ihtiyacından doğuyordu.

1869 yılında "Süveyş Kanalı"nın açılması, büyük bir iktisadî menfaat kapısı olarak "Hindistan"ı daha önce ele geçirmiş bulunan İngiltere'nin, Osmanlı topraklarının taksimi mânâsında kullanılan "Şark Meselesindeki tutumunda geniş ölçüde bir değişikliğin meydana gelmesine sebep olmuştu. İngiltere, Rusları bile gölgede bırakacak bir Türk-İslâm düşmanlığı siyâseti takibine koyularak "Hindistan yolu" üzerindeki yerleri ele geçirmek maksadına yönelmişti. Onun, sırasıyla ve merhale merhale "Kıbrıs", "Mısır" ve "Irak'da hâkimiyetini tesis için İslâm tarihinin en büyük devleti olan Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar devam eden müthiş siyasî faaliyetin birinci sebebi budur.

Musul'u İngiliz işgal ve istilâ emellerine hedef kılan âmillerden biri, bu bölgenin "Hindistan yolunun emniyeti" bakımından taşıdığı büyük stratejik ehemmiyet ise, diğeri de sahip olduğu zengin petrol yataklarıdır. Bilhassa o zamanlar Musul vilâyeti içerisinde bulunan Kerkük, petrol üretim merkezleri arasında beşinci derecede bir mevkii hâizdir.

İNGİLİZ OYUNU

MUSUL petrolleri, ilk defa Osmanlı hâkimiyeti zamanında çalıştırılmaya başlanmıştır. Bu devletin sükûtunu netice veren sebebler arasında petrol, en başta zikredilmelidir. Şark Mese-

lesi ile alâkadar milletler arasında bu unsuru en yıkıcı bir surette kullanan İngilizler olmuştur. Ancak emperyalist ve gâsıp İngiliz siyâsetini "Cezîretü'l-Arap" ve bilhassa "Musul'un zengin petrollerini ele geçirmeye meylettiren, her karanlık işin mürettibi "cihan siyonizmi" olmuştur. Zira bu mesele, Filistin'in Yahudilerce ele geçirilmesi yolunda pek ciddî mânia teşkil eden kudretli Osmanlı Devletinin bertarafı için müessir olabilecek bir mahiyet arzetmekteydi.

İngilizler, Osmanlı toprakları içinde kalan zengin petrol yataklarını ele geçirmek ve cihan siyonizminin de ekmeğine yağ sürmek isterken, o zaman tahtta bulunan Sultan İkinci Abdülhamid'in tavrı nasıl olmuştu? İngilizlerin bu ihtiraslarını anlamış mıydı? Ve Onların çeşitli hilelerine karşı nasıl tedbirler almıştı? Bu tedbirler ise kimler tarafından ortadan kaldırılmış zengin petrol yataklarının bulunduğu bölgeler, yabancılara nasıl peşkeş çekilmişti.

Bütün bunları anlayabilmek için, evvelâ, Sultan İkinci Abdülhamid'in, dış siyâset politikasını bilmek lâzımdır.

Sultan İkinci Abdülhamid zamanında Mabeyn Başkâtipliği yapan Tahsin Paşa, 1931 yılında basılan "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" isimli kitapta, şunları kaydediyor: "Sultan Hamid'in siyâseti hâriciyede mesleki (tuttuğu yol) şu idi: Rusya'yı idâre etmek, İngiltere ile aslâ mesele çıkarmamak, Almanya'ya istinat etmek, Avusturya'nın gözünün Makedonya'da olduğunu unutmamak, diğer devletlerle mümkün mertebe hoş geçinmek, Balkanları birbirine karıştırıp Bulgarlar ve Sırplar ve Yunanlılar arasında nifak ve ihtilâf yaratmak." (A.g.e., s.62)

Tahsin Paşanın ifâdelerine göre, Sultan Hamid'in en çok çekindiği devlet, İngiltere idi.

MUVÂZENE SİYÂSETİ

ABDÜLHAMİD'İN İngiltere'den çekinmesinin sebebi, bu ülkenin Osmanlı üzerindeki kötü emellerinden dolayı idi. Sultan Abdülhamid, İngiltere'ye Adana-Mersin Demiryolunun inşaat ruhsatını vermişti. Daha doğrusu, İngilizler, Türklere hoş görünmek için bu ruhsatı almışlardı. Buna karşılık Abdülhamid, stratejik bakımdan daha ehemmiyetli olan Bağdat Demiryolu imtiyazını da Al-

İstanbul'dan Bağdat'a uzanan demiryolu hattının bir başka maksadı da eski İpek yolunu canlandırmak idi. Sultan II. Abdülhamid, bölgenin ideopolitik durumunun ne kadar hassas olduğunu biliyordu. Evirdikleriyle meşhur İngilizleri bu işe bulaştırmamak için büyük gayret gösterdi ve muvaffak oldu. Almanlar tarafından kurulan Bağdat demiryolu, sonraki yılarda da ehemmiyetini korudu. Demiryolunu inşa çalışmalarından bir bölüm.

manlara vererek, kötü emeller peşinde olan İngiltere'ye karşı bir muvâzene kurmuştu.

"Siyasî Hatıratım" isimli eserde, Abdülhamid, Bağdat Demiryolu inşaatının Almanlara verilmesini şu şekilde anlatıyor:

"Baron Von Oppenheim'in Mezopotamya (Akdeniz'den İran körfezine kadar) olan bölge hakkındaki kitabı, Dicle, Fırat vadisinin iktisadî ehemmiyetini çok güzel belirtiyor. Bana hülâsasını verdikleri bu dikkate değer eser, valilerimin, Mezopotamya'nın istikbali hakkındaki raporlarının doğruluğunu teyid ediyor.

İngilizleri Almanlarla gemlemeyi başardı

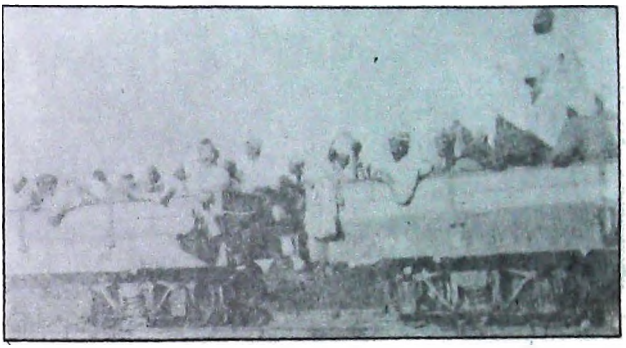
"Bağdat Demiryolu inşaatını ciddî olarak düşünmenin zamanı gelmiştir. Plânlarımızın tatbikine mani olmak için ellerinden geleni yapan İngilizlere rağmen en kısa zamanda işe girişilmelidir. Bağdat Demiryolu sayesinde eskiden mevcut olan Avrupa-Hindistan ticaret yolu, tekrardan işe yarar hâle gelecektir. Eğer bu yol Suriye ve Beyrut, İskenderiye ve Hayfa ile de irtibat kurmak üzere birleştirilirse, yeni bir ticaret yolu ortaya çıkmış olacaktır. Bu yol imparatorluğumuz için sâdece iktisadî bakımdan büyük fayda temin etmekle kalmayacak, aynı zamanda, oralardaki kuvvetimizi sağlamlaştırmaya da yarayacağından askerî bakımdan da çok ehemmiyetli olacaktır.

"Daha sonra da İkiz Dicle ile Fırat nehirlerinden istifâde etmek suretiyle, akıllıca bir sulama tertibatı kurabilirsek, şimdi çok kurak olan bu yerleri, bundan binlerce sene evvel olduğu gibi cennet haline getirebiliriz. Bağdat demiryolunu, Mekke demiryoluna bağlamaya muvaffak olabilirsek, kanaatimce çok ehemmiyetli bir iş başarmış oluruz.

"Allah izin verirse bu büyük eseri, Alman parası ve Alman mühendislerin yardımıyle tatbik mevkiine koyabiliriz. Ancak, mühim olan Alman diplomasi-

Dört devletin çirkin rekabeti

sının, İngiliz siyâsetinin tesirinde kalmamasıdır." (Sultan Abdülhamit, Siyasî Hatıratım, İstanbul, 1984, s.94)

Bağdat Demiryolundan sonra yapılan Hicaz Demiryolu, İslâm milletlerinin daha yakın irtibata geçmesine yol açmıştı. Bilhassa hacı gidiş kolaylaşınca değişik milletlere mensup Müslümanlar daha sık görüşme imkânı buluyorlardı. Demiryolunun ilk açıldığı günlerde treanle seyahat eden hacılar.

ÇİRKİN REKÂBET

AYNI kitabın 103 ve 104'üncü sayfalarında ise, bu demiryolu için devletler arasında "çirkin bir rekabet" olduğunu belirten Sultan Abdülhamid, şunları kaydediyor:

"İmparatorluğumuzun dahilindeki demiryollarının inşaatı mevzûunda büyük devletlerin arasındaki rekabet, çok garip ve şüphe davet edicidir. Her ne kadar büyük devletler itiraf etmek istemiyorlarsa da bu demiryollarının ehemmiyeti yalnızca iktisadî değil, aynı zamanda siyâsîdir. Bağdat demiryolu hususundaki rekabet ise çirkin bir hâl almaya başlamıştır. Dört büyük devlet bu işin içindedirler. Sefir beyler ise kabil olan her vasıtayı kullanmak süretiyle perde arkasında birbirleriyle mücâdele etmektedirler. Bu, seyredilmesi hakikaten zevkli bir manzaradır.

"İngilizlerle Fransızlar vakarlarını kaybediyorlar. Gene en iyi hareket eden Almanlar oluyor. İngiliz, Fransız hattâ Rus matbuatı, Almanları gözümüze şüpheli göstermek için rahatça yalan yazıyorlar. Bağdat yolu işinde, yüksek rütbeli memurlardan birçoğunun, çok kıymetli hediyeler aldıklarını öğrendim. Tabiî bunlar kendilerine, güzel gözlerinin hatırı için verilmemiştir.

"Bu mevzûda Avusturya-Macaristan'ın çekingen hâli garip görünüyor ise de, menfaatlarının Almanya ile müşterek olduğunu unutmamak lâzım. Anadolu demiryolunun, Bağdat'a kadar uzatılması biri için ne kadar ehemmiyetli ise, diğeri için de o kadar ehemmiyetlidir. Yolcuların ve posta eşyasının büyük bir kısmı Avusturya üzerinden nakledilecektir. Daha sonra Haydarpaşa yine Hind yolunun başlangıç noktası olacaktır. Bu yolun inşaatında, kapının anahtarını ellerinde tutmak sebebiyle de olsa, bu iki orta Avrupa devleti bizi tutacaklardır. Onların yardımını istemeliyiz. Fransızlar için aynı şeyi söyleyemeyiz."

Tarihte Saffet Devrinin takip edicisi İslâm Halifeleri ve padişahları arasında din bağlılığıyla en başta gelenlerden biri olan Abdülhamid, Hicaz demiryolunda, İslâm siyasetinin en büyük menfaatini buluyordu.

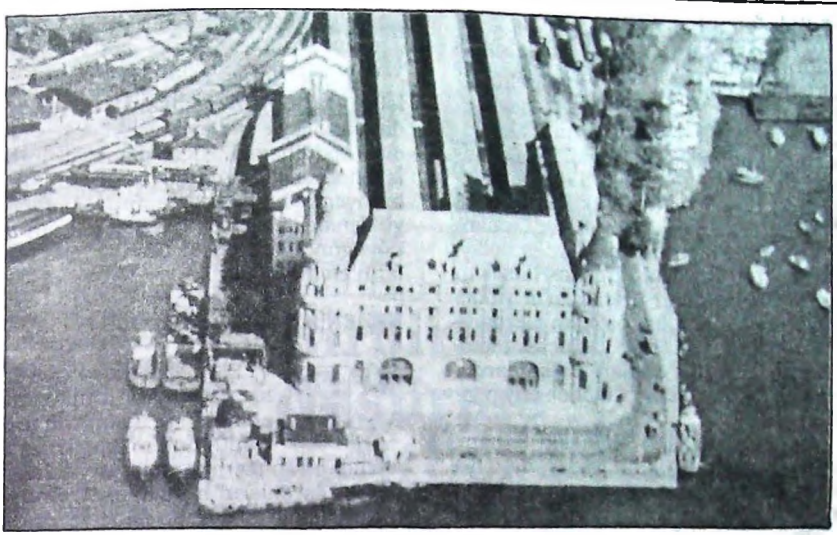
NEDEN IRAK VE SURİYE?

BU hâtıralarda dikkat çekici husus, bütün devletlerin bilhassa Bağdat demiryolu imtiyazını elde etmek için bir gayret ve rekâbet içine girmeleri idi. Acaba bunun sebebi ne idi? Bunun sebebini anlamak için, yazar Raif Karadağ'ın "Petrol Fırtınası" isimli kitabındaki şu ifâdelere göz atalım:

"Gerek İngilizler, gerekse Almanlar, Osmanlı İmparatorluğunun geniş hudutları dâhilindeki başka herhangi bir kesimle niçin meşgul olmuyorlardı da, münhasıran Irak ve Suriye civarında imtiyazlar elde etmek istiyorlardı? Bu suâlin cevâbı gâyet açıktır. Zira sonraki mücâdeleler, Osmanlı İmparatorluğunun adetâ zorla Almanlar safına itilerek Birinci Dünya Savaşına katılması ve nihâyet petrolün ortaya çıkan cihanşümûl ehemmiyeti, bizi haklı olarak petrol denen ham madde üzerinde durmağa sevk etmektedir." (A.g.e. İstanbul, 1979, s.63)

Osmanlı Devletinin üç kıtaya dağılan vüs'ati gözönüne getirilirse, Almanya ve İngiltere'nin Mezopotamya'da imtiyazlar elde etmek istemelerini petrolden başka bir sebebe bağlamak mümkün değildir.

Osmanlı Devletinin üç kıtaya dağılan vüs'ati gözönüne getirilirse, Almanya ve İngiltere'nin Mezopotamya'da imtiyazlar elde etmek istemelerini petrolden başka bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Zira bu saha, dünyanın sayılı ve en büyük petrol rezerlerine sahiptir. İngilizler ve Almanlar, Osmanlı Devletine dost görünmelerine ve aslâ temas etmek istememelerine rağmen, petrol yatakları olan Musul'u kendilerine hedef almışlardı. Her iki devlet de biliyordu ki, petrol denilen bu ham maddeyi hangisi daha

Sultan 2'inci Abdülhamid, Anadolu demiryolunun Bağdat'a kadar uzatılmasını istiyordu. Bu işin hem Almanlar hem de İngilizlerin işine yaramayacağını belirtiyordu. Ona göre Haydarpaşa Hind yolunun başlangıç noktası olacaktı.

evvel elde edebilirse, Avrupa'ya, dolayısıyla istikbalde dünyaya o hâkim olacaktı.

Bu iki devletin haris emellerine karşı, Sultan İkinci Abdülhamid'in nasıl bir tedbir aldığını anlamak için, bir kitaptan şu paragrafları takip edelim:

"Petrol daha ondokuzuncu asrın ikinci yarısında mücadele mevzûu olmuş, devletler o zamandan beri birbirlerine karşı bu pis kokulu mayi için mücadele bayraklarını açmışlardı. Lâkin Almanlar, İngilizlere nazaran Osmanlı İmparatoru Sultan İkinci Abdülhamid Han nezdinde daha fazla şansa sahip idiler. Musul'u da güzergâhına alan Bağdat Demiryolu imtiyazını almaları bunun en sarih delilidir. Yalnız, her iki rakip devletin verdikleri kararda unuttukları bir taraf vardı. Bu da, müdebbir ve büyük siyâset adamı olduğu dünyaca teslim edilmiş olan bu sıfatıyla tarihe geçen Sultan İkinci Abdülhamid Hanın mevcûdiyeti idi.

İRÂDEİ SENİYYE

MSULTAN İkinci Abdülhamid Han her iki devletin Mezopotamya'daki asıl ve dâimâ gizlemek istedikleri maksatlarını rahatlıkla tesbit etmişti. Gerek Almanların Bağdat Demiryolu projeleri, gerekse İngilizlerin demiryolu imtiyazları, hedefi Sultan Abdülhamid tarafından bilinen iki petrol imtiyazından başka bir şey değildi. Zira, Sultan Abdülhamid Han, Bağdat Demiryolu imtiyazının destekçisi Deutsche Orient Bank ile Deutsche Orient Palestine Bank'ın, Osmanlı topraklarına mebzul miktarda sermaye yatırımlarına sebeb teşkil eden demiryolu anlaşması tarihi olan 1886 yılından dört yıl sonra, yâni 1890 yılında tehlikeyi önleyecek tedbiri aldı. Sultan İkinci Abdülhamid Han, bu tarihte bir irâdei seniyye ile Musul petrol sâhasını memâliki şâhâne (padişahın mülk arazisi) olarak ilân etti. Sultan Abdülhamid'in bu kararı gerek Almanları gerekse İngilizleri fena halde sarsmıştı.

Sultan Abdülhamid Han, her iki devletin, her çareye tevessül ederek, büyük yatırımlarına göre tavır almak suretiyle girişikleri endirekt hareketlerle elde etmek istedikleri neticeyi bu irâdeyi seniyye ile tarihe karıştırıyordu. Fakat ellerinde yapabilecekleri, daha doğru tabiri ile diplomatik yollardan yapabilecekleri birşey yoktu. Fakat hakikatta yapabilecekleri çok şey vardı ve Osmanlı İmparatorluğu bu çok şeyden dolayı bir baştan bir başa Bosna-Hersek'in karşı dağlarından Arabistan'ın yakıcı çöllerine kadar kanlı bir harp meydanına dönecek, yanacak, yıkılacak; memleketin güzide evlâdları Balkanlarda, Yemen'de, Arabistan Çölünde eriyip gidecekti...

"Musul Petrolleri Memaliki Şâhâne ilân edilmişti. Artık bu irâdeyi değiştirmek, şu veya bu şekle sokmak mümkün değildi. Bu yüzden de Musul'da petrol imtiyazı almak isteyen devletler hayal kırıklığına uğradılar." (Petrol Fırtınası, s.64, 65)

NASIL ELDEN ÇIKMIŞTI?

MUSUL petrol arazilerinin de içinde bulunduğu geniş topraklar "memâliki şâhane" hâline getirildikten sonra, nasıl elden çıkmıştı? Bu toprakların elden çıkışını bilmeden, Musul üzerinde oynanan oyunların künhüne vakıf olmak mümkün değildir.

Bir defa, Almanların da, İngilizlerin de Osmanlılardan imtiyaz almaya çalışmalarının hedefi Musul petrollerini ele geçirmekti. İngilizlerin olduğu gibi, Almanların da bu niyetini anlamak için, Hicaz Demiryolları imtiyazının da Almanlara verilmesi ve daha sonra bunun feshedilmesi üzerine meydana gelen gelişmeleri bilmek lüzümu vardır. Dolayısıyla önce şu Hicaz Demiryolu imtiyazı meselesine ve nasıl feshedildiğine bir göz atalım:

Merhum Necip Fazıl Kısakürek, "Ulu Hakan Sultan İkinci Abdülhamid Han" isimli eserinin, 269 ve 270'inci sayfalarında, Hicaz demiryolu düşüncesinin Abdülhamid'in büyük hamlesi olduğunu kaydettikten sonra, şunları belirtiyor:

"Tarihte Saffet Devrini takip edici İslâm Halifeleri ve padişahları arasında din bağlılığıyle en başta gelenlerden biri olan Abdülhamid, Hicaz demiryolunda, İslâm siyâsetinin en büyük menfaatini buluyor ve bu dünya çapındaki dâvayı yüklenmekte, gerçekten, hizmetlerin en büyüğünü görüyordu. Şeref ve makamların en büyüğü...

NEDEN HİCAZ DEMİRYOLU?

EVVELÂ, Makedonya ve Ermenistan gibi didik didik edilmek ve Osmanlı bütünlüğünden koparılmak istenen Arap illerinin dolayısıyle İslâm beşiği toprakların müdafaası... Sonra, bütün İslâm âlemine, Kâbe'ye doğru akan bir çift rayın telkin edeceği, maddî ve manevî bağ ve bağlılık değeri... Ve bu değerin içinde, Hac yolunun transit merkezlerini ve hat üzerinde toplayıcı ve bütün yolları Halifenin vatanına bağlayıcı, her şubeden, hudutsuz kıymet...

"2000 kilometrelik bu hat muazzam bir paraya ihtiyaç gösteriyordu. Sultan, şahsî gelirinin büyük kısmını bu dâvaya ayırdığı gibi ayrıca bütün İslâm dünyası çapında bir lâneye yol açtı. Afrika, Mısır, Hindistan, Afgan, İran, Türkistan ve İmparatorluk sınırları içindeki bütün Arap âlemi lâneye katıldı. Her ülke ve fert vereceği tek kuruşun üstüne, bire on katılarak kıymetin gayeye tahsis edileceğinden emindi. Tez zamanda milyonlar toplandı, hummalı bir çalışmayla hat yapıldı ve 1908 yılında yâni Abdülhâmid'in altından tahtın çekilmeye başladığı sene, Medine'ye ulaştı.

"Bu arada gerek Anadolu, gerek Hicaz hatlarının, menfaatlerine dokunduğu Rusya ve İngiltere ile ne ihtilâflar çıkmadı, ne çekişmeler olmadı, fakat hepsi önlendi.

"Almanya'nın Doğuda Rusya ve Batıda Fransa ve İngiltere ile meşhur iki cepheli harp vaziyeti çatışma yoluna girmiş bulunmasını iyice istismar eden

Abdülhamid, bu sayede, her tarafın Türk toprakları üzerindeki ihtiraslarına sed çekerken, gayet hesaplı ve kıvamlı şekilde karşılıklı kuvvetleri birbiriyle ifnâ etmeyi bildi ve gayet tabii olarak bütün imtiyazları Almanlara vermekten geri durmadı."

NEDEN FESHEDİLDİ?

FAKAT Abdülhamid, kısa bir müddet sonra, Almanlara verdiği bu imtiyazı feshetme ihtiyacı duyacaktı. Tabiî bu fesh kararı, Almanların da gerçek niyetlerinin ortaya çıkmasına sebep olacaktı. Acaba Abdülhamid Han, Almanlara Hicaz Demiryolu imtiyazını vermeyi neden istemiş ve hangi sebeble feshetmişti? Şu paragraflarda bu soruların cevabını net olarak bulmamız mümkündür:

Birbirine düşürme politikası takip etti

İngilizler istedikleri petrol imtiyazını elde edemeyince, basit bir hudut hâdisesi hâlinde Mısır ile Osmanlı Devleti arasında devam eden hudut meselesini bir Mısır, İngiliz ve Osmanlı meselesi hâline getirmekte gecikmemişlerdi. İngiltere, Türk tarihine "Akabe Meselesi" olarak geçen bu hudut ihtilâfı ile alâkalı olarak Osmanlı Devletine sert bir nota verdi. Akabe Meselesinin başlangıcı olan bu nota üzerine Sultan İkinci Abdülhamid Han, İngiliz diplomasisine gerekli cevabı vermekle birlikte, Almanların imtiyazlarını genişletti. Böylece, Avrupa'nın en kuvvetli kara ordusuna ve kudretli donanmaya sahip olan Almanları tamamen kendisine bağladı. İngilizler, karşılarında Alman kudretini görünce Akabe önlerindeki donanma nümâyişlerinden vazgeçtikleri gibi, Mısır askerlerinin ihtilâflı mıntıkadan çekilmelerini temin ettiler.

BÂBIÂLİ'Yİ TAZYİK

SULTAN Abdülhamid Hanın verdiği yeni imtiyazda; Deutsche Orient Banka Hicaz demiryolunu da içine alan geniş haklar vardı. Sultan Abdülhamid Hanın saltanatı boyunca tatbik etmiş olduğu, Avrupa'nın büyük devletlerini birbirlerine düşürme siyâsetinin devamı olarak, Deutsche Orient Banka verilen imtiyaz, bu siyasetin tipik bir misâliydi. Bu imtiyazla birlikte İngiltere ile Almanya dünyâ hâkimiyeti yolundaki mücâdele merkezlerini Arabistan Yarımadasıyla İstanbul'a naklettiler.

Petrol bir kere daha gizli servislerle büyük sermayelerin çarpışmasına ve oluk gibi kan akmasına sebep oluyordu. Ve, esefle söylemek lâzım gelir ki, bu mücâdelenin yapıldığı topraklar Osmanlı Devletinin hudutları içerisinde idi.

Her iki devletin yeni politikaları Bâbıâli'yi ve Padişahı tazyik esasına dayanıyordu. Gerçi Almanlar, bir çok imtiyazlar almışlardı. Ki bu imtiyazlar tamamen, devletin demiryolu siyâsetine mütevecciht. Fakat bu imtiyazlar onların tatmin etmiyordu. Onların hedefi Musul'du ve Musul petrollerini istiyorlardı. İngilizler ise, Osmanlı Devleti nezdinde ikinci devlet durumuna düşmek istemiyor. Almanlardan geri kalmak, böylece ellerinde bulundurdukları dünya hâkimiyetine gölge düşürmeyi arzulamıyorlardı... Bu bakımdan her iki devlet, gerek Padişah, gerekse Babıâli nezdinde teşebbüs ve tazyiklerini durmadan artırdılar.

Sultan Abdülhamid Han, Almanlara vermiş olduğu Hicaz Demiryolu imtiyazını, Deutsche Orient Bank taahhütlerini zamanında îfa etmediği için kısa bir müddet sonra feshetmişti. Lâkin bu feshin asıl sebebi ise bam başka idi.

Sultan Abdülhamid Han, Akabe Meselesini İngilizlerle Almanları karşı karşıya getirererek lehine halledince bir bahâne bularak imtiyazı feshetmişti. Pâdişah, Akabe Meselesinde, Almanları bir vasıta olarak kullanmış; devletin başına gaile açmak istidadı gösteren bir işi de böylece savuşturmuştu.

Almanlar, Osmanlı Devletine yatırdıkları büyük sermayenin Hicaz Demiryolu imtiyazının feshi ile tehlikeye girdiğini görünce, Sultan İkinci Abdülhamid Han nezdinde şiddetli protestoda bulundular. Zât-ı Şâhâne ile görüşen Alman sefiri, baklayı ağzından çıkardı ve Alman sermayesinin, Alman siyâsetinin Osmanlı Devletinin yanında bulunmak rizikosunu niçin kabul ettiğini itiraf etti. Almanya'nın İstanbul'daki sefir-i kebiri Sultan İkinci Abdülhamid Hana tehditkâr bir lisanla şöyle diyordu:

"Almanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ile akdettiği bütün anlaşmaları harfiyen tatbik etmek kararındadır. Fakat, Alman İmparatorluğunun bu kararını tatbik etmek için ileri sürdüğü talepleri vardır. Bu taleplerden birisi Musul petrol sâhası içinde imtiyaz almaktır."

İRÂDE-İ SENİYE İŞE YARIYOR

SULTAN Abdülhamid Han bu teklifi aslında bekliyordu. Alman Sefiri Ven Fangenheim'a 1890 tarihli İrâde-i Seniyeyi hatırlatmakla iktifa etti. Musul ve havalisindeki petrol sahalarının Memalik-i Şâhane'den olduğunu, burada başkalarına herhangi bir şekilde imtiyaz vermek hakkının kendisine ait olmadığını bildirdi.

Yıldız Sarayı ile Babıâli arasında cereyan eden İngiliz ve Alman sefirlerinin sınır bozucu çekişmelerinin ağırlık merkezini münhasıran Musul petrolleri teşkil etti ve bu ihtilâf Sultan İkinci Abdülhamid Hanın İttihat ve Terakki tarafından tahtından indirildiği 1909 yılının başına kadar devam etti...

Sultan İkinci Abdülhamid Han, tahtından indirildiği yıla kadar 1890 tarihli İrâde-i seniyenin ruhuna büyük bir sadâkatle ve titizlikle sâdık kaldı. Hiçbir devlete, Musul ve havâlisinde, yapılan bütün diplomatik tazyiklere rağmen petrol imtiyazı vermedi. Aynı şekilde Filistin'de arazi satın almaya başlayan Yahudilerin plânlarını alt-üst ederek buraya gönderdiği emin kimseler vasıtasıyla mülkünü satmak isteyen Araplardan değerini fazla fazla vererek aşağı yukarı bütün Filistin'i şahsi mülkü hâline getirmişti. "Filistin Çiftlikât-ı Şâhânesi" böylece vücut bulmuş ve bu arazinin Yahudilere intikali önlenmişti. Ne garîptir ki, Filistin toprakları Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Yahudilere peşkeş çekilecektir.

1908 yılı Osmanlı Devletinin gerek kaderi, gerekse tamamiyeti için en kritik ve nazik bir devredir. Bu devre ile birlikte iç ve dış tâvizler başladı. Böylece İttihat ve Terakki Partisinin 24 Temmuz inkılâbı taviz verme devrinin başlangıcı oldu. Bu tarihte "Hareket Ordusu" adı altında İstanbul'u işgal ve yağma eden Rum, Bulgar, Sırp, Hırvat ve Arnavut çetelerinin de kadrosu içinde bulunduğu Üçüncü Ordu, bütün memlekete hâkimdi. Mahmut Şevket Paşa ve İttihat ve Terakki Fırkası, ilhâmını nereden aldığı bilinmeyen bir taviz siyâsetine girivermişti. Sultan İkinci Abdülhamid'in bütün tazyik ve tehditler karşısında titizlikle muhafaza etmesini bildiği petrol havzası da İttihat ve Terakki mensuplarının kurbanı oldu. Sultan Abdülhamid'in hal'ine kadar Memalik-i Şâhane olarak ilân edilmiş bulunan petrol sahaları, ilân edilen Meşrûtiyetle birlikte Ticâret ve Ziraat Nezaretine intikal ediyordu. İttihat ve Terakki, bu teşebbüsüyle, Sultan Abdülhamid'in yerinde tedbirlerle düşman emelleri önüne çektiği setleri birer birer yıkıp Cezîretü'l Arab'ın Türkler ve hattâ Müslümanlar elinden çıkmasına en büyük imkânı sağlamıştır.

Irak'taki zengin petrol sâhaları, Trablusgarb'ı, Balkanları ateşe verdi ve insanlık tarihine korkunç bir leke olarak geçecek olan Balkan katliâmını hırs ve kinle körükledi. Yalnız Balkan katliâ-

Almanları petrol hırsı bürümüştü

mında yüz binden fazla Türk öldürüldü. Birkaç yüz bin Türk de yersiz yurtsuz bırakıldı.

İngilizler, Balkanlarda, Trablusgarb'da ve Osmanlı Devletinin diğer mıntıkalarında körükledikleri unsurlarla ortalığı kana boğarken, demek istiyorlardı ki, Ortadoğu'ya yönelik bütün teşebbüsler ve sızmalar mutlaka durdurulacak ve bu mıntıka, toprak altı serveti ile, yani petrolü ile İngilizlerin malı olacaktır.

ALMANLARIN DA GÖZLERİ PETROLDEYDİ

HÂDİSELERİN gelişme şekli göstermiştir ki, İngilizler bu noktada kararlı idiler. Bu sahaya, yani Ortadoğuya doğru yönelecek her tehlikeyi bertaraf edecekler ve hâdiselerin kendi aleyhlerine bir gelişme takip etmesine müsaade etmeyeceklerdi. Buna mukabil Almanlar da, Irak topraklarındaki petrole göz dikmişlerdi.

Lâfı fazla uzatmadan, meselenin özünü anlamak için şu ifâdelere kulak verelim:

"Osmanlı İmparatorluğunun önce Trablusgarb, sonra Balkanlarda başı derde sokulduğu tarihlerden sonra da Londra Hükümeti, Royal Deutsch-Shell grubunun resmî mümessilî sıfatı ile, Londra'daki Osmanlı sefir-i kebirini sıkıştırmağa başladı.

Londra, dolayısıyla Sir Henry Deterding, Musul petrollerinin imtiyazını istiyordu. Londra'daki Osmanlı sefiri, petrol mevzûunda tazyiklere maruz kalırken, İstanbul'daki Alman sefiri Baron Von Vangenheim de Sadrâzamı çiğnemek sureti ile Ticaret ve Ziraat Nezaretine müracaat ediyor ve ültimatom mahiyetinde tehditler savurarak Musul'da petrol imtiyazları istiyordu.

"1902 yılından beri Deterding'in parası ile ihtilâller ve kıtaller bölgesi hâline gelen Arabistan Yarımadasındaki korkunç mücâdeleler, yeni rejimi müşkül durumda bırakıyordu. Akılsızca yapılan bir hal ve taht değişikliği, Osmanlı İmparatorluğunun kaderi üzerinde çok menfî ve yıkıcı tesirler meydana getirmişti. Ve bu ihtilâli yapanlar, 6 asırlık bir İmparatorluğu kendi elleri ile parçalamak durumuna düşmüşlerdi. Çünkü hâdiselere hâkim değillerdi. Ve ipin ucunu ellerinden kaçırmışlardı.

"Bilhassa Arap Yarımadasında Suudîlerin Şeyhi Suud bin Abdülaziz'in İngilizlere yaslanmak suretiyle 1912-1914 yılları arasında çıkardığı kanlı ihtilâller, İttihat ve Terakki Hükümetini, Alman sefirinin vermiş olduğu ültimatomu kabule mecbur etmişti. Osmanlı İmparatorluğu Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1914 senesi 19 Mart tarihinde Musul civarındaki Gayyare'nin takriben 2 kilometre ka-

dar batısında bulunan Aynigazel mevkiindeki petrol sâhasında Almanlara ve bu arada muhtelif eşhasa birer seneyi geçmemek üzere ve biner lira yıllık kira mukabili imtiyazlar vermeğe başladı." (Petrol Fırtınası, s.95-96)

Almanlar, Osmanlı'nın ileride müttefiki olacaktı. İttihatçıları çeşitli şekillerde oyuna getirerek, yavaş yavaş Musul'daki petrol arazisinin imtiyazlarını almaya başlamışlardı. İngiltere ise imtiyaz alamadığı için kahroluyordu. Berlin'de, Alman diplomatları yeni imtiyazlar elde etmek için Alman bankerlerine en geniş yardımları yapacaklarını vaat ettiler ve bu vaatlerini de yerine getirdiler. Reich Bank, petrolü elde etmek için adetâ bankerlerin ve jeologların emrine girdi. Bilhassa Deutsche Orient Bank bu vâdide en çok çalışan bir müessese hâline geldi.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA— Mahmut Şevket Paşa ve İttihat ve Terakki Fırkası, Ubâmını nereden aldığı bilinmeyen bir tavir siyasetine girivermişti. Sultan Abdülhamid'in hal'ine kadar memalik-i şahâne olarak ilân edilmiş bulunan petrol sahaları, ilân edilen Meşrûtiyetle birlikte Ticâret ve Ziraat Nezaretine intikal ediyordu.

Filistinliler yıllardır İsrail işgali altında her türlü zulme maruz kalıyorlar. Halbuki Abdülhamid Han, burasını "çiftlikât-ı şâhâne" hâline getirerek, uzun yıllar muhafaza etmişti.

Alman Devlet Bankasının açık kredi ile girişliği mücâdelede Avrupa'nın hemen bütün petrol sâhalarında imtiyazlar ve hisseler elde etti. Deutsche Orient Bank, Osmanlı Devletinden Bağdat demiryolu imtiyazını aldıktan sonra İngiltere ile Osmanlı Devleti toprakları üzerinde mücadeleye girişti ve mühim mikyasta da bu mücâdelesinde muvaffak oldu.

Almanların bu muvaffakiyetlerinin neticesi olarak İngiltere'ye üstünlükleri Birinci Cihan Harbinin başlangıcına kadar devam etti. Birinci Cihan Harbinin başlaması ile Deterding, dünya petrol sanayiinde yine dünyanın nâzımı oldu.

Standart Oil ile harp müddetince yürürlükte olmak üzere iki tröst arasında bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma ile Standart Oil ve Royal Deutsch-Shell grubu her türlü mücadeleye başladılar. Birinci Dünya Harbinin şartlarına göre korkunç derecede artan ve münhasıran harbin kazanılmasında kullanılan petrol istihsalinin bir kısmını Deterding temin ediyordu.

Birinci Dünya Harbinin başladığı tarihten takriben 30 yıl kadar önce, Hindistan'da ayda 50 Frank civarında ka-

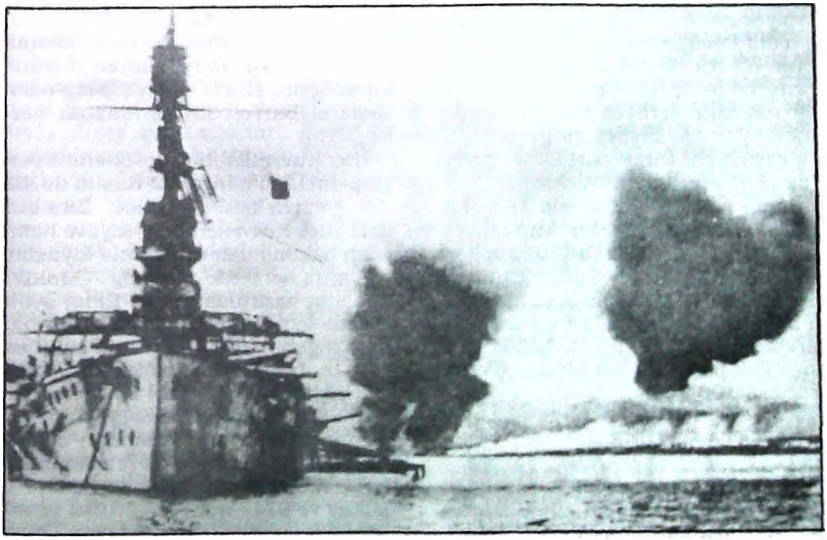
İngilizler sinsice plan yapıyorlardı

zanan bir adam, harbin masraflarına tahammül edemeyen Fransa'ya petrol satın alabilmesi için üç yüz milyon altın Frank kredi veriyordu. Bu adam, Royal Dutch-Shell grubunun mutlak hâkimi, dünya petrollerinin üçte ikisine sahip ve İngiltere'yi petrol varilleri üzerinde dünya haritasını değiştirmeğe muktedir bir imparatorluk hâline getiren Sir William Augustus Henry Deterding idi..

Bu korkunç haris adamın, Musul petrollerini ele geçirmek için nasıl saldırdığını, sonunda nasıl bir kayaya çarpıldığını da, bir kitaptan takip ederek öğrenelim:

"Birinci Cihan Harbine iştirak eden devletlerin genel kurmayları, harp makinelerini harekete geçirebilmek için, meşrû veya gayrı meşrû yollarla Deterding'den petrol satın alıyorlardı. Harp bütün şiddetiyle devam ederken, Deterding sadece bir şeyi düşünüyordu: Ortaşark petrolleri.

"Deterding, Ortaşark petrol sâhalarını elde edebilmek için o toprakların sâhibi Türkleri, petrol mıntıkalarından atmanın lüzûmuna inanıyordu. Türkler Arap Yarımadasından mutlaka çıkarılmalı idi. İngiliz Ordularının Arap Yarımadasında yaptıkları bütün muharebelerin hedefi, dünyanın sayılı petrol sâhalarına ve rezervlerine sahip Irak topraklarıydı.

İngilizler, iyi tahkim edilmeyen Irak'a kolayca girmişlerdi. Onların hedefi de Musul-Kerkük mıntıkasına ulaşmak ve o zaman için de çok ehemmiyetli olan Musul petrollerini ele geçirmekti. O zamanlar, bir İngiliz zırhlısı olarak görülüyor.

TOWNSEND'İN MAĞLÛBİYETİ

PETROL için çöller kana bulanıyor neslîler kırılıyordu. İngiliz Genel Kurmayı, neye mal olursa olsun, Irak'ı mutlaka zaptetmek, hergün artan petrol ihtiyacına cevap vermek için sâhaları eline geçirmek istiyordu. Aslında bu sâhaları almak isteyen Deterding idi. İngiliz kurmayları, bu işi gerçekleştirmek için geceli gündüzlü çalışmalardan sonra bir harekât plânı yaptılar; bir seferî kuvvet hazırladılar ve başına mümtaz bir kumandan tayin ettiler.

"Türk tarihinin General Townsend olarak tanıdığı bu kumandanın elinde modern silâhlarla mücehhez 45 bin kişilik bir ordu vardı. Bu ordu ile çok şeyler yapacaklarını ümid eden İngiltere, Arabistan cephesinden taarruza geçti. İngiliz ordusu, başlangıçta kurmaylarının tahminlerine uygun olarak, Irak sahralarında rahatça ilerliyordu. Onlara göre, Musul petrol sâhalarının işgali, gün meselesi idi. Fakat İngiliz Erkânı Harbiyesinin de, General Townsend'in de, hattâ Deterding'in de akıllarına gelemeyen bir hâdise vuku buldu. General Townsend'in Musul petrol sâhalarına doğru süratle ilerliyen ordusu, Kûtülammare'de bir kayaya çarptı. Henüz kırk yaşına girmemiş, mağlûbiyet nedir bilmeyen, Frenklerin 'Aleksan', Türk Tarihinin ve Türk ordusunun Ali İhsan Paşa olarak tanıdığı bir kumandan sür'atle ilerleyen İngiliz Ordusunun ileri harekâtını durdurdu. Yapılan muharebeler sonunda Townsend'in ve İngilizlerin bel bağladıkları bu ordu, Kûtülammare'de kumandanları ile birlikte bu genç Türk paşasına esir oldu..." (Petrol Fırtınası, 100-101)

HATA HATA ÜSTÜNE

AMA ne yazık ki, Townsend'in esir düşmesi, İngilizlerin mağlûp olması demek değildi. Aksine bu, güçlerini arttırarak hücum etmelerine zemin hazırlamıştı. Peki, neden Irak toprakları içinde bu İngiliz kuvvetleri, güçlü bir mukavemetle karşılaşmıyorlardı? Gerek İngilizlerin Irak'a girme niyetlerini, gerekse ellerini kollarını sallayarak dolaşmalarını anlamak için Kadir Mısıroğlu'na kulak verelim:

"İngilizler Alman Amirali Suşon'u 29-30 Ekim 1914'de Karadeniz'de icrâ ettiği emrivâkilerle Osmanlı Devletini fiilen harbe sokmasından çok önce bu durumu tahmin ederek açılabilecek olan 'Irak Cephesi' için hazırlıklara girişmişlerdi. Daha Ekim ayı başlarında bir kısım İngiliz ve Hint kıtalarından mürekkep bir kıtayı gizli olarak Bahreyn'e göndermişler ve böylece Abadan Adası ve Basra Limanını zaptetmek kararında bulunduklarını göstermişlerdi. Bu durum İngilizlere üzerinde ehemmiyetli petrol tesisleri bulunan Abadan Limanını korumak için tedbir almak lüzumunu hissettiklerini gösteriyordu. O derecede ki, daha Eylûl ayı sonlarında buradaki İngiliz filosunun karasularımıza girmek ve bu hususta beynelmilel kâidelere riâyet etmemek gibi hareketleri görülmeye başlamıştı.

"İngilizler 5 Kasım 1914'de Osmanlı Devletine ilânı harp edince buradaki kuvvetlerini 15.000 kişiye iblâğ ederek General Barrett kumandasına verdiler.

"Bu kuvvetler birkaç ehemmiyetsiz çarpışmadan sonra 22 Kasım'da Basra'yı kolayca işgal edebildiler. Zira buradaki Türk Kuvvetleri hem sayı ve hem de silâh bakımından düşmanla kıyaslanamayacak derecede zayıflar. Çünkü İngilizlerin hazırlıkları daha Ekim ayı içerisinde İstanbul'ca haber alındığı hâlde herhangi bir tedbire tevessül edilmediği gibi, bu bölgeyi korumakta işe yarayacak yegâne kuvvet olan Onüçüncü Kolordu da Halep civarına gönderilerek, asıl muharebe mıntıkasından uzaklaştırılmışlardı. Burada gayet dağınık bir hâlde mevzilenmiş bulunan sadece 109 subay ve 6747 nefer mevcuttu ve silâh bakımından da gayet zayıf olan Otuzsekizinci Fırka bırakılmıştı. Cavid Paşa emrindeki bu kuvvete ilâveten bir kısım perâkende jandarma birlikleri ile hudut

Kendimiz ettik kendimiz bulduk

karakollarında mevcut olan efrad zikre değer bir varlık ifâde etmemekteydi." (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, Kadir Mısıroğlu, s.72-73)

IRAK İHMÂL EDİLİYOR

GENERAL Ali İhsan Sabis, "Harp Hatıralarım" isimli eserinin ikinci cildinde, İngilizlerin daha ilânı harp etmeden önce, Irak'ın ihmâl edildiğini ve buradaki kuvvetlerin Kafkas Cephesine kaydırıldığını, bunun ise hata olduğunu kaydediyor. İsterseniz bu hataları birinci ağız olan Ali İhsan Paşadan dinleyelim:

"Bir yandan Hopa taraflarına çıkarılmak üzere bir fırka asker hazırlanırken, diğer taraftan 'Birinci Kuvvei Seferiye' adıyla diğer bir fırkanın hazırlanmasına başlanmıştı. Bu fırka, o zaman İstanbul Merkez Kumandanı bulunan ve Enver Paşa'nın kendisinden genç amcası olan Yarbay Halil'in kumandasına verilerek, bol hediye ve altın para ile Musul üzerinden Recandiz-Tebriz istikâmetinde hareket edecekti. Bu kuvvetin dene hazırlanmasından, ne hareket istikametinden ve ne de kendisine verilen veya verilecek olan vazifelerden Karargâhı Umumide hiç bir muâmele geçmemişti. Bu iş dahi, doğrudan doğruya Başkumandan tarafından Birinci Ordu Kumandanı Liman Paşa'ya verilen emirle ve Harbiye Nezareti ile Birinci Ordu arasında tertip ve tanzim edilmekteydi. Sonradan anlaşıldı ki, bu fırka da, Kafkas hududundaki Rus ordusunun yanına ve gerilerine doğru sevk olunacakmış.

Alman İmparatoru II. Wilhelm, Bağdat demiryolu projesi ile Almanya'yı Ortadoğuda nüfuslu kılmaya çalışmıştı.

"Gerek bu fırkaların hazırlanmaları ve sevkleri ve gerek Musul ve Süleymaniye'nin Şark taraflarındaki hudutlarımızda birtakım gönüllü kuvvetlerin ve Teşkilâtı Mahsûsa taburlarının vücûda getirilmesi, hudut taburlarıyla birlikte bu kuvvetlere İran içine doğru sokulma vazifelerinin verilmesi, daha harbin bidayetinde, belki de daha evvel, Başkumandanın Kafkas Cephesinde Ruslara karşı bir sevkulceyş taarruzu yapmayı düşünmüş ve tasarlamış olduğunu göstermekte idi; düşünce iyi, fakat ikmal hizmeti bu tasavvurlara müsait değildi. Aynı zamanda mahdut kuvvetlerimizi öteye beriye dağıtmak, serpmek mahzurunu doğuruyordu. Kafkasya'daki Rus ordusunun sağ ve sol yanlarında ve gerilerinde böyle dağınık, zayıf serseri kuvvetlerle operatif hareketler yapmak ve başarılar elde etmek fikri, modern harp tekniğine ve prensiplerine pek aykırı idi.

ENVER PAŞA'NIN HATASI

1911 ve 1912'de İtalya'ya karşı Trablus ve Bingazi'de yapılmış olan müdafaa harbinde, Bingazi kumandanlığını deruhde etmiş olan Enver Bey, o taraflarda gönüllü

kuvvetlerle ve mücahidlerle İtalyanlara karşı mukavemeti temin eylemiş ve onları yıldırmış olmanın verdiği haklı bir gurur ile iftihar etmekte idi; fakat bu gurur, aynı zamanda yanlış bir zehap doğurmuş gibi görünüyordu... O zaman İtalyanlar, yalnız sahil şehir ve limanlarını zaptederek işi diplomasi yoluyla halletmeği ve 1912'de zuhur eden Balkan Harbinden istifâde eylemeği düşünmüş; çölün içine doğru ilerlemek için iktiza eden büyük hazırlıklardan ve fedakârlıklardan kaçmağı tercih eylemişlerdi. Bizim kuvvetlerimizin ve müdafaa tertiplerimizin dinamik ve aktif faaliyetleri ve kuvvetli akınları karşısında İtalyanlar sinerek Bingazi ve Trablus şehirlerinin kenarlarına yapışıp pasif kalmışlardı.

"1914 Cihan Harbinde aynı usulün, Rus ve İngiliz ordularına karşı muvaffakiyetle tatbik olunacağını iddiâ etmek doğru olamazdı. Düşmanı oyalamak için bu çeşit müdafaalardan, faaliyetlerden istifade etmek, hiç olmazsa bunları ihmâl etmemek lâzımdı. Fakat kuvvetli düşmanlara karşı sevkülceyşçe taarruz ve müdafaa bahis konusu olurken bu çeşit kuvvetlere, gönüllü veya mücahid teşkillerine fazla bir ehemmiyet vermek caiz değildi." (Ali İhsan Sâbis, Harp Hatıralarım, c.2, s.106-107)

General Ali İhsan Sabis, Dahiliye Vekaletinde Süleyman Askeri Beyin, 1911'de Kuzey Afrika'da, 1912 Balkan Harbi sonunda Batı Trakya'da yerli müdafaa teşkilleri yaptığını, bunda da muvaffak olduğunu belirttikten sonra, aynı durumun Birinci Cihan Harbinde başarı kazandırmasının mümkün olmadığını da kaydediyor:

"Dahiliye Vekaletinde bu işlerle meşgul olan Binbaşı Süleyman Askeri Bey, gerçi, 1911'de şimali Afrika'da ve 1912 Balkan Harbi sonunda Garbi Trakya'da yerli müdâfaa teşkilleri yapmış ve muvaffak olmuştu. Başkumandan vekili de, gönüllü ve Teşkilatı Mahsusa işleriyle meşgul olmak üzere Harbiye Nezâretinde hususi bir şube teşkil ettirmişti. Burada, Binbaşı Fevzi Bey vesâire, İran-Afgan ve diğer Şark akvamıyla, mücahidlerle düşman gerisinde ayaklandırılması düşünülen ve ümit edilen Türk ve Müslüman halk ile iştigal ediyorlardı. Hudut üzerindeki vilâyetler, hususiyle Musul, Van, Erzurum ve Trabzon valileri de bu işlere memur edilmişlerdi. Lâkin bütün bu çeşit faaliyetlerle Cihan Harbinde bir netice istihsalini ümit etmek, Rus ve İngiliz seyyar ordularına mensup kuvvetli ve muntazam fırkalara, kolordulara karşı muvaffakiyet kazanılacağı iddiasında bulunmak doğru değildi.

★1912 Balkan Harbi sonunda Batı Trakya'da yerli müdafaa teşkilleri yapılmış ve muvaffak olunmuştu. Ama aynı tatbikat Bağdat ve havalisi için yapmaya kalkışılınca ağır bir mağlubiyetle karşılaşıldı.

"Musul, Van, Erzurum ve Trabzon vilâyetlerindeki faaliyetlerin aynını Bağ

ALİ İHSAN PAŞA— Musul'a doğru ilerleyen İngiliz ordusunu durdurmuştu. "Harp Hatıralarım" isimli eserinde, İngilizlerle daha ilân-ı harp etmeden evvel, Irak'ın ihmal edildiğini, buradaki kuvvetlerin Kafkas Cephesine kaydırıldığını, bunun ise hata olduğunu kaydediyordu.

Kutü'l Ammare'de İngilizler, Ali İhsan Paşa kuvvetine çarpmışlardı. Burada İngilizlerin Generali Townsend esir edilmişti. Kut'daki atlı birlikler (yukarda) ve topçu birlikleri (yanda) görülüyor.

dad vilâyetinde tatbik etmek mümkün olmadı. Orada hem vali ve hem kumandan, Irak ve havalisi kumandanı Cavid Paşa idi. Basra Vali ve Kumandanı da 38'inci Fırkanın Kumandanı Albay Suphi Bey olup Cavit Paşanın emri altında bir asker idi. Irak'ta yalnız Arap olan aşiretler ve mücahitler ile iş görülebileceğine ve Hindistan'a dayanarak Irak'ı istilâ etmeğe teşebbüs edecek olan İngiliz kuvvetlerine karşı Irak müdafaasının kolay olabileceğine, Cavid Paşa inanmıyordu. Bundan başka, Irak'ta Bingazi'deki Şeyh Sünusi gibi bir şahsiyet yoktu.

ENDİŞE VERİCİ HABERLER GELİYOR

"BU HUSUSTA, karargâhı umumide biz dahi aynı fikirde idik. Bu fikre endişeye dayanarak 13'üncü Kolordunun Irak'ın müdafaası için orada bırakılmasına çalışmış idik. Bunda muvaffak olamamış ve yalnız Otuz Sekizinci Fırkanın Basra'da bırakılması kararını istihsal edebilmiştik.

"Halbuki İngilizler, daha Karadeniz Hâdisesi vukua gelmezden çok evvel, Basra Körfezinde istilâ hareketlerine başlamak için Hindistan'da hazırlık yapmakta idiler. Bu hususta karargâhı umumiye gelen haberler, pek sarih olmamakla beraber şüphe ve endişe uyandırıcı mahiyette idi. Basra Körfezinin şimâlinde, Şattülarap ağzında ve şarkındaki Abadan Adasının işgalini ve oralardaki petrol tesislerinin muhafazasını düşünerek İngilizlerin bazı teşebbüslerde bulunacakları tahmin ediliyordu.

"1914 Ekim ayının son haftasında, Basra Körfezine İngiliz kuvvetleri gönderildiği ve İngiliz harp gemilerinin faaliyette bulundukları öğrenilmişti.

"Sonradan haber alındığına göre, 1914 Ekim ayının başında, Abadan petrol tesislerinin muhafazası için, Bom-

bay'da bulunan Altıncı İngiliz Fırkasının 16'ıncı piyade livası bu işe tahsis olunmuştur. Bombay'da gizlice vapurlara bindirilmiş olan bu liva, 23.10. 1914'de Basra Körfesindeki Bahreyn adalarının önüne gelmiş ve bir kaç gün vapurlarda tutulmuştur. Karadeniz hâdisesinden sonra, 5.11. 1914'de Türkiye'ye harp ilan eden İngiltere hükümeti, bu kuvvete hareket serbestisi vermiş ve evvelce hazırlanmış olan istilâ plânının tatbikine müsaade etmiştir. Aynı zamanda Altıncı İngiliz Fırkasının geri kalan birlikleri de General Barrat kumandasında olarak Bombay'dan Basra Körfezine gönderilmiştir." (Harp Hatıralarım, C.2, s.107-108)

Mağlup oldu intihar etti

LİMAN PAŞA— Irak'ın çeşitli mühim mevkilerindeki kuvvetler, doğrudan doğruya başkumandan tarafından Birinci Ordu Kumandanı Liman Von Sanders Paşaya verilen emirle Kafkasya'ya kaydırılıyordu.

BASRA'NIN DÜŞME SEBEBİ

Ali İhsan Paşa, İngilizlerin Türkiye'ye harp ilân etikten 10 gün sonra tamamen Basra'yı ele geçirdiklerini de kaydettikten sonra, bunun sebebini şu şekilde açıklıyor:

"Eğer 13'üncü Kolordunun diğer Otuzyedinci Fırkası ve kolordu teşkilleri, şimâle, Kafkas cephesine gönderilmemiş olsaydı ve Musul'daki 12'inci Kolordu, icabına göre Kafkas ve Irak cephelerini takviye etmek üzere Musul tarafında hazır bulunsaydı, Basra'nın bu kadar kolay İngilizlerin eline geçmesine meydan verilmezdi" (A.g.e. 108.)

İngilizlerin Basra'ya taarruz ettikleri esnâda, Balkan ve Trablusgarp harplerindeki cesaret ve fedakârlıklarıyla tanınan Süleyman Askeri Bey, yarbaylığa terfi ettirilmiş ve Ocak 1915'de Basra Valisi ve Irak ve Havalisi Umum Kumandanı sıfatıyla Musul'a gönderilmişti. Tayin işini, Enver Paşa yapmıştı. Enver Paşa, Cavit Paşayı da kumandanlıktan almıştı. Süleyman Askeri Bey de Enver Paşa gibi, sırf mahalli gönüllülerle iş görülebileceğine kani idi. Komutanlıktan alınan Cavid Paşa ise, mahalli kuvvetlerle Irak ve havalisinin müdafaa edilemeyeceğine inanmıştı. Zâten Enver Paşa da, bu sebepten dolayı onu vazifeden almış ve yerine kendisi gibi düşünen Süleyman Askeri Beyi getirmişti.

Dr. Ziya Göğem, Kurmay Albay Daylı Halid Bey isimli eserinin birinci cildinin 35'inci sayfa ve devamında, Basra'yı müdafaa edemeyen Süleyman Askeri Beyin intihar ettiğini belirtiyor.

DÜŞMANI KOVAMADI VE İNTİHAR ETTİ

BASRA'YI kolayca işgal etmiş olan İngilizler, ileri harekata devamla 9 Aralık'ta Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştikleri yerde ve Basra'dan 70 kilometre kadar kuzeydeki Korne kasabasına kadar bu işgal ve istilâlarını ilerletmişlerdi. Burada cereyan eden muharebeler sonunda Otuz sekizinci Fırkanın kumandanı Albay Suphi Bey ile kırkbeş subay ve 989 erin İngilizlere esir düşmesi Irak Cephesinde aleyhimizde gelişmekte olan harekâtı bir fâciâ hâline getirmişti.

Bunun üzerine buradaki kuvvetleri sağa sola göndererek böylesine ehemmiyetli bir bölgeyi müdafaasız bırakmanın vahametini idrâk eden Enver Paşa, Cavid Paşayı kumandanlıktan alarak yerine Balkan ve Trablusgarp harplerindeki cesaret ve fedakârlıklarıyla tanıdığı Süleyman Askeri Beyi yarbaylığa terfi ettirerek Ocak (1915) ayı başında "Basra Valisi ve Irak ve Havalisi Umum Kumandanı" sıfatıyla buraya göndermişti. Diğer taraftan da On ikinci ve On üçüncü Kolorduların yollardan geri çevrilerek Irak Cephesine avdetlerini emretmişti. Fakat bu kuvvetlerin dönmelerini bile beklemeden harekete geçmesi emredilen Süleyman Askeri Bey de Enver Paşa gibi, sırf mahallî gönüllülerle iş görülebileceğine kanî bulunmaktaydı. O kadar ki, İstanbul'dan ayrılmadan "muntazam ve ehemmiyetli bir askeri kuvvete ihtiyaç olmadığını, İngilizleri icabında önüne katıp süpürge sopalarıyla bile kovabileceğini" gayet sâfiyane ve mağrurane bir şekilde ifâde etmişti. Gerçekten Trablusgarp Harbindeki çöl çarpışmalarında fedakârane hizmetleri görülmüş, Balkan Harbi nihayetlerinde ise Batı Trakya'da kurulan "Hükümeti Muvakkate" Reisliğinde bulunmuş olan Süleyman Askeri Bey, bütün cesaret ve iyi niyetine rağmen, cepheye varmasından az bir müddet sonra acı gerçekle karşılaşacak ve uğradığı hezimeti izzeti nefsine yediremeyerek intihar edecektir. Çünkü, Süleyman Askeri Bey, Basra'yı geri almak için hazırlıklar yapar ve gönüllüler toplamaya çalışırken, İngilizler de buradaki kuvvetlerini bir kolorduya yükseltmişlerdi. Şubat başında Cemal Paşanın tertiplediği ve bir ham hayal mahsulü olan "Kanal Harekâtı"nın muvaffak olmaması, İngilizlere bu imkânı vermiş bulunuyordu.

Süleyman Askeri Bey, ilerleyen İngiliz Kuvvetlerinin elinden Basra'nın 130 kilometre kuzeyindeki Ehvâz'ı emrindeki kuvvetlerinin kifayetsizliğine rağmen geri almış, Karun Nehri boyunca Abadan petrol borularını tahrip ede ede Nuhayle'ye gelmişti. Burasını karargâh ittihaz ederek çarpışmalarına devam etmiş, fakat sonra bu dermeçatma kuvvetlerle, en son sistem silahlarla mücehhez İngiliz kolordusuna karşı ciddî bir muvaffakiyet elde etmenin imkansızlığını acı bir surette görmüştü. Gerçekten 14 Nisan'da Şuaybe civarındaki ormanlarda İngilizlerle çetin ve muvaffakiyetsiz bir gerilla harbine mecbur kalmış, emrindeki kuvvetlerin mağlup perişan olması üzerine, mağlubiyeti izzeti nefsine yediremeyerek intihar etmiştir. Bu muharebelerde dokuz taburluk Türk kuvvetleri 3800 kişi zâyiât vererek takriben yüzde elli nisbetinde erimişti. Bu durum, düşmanın daha serbest bir surette ilerlemesine imkan vermiş, Ammare, Nasiriye ve nihayet 29 Eylül'de Kûtü'l Ammare'yi alarak Bağdat'ın tehdidini imkan dahiline sokmuştu.

Süleyman Askeri Beyin intiharı üzerine Irak ve Havalisi Kumandanlığına Kolordu Kumandanı sıfatıyla Albay Nureddin Bey (Paşa) tayin edilmişti. Ordu Kumandanlığına da Alman Goltz (Golç) Paşa getirilmişti.

İngilizler, Türk Ordusundan ilk darbeyi 22 Kasım 1915'de Selmânı Pâk'da yiyerek Kûtü'l Ammare'ye kadar çekilmeye mecbur kalmışlardı. Bu ricatte İngiliz Ordusuna kumanda eden General Townsend esir edilmişti. İngilizleri Kûtü'l Ammare'de muhasara eden Goltz Paşa burada tifüsten vefat etmiş, kumandayı Halil Bey almıştı.

İngilizlerin General Towsnend'in kurtarılması için giriştikleri taarruzlar başarıyla püskürtülmüş, bu taarruzlar esnâsında 13.000 kişilik bir İngiliz kuvveti bütün mühimmat ve mevcudiyle esir alınmıştı. Buna tarihimizde "Kût Zaferi" denir. Ne yazık ki, bu zaferin müsbet neticelerinin alınmasına mâni olan yeni bir durum ortaya çıkmıştı.

İngilizler General Townsend'i kurtarmak için başarısız intikam taarruzları yaparken; henüz harp sahnesinden çekilmemiş olan Ruslar, İran üzerinden Bağdat istikâmetinde harekete geçmişlerdir. Ali İhsan Bey (Paşa) kumandasında mühim bir kuvvet bu Rus taarruzunu karşılamak üzere İran'ın Kirmanşah bölgesine yürümüş ve parlak muvaffakiyetler elde etmiştir. Fakat bu durum, Dicle boyunca İngiliz taarruzlarını karşılayan Türk birliklerinin dört tümene inerek zaafa uğramasını netice vermişti.

Ric'at etmeye mecbur kaldık

İngilizler bu tarihten itibaren altı ay müddetle bir taraftan Türk kuvvetlerini oyalamış, diğer taraftan da yeni birliklerle ikmal yaparak 1916 yılı Aralık ayı başlarında kuvvetlerini karşılarındaki dört tümenlik Türk birlikleri ile kıyas kabul etmez bir duruma yükseltmeye muvaffak olmuş ve taarruza geçmişlerdi.

Türk ordusu, Felâhiye ve Kutü'l Ammare'de cereyan eden korkunç muharebelerde insanüstü bir cesâret göstermiş olmasına rağmen, düşman birliklerinin ezici üstünlüğü karşısında 10 Şubat 1917'de Kutü'l Ammare'yi İngilizlere kaptırmaya mecbur kalmıştı. Bu suretle General Townsend'in intikamını neden sonra almaya muvaffak olan İngilizler, Dicle'nin güneyinde tamamen hâkim vaziyete geldiler. Ric'ate mecbur kalan Türk kuvvetleri, Bağdat'a doğru çekilmeye başladılar. Burada bir müdafaa hattı te'sis etmek isteniliyordu. Fakat bunun için Bağdat'ın daha önce tahkim edilmiş olması gerekirdi. Halbuki bu yapılmamıştı. Bu yüzden ileri harekâta devam eden İngilizler 11 Mart 1917'de mukâvemet görmeden Bağdat'a girdiler. Ordumuzun kuzeye doğru çekilmekten başka yapacağı birşey yoktu.

Musul coğrafî mevkii sebebiyle bu ana kadar İngiliz taarruzlarından masun kalmıştı. Fakat Irak'a Şattü'l Arap deltasından girerek, buradaki müdafi

Mütarekeyi takmadılar Musul'u işgal ettiler

Türk kuvvetlerini Cebeli Hamrin'e kadar ric'at ettiren İngilizler artık daha kuzeye ilerlemeyerek, asıl hedefleri olan Musul'a yönelmek imkânını elde etmiş bulunuyorlardı.

On üçüncü Kolordu ile İran üzerinden Ruslara karşı başarılı muharebeler yapan Ali İhsan Paşa, "Mondros Mütarekenâmesin"nin akdinden biraz önce Irak'tan ayrılmış olan Halil Paşanın yerine Altıncı Ordu Kumandanı tayin edilmiş ve 1918 Ağustos ayı içinde vazifesine başlamıştı. Altıncı Ordunun merkezi Musul'daydı. Buradaki birliklere "ordu" adı verilmesi, cephenin ehemmiyetinden doğmuş bulunuyordu. Yoksa bünyesindeki birlikler ancak birkaç tümenden ibaretti. Bu sırada Suriye Cephesindeki kuvvetlerimiz, Halep istikâmetine çekilmekteydiler.

CEMAL PAŞA— Tertiplediği ve bir bakıma hayal mahsulü olan "Kanal Harekâtı"nın muvaffak olmaması, İngilizlere toparlanma fırsatını verdi.

Müttefiklerimiz ya münferid sulh akdederek veya mağlûbiyeti kabul ile birer birer harp sahnesinden çekilmiş, Türkiye ortada yapa yalnız kalmıştı. Dünya kamuoyu, uzayan harbin sıkıntılarından muztaripti. Bu suretle Avrupa'da sulh taraftarı liderlerin seçim şansını arturan bir hava cereyan ediyordu. Bu durum Türkiye'yle de "en azından" bir mütarekenin akdiyle harp hâline nihâyet vermenin uzak olmadığını göstermekteydi. Nitekim İstanbul Hükümeti bütün birliklere Ekim ayı sonlarına doğru bir mütareke akdinin melhuz bulunduğunu bildirmişti.

BİR KAYBIN BİLÂNÇOSU

İNGİLİZLER Mütareke masasına oturmadan el çabukluğuna getirerek Musul'u işgal etmek istiyorlardı. Esasen, devletler hukuku kâidelerine göre harp hâline nihayet verilmeden işgal edilmemiş bulunan bir arazinin sulh masasında talep edilmesi imkânsızdı. Bu yüzdendir ki, Ekim ayı ortalarında İngiliz tayyarelerinin Musul havalisinde keşif uçuşları yapmakta oldukları görülmüştü. Bundan da İngilizlerin birkaç gün içinde taarruza geçecekleri anlaşılıyordu. Nitekim 18 Ekim'de ilk harekât olarak iki İngiliz Süvari Bölüğü, Kerkük'ün güneyindeki birliklerimize taarruza teşebbüs ettiler. Ordu Kumandanı Ali İhsan paşa Kerkük'e kadar giderek Ekim'de Musul'a dönmüştü. Tam onun karargâhına döndüğü gün, İngilizlerin Dicle boyundan esaslı bir taarruza geçtikleri görülmüştü.

Ordu Kumandanı, Dicle boyundaki Türk kuvvetlerinin teşkil ettikleri grubun kumandanı İsmail Hakkı Beye, her ne pahasına olursa olsun, mukavemet etmesini kat'i bir lisanla emretmişti. Maksadı, mütareke akdine, yani en geç ay başına kadar Musul'u düşmana kaptırmamaktı. Ama 30 Ekim 1918'de Dicle grubumuz Girnaf'ın güneybatısında 3 kilometrelik bir çember içine sıkıştırmış ve çetin boğazlaşmadan sonra esir edil-

mişti. Bu kaybın bilânçosu sekiz piyâde alayı, elli top ve yetmiş makinalı tüfektir.

30 Ekim 1918'de resmen mütâreke akdedilmiş olmasına rağmen İngilizler, 31 Ekim günü ileri harekâta devam etmişlerdir. Kendilerine mütareke akdedildiği ve buna göre birliklerin oldukları yerde kalmaları lâzım geldiği bildirildiği halde, bunu kaale almayarak ileri harekâta devam ettiler. Beşinci Tümen Kumandanının bu hususlaki resmi tebliğine hiç bir ehemmiyet atfetmeyerek, 1 Kasım 1918'de Hamamı Ali'e girdiler. Burada Musul'u işgal edeceklerini ve Türklerin beş mil daha kuzeye çekilmelerini ihtar ederek ileri yürüyüşe devam ettiler. Bu durumun milletlerarası harp kaidelerine aykırı olduğu meydandadır. Fakat bizim için asıl ehemmiyetli olan nokta bunun, Musul'un "Misaki Milli"ye dâhil addedilmesini temin eden bir keyfiyet olmasıdır. Zira hatırlanacağı gibi Misaki Milli 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan "Mondras Mütarekenâmesi"nin akdi esnasında ordumuzun fiilen bulunduğu yerleri hudud kabul etmekteydi. Buna göre, Mütareke anında kuvvetlerimizin Gayyare'de bulundukları yerli ve yabancı kaynaklarla sâbit olduğundan, Musul Misâkı Milli'ye dâhildir. Esasen İngilizler de Mütarekenin akdini müteakip devam ettikleri işgal ve istilâ hareketlerine karşı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşanın itiraz ve protestolarını "bu işgallere Mütarekenin yedinci maddesine istinaden girişilmiştir" tarzında cevaplandırmışlardır. Mezkûr Mütarekenâmenin yedinci maddesi İtilaf Devletlerine kendi emniyetleri mülâhazasıyla herhangi bir stratejik mevkii işgal edebilmeleri hakkını vermekteydi. Binaenaleyh İngilizlerin bu cevapları dahi, Musul'un Misaki Milli'ye dâhil olduğunu kabul mâhiyetindedir. Buna göre Musul'un 3 Kasım 1918'de gerçekleşen işgal ve istilâsıyla Yunan Ordularının bilâhere Anadolu'da teşebbüs ettikleri işgal ve istilâlar arasında hiçbir fark mevcut değildir.

GOLTZ PAŞA— İngilizler Türk Ordusundan ilk darbeyi 23 Kasım 1915'de Selmân-ı Pak'de yiyerek Kut'ül-Ammare'ye kadar çekilmeye mecbur kalmışlardı. İngilizleri Kut'ül-Ammare'de muhasara eden Goltz Paşa burada tifüsten vefat etmiş, kumandayı Halil Bey almıştı.

Bu suretle Mütareke ahkâmına ve devletler hukuku kâidelerine zıt bir surette 3 Kasım'da muharebesiz olarak Musul'a giren ve 15 Kasım'da da burasının Türk Kuvvetleri tarafından tahliyesini bin bir tehdit altında gerçekleştirmiş bulunan İngilizler, sâdece fiilî bir durum ihdas etmiş bulunuyorlardı. Bu itibarla meselenin artık sulh masasında hallinden başka çare kalmamış oluyordu. (Dr. Ziya Göğem. Dadaylı Halid Bey. c.1. s.35 ve dev.)

ALİ İHSAN PAŞA ZOR DURUMDA

M. KEMAL Öke de, 10 Kasım 1986 tarihli Tercüman'da "Musul-Kerkük Dosyası" isimli yazı serisinde, İngilizlerin Musul'u boşaltturmak için yapukları gayretleri şu şekilde anlatır:

"Kasım 1918'den itibaren Basra'da bulunan General Marshall, ileri harekâta başlayacak ve Musul'daki taktik

noktaları işgal edecektir. Ali İhsan Paşa ise direnmektedir. Marshal, Paşa'yı İstanbul'daki yüksek komiserliklerine şikâyet eder. Durum Bâbıâli'ye iletilerek, Paşa'nın azmi kırılmalıdır.

"Zamanın Türkler'in lehine işleyeceği malûmdur. İngiliz Yüksek Komiseri'nin Bâbıâli ile müzakereye oturması, hatta Londra'ya müracaat edilmesi ile mütareke sonrasında uzun bir vakit geçecek ve devletlerarası hukuka göre böylesine bir süre aşımından sonra muhtemel bir İngiliz işgali geçersiz sayılabilecektir. Telâşlanan Marshall, insiyatifi eline alır. Türklerin baskısı sonucu Musul'daki Ermenilerin şehri terketmeye başladığını iddiâ ederek, Ali İhsan Paşaya sitem eder. Amacı bellidir: Mütareke, herhangi bir patırtı hâlinde yenenlere, ilgili arazide asayişi temin için müdâhale ve tabii ki işgal hakkını vermektedir. İngiliz komutanı bu bahane ile Musul'a girmeyi düşünmektedir.

Ali İhsan Paşa, "Harp Hatıralarım" isimli eserinde, Irak'taki 13'üncü kolordunun Kafkas cephesine kaydırılmasını Basra'nın İngilizler tarafından kolayca işgaline yol açtığını belirtiyor. Basra'nın İngilizler tarafından 10 gün içerisinde işgal edildiğini belirten Ali İhsan Bey'in, 1 Haziran 1918'de Van Gölünde çektirdiği bir hatıra resminde görülüyor.

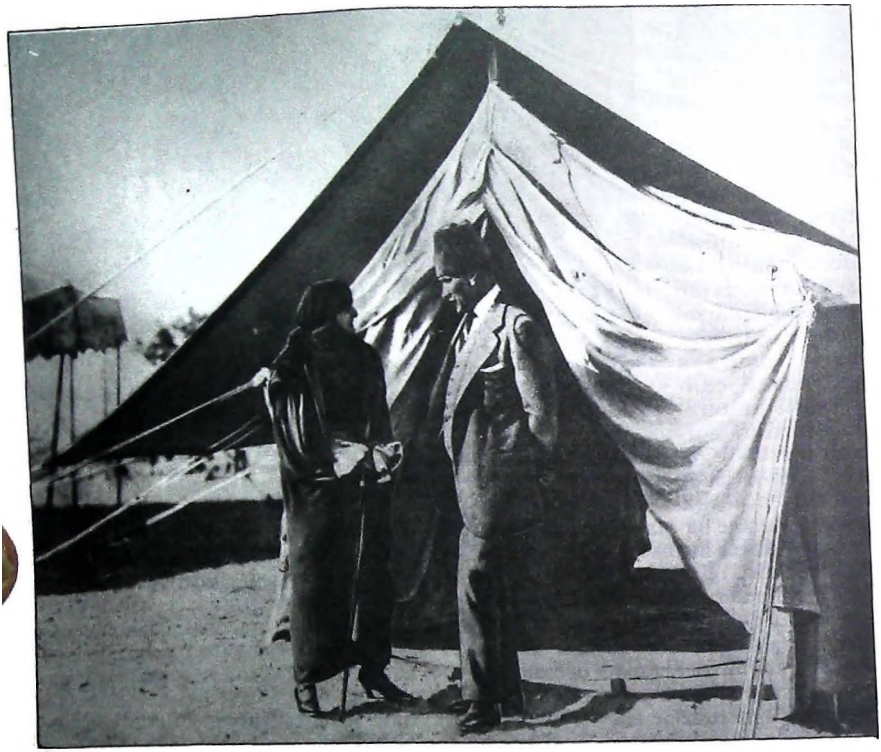
"Ali İhsan Paşa, itihamları yalanlayacaktır. Marshall bunun üzerine 7 Kasım'da tehdide başvurur: 15 Kasım'a kadar Musul boşaltılmazsa dökülecek kanın hesabını Ali İhsan Paşa ödeyecektir."

Musul'un nasıl İngilizlere terkedildiğini ise, komutan Ali İhsan Paşanın ağzından dinleyelim:

"Mütareke akdine kadar, elimizde tutmağa muvaffak olduğumuz Musul şehrini İngiliz kumandanlarıyla uzun boylu didişmelerden sonra, İstanbul'da Sadrazam ve Başkumandan Vekili İzzet Paşadan aldığımız direktif ve 9/11/1918 tarihli tebliği üzerine Musul'u, 10/11/1918'de İngilizlere bırakarak Altıncı Ordu karargâhını Nusaybin kasabasına çekmiştim. Musul'daki her nevi silah, cephâne vesaireyi, daha evvel, geceleri, şimâle, Cizre'ye göndermiştim.

"Mondros Mütarekenâmesinin yedinci maddesi, müttefik devletlere, sevkülceyşçe mühim addettikleri yerleri işgal hakkını vermekte idi. Aynı madde mucibince, nasıl Boğazları ve İstanbul şehrini işgal etmişler ise, Musul şehrini ve vilâyetini de o suretle işgal etmek hakkını hâiz olduklarını, İngilizler, son defa ileri sürmüşlerdi." (Harp Hatıralarım, c.5, s.7.)

Ali İhsan Paşa, Dicle Grubumuzun esâretine rağmen, Mondros Mütarekenâmesinden en az üç gün sonrasına kadar, Musul'u Türk hâkimiyetinde tutmuştur. Yani burası, Mütarekenâmenin akdi ânında elimizde bulunmaktadır. Musul'un Misaki Millîmize dahil olduğu kat'i bir askeri ve tarihi hakikat olarak ortada dururken; Lozan'da ne-

den kurtarılamamıştır? Lozan'a giden murahhaslar, önceden Musul'u vermek gibi bir peşin hükme sâhip miydiler? Eğer öyleyse, bu peşin hükmü onlara aşılayan kimdi? Murahhaslarımızın Lozan'daki hatâları nelerdi? Mustafa Kemal'in Musul meselesi hakkındaki görüşleri nelerdi? Meclis'te gizli celselerde neler konuşulmuştu?

Bütün bunları anlayabilmek için Lozan Barış Konferansının nasıl ve neden başladığına, Türkiye'den bu konferansa kimlerin katıldığına temas edelim:

Türk Kurtuluş Savaşından sonra TBMM hükûmetiyle İtilâf Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında önce 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı. Buna göre kısa bir müddet sonra barış yapılması gerekliydi. İtilâf Devletleri barış görüşmelerine TBMM hükûmetiyle Osmanlı hükûmetini dâvet ettiler. Bu durum TBMM hükûmeti tarafından müsbet karşılanmadı. Yapılan toplantıda Ankara hükûmeti, Osmanlı hükûmetiyle münasebe-

Lozan'a İnönü gitmeyecekti

tinin bulunmadığını ve Türkiye'yi yalnız Ankara hükümetinin temsil edebileceğini, aksi halde toplantıya katılmayacağını İtilâf hükümetlerine bildirdi. Bu sırada İngiltere'de savaş taraftarı Lloyd George kabinesi düşürüldü. Yerine barış taraftarı Bonarlow kabinesi geçti. Kabinede dışişleri bakanlığı vazifesi Lord Gürzon'a verildi. Gürzon, barış görüşmelerinin hemen başlaması için, diğer devletlerle münasebet tesis ederek, çalışmalara başladı. Fransa, İtalya ve Yunanistan, görüşmelere hemen başlama kararı aldılar. TBMM hükümetinin ikazını da dikkate alan bu devletler, Lozan Konferansına yalnız Ankara hükümetinin katılmasında bir mahzur görmediklerini Lord Gürzon'a bildirdiler. Lord Gürzon da durumu Ankara'ya yazdı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti çağrıya müsbet cevap verdi. Ve Ankara'da Lozan'a gidecek heyet seçildi. Heyete İsmet Paşanın başkanlık etmesi kararlaştırıldı. (Meydan Larausse, C.8 s.101)

HALİL PAŞA— Onüçüncü Kolordu ile İran üzerinden Ruslara karşı başarılı muharebeler yapan Ali İhsan Paşa, "Mondros Mütarekesinden"nin akabinden biraz önce Irak'tan ayrılmış olan Halil Paşa'nın yerine Altıncı Ordu Kumandanı tayin edilmişti.

HASAN SAKA'NIN KONUŞMASI

ASLINA bakarsanız, Lozan Barış Konferansına gidecek heyete ilk seçilen başkan İsmet İnönü değildi. Rauf Beydi. Dışişleri bakanı da Yusuf Kemal Beydi. Ancak Rıza Nur'un ifâdelerine göre, kendisi Rauf'un yerine İsmet İnönü'nün seçilmesini istemiştir. Mustafa Kemal de bunu kabul etmiş, önce Yusuf Kamil Beyi dışişleri bakanlığından almış, güçlükle İsmet Paşayı dışişleri bakanı yapmış, peşinden de, Lozan'a gidecek heyete reisin o olmasını istemiştir. (Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C.3, S.961-962)

İsmet İnönü'nün başkan olduğu heyete, Rıza Nur ve Hasan Saka'dan başka müşavir olarak, Münir Ertün, Muhtar (Çilli), Velî (Saltık), Zülfü (Tigrel), Zekai (Apaydın), Celâl (Bayar), Şefik (Basman), Seniyettin (Başak), Şevket (Doğruer), Tevfik (Bıyıklıoğlu), Tahir (Taner), Nusret (Metya), Hikmet (Bayur), Zühtü (İnhan), Fuat (Ağralı), Mustafa Şeref (Özkan), Şükrü (Kaya), Hamit (Hasancan), Cavit (Maliyeci), Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Yahya Kemal (Beyatlı) beyler de alındı.

Konferansın açılış tarihi 13 Kasım olarak kararlaştırılmıştı. Ancak açılış 20 Kasım'da Mont Benon Gazinosu salonunda yapıldı. Asıl görüşmeler ise 21 Kasım'da saat 11.00'de, Chateau d'Ouchy Otelinin büyük salonunda başladı. Konferansta önce üç ana komisyon kuruldu. 1. Topraklara, Askerliğe ve Boğazlara Ait İşler Komisyonu; 2. Ekalliyetler Komisyonu; 3. Malî, İktisadî ve Hukukî İşler Komisyonu. Konferansın açılışı üzerinden bir ay geçti. Ele alınan meselelerin halli mevzûunda, her iki taraf da görüşlerini değiştirmedi. Tam bu hengâmede, İsmet Paşa Ankara'ya durumu bildirmek ve mevzuu daha yakından görüşebilmek için heyetten Ankara'ya gönderdiği Hasan Saka Bey, Meclis kürsüsünde görüşmelerle alâkalı malûmat verdi. Hasan Saka'nın verdiği bilgiye göre, Musul Meselesi de, birinci komisyonun ele aldığı mevzûlar arasındaydı. Meydan Larousse'un 8'inci cildinde, Hasan Saka'nın Musul meselesi hakkında verdiği malûmat şöyle anlatılıyor:

"Musul vilâyeti bakımsız, yıkılmış, fakat taşıdığı petrol rezervleriyle daima ilgi çeken bir bölgeydi. Bu yüzden Irak ve Musul vilâyetini İngilizler, kendilerine verilecek bir toprak sayıyorlardı. Sevr Antlaşmasıyla Güneydoğu Anadolu'da kurulması kararlaştırılan Kürdistan için Musul'un ellerinde bulunmasını ve bu yolla İngiliz ordusunun bu bölgede yerleşmesini gerekli görüyorlardı. Mütâreke imzalandığı zaman (30-31 Ekim 1918), Musul şehri ve yöresi İngilizlerin elinde değildi. İngilizler Musul'u mütârekeden sonra ele geçirdiler ve Irak'ta bir kukla hükümet kurarak bu hükümetle bazı antlaşmalar yaptılar. Bu konudaki Türk tezi şuydu: 1. Musul vilâyetinde çoğunluk Türktür; 2. Coğrafi ve siyasi bakımdan bu vilâyet, Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıdır; 3. Türkiye'nin bir parçası olan bu topraklar hakkında İngiltere'nin imzaladığı antlaşmalar yersizdir; 4. Musul vilâyeti, İngilizler tarafından mütârekeden sonra işgal edilmiştir. Bu sebeble, aynı durumda olan öteki Türk toprakları gibi, anavatana verilmelidir. Lord Gürzon bu görüş ve isteklere karşı çıktı. Fransız ve İtalyan temsilcileri de onu desteklediler. Bu topraklar konusunun gelecekte kurulması düşünülen bir kurulda ele alınması görüşü ortaya atıldı. İsmet Paşa bu görüşe karşı direndi ve 'Dünyada hiç kimse Musul meselesinden dolayı sulhün tehdit edilmesini istemez' diyerek meseleye barışçı bir çözüm yolu aradı. Fakat İngiltere de görüşünde direnerek ortada bir savaş tehlikesi olduğunu ve Milletler Cemiyeti misakının ikinci maddesine göre İngiltere'nin bu meseleyi çözümleyecek güçte bulunduğunu ileri sürdü. İsmet Paşa, dünya kamuoyunun bu konuda Türk dâvâsına destek olacağı inancını belirtti. Musul meselesi, Milletler Cemiyetinin araştırma ve hakemliğine bırakıldı. Milletler Cemiyeti Türk görüşünü benimsemedi." (A.g.a. c.8, s.102)

ÇETİN MÜNÂKAŞALAR İLE HAKSIZ İŞGAL

BU BÜYÜK ansiklopedinin Lozan maddesinde Musul'la alâkalı hususlar bu paragraflarla son buluyor. Burada TBMM'de gizli celselerde Musul meselesi hakkında mebusların görüşlerine ve Mustafa Kemal'in fikirlerine yer verilmediği gibi, Cemiyeti Akvam'a meselenin gitmesini kimin istediğine, kimlerin taraftar olduğuna da temas edilmiyor. Yalnız Hasan Saka Beyin daha Lozan barış görüşmeleri bitmeden Musul meselesinin Milletler Cemiyetinin araştırma ve hakemliğine bırakıldığını söylemesine bir "mim" koyalım.

Meseleyi daha barız bir şekilde idrak edebilmek için, evvelâ şu paragraflara bir göz atalım:

"Türkiye'nin güney hudutlarının çizilmesi dolayısıyla ortaya çıkmış bulunan 'Musul Meselesi' Lozan Konferansının, üzerinde en çetin münakaşa ve mücadeleler cereyan eden meselesi olmuştur. Zira bu Konferansın tek başına bir tarafını teşkil eden Türkiye için hayatî bir ehemmiyeti haiz olan Musul, müzâkereler ve hattâ bütün müttefiklerine nâzım ve hâkim olan İngiltere için de gerek zengin 'petrol kaynakları' ve gerekse 'Hindistan Yolunun emniyeti' bakımından ele geçirilmesi çoktan zarurî addedilmiş olan bir bölge idi. Hattâ denilebilir ki, İngiltere'nin Birinci Cihan Harbine katılmasının belli başla âmillerinden

Musul için uğraşmayın

biri de Musul dâhil olmak üzere bütün Irak havalisine sahip olmak hususundaki canhıraş arzûsuydu. Bu yüzdendir ki, 30 Ekim 1918'de imzalanan 'Mondros Mütarekenâmesi', tarafları askeri harekâtı durdurarak bulundukları yerde durmağa mecbur kıldığı hâlde, İngilizler o anda henüz ele geçirememiş oldukları Musul'a karşı ileri harekâta devam ederek, burasının 3 Kasım 1918'de işgalini gerçekleştirmişler ve bu suretle devletler hukukunun alâkalı kaidelerini çiğnemekten çekinmemişlerdir.

İNANILMAZ İFŞÂ

TÜRKİYE ise, Mondros Mütarekenâmesinin imzası ânında elinde olan toprakları vazgeçilmez 'asgarî vatan' sayan 'Misâkı Millî' müvâcehesinde Musul'u tabiî hakkı telâkkî ediyordu. Gerçekten Millî Mücadelenin başlıca hedefini teşkil eden 'Misâkı Millî' ancak asgarî haklarımızı ifâde etmekteydi. Zafer müyesser olduğuna göre bu asgarî haklardan fedâkârlıkta bulunmayı Türk millî vicdanının asla tecviz etmemesinden daha tabiî ne olabilirdi? Fakat Türkiye siyasî ricali için —bilhassa Musul meselesinde—çetin bir mukavemet ve muhalefetle karşılaşacağını tahmin etmek güç değildi. İhtimal bunun için olacak ki, Dr. Rıza Nur'un inanılmaz ifşâtına göre, daha Lozan'a gitmeden kendilerine 'Musul için hiç uğraşmayın' denilmiştir. Lozan'a bu telkin ve—daha doğru tâbiri ile söylemek gerekirse—emrin tesiriyle giden İnönü, Musul'u gerektiği şekilde müdafaa etmemiştir." (Kadir Mısıroğlu, Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s.85, 86)

Kadir Mısıroğlu'nun, "inanılmaz ifşâ" olarak tavsif ettiği Dr. Rıza Nur'un hâtıratında geçen ve Lozan'a gitmeden evvel İsmet İnönü'ye "Musul için uğraşmayın" tarzında emir veren acaba kimdi? Ve bu şahıs, neden Musul için uğraşılmamasını istiyordu?

Dr. Rıza Nur'un kendi hatıralarına kulak verelim:

"İlk içtima İngiliz Hariciye Vekili Lord Gürzon, Fransız Başvekili Fuvarkare ve İtalyan Başvekili Mussolini'nin huzuru ile yapıldı. Müzakereler 'Leman Gölü' sahilinde (Uşi)'de eski bir şato ve şimdi otel olan tarihi bir binada devam etti. Binanın adı Uşi Şatosu (Château d'Ouchy)'dur.

"Bizde ne hazırlık var, ne dosya var hiç bir şey yok. Lord Gürzon gibi bir takım resmî diplomatlar burada. Hem

bunların mükemmel dosyaları vardır. Ne yapacağız?.. Heyeti Vekile bize giderken bir içtimada avuç içi kadar bir kâğıda sığışan bir talimat verdi. Mustafa Kemal, İsmet ile beni bir tarafa çekti, dedi ki: Esaslarınız budur. Baktınız ki, hattâ Trakya'yı alamıyorsunuz, sözlerinden dönüyorlar, uğraşmayın, terkedip sulhü yapın, hattâ icabederse, İstanbul'dan da vazgeçmek lâzımdır. Musul için hiç uğraşmayın. Mustafa Kemal'in de şifaî direktifi bu. Herife hayret ettim. Trakya ile İstanbul'un bize terki meselesi olmuş bitmiş bir mesele hâlindeydi. Bu adamın fikri neydi? Bilmem... Galiba ne pahasına olursa olsun, demek ne olursa olsun sulh istiyor." (Dr. Rıza Nur. Hayat ve Hatıratım. c.3. s.982.)

Ali İhsan Sabis, Musul'u İngilizlere <u>mesul</u> bırakıklarını anlatırken, "İstanbul'da Sadrazam ve Başkumandan Vekili İsmet Paşa'dan aldığımız direktif üzerine Musul'u İngilizlere bıraktık" diyordu.

İNÖNÜ, İNGİLİZLERLE HUSUSİ GÖRÜŞME YAPMAKTAN YANA

DR. RIZA Nur, hatıralarında, Mustafa Kemal'in kendilerine Lozan'a giderken, "Musul için hiç uğraşmayın" dediğini naklettikten sonra, sözlerine şöyle devam ediyor:

"Fakat, İsmet, Lozan'da Musul için daima bana, 'Canım gel şunu bırakalım da sulh yapalım' der beni zorlardı. Ben, 'Olmaz, bütün mukavemetleri yapalım' derdim. 'Canım sonra boca ederiz. Sulhü kaçırınız. Verelim' derdi. Boca onun tâbiridir. Ne yapsın, efendisinin emrini icra ediyor. İhtimal İngilizler, Trakya ve İstanbul için de Musul gibi yapsalardı oraları da vermek isteyecekti. Bereket versin İngilizler bunlara hiç itiraz etmediler. (Hayat ve Hatıratım. c.3. s.982)

İşte İsmet İnönü, Mustafa Kemal'den aldığı bu emrin tesiriyle Lozan'da Musul meselesini halletmekten ziyâde, "bırakmayı ve gözden çıkarmayı" bile kafasına koymuştur. Zâten kendisi de, meselenin konferanstaki görüşmeler esnâsında değil, İngilizlerle Türkler arasında hususi ikili görüşmelerde halledilmesini teklif ettiklerini beliriyor. Ki bu ileride Mustafa Kemal'in Meclisteki görüşlerini açıklarken üzerinde durduğu bir meseledir. Önce, İsmet İnönü'nün kendi hatıralarına bir bakalım:

"Şimdi, bu mücadelelerle 1923 senesi Ocak ayının sonuna yaklaşıyoruz. Hudutlar, Boğazlar meseleleri ve bunların içinde İngilizlerin birinci derecede alâkadar olduğu Musul meselesi var. Musul meselesini konferansta birkaç defa görüştüm. Mütâreke olduğu zaman İngilizler Musul'a girmişlerdi. Mütâreke günlerinde mütâreke hükümleri bizim oradaki kumandana tebliğ olunmuş, fakat İngiliz kumandanına tebliğ olunmamış gibi davrandılar. İngilizler bir takım bahanelerle askeri hareketi devam ettirdiler ve bizimkiler Mütâreke emrini almış oldukları için bir müsademe yapılmaksızın, İngilizler, Musul'un işgalini emrivâki hâlinde tahakkuk ettirmişlerdi. Biz o vakit, Mütâreke olduğu ânda işgal olunmamış bir yeri işgal ettiniz, hakkınız yoktur, tarzında protesto ettik. Mütâreke hükümlerine uygun olarak yapılmış bulunan bu işgali delil diye kullandığımız, istediğiniz zaman Mondros Mütârekesi yoktur, istediğiniz zaman vardır, mütârekeyi böyle kullanıyorsunuz şeklinde tarizde bu-

lunduğumuz zaman, karşılık olarak bunun kuvvetli bir delil olmadığı cevabını verirlerdi.

DÜNYA HARPTEN BIKMIŞTI

MUSUL meselesini de konferansta birkaç defa görüştük. İngilizlerle aramızda bir hâl şekline varmak için özel müzâkereler yaptık. Bir anlaşmaya varmak mümkün olmadı. Onun üzerine, Musul meselesini muâhedenin imzâsından sonra, evvelâ bir sene zarfında, sonra dokuz ay zarfında iki memleket arasında konuşulacak ve anlaşma yapılmazsa Cemiyeti Akvam'ın hakemliğine müracaat olunacaktır, şeklinde bir hâl suretine bağladık." (İsmet İnönü, Hatıralar, c.2, s.90-91)

Lozan Barış Konferansına gitmeye memur edilen Türk Murahhas Heyetinin Başkanı İsmet Paşa, Lozan'a gitmeden önce Dolmabahçe Sarayı'nda Padişah Vahdettin'i ziyaret ediyor.

Gerçekten de, İnönü, bu meseleyi önce İngilizlerle hususî mahiyette bir takım görüşme ve pazarlıklarla halletmeye kalkışmıştır. Halbuki bütün dünya kamuoyu İngilizlerin Musul'u sırf petrolün hatırı için terk etmek istemediklerini çok iyi biliyordu. Musul halkı arasında İngiliz kanı taşıyan tek bir fert mevcut bulunmadığına ve burasının tarihte bir gün bile İngiliz hâkimiyetinde bulunmadığına göre iktisadi istismardan başka bir mânâ ve maksat taşımayan İngiliz talebinin tasvip görmemesi çok normaldi. Zira artık harpten bıkmış olan dünya efkârı umumiyesinin sırf İngiliz menfaatı için sulhün gecikmesine reaksiyon duymaması imkânsızdır. Meseleyi İnönü'nün halletmek istediği tarzda hususi görüşmelere dökmek, dünya kamuoyunu Türkiye lehine tezahürü melhûz olan aksülâmelinden mahrum kalmak demekti. Gerçekten bu meselenin alenen müzakereye konulmasından sonra dünya kamuoyunun bu alâka ve reaksiyonu derhal ortaya çıkmışsa da lehteki diğer birçok unsur gibi, bu da değerlendirilememiştir.

LORD GÜRZON— İngiltere dışişleri bakanı Lord Gürzon, Lozan barış görüşmelerine hemen başlamak istiyordu. Diğer devletler de Lozan Konferansına yalnız Ankara hükümetinin katılmasında mahzur görmeyince, Gürzon durumu Ankara'ya yazmıştı.

O zaman İngiltere'deki basın bile, Türklerin Musul'u bir münakaşa mevzûu yapıp anlaşmalarının muhtemel olduğunu, İngiltere için bundan daha kötü bir şey olmayacağını, zira halkın en az yarısının ve bütün dünyanın, petrolün hatırı için sulhü reddettiklerini söyleyeceğini belirtmesine rağmen, İnönü aldığı emre göre harbe yanaşmamış, sulh taraftarı görünmüştür. Bu sebeple meseleyi halletmeye değil, ta'lik etmeye yanaşmıştır. Musul meselesinin TBMM'de gizli celselerde müzâkere edilmesine geçmeden önce, Lozan'da görüşmelerin hülâsasını vermeye çalışalım:

Musul gibi Türkiye için stratejik, beşeri ve iktisadi ehemmiyeti son derece büyük olan bir vatan parçasının gerek Lozan'da ve gerekse Lozan'dan sonraki safhalarda ciddiyet, azim ve dirâyetle müdafaa edilemediği, inkârı mümkün olmayan bir keyfiyettir. Halbuki Musul üst üste on yıl devam eden harple-

rin sonunda maddeten harap bir hâle gelen Türkiye'nin yaralarını sarmaya medâr olabilecek yegâne imkândı. Fakat hemen ilâve etmek gerekir ki, böyle bir imkânın kaybolmasında İnönü kadar Türk Murahhas Heyetine müşâvir sıfatını haiz kimselerin dahli çoktur. Bunların pek çoğu kendilerine verilmiş olan vazifeleri ifâ ederek murahhaslara yardımcı olacakları yerde, Lozan'a dolmuş bulunan "İngiliz Entellijans Servisi" mensupları ile Musul petrolleri üzerinde imtiyaz daleveresine girişmişlerdi. Şüphesiz petrol şirketlerinin adamlarıymış gibi görünerek bizimkilerle imtiyaz pazarlığına kalkışan bu İngiliz casusları, heyetimizin meseleye bakış tarzını ve niyetlerini keşfetmeye memurlardı.

RAUF BEY— 28 Ocak 1923 Pazar günü yapılan Meclis'teki gizli celse müzakerelerinde, Heyet-i Vekile reisi Rauf Bey Lozan Konferansının safahatı hakkında malûmat veriyordu.

Bu hususta İnönü'nün hatıralarında hemen hemen hiç bir bahis yok. Ancak ikinci murahhas sıfatını haiz bulunan Dr. Rıza Nur'un verdiği sayfalar dolusu misâl ve bilgiden, zikredeceğimiz bir kısmı, Türk Murahhas Heyetinde müşâvir sıfatıyla vazife almış bulunanlardan bazılarının ne kadar şahsî menfaat temini peşinde koştuklarını anlamaya kifâyet eder:

"DALAVERECİ SERSERİ"

DR. RIZA NUR—Mustafa Kemal bize, şifahî olarak, "Musul için hiç uğraşmayın" dedi.

"NİHAD'IN getirdiği erkekler de çok. Erkekler imtiyaz istiyorlar. Ezcümle Musul petrollerini. Meğerse bu adamlar hep İngiliz istihbaratının memurları imiş. Sonradan anlıyoruz. Bir tanesi de dedektif imiş. İki görüşte anladım. Ve herif bana rüşvet teklif etti. Kovdum. Bunun hikâyesinin nihâyetini sonra anlatacağım. Nihad'ın getirip bize takdim ettiği adamların diğer bir tanesi Seliye adında bir Geldani. En mühim petrol ticarethanesi tarafından geliyormuş. Bir dalaverecî serseri. Odama bir kutu sigara yolluyor. Bıraktırmış bir de gravat. Geri yolladım. Baktım hâli şüpheli, bunu da kovdum. Şimdi bu adam Paris'te. Türk Ticaret Odasına da reis yapmışlar. Bu sefer, hattâ Paris'te benim tütünlerimi satmak istedi. Ben de istedim, fakat cesaret edemedim.

"İşte Nihad'ın getirdiği şeyler, kadından, erkekten hep böyle şeyler. Kendisi de imtiyaz almak, zengin olmak peşinde. Hülâsa kan getiriyor, imtiyaz avcısı getiriyor, casus getiriyor. Bilerek veya bilmeyerek orasını bilmem." (Hayat ve Hatıratım, c.3 s.998, 999)

Rıza Nur, müşavirlerden Ruşen Eşref'in de hiçbir hizmetini görmediklerini, bu adamın gece gündüz içtiğini belirtiyor. Ona göre cahilmiş de. Dr. Rıza Nur, Ruşen Eşref'in, Mustafa Kemal'in adamı olduğunu belirterek, şunları söylüyor:

"Ruşen edip geçiniyor. Hiçbir eserini okumadım. Bilmem bu hususta bir kıymeti var mı? Benim bildiğim zekâsı basittir, cahildir. Şerir adam değildir, kimsenin ne etlisinde, ne sütlüsündedir. Sade iki mühim hasleti var: Gayet dalkavuk, eşsiz p..... Ruşen Eşref bundan iki yıl evvel Paris'e gelmiş. Biriyle görüşürken: 'Mustafa Kemal'e birşey olursa ben ne yaparım? Açlıktan ölürüz. Mebusluktan aldığım maaş sâde Sabiha'nın harçlığına yetmiyor. Mustafa Kemal'e aman bir şey olmasın' demiştir. Bu söz bu adamı izah eder.

Lozan Konferansında vazife yapan Türk delegasyonu toplu halde görülüyor (soldan sağa): Reşit Saffet (Atabinen), Münir (Ertegün), Dr. Rıza Nur, İsmet Paşa (İnönü), Zekai (Apaydın), Veli Bey, Muhtar Bey. Sol arkadaki sütunun önünde: Ruşen Eşref (Ünaydın.)

Müşavirler destek değil köstek oldu

CASUSLARA YANLIŞ BİLGİ VERİLEBİLİRDİ

İSTİHBARATIN yürütülemediğinden birkaç defa İsmet'e dert yandım. Hiçbir şey söylemedi ve yapmadı. Öyle görüyordum ki, bu işe ehemmiyet vermiyordu veya ben teşkil ettim diye aldırmıyordu.

"Hasılı bizim istihbarat ve neşriyat teşkilâtından habbei vâhide istifâde edemedik. İngilizlerin istihbarat büroları ise mükemmel işliyor. İngiliz casuslarını, dedektiflerini, entelligence servis adamlarını Lozan'a doldurmuşlar, mükemmel çalışıyorlardı." (Hayat ve Hatıratım, c.3, s.1002)

Kadir Mısıroğlu, bu İngiliz casuslarının, heyetimizin meseleye bakış tarzını ve niyetlerini keşfe memur olduklarını belirterek, bunlara yanlış bilgi verilerek şaşırtılmalarının da mümkün olduğunu kaydediyor ve şunları söylüyor:

"Ancak bu gibi hareketlere tevessül etmeleri aynı zamanda kendi zaaflarını gösteriyordu. Fakat heyetimizde bu gibi kimselerin İngiliz Heyetinin muhtaç olduğu istihbaratı sağlamaya memur casuslar olduğunu farkedecek dirayette bir fert yoktu ki işlerin iç yüzü anlaşılabilsin. Yoksa Tiryâki Hasan Paşa mantığıyla, yâni tecâhüli ârifâne suretiyle bu casuslara İngiliz Murahhaslarının malumâtını sarsacak yanlış bilgiler vermek de mümkündü." (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s.88, 89)

HASAN SAKA— İsmet Paşa, Hasan Saka'yı Lozan'dan Türkiye'ye göndermişti. Hasan Saka, Ankara'da Meclis bürosundaki görüşmelerle aldığı malûmatı verdi.

Aslında Musul meselesinde İngilizlerin kendilerinden emin olmadıklarını gösteren bir husus da onların, daha hususi görüşmeler esnâsında bazı tâvizler vermeye taraftar görünmeleriydi. Fakat bu tâvizler de yine heyetimizde müşâvir sıfa-

tını hâiz bir kimsenin anlayışsızlığına kurban gitmiştir. Ne gariptir ki, bu tâvizlerin dahi koparılamadığına hayıflanan Dr. Rıza Nur, Lord Gürzon'un hususi bir görüşmede kendisine Musul'dan vazgeçmek şartıyla Fransızların elindeki "Suriye'yi alıp vermeyi teklif ettiği halde, anlaşılmaz bir mantıkla bu tâvizi reddettiğini tafsilatıyla nakletmekten çekinmemiştir. Bu hususta bir itirafta bulunan Rıza Nur'un hatıralarına dönelim:

"İngilizler, 'Musul'u size vermek demek, sizin Bağdat'a inmeniz demektir' diyorlar. Anlaşılıyor ki, bundan korkuyorlar. İsmet benden âciz kalıp Ankara'ya yazdı. Hükûmet Erkânı Harbiyeye sormuş. Fevzi Paşa 'Musul'u almalı' demiş. Bu bana kuvvet oldu. İsmet şüphesiz Mustafa Kemal'in bize Lozan'a giderken Musul'dan vazgeçin dediğini yapmak istiyor. Babasının çiftliği değil ya, efendisinin emrini yerine getirsin. Tevecc0h kazansın ona kâfi.

"İngilizler ile hususi görüşmelerde epey terakki oldu. Bir gün İngilizler bize geldiler. Yeni teklifte bulundular. Ellerinde haritaları da vardı. Hududu çizmişlerdi. 'İşte' dediler. "Musul'un hemencecik şimâlinden hududundan geçiyor ve Süleymaniye Sancağını tamamıyla bize bırakıyorlardı. Bu büyük bir şeydi. Demek Musul'u da almak için ümid artıyordu. Bizim askeri müşâvir Tevfik, Süleymaniye'den ne çıkar? Buralar dağlıktır. Musul olmayınca oralara gidilemez bile. Başa belâ olur' dedi. Ben oraları bilmem. Asker de değilim. Görüyorum İsmet de bunları ondan soruyor."

HÜKÛMET MUSTAFA KEMAL'İN FİKRİNDE DEĞİL

TEVFİK'İN, "Süleymaniye'den ne çıkar" sözüyle kendisini kandırdığını itiraf eden Rıza Nur, buna çok hayıflanır:

"Böyle olsaydı da, bari Süleymaniye'yi alsaydı. İki yıl sonra bunu da alamayarak İsmet bütün Musul'u terketti." (Hayat ve Hatıratım, c.3, s.1030-1031)

Lord Gürzon'la bayağı sıkı fıkı olduğunu kaydeden Rıza Nur, bir defasında yine onunla biraraya geldiğini, Musul meselesini açtığında onun cevabının şu şekilde olduğunu kaydediyor:

" 'Musul, Musul... Ne yapacaksınız? Burnunuzun dibinde Suriye var. Onu alın. Bir darbe kâfidir' dedi. Bu da beni çok sevindirdi."

Gürzon'un teklifinin "ciddî" olduğunu kaydeden Dr. Rıza Nur, ona şu cevabı verdiğini belirtiyor: "Bizim yer almaya, bunun için kan ve para dökmeye hiç bir arzumuz yoktur. Ancak sizinle dost olmak ve samimiyetimizi maddeten ispat etmek için Suriye'yi Fransızlardan alınız size veririz."

Bu arada, İsmet İnönü'nün, Musul'dan vazgeçmeyi bıraktığını da yazan Rıza Nur, bunun sebebini de şu şekilde açıklığa kavuşturuyor:

"Bu işi tekrar Ankara'dan sormuş, hükûmet Musul'un terkine razı olmadığını bildirdiği gibi Erkânı Harbiyenin mütalâasını da bize göndermişti. Bunda Fevzi, Musul'un ehemmiyetinden bahsediyor; terkedilmez diyordu. Demek hükûmet Mustafa Kemal'in fikrinde değildi." (Hayat ve Hatıratım, c.3, s.1037)

Gerçekten de hükûmet, Mustafa Kemal'in fikrinde değildi. O zaman TBMM'de gizli celsede milletvekilleri tarafından Musul meselesi hakkında gerçekten çok enteresan görüşler ileri sürülüyordu. Fakat ekseriyetin görüşü, Musul'un gerekirse harbin göze alınarak elden çıkarılmamasıydı.

"MUSUL HAYAT ÜLKESİDİR"

28 KÂNUNU Sânî 1338 (28 Ocak 1923) Pazar günü TBMM'de yapılan gizli celsede, Lozan Konferansının müzâkere safahatı ve ulaşılan son şekil hakkında Heyeti Vekile reisi Hüseyin Rauf Bey izahat verirken, İsmet Paşanın 25 Ocak tarihinde gönderdiği rapordan bahsediyor. Raporda İsmet Paşa şöyle diyor:

"Musul'u Cemiyeti Akvama havâle etmek, onun âlûsini muhakkak tehlikeye koymak demektir. Hükûmetin noktai nazarı nedir?"

İcra Vekilleri Heyeti reisi ve Hariciye Vekâleti vekili, Sivas mebusu Hüseyin Rauf Bey, İsmet İnönü'nün bu gibi sorularını sorduğunu belirttikten sonra, mebusların görüşlerini söylemelerini, çıkacak neticeyi de İsmet Paşaya bildirmeleri gerektiğini bildiriyor ve âcil bir karar çıkmasını da istiyordu.

Söz alan Lâzistan mebusu Abidin Bey, Musul'dan bir karış arazi gittiği takdirde, Anadolu'nun da tehlikede olacağını kaydediyor ve şöyle diyordu:

"Çünkü Musul Anadolu için bir noktai hayattır. İstanbul nasılsa, İstanbul, Rumeli ile ve ihtimal İstanbul Rumeli'den biraz uzak olmakla kâbildir. Fakat Musul'dan bir karış toprak giderse, emin olun ki Anadolu da, tehlikededir. Binaenaleyh ben buna ukdei hayat diyorum. Yine tekrar diyorum, Musul için bütün mevcûdiyetimizle, hepimiz bir kanlı mezar teşkil etmeğe, hepimiz bütün mevcûdiyetimizle azim ve imanla sarılmalıyız ve ben bütün mevcûdiyetimle buna taraftarım." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.3, s.1243)

Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, daha sonraki gizli celselerde yaptığı konuşmalarda, Musul cephesinde gereken hazırlığın yapılıp yapılmadığını soruyor ve "Âni bir darbe ile Musul'u alabilecek miyiz?" diye soruyordu. Ali Şükrü Bey, sözlerine şöyle devam ediyordu:

"Yani Musul'da kâfi miktar tayyare, benzin vesaire—ki İngilizler tayyare ile orada iş göreceklerdir—ben zannetmiyorum ki, oraya bir iki tayyare gitmiş olsun. Ben bununla inkıta yapmayalım, harp yapmayalım demiyorum. Rica ederim, belki yanlış düşünüyorum." (A.g.z, c.3 ,s.1256)

RUŞEN EŞREF— Bu da Lozan'a giden "boş" müşavirlerden birisiydi. Ruşen Nur, Ruşen Eşref'in orada hiçbir hizmetini görmediklerini söylüyor. Dalkavukluk-ta da üzerine yokmuş.

İNGİLİZLER HARBİ GÖZE ALABİLİRLER Mİ?

HÜSEYİN Rauf Bey, Ali Şükrü Beye verdiği cevapta, İsmet İnönü ve Mustafa Kemal gibi harpten değil, sulhten taraf olduğunu belirtiyor ve şunları söylüyordu:

"Şükrü Bey buyurdular ki, Musul cephesinde benzin var mı? Bilmem ne var mı? Mazur görsünler, ben bile bilmiyorum, ne var idiğini. Efendiler, bu kadar mufassal, müdellel vesaitle mi, kazanacağımızı tasavvur ediyorsunuz? Buna ihtimal veriyor musunuz? İngiliz tayyarelerine karşı beş vilâyetin varidatıyla mı, ki her taraf düşmanla mahsur bulunduğu bir zamanda—ki el'an da öyledir—mukabil tertibat alacağız ve kazanacağız. Eğer bunu söyletmek istiyorsanız, bunun imkân ve ihtimali yoktur."

Hüseyin Rauf Bey, sulhun çok lâzım bir şey olduğunu da sözlerine ekliyordu. Ama acaba, hükûmetimiz harbi göze alsaydı, İngilizler bunu göze alacaklar mıydı? Elbette, hayır. Kamuoyu nazarında ve kendi milletleri nazarında "harbe taraftar" olan bir ülke olarak damga yiyeceklerdi. Bu sebeble biz "Musul'u vermeyeceğiz ve mutlaka halledilmesini istiyoruz" diye inat etseydik, İngilizler meselenin Cemiyeti Akvama bile götürülmesini isteyemeyebilirlerdi. Ama, heyhât!

27 Şubat 1923'teki celsede, Lozan'dan dönen murahhas heyetin başkanı İsmet Paşa, Lozan'da Musul vilâyeti için

nasıl bir karara varıldığını açıklarken, şunları kaydediyordu:

SONA KALAN DONA KALIR

ŞARKTA Musul vilayeti için, Musul vilâyetinin hallini ve Türkiye'nin İrak ile olacak hududunun, yani Musul vilâyetinin hallini talik ettik. Bir sene zarfında İngiltere ile hal edilecektir. Mütabakat hasıl olmazsa Cemiyeti Akvama müracaat edilecektir tarzındaki bir şekli hal (görüştüler) ile müttefiklerin noktai nazarına yaklaşmak istiyoruz."(A.g.z. c.3. s.305)

Tabii, İsmet Paşanın gizli celsede verdiği malûmat umumi bulunmuş ve milletvekilleri, İsmet Paşanın tavrını beğenmemişlerdi. İsmet Paşa, onlara göre "sarih" konuşmamaktadır. Bunun üzerine mebuslar söz aldılar. Erzurum mebusu M. Durak Bey, kendilerinin beklentilerinin başka, İsmet Paşanın söylediklerinin daha başka olduğunu kaydediyordu. Musul'un yalnızca bir sene sonraya talik edildiğini anladıklarını belirten Durak Bey, meselenin bu şekilde halledilmesine karşı çıkarak, şu ifâdeleri kullanıyordu:

FEVZİ PAŞA— Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Rıza Nur'un ifâdesine göre "Musul'u almalı" diyordu.

"Arkadaşımızın dediği gibi biz, bunu gazetelerden okuduğumuzdan biliyoruz. Musul'un bir sene sonraya ta'liki demek arkadaşlar, Türkçe'de bir darbı mesel vardır, sona kalan dona kalır, Musul'u galip etmek demektir. Musul'u kayıp etlikten sonra, senin Şarkta bir yerin kalmamıştır. (A.g.z. c.3. s.1309)

İzmit Mebusu Sırrı Bey ise, Lozan'da, daha önce değişmez denilen Misakı

Sona kalan dona kalır

Milli'den feragat edildiğini, bu misakın çiğnendiğini belirtiyor ve "İptal edildi, battal edildi" ifâdesini kullanıyordu. Hüseyin Rauf Bey, Musul meselesinin ta'likini, bunu İngilizlerle kendi aramızda çözeceğimizi, olmazsa Cemiyeti Akvama müracaat edileceğini ifâde ederken, buna karşı gelenler oluyordu. Siirt mebusu Necmettin Bey, meselenin "Cemiyeti Akvama" gitmesinin, Musul'u İngiltere'ye vermek olduğunu kaydediyordu.

Meclisteki peş peşe yapılan gizli celselerde, mebuslar tek tek kürsüye gelerek, Musul'un verilmemesi, gerekirse bu uğurda harbedilmesi hususunda fikirlerini beyan ederlerken; Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa acaba nasıl bir tavır içindeydi? Onun bu mevzûdaki görüşleri nelerdi?

HÜSEYİN RAUF BEY— Hüseyin Rauf Bey de, Mustafa Kemal gibi, harptan yana değil, sulhtan yana bir tavır almıştı. Ama daha sonra sulhun bize hiçbir şey kazandırmayacağı anlaşılacaktı.

SİİRT BEY— İsmet mebusu, Lozan'da, daha önce değişmez denilen Misak-ı Millî'den feragat edildiğini, bu misakın çiğnendiğini belirtiyor ve çöyle diyordu: "İptal edildi, battal edildi."

Mustafa Kemal Paşa da, 27 Şubat 1923'de yapılan TBMM gizli celsesinde "usul hakkında" söz alarak, Musul meselesine temas ediyor ve şunları söylüyordu:

"Bugün suhûletle hepimiz anlayabiliriz ki, Musul'u vermemekte ısrar edersek muharebeye dahil oluruz. Binaenaleyh Musul meselesini bir seneye kadar hal etmek üzere ta'lik edip sulha geçmek ve muharebeyi kabul etmemek mümkün müdür, kabil midir ve faideli midir? Bu muhakemeyi suhûletle yapabiliriz ve bunun için zan etmem ki vaziyeti askeriye hakkında, vaziyeti hariciye hakkında, vaziyeti siyasiye hakkında fazla malûmata arzı ihtiyaç edersiniz."

Bu ifâdelerinden Mustafa Kemal Paşanın, harbe girmekten içtinab ettiği, Musul'u verme taraftarı olduğu anlaşılıyor. Mustafa Kemal'in harp etmeme fikri yüzünden daha sonra ele geçen fırsatlarda, Musul'un tekrar bizim olmasının önüne geçildiğini daha ilerde anlatmak üzere, şimdi tekrar Mustafa Kemal Paşanın sözlerine dönelim. Mustafa Kemal, devamla Musul meselesinin "ta'lik"i mevzuunun ne mânâya geldiğini anlatmaya çalışıyordu:

"Musul meselesinin hallini muharebeye girmemek için bir sene sonraya ta'lik etmek demek, ondan sarfı nazar etmek demek değildir. Belki bunun istihsali için daha kuvvetli olabileceğimiz bir zamana intizardır. Bugün sulh yaparız; bir ay sonra, iki ay sonra Musul meselesini hal etmeye kıyam ederiz. Fakat bugün Musul meselesini halletmek istediğiniz vakit bu meselede karşınıza yalnız İngiliz değil, Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız. Ve yalnız olarak İngilizlerle karşılaşacağız. Bunda menfaat var mıdır, yok mudur? Bunu meydana çıkarmak gayet kolaydır. Maruzatımı ikmal ve itmam için tekrar ediyorum ki mesele bunu takdir etmek ve tağyir etmekten fazla heyeti muhterahhasayı müzakerâtı sulhiyede mutavassıt teklifinden can alacak noktaya karar vermektir. Musul meselesini bu günden hal edeceğiz. Ordumuzu yürüteceğiz. Bugün alacağız dersek bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alabiliriz. Fakat Musul'u gayet kolay aldığımızı müteakip muharebenin hemen hitam bulacağına kani olamayız. Şüphesiz orada bir harp cephesi açmış olacağız. Yani bunu ayrıca mevzubahis etmek isterseniz mahzurlar kendi kendi-

ne meydana çıkar." (Gizli Celse Zabıtları. c.3. s.1317-1318)

İsmet İnönü, kendi hatıralarında Lozan'daki ilk görüşmelerde bir anlaşmaya varamadıklarını ve daha sonra Musul meselesini bir sene sonraya ta'lik ettiklerini belirtmesine, bu ta'lik işinin kesin olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa, daha sonraki konuşmalarında, "Bence mesele gayet basittir. Orta yerde bir sene için ta'liki icabeden Musul meselesi vardır. Ta'lik mi edelim, ta'lik etmemek için harp mi edelim?" diye soruyordu. Halbuki buradan anlaşıldığına göre, Meclisin kararından önce, murahhaslarımız Lozan'da Musul meselesini ta'lik etmişlerdi.

İngiliz harp etmek niyetinde değildi

MUSUL ELİMİZDEN UÇUP GİDECEK

4 MART 1923'teki gizli celsede, yine Musul meselesi gündemdeydi. Ve icra vekilleri heyeti reisi Sivas mebusu Hüseyin Rauf Bey, Musul meselesini bir sene zarfında halletme imkânı bulamazsak, o zaman Cemiyeti Akvama havale etme şeklinin de kabul edildiğini belirterek, heyeti murahhasının ve heyeti vekilenin de bazı mahzurlarına rağmen bunu böyle kabul ettiğini kaydediyordu. Rauf Beyin şu ifâdeleri de enteresandı: "Şimdi arkadaşlar, Cemiyeti Akvama gittikten sonra Cemiyeti Akvam aleyhimizde karar verirse, ki herhalde öyle karar verecektir, kabul etmeyeceğiz. Kanaatımız budur."

DURAK BEY— Erzurum mebusu Musul'un bir sene sonraya ta'likiyle, Musul'u kaybetmek demek olduğunu belirtiyor ve "Bana kalan, dona kalır" diyordu.

Cemiyeti Akvam'da da meselenin hal olmadığına ileride temas edeceğiz. Fakat Mustafa Kemal'in dediği gibi daha kuvvetli olduğumuz günler gelmeyecek ve peş peşe yapılan konferanslar neticesinde Musul meselesi bir oldu bittiye getirilecek ve Musul elimizden uçup gidecektir.

Mustafa Kemal ve Rauf Bey, İngiltere ile harp edilmemesini istiyorlardı istemesine de, acaba, İngiltere bizimle harp etmek istiyor muydu? Herşeyden evvel, İngiltere'nin bizimle harp etmek niyetinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir defa gerek dünya, gerekse İngiltere kamuoyu, İngiltere'nin harbi göze alması durumunda onu sulha taraf çıkmamakla itham edecekti. Bu sebeble İngiltere de Türkiye ile harp etmekten çekiniyordu. Bizim murahhaslarımız Musul meselesinde gerekli gayretleri gösterebilselerdi, Ankara'dan da kulaklarına Mustafa Kemal tarafından menfî hava üflenmeseydi ve ne olursa olsun Musul meselesini Lozan'da halletmek istediklerini, aksi halde bu uğurda İngilizlerle harp edeceklerini cesâretle söyleyebileceklerdi, elbette ki, İngiltere kamuoyunun kendisine vuracağı "sulha karşı" damgasını yememek için, buna yanaşmayacaktı. Ve Musul meselesi de bizim lehimize neticelenecekti. Harp etmeden alacaktık. Ama heyhât. Heyhât ki, zâten 4 Mart 1923'te yapılan gizli celsede uzun bir konuşma yapan Edirne mebusu Şeref Bey de, İngiltere'nin harp etmesinin varit olmadığını ifâde ediyordu. Şeref Bey düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

ALİ ŞÜKRÜ, KEMAL'E KARŞI

"MUSUL meselesinde bir vesile harp olabilmesini düşünmek doğru değildir. Bendeniz zihniyetleri mukayese ediyorum. Bizim için 'harp edilmemesi' demek nasıl vârit değilse, İngiltere için de vârit değildir. İngilizlerin elinden vesîle harp alınmıştır. Binaenaleyh Musul için İngiliz harp etmez. Etmesinin de ihtimâli yoktur." (TBMM Gizli Celse Zabıtları. c.4. s.102)

Ali Şükrü Bey: "Bu politikayla Musul, Girit gibi elden gidecek"

Şeref Bey, daha sonra Musul meselesinin, Anadolu'nun kan damarı, candamarı meselesi olduğunu belirtiyordu.

NECMEDDİN BEY— Musul meselesinin "Cemiyet-i Akvam'a" gitmesinin, Musul'u İngiltere'ye vermek demek olduğunu söylüyordu.

Bu konuşmalardan bir gün sonraki gizli celselerin dördüncüsünde söz alan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, zâten işin başlangıcında Musul'u işgal eden İngilizlerin girdikleri topraktan bir daha çıkmalarının mümkün olmadığına işâret ederken; sulhü de kabul edecek vaziyette olmadığımıza temas ediyordu. Meclis'te Mustafa Kemal'e sert muhâlefetiyle tanınan Ali Şükrü Bey, Musul meselesinde de Mustafa Kemal'in görüşlerinin aksine fikirler serdediyordu. Mustafa Kemal, Musul meselesinin bir sene sonraya talik edilmesini istediği ve bunu uygun gördüğü hâlde, Ali Şükrü Bey, buna karşı çıkarak, şunları kaydediyordu:

"Sonra efendiler, sulhe gelince: Sulhu de kabul edecek vaziyette değiliz, bu proje mucibince. Çünkü bizim bugün katiyen terk edeceğimiz aksamı memalikimiz bidâyette terk edilmiştir. Ama Rauf Bey diyor ki, kim terk etmiştir? Musul'u kim terk etmiştir? Efendiler soruyorum; düşmanların altı ay sonra îâde etmiş olduğu bir toprak var mıdır? Yoktur efendiler. Musul'u bir sene sonraya bırakmak, bir Mısır yapmak demektir. Binaenaleyh neticede galip etmek demektir. Bu da Girit gibi gidecektir. Binaenaleyh Musul'u bırakmak caiz değildir. Efendiler bu siyâsete benim aklım ermiyor. Ben Musul'da bulunmadım. Oraları bilmiyorum, fakat okuduğum üzerine söylüyorum. Süleymaniye, Kerkük, Zaho, filan, bilmem nereleri vardır. Buralarının tâli komisyonda bize verilmesi görüşülmüş ve bize bırakılmış efendiler; işittiğime nazaran bu saydığım aksam da Musul'un üçte ikisi imiş. Bakınız, bilenler onda dokuzu diyor. Pekâlâ tâli komisyonda buraların verileceğini söyleyen bir İngiliz murahhası dururken bugün bütün Musul'un bir sene sonraya, yani heyeti umumiyesinin ta'lik edilmesindeki düşünceyi anlayamıyorum. Ayıp değil ya, ben bu düşünceyi bir türlü kavrayamıyorum." (A.g.z. c.4, s.133)

MECLİS TA'LİKE KARŞI ÇIKIYORDU

GERÇEKTEN DE, Rıza Nur, hatıralarında, Ali Şükrü Beyi haklı çıkaracak itiraflarda bulunmakta ve kendilerine İngilizlerin Süleymaniye'yi vermek istediklerini, askeri müşavir Tevfik'in ise, "Süleymaniye'den ne çıkar? Buralar dağlıktır" diyerek reddettiğini belirtiyordu.

Hakikaten Meclisteki hava, Musul meselesinin ta'lik edilmemesi yönündeydi. Kimse burasının elden çıkmasını istemiyordu. Ali Şükrü Bey, hasta hâlinde gelip de ne için konuşma yaptığını

şu enteresan cümlelerle açıklıyordu: "İşte bendenizin de bu hasta hasta bağırdığımın sebebi, siz kabul ettiniz demek için, Musul'un ta'likini siz kabul ettiniz demek için, burada sesimizi çıkarıyoruz."

Ali Şükrü Bey, ana dili gibi bildiği İngilizcesiyle bir çok mebusun hattâ yüksek mertebedeki devlet adamlarının bilmediği hususları, yabancı kaynaklardan öğrenme fırsatı buluyordu. Ali Şükrü Beyin bu bilgisi ona cesurca konuşma fırsatı da veriyordu.

Ali Şükrü Beye göre, önceleri İngilizler Musul'un tahliyesini düşünüyorlardı. Ancak, bizim Lozan'daki manasız tutumumuz ve hakkımızı savunamayışımız, onlara cesaret vermişti ve Musul'u tahliyeden vazgeçmişlerdi.

Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, İngiltere'nin en keskin liberallerinin Basra'dan yukarı çıkmanın kendileri için doğru olmadıklarını kanaatını taşıdıklarını, bunda sebat ettiklerini, İngiltere kamuoyunun da işgâl aleyhinde olduğunu belirterek, şunları söylüyordu:

"Irak işgâl kuvvetinin mesarifi dâimesini harp bütçesinden Avam Kamarası çizmiştir. Başka yerden para bulamadıkları için müstemlekât bütçesine koymuşlardır ve kurnazlıkla geçirmişlerdir. Yani İngiltere efkârı umumiyesi bu kadar işgâl aleyhindedir. Arz ettiğim gibi, iki seneden beri bunun üzerinde müteredditt münakaşat yapılmış, müteaddit mukaveleler yazmışlardır. Hatta iddiâ ediyorlar ki, biz bugün Mısır gibi bir yere istiklâl vermek mecburiyetine düştüğümüz vakitte, ikinci bir Mısır'ı burada yapmaya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh Irak'ın bize lüzumu Hind yollarının muhafazası ve o da ancak Basra Körfezinin müntehası olan Basra'da ufacık aksamdan ibarettir. 'Irak'tan çekilelim' diyorlar. Son zamanda gazetelerde okumuşsunuzdur. Bu mesele Avam Kamarasında tekrar mevzubahis edilmiş ve reye konmuştur. Beyler arasındaki fark çok değildir. Tahliye taraftarı olanlar neden kazanamamıştır biliyor musunuz? İşte şu bizim ta'lik dolayısıyla kazanamamışlardır. Diyorlar ki, artık Türk sulhunu bekleyelim, ona göre karar veririz. Şu ta'lik meselesi itibariyle, bunu ben kendimden uydurmadım, hepiniz gazetelerde görmüşsünüzdür." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.4, s.134) Burada da görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in ısrarla sulhu istemesi, daha başından İngilizleri cesâretlendirmişti.

Ali Şükrü Bey daha sonra, Musul meselesinin Cemiyeti Akvama gitmesinin, Musul'un tamâmen gitmesi mânâsına geleceğini belirtiyordu. Ali Şükrü Beyin yukardaki ifadelerine göre, Lozan'da bizim Musul hususundaki mânâsız tutumumuz, İngilizlere cesâret vermiş ve Musul'un tahliyesini düşünürken; bundan vazgeçmişlerdir. Eğer, Lozan'daki murahhaslarımız, ta'like yanaşmasalardı, Musul'un İngilizler tarafından tahliyesi ve bize kalması mümkündü. Zâten ta'lik, Mustafa Kemal'in sulh için ısrarla savunduğu bir fikirdi.

Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey de, Musul meselesinin ta'likinin "tehlikeli bir oyun" olduğunu ifâde ediyordu.

M. KEMAL: SULH ETMELİYİZ

BU ESNÂDA, Mustafa Kemal Paşa ile Ali Şükrü Bey arasında sert münâkaşalar da cereyan ediyordu. Bu münâkaşanın ne olduğunu anlamak için, evvelâ, Mustafa Kemal Paşanın, konuşmasına kulak verelim:

"Malûmu âliniz Lozan Konferansı bir çok zaman temadi ettikten (uzadıktan) sonra İtilaf Devletleri heyeti murahhasları, heyeti murahhasamıza müzakeratın hülâsası olmak itibariyle birtakım şerâiti muhtevi sulh projesi namı ile bir şey vermişti. Elimizde bulunan ve tercümesi çok yanlış ve nâtamam olmakla beraber, bundan anlaşılan mânâ ve ruh şudur ki: böyle bir sulh projesini bizim için kabul etmek mümkün değildir. Çünkü doğrudan doğruya istikbalimizi muhtel (tehlikeye düşüren) şerâiti ihtiva etmektedir.

Sulh dendi Musul gitti

"Binaenaleyh bilâtereddüt müttefikan hepimiz söyleriz ki, bu projeyi biz kabul edemeyiz, sureti katiyede ret ederiz. Eğer İtilâf Devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musır olurlarsa o halde milletimiz için, hükümet ve Meclisimiz için harp şekli zarûretinde tecellî etmiş olur. Yapılacak başka bir şey yoktur. Yani o zaman harb ederiz. Fakat bu son noktaya vasıl olmazdan evvel mevcut ise diğer tedabire tevessül ederek mümkün olduğu kadar harpden içtinap etmek ve esasatı hayatiyemizi mahfûz bulundurabilecek şerait tahtında sulh yolunda çalışmayı tercih etmeyen hiç bir arkadaşınız yoktur.

"Düveli müttefikanın malûm olan projesine mukabil heyeti murahhasanız bir mektup göndermiştir ki ağızlarda dolaşan mukabil proje bu olsa gerektir. Bu mektubun muhteviyatı doğrudan doğruya İtilâf Devletleri projesini, muhteviyatını tenkit etmekten ve tarif etmekten ibarettir. Bu mektup usûlü, diplomatik usulde her vakit yapılabilir ve yapılması muvafık olan bir tarzdır. Usûle tevessül edilerek yapılmıştır.

ALİ ŞÜKRÜ BEY— İşin başlangıcında Musul'u işgal eden İngilizlerin girdikleri topraktan bir daha çıkmalarının mümkün olmadığını söylüyor, sulhü de kabul edecek durumda olmadığımıza temas ediyordu. Mustafa Kemal, Musul meselesinin bir sene sonraya talik edilmesini isterken, Ali Şükrü Bey, buna karşı çıkıyordu.

BU MURAHHASLAR LOZAN'A GİTMESİN

İŞTE bu mektubu müteakip, cümlenizce malûm olduğu veçhile, Lozan'da konferans müzakeratı inkıta şeklinde olmaksızın tâtil şeklinde olarak her devletin heyeti murahhasası memleketin gittiği gibi, bizim heyeti murahhasamız da buraya geldi. Heyeti murahhasa Heyeti Vekileye karşı mesuldür. Heyeti murahhasanın ef'al ve harekâtından ve ona talimat vermiş olmakdan bittabii huzuru âlinizde mesul olan da Heyeti Vekiledir. Heyeti Vekile heyeti murahhasamızı ariz ve amik dinledikten sonra yeni talimat vermek hususunda tereddüdü mucip bir takım noktaların mevcudiyeti dolayısıyla heyeti celilenize geldi."

Bu esnâda, Sinop mebusu Hakkı Hami Bey söz alarak, Mustafa Kemal Paşaya bir suâl soruyordu:

"Paşa Hazretleri, heyeti murahhasa Lozan' dan ayrılırken bir teklif vermişlerdi. Hâizi ehemmiyet olmadığı söylenen bu teklife düveli muhtelife red veyahut kabul cevabı vermiş midir?"

İsmet Paşa, söz alarak bu tekliften sonra herkesin ayrılıp gittiğini ve kabul edilmediğini belirtiyordu.

Hakkı Hami Bey ise, tekrar söz alıyor ve bu teklifin Lord Gürzon'un hareketinden sonra yapıldığını kaydediyordu. Mustafa Kemal'in bu projeyi Lord Gürzon'un kabul etmediğini belirtmesi üzerine de, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey söz alacaktır. Ama bundan evvel bir meseleye temas etmeden geçemeyeceğiz. Ali Şükrü Bey ve bir grup arkadaşı Lozan'da bizi temsil eden murahhasların oraya ikinci defa gitmemelerini istiyor-

du. Hatta başka bir murahhas heyetin kurulması için takrir bile vermişlerdi. Ama ne acı ki, daha sonra bir takım oyunlarla ki,—bunun içinde Ali Şükrü Beyin öldürülmesi de vardır—hemen hemen aynı murahhaslar ve müşavirler Lozan'a gideceklerdir.

ALİ ŞÜKRÜ OYUNU FARKEDİYOR

Ali Şükrü Bey, Hami Beyin, Lozan'daki heyete mektubun oradan ayrıldıktan sonra verildiğini söylediğine işaret ederek, gerçeğin bunun tam aksi olduğunu ve mektubun evvel verildiğini belirtiyor ve şunları söylüyordu:

"Halbuki evvel verilmiştir ve anlaşılmayan mesail sırf kapitülâsyonlar ve mali mesailden ibarettir. Malesef Musul ve Karaağaç için bizim teklifimizi kabul etmişlerdir."

Ali Şükrü Bey, Musul üzerinde bir "oyun" oynandığını anladığını ima etmektedir. Ona göre bu mektup, murahhasamıza Paris'ten ayrılmadan verilmiştir ve içinde Musul meselesinin bir sene sonra ta'likini ihtiva eden bir mânâ da vardır. Ali Şükrü Bey, burada bir emri vaki olduğunu belirtmektedir. Mustafa Kemal ise, Musul meselesi üzerinde fazla konuşulduğunu ve bu kadarla kifâyet edilmesini istemektedir.

Ali Şükrü Bey,.ortada bir hakikat olduğunu belirtiyor ve şöyle konuşuyordu: "Mukabil proje vardır ve heyeti murahhasamız da bunu vermekle, benim kanaatimca, veçhesini Meclisi Âliden alan hükümetin talimatından hariç bir vazifede bulunmuşlardır. Çünkü Heyeti Vekile reisi son almış olduğu telgrafda arz etmişdi ki, verdiğim talimat bir beyannâme neşriyle ve inkıta kelimesi telefuz etmeksizin avdet etmeleri emrini verdiklerini burada söylediler. Müzakerenin tarzı cereyanı itibariyle ve Hakkı Hami Beyin buyurduğu ve Paşa Hazretlerinin o tarzı ifadeye göre vermiş oldukları cevap şeklinde değildir. Bendenizin aklımda kalan şekil bu şekildir."

Mustafa Kemal, Ali Şükrü Beyin oynanan oyunu farkettiğini seziyor gibiydi ve iki cümle ile cevap vermeye çalışıyordu: "O sizin ifâdenize göredir. Yani ben diyeceğim ki doğru değildir." Tabii Ali Şükrü Bey, hemen ileri atılıyor ve "Şahit heyeti umumiyedir" diyordu.

Musul üzerinde oyun oynandı

ŞEREF BEY— Edirne mebusu "İngilizlerin elinden vesâik-i harp alınmıştır. Binaenaleyh Musul için İngiltere harp etmez. Etmesinin de ihtimali yoktur" diyordu.

ZARARDİDE EDEN KİM?

Mustafa Kemal Paşa, Ali Şükrü Beyin söylediklerinin tam tersini söyleyerek, iddiâsında ısrar ediyordu ve şu ifâdeleriyle de Ali Şükrü Beyin sözlerinden rahatsız olduğunu belirtiyordu:

"Eğer sizin dediğiniz gibi olsa idi; o zaman heyeti murahhasayı tecziye etmeniz lâzım gelirdi. Bilâsebeb harbe mi götürsün, bunu mu istiyorsunuz? Heyeti murahhasamız makûl ve akıl ve feraset dahilinde hareket ettiğinden dolayı, müzakeratı kat etmediğinden dolayı mı heyeti murahhassayı tenkid edeceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz, Ali Beyefendi?" (A.g.z., c.4., s.173-176)

Mustafa Kemal, bu rahatsızlığı o kadar ileri götürmüştür ki, Ali Şükrü Be-

yin, "Kimseyi itihama hakkınız yok" sözünü kullanmasına da, Mustafa Kemal'ın, "Bir haftadır söylüyorsunuz, memleketi zarardide ediyorsunuz" ifâdeleriydi.

Daha sonra ise, memleketi kimin "zarardide" ettiği görülecekti. Ali Şükrü Bey, şahsî emniyetin olup olmadığını sorarken, Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey, Mustafa Kemal'e hitaben, herkesin söylediği sözün vatana hizmet olup olmadığını kendisinin bileceğini belirtiyor ve hiç kimseden ders almaya ihtiyâcı olmadığını ifâde ediyordu.

Ali ile Kemal karşı karşıya

İNÖNÜ MESELEYE NASIL BAKIYOR?

TBMM gizli celselerinde yapılan tartışmalardan ve konuşmalardan anlaşıldığı gibi, TBMM reisi olan fakat mebuslarla beraber aynı sıralarda tartışmaları takib eden Mustafa Kemal Paşa ve Birinci Gruba mensup taraftarları ile İkinci Gruba mensup olanlar birbirinden çok farklı şeyler söylüyorlardı. Meclisteki Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ileri sürdüğü görüşleri yanlış bulan milletvekilleri orada bulunduğu müddetçe, ne Lozan'a tekrar gidecek heyet üzerindeki tartışma, ne de Musul meselesinin ta'liki ile alâkalı hususlarda kesin bir netice almak mümkün olacaktı. Daha doğrusu, aynı murahhasların tekrar Lozan'a gitmesini isteyen ve Musul meselesinin "harpsiz ve ta'lik edilmekle halledilmesini arzu eden Mustafa Kemal'in fikirleri biraz zor tatbik edilecekti. Bunun için Meclisin yenilenmesi ve Mustafa Kemal'e muhalefet eden mebusların temizlenmesi gerekecekti.

Meclisin tekrar yenilenmesine ve bundan sonra Mustafa Kemal'in görüşlerinin aynen geçerli olmasına geçmeden evvel, murahhas heyetin reisi İsmet İnönü'nün, Lozan dönüşünü ve Meclisteki tavırlarını bir de kendi ağzından dinleyelim:

"Lozan dönüşünde İstanbul'da pek az kaldıktan sonra Ankara'ya hareket ettim. Eskişehir'de, İzmir'den gelmekte olan Atatürk ile buluştuk. Fevzi Paşa da beraberdi. Atatürk İktisat Kongresinden geliyordu. Her ikisi ile ayrı ayrı ve beraber konuştum. Sulh yapmak üzerinde kanaatimi öğrenmek istiyorlardı. Bir sulh ihtimali var mı, yok mu? Üzerinde durulan husus bu. Benim kendilerine naklettiğim, sulh ihtimali vardır. Benim kanaatime göre, sulh, esasen büyük manilerden kurtulmuştur. Biz konferansın birinci kısmında, başlıca İngilizlerle mücâdele ettik ve İngilizler, kendi meselelerini çıkarabilmek için müttefiklerle beraber bulunmaya dikkat etmişlerdir. Büyük devletler ve küçük devletler, İngilizler etrafında müttehit bir cephe olarak dâvâyı takip etmeye karar vermişlerdir. Evvelce de söylediğim gibi, Lord Gürzon'un bu taktiği tuttu. Benim kanaatime göre, İngilizlerin sulha mani telakki ettikleri esaslı meseleler, konferansın birinci kısmında neticeye bağlanmış ve konferans böylece bitmiştir. İngilizlerle bir meselemiz kalmamış gibidir. Bundan sonraki meseleleri halletmek için hem mukavemetimiz daha kolay olacaktır, hem belki İngilizlerden yardım da göreceğiz. (İsmet İnönü. Hatıralar, c.2, s.95-96)

YUSUF ZİYA BEY— Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, Musul meselesinin ta'likinin "tehlikeli bir oyun" olduğunu söylüyordu.

MUSUL'UN "BERTARAF" EDİLMESİ

GÖRÜLDÜĞÜ gibi İsmet İnönü, konferansın birinci kısmının bittiği esnada, "İngilizlerle bir meselemiz kalmamış gibidir" demektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi, İnönü, Mustafa Kemal'den aldığı direktifler neticesinde Musul'u "mesele" olarak kabul etmemektedir. Çünkü ka-

bul etmiş olsaydı, "Musul meselesini halledemedik, ikinci konferansta halledeceğiz" diye not düşerdi. Her neyse... Biz dönelim İsmet Paşanın hatıralarına. Lozan'dan döndükten sonra Meclisteki yanlış bilgiler yüzünden Musul meselesinin ta'lik edilip edilmemesi münakaşası yapılırken; İnönü, Lozan'da konferansın birinci kısmının sonunda, Musul meselesini bertaraf etmekten bahsetmektedir. İsterseniz yine İnönü'ye kulak verelim:

"Bunları Mustafa Kemal Paşaya, Fevzi Paşaya anlatıyorum. Görüşüyoruz ve bir mutabakata varmak istiyoruz. Meselenin düğüm noktası, konferansın şimdiye kadar olan safhasında İngilizler ne derecede kadar tatmin olmuşlardır ve konferans tekrar toplanırsa nasıl bir tavır takınacaklardır, bunu teşhis etmekte. İnübalarımı Eskişehir'de nakletmekteyim. İngilizlerin ehemmiyet verdiği meselelerin başında Boğazlar geliyordu. Boğazların harp gemilerine açık olmasını, bu suretle Boğazlarda bize karşı ve Ruslara karşı takip ettikleri Akdeniz ve Karadeniz politikasını behemehal kurtarmak istiyorlardı. Çünkü Lord George ile bugünkü İngiliz Hükümeti arasındaki büyük ihtilât da Boğazların emniyeti yüzünden çıkmıştı. Loyd George, 'Boğazların emniyetini temin etmek için harpten başka çare yoktur' kanaati ile İngiltere'yi ve dominyonları sulh yolundan saptırmak istiyordu. 'Boğazlar meselesinde emniyeti tesis etmek harpsiz mümkün olacaktır' görüşünün temsilcileri, Lord Gürzon'un etrafında toplanmış bulunuyorlardı. Lord Gürzon ve etrafındaki grup, İngiliz kamuoyuna, 'Bunu temin etmek için çalışacağız, temin ettikten sonra harp konusu kalmaz' diyorlardı. Böyle bir vaziyet karşısındaydık. Benim görüşüme göre, Boğazların emniyetine bulunacak hal şekli, İngilizler için harp sebebi olabileceği gibi, Musul yüzünden de harple karşı karşıya kalmak mümkündü. Tabiatıyla Musul da İngilizlerle harbe tutuşmamızı icap ettirebilir. Bu ihtimale karşı İngilizler, müttefikleri sonuna kadar etraflarında tuttular ve meselenin son hal şeklini, nihâyet Cemiyeti Akvam'ın aracılığına ve hakemliğine bıraktıktan sonra, bu sıkıntıdan kurtuldular. Her iki mesele etrafındaki tehlikeleri bertaraf ettikten sonra, kapitülasyonlarda, adli ve malî meselelerde müttefiklerle beraber görüşmelerine rağmen, daha ziyâde Fransızların menfaatleri içinde kalan bu meselelerden dolayı İngilizler için bir harp ihtimali kalmıyordu. Atatürk'e bunları anlattım ve benim kanaatimi, Lozan'da neticeye bağlanmış konuları hallettiğimizi kabul edersek, diğerleri üzerinde fikirlerimizi söyleyerek konferansa tekrar gidebiliriz, dedim. Böyle bir tahmin yaptığımı söyledim. Bu tahmin üzerinde Atatürk ile yalnız, Fevzi Paşa ile yalnız ve üçümüz beraber, Eskişehir'de saatlerce görüştükten sonra, onları da bir kanaate vardırdığımı zannediyorum.

İnönü'ye göre Musul mesele bile değildi

ATATÜRK'LE ANLAŞTIK

ESKİŞEHİR mülâkatının özü, benim konferanstan sulh yapılmasından ümitli olarak mı

ayrıldığım, bundan sonra bir sulh ihtimali vardır gibi bir kanaatte miyiz, buna teşhis koymaktan ibarettir. Bu esas üzerinde bir kanaate, bir mutabaka vardıktan sonra, Meclis içi ve Meclis dışı münasebetleri ona göre idare etmek için bir istikâmet tayini arzusu bizim Eskişehir'de buluşmamızın hedefini teşkil etmiştir. Hakikâten Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa ile Eskişehir'de buluşup görüşmemiz çok faydalı oldu. Zannediyorum ki, onlar da konferansın neticesi ve âkıbeti hakkında kendilerine rahatlık verecek, huzur verecek bir kanıya vardılar. Bundan sonra aramızda herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın Meclise gitmeye karar verdik." (A.g.e. c.2. s.96,97)

ZİYA HURŞİT BEY— (Lâzistan mebusu) Mustafa Kemal'i hitaben, herkesin söylediği sözün vatana hizmet olup olmadığı kendisinin bileceğini belirtiyor ve hiç kimseden ders almaya ihtiyacı olmadığını ifade ediyordu.

Herkes Atatürk'e hücum ediyordu

Yukardaki ifâdelere göre İsmet İnönü, tekrar Lozan'a gitmek istiyordu. Bu arada Mustafa Kemal'le Mecliste nasıl bir karara varılması hususunda da görüş birliğine vardıklarını bazen açık bazen de imalı olarak anlatıyordu. O zaman, Meclisten karar, Mustafa Kemal ve adamlarının istedikleri gibi çıkmalıydı. Musul meselesinin ta'liki Meclisçe de kabul görmeliydi. Konferansa yine aynı kimseler gitmeliydi. Çünkü ancak bu kimseler, Mustafa Kemal'in isteklerini yerine getirebilirdi.

ZİHİNLER TEREDDÜTLÜ

İSMET İnönü hatıralarında, TBMM gizli celselerindeki müzâkerelerin çetin olacağını daha önceden tahmin ettiğini belirterek, Atatürk'ün de müzâkerelere katıldığı zaman, bütün hücumların ona yapılmaya başlandığını kaydediyor:

"Meclis müzakereleri tabiatıyle benimle çok çekişmeli geçtiği kadar, Atatürk müzâkerelere karıştıkça bütün hücumlar ona karşı yapılıyor ve onun üstünde toplanıyordu. Lozan'dan dönerken, bizim Atatürk ile Eskişehir'de buluşmamız zihinlerde bazı tereddütler yaratmış. Meclisten evvel görüşülmüş, bir takım kararlara varılmış olduğu zannıyla benim aleyhimde ve Atatürk aleyhinde nihayete kadar her türlü tenkitler, kötülemeler yapılmış, mücâdele edilmiştir."

Tabii İsmet İnönü, bahsetmiyor, ama Meclisteki bilhassa İkinci Grub milletvekillerini endişeye sevkeden hususu, İsmet İnönü'nün Eskişehir'de Atatürk'le beraber konuşarak bazı hususlarda görüş birliğine varmaları ile beraber, bu sıralarda Mustafa Kemal'in nasıl olmuşsa Lozan Konferansına giden heyette bulunan "Hayim Naum" adlı Yahudi ile yapmış olduğu görüşmelerdir. Ki Kadir Mısıroğlu, "Lozan Zafer mi, Hezimet mi?" isimli kitabının ikinci cildinde bu adamın, İngiliz istihbaratı adına Lozan'da yeraltı faaliyetleri yaptığını kaydetmektedir. İşte Türkiye'nin istikametini değiştirmekte büyük rolü olan Hayim Naum'la Mustafa Kemal'in görüşmesi de ister istemez feraset sahibi milletvekillerinin endişelenmesine ve tereddütlere düşmesine sebeb olacaktı.

BİRLİKTE MÜCÂDELEYE KARAR VERİLDİ

HAYİM Naum, meselesini bir kalem geçerek, tekrar İnönü'nün hatıralarına geçerek, tekrar İnönü'nün hatıralarına dönelim:

İkinci grup endişe içindeydi

"Gizli oturumlar hâlinde devam eden Meclis müzakereleri hatırımda kaldığına göre 18 Şubat'ta başladı. Biz Atatürk ile olduğu gibi Vekiller Heyeti ile de tamamen mutabakat halindeydik. Rauf Beyde bir uzaklık ve memnuniyetsizlik görmedim. O da bizimle aynı kanaatte idi. Hep beraber Mecliste mücâdele etmeye karar vermiştik. Gerçekten müzakereler esnâsında bir ayrılığımız olmadı. Lozan Konferansının inkıtâı büyük bir hâdise idi. Bununla bütün memleket alâkalı idi. Bütün memleket hep aynı kaygı içinde idi: Sulh olacak mı, olmayacak mı? Lozan'da yapılan inkıtâın neticeleri ne oldu? Tekrar harp mi olacaktı? Harp olmayacaksa, sulh nasıl olacaktı? Herkes bunu merak ediyordu. Meclis de bu merak içindeydi." (A.g.e. c.2. s.98)

İsmet İnönü, Meclisin, "Harp olmayacaksa, sulh nasıl olacak?" endişesi içinde olduğunu kaydediyordu kaydetmesine, ama Meclis, İsmet Paşanın dediğinin aksine, Musul'u vermemek için gerekirse harp edilmesini istiyen kimselerin sözleriyle yankılanıyordu. İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve onların taraftarlarının anlaşarak istediklerine zıt şekilde görüş beyan edenler çıktığı için de sert tartışmalar oluyordu. Ki, İnönü de, hatıralarında, bu tenkitlerin "sert" olduğunu belirtmekten geri kalmadığı gibi, bunun sebeblerini de açıklıyordu:

"Meclisteki müzâkereler çok hararetli, tenkitler çok sert oluyordu. Hiç unutmam, Lord Gürzon'un konferansa gelmesini, benim hatam yüzünden sulh olmadığı iddialarına gerekçe olarak gösteriyor ve şöyle diyorlardı: İngiltere Hariciye Nazırı, bulunduğu vazifenin cihanşümûl mahiyetine, işlerinin son derece geniş olmasına rağmen, bunları bilerek, Lozan'a gelmiş, iki buçuk ay uğraşmış. Hiç şüphe yok ki, bu adam sulh yapmak istiyordu. Niçin yapılmadı? Munhasıran İsmet Paşanın hatası yüzünden sulh olmadı.

"Konferansın inkıtaa uğramasını bu gerekçeye bağlayıp, benim her suretle

kusurlu ve eksik olduğumu, söze başlamanın ve tenkide başlamanın ilk maddesi olarak ele alıyorlar ve söylüyorlar. Bu suretle benim hakkımda başlayan münakaşa bir iki satır sonra, bir iki cümle sonra şeni bir hücum noktası bularak, nihayet Atatürk'ün üzerinde toplanıyordu. Fırsat buldukça Atatürk'ün mesuliyetine, onun idaresinin bizi sulha götürmeyeceğine işaret ederek, böyle bir taktik kullanıyorlardı. Hülâsa Meclisteki yapılan tenkitler, murahhas heyetinin hatalarını belirtip, sorumluluklarını tescil ettikten sonra, arkasından Atatürk'ün idaresinde sulh yapılamayacağı neticesine varılmak isteniyordu."

Lozan Antlaşmasının yapıldığı tarihi salon. Masaya "galip taraf" olarak oturan Türkiye, bakî olduğu Musul meselesinde hiçbir netice alamadan kalkmıştı.

ATATÜRK'E HUSÛMET VARDI

BURADA bir noktayı tashih etmekte fayda var: Mecliste İkinci Gruba mensup milletvekilleri tenkitlerini yaparken, Atatürk idaresinde sulh yapmanın imkânsızlığını değil, bu sulhün menfaatimize olmayacağını hatırlatmak istiyorlardı. Karaağaç'ın Yunanlılara verilmesinin o zararını Musul meselesinin bir sene sonra halledilmek üzere ta'lik edilmesinin Musul'un elden çıkması mânâsına geleceğini söylüyorlardı ve endişelerini dile getiriyorlardı. Bütün bu hususlar, daha önce de belirttiğimiz gibi gizli meclis zabıtlarında mevcuttur.

Müzâkerelerin devam ettiği esnâda, Atatürk aleyhinde aslında birikmiş çok husûmet olduğuna dikkat çeken İnönü, bunların daha çok neye kızdıklarını da şu şekilde açıklıyor:

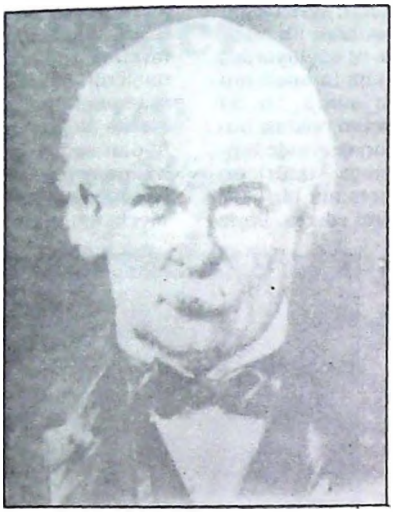
"İkinci Gruba mensup mebusların hepsi, şimdi, sulh fırsatı kaçırıldı teranesi ile bütün hiddetlerini yenileyerek hücumlarını yine Atatürk'e, Atatürk'ün idaresine ve onun çalışmalarını desteklediği, takip ettiği Lozan Sulh Heyeti ve hükûmet politikası aleyhine tevcih etmişlerdi. Müzakereler sabahtan akşama kadar gizli olarak devam ediyordu. Meclis akşam üzeri geç vakit kapanır, ondan sonra, o günkü müzakerelerin haline göre, Atatürk Vekiller Heyetine uğrar veya uğramazdı. Biz ekseriya, Meclisten çıkınca, Vekiller Heyetinde toplanır, o günkü müzakereleri kısaca bir gözden geçirdikten sonra, ertesi günü takip olunacak hareket hattını görüşürdük."

Ama İnönü de, muhaliflerin en fazla Musul meselesi üzerinde durduklarını itiraf etmekten kendini alamıyor:

"Meclisteki müzakereler son derece haşin ve mütecaviz bir hava içinde devam ediyordu. Bazı meseleler üzerinde çok duruyorlar, bazı meseleleri fazla mühimsemiyorlardı. Meselâ Boğazların emniyeti meselesinde çok ısrar etmediler. Çünkü buna herkesin aklı fazla ermiyordu. Fakat Musul üzerinde kıyâmet kadar ısrar oldu."

ATATÜRK-İNÖNÜ İTTİFAKI

İSMET İnönü, İkinci Gruba mensup milletvekillerinin "akılları ermediğinden" dolayı Boğazların emniyeti meselesine fazla ehem-

Loyd George, "Boğazlarla emniyetini temin etmek için harpten başka çare yoktur" kanaati ile, İngiltere'yi sulh yolundan saptırmak istiyordu.

Oldu-bittiye getiriyorlar

miyet vermediklerini belirtiyordu. Ama aslında akıllarının ermediği mesele Musul meselesiydi. Musul'un bir oldu bittiye getirilerek elimizden çıkmasından korkuyorlardı. Musul'u İngilizlere kaptırmaktan korkuyorlardı. Akıllarının ermediği husus ise, Musul üzerinde oynanan oyunlardı. Neler döndüğünü bir türlü anlayamıyorlardı. Heyeti Vekilenin Meclis dışında kararlar aldığından dert yanıyorlardı. Bizzat Mustafa Kemal Paşa, yaptığı konuşmalarda Musul meselesinin artık mevzû edilmemesini istemiş, müzâkerenin kifâyetini bile talep etmişti.

Meclisteki gizli celse müzâkerelerinin 6 Mart'ta sona erdiğine de temas eden İnönü, bu tarihte bir karara varıldığını belirtirken, burada Musul meselesinin kısa bir zamanda hallinin istendiğine işâret ediyor, diğer alınan kararları da sıraladıktan sonra şöyle diyordu:

"Meclisten böyle bir netice almak kolay olmadı. Bu netice, birçok defa, belki hemen her gün, müzakerelerin düğümlendiği zamanlarda, Atatürk'ün müdâhale ederek, davaları teşhis başlıca benim müdafaa tarzımı canla başla desteklemek ve korumak gayreti ile mümkün olmuştur."

İsmet İnönü, 6 Mart'ta müzakerelerin bittiğini, bundan sonra 8 Mart'ta Vekiller Heyetinde çalışarak İtilâf Devletlerine ne cevap verilmesi gerektiğini kararlaştırdıklarını belirtiyor. (A.g.e., c.2, s.98-104)

İnönü, Lozan Konferansının kesilmesine sebeb olan müttefik devletler projesine karşı, mukabil projeyi hazırladıklarını ifâde ediyor ve bunu bir nota ile İngiltere, Fransa ve İtalya'ya bildirdiklerini kaydediyor. Acaba bu projede Musul meselesi nasıl ele alınmıştı? İşte, İnönü'nün ifâdeleri aynen şöyle:

"Konferansın ilk müzâkere devrinde mutabık olduğumuz ve mutabık olmadığımız meseleleri birbirinden açık bir surette ayırarak, bir cetvele raptetmiştik. Biz, bu cetvelin bir tarafında, tekrar müzakere ve münakaşasına avdet edilmesine lüzum görmediğimiz, mutabık kalınmış noktalar yazdık. Hudutlar meselesinde Musul'un Türkiye ile İngiltere arasında sulhtan sonraki on iki ay içinde hallediileceğini, anlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyetine başvurulacağını kabul etmiştik. Karaağaç'ın Yunanistan'a terk edilmesinde mutabıktık."

İsmet İnönü, verdikleri notaya 28 Mart'ta cevap aldıklarına da temas ederek, "Biz 8 Mart tarihli notamızda konferansın İstanbul'da veya herhangi bir yerde 28 Nisan'da toplanmasını teklif etmiştik. Onlar, tekliflerimize bir takım itirazlarda bulunduktan sonra konferansın yine Lozan'da toplanmasını ileri sürüyorlardı. Nihayet 28 Nisan'da Lozan'a gitmek hususunda mutabık kaldık" diyor. 28 Mart'ta notamıza cevap alırken, bu esnâda iç politikada dikkat çekici değişmeler oluyordu. Bunlardan

Ali Şükrü neden öldürüldü?

birisi hiç şüphesiz. MeclisteMustafa Kemal'e sert muhalefetiyle tanınan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin esrarlı bir şekilde öldürülmesiydi. Hatta Falih Rıfkı Atay'ın belirttiğine göre muhalifler, Ali Şükrü Beyi, Mustafa Kemal'in öldürttüğünü bile ileri sürmüşlerdi.

BU MECLİS İLE ÇALIŞMAK GÜÇ

BİR başka mühim gelişme de, Meclisin yenilenmesi kararı idi. Meclisin neden yenilenmesi gerektiğini, İsmet İnönü hatıralarında şöyle anlatıyor:

"Müttefiklerin 28 Mart notasını aldığımız günlerde, iç politikada yeni bir gelişme olmuştu. 1 Nisan'da Büyük Millet Meclisinin kuruluşunu ve çalışmasını tespit eden kanunda, bu Meclis ne kadar müddet çalışır ve ne suretle yenilenir, buna ait bir hüküm yoktu. Meclis o karakterdedir ki, kanuni vaziyeti odur ki, gelmiş toplanmıştır, memleket işlerini ilanihâye görmek ve memleketi ihya etmek için bütün selâhiyetler daimi olarak elindedir. Meclis, toplanma gayesi tahakkuk edinceye kadar devam edecektir. Henüz gaye de tahakkuk etmemiştir. Buna kendisi karar verecektir. Sulh muâhedesi imzalandıktan sonra dahi, gaye tahakkuk etti mi, bu karar da Meclise aittir. Böyle bir durum. Meclis böyle bir hava içinde. Fakat, bu Meclis ile çalışmak da son derece güç. Konferansın kesilmesi sebebiyle Meclisteki müzakereleri ve Meclisin durumunu daha evvel anlattım. Bunlar ilk defa karşımıza çıkan yeni güçlükler, yeni meseleler değildi. En büyük sıkıntıyı çeken Atatürk'tü. Son günlerde Atatürk'ün idaresine karşı muhalefet şiddetlenmişti. Halbuki Atatürk birtakım reformlar yapmak istiyordu. Yeniden sulh konferansına gidilecekti. Meclisin yenilenmesi fikri esasen Atatürk'ün zihninde yer etmiş bulunuyordu. Meseleyi 120 imzalı bir takrirle Meclise intikal ettirdik. Bu takdirde gerekçe olarak deniliyordu ki: memleketin kurtarılması gayesi ile toplanan Büyük Millet Meclisi gelecek nesillerin takdirini kazanacak şekilde vazifesini yapmıştır. Şimdi sulh yapılması ile uğraşılmaktadır. Bunun için, sulhun bir an evvel tesisi için, seçimin yenilenmesine katî zaruret vardır. Düşman işgalinden kurtarılan memleket parçalarında seçim yapılarak, bütün halkı tam mânâsıyla temsil edecek yeni bir Meclisin toplanması memleketin her türlü inkişafı için faydalı olacaktır.

"Böyle bir kanun teklifi yapıldı." (A.g.e., s.2, s.106-107)

İnönü, istenen kararın alınmasının nisbeten kolay olduğunu, münakaşalardan sonra Meclisin yenilenmesi için karar verildiğini, bu seçimin yenilenmesinin Meclis ile Atatürk'ün beraber çalışması gayesine matuf olduğunu bildiriyor. Çünkü Atatürk, Meclis Başkanı

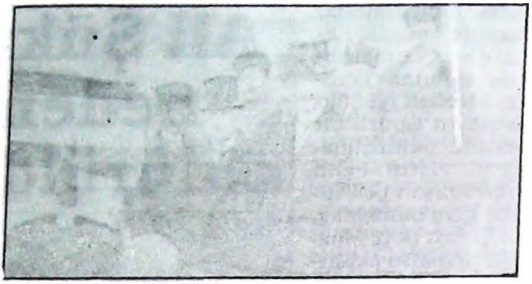
olarak istediği kararları çıkarmakta zorlanmaktaydı. Zâten ileride yapacağı inkılâplar için de Meclisin yenilenmesi ve muhalif grupların temizlenmesi gerekecekti.

İsmet İnönü, hatıralarında, Atatürk'ün muharebeler esnâsında Meclis ile beraber çalışmanın artık mümkün olmayacağı kanaatına vardığını ve ümidini kaybetmiş duruma geldiğini belirtiyor. Mustafa Kemal'in bundan evvel de, iki defa daha, bu Meclisle çalışmanın mümkün olmadığını söylediğini, bunun ise üçüncüsü olduğunu kaydediyor:

"Şimdi, üçüncü defa oluyor. Bu üçüncü safhada doğrudan doğruya Meclisin kararı ile seçimleri yenilemeye gidiyorduk. Yaratılan vaziyetin içeride büyük müşkülâtı olmayacaktı. Atatürk'ün millet nazarındaki itibarı erişilmeyecek bir noktadaydı. Esasen, hiç olmazsa, memleket şimdilik bir tehlike karşısında bulunmuyordu. Kesin bir zafer kazanılmıştı. İstenen şey, Meclisin kaldırılması, idarenin değiştirilmesi değil, seçimin yenilenmesi idi. Bunu her suretle anlatıp tatbik etmek kolaydı. İç politikada büyük bir güçlük görünmüyordu."

İnönü, Atatürk'ün yeni Meclis ile anlaşacağına, onunla memleketi sulha götüreceğine inandığını ve düşündüğü reformları veyahut idare tarzını tatbik ettirebileceğine güvendiğini söylüyor ve şu enteresan cümleyi ekliyordu: "Atatürk'ün siyasi kudreti, birtakım vesilelerle söylediğim gibi, esasen askeri kudretinden daha fazlaydı. Böyle meselelerin hakkından gelebilecek bir kudrette idi." (A.g.e., c.2, s.108,109)

Gerçekten de Mustafa Kemal, bir seri inkılâp yapmak istiyordu. Fakat önünde bir rivâyete göre içinde kendisine muhalefet eden 73 mebus bulunan Meclis vardı. Bu muhalifleri safdışı etmeden inkılâpları yapmak mümkün değildi. Öyle bir Meclis olmalıydı ki, alınacak kararlara yalnızca saygı göstermeliydi. Lozan'da yapılan anlaşmayı kabul etmeli, Musul'un elden gitmesine ses çıkarmamalıydı.

İsmet Paşa Lozan'da bazı müşavirlerle görülüyor. Bunların arasında "Hayim Naum" adlı Yahudi de bulunuyordu. Vazifesinin İngiliz emellerine hizmet etmek olduğu sonradan anlaşılacaktı.

Atatürk uysal meclis istedi

Atatürk birtakım reformlar yapmak istiyordu. Yeniden sulh konferansına gidilecekti. Meclisin yenilenmesi fikri esasen Atatürk'ün zihninde yer etmiş bulunuyordu.

GÜDÜMLÜ SEÇİM

MUSTAFA Kemal Paşanın neden Meclisi yenileme ihtiyacını hissettiğini İsmet İnönü yukardaki şekilde anlatırken, tarih araştırmacısı Mete Tunçay da şu ifâdeleri kullanıyor:

"Nihâyet, 1923 Nisan ayı başında TBMM seçimin yenilenmesi kararını almıştır. Meclisin o dönemdeki bileşimiyle, kesintiye uğramış bulunan Lozan barış görüşmelerinin sonucunda varılacak bir antlaşma tasarısını kabul etmeyeceğinden endişe duyuluyordu. Yenilenmesi isteğinin temel nedeni buydu.

Fakat burada dikkati çeken bir nokta, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu gereğince, maddeî münferide'nin ilga edilmesi gerekirken, ancak üye tam sayısının 2/3 çoğunluğuyla alınabilecek bu karar yerine basit çoğunlukla bir yeni seçim kararının alınabilmiş olmasıdır. İkinci Grup söylenildiği kadar zayıf değildir; Birinci Grup da sanılabileceği gibi türdeş ve disiplinli hareket etmemekte, bu grubun birçok üyeleri zaman zaman muhaliflerle işbirliği yapmaktadır" (Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, s.49-51)

Burada Meclisin yenilenmesi için yapılan seçimi uzun uzun anlatmak istemiyoruz. Ancak, mevzumuzu ilgilendirdiği için neticesinden bahsetmek arzusundayız.

Mete Tunçay, TBMM'nin yeni dönemi için yapılan iki dereceli seçimlerde, Mustafa Kemal Paşanın yalnız Birinci Grup üyelerinin kazanması için büyük "çaba" sarfettiğini ve seçimin "güdümlü" olduğunu, bu sebeble seçimlerin Halk Fırkasının kesin başarısıyla neticelendiğini ifâde ederek, buna rağmen, ikinci dönemin başlarında da (ilk bir buçuk yıl boyunca) bütünüyle "uysal" bir meclis meydana getirilemediğini bildiriyor ve şunları kaydediyor:

"TBMM'nin İkinci Dönemi 11 Ağustos 1923 günü açılmış iki gün sonra da Meclis Başkanlığına yine Mustafa Kemal Paşa, İkinci Başkanlığa ise Ali Fuat Paşa seçilmiştir. Aynı gün, Lozan görüşmeleri sırasında baş delege (ve Dışişleri Bakanı) İsmet Paşa ile durmadan çekişen Rauf Bey başbakanlıktan istifa etmiştir. Yeni Hükümet Başkanı Fethi Bey olmuş ve 23 Ağustos'ta Lozan Barış Anlaşması TBMM'nce onaylanmıştır. 9 Eylül'de (resmen tescili için başvurulması 11 Eylül), seçimden önce açıklandığı gibi, HF (sonradan adı CHP olan Halk Fırkası) kurulmuştur." (A.g.e. s.57)

Lozan müzakereleri yapılırken, ilk Meclis'te bulunan İkinci Gruba mensup milletvekilleri Mustafa Kemal'in sulh taraftarı olmasına şiddetle karşı çıkıyorlardı.

MUSTAFA KEMAL'İN KORKUSU

GÖRÜLDÜĞÜ gibi, Musul'un bir sene içinde İngilizlerle Türkler arasında yapılacak görüşmeler neticesinde halledilmesi meselesinin de bulunduğu ve buna benzer Birinci Mecliste İkinci Grup Milletvekillerinin istemediği, kabul etmediği bir çok hususun bulunduğu Lozan Barış Anlaşmasının metni, TBMM'nin ikinci döneminde kabul edil-

Meclis yenilendi Lozan kabul edildi

miştir. İhtimal ki, eğer Meclis yenilenmeseydi, Mustafa Kemal Meclis yenileme planını tatbik etmeseydi, muhalefetteki mebusların gücüyle Lozan Andlaşması belki de kolay kolay kabul edilmeyecekti. Çünkü Mete Tunçay'ın da belirttiği gibi, Birinci Mecliste Atatürk'e muhalefet edenlerin temsil edildiği İkinci Grubtaki mebuslar zannedildiği gibi hiç de az değildi. Ali İhsan Sabis Paşanın hatıralarının beşinci cildinde belirttiği gibi, o zaman Mecliste Birinci Grupta 110, İkinci Grupta 73, Müstakil Grupta ise 78 kişi bulunmaktaydı. İkinci Grubun mevcûdu 73'tü, ama çoğu zaman Birinci Gruptan ve müstakillerden bazı mebuslar, İkinci Grupla birleşiveriyorlardı. İşte Mustafa Kemal'i de korkutan buydu. Bu sebeble Meclisi yenilemişti. Meclis yenilendikten sonra, yapılan bir seri inkılâb ise mevzumuzun dışında olduğu için ilerde müstakillen ele almak üzere şimdilik temas etmiyoruz. TBMM 1923 Nisan'ı başlarında seçim kararı aldıktan sonra murahhas ve müşavir sayıları azaltılarak, yine İsmet İnönü başkanlığında bir heyet, ikinci defa Lozan'a gönderildi. Konferansın ikinci kısmı da 23 Nisan'da, yine Uchy'de Shatou (Uçi de Şoto) otelinde toplandı. Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te imzalandı. İsmet İnönü, bu Andlaşmayı, TBMM reisi Mustafa Kemal Paşadan aldıkları telgraf üzerine imzaladıklarını belirtmektedir. Musul ile ilgili mesele, Andlaşma metnine göre, İngilizlerin projesine uygun olarak halledilmiştir. Yani "ta'lik" edilmiştir. İşte, bu hususta İnönü şunları kaydediyor:

FALİH RIFKI ATAY— Mecliste Mustafa Kemal'e karşı sert muhalefetiyle tanınan Ali Şükrü Bey esrarlı bir şekilde öldürülmüştü. Muhalifler, Ali Şükrü Beyi Mustafa Kemal'in öldürttiğinde bile ileri sürmüşlerdi.

MUSUL TA'LİK EDİLİYOR

"IRAK hududunun tesbiti, birçok münakaşalar yapıldığı hâlde mümkün olmadı. Bu yüzden konferansı ve sulhu tehlikeye sokamazdık. Türkirak hududunun 9 ay zarfında İngiltere ile Türkiye arasında yapılacak dostça müzakerelerle halline karar kılındı. Bir defa, Lozan Muahedenâmesinin neticelenmesi üzerine, birçok memleket ile aramızda husumetin nihayet bulması ve dostluk münasebetinin kurulması sağlanmış oluyordu. Bundan sonra İngiltere ile karşı karşıya kalarak Irak hududunun tesbiti için uğraşmak, bizi hiç değilse, bir harp tehlikesinden uzak bulunduracaktı." (İsmet İnönü, Hatıralar, c.2, s.157.)

Lozan Sulh Muâhadenamesiyle, Batı Trakya'yı Yunanlılara bıraktık. Kıbrıs'ı elimizden kaçırdık. 12 adayı İtalyanlara kaptırırken; Meis Adasına kadar diğer irtili ufaklı adaları da, Yunanlılara peşkeş çektik. Antakya ve Halep Türk hudutları dışında bırakılırken, Yunan ordusunun Anadolu'da ya-

kıp yıktığı yerlerle alâkalı olarak bir kuruş tazminat alamadık. Buna benzer daha bir çok kayıplarımız oldu. Ancak bizim için mevzumuz itibariyle mühim olan Musul meselesinin bu antlaşmayla ta'lik edilmesiydi. Irak ile Türkiye arasındaki hudûdun tahdidi meselesinde, antlaşmada şu hüküm vardır:

"Türkiye ile Irak arasındaki hudud işbu Muahadenâmenin mevkii mer'iyete vaz'ından itibaren dokuz ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında sureti muslihânede tayin edilecektir. Tâyin olunan müddet zarfında iki Hükûmet arasında ihtilâf husule geldiği takdirde ihtilâf, Cemiyeti Akvam Meclisine arzolunacaktır.

"Hattı hudud ittihaz olunacak karara intizaren Türkiye ve Britanya Hükûmetleri mukadderatı kat'iyyesi bu karara muallâk olan arazinin hâli hazırında herhangi bir tebdil ikâına bâis olacak mâhiyette hiçbir harekâtı askeriyye veya sâirede bulunmamağı mütekabilen taahhüd ederler."

Meselenin Cemiyeti Akvama gitmeden evvel, İngilizlerle aramızda 9 ay zarfında halledilmesi, bizim görüşümüzdür. Antlaşmada bu da yer almıştı.

İngiliz'in dediği oluyordu

Lozan Muâhedenâmesi devletlerin tasdiki dolayısıyla 16 Ağustos'ta mer'iyete girdi.

Bu maddenin birinci fıkrasına istinâden Türkiye ve İngiltere arasında Musul Meselesinin sureti muslihânede tâyinini temin zımmında İstanbul'da 15 Mayıs 5 Haziran 1924 tarihleri arasında bir konferans daha toplanmıştır. İngilizlerin mes'eleyi Cemiyeti Akvâm'a havâle hususunda mevcut menfaatleri gereğince sırf maddenin hükmünü yerine getirmek nev'inden dâhil oldukları bu konferansta Musul'la birlikte Hakkâri vilâyetimizin bazı kazalarını dâhi istemeğe kadar varan yersiz ve mesnedsiz beyânları yüzünden hiçbir netice elde edilememiş ve bu yüzden mes'elenin, Cemiyeti Akvâma arzını zaruri kılan bir durum hâsıl olmuştu. Bugüne kadar sırf Lâtin asıllı yeni harflerle okuryazar olanlar için hiçbir kaynakta malûmat verilmemiş olan ve zamanında "Haliç Konferansı" adıyle yâdedilmiş bulunan bu konferanstan da bir nebze bahsetmek istiyoruz.

Kasımpaşa'da eski "Bahriye Nezâreti"ne âid binâda toplanıldığı için "Haliç Konferansı" namıyla yâdedilen bu konferansa İngilizlerin anlaşmak niyetiyle

gelmedikleri daha ilk görüşmelerde derhal ortaya çıkmıştı. Gerçekten bu meselenin "Cemiyeti Akvam" Meclisince halledilmesinde sayısız menfaatler bulunduğu muhakkaktı. Bu yüzdendir ki, bir taraftan "Haliç Konferansı"nda netice alınmasını imkânsızlaştıran anormal teklifler ortaya atarken, diğer taraftan da Türkiye dâhilinde Martin Dağlarındaki Marunileri silâhlandırmak gibi bir takım karışıklıklar çıkarmak yoluna gitmişlerdi.

Lozan Barış Andlaşması imzalandıktan sonra İngiltere ile Türkiye arasındaki münâsebetlerin düzelmesi bekleniyordu. Haliç Konferansından bahsetmeden evvel, bu münâsebetlerin hangi seviyede olduğunu anlamak için şu paragraflara göz gezdirelim:

"Lozan Barış Andlaşması Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin habercisi sayılabilirdi. Daha Lozan Konferansının ikinci aşamasında, İngiltere'yi Dışişleri Bakanı Lord Gürzon'un yerine İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Morace Rumbold'un temsil etmesi, İngiltere'nin tutumunun yumuşamasının bir belirtisi olarak yorumlanmış, Andlaşma'nın imzalanması da, Türkiye'de Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişmesi için uygun bir ortam yaratmıştı. İstanbul'dan İngiliz Dışişlerine gönderilen 25 Temmuz 1923 tarihli bir raporda, 1908 II. Meşrutiyeti'nin ilânının yıldönümünün, Kurban Bayramının ve Lozan'ın arka arkaya rastlamasının İstanbul'da büyük sevinç havası yarattığı belirtildikten sonra, Türkiye'de artık kalkınma için dışarıdan ve özellikle de İngiltere'den yardım alınması gerektiğine inanıldığı bildiriliyordu. Raporda, 'Bu yardımı kabul etmenin, İngiltere'ye Doğu'da çeşitli üstünlük sağlayacağı' da belirtiliyordu.

"Türk-İngiliz ilişkileri bu uygun ortama rağmen, Lozan'dan sonra hemen normale dönememiştir." (Türk-İngiliz İlişkileri, s. 289)

Şimdi gelelim Türk-İngiliz ikili görüşmelerine. İsterseniz bir araştırmacının bu hususta ki görüşleri ile mevzûya girelim:

"İngilizler Lozan Andlaşması'nı gecikme ile Nisan 1924'te onaylayabildiler. Andlaşmanın öngördüğü Türk-İngiliz ikili müzâkereleri de bundan sonra başlayabildi. İstanbul'da başlayan bu müzâkerelerde Türk heyetine Fethi Okyar, İngiliz heyetine ise Sir Percy Cox başkanlık ediyordu. Daha ilk temaslardan anlaşıldı ki iki heyetin karşılıklı görüşleri arasında uyuşturulması, uzlaştırılması fevkalâde zor büyük ayrılıklar vardır. Fethi Bey Musul vilâyeti halkının üçte ikisini eski Osmanlı teb'ası Müslüman Türk ve Kürtlerin oluşturduğunu belirtiyor, bu yönde bilgiler, belgeler ve kanıtlar ileri sürüyordu ve değerlendirmeler yapıyordu.

PEŞİN KARAR SAHİBİ OLANLAR

İNGİLİZ Heyeti Başkanı Sir Percy Cox ise kendi bakımından çeşitli tarihi, ekonomik, askeri ve irki argümanlar ifâde ediyor ve 'Musul'u Türklere bırakmak, onları Bağdat'a 60 mil kadar yaklaştırmak olur. Buna müsaade etmek ise deliliktir' diye düşünüyordu. Birbirine bu kadar zıt fikir ve görüşler içinde İstanbul'da başlatılan musul müzâkereleri, kısa süre içerisinde çıkmaza girdi." (Oğuz Gökmen, 3 Aralık 1986, Hürriyet.)

İki taraf da kendi görüşlerinde ısrar ettiği için, 1924 yılı Mayıs'ında müzakerelere bir müddet ara verilmiyordu. Daha doğrusu bu konferansta üç içtimâ yapılmıştı. 19 Mayıs 1924 Pazartesi başlayan birinci içtimâda, Fethi Beyden sonra söz alan İngiliz Başmurahhası, kendilerine gösterilen samimî misafirperverliğe teşekkür ettikten sonra bu mesele hakkında bir anlaşma hâsıl olabileceği hususundaki temennilerini izhâr etti. Anlaşma olmadığı takdirde meselenin Cemiyeti Akvâm'a gideceğini, fakat bu suretle hallinin İngiltere için tabiatıyle şâyânı tercih olmadığını söylüyordu. Halbuki biraz sonra ortaya atacağı aşırı teklifleriyle, bilâkis anlaşmak niyetinde olmadığını ve bu işin Cemiyeti Akvama havalesini temin için peşin bir karar sahibi bulunduğunu da gösterecektir.

YENİ VE AŞIRI BİR TEKLİF

21 MAYIS 1924 Çarşamba günü Haliç Konferansının ikinci içtimâsına başlayan heyetler, noktai nazarlarını daha ziyâde muhtıra teatîleri suretiyle izâh ettiler. Öğleden evvel Fethi Bey, Musul'un, eski Osmanlı idâresi zamanındaki vilâyet hudutları nazarı itibare alınmak suretiyle Türkiye'ye devri gerektiğine dâir iddiâ ve talebini ileri sürmüş, buna mukabil Percy Cox, İngiliz noktai nazarını aksettiren bir muhtırayla Musul şehri de dâhil olduğu halde Fırat Nehrinin iki sahilini de talep etmiştir. Buna yine bir muhtıra ile cevap veren Fethi Bey, Türk Heyetinin noktai nazarının çeşitli sebepler muvacehesinde kabul edilmesi lâzım geldiğini şifâhî olarak izah etmiş, buna karşı İngiliz Başmurahhasının hazırlanmak suretiyle ancak Cumartesi günü cevap verebileceğini söylemesi üzerine müzakere o güne bırakılmıştır.

Haliç Konferansının üçüncü içtimâı 24 Mayıs 1924 tarihinde öğleden sonra yapılmıştı. Bu içtimâda Fethi Beyin evvelce Musul vilâyetinin bize bırakılması lâzım geldiğine dâir serdettiği mukni delillere cevap vermesi gereken İngiliz Başmurahhası, Musul şöyle dursun, Hakkâri vilâyetimize bağlı olup o anda tamamen idâremiz altında bulunan "Beytüşşebâb", "Çölemerik" ve "Ravandiz" kasabalarını talep edecek kadar ileri gitmişti. Halbuki Konferans yalnız Musul vilâyetinin kime âit olacağını tâyin için toplanmış bulunuyordu. Bu durum İngilizlerin İstanbul'a anlaşmak için gelmediklerinin açık bir delili idi.

Fethi Bey, İngiliz Başmurahhasının noktai nazarını teyid için ibraz eylediği haritada gösterilen yeni hududu kabul etmemize imkân olmadığını, mütekabil olarak Türk Hükûmetinin de kendilerine Türkiye'nin noktai nazarına göre çizilmiş bir haritayı tevdi edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Percy Cox, yeniden müzakereye başlayabilmek için vaadedilen haritayı beklediğini söylediğinden celseye nihâyet verilmiştir. Fakat İngilizlerin sırf anlaşmayı imkânsız kılmak için ortaya attıkları bu yeni ve aşırı teklif üzerine, Konferans yeni bir müzakere günü tâyin etmeksizin nihâyete ermişti.

TBMM'nin ikinci devresinde Başkan Mustafa Kemal, İkinci Başkan da Ali Fuat Paşa olmuştu.

Bu suretle birkaç gün ne olacağı belli olmadan geçtikten sonra, İngiliz Heyeti Murahhasasına bir ziyâfet veriliyordu. Bununla beraber ziyâfette de hiçbir fikir

ALİ İHSAN PAŞA— Tebriz'de arkadaşlarıyla beraber çektirdiği bir hatıra fotoğrafında görülen Ali İhsan Paşa, hatıralarında Birinci Meclis'te Birinci Grupta 110, İkinci Grupta 73 kişi bulunduğunu, müstakillerle ise 78 kişi olduğunu belirtiyordu.

İngilizler işi yokuşa sürdüler

teâtüsünde bulunulmadı. Şurası kesindi ki, İngilizler bu taktiklerle Türk Hükümeti ve onun murahhaslarının nabzını yoklamak ve zaman kazanmak maksatlarını takip ediyorlardı. Bu yüzden de, Musul'u garantiye almak için Hakkâri vilâyetimizin bazı kısımlarını da talep ediyor ve bu talebin karşılaşacağı aksülâmeli dikkatle takip ediyorlardı.

BİR TAKTİK YAPILAMAZ MIYDI?

BU SİYÂSET karşısında birşeyler yapılamaz mıydı? Elbette yapılabilirdi. Meselâ Musul'u garantiye almak için Bağdat vilâyetini talep etmek mümkündü. Ama bu taktik nedense bizden kimsenin aklına gelmemişti. Üstelik böyle müzâkerelerle geçen zaman esnasında İngilizlere karşı kullanılabilecek bazı kozların da mevcut olduğu muhakkaktı. İngilizlerin Irak Hükümetine karşı teklif ettikleri andlaşma metni, henüz Irak Parlamentosunca tasdik edilmemiş bulunduğu gibi bu tasdikten imtinâ mânâsına gelen bâzı alâmetler de zuhur etmeye başlamıştı. Ayrıca Irak dâhilinde İngilizlere karşı bâzı isyanlar da vâki olmaktaydı. Irak'ı ellerine geçirdikleri günden beri her yerde tatbik edegeldikleri istismarcı hareketlerine karşı mahallî şeyhlerden mukavemet gösterenler de mevcuttu.

BİR FIRSAT DAHA KAÇTI

BU ESNÂDA, Musul'u tekrar askeri yönden ele geçirmek için elimize altın değerinde fırsatlar da geçmiyor değildi. Nasturî ayaklanmasının bastırılması esnâsında böyle bir fırsat da elimize geçmişti. Ama bazı ihmallerden dolayı yeterince değerlendiremedik. Bu fırsatı nasıl kaçırdığımızı ve ihmalin sorumlusunun kim olduğunu anlayabilmek için Nasturî isyanından bahsetmemiz gerekecek:

"Nasturîlerin ilk isyanı Cihan Harbinde olur. 1915 Mayıs'ında Patrik Mir Şimûn, Rus kumandanı ile buluşur. İsyan hazırlıkları başlar. 1917'de Rus Devriminden sonra Ruslar çekilirken, Nasturîleri takviye ederek, silâh ve cephânelerini onlara teslim edecek ve Osmanlı cephesinin çökmemesi için tedbir alacaklardır. Mütareke ile Nastûrîleri İngilizler sahiplenir. Onları İran'dan Irak'a naklederek, Bakuba Kampına yerleştirirler. Türklere karşı savaştıkları takdirde Musul'un İmadiye bölgesini kendilerine vereceklerini söylerler. Nasturî komutanı 1920'lerde Güneydoğuya kanlı taarruzlarda bulunur.

"7 Ağustos'ta (1924) Hakkâri valisinin Hangedığı civarında esir alan Nastûrîler, beraberlerinde bazı erleri ve jandarma kumandanını şehit ederler. Böy-

lelikle isyan başlamış olur. Hakkâri valisinin daha sonraki beyanatları bize kaçırılma işlemi sırasında üniformalı İngiliz askerlerinin varlığını kanıtlamaktadır. Bakanlar Kurulu 14 Ağustos'ta toplanır ve isyanın bastırılması görevini 7'inci Kolordu Komutanlığına verir. İlginç olan, isyanı bastırmakla görevlendirilen Cafer Tayyar Paşanın bu vesile ile Musul'a ileri bir harekâtta bulunmayı göze almasıdır." (M. Kemal Öke. Musul-Kerkük Dosyası, 17 Kasım 1986. Tercüman.)

Nasturi İsyanını biraz daha geniş bir şekilde anlatan Mete Tunçay ise, Cafer Tayyar Paşanın başlattığı askeri faaliyetin iki haftada (12-28 Eylül 1924 tarihleri arasında) tamamlandığını belirtmektedir. (Ferti Yönetiminin Kurulması, s. 111-112)

Mete Tunçay, aynı kitabının 112'inci sayfasının altına düştüğü notta, şu ifâdeleri kullanıyor: "Cafer Tayyar Paşanın Nasturileri izleme bahanesiyle Musul'a sarkmayı önerdiği, bunu başaramazsa, yetkisiz olarak hareket ettiği ileri sürülerek cezalandırılabileceğini söylediği, fakat Mustafa Kemal'in böyle bir maceracılığa razı olmadığı bilinmektedir."

Acaba, Tayyar Paşanın bu isteği maceraperestlik miydi?

Doğuda çıkartılan Nasturî isyanının bastırılması, gerçekten de bize Musul'u almak için ele geçmez büyük bir fırsat vermişti. Peki neden bu fırsatı değerlendiremedik?

İsterseniz, bu hâdiseyi Feridun Kandemir'in "Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay" isimli kitabından takip edelim:

"İkinci devrede Edirne mebusu olan Cafer Tayyar Paşa, Meclise gelip de teşrîî vazifesine henüz başladığı günlerde, cephelerin lağvı ve kolordu teşkilâtı yapılmasına karar verildiği için, onu da Diyarbakır'a kolordu kumandanı olarak göndermek isteyen Mustafa Kemal Paşa, yanına devletle, pek ehemmiyetli olan Musul meselesinin hâlâ muallâkta olduğunu, ne suretle halledileceğinin de henüz malûm olmadığı için Diyarbakır'a fazla kuvvet toplamak mecburiyeti duyduğunu anlatarak, bu kuvvetin başına itimat ettiğimiz kıymetli bir arkadaşın gitmesini istiyoruz. Bu sebeple Fevzi Paşa (Mareşal) ile de mutabık kalarak, zâtî âlînizi intihap ettim, kabul ederseniz, memnun olurum' diyor.

"Cafer Tayyar Paşa, milletvekilliğinin bakî kalıp kalmayacağı sorusu üzerine, Mustafa Kemal Paşa'dan, 'Evet, zaten kanunu kaldırmayacağız. Diğer kumandanlar gibi milletvekilliğiniz bakî kalacaktır' cevabını alınca, 'O hâlde, muvakkat bir zaman için Diyarbakır'a gitmeyi memnuniyetle kabul ederim' diyerek şu teklifte bulunuyor:

"Ancak bilirsiniz ki, İngilizler Musul vilâyetini mütârekeden sonra bir olup bitti ile, işgal ettiler. Aynı hareketi ben de yapabilirim. Eğer bu hareketim, Hükûmetin politikasına uygun çıkarsa, Musul vilâyeti kazanılmış olur ve dâvâ halledilmiş olur, aksi hâlde tarihî mesuliyet benim üzerime yüklenir. Siz de Ku-

SİR PERCY COX— İngiliz ikili müzakerelerinde İngiliz heyetine başkanlık ediyordu. Görüşmelerde, Musul'u garanti edebilmek için Hakkâri'ye bağlı bazı yerleri bile isteme cüretini göstermişti.

Hakkâri'yi istediler

mandan hükümetin istediğini aykırı olarak bu hareketi yapmıştır. Kendisini Divanı Harbe verdik. Mesul edeceğiz dersiniz ve işi yine politika yolu ile halledersiniz.'

İTİMADINIZA TEŞEKKÜR EDERİM

MUSTAFA Kemal Paşa, bu teklif karşısında, hiç tereddüt etmeden şu cevabı veriyor:

"'Zâten sizi, bu işi bu tarzda yapabileceğinizi düşünerek intihab ettim. Rast gele bir kumandanın başarabileceği bir iş değildir. Bu hususta sizden eminim.'

"Cafer Tayyar Paşa, bu cevap üzerine: 'İtimadınıza teşekkür ederim. İnşallah muvaffak olacağız. Yalnız herhangi bir sakatlığa meydan vermemek için, siyasî duruma göre, bana hareket zamanını tayin edecek bir işâret kâfi Paşam' diyor ve bu suretle tam bir mutabakat ile Mustafa Kemal Paşadan ayrılarak bir kaç gün sonra Diyarbakır'a gidiyor.

"Cafer Tayyar Paşa bunları anlattıktan sonra derdi ki:

"Diyarbakır'a gidişimden bir müddet sonra hiç hesapta olmayan bir Nasturî meselesi patlak verdi. Van'ın güneyinden Siirt vilâyetinin doğusunda ve Mardin vilâyetinin kuzeyinden ve doğusundan Irak ve Musul'daki İngilizlerin tahrikiyle aralarında devlet memuru sokmak istemeyecek derecede başlarına buyruk hareket ederlerken, günün birinde iki jandarmanın vurulması ile, iş büyümüş ve bütün o bölge İngilizlerin gizlice verdikleri silâhlarla ayaklanmıştı. Bunun üzerine temizlik harekâtına başlayıp kısa bir zamanda Nasturilerin kâmilen hakkından gelmeğe ve o bölgeyi İngilizlerin tesirinden kurtarıp, nüfuzumuz altına almağa muvaffak olmuştum. İşte bu harekât esnasında bana Ankara'dan en ufak bir işâret verilmiş olsaydı, Musul vilâyetini bir hafta, nihayet on gün içinde kâmilen işgal edebilirdim.'" (A.g.e. s. 121-122)

FETHİ OKYAR— Türk-İngiliz ikili müzakerelerinde Türk heyetine başkanlık ediyordu.

Bir fırsat daha kaçıyordu

MUSTAFA KEMAL NEDEN EMİR VERMEDİ?

CAFER Tayyar Paşa'nın Rauf Orbay'a anlattığına göre eğer Mustafa Kemal'den en küçük bir işaret gelseydi, Musul'u almamız işten bile değildi. Burada Mustafa Kemal'in hangi gerekçelerle Tayyar Paşaya Musul'u alması yolunda bir işaret vermediğini tam olarak bilemiyoruz. Ama yapılan hareket, Mustafa Kemal'in başından beri Musul meselesi için "harbe girmekten korkmak" şeklindeki tavırlarıyla paralellik arzediyor.

Raif Karadağ ise, Cafer Tayyar Paşadan bizzat dinlediklerini naklederken, Paşa'nın emrindeki birliklerin, isyanı bastırırken bir ânda Musul'a da indiğini belirtiyor. Ancak, Raif Karadağ, bir çok kaynakta Nasturi isyanının 1924'de

çıktığı belirtilirken, o bunu 1927 olarak gösteriyor. Tarihin doğru veya yanlışlığını nazarı itibara almazsak, bu hususta anlattıkları hem farklı hem de dikkat çekici:

"Yeni devletin güney hudutları civarında, 1927 yılında çıkan bir Nasturi isyanı, o bölgede geniş bir harekâtı lüzümlu kılmıştı. İsyanı bastırmak maksadı ile Ordu Kumandanı Cevad Çobanlı'nın emrindeki Yedinci Kolordu, Diyarbakır'daki birliklerle de takviye edilerek, hemen hemen tam mevcutlu bir ordu hâline getirildi. Bu kuvvet, Yedinci Kolordu Kumandanı General Cafer Tayyar Eğilmez'in emrine verildi. Bu harekât Musul'a bir emri vâki için mükemmel bir fırsat vermişti. Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Çakmak ve Cafer Tayyar Paşa arasında bu emri vâkii gerçekleştirecek müzakereler yapıldı ve tam bir mutabakata da varıldı. Yedinci Kolordu, Nasturî harekâtını büyük bir sür'atle tamamladı. Cafer Tayyar Eğilmez Paşanın kumandasındaki birlikler bir anda Musul'a inivердi.

CAFER TAYYAR PAŞA— Doğuda çıkan Nasturi ayaklanmasını bastırmak için vazifelendirilmişti. Musul'a ileri bir harekette bulunmayı bile göze almıştı.

PAŞA ŞOKE OLDU

1927 YILINDA cereyan eden bu işgal üzerine İngilizler derhal harekete geçtiler. İngiltere şiddetli bir aksülâmel göstermişti. İngiltere, Ankara'ya, Musul'un derhal tahliye edilmesi hususunda sert bir nota verdi.

"İngiltere'nin bu notasını diğerleri takip etti ve bir ana geldi ki, Ankara Musul'u tahliyeye karar verdi. Bu karar, Kolordu Kumandanı sıfatı ile Cafer Tayyar Paşaya bildirildiği vakit o adetâ şaşırdı, şoke oldu. (Rahmetli Paşa'nın bizzat ağzından dinlediklerim.) O, hiç Musul'dan çıkmak istemiyor, Ankara'ya gönderdiği cevabî telgraflarında, İngiltere'nin beynelmilel siyâsette karşı karşıya kaldığı meselelerden dolayı içinde bulunduğu müşkülâtı bildiriyor, İngiliz notalarının 'blöf' olduğunu tekrarlayıp, duruyordu.

Cafer Tayyar Paşa, Mustafa Kemal'e, "İngilizler Musul vilâyetini mütârekeden sonra bir olup bitti ile, işgal ettiler, aynı hareketi ben de yapabilirim" diyordu.

"Cafer Tayyar Paşa iddialarında haklı idi. İngilizler hakikaten blöf yapıyorlardı. Ve yalnız Musul için yeni bir harbi göze alabilecekleri de çok şüpheli idi.

"Gazi Mustafa Kemal Paşa, telgrafla anlaşmanın müşkülâtını anlayınca, Cafer Tayyar Paşayı Ankara'ya çağırmıştı. Hükûmet Merkezince yapılan uzun müzakerelerden sonra Musul'daki Türk Ordusunun geri çekilmesine karar verilmişti. Fakat çekilme kararı öyle kolay olmamıştı. Cafer Tayyar Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında çok ciddî münakaşalar olmuştu. Cafer Tayyar Paşa, Musul'un Türk olduğunda ısrar ediyor ve tahliye yoluna gitmek istemiyordu. Genç Türk devletinin mukadderatını elinde tutan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa ise, yeni devletin İngiltere ile arasının açılmaması ve

yeni bâdirelere sürüklenmemesi için Paşayı tahliye hususunda tazyik ediyordu. İşte böyle çekişmeli müzakekereler sonunda tahliye karar veriliyor ve Cafer Tayyar Paşa Yedinci Kolordu Kumandanlığından alınıyordu. Böylece de geri çekilme ancak tahakkuk ettirebiliyordu.

"Siyasi şartların böyle bir tahliyeyi icabettirip ettiremediğinin münakaşasına girecek değiliz. Yalnız bu emri vâkiden faydalanabilmemiz için, bir çok siyasi hadiselerin de lehimize devam ettiğini biliyoruz. Bunlardan birisi, Cenova ve Lâhey konferanslarının dolayısı ile aralan açık olan Rusya-Amerika beraberliğine karşı, İngiltere'nin başının dertte oluşudur. İngiltere, o tarihlerde henüz resmen üzerine oturamadığı Musul için Bakû petrol ihtilâfı muvacehesinde bir harbi göze alamayacak kadar meşguldü. Ayrıca, Rus-Amerikan beraberliğinden başka, İngiltere'nin Fransa, Belçika ve İtalya ile de arası açıktı. Ve petrol yüzünden de daimi bir çekişme halinde bulunuyordu." (Petrol Fırtınası, Raif Karadağ s. 240-242)

CEVAD ÇOBANLI— Ordu Kumandanı Cevad Çobanlı'nın emrindeki Yedinci Kolordu, Diyarbakır'daki birliklerle de takviye edilerek hemen hemen tam mevcutlu bir ordu hâline getirildi.

Atatürk neden emir vermedi?

Gerek Rauf Orbay'ın Feridun Kandemir'e söyledikleri, gerekse Raif Karadağ'ın Cafer Tayyar Paşa'nın bizzat ağzından dinlediği hâdiseler, birbirinden farklı gibi görünse de aslında birbirini tamamlayıcı bir mahiyet taşımaktadır. Hem de bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır. O da Musul'u ele geçirme fırsatını şu veya bu şekilde kaçırtmışlar. Mustafa Kemal, sulh masasında Musul'u alma taraftarı idi de, bu gerçekleşti mi sanki? Hâdiselerin gelişmesine baktığımız zaman, sulhun hiç de o istikâmette gelişmediğini görüyoruz. Bütün bu elden kaçırılan fırsatlar, o zamanda başta Mustafa Kemal olmak üzere idarecilerimizin büyük ihmallerini hatıra getiriyor. Veya İngilizlere gizli olarak bazı anlaşmaların olup olmadığı, bazı tâvizlerin verilip verilmediği hususunda akıllarda şüphe bulutlarının dolaşmasına sebep oluyor.

Başımızdaki idareciler ve o zamanlar hükmü geçenler isteseydi, meydana gelen çeşitli fırsatlardan faydalanarak Musul'u ele geçirmemiz işten bile değildi. Rauf Orbay, elden kaçırılan bu fırsatlardan bir başkasına da şu şekilde işâret ediyor:

"Lozan'dan sonra, Londra'ya Büyük Elçi giden Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) orada başvekil ve hariciye nazırı Mc Donald'a bir vesile ile, henüz muhâlefet partisi başkanı iken İstanbul'u ziyâretinde verdiği bir mülâkatta 'İş başına gelince Musul meselesini behemehal halledeceğiz' demiş olduğu hatırlatılınca, Mc Donald'ın da, 'Evet, öyle bir vaitte bulundum, ama şimdi kendimi hariciye makinesine kaptırdım, kurtaramıyorum' diye şakalaştığı günlerden bir müddet sonra, mevsuk bir kaynaktan aldığım bir habere göre, İngiltere'nin meşhur petrolcülerinden Lord Invertoft, Büyük Elçiliğimize giderek, Yusuf Kemal Bey'e, şu teklifte bulunmuş: Musul meselesi, biz İngilizler için petrol meselesidir. Petrol işini aramızda halledersek Musul vilâyetini size bırakmanın çâresini buluruz.'

"İngiliz petrol kralının bu teklifini, Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekâletine

bildirmiştir. Fakat o sırada Hariciye Vekili olan İsmet Paşa'dan cevap alamamışlardır. Bundan sonra, galiba İngiliz petrolcüleri İstanbul'a gelerek, bu sefer doğrudan doğruya İsmet Paşa ile görüşmek istemişler, yine bir netice alamamışlar. Sonra, bir teşebbüs daha olmuş, bu defa da, araya bir takımlarının girmesiyle iş büs bütün neticesiz kalmış...

"Kısaca, petrol konusunda menfaatlarını sağlamak süretiyle, İngilizlerle bir anlaşmaya varılarak Musul'u kurtarmak hususunda bazı fırsatların kaçırılmış olup olmadığı artık tarihin bileceği işitir." (Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay, s.122,123)

ANLAŞMA SAĞLANAMIYOR

MUSUL meselesi, ele geçirilen bir takım fırsatlarla beraber, Haliç Konferansında da yapılan bir seri hatalar ve gaflar yüzünden halledilmeyince, mesele Cemiyeti Akvam'a kadar gitti. İstersenız, Cemiyeti Akvam'a gelmeden önceki son durumu kısaca hülâsa edelim:

"Haliç Konferansı İngilizlerin yukarıda izah edilen kabulü imkânsız teklifleri yüzünden bir çıkmaza girdi. Müzakereler on gün kadar inkıtaa uğradı. Bu sırada Fethi Bey, yeni İngiliz tekliflerini Ankara'ya bildirmişti. Oradan gelecek cevap beklenmekteydi. İngilizler tarafından Fethi Beye son bir mektup daha gönderilerek bunda, Tarafeynin teklifâtı, mes'elenin Cemiyeti Akvâm'a havalesini zaruri kılmakta olduğunu, İngiliz Hey'eti Murahhasası beyân eder ve tarafınızdan aynı surette telakki edilirse cevap itâsıyla zabıtnâmelerin imzası için son bir celse akdini rica ederim' denilmekteydi. Bunun üzerine Ankara'da Hey'eti Vekile, M. Kemal Paşanın riyâseti altında durumu uzun uzadıya müzakere ederek Murahhas Hey'etimize yeni bir talimât gönderdi. Bu talimât 'Haliç Konferansı'nın 'son içtimâ'ı olarak cereyan eden 5 Haziran 1924 perşembe günü celsesinde İngilizlere tebliğ edildi. Fakat cereyan eden çetin münakaşalar sonunda her iki tarafın da kendi noktai nazarlarında ısrar etmeleri üzerine anlaşma temin edilemeyerek müzakerelere son verildi.

"Musul Mes'elesi için 1925 yılında çıkarılmış Türk Kırmızı Kitabı'nda da yer alan haritaya bir göz atanlar, İngilizlerin Irak'ın kuzey hududlarını bu meseleye âit müzakerelerin her safhasında biraz daha yukarıya çıkarmak suretiyle genişlettiklerini kolayca görürler. Gerçekten Ancyclopedia Britanica'nın 1910 yılında basılan onbirinci tabında Irak'ın kuzey hududları nihayet Bağdat'ın 6070 kilometre kuzeyden geçirilmişken, Mondros Mütarekenâmesinden sonra bunu 300 kilometreye çıkarmışlardır. Garibi şu ki, Lord Gürzon Lozan Konferansında 100 kilometre daha kuzeyden geçirmiş ve teklifini bu suretle yapmıştı. Haliç Konferansında ise Percy Cox ondan da baskın çıkarak bu 400 kilometre ile de iktifa etmeyip 100 kilometre daha ilâvesiyle Irak'ın kuzey hududlarını Bağdat'dan 500 kilometre daha yukarı vardırmıştı. Bu da, İngilizlerin anlaşmak niyetinde olmadıklarını ve aldıkları her tâvizle şımararak taleplerini daha da aşırılaştırdıklarını gösteren tipik bir misâlidir. Gerçekten İngilizler bu mes'eleye aid müzakerelerin her safhâsında ummadıkları tâvizlere nâil olunca, meseleyi gitgide daha da çıkmaza sokmuşlardır." (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s. 122-124)

★Cafer Tayyar Paşa'nın birlikleri Musul'a inmişlerdi. Ancak İngilizlerin verdiği notadan korkan idareciler, Musul'un hemen tahliyesini istediler. Paşa şoke oldu.

İNGİLTERE'NİN TEPKİSİ

İSTANBUL'DA Musul meselesi, resmî tarifi ile Türk-Irak sınırlarının tesbiti müzâkereleri kesilmiş ve konferansın dağıtılmış olduğu

günlerde, Lozan Barış Andlaşması da resmen meriyete girmiş oluyordu.

Böyle olunca artık yapılacak tek iş, Lozan Andlaşmasında esas alınmış olduğu şekilde, mevzuu Cemiyeti Akvam Konseyi önüne götürmekti. Türkiye, Cemiyeti Akvam'a dahil değildi. İngiltere başından beri istediği gibi meseleyi, hine neticelendirmesine destekte bulunacağı belirtiliyordu. Lozan'da Türk heyetinin, Turkish Petroleum Şirketine Osmanlı Hükümetince verilmesi söz konusu olan imtiyazı tanımaması, İngiltere'nin tepkisine yol açmıştı. Türk Hükümeti söz konusu imtiyaz hakkında Turkish Petroleum Şirketinin menfaatlerini

İhmal mi, kasıt mı?

Cemiyeti Akvam'a götürmeyi Türkiye'ye teklif etti. Türk hükümeti ise, 4 Ağustos 1924'de Londra Maslahatgüzârlığına yolladığı talimatta, İngilizlerle Musul meselesi hakkında Milletler Cemiyetine gitmeden önce bir görüşme daha açmak düşüncesinde olduğunu bildirdi. Petrol mevzûunun İngiliz menfaatlerine olabildiğince uygun bir şekilde halledilmesinin, Musul meselesini Türkiye'nin lehdikkate aldığı takdirde, bunun, İngiltere Hükümeti üzerinde Musul meselesinde Türkiye lehine bir tesir yapıp yapmayacağının, şirketle gizli bir temasla öğrenilmesini de Lonra Maslahatgüzârlığından istemiştir.

Fakat bu mevzûdaki gayretler netice vermedi. Turkish Petroleum Şirketi, daha 25 Temmuz 1923'de İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir yazıyla,

Musul vilâyetinin petrol ve bilumum Kürt bölgesinin Türklere bırakılmasının, Irak'ın menfaatlerine uygun düşmediğini bildirmişti.

KARŞILIKLI MUHTIRALAR

İNGİLTERE, 6 Ağustos'ta Cemiyeti Akvam'a müracaat ederek mevzûun gündeme alınmasını istemiş; Türkiye de bunu prensip olarak kabul etmişti. Lozan Barış Andlaşması, ikili görüşmelerin başarısızlığı hâlinde meselenin Cemiyeti Akvam'a götürülmesini esas almıştı. Bilindiği gibi Türkiye Cemiyeti Akvam'a üye değildi. Peki, oradaki toplantılara ve görüşmelere nasıl katılacaktı? Bunu anlamak için şu satırlara göz gezdirelim:

"Türkiye Cemiyeti Akvam üyesi değildi. Bu sakınca da Cemiyeti Akvam'ı oluşturan paktın 17'inci maddesinden faydalanılarak bertaraf edildi. Bu maddeye göre, Türkiye meselenin Cemiyeti Akvam'da görüşülmesi sırasında, Konsey'de bir heyet bulundurabilecekti." (3 Aralık 1986, Hürriyet, Oğuz Gökmen)

YUSUF KEMAL TENGİRŞENK— İngiltere petrol kralı Lord Inverforth, kendisine "Petrol işini aramızda halledersek, Musul vilâyetini size bırakmanın çâresini bulurur" demişti.

6 Ağustos 1924'te İngiltere, Cemiyeti Akvam'a müracaat ederek, Musul meselesinin Konseyin gündemine alınmasını istedi. Verdikleri muhtırada Lozan'daki iddialarını tekrarladılar. İki hafta sonra Türkiye cevabî muhtırasını verdi. Meselenin Lozan'dan bir farkı, İngilizlerin mevzuu Irak'ın kuzey sınırını tesbit şekline çevirip neticeye daha başından tesir etmeye çalışmalarıdır.

Buna karşılık Türkiye, bölge halkının kendi geleceğini tayinde en tesirli metod olacağına inandığı "plebisit"te ısrar etmekteydi.

Cemiyeti Akvam'ın 20 Eylül 1924'de başlayan toplantısında İngiliz görüşünü İngiliz temsilcisi, Adalet Bakanı Lord Parmoor açıkladı. Lord Parmoor, meselenin Musul'un geleceği meselesi değil, Türk-Irak sınırının tesbiti olduğunu ileri sürdü. Musulun çoktan beri Irak'ın parçası olduğunu, bu meselenin halledildiğini, şimdi sınırını çizmek gerektiğini söyledi. İngiliz temsilcisi bir nevi referandum olan plebisite müracaat edilmesini de reddederek şöyle dedi: "Sınır meselesi hiçbir zaman halledilemez. Bu askerî bir meseledir. Önce meselenin vasfı hakkında bir karar alınmalıdır. Taraflardan teşekkül eden bir komisyon kurulmalı ve meseleyi görüşüp bu mevzûda karar almalıdır."

Böyle bir teklif meselenin uzaması demekti. Peki Türkler, kendi görüşleri olarak neler ileri sürmüşlerdi? Türk Heyetinin Başkanı Fethi Bey, Cenevre'ye giderken, 10 Eylül'de Tan gazetesine verdiği beyanatta, Türkiye'nin görüşlerini tekrarlayarak, Türkiye'nin bütün eski Musul Vilâyetini isteyeceğini ve plebisite müracaat edilmesinde ısrar edeceğini bildiriyordu.

Fethi Bey, Cemiyeti Akvam'da yaptığı konuşmada, Musul meselesinin sınır meselesi, sınır meselesinin de Musul meselesi olduğunu kaydederek, "Mesele şudur: Sınır Musul'un kuzeyinden mi, güneyinden mi çekilecektir?" diyordu. Fethi Bey, Musul'a gönderilecek bir komisyonun, halkın duygularını hakkıyla tespit edemeyeceğini, en iyi çârenin plebisit olduğunu anlatıyordu. Benzer birçok meselede de böyle yapıldığını söyleyen Fethi Bey, Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu, tarihî, siyasî ve stratejik sebeblere bağlayarak ve yabancı kaynakları da zikrederek müdafaa etti.

Fethi Bey, bir plebisit yapılmasında ne kadar ısrar ederse etsin, bunu karşı tarafa kabul ettiremeyecekti.

Başmurahhas olarak TBMM Reisi Fethi Okyar Beyin, askeri murahhas olarak kurmay yarbay İshak Avni Beyin, müşavir olarak Hariciye Vekâleti Hukuk Müşâviri Münir Beyle Umuru Siyâsiye Umum Müdürü Salih Beylerin, hazırlamış olduğu rapor ele alındı. Bunda alâkadarlarca tavzihi gerekli noktalar bulunduğu, Lozan müzakerelerinden tasrih olunduğu üzere İngilterenin Cemiyeti Akvâm Meclisinin kararını peşinen kabul etmiş olmasına mukabil,

Israr ettik, hüsran oldu

İNÖNÜ— İngiliz petrol krallının "Musul'u size bırakmanın çaresine bakalım" sözü kendisine iletildiğinde, buna bigâne kaldı, hiç bir cevap vermedi.

kâtip olarak da Hüseyin Avni Bey ile Suat Tevfik Beylerin kaldığı Cemiyeti Akvam görüşmelerinde de ne hikmetse, bizim ileri sürdüğümüz fikirler değil de, İngilizlerin ileri sürdükleri görüşler kabul gördü.

Bu kabulün nasıl olduğuna bir bakalım:

"Cemiyeti Akvam Meclisi 27 Eylül 1924 tarihinde Musul meselesini görüşmek için tekrar toplandı. İlk olarak kâtibi umuminin bu mes'ele hakkında Türkiye'nin bu hususta ki karar ve niyetini beyan etmemiş bulunduğu ifâde olunuyordu. Ayrıca Cemiyeti Akvam'ın iki tarafın teklifleriyle bağlı olmayarak âdilâne göreceği herhangi bir başka hal tarzını tesbih edebilmek hususunda da serbest olması isteniyordu.

"Fethi Bey meseleyi İngiliz murahhasının anladığı tarzda anlamadığını, Türkiye için Cemiyeti Akvam'ın hakemliğine müracaatın Musul üzerindeki hâkimiyet hakkından feragat mânâsına te-

lâkkî edilemeyeceğini, başvurulacak plebisitin neticelerini kabule hazır olduğunu söyledi. Müteakiben söz alan İtalyan murahhası, iki teklif ileri sürdü: bunlar üzerinde Türkiye'nin hâkimiyeti tanınmış olan yerlerden göç etmiş olan Ermenilerin eski yerlerine avdet etmeleri için Cemiyeti Akvam'ın yardımda bulunması gibi bir mesele etrafında olup esasen saded dışıydı. Fakat unutmamak gerekir ki, Türkiye'nin güney hudutlarında yaşayan Hıristiyanları müstakil bir devlet olarak ortaya çıkarmak ve bunu Türkiye-Irak arasında bir tampon devlet olarak tesis etmenin lüzum ve fâidelerinden ilk bahseden, İngilizlerdi. Buna nazaran İtalyan murahhasının da bu istikâmette bir teklif ileri sürmesi, hiç şüphesiz İngiliz telkin ve teşviklerinin bir eseriydi. Bundan maksat müzakereyi saded dışı meselelere sevkederek esası gözden kaçırmaktı. Ayrıca, sanki böyle ihtilâflı bir mesele de mevcutmuş gibi gösterip sonunda bunlardan feragat edilmiş ve bu suretle bir fedâkârlıkta bulunulmuş gibi bir tavır alınarak bunu Musul meselesi üzerinde mukabil feragat ve tâvizlere mesned ittihaz etmekti.

"29-30 Eylül 1924'de toplantı ve müzakerelerine devam eden Cemiyeti Akvam Meclisi Kâtibi Umumiliğin takdim ettiği rapor mucibince Musul meselesini tetkik edecek bir komisyonun teşkilini karara bağladı. Varılan bu karar gereğince komisyon bitaraf devletler teb'asından üç kişiden teşekkül etmek üzere Cemiyeti Akvam Meclisince seçilecekti. Bu komisyon alâkadar devletlerle muhabere ederek lüzumlu vesâiki tedârik edecek ve lüzum gördüğü takdirde mahallinde tahkikat icra edecekti. Gerek İngiltere ve gerek Türkiye bu komisyona yardımcı olarak müşavirler tâyin edebileceklerdi. Komisyonun masrafları iki tarafca ödenecekti.

"Cemiyeti Akvam Meclisinin bu kararı mecburi hakem usulünün kabulü mâhiyetinde olmak üzere atılmış ilk adımdı.

"Komisyonun teşkili ile Cenevre'yi terkeden heyetimiz 10 Ekim 1924 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Cemiyeti Akvam Meclisinin Musul meselesini tedkik için teşkil ettiği üç kişilik heyet şu kimselerden müteşekkildi. Eski Macar başvekili Kont Teleki, Belçikalı sefir Wirsen, İsveçli albay A. Poulis." (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s.132-134)

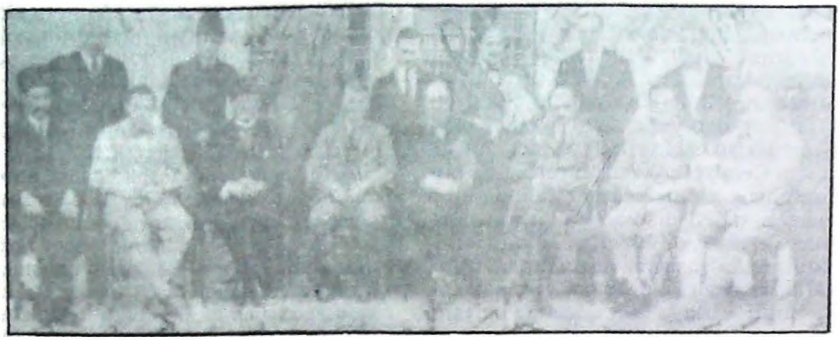
Üçlü komisyonun tesbit edildiği sırada, Ankara, İngilizlerin Musul'da statükoya uymayıp, uçaklarının sınır bölgesini havadan dövdüklerini Konsey nezdinde protesto etti. Bölgedeki çatışmaların tırmandığını gören Cemiyeti Akvam, "geçici bir ateşkes hattı" teklif etti. "Brüksel Hattı" olarak tarihe geçen bu hudut, Süleymaniye Sancağının bütününü İngiliz-Irak hâkimiyetine bırakırken, Musul'dan küçük bir dilim ile Hakkari'yi Türk idâresinde sayıyordu.

İNGİLİZLER GÜÇLÜK ÇIKARIYOR

ARTIK Milletler cemiyeti Araştırma Komisyonu çalışmalarına başlayabilirdi.

Heyet, 13 Kasım 1924 tarihinde Cenevre'de toplanarak taraflara takdim edilecek bir "sual listesi" tanzim ediyordu. Önce Londra'yı ziyâret eden heyet mensupları, İngiliz resmî makamlarının görüşlerini tespit ve ibraz ettikleri vesikaları tedkik ettiler. Bunun ardından da Türkiye'ye gelerek 4 Ocak 1925 tarihinde Ankara'ya ulaştılar. Ankara'dan gerekli temasları yaptıktan sonra Musul'a hareket ettiler. Heyet mensupları M. Kemal Paşa ile de bu sırada bulunmakta olduğu Konya'da görüşerek gerekli izâhatı aldılar. Kendilerine Türkiye tarafından eski Ordu Müfettişi Cevat Paşa murahhas sıfatıyla refakat ediyordu.

Heyet 16 Ocak'ta Bağdat'a vardı. Bağdat ve Musul'da tedkiklerine başladı. Ancak, İngilizler, bu komisyonun tedkikatını kolayca yapması için yardımcı olmaları gerekirken, akıl ve hayâle gelmedik güçlükler çıkardılar. Bu suretle Fethi Beyin vaktiyle Cemiyeti Akvam Meclisinde, "İngiliz işgali altındayken Musul'da sâlim bir tedkikat yapılamaz" yolundaki ihtirazı bir kehânet gibi

Milletler Cemiyeti tarafından teşekkül ettirilen Musul Komisyonu (3 kişilik) ve komisyona yardımcı olan taraf ülke mensupları.

tebeyyün etmiş oluyordu. Gerçekten, mahallî İngiliz idarecileri Komisyonda memur ve yardımcı olarak vazife gören Nâzım ve Fettâh Beyleri tevkîf etmeye kadar ileri gitmişler ve ancak Cemiyeti Akvam mümessillerinin müdâhaleleri sonunda serbest bırakılmışlardı.

ÂZÂLARIN ÖNÜNDE ADAM DÖVÜLMEZ

AYRICA İngiliz tahrik ve teşvikleri ile hareket eden bir kısım paraylа tutulmuş kimseler tedkik heyetinin beraberindeki Türk murahhas ve memurlarına karşı aleyhte tezahürat yapmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Fakat birkaç kişiyi geçmeyen bu menfi tezâhüratçılara karşılık yer yer geniş halk kitleleri de Türkiye ve mümessilleri lehinde İngilizlerin mânî olmaya çalışmalarına rağmen, coşkun tezâhüratta bulunmuşlardır. Tetkik Heyetinden Kont Teleki'nin anlattığı şu hâdise bunun en iyi misâlidir.

"Kont, üniformasını giymiş olan Cevat Paşa ile birlikte bir gün Musul'da sokağa çıkmış. Halk Türk kumandanını görünce büyük tezahüratta bulunmuş. Cevat Paşanın elini öpmeye çalışmış. İngilizler halkı dövmeye çalışınca Kont işe müdâhele etmiş. 'Cemiyeti Akvâm âzâsının önünde adam dövülmez' demeye mecbur kalmış. Bu kabil hâdiseler pek çoktur." (Ali Fuad Cebesoy, Siyasî Hâtıralar 2. Kısım, İstanbul, 196, s.184)

M. Kemal Öke, rapor hazırlanmadan evvel komisyonun faaliyetlerini anlatırken, enteresan noktalara dikkat çekiyor ve şöyle diyor:

Heyet 16 Ocak'ta Bağdat'a vardı. Ancak, İngilizler bu komisyonun tedkikatını kolayca yapması için yardımcı olacağı yerde, akıl ve hayâle gelmedik güçlük çıkardı.

"Komisyon, çalışmalarına başlar başlamaz İngiltere'nin çeşitli vesîleler uydurup önlerindeki komisyonu ya engellemeye, ya da kendi lehlerine hem de meşrû olmayan kanalları kullanmak suretiyle etkilemeye gayret göstердiğini görecektir. İlkin, İngilizler, Türk heyetinde uzman olarak bulunan Nazım ve Kerim Fettah beylerin aslen Musullu olduklarını, Irak hükûmeti tarafından arandıklarını ve ihtilâflı araziye girdiklerinde yöredeki barış ve düzeni bozacaklarını ileri sürerek, tardlarını talep edecektir. İkincisi, İngilizler Türk iştirakçilerin hareket serbestisini kısıtlamak amacıyla, onların can güvenliklerini sözde koruyoruz bahanesiyle yeni düzenlemeler getirirler. Aslında komis-

yonun her uğradığı mahalde 'Yaşasın Türkiye' avazeleri yükselmektedir.

İNGİLİZLER DAHA KULİSÇİ

ASLINDA bizim başka kaynaklardan tesbit ettiğimiz bilgiler, İngilizlerle Iraklıların halk nezdindeki esas yönlendirici faaliyetlerini komisyon Musul'a varmadan tamamladıklarına işaret etmektedir. Öncelikle Kral Faysal, kuzey vilâyetleri turuna çıkmış ve halka hitaben konuşmalar yapmıştı. Bu arada İngilizler de kral aleyhtarı olarak bilinen yöreleri havadan 'cezalandırıcı' bombardımana tâbi tutmuşlardı.

"Bölgede siyasî subay olarak görev yapan ve daha sonra komisyona iltihâk eden Edmons, Musul'da avantajın İngiliz-Irak ortak cephesinde olduğunu hatırlarında samimiyetle itiraf edecekti. Ona göre, İngilizler yönetime, bilhassa polise hâkimdiler; 'Bu sebeple halkın her kesimine tazyik yapacak durumdaydılar. İkna edici bir münakaşa çıkarabilmemiz için gerekli bütün bilgilere erişebilirdik.'

"Irak bu metotlarla da yetinmemişti. Hükûmetten gelen bir talimatla mahallî yöneticiler, bölgelerindeki bazı adamlarını harekete geçirerek, sözde 'Millî Müdafaa Komiteleri' kurdurmuşlardı. Komitelerin amacı İngiltere lehine propaganda yapmaktı. Bu doğrultuda telgraflar gönderilmiş, sokak nümâyişleri düzenlenmişti. Ancak söz konusu gösterilerin ne kadar yapmacık ve zorlama mahsulü olduğunu komisyon farkedince, Bağdat, yeni bir emirle bu temsillere nihâyet verecekti.

"Yukarıda temas edildiği gibi, komisyon, halkın eğilimini öğrenmek gayesiyle çeşitli mülâkatlar da yapacaktı. Ancak, bu kişilerin kim olduğu Irak hükûmetince tesbit ediliyor ve hazırlanan isim listeleri komisyona takdim ediliyordu. Buna karşılık, Türk gözlemcilerinin ellerinde benzeri listeler yoktu. Dahası, Türklere kıyasla İngiliz muavin âzâların daha iyi kulisçi oldukları daha komisyon çalışmalarının ilk günlerinde belli olmuştu. Edmons, Paulis'in nasıl yakınından ayrılmadığını ve onu nasıl etkilediğini yazıyordu.

"Bunun yanında beklenmedik gelişmeler de Türkler için talihsizlik olmuştu. Bunlardan ilki, Türk tezine daha yatkın bir eğilime sahip olduğu anlaşılan Kont Teleki, rahatsızlanacak ve hastaneye kaldırılacaktı. İkinci olarak, Musul o yıl, şiddetli bir kış geçirmişti. Karlar altında halkın eğilimini tesbit etmek üzere yöreyi karış karış gezmek mümkün olmamıştı. Zaten, Edmons'un ifadesine bakılırsa, komisyon bir an önce araştırmasını tamamlayıp Avrupa'ya dönmek üzere sabırsızlanıyordu." (M. Kemal Öke, 18 Kasım, 1986, Tercüman.)

Nihayet komisyon, 16 Temmuz'da 91 sayfalık raporunu Konseye arzeder. Raporda her iki hükûmetin iddiaları yer almakta, akabinde beş başlık (coğrafi, tarihi, iktisadi, stratejik ve siyasî) altında bu görüşler incelenmektedir. Plebisit yapılmamıştır. Yapılmamasının sebebi de, iptidaî insanların yaşadığı bu bölgede "çağdaş" temsil usullerinin sağlıklı netice veremeyeceği gerekçesidir.

Raporun siyasî tezlerin toplu halde değerlendirildiği son bölümünde aksini resmî bir beyanatla ifâde etmedikleri müddetçe Musul'un hukûken Türk hâkimiyetinde olduğu kaydedilir. Yine, Raporda Irak'ın Musul'da herhangi bir söz hakkı olmadığından da söz edilir.

Raporda şu görüşler de yer almaktadır:

"Ancak, Irak, hayatını idâme ettirebilmesi için sınırlarını güvence altına almalıdır. Bu mevzûdaki düşüncelerini anlayışla karşılamak gerekecektir. Bu sebeple, Irak, İngiltere ile bir andlaşma imzalamıştır. Üstelik, Irak, Milletler Cemiyetince de onaylanan bir manda idâresi altına girmiştir. Dolayısıyla, bir mandanın varlığı Musul'un gelecekteki âkıbetini ilgilendiren birinci derecede bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Savaş öncesi durumuna kıyasla, Musul, Irak mandası ile iyi iktisâdî şartlara kavuşmuştur. Ne var ki, İngilizlerin

bu sahadaki çeşitli faaliyetlerine rağmen, Irak'ın iç siyasî vasatı hâlen istikrarsız bir durumu arzetmektedir. Ülkede devamlı çatışmalar olmaktadır.

"Ekonomik açıdan Musul'un Irak'a raptedilmesinin getireceği faydalarda şüphe yoktur. Manda idaresi sonrasında siyasî istikrarsızlıkların bertaraf edilmesi açısından ise Musul'un Türk hâkimiyetine geçmesi bölgeye faydalı olacaktır. Halkın meyli ise, çok değişken bir vaziyet göstermektedir. Bu çerçeve içerisinde plebisitin, ülkenin geleceğini tesbit edecek bir kıstas olarak benimsenmesi bu safhada doğru bir karar sayılmayacaktır.

RAPORDAKİ TEZATLAR

ANCAK iktisadi sebeplerle mandaya dahil edilmelerini savunan en partizan Arap milliyetçilerinin bile İngiliz himayesinin nihayete erdiği gün Türkiye'ye ilhak olunmak talepleri unutulmamalıdır. Yine de komisyon, bu kararına rağmen, altını çizdiği sebeblerin dışındaki bazı faktörlerle Musul'un iki ülke arasında bölüşülmesi taraflarca uygun bulunursa, bu çözümün ihtilâflı ülke açısından herhangi bir mesele meydana getirmeyeceğini de raporunda kaydedecektir.

"Anlaşılan, burada, komisyon, Musul'un İngiltere ile Türkiye arasında pazarlık konusu yapılıp, taksim edilebileceğini düşünmüş ve bu fikrin karşısında olmadığını ima etmeye çalışmıştır."

M. Kemal Öke'nin 18 Kasım 1986 tarihli Tercüman'da raporu özetleyişi bu şekildedir. Ancak burada, yani Komisyonun hazırladığı raporda bazı tezatlara da dikkat çekmek istiyoruz:

"Cemiyeti Akvam'a takdim edilen tafsilatlı rapor; bütünü itibarıyla Türkiye lehinde olmakla beraber çeşitli tezatlarla dolu bir rapordur. Meselâ bu raporda yer alan şu fıkra Türkiye'nin Musul üzerindeki hakkı tabiisini tescil mâhiyetindedir:

" 'Hukukî nokta-i nazardan Türkiye kendi hukukundan feragat etmedikçe komisyon münâzaunfih arazinin Türk ülkesinden ma'dud telâkki edilmesi icabettiği fikrindedir.'

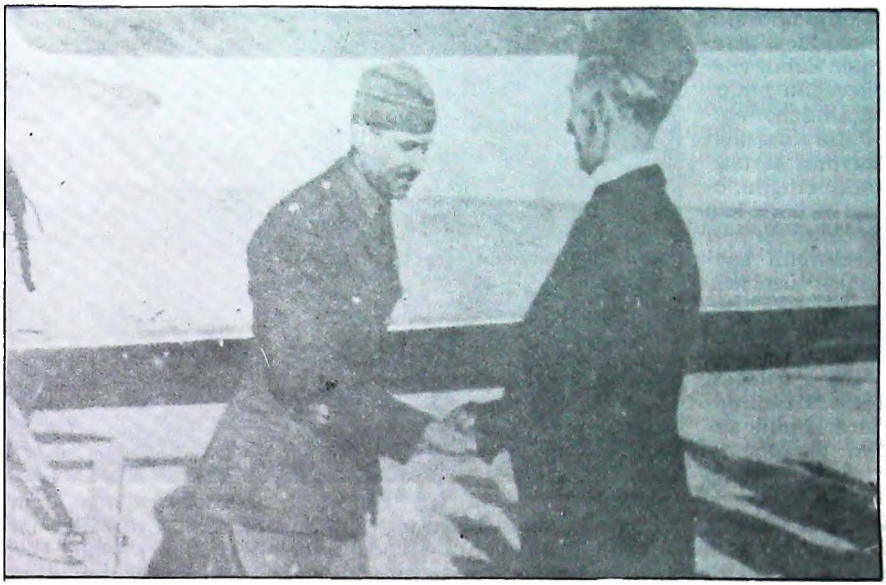
"Buna rağmen rapor bu esas mütalâa ile tezad teşkil edecek bir çok noktalar da ihtiva etmektedir ki, bunların başında Irak'ın yirmibeş sene müddetle ve 'mandater' sıfatıyla Cemiyet-i Akvam'ın dolayısıyla İngiltere'nin himâyesi altına vaz'ı teklifidir.

Musul halkı, Türkiye'ye iltihak etme taraftarıydı

"Diğer bir husus da halk ekseriyetinin serbest reylerine müracaat edildiği takdirde Irak'ı tercih etmek ihtimâllerinin galip olduğu hususundaki beyândır. Halbuki böyle bir ihtimal varid olsaydı Türkiye'nin bu ihtilâflı mesele ele alındığı günden beri ileri süregeldiği 'halkın reyine müracaat' teklifi İngilizlerce dâimâ ve katiyetle reddolunmazdı. Aksine olarak Türklerden maada Kürtlerin ve hattâ Arapların kâhir ekseriyetlerinin bile Türkiye lehinde olduğu bir vakıâydı. Bu hususu teyid e-den yüzlerce müşâhededen sadece birisini nakletmekle bu iddiâya cevap vermiş olacağımızı zannediyoruz.

"Harb-i Umumî bidâyetinde Bağdat Valiliği de yapmış olan Süleyman Nazif merhumun İstanbul'da Mütâreke esnasında İstanbul'un işgalini bir nevi protesto mâhiyetinde yaptığı 'Piyer Loti Konuşması'nda naklettiği bir müşâhedeyi dikkatlerinize arzediyoruz:

"...Bizim eski hudud-u şevketimiz, Süleyman Kanunî'nin çizmiş olduğu, cenubî şarkîde Basra Vilâyeti ile bitiyordu. Bu Vilâyet Harb-i Umumî'nin dördüncü ayına kadar devletimizin ve bayrağımızındı.

Irak Kralı I. Faysal. Musul ve Kerkük'te bir askeri harekata girişti ve bir katliam yaptı. Kendisi de daha sonra ziyaret için gittiği Cenevre'de kaldığı otelde bir sabah ölü olarak bulunacaktır.

MA'DEN AŞİRETİNİN GÜFTELERİ

"BASRA kurbünde ve Şattülarap sahilinde Ma'den adlı bir Arap aşireti vardır. Hal-i bedeviyette yaşarlar. Cesurlardır. Güfteleri besteleri de oralarca pek makbul şarkılar tanzim ederler.

"Basra'nın sukutunu müteakip söylenmiş şarkılarından birini iki sene evvel Şam'da dinledim. Hanendeler de, sazendeler de Arap idiler. Neşideyi okur ve çalarlarken hepsinin seslerinde giryan ihtirazlar, gözlerinde yaşlar vardı. Şarkı; 'Emşi Basra... Emşi' diye başlıyor ve öyle bitiyordu. İlk parçasının hatırımda kalan meâli işte:

'Yürü Basra... Yürü.. Osmanlılar buralardan gideli, ben çocuğu Şarlt'ta düşmüş valide gibiyim, gözüm suda yürüyorum. Yürü Basra.. Yürü. Onlar sana gelmezlerse sen onlara yürü...' " (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s.153-154)

Musul ve Kerkük'te halkın kahir bir ekseriyeti Türklerden yanaydı. Bunların arasında Araplar ve Kürtler de vardı. Bu sebeble İngilizler plebisite başvurulmasını istemediler.

MUTLAK KABUL CEVÂBI

BU raporu eline alan Cemiyet-i Akvam, buna istinâden bir karar vermek mecburiyetindeydi. Fakat bu karar hukûken nasıl bir vasfı hâiz olacaktı? Bu noktayı tesbit için Cemiyet-i Akvam Meclisi raportörü Unden, İngiltere murahhası Lord Parmoor'a Cemiyetin vereceği karar her ne mahiyette olursa olsun bunu İngiliz hükûmetinin kabul edip etmeyeceğini sormuş, müsbet cevap almıştı. Unden aynı suali Fethi Bey'e sorunca, Fethi Bey, Milletler Cemiyeti mi-

Osmanlı hasreti ile yanıyorlardı

sakının onbeşinci maddesi gereğince kabul edebileceğini bildirdi. Unden, İngiliz Murahhasının "kayıtsız şartsız" kabul ettiğini, onun da böyle katî bir cevap vermesi gerektiğini söylemesi üzerine, Fethi Bey de, "mutlak kabul" cevabını verdi.

Bu durum Türk Hükümetince kabûle şâyan görülmedi. Zira bu ihtilâf Milletler Cemiyetine arzedilirken, orada verilecek kararın kat'i bir mâhiyet taşıyacağı kabul edilmiş değildi. Bu yüzden Türk Hükümetince Cenevre'ye murahhas olarak bu defa Tevfik Rüştü (Aras) Bey gönderildi. Bu zât, Cemiyet-i Akvam Meclisinin bu meseleyi ancak misakın onbeşinci maddesi gereğince tedkik edeceği yolunda müdâfaalarda bulundu. Çünkü tahkik heyetinin raporunu aldıktan sonra 1925 yılı Eylül ayı başında meseleyi görüşmek için bir kere daha toplanmış olan Cemiyeti Akvam Meclisinin Fethi Beye karşı tutumundan "katî bir karar vermek arzusunda bulunduğu" anlaşılıyordu. Bu yüzden yeni Türk Murahhası Tevfik Rüştü Bey, mezkûr heyetin raporunun ancak "istişârî" bir mahiyeti hâiz olabileceğini, zira bu heyetin bir "hakem heyeti" olmadığını iddiâ ile Cemiyet-i Akvam'ın meseleyi raporda ileri sürülen tekliflerle bağlı olmayarak kararlaştırabileceğini müdâfaa etti. Ayrıca bir rapor gibi Cemiyet-i Akvam'ın vereceği kararın da Türkiye için kayıtsız şartsız kabulü icabettirmediğini anlattı.

Bütün bu itirazlara rağmen Cemiyet-i Akvam Meclisi, 20 Eylül 1925 tarihinde "Lâhey Beynelmilel Adalet Divânı"ndan iki hususta istişârî rey ve mütalâa talebinde bulundu.

1. Cemiyet-i Akvam Meclisinin Lozan Muâhedenâmesi'nin üçüncü maddesi gereğince vereceği kararın hukuki mâhiyeti nedir? Yani bir "Hakem kararı" mı, yoksa "tavsiye" mi, yoksa sâdece bir "tavassut" mudur?

2. Böyle bir karar için "ittifak" şart mıdır? Yoksa ekseriyetin reyi kâfi midir?

3. İki tarafın mümessilleri bu mesele için müracaat edilecek reye katılabilirler mi?

Lâhey Beynelmilel Adâlet Divanının bu suâlleri müzâkere ederek mütâlâalarını takdim etmesine geçmeden, Musul meselesinin Cemiyet-i Akvam Meclisinde tartışılırken, Güneydoğu Anadolu'da, meydana gelen bir isyandan, Hi-

lâfetin kaldırılmasından ve bu iki meselenin Musul meselesi üzerine tesirlerinden bahsetmek istiyoruz.

Acaba Musul meselesi Cemiyet-i Akvam Meclisinde tartışılırken Türkiye'nin güneydoğu hudutları içerisinde baş gösteren Şeyh Said İsyanının ve bundan kısa bir müddet evvel de Hilâfetin kaldırılmasının Musul meselesi üzerinde ne gibi tesirleri olmuştu?

Bu tesirin anlaşılabilmesi için evvelâ Şeyh Said İsyanına bir bakalım. İngiliz yazar M. Philips Price, Şeyh Said İsyanını bir "Kürt isyanı" olarak değerlendiriyor ve şunları söylüyor:

"Liberaller ile radikaller arasında mücâdele devam ederken 1925 Şubat'ında Doğu Anadolu vilâyetlerinde Kürt isyânı vukû buldu. Dağlık arazide yaşayan bu göçebe kabileler, Osmanlı İmparatorluğu zamanında dahî merkezi bir hükûmet tarafından idare edilmekten memnun kalmamışlar ve daimâ bu idâreye karşı kin beslemişlerdi. Şimdi Şeyh Said'in liderliği altında Cumhuriyet Hükûmetine karşı isyan ediyorlar, vergi ödemeyi ve orduda hizmet etmeyi reddediyorlardı. İsyan ciddi bir mahiyet taşıyordu. Harput'u ele geçirmişler ve mühim bir askerî merkez olan Diyarbakır'ı muhasara etmişlerdi. Bütün Türk ordusu seferber edildi, ancak bu suretle isyan bastırılabildi. Bir çok Kürt ağaları asıldı. Bütün kabileler Anadolu içerlerine sürüldüler. Kürtler, buralarda Türk köylüleri arasında yaşamak zorunda kaldılar. Kendilerinden boş kalan yerlere Türkler yerleştirildi. Bu tarihten itibaren milliyetçi Türkler, ayrı bir lisanları bulunmasına rağmen Kürtleri ayrı bir halk olarak tanımayı reddettiler. Şimdi onlara 'Dağlı Türkler' deniyor. Kendilerine herhangi bir Türk vatandaşına tanınan haklar verilmiştir, fakat millî imtiyazları yoktur.

M. Kemal diktatörlük selahiyetine sahipti

HUSUSİ MAHKEMELER KURULDU

"MUSTAFA Kemal, önüne çıkan bu fırsatı kaçırmadı. Kürt isyanı bütün partileri korkutmuştu. Bunu fırsat bilerek Takrir-i Sükûn Kanunu'nu acele Meclisten çıkartıp. Bu kanun kendisine, Meclis Başkanı olarak diktatörlük selâhiyetleri verdi. Bu kanun milletvekillerini tevkiften muaf kıldı, basına sansür koymak selâhiyetini getirdi. Bu kanunla vatana ihanet suçlarına ait davaların muhakemesini yapmak üzere hususi mahkemeler kuruldu. Bu mahkemeler, Kürt elebaşlarına ait dâvâlara ve hattâ Mustafa Kemal'e icraatı sırasında müşkilât çıkarmış bazı Türklere ait suçlara süratle bakıp karara bağladı. Bütün bunlar Mustafa Kemal'e muhalif olan liderlere birer ikaz oldu." M. Philips Price, Türkiye Tarihi, Ararat Yayınevi, 1977, s.175-176)

İngiliz yazar M. Philips Price'nin "Kürt isyanı" olarak tavsif ettiği, bizde Şeyh Said isyanı olarak bilinen hâdisenin Musul meselesine tesiri nasıl olmuştu? Bu ayaklanmada İngilizlerin tesiri var mıydı? Mete Tunçay'ı dinleyelim:

'Takrir-i Sükûn döneminin başlaması, Şeyh Said Ayaklanması vesilesiyle olmuştur. Bu olayın askeri harekât yönü yüz gün içinde başlayıp bitmekle birlikte, doğurduğu sonuçlar çok daha uzun süreli gelişmelerle eklemleşmiştir. Ayaklanma hakkında oldukça ayrıntılı incelemeler vardır.Biz olayı bir iki cümleyle özetleyerek, daha çok siyasal oluşumlar üzerinde duracağız.

"13 Şubat 1925 Cuma günü, (şimdiki Bingöl ilinin bir ilçesi olan) Genç ilinin, Erganî ilçesinin, Eğil bucağının Piran köyünde haklarında eşkıya diye tutuklama kararı bulunan, Şeyh Said'in adamlarından on kişinin jandarmalara teslim olmayıp ateşle karşılık vermeleri ayaklanmayı başlatmıştır. Olaylar üç

İsyanda İngiliz parmağı var mı?

hafta boyunca ayaklanmacılar lehine gelişmiş. Şeyh Said kuvvetleri 7 Mart'ta Diyarbekir'i kuşatmışlardır. Bu arada bazı ordu birliklerini dağıtmışlar, Palu ilçesini ve Elâzığ merkezini almışlardı. Şeyh Said'in Diyarbekir'i ele geçirememesinden sonra, seferber edilen askerler yığınak yapıp yavaş yavaş duruma egemen olmuşlardır. Şeyh Said ve hareketin öteki önderleri 15 Nisan'da teslim alınmışlar, fakat bastırma harekâtı Mayıs sonuna kadar sürmüştür.

ÖN PLÂNDA GÖZE ÇARPANLAR

ÖNCE, Şeyh Said Ayaklanmasının niteliği konusunda biraz düşünmemiz gerekiyor. Bu olay, ulusalaynılmacı bir hareket miydi, yoksa daha genel bir dinsel gericilik hareketi, hatta bir karşı devrim girişimi miydi?

"Aslında, soruyu böyle siyahbeyaz koymak bir ölçüde yanıltıcı olabilir; Çünkü, olayı çıkaranların kafasında, bu konuda kesin bir ayırım yoktur. Yine de, Şeyh Said Ayaklanmasının niteliği hakkında ağırlık kazanan resmi görüş 'irtica' ve 'karşı devrim' kuramlarına yakın olmuş ve sonradan bu konuda yapılan belli başlı incelemeler de yansımıştır. Bense, söz konusu ayaklanmanın, daha çok, dinsel bir giysi altında ulusal bir başkaldırı olduğu kanısındayım. Mustafa Kemal Paşa'yla, Fethi Beyin yerine başbakan olan İsmet Paşa'nın ve arkadaşlarının olayı dinsel gericilik ve karşıdevrim diye görmeleri ve göstermeleri, Doğu'daki bastırmayla sınırlı kalmayacak daha genel bir karşı hareketi haklı kılmak amacıyla açıklanabilir. Özellikle isyan mıntıkası İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği çeşitli mahkûmiyet kararlarında ise, Bağımsız Kürdistan oluşturmaya kalkışma suçlaması ön plânda göze çarpmaktadır.

"Ayaklanmanın niteliği sorusundan sonra, 'yabancı parmağı' konusuna eğilmemiz doğru olur. Hemen belirteyim ki, resmî ideolojiyle ileri sürülen, bu harekete İngiliz kışkırtmalarının yol açtığı savı, bana inanılması güç görünüyor. İngilizler, dinsel yönden halifeliğin geri getirilmesini amaçlayan ya da siyasal yönden Kürdistan'ın bağımsızlığını gerçekleştirmek isteyen bir ayaklanmayı niçin kışkırtsınlar veya desteklesinler? İmparatorlukları içindeki Müslüman halkların varlığı nedeniyle, halifeliğin kaldırılmasına İngilizlerin çok sevindiklerini, yukarıda söylemiştim. Öte yandan, Türkiye Kürtlerinin bağımsızlığı, manda altında tuttukları Irak'taki Kürtleri de etkilemez miydi? Ayrıca ben, 1922 başlarından itibaren, İngilizlerin Musul petrollerini kapırmamak emel-

SÜLEYMAN NAZİF— İstanbul'da mütâreke esnasında İstanbul'un işgalini bir nevi protesto mahiyetinde yaptığı 'Piyer Loti' konuşmasında, Basra'nın yitirilmesindeki Mâ'den aşiretinde Osmanlıya duyulan hasreti dile getiren şarkılar söylediğini belirtiyor ve birinin metâlini veriyordu: "Yürü Basra... Yürü... Osmanlılar buralardan gidelî, ben çocuğu Şat'ta düşmüş bir validé gibiyim. Yürü Basra. Onlar sana gelmezlerse sen onlara yürü."

leri dışında —ki, bütün Birinci Dünya Savaşının temel nedenlerinden biri, Mezopotamya petrollerini ele geçirmekti— Sovyet etkisinin yayılma olasılığına karşı Türkiye'nin daha çok zayıflamasını istemediği kanısındayım. Onun için, bu konuda inandırıcı kanıtlar ortaya konuluncaya dek, Şeyh Said Ayaklanmasının İngiliz emperyalizminin bir oyunu olduğunu kabul etme olanağı yoktur. Ayaklanmanın, sonuçta, Musul'la ilgili çıkarları dolayısıyla İngiltere'ye yaramış bulunması, fazla bir şey değiştirmez. Kürtlerin İngiliz desteği aramış olmaları doğaldır. Ama, İngilizlerin tutumuna bir kanıt değildir. Türkiye'nin ise, bu bağlamda bir ajan-provokatör kullandığı bilinliyor." (Mete Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.128-130)

Tevfik Rüştü Aras (şapkası elinde), Cemiyet-i Akvam toplantılarına çiçeği burnunda bir dışişleri bakanı olarak gitti. Ama görüşmelerde Cemiyet-i Akvam konseyi üyelerini ikna edemedi. Üyeler emperyalist dünyanın menfaatleri istikametinde karar vermekte gecikmediler.

Ayaklanma Musul'a menfî tesir etti

İNGİLİZ PARMAĞI VAR MIYDI?

METE Tunçay, şahsi görüşlerini, "Şeyh Said Ayaklanmasının İngiliz emperyalizminin bir oyunu olduğunu kabul etmediğini" belirterek açıklarken, İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerini araştırmış olan Prof. Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri isimli kitabında bakın meseleye nasıl yaklaşıyor:

"1925 Şubatında Doğu Anadolu'daki Kürt ileri gelenlerinden Nakşibendi Şeyh Said'in giriştiği ayaklanma hareketi, Türkiye'nin istikrar ihtiyacını ve dolayısıyla Musul sorununda anlaşmaya varmak zorunluluğunu somut bir biçimde ortaya koydu.

"Burada ayaklanmanın ayrıntılı bir incelemesine girişmeyeceğiz. Ayaklanmanın dinsel sloganlara dayanması, Halifeliğin kaldırılmasının Kürtlerde böyle bir tepki için elverişli ortam yarattığını ortaya koyar. Ayaklanmanın önderi Şeyh Said'in 'İslâmın Türklerle Kürtler arasındaki tek bağ olduğu; Türkler ise şimdi bunu kırdığına göre Kürtler de kendi geleceklerini düşünmek zorundadır' biçiminde söylediği bildirilen sözleri, bu kanıyı güçlendirmektedir. Fakat dinsel sloganların gerisinde bağımsız Kürdistan fikrinin yattığı da anlaşılmaktadır.

MUSUL TEZİNE MANEVÎ DARBE

BU olayın, konumuz yönünden önemli yanları şöyle sıralanabilir: bir kere, Halifeliğin kaldırılmış olması, Kürtlerin ayaklanmasında önemli rol oynadığı gibi, Türk unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul üzerindeki Türk iddiasını da zayıflatmıştır. Milliyetçi düşünceye ya-

Hilâfetin ilgâsı İngilizlere yaradı

bancı olan Musul Kürtlerinin, Türkiye'yi Irak'a tercih etikleri söylenebiliyorsa, bunun başlıca nedeni, Halifeye yani İslâma olan bağlılıklarıydı. Yukarıda incelediğimiz gibi, Musul sorununun çözüme kavuşturulmamış olduğu bir sırada Halifeliğin kaldırılması; İngiltere'nin İslâm etkeni dolayısıyla duyabileceği endişeyi gidermek için ya da—yine yukarıda yer alan—öteki nedenlerle alınmış olsa da sonuçta Türkiye'nin Musul tezine manevi bir darbe indirmişti. İngiltere'nin Musul'daki bir görevlisi, Halifeliğin kaldırıldığı yolundaki haberi hayretle karşılayıp inanmakta güçlük çektiklerini yazmaktadır. Bu İngiliz görevlisi, o zamana kadar, 'Kürdistan'ı patlamağa hazır bir volkan gibi kaynaştıran Türk propagandasının, Türklerin Halife'ye kesin bağlılıklarına dayandırıldığını; Türklerin kendi bindikleri dalı kesmelerinin ise, İngiltere için inanılmayacak kadar mükemmel bir şey olduğunu belirtmektedir. İngiliz görevlisi, 'tabii bu yeni durumdan kendimiz için yararlanmağı ihmal etmedik' diye eklemektedir. Türk hükümetinin Kürt ayaklanmasına karşı aldığı sert önlemler, Musul'daki mahalli Kürt ileri gelenlerinin tepkisine yol açmaktaydı. Bu tepkilerin, İngiltere bakımından 'yararlanmağa' elverişli bir ortam hazırladığı görülüyordu." (A.g.e., s.309-310)

Bir İngiliz görevli, Hilafetin kaldırılmasıyla Türklerin kendi bindikleri dalı kestiklerini belirterek, "Bu yeni durumdan kendimiz için yararlanmağı ihmal etmedik" diyordu.

Prof. Ömer Kürkçüoğlu, kendi ifâdesiyle "Kürt ayaklanması"nın Musul meselesi üzerine tesirini anlatırken, şu ifâdeleri kullanıyor:

"Hangi nedene dayanırsa dayansın —hattâ Musul sorununda olumlu etkisi olabilir diye alınmış bile olsa—Halifeliğin kaldırılması Kürtlerin ayaklanmasında rol oynadığı için, sonuç olarak Musul bakımından Türkiye'nin aleyhine bir durum yaratmıştır. Bununla birlikte, şu soru da ortaya çıkmaktadır: Kürt ayaklanmasının Musul bunalımı sırasında patlak vermesi, İngiltere yönünden yalnızca bir rastlantı mıdır? Yani, İngiltere'nin bu olayda doğrudan doğruya bir rolü de yok mudur?

"Bu konuda, İngiltere'nin kesin rolünü ortaya koyacak bir belgeye rastlayamadık. Bununla birlikte, İngiltere'nin Kurtuluş Savaşı'nın ilk bölümünde Kürtleri desteklediği göz önünde tutulduğunda, bu ilişkinin yeniden canlandırılmış olabileceği de düşünülebilir. Sonuç Türkiye'nin Musul'daki iddiasını zayıflatacak bir ayaklanmayı desteklemesi için, İngiltere'nin yeterli nedeni var demektir.

"İngiltere'nin daha ayaklanma öncesinden, Doğu Anadolu'daki Kürtler arasında birtakım huzursuzluklar olduğunu bildiği anlaşılmaktadır. Örneğin İstanbul'dan Mr. Henderson'un Başbakan Mc Donald'a yolladığı 23 Temmuz 1924 tarihli raporda, Doğudaki Kürtlerin bütün mahalli komitelerinin harekete geçmeğe hazır oldukları ve İstanbul'daki Kürt ileri gelenleriyle görüşmelerde bulunmak üzere tam yetkili bir temsilcilerinin İstanbul'a gönderildiği bildirilliyordu. Raporda, bu Kürt temsilcisinin, Elçilik'te görevli Mr. Ryan'la görüşmek istediği, M. Ryan'ın ise 'tabii bunu reddettiği' duyuruluyordu." (Türk-İngiliz İlişkileri, s.310)

İÇ MUHALEFET SİNDİRİLİYOR

PROF. Ömer Kürkçüoğlu'nun bir tespiti de, Mete Tunçay'ın, Türkiye'nin Kürt isyanında ajanprovokatör kullandığı şeklindeki görüşüne uygun bir mahiyet arzediyor. Kürkçüoğlu, İngiliz belgelerinde, Kürt ayaklanmasının doğrudan doğruya Türkiye tarafından planlanmış olabileceği şeklinde bir iddiaya da rastladığını belirtiyor. Ve bu ayaklanmanın Türkiye'nin Musul mevzuundaki tutumu üzerindeki tesirini kısaca şöyle açıklıyor:

"Kürt ayaklanması, bir yandan ülke bütünlüğünü tehdit ederken, öte yandan ise, hükümet'e iç muhalefeti sindirmek olanağı verdi. Musul sorunuyla etki-tepki ilişkisi içindeki Kürt ayaklanması, sonuç olarak, hem içeride muhalefetsiz bir ortamda, Batı yönündeki iç yapı değişimini hızlandırdı ve reformlar birbirini izledi; hem de, böylece iç-dış istikrar ihtiyacı artan ve Musul üzerindeki iddiası zayıflayan Türkiye'nin İngiltere'yle anlaşmaya varmasını sağladı." (A.g.e., s.314-315)

Bu anlaşmaya gelmeden evvel, Hilâfetin kaldırılmasının Musul meselesi üzerindeki tesirini de yine aynı şahsın değerlendirmelerinden takip edelim:

"Türkiye, Musul bunalımıyla uğraşırken, içeri de adım adım köklü bir değişim geçirmektedir. 3 Mart 1924'de, Osmanlı devlet sisteminin son temel müessesesi olan Halifelik kaldırılmıştır. Yeni devlet, Batı topluluğuna katılmak istiyordu. 'Türkler, Batılı olmak' için Batıyla savaşmışlardı. Hilâfetin kaldırılmasıyla, Türkiye, İslâmdan önceki Türk medeniyetinin de methedilmeğe değer olduğunu ispatlayıp, yeni devlete millî bir bünye kazandırmak, böylece Batı karşısında kendi öz şahsiyetine kavuşmak istiyordu.

HİLÂFET'TEN KURTULMA İSTEĞİ

"BU ARADA Halifeliğin kaldırılmasına giden gelişmeleri incelemeyeceğiz. Bu olayın, Türkiye'nin İngiltere'yle ilişkileri yönünden değerlendirmesini yapmakla yetineceğiz. Batıya yönelmeğe kararlı olan Türkiye, Bolşevizmle geçici bağlantısına—ihtiyacı kalmadığından—nasıl son verdiyse Kurtuluş Savaşı sırasında faydalandığını gördüğümüz İslâm fonksiyonuna da artık sırtını çevirebiliyordu. Mustafa Kemal, kendisinin hattâ Halife olmasını isteyenlere verdiği cevapta da belirttiği gibi, Halifeliğin çağın gerçeklerine uymadığına inanıyordu. Mustafa Kemal, ülkeyi çağdaşlaştırmak ve bunun için de tek yol olan Batıya yönelmek isterken, Hilâfet bağından kurtulmak zorundaydı. Kaldı ki, ona göre Halifelik makamı, yeni Cumhuriyet yönetimine ve Mustafa Kemal'e karşı olanların, çevresinde toplandıkları bir faaliyet merkezi vasfını almış olması dolayısıyla, doğrudan doğruya iç güvenlik sebebiyle de kaldırılması gerekti.

İSLÂMA DARBE İNDİRİLDİ

"HALİFELİĞİN kaldırılması İslâm dünyasında menfî karşılandı ve İslâma indirilen bir darbe olarak vasıflandırıldı. Burada; şu suâlin incelenmesi gerekiyor: Musul maddesinin halledilmemiş olduğu bir sırada, Türkiye'nin İngiltere'ye karşı İslâm fonksiyonunundan faydalanmağa devam etmesi gerekmez miydi? O halde, Mustafa Kemal, Halifeliği, Musul meselesinin henüz halledilmediği bir sırada kaldırırken, ya bu kararın Musul meselesi bakımından neticelerini kestiremeyerek zaman seçimini yanlış yapmıştır; ya da, tersine, bundan faydalanmayı düşünmüş de olabilir."

Ömer Kürkçüoğlu, Hilâfetin kaldırılmasıyla Türkiye'nin İslâmdan uzaklaştığını belirttikten sonra da, meseleyi şöyle özetliyor:

"Türkiye'nin İslâm'dan uzaklaşması, İngiltere için gerçekten rahatlatıcıydı. Bu gelişme, İngiltere'nin yaşamsal çıkarlarının söz konusu olduğu bu bölge-

nin İngiltere yönünden güvenliğini artırıyordu. Fakat bu güvenliği daha fazla duyabilmesi için de, Musul'un Türkiye'ye bırakılmaması gerekiyordu." (A.g.e., s.304-308)

Mevzûumuzun dışında olmasından dolayı Hilâfetin ilgası ve Şeyh Said İsyanını ve bunların Musul meselesi üzerine tesirini kısa keserek, tekrar Musul meselesinin âkıbetine dönelim.

Bu mütalâayı alan Cemiyet-i Akvam Meclisi, Musul'u Irak'a ilhak eden ve Irak'ı da yirmibeş sene müddetle İngiltere'nin mandası altına koyan bir karar verdi. Halbuki her iki taraf da bu ihtilafı Cemiyet-i Akvam Meclisine havâle ederken ona bu hususta kat'î ve mecburî bir karar olma selâhiyetini vermemişlerdi. Eğer böyle olsa, yânî kat'î bir selâhiyet tanınmış bulunsaydı, daha önce arz edildiği üzere, Fethi Beye "verilecek karar

Cemiyet-i Akvam'ın kazığını yedik

MC. DONALD— Mr. Henderson, Başbakan Mc. Donald'a yolladığı raporda, Doğudaki Kürtlerin harekete geçmeğe hazır olduklarını söylüyordu.

CEMİYET-İ AKVAMIN KARARI

DAHA önce de belirtliğimiz gibi Cemiyet-i Akvam Meclisi, 20 Eylül 1925 tarihinde "Lâhey Beynelmilel Adalet Divanı"ndan üç hususta istişarî rey ve mütalâa talebinde bulunmuştu.

Lâhey Beynelmilel Adalet Divânı bu sualleri müzakere ederek 21 Kasım 1925 tarihinde rey ve mütalâasını tesbit etti. Bu kararla taraflar, Lozan Muahedenâmesinin mezkûr üçüncü maddesini imza etmekle, bu ihtilâfın mecburî ve kat'î bir surette hallini temin etmek, yânî ihtilâflı sınırları süret-i katiyede tâyin ve tesbit etmek istemişlerdir. Bu yüzdendir ki, Cemiyet-i Akvam'ın Lozan Muahedenâmesinin üçüncü maddesinin ikinci fıkrası gereğince alacağı karar iki taraf içinde "mecburî olmak lâzım gelmektedir" şeklindeydi. Divân, bu kararının mezkûr maddede ihtilâflı, kat'î bir surette halletmek maksadını ifâde eden lâfızlara istinad ettirmişti.

ne olursa olsun, kayıtsız ve şartsız kabul edip etmeyeceğini" sormaya mahal olmazdı. Bu noktada, bir şüphe ve tereddüt ifâde eden bu sual, Cemiyet-i Akvam Meclisinin kat'î bir karar verme hususunda selâhiyetinin olmadığını isbata kâfî hukukî delildir.

MUGÂLÂTALI CEVAP

SU HUSUS DA açıklığa kavuşturulmalıdır ki, bu karar, Cemiyet-i Akvam Misakının beşinci maddesi gereğince "ittifakla" verilmesi gereken bir karardı. Halbuki bu esnâda mazbata muharrirliğini yapan İsveç Hariciye Nâzırı M. Unden "kararın alâkadarların reyi hâriç olmak üzere alınması gerektiği" fikrini ortaya atmıştı. Zira misakın beşinci maddesi bu gibi meseleler için "ittifak"ı şart koştuğundan Türkiye'nin rey'e iştiraki hâlinde bunu sağlamaya imkân bulunmayacaktı. Tabiatıyla bu hareket tarzından maksadın ne olduğu açıkça belliydi. Bu

duruma itiraz eden Türk murahhası Tevfik Rüştü Bey, Unden'e "bu teklifi misâkın hangi maddesine istinaden yaptığını" sorunca, Unden, "bunun da asıl mesele gibi halli gerekir" tarzında mugâlâtalı bir cevap vermiştir.

Tahkik heyetinin pek çok kısımları itibariyle lehimizde olan raporuna rağmen Musul'u Türkiye'den ayırarak hâlâ devam eden ızdıraplı bir esârete sevkeden Cemiyet-i Akvam'ın, bu haksız kararı karşısında, Murahhas heyetimiz evvelâ Meclisi, sonra da Cenevre'yi terketmişlerdir. Hattâ heyetin Cemiyet-i Akvam Meclisini terk edişi, rey ve niyetlerin belli olduğu, fakat kararın henüz izhar edilmediği bir esnada vâki olduğundan bu karar, gıyabımızda verilmişti.

Talepler bir bir rafa kaldırıldı

Bu karar kabul, Türkiye için 1918 yılından beri devam eden Musul üzerindeki İngiliz emrivâkisini de kabul mânâsına geleceği cihetle, bunu süreti katiyede reddeden Türkiye, bu hususta İngiltere ile de hiçbir müzakereye yaklaşmamış ve böylece bir sene kadar bir müddet geçmiştir.

Kadir Mısıroğlu, Musul'un kaybedilişinde, evvelkilere ilâveten Cemiyet-i Akvam Meclisindeki tutumumuzda mevcut olan hataları şu üç maddede zikretmektedir:

1. Fethi Beyin Cemiyet-i Akvam meclisince verilecek kararı "kayıtsız şartsız olarak kabul edeceğini" beyan etmiş olması.

2. Lâhey "Beynelmilel Dâimi Adalet Divanı"ndan istişârî rey ve mütâlâa talep edildiği vakit, oraya, müzakerelere iştirak ederek gerekli izâhatı verecek bir mümessil göndermeyişimiz. Tevfik Rüştü Bey, kendisine teklif edilmiş olduğu halde, bu vazifeyi yapmaktan çekinmiştir.

3. Her hal ü kârda Musul'un kaybedilme ihtimalini göz önüne alarak Irak Türklerinin, Lozan Muahedenâmesinin otuz yedinci maddesinden itibaren vaz' edilmiş olan "ekalliyetlerin himayesi"ne müteallik imkânlardan mütekabil bir surette istifadelerini temin edebilecek bir teklif ile bunu tahakkuk ettirmeye çalışmayışımız. (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s.159-160)

Acaba üzerinde bir seri oyun oynanan Musul meselesi neticede nasıl hal çaresine kavuşturulmuştur? Cemiyet-i Akvam bir taraftan Musul'u Irak'a, Irak'ı da 25 yıl müddetle İngiltere mandasına bırakırken diğer taraftan da 1926 başından itibaren, İngiltere ve Türkiye'nin bir anlaşmaya doğru yöneldikleri görülmekteydi. Çünkü Türkiye Cemiyet-i Akvam'ın kararını kabul etmemişti. İngiltere'nin Berlin elçisi Sir Ronald Lindsay, geldiği İstanbul'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Ocak 1926 tarihli raporunda, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Beyle yaptığı görüşmeden anladığına göre, Türklerin Musul üzerindeki iddialarından vazgeçmek niyetinde göründüklerini ve savaştan da artık söz etmediklerini bildiriyordu. Sir Ronald, 2 Şubat 1926 tarihli raporunda da, 26 Ocak'ta Başbakan İsmet Paşayla yaptığı görüşmede, İsmet Paşanın, "Türkiye'nin toprak ihtirası içinde olmayıp güvenliği için gerekli olandan fazla bir şey istemediğini" söylediğini yazmaktadır.

İnönü, bu ifâdeleriyle, Mustafa Kemal'in daha kendileri Lozan'a giderken söylediği "Musul için fazla uğraşmayın" sözünün artık son safhasına gelindiğini gösteriyordu.

Sir Ronald Lindsay, 21 Nisan 1926 tarihli raporunda Tevfik Rüştü Beyle yaptığı bir görüşmeden daha söz etmektedir. Bu görüşme sırasında Tevfik Rüştü Bey, toprak isteğini bir yana bırakıp, gayr-ı resmi olarak, "fakat en nüfuzlu dostuna—Mustafa Kemal'e—danıştığı-

nı söyleyerek" şu teklifte bulunuyordu: a) 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Paktı ve 18 Şubat 1926'da parafe edilen Türk-Fransız Andlaşmasının esas aldığı şekildeki karşılıklı tarafsızlık mükellefiyetinin, İngiltere ve Türkiye arasında da alınması.

TÜRKİYE MUSUL VİLÂYETİ ÜZERİNDE DURMUYOR

FAKAT Sir Ronald itirazda bulununca, Tevfik Rüştü Bey, bu teklifinden vazgeçecektir. Sir Ronald, tarafsızlık andlaşmalarının, yalnızca "propaganda" vasfı taşıdığını ve gerçeklere uymadığını söylemiştir. Kaldı ki İngiliz kamuoyu geniş yönleri olan bağlantılara hazır değildir.

b) Tevfik Rüştü Bey, ikinci olarak, "Brüksel Hattı"nın güneyindeki bütün toprakların, gerekiyorsa üçlü bir andlaşmayla, "kendi kendini tam olarak yönetebilen bir Irak devletine bırakılmasını" teklif etti. Tevfik Rüştü Bey, "İşte, kendi kendini yönetebilen genç ve Türkiye gibi devrimci kişilikteki Irak'a ancak iyilik ve mutluluk dileyebiliriz" demişti.

c) Tevfik Rüştü Bey, üçüncü olarak da, Irak petrolünden, Türkiye'ye de hak tanınmasını teklif etti. Bunun üzerine, Sir Ronald, bir ikazda bulunarak, bu mevzûda kesin bir anlaşmaya varılmasının zaman alabileceğini söyleyecektir.

Tevfik Rüştü Bey, netice olarak, Türkiye'nin toprak ihtirası taşımadığını, yalnızca güvenlik aradığını söyledi. Bu

Musul, 500 bin sterline gitti

Ronald, Ankara'yla ağır hükümler taşımayan bir çözüme varılabilirse, bunun başlıca fonksiyonunun Türkiye'nin içinde bulunduğu tehlikeli durum olduğunu yazıyordu.

STERLİNLER KONUŞUYOR

SİR Ronald'a, İngiliz Dışişlerince aynı gün (24 Nisan'da) verilen cevapta, Türkiye'nin tutumundaki uzlaşmaya doğru anî değişikliğin, başlıca İtalya'dan duyulan korkudan ileri gelmiş olabileceği belirtiliyor ve Mussolini bu korkuyu giderecek ümit verdiği takdirde, Türkiye'nin yeniden sertleşebileceği endişesine yer veriliyordu.

Sömürgeler Bakanlığından İngiliz dışişlerine gönderilen 7 Mayıs 1926 tarihli yazıda da, toprak tavizi ve petrolden pay verilmesinden endişe duyulmakla birlikte, ikincisinin, "Brüksel hattı"nın Türklerce kabul edilmesi şartına bağlanması isteniyordu.

Sir Ronald Lindsay'ın Ankara'dan gönderdiği 21 Mayıs tarihli raporda,

Türkiye'nin artık bütün Musul vilâyeti üzerinde durmadığı; hattâ "genişçe bir toprak parçasından başka yolları" da kabul edebileceği görülüyordu.

Sir Ronald Lindsay, Ankara'dan gönderdiği 23 Nisan 1926 tarihli raporunda, Türk teklifleri üzerinde görüşlerini bildirmekte ve petrol mevzûunda taviz verilmediği takdirde, Türkiye'nin toprak talebi ve sınır güvenliği isteğini yeniden canlandırabileceğini belirtiyordu. Sir

toprak terki yerine, Türkiye'ye 500.000 sterline kadar toplu bir ödeme teklifinde bulunulduğu bildirilmektedir. Sir Ronald, bu sırada Türk maliyesinin çok güç durumda olduğunu belirttikten sonra, Türkiye'nin cevabı aktarılmaktadır. Buna göre, Türkiye Dışişleri Bakanı, meslekdaşlarına ve Başbakana danıştıktan sonra topluca vardıkları neticenin İngiltere'nin teklif ettiği miktarın tamamen yetersiz olduğunu bildirmiştir. Tevfik Rüştü Bey, Türkiye'nin 1909'da Avusturya-Macaristan'la Bosna-Hersek mevzûunda yapılan anlaşmadan daha az elverişlisine râzı olamayacağını söylüyordu. Türk Dışişleri Bakanı, karşı teklif olarak, Türkiye'nin Osmanlı borçları mevzûunda hisse senedi sahipleriyle bir anlaşmaya varmasından sonra, bu anlaşmanın Türkiye'ye yükleyeceği ilk 3 yılın faizini, İngiltere ve Irak'ın birlikte ödemesini istedi. Tevfik Rüştü Bey, Türkiye'nin 1.000.000 sterlin istediğini de ekledi.

YÜZDE 10 PETROL HİSSESİ TEKLİFİ

AYNI mevzûda Sömürgeler Bakanlığından gelen 24 Mayıs 1926 tarihli yazıda, Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Dobbs'un, "Eğer Türkiye'nin 500.000 sterlini kâfî görmesi imkânı yoksa, Büyükelçi Sir Ronald Lindsay'e 1.000.000 sterline kadar teklifte bulunabilmesi için yetki tanınmasında ısrar ettiği" bildiriliyordu. Sir Ronald Lindsay ise, Ankara'dan gönderdiği 23 Mayıs tarihli yazıda 775.000 sterline kadar çıkabilme selâhiyeti istiyordu. Buna, İngiliz dışişlerince 26 Mayıs'da verilen cevapta, İngiltere Hükümetinin, "gerektiği takdirde en fazla 775.000 sterline kadar çıkması için kendisini yetkili kıldığı" bildiriliyordu.

Sir Ronald Lindsay, Ankara'dan yolladığı 28 Mayıs tarihli raporda da, 25 Mayıs'daki görüşmelerinde, Tevfik Rüştü Beyin, "Türk Hükümetinin yalnızca para peşinde olmadığını ve haysiyetini koruması gerektiğini" söyleyip bir milyon üzerinde ısrar ettiğini ve bu "kabul edilmezse, miktarın 300.000 veya 800.000 sterlin olmasının farketmeyeceğini" eklediğini yazmaktaydı. Sir Ronald, 27 Mayıs'da Türkiye'ye 25 yıl için, Turkish Petroleum Şirketinden yüzde 10 hisse teklif ettiğini de bildiriyordu.

1926 Mayıs'ı biterken, Türkiye ile İngiltere arasındaki andlaşmanın hazırlıkları son merhâlesine gelmişti. Sir Ronald Lindsay, Ankara'dan İngiliz dışişlerine gönderdiği 30 Mayıs tarihli raporda Türkiye ile Andlaşmanın hazırlandığını fakat Türk Dışişleri bakanının, Andlaşmada Milletler Cemiyetine atıfta bulunulmamasını istediğini bildiriyordu. Sir Ronald, Tevfik Beyin gerekçesinin,"Milletler Cemiyetinin Kürtlerin yönetimi mevzûundaki tavsiyeleriyle Türkiye'nin karşılaşmak istemediğini" söylediğini belirtmektedir. (Türk-İngiliz İlişkileri, 315-318)

BAĞRIMIZA TAŞ BASARAK

M. KEMAL Öke'nin ise Türk-İngiliz Andlaşmasını anlatışı şöyledir:

"Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi, andlaşmayı tasdik etmek üzere bekletilmektedir. Nihâyet 3 Haziran'da gece yarısına kadar süren bir toplantıdan sonra Tevfik Rüştü Bey ile Lindsay anlaşırlar. 5 Mayıs sabahı imzalanan andlaşmada [5 Haziran olacak] beş yüz bin sterlin üzerinden uzlaşma sağlanmıştır.

" Türkiye, İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Hudut ve Münâsebatı Hasene-i Hemcivari Muahedenâmesi' müzakere edilip onaylanmak üzere 7 Haziran'da Türkiye Büyük Millet Meclisine getirilir. Tevfik Rüştü Bey'in takdiminden sonra İstanbul milletvekili Kâzım Karabekir Paşa söz alır. Ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış gaîlelerden dolayı bugüne kadar muhalefetlerini asgaride tuttuklarını ifâde eden Karabekir Paşa, meselenin sözkonusu andlaşmada aldığı çözüm şekline karşı çıkar ve Duyduğumuz teessürleri, kürsüden ifâde etmekten başka maleset bizim için yapıla-

İngiliz'in isteği yerine getirildi

cak bir şey kalmamıştır' der. Antlaşmayı savunan Dışişleri Bakanı ise konuşmasında şu sözlere yer verecektir:

" 'Şarkı Karib'-de başlıca kuvveti temsileden Türkiye Cumhuriyeti en esaslı mihveri siyâset-i milel-i mütemeddine arasında bir unsuru intizam ve terakki olarak çalışmak olduğundan cihanın ve şark-ı karibin sulh ve huzru ve Irak'ın istiklâl ve saadeti nâmına ve Büyük Britanya İmparatorluğu'yla münasebetimizi normal bir hâle getirmek için yegâne muallâk kalan bu arazi meselesinde fedâkârlıklara katlandık.'

'Dr. Aras, devamlı, memleketin nazik bir durumda olduğunu, dokuz yıldır kesintisiz savaşılan bir dönemden çıkıldığını vurgulayacaktır. Musul hakkındaki kararı tanımamak, bizi ister istemez yeni bir savaşa sürükleyecekti, buna takatimiz yoktu. Faşist İtalya aleyhimize yürümeye hazırdı. Atatürk ve hükümeti bunu çok iyi biliyordu. 'Bunun içindir ki, bağrımıza taş basarak, Musul'u bırakmaya razı olduk.' " (23 Kasım. 1986. Tercüman.)

Prof. Ömer Kürkçüoğlu, İngiltere ile Türkiye arasındaki Andlaşmayı anlatırken de şunları söylemektedir.

"5 Haziran 1926'da Ankara'da, Türkiye-İngiltere ve Irak Hükümetleri arasında, Sınır ve İyi Komşuluk Andlaşması imzalanmıştır. Andlaşmanın başlıca hükümleri özetle şöyleydi:

"Türkiye ile Irak arasındaki sınır, Milletler Cemiyeti'nin 29 Ekim 1924'te saptadığı 'Brüksel hattı' olacaktır. Bununla birlikte 'Brüksel Hattı', Tsuta ve Alamun'un güneyinde, bu iki yeri birbirine bağlayan yolun Irak topraklarından geçen kısmını Türkiye'ye bırakmak üzere değiştirilmiştir. (madde.1)

'Taraflar, bu sınırı kesin ve saldırıdan uzak olmak üzere kabul edip, bunu değiştirmeğe yönelik her türlü girişimden kaçınmayı taahhüt ederler (Madde 5).

'Taraflar, sınır bölgesinde birbirleri aleyhinde hiçbir propaganda örgütüne ve toplantıya izin vermeyeceklerdir. (Madde 12).

"Irak Hükümeti, Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak 25 yıl süreyle, 14 Mart 1925'de, Turkish Petroleum Şirketi'yle yaptığı petrol ayrıcalığı sözleşmesinin 10. Maddesine göre, bu

Şirket'den, 6. Maddesine göre (Irak'dan) petrol ihraç edebilecek olan şirketlerden veya kişilerden elde edeceği gelirin yüzde 10'unu Türkiye Hükümetine ödeyecektir. (Madde 14)

"Irak Hükümeti, kendi topraklarında oturan kişilerden, bu Andlaşmanın imzalanmasına kadar Türkiye lehinde siyasal eylemlerde bulunmuş olanları, bundan dolayı cezalandırma yoluna gitmeyecek ve ayrıca bir genel af çıkaracaktır (Madde 15).

İNGİLTERE'NİN İSTEĞİ OLUYOR

AYNI gün, taraflar arasında teati edilen ve Andlaşma'nın bir parçası kabul edilen notalarla, 14. Maddeye bir ek hüküm getirilmiştir. Buna göre, Andlaşma'nın yürürlüğe girmesinden başlayarak 12 ay içinde, Türkiye Hükümeti, 14. Maddede öngörülen yüzde 10 hissesini sermayeye çevirmek istediği takdirde, Irak Hükümetine haber verecek, Irak da bu ihbardan sonraki 30 gün içinde bu Maddenin yerini almak üzere Türkiye'ye 500.000 İngiliz lirası ödeyecektir.

"Böylece, Andlaşma, geniş ölçüde İngiltere'nin istediği biçimde imzalanmıştı. Türk-Irak sınırı, Türkiye lehinde bazı değişikliklerin ötesinde Milletler Cemiyeti'nin kararlaştırdığı çizgi oluyordu. Üstelik bu sınırın kesin olduğu ve tarafların bunu değiştirmeğe yönelik her türlü girişimden kaçınmaları da öngörülmüştü. Bu da, daha çok İngiltere açısından önem taşıyordu. Türkiye'nin ileride Irak'a karşı herhangi bir harekete girişmesinin önü alınmış oluyordu. Belki, 12. Maddede öngörülen hüküm yani tarafların sınır bölgelesinde birbirleri aleyhinde hiç bir propaganda örgütüne ve toplantıya izin vermeyeceklerini taahhüt etmeleri, Türkiye'ye karşı bu bölgeden gelebilecek tehlikeleri bir ölçüde frenleyebilecekti. Öte yandan, 14. Maddenin öngördüğü yüzde 10'luk hissenin Türkiye bakımından değeri, Andlaşma'ya eklenen notalarla, daha da azalıyordu. Üstelik, Türkiye'nin bu sınırlı hisseden vazgeçmesi karşılığında öngörülen miktar da, yukarıda incelediğimiz görüşmelerde Türkiye'nin yaptığı bütün ısrara rağmen, İngiltere'nin istediği biçimde (500.000) Sterlin olarak saptanmış oluyordu.

"Ayrıca, Andlaşmada, Musul Türkleri için azınlık hakları da elde edilmemişti. Belki de, Türkiye bu konuda ısrar ettiği takdirde, İngiltere'nin de Lozan Andlaşmasında Türkiye Kürtleri için kabul ettiremediği azınlık statüsünü yeniden ortaya sürmesinden çekinmiş olabilirdi. Nitekim, yukarıda, Türkiye Dışişleri Bakanının bu Andlaşma'da Milletler Cemiyeti'ne atıfta bulunulmamasını isterken, Türkiye'deki Kürtler konusuna karışılmasından endişe duyduğunu belirttiğini görmüştük. Gerçekten de Andlaşma'da Milletler Cemiyeti'nin Brüksel hattına ilişkin kararı dışında, Türkiye bu örgüt için herhangi bir taahhütte bulunmamaktadır.

GÖRÜNTÜYÜ KURTARMAK

BÖYLECE, Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin kararını doğrudan doğruya kabul etmek yerine, İngiltere ile anlaşmak yoluyla 'görüntüyü kurtararak' Musul işini tasfiye etmiş oldu."(Türk-İngiliz İlişkileri s. 318-320)

Bir de bu hususta bir araştırma yapmış olan Kadir Mısıroğlu'nun değerlendirmelerini şu paragraflardan takip edelim:

"Cemiyet-i Akvam Meclisi'nin mezkûr kararının kabul edilmeyişi, Türkiye-İngiltere münasebetlerini gergin ve muallâk bir hale getirdi. Yukarıda arz edildiği üzere bir sene kadar bir müddet, her iki tarafça da beklemek ve şartları gözetlemekle geçti. Nihayet Türkiye zevâhiri kurtarmak kabilinden Cemiyet-i Akvam Meclisi'nin kararını kabul yerine, İngilizlerle bir anlaşma yapmak suretiyle bu işi tasfiye etmeyi tercih etti. Zira İngilizler tarafından tekrar silâhlandırılan 'Asuri' ve 'Yezidiler' 1926 Martında güney hudutlarımıza tecavüze kalkmışlardı. Bu hareket esnasında telefon telleri-

Dağ ölü bir fare doğurdu

ni kesen mütecavizler bir kısım nöbetçi erlerimizi de şehid etmişlerdi. Bu hareketler karşısında Türkiye'nin ciddi bir tenkil hareketine girilmesi üzerine Berlin Elçiliğine tayin edilen eski İngiliz Elçisi Lindsay, yeni memuriyete gitmeden, Türkiye-Irak hududu meselesini görüşmek üzere geleceğini 6 Nisan'da resmen bildirdi. Birkaç gün sonra da Ankara'ya gelen Lindsay ile müzakerelere başlandı.

BECERİKSİZLİĞİMİZİN NETİCESİ

2 HAZİRAN'DA o zaman Irak Harbiye Nâzın olan Nuri Said Paşa da hazırlanan anlaşmayı imzalamak üzere Ankara'ya geldi.

"6 Haziran sabahı Muâhededen bir gece evvel, gece yarısı imza edildiği gazetelerde okundu. O sırada Muhalefet Partisi olarak bulunan 'Terakki Perver Fırka' bu muâhedenin tasdikine iştirak etmedi.

"Musul'un hâlâ devam eden vatancûdâlığına nihai hukuki mesned, işte bu muâhede olmuştur. Türk-Irak hududunu bugün hâlâ devam eden şekliyle tesbit eden ve Musul petrollerinden Türkiye'ye yirmibeş sene müddetle ve o da kâğıt üzerinde kalmış olan yüzde on hisse veren bu muâhedeye olsun, Irak Türkleri için herhangi bir siyasi ve içtimâî teminat dercetmek yine de düşünülemedi. Yüzde on petrol hissesi de bugüne kadar alınamadığına göre, meşhur atasözü ile ifâde etmek lâzım gelirse dağ bir fare doğurmuş oldu, hem de ölü olarak..." (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s. 160,161)

20 Kasım 1922 günü başlayan ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan sulh muâhedesine göre Musul meselesi, Andlaşmanın 3. Maddesi ile 9 ay içinde iki devlet arasında anlaşma yoluyla halledil-

KÂZIM KARABEKİR— Üzerinde bulunduğu iç ve dış gailelerden dolayı bugüne kadar muhalefetlerini sağ-ride tuttuklarını ifâde eden Paşa, Musul meselesinin 500 bin sterline halledilmesine karşı çıkmış, fakat yapacak bir şeyleri olmadığını söylemişti.

mesi anlaşma yapılmazsa meselenin Milletler Cemiyeti Konseyine götürülmesi esas alınmıştı. Gerek İngilizlerin diplomcatik başarısı, gerekse bizim aynı hususta kı başarısızlığımız ve beceriksizliğimiz ile beraber Musul meselesine ehemmiyet vermeyişimiz ve elden çıkmasını bile göze almamız sayesinde 4 senelik uzun bir aradan sonra Musul nitekim 1926 Haziran'ının 5'inde bütün haklarımızdan vazgeçmemiz yüzünden

ve Mustafa Kemal'ın arzusuna uygun olarak elimizden bir kuş gibi uçtu gitti. Musul'un ne gibi hatalarla elimizden gittiğini daha önce tafsilâtıyla anlatmıştık. Bu son anlaşmaya göre, artık Musul Irak'a yani İngiltere'ye bırakılmıştır. Çünkü İngiltere, Irak'ı mandası altına almıştı.

NETİCEDEN KİMSE MEMNUN DEĞİL

Eski Sultan Abdülhamid Han'ın zekice ve dahice siyasetleri neticesinde yıllarca bizim topraklarımız olarak kalan daha sonra ise genişçe incelediğimiz hususlardan dolayı bir oldu-bittiye getirilerek elimizden çıkan Musul ile o vilâyetin içinde bulunan Kerkük ve Kerkük Türklerinin âkıbeti ne olmuştu? Yukarıda ismi geçen Nuri Said Paşa, bize nasıl bir ihanette bulunmuştu ve Kerkük'te yapılan katliâmdaki rolü neydi? İngiltere ile Türkiye arasında yapılan anlaşmadan bahsettikten sonra "almamak" için uğraşılan ve fakat alıyor, gayret gösteriyor süsü verilen Musul'da, Kerkük'te neler olduğuna temas etmeden geçmek, meselenin vehametini anlamamıza bir sed çekeceği için, ondan da bahsetmek istiyoruz.

Süleyman Demirel, 15-21 Mart 1987 tarihli 2000'e Doğru dergisindeki bir beyanatında, Musul ve Kerkük'ün Türkiye hudutları dışında kalmış olmasından kimsenin memnun olmadığını söylüyordu. Evet, gerçekten de memnun değildi ve olamazdı da... Çünkü bir taraftan aynı dini, aynı örfleri paylaştığımız kimseler istemedikleri bir idarenin pençesi altında kıvranmaya ve kıvrandırılmaya terk edilirken, diğer taraftan da bugün elimizde bulunsaydı bizi ihya etmesi mümkün olan petrol yataklarımız da başkalarına kalmıştı... O halde şimdi de yapılan son anlaşmadan sonra Musul ve Kerkük'te meydana gelen tüyler ürpertici hadiselere kısaca bir göz atalım.

Irak'ın İngiltere mandasına girmesinden sonra, örf ve âdetlerine bağlı Müslüman Türkler, her türlü hak ve hukuktan mahrum bırakılıyorlardı. Bununla beraber İngilizlerin baskısıyla olmadık zulümlere de maruz kalıyorlardı. Biz yalnızca iki mühim katliâmdan bahsederek, mevzûu noktalamak istiyoruz.

Bunun için şu ifâdelere bir göz atalım:

"İslâm tarihinin en büyük devleti olan Osmanlı Devletine isyan gibi bir şerefsizliğin bedeli olarak Şerif Hüseyin ve çocuklarına peşkeş çekilmiş olan 'Irak Krallığı' kuruluşundan itibaren siyâsetini Türkleri inkâr ve imha esası üzerine kurmuştu. Gerçekten Faysal devri, Irak Türklerinin en karanlık devirlerinden biriydi. Bu devirde, İngiliz desteği olmasa, her an yanıbaşındaki kudretli Türkiye tarafından yutulacağını hesap eden Irak, bu ülkedeki Türk tesir ve nüfuzunu kırmak ve orada bir nevi tapu senedi gibi duran iman ve ahlâk timsali Türklerin mevcûdiyetlerini inkâr etmek için canhıraş bir gayret sarfetmiştir. Bu faaliyete sahte dostluk gösterilerine rağmen Devrin ünlü Başvekili Nuri Said Paşa da dahildi." (Musul Meselesi ve Irak Türkleri, s.191-192)

Peki bu Nuri Said Paşa neyin nesiydi? Irak'taki Türk katliamındaki rolü neydi? Nuri Said Paşa kimdi? Bize nasıl ihanet etmişti? Yoksa bir ajan mıydı? İsterseniz gelin Raif Karadağ'a kulak verelim:

"İngilizler, Birinci Dünya Harbinde Musul ve havalisini elde etmek için sonradan Irak'ın başına getirdikleri ve kendisine Kral dedikleri Emir Faysal'a ve diğer Arap şeyhlerine hesabı bilinemeyecek kadar çok altın vermişlerdi. Bu altınların sayesinde de medeni değil, bedevi olan bu adamların ihânetini temin etmişlerdi.

"Bu ihanet, asırlar boyunca kendilerini müdafaa ve muhafaza etmiş olan metbu devletlerine, her türlü nimetini gördükleri Osmanlı İmparatorluğuna karşı işlenmişti.

Faysal Musul'da katliâm yapıyor

HAİN PAŞA

TÜRK ordusu arkadan hançerlenmişti... Ve bu ordunun hançerlenmesinden, Birinci Faysal adı altında Irak tahtında oturan bedeviye en çok hizmet eden, en çok yardım eden bir adam vardı, bunu her Türkün bilmesinde fayda vardır.

"Bu adamın hayatı bir melodramdır ve Allah ihanet ettiği Türk milletinin, ihanetinin cezasını gördüğü zaman kendisine en çok acıyan millet olduğunun da şahididir.

"Bu adam, Türk ordusunun yüzbaşı üniformasını taşır ve Türk ordusunda vazife görürken, İngiliz ajanları ile temas kurmuş ve Müslüman olduğu için bizzat kendisinin vatanını koruyan, ırz ve namusunu düşmandan mikâye eden Türk ordusuna ihanetlerin en büyüğünü yapmaktan asla çekinmemiş bir hâindir.

"Bu yüzbaşı, ekmeğini yediği, sırtında şerefli üniformasını taşıdığı memleketine ihânet etmişti. Ve bu ihânetini uzun müddet devam ettirebilmişti.

"Türk ordusu Arabistan cephesinde kahramanca mücâdele ederken en mahrem karar ve stratejisinin düşmana sızdığını tesbit eden Türk istihbaratı, bu hainin ihânetini meydana çıkarabilmek için bir hayli uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat sonunda hainî tesbit etmiş lâkin hain elden sıyrılmasını becermişti.

AJAN PAŞA

MISIRTINDA Türk ordusunun yüzbaşı üniforması ile Türk hatlarını geçmiş ve İngiliz hatlarına sığınmıştı.

"Türk ordusunu arkadan vurmak isteyen ve İngilizlere satılmış iki kardeş daha vardı. Bu iki kardeş kaçamamış ve cezalarını bir manga askerin kurşunlarına hedef olarak çekmişlerdi. Bu iki kardeş Ahmet ve Cevad Robenson kardeşlerdi ve hadiseden takriben bir asır evvel ihtida etmiş bir İngiliz ailesinin son fertleri idiler.

"İngiliz hatlarına sağınmış olan yüzbaşı, ihanet şebekesini muhakeme eden Âliye Divân-ı Harbinde asılan bir çok Arap lideri gibi idama mahkûm edilmiş, ancak İngiliz hatları gerisine sığındığı için Cemal Paşa'nın yağlı kemendinden boynunu kurtarmıştı.

"Bu hususta Âliye Divan-ı Harbinin hükmünde şöyle denilmektedir:

" 'İngilizler lehine ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine casusluk yapmaktan suçlu olarak gıyaben muhakeme ve idama mahkûm edilen Yüzbaşı Nuri hakkında hüküm, firari olduğu için yerine getirilememiştir.'

"İdamdan kurtulan bu yüzbaşı Nuri, Lawrens'in en çok güvendiği, Irak Kralı Faysal'ın sağ kolu ve Irak'ın bir zamanlar tek hâkimi olan Nuri Said Paşa idi." (Petrol Fırtınası, s.233-234)

O Nuri Said ki; Irak'ta yıllar yılı başvekil eskisi ve bir entelijans servisin en kudretli ajanlarından birisi ve İngiliz petrolünün müdafii olarak vazife görecekti. Ve yine bu adam bir yeni efendi bulduğu anda, tıpkı Osmanlı Devletine yaptığı gibi, İngilizleri de arkadan vurmak isteyecek, petrol meselesinden doğan bir ihtilâf sonunda Amerikalılara yaslanacak ve bir gece yarısı Ortadoğunun en korkunç ihtilâlinde öldürüldükten sonra cesedi köpeklere yedirilecekti. (A.g.e., s.235)

BİR KATLİÂMA SEBEB OLAN ADAM

AYNI kitapta, Nuri Said Paşanın Kerkük'te bir katliâma sebeb olduğu da şu şekilde nakledili-yor:

"Petrol sâyesinde Irak Krallığına getirilen Faysal, daha idârenin başına geçmeden karşılaştığı bir çok güçlükler yanında hâlâ Osmanlı İmparatorluğunun hasreti içerisinde bocalayan halk tabakaları tarafından hoş karşılanmamış ve yer yer bir takım isyân hareketleri ile yüz yüze gelmiştir. Bilhassa, Musul ve Kerkük Türkleri arasında beliren memnuniyetsizlik, her geçen gün biraz daha artmıştı. Irak devletinin yeni idârecileri olarak, gerek Başvekil Nuri Said Paşa ve gerekse diğer idâreciler buna bir çare bulmak lüzumuna kanî oldular. Bir çok hâl şekli üzerinde duruldu. Fakat bunlardan hiç birisi Musul ve Kerkük Türklerini tatmin etmedi. Onlar zorla hudutları içerisinde bırakıldıkları Irak devletini tanımak ve metbu devlet olarak kabul edilmek istemiyorlardı.

"İşte bu sıralarda, Irak Kralı, Britanya İmparatoru 5. George tarafından dâvet edildi. Faysal'ın, Irak'ın bu iç durumu karşısında İngiltere'yi ziyareti mahzurlu olabilirdi. Zira Kralın ayrılması ile birlikte Musul ve Kerkük'te ayaklanmalar olabilirdi. Hattâ olabilirdi değil, bu ayaklanmalar mutlaka olacaktı. Binaenaleyh ayaklanmaları bastırmak için bir askerî harekâta tevessül etmek gerekiyordu. Bu fikri Faysal'a Nuri Said Paşa telkin etmişti.

"Faysal, Nuri Said Paşanın telkin ettiği bu fikri beğendi ve 1933 yılında, esrarengiz bir şekilde ölümünden kısa bir müddet evvel Musul ve Kerkük'de askerî harekâtla birlikte korkunç bir katliâma girişti. On binlerce Türk sebebsiz yere katledildi.

ETME BULMA DÜNYASI

"MUSUL ve Kerkük'te akıtılan kan, bu iki şehirde mevcut ve dünyanın sayılı petrol rezervlerine sahip petrol sâhalarının emniyeti için dökülmüştü. Ve akıtılan bu kan, haksız bir iktisap olarak ve yüzbinlerin ıztırabı pahasına petrolcülerin tesbit ettiği bir coğrafi hattan meydana geliyordu.

"Irak Kralı, Musul ve Kerkük'te işlediği bu cinayetlerden sonra, ellerini bulaşdığı Türk kanı daha kurumadan vaki resmî dâvete icabet etmek üzere Londra'ya gitti." (A.g.e., s.247-248)

"Irak Kralı Faysal, Kerkük'teki Müslüman ve inançlı insanlara kendi petrol çıkarlarını emniyete almak için olmadık zulümleri yapmıştı ve hain Nuri Said Paşanın telkiniyle orada bir de katliâma girişmişti. Bu dünya etme-bulma dünyasıydı... Elbette Nuri Said Paşa gibi Kral da cezasını çekecekti. İşte bu Kral, İngiltere'ye gittikten ve petrol için bazı müzâkerelerde bulunduktan sonra istirahat için gittiği Cenevre'de kaldığı otelin odasında bir sabah ölü olarak bulundu.

Kral Faysal'ın ölümünden 4 sene sonra Irak, İngiltere mandasından kurtuldu, ama buna rağmen Irak idârecilerinin İngiltere'nin kontrolünden kurtulduğu söylenemez.

Kerkük'teki Müslüman Türklere fırsat bulundukça zulmedilen Irak'ta nedense kan, ihtilâl ve karışıklık hiç eksik olmadı İhtilâlle gelenler ihtilâlle, kanla ayakta duranlar kanla gittiler.

Irak'ta Kerkük Türklerine karşı ikinci katliâm da 14 Temmuz 1958'de Irak Krallıyetini deviren General Kasım tarafından yapıldı. General Kasım iktidarı ihtilâlin birinci sene-i devriyesinde Türklere karşı müthiş bir katliâm tertipledi. Katliâm sahneye konulmadan evvel mukabil bir hareketi sevk ve idare edebilmesi mümkün olan Müslüman Türk münevverlerinden 4.000 kadarını tevkif edip tecrit kamplarına gönderdiler. Kerkük'te çıkan mahallî gazetelerin sayfalarını Nazım Hikmet ve emsali vatan hâinlerinin yazıları ile doldurdular. General Kasım, 14 Temmuz 1958 günü katliâma başladı.

DEVRİN İKTİDARI ISRARLI MIYDI?

"MEVZÛMUZ Kerkük katliâmını incelemek ve yazmak olmadığı için bu kadarla iktifa ederken, meseleye şu ifâdelerle nokta koymak istiyoruz:

Musul-Kerkük bölgesi Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır. Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde de Musul'da Osmanlı bayrağı dalgalanmaktaydı. Milletlerarası hukuka göre ateşkes ilân edildikten sonra askeri harekâtın durması gerekirken İngiltere bunu çiğneyerek ileri harekâta devam etmiş ve Musul'u hiçbir hukuki mesnedi olmadan işgal etmiştir. Daha sonra amansız bir istiklâl mücadelesine girişen Anadolu halkı işgalcileri topraklarından çıkardıktan sonra "Türkiye" adıyla "galip taraf" olarak Lozan'da barış müzakerelerine oturmuştur. Hararetli tartışmalarla geçen müzakerelerde Türkiye, Musul'un tekrar iadesini istemişse de İngiltere'nin yeniden savaşma blöfüyle karşılaşmıştır. Tamamen farklı bir dünya görüşüne sahip yeni Türkiye Cumhuriyetinin idarecileri, İngiltere'nin yeniden savaşma blöfünü ciddiye alarak, Musul ihtilâfını ikili müzakerelerle, o da olmazsa Milletler Cemiyetinde (Cemiyet-i Akvam) görüşme yoluna gitmeyi Lozan Antlaşmasının maddeleri arasına koydurmuşlardır. Böylece bilerek veya bilmeyerek İngiltere'nin oyununa gelen devrin Cumhuriyet idarecileri bundan sonraki safhalarda ne ikili müzakereler yoluyla, ne de Milletler Cemiyetinde hiçbir ilerleme kaydedememişlerdir. Üstelik müzakerelerin devam ettiği sıralarda bölgede çıkan isyanları bastırma maksadıyla da olsa Musul'u yeniden ele geçirme fırsatları cömertçe harcanmıştır. Milletler Cemiyetinden İngiltere'nin arzusuna uygun bir karar çıkınca yeniden ikili müzakereye dönen Türkiye sonunda Musul'u İngiliz mandasındaki Irak'a kesin olarak bırakan bir anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Aslında o günkü iktidar mensuplarının Musul'da ısrarlı oldukları da şüphelidir. Bazı tarihi tesbitler Musul meselesinde oldukça gevşek davranıldığını göstermektedir. Türkiye Cumhuriyetinin resmî tarih kaynaklarına göre "zafer" olarak lânse edilen Lozan Antlaşması, diğer maddeleri bir yana, sadece Musul'u kat'î bir çözüme kavuşturmadan bırakan maddesi ile dahi içler acısıdır. Bu Antlaşmayı imzalayan devrin iktidarı, Türkiye'yi ihyâ edecek muazzam petrol kaynaklarından ülkeyi mahrum bırakmıştır. Ayrıca pek çok soydaşımızın hunharca katledilmesine yol açılmıştır.

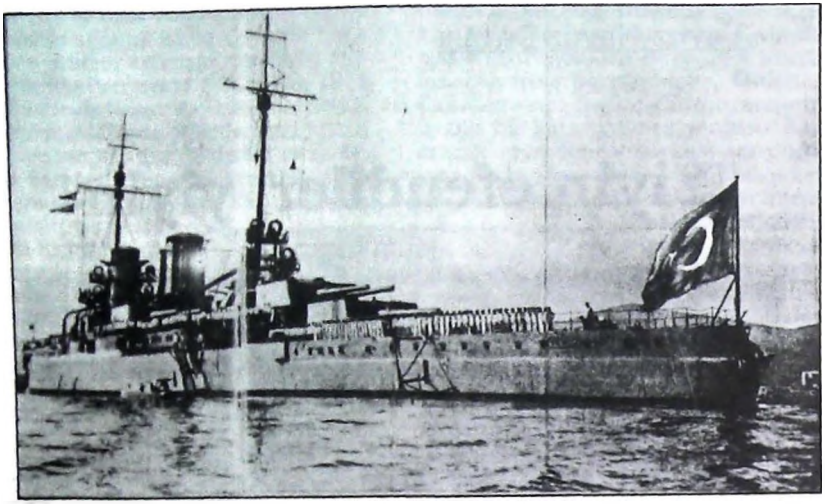
NURİ SAİD PAŞA – Bize ihanet eden subaylardan birisi olan Nuri Said, Irak'ta başbakanlık yapmıştır. Kral I. Faysal'a Musul'da bir hatıra yapılması fikrini veren de bu adamdır.

Bu bölümde resmî tarihin tersyüz ettiği bir yakın tarih yaprağını daha aralamaya çalıştık. Tamamen haklı olduğumuz bir dâvâyı kaybedişimizi bile zaferle, kahramanlıkla izah etmeye kalkan resmî tarihin, gerçeklerden ne kadar uzaklarda olduğunu bir kere daha tesbit etmiş olduk.

"Yiyin efendiler, yiyin"

Osmanlıya duyulan nefret isimlere de aksetmişti. Yavuz zırhlısıyla Bahriye Vekâletinin hazin hikâyesi. İnönü kinini kusmak için 2,5 yıl bekledi. Birinci Grup millî iradeye inanmıyordu. Basını susturmak için mahkeme kuruldu. Muhalefetin sesi terörle kısıldı. Acı itiraf: "İnkâr etmenin cezâsını buldum."

Bir Alman Kruvazörü olan Geoben, Birinci Cihan Harbine girmesinde mühim rol oynamıştı. "Yavuz Sultan Selim" adıyla Osmanlı donanmasına katılan, Cumhuriyet devrindeyse adı "Yavuz" yapılan bu meşhur gemi, yakın tarihin mühim hâdiselerinden olan "Yavuz-Kavuz Dâvâsı"nda da mühim rol oynayacaktı...

Osmanlıya duyulan nefret isimlere bile aksediyordu

Tek parti despotizminin hâkim olduğu Şeflik devirlerinde iktidarların takip ettiği politika o kadar açık bir "Osmanlı düşmanlığı" üzerine kurulmuştu ki, Türk dostu Fransız yazar Claude Farrere bile bir eserinde şaşkınlığını şöyle belirtiyordu:

"Günümüzün cumhuriyetçi Türkleri, kendilerini Bayezid'in torunları değil de Timur'un torunları sayıyorlar." (Türklerin Mânevi Gücü, s.198)

Yazar bu cümleye girerken de, "Şimdi size tuhaf bir şey söyleyeceğim" demekten kendisini alamamış. CHP iktidarlarının Yavuz Sultan Selim'le, Fâtih Sultan Mehmed'le, Kânuni Sultan Süleyman'la iftihar etmekten kaçınmasına bir mânâ verememiş. Yukarıya aldığımız cümleden iki sahife sonra da şu tesbiti yapıyor:

"Ama, onların gözünde bütün bunlar değersiz şeyler. İsbatını mı istiyorsunuz? Cumhuriyet donanmasında bir zırhlı var. Almanların eski Goben zırhlısı. Bu geminin adını değiştirmek ve millî bir isim vermek

gerekti. Çok haklı olarak Yavuz Sultan Selim adı teklif edildi. Ama, Çankaya Hükümeti buna rāzı olmadı. Kısaca 'Yavuz' denmesini uygun buldu. Osman'ın kanı, Ankara'daki adamlar için târihten silinmesi gereken nefret edilecek bir şey hâline geldi. Tahripkâr ve zâlim Cengiz'le Temur; sayısız saraylar yaptıran, mâbedler inşâ ettiren, yollar açan, bunca eyâleti Türk topraklarına katan—bunların bugün elden çıktığı bir gerçektir—bunca hükümdara tercih edilmektedir." (A.g.e., s.200)

Garip, ama gerçek! Mösyö Farrere, "Gazi Mustafa Kemal—bundan sonra Atatürk diyelim—ve Cumhuriyet Türkleri, cedlerinin mîrâsını hor görmeye başladılar" (A.g.e., s.201) tesbitiyle, bu şaşkınlığına bir mânâ kazandırmak istemiş olmalı.

● Garip, ama gerçek! Mösyö Farrere, "Gazi Mustafa Kemal—bundan sonra Atatürk diyelim—ve Cumhuriyet Türkleri, cedlerinin mîrâsını hor görmeye başladılar" diyordu.

Fransızın yanlışı!

Bu Türk dostu Fransız yazarın yukarıya aldığımız tesbitleri arasında bir yanlışlık var; o da Yavuz zırhlısının ismiyle olan kısımda. Osmanlı Devletinin 1. Cihan Harbine girmesinin sebebi olan Goeben ve Breslau zırhlılarından birincisinin adı, daha Osmanlı bayrağı çekildiği zaman "Yavuz Sultan Selim" olarak konmuştu. Demek, CHP iktidarları devrinde bu ismin "Sultan Selim" kısmı kaldırılmış oluyor. Yazar da herhalde bu değişikliği kasdetmek istemiş.

Şanlı târihimizin üzerine şal çekerek bize binlerce yıl öncesinin putperest kavimlerini "ata" olarak göstermeye çalışan despotizm devirlerini hatırlattığı için yine de Mösyö Farrere'e teşekkür borçluyuz. Yüzlerce kalem erbâbının "devrim meddahı" kesildiğini, iktidar sâhiplerine dalkavukluk etme uğruna ecdâda sövme yarışına girdiğini bildiğimizden; şu satırların bir yabancı tarafından tescil ettirilmesine müteşekkir olmamak elde değil.

Bahsi geçen "Yavuz" zırhlısı hakkında bir ansiklopedi şu bilgiyi veriyor:

"Türk savaş gemisi. 1912'de Alman tezgâhlarında yapıldı. İlk adı 'Göben' olan Yavuz zırhlısı 23.000 t. ağırlığında, hızı 28 mildi. Ateşli silâhları 10 tâne 280/45'lik, 10 tâne 150/45'lik, 4 tâne 88/45'lik top ve 4 tâne de sualtı kovanından meydana geliyordu. Almanların Göben ve Breslau kruvazörlerinin Çanakkale Boğazından içeri girerek Osmanlı devletinin karasularına sığınmaları, Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşına girmesini kesinleştirmişti. Bu iki gemi beş milyon Osmanlı altınına satın alındı, adları 'Yavuz Sultan Selim' ve 'Midilli' olarak değiştirildi. Osmanlı donanması Alman amirali Suşon kumandasında 27 Ekim 1914'te Karadeniz'e çıktı. Bu seferinde Yavuz, Sivastopol'u bombardıman ederek bir torpil gemisini tuttu. Osmanlı donanmasında başarılı şekilde çalışan Yavuz zırhlısı, Mondoros Andlaşması gereğince İzmit'te enterne edildi. Cumhuriyet devrinde de uzun süre Türk donanmasında yer aldı. 1950'den sonra donanmada görev almayan Yavuz, 1972'de Makina Kimya Endüstrisi kurumuna satıldı." (Meydan Larousse, c.12, s.751)

Ansiklopedinin de bahsettiği gibi, Osmanlının 1. Cihan Harbine giriş vesilesi olan iki Alman kruvazöründen Goeben'e 1914 yılında Osmanlı

HADİSELERİN YAKIN ŞAHİTLERİ

Kabinesinde Bahriye Vekâletine yer vermeyen Ali Fethi Okyar, nedense bir ay sekiz gün sonra kabinesine bu bakanlığı eklemek zorunda kalmıştı.

Ankara'daki ilk TBMM hükümetlerinde Başbakanlık yapan Hüseyin Rauf Orbay da 1. Cihan Harbini kaybettiğimiz günlerde kısa bir müddet Bahriye Nâzırlığı yapmış ve Mondros Mütârekesine imzâ atmıştı.

Mütarekeden sonra hâlâ gerçek mahiyeti gün ışığına çıkmayan bir ordunun karargâhı Yavuz zırhlısında kurulmuştu

bayrağı çekilince, adı da "Yavuz Sultan Selim" olarak değiştirilmişti. Lâkin, CHP iktidarları devrinde "Sultan Selim" kısmı, tipik bir Osmanlı düşmanlığı politikasına kurban gittiği için bu zırhlının adı hâlâ "Yavuz" olarak bilinmektedir.

Yavuz'da bir Paşa

1. Cihan Harbinde Osmanlı devletinin de mağlûp edildiğinin resmî vesikası olan Mondros Mütârekesinden sonra, Yavuz Sultan Selim adını taşıyan zırhlı da İzmit'te enterne edilmişti. İşte o günlerde, târihimizin garip bir sayfasını teşkil eden ve hâlâ gerçek mâhiyeti gün ışığına çıkmamış bulunan bir ordunun karargâhı, işte bu meşhur harb gemisinde kurulmuştu.

Devletin başşehri olan İstanbul düşman kuvvetlerince işgâl altında idi. Pâdişahın da, Osmanlı hükûmetlerinin de bir tesirleri kalmamıştı. Son çâre olarak Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa ile yine Anadolu'da başlayan kuvâ-yı millî hareketlerinin belli bir kuvvet teşkil etmeleri üzerine işgal kuvvetleri yeni bir oyuna kalktılar.Meşihat dâiresini tazyik ederek kuvâ-yı milliyeciler aleyhine idam fetvâları çıkarttırıldığı gibi,bir de "Kuvâ-yı İnzibâtiye" adıyla ordu kurdurdular. Görünüşe göre, millî kuvvetler ile bizzat hükûmet kuvvetleri karşı karşıya gelmiş oluyordu.

Hikâyenin gerçek çehresini anlayabilmek için isterseniz o günlerde Ankara'da yaşayan bir yazar milletvekilinin sözlerine göz gezdirelim:

"Fetvâları, fermanları tâkiben İstanbul'da galiba Damat Ferid'in Harbiye Nâzırlığıyle 'Kuvâ-yı İnzibâtiye' diye bir askerî teşkilât vücuda getirilmeğe başlanıldığını dahi günü gününe haber alıyorduk. O zaman bu haberi Ankara'ya veren İstanbul'un fedâkâr muhabiri, bu maksatla İngilizlerin saray emrine birkaç milyon lira da vermiş olduğunu bildiriyordu. Bilâhare öğrendiğimize göre bu haber yalan değil, yanlıştı. Şöyle ki, bu parayı bizzat İngilizler vermemişler, fakat İngilizler düyûn-u umumiyeden, ancak yukarda söylediğimiz maksada sarf olunması şartile, avans şeklinde ikraz ettirilmesine delâlet buyurmuşlar. Tabii, mukâbilinde diğer milyonların çalınması da caba olmak şartile." (Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, s.117)

Kuvâ-yı İnzibâtiye denilen ordunun gerçek mahiyeti hiç de anlatıldığı gibi değildi.

Bir adı da "Hilâfet Ordusu" olan Kuvâ-yı İnzibâtiye denilen ordunun İngilizler tarafından teşkil ettirildiği, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın yakını olan bir kişi tarafından açıklanmaktadır. Yunus Nadi'nin aynı eserinde anlattıkları noktalar da enteresandır:

"Kuva-yı İnzibâtiye veyâ Hilâfet Ordusu kumandanlığına tâyin olunan Süleyman Şefik Paşa ismindeki herif İzmit'e gelerek orada bağlı bulunan 'Yavuz' zırhlısında karargâh tutmuştu. Kendisi bir kısım askeri ile evvel gelmişti. Mütebâkî kuvvetleri peyderpey teşkil edildikçe İstanbul'dan gelecekti... Bize belki biraz mübâlâğalı olarak bildiriyorlardı ki, bu Hilâfet Ordusunda Rumlar vardır, Ermeniler vardır, Yunanlılar vardır, İngilizler vardır. Bunlar gayrı mümkün şeyler olmamakla berâber zâhirî hal işin bu kadar ciddî olduğuna bile ihtimal verdirmiyordu." (A.g.e., s.118)

Kuvâ-yı İnzibâtiye denilen ordunun aslında pek o kadar mühim olmadığını söyleyen Yunus Nadi, hemen arkasından da şu iki cümleyi ekliyor:

"Süleyman Şefik'in İzmit'te keyif çatmak ve ezcümle poker oynamakla vakit geçirmekte olduğundan haberdar oluyorduk. Herifler ele bir-iki milyon lira geçirmişler, akıllarınca yaşıyorlardı. Zâten kendilerinin başka türlü davranmalarına ihtimal ve hâcet de yoktu."

Millî harekâtın büyük bir düşmanı olarak resmî târih kitaplarında bizlere öğretilen Kuvâ-yı İnzibâtiye denilen ordunun demek ki gerçek çehresi buymuş.

İzmit'te zâten enterne edilmiş bir vaziyette yatan Yavuz zırhlısında karargâh tutan Süleyman Şefik Paşa, İngiliz kesesinden aktarılan paralarla kumar oynamayı tercih ediyormuş!

Ciddî mânâda bir hareketi de görünmeyen bu Hilâfet Ordusu umacısının başında olma tâlihsizliğine uğramış bulunan eski Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa, Millî Kuvvetlerin üzerine yürümek yerine

SAYFALAR ARASINDA

Muasır medeniyet niçin hâlâ bir rüyâ?

Övünmek kişiler için hiç bir zaman iyi bir vasıf değildir. Milletler için ise dozu iyi ayarlanmalıdır. Bir millet kendisini çok övüyor, gökiere çıkarıyor, fakat 65 yıldan beri diline pelesenk ettiği "muasır medeniyet seviyesi"ne bir türlü ulaşamıyorsa, temelde bazı hatâlar yapılmış demektir. Üstüiek övünmeden kabına sığamayanların, sonra kapı kapı borç istemesi de istihzayla karşılanır.

Baştan sona "övünme" esasına kurulmuş olan Onuncu Yıl Marşının ilk kıt'ası şöyledir:

"Çıktık açık alında on yılda her savaştan,
On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan,
Başta bütün dünyanın saydığı başkumandanı
Demir ağlarla ördük ana yurdu dört baştan.
Türkün, Cumhuriyetin göğsümüz tunç siperi;
Türke durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri."

Bu marşta yer alanlar 1923-1933 yılları arasında "başarılan" ilerlemeleri anlatıyor. Aşağıdaki değerlendirme ise 17 yılda nelerin "başarılamadığını" belirtiyor:

"1923-1940'lar arasında uygulanan gerek, liberal, gerekse devletçilik politikasını birlikte değerlendirdiğimizde: sermaye faktörünün kıt olması, teknolojik gerilik, ekonomik politikaların gerektirdiği kurumsal yapıların yokluğu, sanayi toplumunun oluşması için gerekli işçinin bulunmaması gibi pek çok sorun nedeniyle istenilen sonucun sağlanamadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, 'Türk ekonomisinin gelişmiş ülkeler seviyesine çıkartılması' amacı maalesef gerçekleştirilememiştir."

Türkel Minibaş Doğan (İÜ İktisat Fak. Ar. Gö. İSO dergisi, 15 Kasım 1983)

Aralık 1987 başında yakın tarih üzerindeki sisleri kaldıracağını açıklayan Yeni Nesil'in anonslarında, "Yavuz-Havuz dâvası" da yer almıştı. 22-29 Aralık tarihli haftalık Gölge Adam gazetesi bu hikâyeyi kısaca böyle duyurmuştu. Gazetenin üst başlığı ise, "Tek partili dönemin en önemli rüşvet dâvası" idi.

Tek partili dönemin en önemli rüşvet davası:

Yavuz-Havuz olayı

Cumhuriyet tarihinin en ilginç rüşvet olaylarından biri de, halk arasında Yavuz Havuz Davası diye bilinen olaydır. Olayın başkahramanı Cumhuriyet döneminin ilk ve son Bahriye Vekili olan İhsan bey'dir. İhsan bey'in yaşam öyküsünün bazı kesitleri yaşadığı olayı daha da ilginçleştirmektedir.

İlk Büyük Millet Meclisi'nde mebus olan ve "Topçu" lakabıyla anılan İhsan bey, 7 Ekim 1920 31 Temmuz 1922 arasında görev yapan Birinci Dönem Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin başkanlığını yapmıştır. Görevi sırasında çeşitli suçlardan dolayı 13 098 kişiyi yargılamıştır. Bu yargılamalar sırasında birçok sanığı darağacına kadar çeşitli cezalara çarpıran İhsan bey'in başkanlığındaki mahkeme 32 sanığı da rüşvet nedeniyle çeşitli cezalara çarptırmıştır.

İhsan bey, izleyen yıllarda Bahriye Vekilliği'ne atanır. Görevinin sona ermesine birkaç gün kala Türk donanmasının temel direği olan Yavuz'u tamir ettirmek için bir Fransız şirketiyle sözleşme imzalar.

Tamir işinin verildiği Fransız firmasının Türkiye temsilcisi İhsan bey gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski tanınmış fedâilerinden biriydi.

İhsan bey hakkında, Yavuz'un tamiri için yapılan sözleşme sırasında Fransız firmasından, işi onlara vermek karşılığında rüşvet aldığı iddiasıyla Meclis soruşturması açılır. İsmet Paşa'nın isteği üzerine İhsan bey, 1927'de Divan-ı Âli'ye sevkedilir. Beş yıl öncesinde rüşvet suçlularını da yargılayan olağanüstü mahkemelere başkanlık etmiş olan İhsan, bu defa kendisi rüşvet almak suçlamasıyla Yüce Divan'ın önüne çıkıyordu.

Mahkeme sırasında ortaya çıkartılan ve sözleşmeye taraf olan Fransız şirketlerce hakeme sunulmuş bir mektupta, "Ankara'da nüfuzlu kimselere dağıtılmak üzere birkaç yüzbin frank gönderildiği"ne dair ifadeler bulunuyordu. Yüce Divan bu mektuba dayanarak 26 Ocak 1928'de Topçu İhsan bey'i rüşvet aldığı gerekçesiyle iki yıl hapse mahkûm etti.

Bu davanın ardından İhsan bey'in siyasi hayatı da sona ermiştir. Yavuz davasında mahkûmiyet Topçu İhsan'ı o kadar etkilemiş olacak ki, soyadı kanununun ardından Eryavuz soyadını almıştır.

Tek partili dönemin en önemli rüşvet olayı bu olaydır. Olay kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş, büyük tepkiye yol açmıştır.

Millî Kuvvetlerin üzerine yürümek yerine İzmit'te poker oynamayı tercih eden Süleyman Şefik Paşa bu tercihinin karşılığı olarak 150'likler listesine alındı ve vatandaşlıktan atılarak Suriye'de öldü.

İzmit şehrinde poker oynamayı tercih etmesinin karşılığı olarak, hikâyesini ikinci cildimizde okuyacağımız 150'likler listesine alındı. Bu kânun mûcibince vatandaşlıktan atılan Paşa, Suriye'de öldü.

Bir zamanlar sosyetinin en ünlü isimlerinden olan Benli Belkıs, işte bu Süleyman Şefik Paşa'nın kızı idi. 1930'da emekli edilene kadar devletin çeşitli elçiliklerinde vazife yapmış bulunan Galip Kemali Söylemezoğlu ise, Paşa'nın kardeşidir.

Neyse, biz gelelim "Goeben" iken önce "Yavuz Sultan Selim" adını alan ve mâlûm devrede de sâdece "Yavuz" olarak anılan harb gemisini meşhur eden asıl hikâyeye...

23 Nisan 1920'de açılan Mecliste Bahriye Vekâletine yer verilmemişti

Üç kıt'ada asırlarca hükümranlığını sürdüren Osmanlı devleti, deniz hâkimiyetine de çok ehemmiyet vermişti. "İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi" isimli eserin yazarı İsmail Hami Danişmend'e göre, Osman Gâzi devrinde İzmit Körfezinin güney sâhillerine yerleşilip de Karamürsel kasabasının fethedilmesinden sonra basit mânâda bir deniz kuvvetleri kurulmuştu. Kasabayı fetheden meşhur Kara Mürsel bey "Emrü'l-sevâhil" (Sahiller Emîri) vaziyetini alarak 1324 târihinde bir "İnce donanma" kurmuş ve Osmanlı donanmasının da temelini atmış oluyordu.

Daha sonraları, devlet büyüyünce, "Kaptan-ı Deryâ" unvânını taşıyan bir paşanın emri altında bu donanma teşkilâtı da büyütülmüştü. Hele Barbaros Hayreddin Paşa, Kılıç Ali Paşa, Pîrî Reis gibi ünlü denizcilerin devrinde Osmanlı donanması rakîp tanımaz hâle gelmişti.

Sultan Abdülaziz devrinde, 12 Mart 1867 târihinde Kaptan-ı Deryâ makâmı ilgâ edilerek Bahriye Nezâreti teşekkül ettirildi. Altıncı memuriyetini yapan Dâmad Mehmed Ali Paşa ile Kaptan-ı Deryâlık da böylece târihe karışmış oldu. Yine Danişmend'e göre, bu 543 yıllık devrede 200 kere Kaptan-ı Deryâ değişikliği yapılmış.

Bahriye nezâreti

1867'de kurulan Bahriye Nezâreti koltuğuna ilk olarak Hakkı İsmail Paşa oturmuştur. Bu nezâretin adını meşhur eden isim ise, 6 Mart 1914'te Bahriye Nâzırı olan Cemal Paşa'dır. İttihad ve Terakki Fırkasının tepedeki isimlerinden olması sâyesinde o koltuğa oturan Cemal Paşa, Osmanlı devletinin tâlihsiz sonunu hazırlayan birkaç isimden birisidir.

1. Cihan Harbinin artık kaybedildiği bir târihte, yânî 14 Ekim 1918'de Bahriye Nâzırı olan Hamidiye kahramanı Rauf Bey, Mondros Mütârekesini imzâlayan hey'ette de bulunmuştur. Daha sonra Millî Mücâdeleye iştirâk eden Rauf Bey, TBMM Hükûmetlerinin ilk başvekillerindendir.

O târihten sonra zâten şeklen devâm eden İstanbul hükûmetlerinde bir Bahriye Nezâreti de bulunmaya devam etmiştir. 23 Nisan 1920'de açılan Ankara'daki Büyük Millet Meclisi hükûmetlerinde ise Bahriye Vekâletine yer verilmemiştir. Denizle ilgili meseleler, Müdâfaa-i Milliye Vekâletine bağlı bir dâirede görülmeye başlanmıştır.

Tâ ki, 1340 Rûmî târihinde yeniden Bahriye Vekâleti kurulana kadar...

Ankara'da çalışmaya başlayan 1. İcrâ Vekilleri Hey'eti, aynı zamanda Müdâfaa-i Milliye Vekili de olan Fevzi

Türkiye Cumhuriyetinin ilk ve son Bahriye Vekili İhsan Bey hakkında kaynaklardan bilgi edinmek çok zor. "Topçu İhsan" sis perdesi altında.

Paşa'nın reisliğinde ve 3 Mayıs 1336 (1920) târihinde icraatını başlatmıştı. O târihten sonra bir def'a daha Fevzi Paşa, bir def'a Hüseyin Rauf Bey, bir def'a da Fethi Bey başkanlığında üç kere kabine değişikliği yapıldığı halde yine Bahriye Vekâleti adı geçmemişti. 29 Ekim 1339 (1923)'de Cumhuriyetin ilânından sonra İsmet Paşa başkanlığında iki kabine daha kurulmuş, yine Bahriye Vekâletinden bahseden olmamıştı. İşin garibi, Ali Fethi Bey başkanlığında kurulan 7. İcrâ Vekilleri Hey'eti 22 Kasım 1340 (1924) târihinde çalışmaya başlayınca da kabinede bir Bahriye Vekâleti yoktu. Nedense, Ali Fethi Bey Hükûmetinin icraata başlamasından tam 1 ay 8 gün sonra, 30 Aralık 1340 (1924) târihinde kabineye bir Bahriye Vekâleti ilâve ediliyor!

İşte bu yazının asıl hikâyesi de bu ilâve ile başlıyor...

3 Mayıs 1920'den 30 Aralık 1924'e kadar aradan geçen dört buçuk yıl içinde bir Bahriye Vekâletine lüzûm görülmemişken, neden birden böyle bir bakanlık kurulmuştu? Mâdem böyle bir bakanlığa ihtiyaç vardı, niçin işin başında kurulmamıştı? Ve daha garibi, bu bakanlık niye üç sene sonra kaldırılarak târihe karıştırılıyordu?

Üç tarafı denizlerle çevrili olduğu halde bugün bile bir denizcilik bakanlığı bulunmayan Türkiye Cumhuriyetinde yaşanan üç yıllık "Bahriye Vekâleti" trajedisinin altında, yazının başında sözünü ettiğimiz Yavuz zırhlısı yatmaktadır. Bugünkü nesillerin hiç bilmediği "Yavuz-Havuz" dâvâsı, "Bahriye Vekâleti" denen mefhumun da bilinmeyen nesneler arasına girmesine sebep olmuştur.

Peki, nedir bu "Yavuz-Havuz" meselesi?..

Bir garip topçu binbaşısı

Bu bilinmeyenler içinde bilineni bulmak için, evvelâ, Türkiye Cumhuriyetinin ilk ve son Bahriye Vekili olan İhsan Bey'i tanımaya çalışıyoruz. Maalesef, yakın târihimizin pek çok ünlüsü gibi onu da kaynaklardan öğrenmek çok zor. Meydan Larousse ansiklopedisi bile normal ciltlerinde bu isimden bahsetmiyor. Sâdece, sonraki yıllarda çıkarılan ilâvelerin 1.

Menderes devri bakanlarından Samet Ağaoğlu, babasının arkadaşlarını anlattığı kitabında, Topçu İhsan'ın ne bâdirelerden geçerek ne tezatlı bir hayat sürdüğünü de gözler önüne seriyor.

cildinde "Eryavuz" maddesinde biraz bilgi verilmiş. Aynen alıyoruz:

"ERYAVUZ (İhsan) (Topçu İhsan da denir), Türk subayı ve siyâset adamı (İstanbul 1877-ay.y.1947). Birinci TBMM'ye Cebelibereket (Adana-Hatay-Gaziantep) milletvekili olarak girdi (1920) ve Kurtuluş Savaşı sonunda da topçu binbaşılığından emekliye ayrılarak siyasî hayatta kalmağa karar verdi; bu dönemde bir süre İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı da yaptı. 1923 seçimlerinden sonra da Mecliste kalan Eryavuz, 1924 sonunda Fethi Bey (Okyar) Hükûmetine eklenen Bahriye Vekâletinin başına getirildi. O sırada bu bakanlığın yerine getirmesi gereken en önemli iş Yavuz zırhlısının onarımıydı; bu işin gerçekleştirilmesinde adı bazı suiistimal olaylarına karışan Eryavuz, Fethi Bey kabinesinin düşmesinden sonra kurulan İsmet Paşa Hükûmetinde Bahriye Vekâletinin kaldırılmasıyla görevinden alındı. İsmet Paşa'nın Meclis Başkanlığına başvurması üzerine Yavuz olayıyla ilgili olarak hakkında Meclis soruşturması açıldı ve Yüce Divana verildi. Cumhuriyet tarihine Yavuz-Havuz olayı adıyla geçen bu suiistimal davası sonunda İhsan Eryavuz da, Yüce Divan tarafından mahkûm edilen ilk ve tek bakan oldu." (A.g.e., Ek-1, s.270)

Evvelâ şunu söyleyelim ki, Türkiye Cumhuriyetinin ilk ve son Bahriye Vekili olan Topçu Binbaşısı İhsan Eryavuz, sâdece şurada anlatılan bilgilerle tanınmayacak kadar değişik bir şahsiyettir. Üstelik, ansiklopedinin verdiği bilgilerde—kasten veya bilmeden—hatâ vardır. Yazının akışı içinde siz de onu göreceksiniz.

Bilgi yok!

Nasıl bu bir devrin kilit adamlarından "Topçu İhsan" hakkında bilgi bulmak zorsa; onun başını yiyerek unutulmasına sebep olan "Yavuz-Havuz dâvâsı" ile ilgili bilgi sâhibi olmak da zordur. Yine aynı ansiklopedinin aynı ilâvesinde hâdise aynen şöyle anlatılıyor:

"Yavuz-Havuz olayı, Mondros Mütarekesi gereğince tecrid edilen Yavuz zırhlısının Türkiye Cumhuriyeti donanmasına katılması için yapılan onarım çalışmalarında ortaya çıkan yolsuzluk olayı. TBMM onarım için 2 milyon TL'lik bir bütçe ayırdı ve gemiyi kızaklayabilecek bir yüzer havuz alınmasına karar verdi (3 Eylül 1924). Sorun, Denizcilik Bakanlığı kurulduktan sonra (22 Aralık 1924) onun yetkisine verildi; bakanlığın başına da İhsan Eryavuz getirildi. İhsan Eryavuz, Ömer Nazım Bey ve Bilecik milletvekili Fikret Bey'in kurduğu bu şirket, onarım çalışmaları için daha önce hükûmete teklifler vermişti. İhsan Bey bakan olunca, he-

SAYFALAR ARASINDA

Türk müziği yasağının da kılıfı vardı

"Gazi alaturka sazı çok severdi. Hattâ bazı şarkıları bizzat okuyarak, hatıralarını tazelerdi. Fakat buna rağmen radyo bir aralık tamamen alafranga musikiye hasredilmişti. Alaturka sevenler bu hale üzülüyor, mütemadiyen kulaklarının paslandığından bahsediyorlardı. Hattâ bir gece Dolmabahçe Sarayında Yunus Nadi Bey, Ata'ya ricada bulundu:

"Paşam, alaturka türkülerden bizi mahrum etmesinler. Zevkimize, duygularımıza müdahale edildiği için inciniyoruz.

"Ben de hoşlanmıyorum Nadi Bey. Fakat inkılâp yapan bir nesil mahrumiyet ve fedakârlıklara katlanmak mecburiyetindedir."

(Ahmet Niyazi Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, II s.261)

Şeflik devri iktidarları devletin arşivlerini araştırmacılara kapatarak yeni nesillerin yakın tarih gerçeklerini öğrenmesini engelledi

İHSAN BEY—Tek partili ve tek şefin hâkim olduğu bir devrede, iktidarı ellerinde bulunduranların dümen suyundan gidenlere ikbal kapısı ardına kadar aralanırken, iktidardakilerin gözünden düşenler bir anda her şeylerini kaybediyordu. İşte İhsan Bey bu realitenin canlı bir misaliydi.

men bir Fransız firmasıyla anlaştı. Sözleşme gereğince onarım bedeli iki yılda taksitle ödenecek ve onarım süresince Yavuz 1 milyon 300.000 sterline sigorta ettirilecekti. Fakat Yavuz, havuza alınırken çıkan bir kazâ sonucu, önce havuzun onarımı gerekince, şirket, sigorta primlerinin arttığını öne sürerek, sigorta süresini dört aya indirmek ve havuzlama işi için de dışarıdan bir uzman getirmek istedi. Bakanlar Kurulu yabancı uzman getirilmesine karşı çıkarak, sözleşme süresini indirmekle yetindi. Ancak, bütün bunlar olurken Bakan Eryavuz hakkında yolsuzluk iddiaları ortaya atıldı ve Fransız şirketini memnun edecek kararlar aldığı söylentileri çıktı. O sırada Fethi Okyar kabinesi düştü ve yerini İsmet Paşa Hükûmeti aldı (1925). İsmet Paşa, Denizcilik Bakanlığını dağıtarak, Malatya milletvekili olarak Meclis Bakanlığına başvurdu ve eski Deniz Bakanı hakkında Meclis soruşturması açılmasını istedi; önerge kabul edilerek Yunus Nadi başkanlığında bir komisyon kuruldu ve komisyon çalışmaları sonunda Bakan ile birlikte, yolsuzluk olayına adı karışanlardan Bilecik milletvekili Dr. Fikret Bey suçlu bulundu. Yüce Divan'a verilen iki milletvekilinden, eski bakan iki yıl ağır hapse ve iki yıl da kamu görevlerinden uzak tutulma cezâsına, Fikret Bey ise dört ay hapse ve para cezâsına, çarptırıldı. Olay, Cumhuriyet tarihine, bir bakanın Yüce Divan tarafından mahkûm edilişinin ilk ve tek örneği olarak geçti." (A.g.e., s.902)

Şu bilgiler de okuyucuya gerçeği aksettirecek sıhhatte değil. Bilerek veyâ bilmeyerek târihlerle oynanmış. Aynı cildin bir maddesinde "Bahriye Vekâleti", diğer maddesinde ise "Denizcilik Bakanlığı" diye yazma tenâkuzu ve dilbilgisi hataları hâriç; sanki İsmet Paşa'yı ve başkalarını temize çıkarma endişesiyle târihler yanlış yazılmış.

Gerçekler kilit altında

Yakın târihimiz üzerindeki sislerin kalkması için, evvelâ o devri doğru bilgilerle anlatacak kaynakların olması gerekir. Maalesef, mâziyi toptan silebilmek uğruna ihtilâl metodlarıyla iş gören Şeflik devri iktidarları, yeni nesillere gerçekleri öğretecek kapıları da kapamışlardı. Hâlâ devlet arşivlerinin araştırmacılara kapalı olması da bu icraatın en tipik tezâhürüdür.

' Yavuz-Havuz dâvâsını, sonradan çıkardığı ilâvede anlatmaya çalışan mezkûr ansiklopedinin bilgi ve târih yanlışları taşıması ise ya bu kapalı devre çalışmanın neticesidir, ya da o

karanlık devri tam açmak istememenin bir işâretidir.

Şimdi önce bu ansiklopedinin "Yavuz-Havuz" dâvâsını nasıl verdiğini hulâsa edelim.

İsmet Paşa'yı kurtarmak mı?

Meydan Larousse ansiklopedisi, asıl cildlerden sonra çıkardığı ilâvenin 1. cildinde, hâdiseyi kısaca şöyle hikâye ediyor:

TBMM, Mondros Mütârekesinden sonra İzmit'te enterne edilen Yavuz zırhlısını yeniden donanmaya kazandırmak için tâmirini kararlaştırıyor ve 3 Eylül 1924'te 2 milyon TL'lik bir bütçe ayırıyor.

O günün fakir Türkiye'si için bu meblağ çok büyük bir rakamdır.

Yine o günlerde Cebelibereket meb'usu İhsan Bey, Ertuğrul meb'usu Dr. Fikret Bey ve Ömer Nâzım Bey'in kurduğu bir şirket, tâmir çalışmaları için hükûmete teklifler veriyor.

Meclisin kararından üç buçuk ay sonra bir—ansiklopedinin tâbiriyle—Denizcilik Bakanlığı kuruluyor ve bu bakanlığın başına da, yukarıdaki şirketin ortaklarından İhsan Bey getiriliyor. İhsan Bey ise bakan olur olmaz bir Fransız firmasıyla anlaşıyor. Fakat, Yavuz zırhlısı tâmir için havuza

SAYFALAR ARASINDA

HÂN-I YAĞMA

Bu sofracık efendiler—ki ülükâma muntazır
Huzûrunuzda titriyor—şu milletin hayâtıdır,
Şu milletin ki muztarip, şu milletin ki muhtazır;
Fakat sakın çekinmeyin yeyin, yutun hapır hapır.

Yeyin efendiler, yeyin, bu hân-ı işthâ sizin,
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yeyin!

Pek açsınız, efendiler, bu çehrenizde bellidir.
Yeyin, yemezseniz bugün, yarın kalır mı kim bilir?
Şu nadîd naam bakın, kudûmünüzle müftehir,
Bu hakkıdır gazânızın, evet o hak da elde bir.

Yeyin efendiler, yeyin, bu hân-ı işthâ sizin,
Doyuncu, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yeyin!

Bütün şu nazlı beylerin, ne varsa ortaklıkta say:
Hasep nesep, şeref şataf, oyun düğün, konak saray
Bütün sizin efendiler, konak, saray, gelin, alay
Bütün sizin, bütün sizin, akın akın, kolay kolay,
Yeyin efendiler, yeyin, bu hân-ı işthâ sizin,
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yeyin!

Verir zavallı memleket, verir ne varsa mâlini
Vücûdunu, hayâtını, ümmîdini, hayâlini,
Bütün ferâğ-ı hâlini, olanca şevk-i bâlini,
Hemen yutun düşünmeyin hârâmını, helâlini

Yeyin efendiler, yeyin, bu hân-ı işthâ sizin,
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yeyin!

Bu harmanın gelir sonu, kapışırın giderayak;
Yarın bakarsınız söner, bugün çatırdayan ocak,
Bugün ki mideler kavi, bugün ki çorbalar sıcak;
Atışırın, tıkışırın, kapış kapış, çanak çanak!

Yeyin efendiler, yeyin, bu hân-ı işthâ sizin,
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yeyin!

Tevfik FİKRET

Ali Fethi Bey ve İhsan Beyi suçlu gösterip İsmet Paşa'yı kahraman ilân eden tarih kaynakları gerçekleri gizliyorlar

Tarih araştırmacısı Mete Tunçay, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisine yazdığı maddede, İstiklâl Mahkemelerinin kısa hikâyesi ile birlikte bu mahkemelerin bin civarında adam astığını söylüyor.

alınırken, nedense bir kazâ oluyor ve Yavuz'dan evvel havuzun tâmiri gerekiyor. Fransız firması, geminin sigorta müddetine itiraz ediyor ve dışarıdan uzman getirilerek hâdisenin tahkik edilmesini istiyor.

O günkü Bakanlar Kurulu ise, gerekçenin ne olduğunu bilmiyoruz, dışarıdan uzman getirilmesini kabul etmiyor; ama sözleşme müddetini indiriyor.

O sırada da Ali Fethi Bey kabinesi düşüyor. 1925'te İsmet Paşa yeni hükûmeti kuruyor. Hükûmeti kurar kurmaz da Denizcilik Bakanlığını dağıtıyor (!), Bakan İhsan Bey'in hakkında da Meclis araştırması istiyor. Sonunda da mâlûm olduğu şekliyle İhsan Bey Yüce Divana sevk edilerek mahkûm oluyor.

Eğer şu ansiklopedinin bilgileri ile yetinirseniz, hikâye bu kadar. Yolsuzluk, Ali Fethi Bey zamânında yapılmış, İsmet Paşa ise kabineyi kurar kurmaz buna mâni olmuş! Yâni, suçlu olanlar Ali Fethi Bey ve İhsan Bey; kahraman ise İsmet Paşa!

Acaba gerçekten de öyle mi? Şimdi de bir basın organını birlikte okuyalım.

1925 mi, 1927 mi?

Yeni Nesil gazetesi, 1986 yılı Aralık ayının ilk haftasında, yakın târih üzerindeki sis perdelerini kaldıracağını büyük anonslarla verirken, bâzı hâdiselerin başlıklarını da duyurmuştu. Bunlardan birisi de "Yavuz-Havuz dâvâsı niçin unutturuldu?" sorusu idi.

22-29 Aralık târihli haftalık Gölge Adam gazetesi, birden pat diye "Yavuz-Havuz olayı" diye bu hâdiseyi kısaca hikâye etti. Yazının üst başlığı ise, "Tek partili dönemin en önemli rüşvet davası" diye takdim edilmişti. Burdaki bilgiler gerçeğe daha yakındı. Yazıyı aynen okuyalım ve bilgileri, mezkûr ansiklopedinin bilgileri ile de zihnimizden bir mukâyese yapalım:

"Cumhuriyet tarihinin en ilginç rüşvet olaylarından biri de, halk arasında Yavuz-Havuz Davası diye bilinen olaydır. Olayın başkahramanı Cumhuriyet döneminin ilk ve son Bahriye Vekili olan İhsan Bey'dir. İhsan Bey'in yaşam öyküsünün bazı kesitleri, yaşadığı olayı daha da ilginçleştirmektedir.

"İlk Büyük Millet Meclisinde mebus olan ve 'Topçu' lakabıyla anılan İhsan Bey, 7 Ekim 1920-31 Temmuz 1922 arasında görev yapan Birinci Dönem Ankara İstiklâl Mahkemesinin başkanlığını yapmıştır. Görevi sırasında çeşitli suçlardan dolayı 13.096 kişiyi yargılamıştır. Bu yargılamalar sırasında birçok sanığı dayaktan idama kadar çeşitli cezâlara çarptıran İhsan Bey'in başkanlığındaki mahkeme, 32 sanığı da rüşvet nedeniyle çeşitli cezâlara çarptırmış tır.

Beş sene önce rüşvet suçlularını da muhakeme eden İhsan Bey bu defa kendisi rüşvet almaktan Yüce Divana sevkedilecekti

"İhsan Bey, izleyen yıllarda Bahriye Vekilliğine atanır. Görevinin sona ermesine birkaç gün kala, Türk donanmasının temel direği olan Yavuz'u tamir ettirmek için bir Fransız şirketiyle sözleşme imzâlar.

"Tamir işinin verildiği Fransız firmasının Türkiye temsilcisi, İhsan Bey gibi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin eski tanınmış fedailerinden biriydi.

"İhsan bey hakkında, Yavuz'un tamiri için yapılan sözleşme sırasında Fransız firmasından işi onlara vermek karşılığında rüşvet aldığı iddiasıyla Meclis soruşturması açılır. İsmet Paşa'nın isteği üzerine İhsan Bey, 1927'de Divan-ı Âli'ye sevk edilir. Beş yıl öncesinde rüşvet suçlularını da yargılayan olağanüstü mahkemelere başkanlık etmiş olan Bakan, bu defa kendisi rüşvet almak suçlamasıyla Yüce Divan'ın önüne çıkıyordu.

Franklar kimlere dağıtıldı?

"Mahkeme sırasında ortaya çıkartılan ve sözleşmeye taraf olan Fransız şirketince kaleme alınmış bir mektupta, 'Ankara'da nüfuzlu kimselere dağıtılmak üzere birkaç yüz bin frank gönderildiği'ne dair ifadeler bulunuyordu. Yüce Divan bu mektuba dayanarak 26 Ocak 1928'de Topçu İhsan Bey'i rüşvet aldığı gerekçesiyle iki yıl hapse mahkûm etti.

"Bu davanın ardından İhsan Bey'in siyasi hayatı da sona ermiştir. Yavuz davasında mahkûmiyet Topçu İhsan'ı o kadar etkilemiş olacak ki, soyadı kanununun ardından Eryavuz soyadını almıştır.

"Tek partili dönemin en önemli rüşvet olayı bu olaydır. Olay kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş, büyük tepkiye yol açmıştır."

Yazıyı okuyunca siz de görüyorsunuz ki, hikâye şimdi bir mânâ kazanmaya başlıyor. Demek, İsmet Paşa kabineyi kurar kurmaz hemen Bahriye Vekâletini kaldırarak İhsan Bey'i Yüce Divan'a göndermemiş; bilâkis tam iki buçuk yıl aynı kabinede birlikte çalışmışlar!

16 Mart 1970'de Süleyman Demirel başkanlığında Türkiye'nin 36. Bakanlar Kurulunun teşkîl edilmesinden sonra çıkarılan ve târihleriyle bütün eski Bakanlar Kurullarını ve bakanları da tanıtan büyük boy "1. Dönemden Bu Yana İcra Vekilleri Heyeti Listesi" isimli dokümana bakarsak, kronolojik silsile şöyle devâm ediyor:

22 Kasım 1924'te Ali Fethi Bey, 7. İcrâ Vekilleri Hey'etini kuruyor. Bu kabineye kuruluşundan 1 ay 8 gün sonra bir Bahriye Vekâleti ilâve edilerek (30 Aralık 1924) bakanlığa da İhsan Bey tâyin ediliyor.

Ancak üç ay iş başında kalabilen Ali Fethi Bey kabinesi 3 Mart 1925'te Şeyh Said İsyânı bahânesiyle düşürülüyor. Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa tarafından 8. İcrâ Vekilleri Hey'etini kurmaya memur edilen İsmet Paşa, 4 Mart 1925 ilâ 1 Kasım 1927 târihleri arasında iktidarda kalan kabinesinde Bahriye Vekili olarak yine bu İhsan Bey'i muhafaza ediyor. Takrîr-i Sükûn Kânunu çıkarılarak ülkede çok sert bir devlet terörünün estirildiği bu iki buçuk yıllık devre

İşin garibi İsmet Paşa 8. Bakanlar Kurulunun vazifesi bitiminde kabinede vazife alan diğer arkadaşları gibi İhsan Bey'e de başarı plâketi vermişti.

içerisinde İsmet Paşa ile İhsan Bey kardeş kardeş geçinip gitmişler!

Üçüncü Reisicumhur seçimi sonunda 1 Kasım 1927'de 9. İcrâ Vekilleri Hey'etini kuran İsmet Paşa, kabinesinde üç değişiklik yapıyor; ama İhsan Bey yine Bahriye Vekilidir. İşte asıl kıyâmet ondan sonra kopuyor.

Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla "50 Yılın Tutanağı" isimli bir kitap neşreden Hürriyet Yayınları da bu kronolojik sıralamayı teyid ediyor. 24 Aralık 1927'de Bahriye Vekili hakkında bir Meclis Araştırma Komisyonu kuruluyor. 26 Ocak 1928'de Bahriye Vekili İhsan Bey'in dokunulmazlığı kaldırılıyor, Divan-ı Âli'ye sevkine karar veriliyor. Bahriye Vekâletine de Müdâfaa-i Milliye Vekili Mustafa Abdülhâlik Bey'in vekâlet etmesi durumu ortaya çıkıyor. Ondan sonra da Cumhuriyet târihinin bu ilk ve son Bahriye Vekâleti ortadan kaldırılıyor.

Peki, bu kadar bilgiden hangisine inanmamız gerekecek? Doğrularla yanlışlar o kadar iç içe girmiş ki neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu anlamak iyice güçleşmiş.

İşin garibi, hâdisenin kahramanı gibi bâzı kaynaklarca gösterilmek istenen İsmet Paşa, 8. Bakanlar Kurulunun vazifesi bitiminde, kabinede vazife alan diğer arkadaşları gibi İhsan Bey'e de "Üstün hizmetlerin-

2. Grup mensuplarının tuttuğu Başvekil Rauf Bey, emri altındaki bir umum müdürü azledemeyecek kadar âcizlik gösterince: elbette 1. Grup mensuplarının cür'etleri - ni de arttırmış olacaktı.

den dolayı" teşekkür ediyor ve plâket veriyor! İki ay geçmeden de hemen aleyhine bir hava estiriyor.

Bütün suç, acaba o İttihadçıların fedâîlerinden olan Topçu Binbaşısı İhsan Eryavuz'un mu idi ki kabak onun başında patlatıldı? Veyâ, ondan başka hiç kimse o devirlerde rüşvet ve yolsuzluk işlerine bulaşmıyor muydu?

Târihin bu karanlık sayfasına biraz ışık tutabilmek için önce şu İhsan Bey'den işe başlayalım...

İhsan Bey kimdir?

Yavuz-Havuz dâvâsının meşhur ettiği Topçu İhsan Bey, İttihad ve Terakkî Cemiyetinin eski fedâîlerindendi. Sultan Abdülhamid'i müstebid olmakla itham ederek Osmanlı mülküne "hürriyet, adâlet, uhuvvet,

Topçu Binbaşısı İhsan, İttihat ve Terakkinin terör komitalarında fiilen vazife yapmıştı.

müsâvat" getirecekleri iddiasında bulunan İttihad ve Terakkî Cemiyeti, aslında daha işin başlarında komitacı metoduyla teröre bulaşmışlardı. Muhtar bölge olan Makedonya dağlarında Balkan komitacıları ile yıllarca boğuşa boğuşa aynı metodları benimseyen bu cemiyetin asker âzâları, evvelâ kendi kumandanlarına silâh çekerek kıvılcımı atmışlardı.

2. Meşrûtiyetin ilânından sonra devlet mekanizmalarına yavaş yavaş hâkim olmalarına rağmen, ülkeye getirmeyi vaad ettikleri "hürriyet, adâlet, uhuvvet, müsâvat" nizâmının tam aksi için didişmeye başladılar. Onların nazarında kendilerinden başka "haklı" yoktu; o halde, muhâlif fikir taşıyanlara hayat hakkı da verilmemeliydi.

İstibdat yaptığı için suçladıkları Sultan Abdülhamid'e rahmet okutan İttihadçıların bu davranışı, başlangıçta onların samimiyetine inanan pekçok Osmanlı aydınını karşı saflara itti. Bu arayışlar, İttihad ve Terakkî erkânını daha fazla komitacılığa bulaştırdı. Fikren mağlûp edemedikleri kuvvetli şahsiyetleri birer birer öldürtmeye başladılar.

31 Mart Hâdisesinin zâhiren çıkış sebeplerinden birisi de bu terör kurbanlarının fâillerinin bulunamamasıdır. İşte, Topçu İhsan Bey de o İttihad ve Terakkî komitacılarından gözüpek bir fedaî idi.

Serez Komitacıları

O günkü hâdiselerin içinde bizzat yaşayan ve başlangıçta o da hızlı bir İttihadçı iken sonradan muhalefete geçen Dr. Rıza Nur, gözünü kan bürümüş İttihadçı komitalarından en korkuncunun "Serez Komitası" adını taşıyan grup olduğunu hâtıralarında ifâde ediyor.

Ekseriyetini genç teğmenlerin teşkil ettiği bu komitanın pek çok cinâyet işlediğini söylüyor. Ne garîptir ki, Serez Komitacılarının meşhurlarından Mülâzım Mustafa Necip, Bâbıâli Baskını esnâsında öldürülmüş; Mülâzım Edip, Mülâzım Canbolat, Mülâzım Abdülkadir ise daha sonra Mustafa Kemal Paşa'ya sûikast iddiasıyla asılmışlardı. Yâni, su testisi su yolunda kırılıyordu. O komitanın başkanlığını yapan Serez Maarif Müdürü Şükrü—sonradan Paşa oldu—de aynı iddia ile ipe çekilmişti.

İsimleri bilinen Serez Komitacılarından sâdece Enver Paşa'nın kardeşi Halil Paşa ile sonradan TBMM Başkanı da olan Kâzım Özalp ayakta kalmıştır.

Bunların dışında pekçok İttihad ve Terakkî âzâsı da fiilen terör komitalarında vazife almışlardır. Ki, Topçu Binbaşısı İhsan da onlardan birisi idi.

1877'de İshak Ağa'nın oğlu olarak Üsküdar'da dünyâya gelen İhsan, İttihad ve Terakkî içine girip de fedâîliğe başladıktan sonra adını yavaş yavaş duyurmaya başlamıştı. Vatanı müdâfaa etmesi için Topçu Mektebinden mezun edilen İhsan Bey, bilhassa binbaşı rütbesini taşımaya başladığı günlerden itibâren fedâîliği ile tanınmaya başlar olmuştu. Açık sarı saçlı, tıknazca, kalın sesli Binbaşının hayâtının seyri de fedâîliği ile birlikte değişmişti.

İhsan Bey Mütarekede Damad Ferid Paşa'ya suikast hazırladığı için idâma bile mahkûm edilmişti.

Menderes devri bakanlarından Samet Ağaoğlu, babasının arkadaşlarını tanıttığı kitabında Topçu İhsan Bey'in hayâtını şöyle hulâsâ ediyor:

"Bu sarışın, çiy yeşil gözlü adam, o günden [Sakarya Muharebesi esnâsında] tâ gözlerini dünyâya kapadığı dakikaya kadar yalnız babamın değil, bütün âilemizin hayâtına karıştı. Ondan kalan acı tatlı hâtırâlarımız, ondan kalan ibret derslerimiz var! Bir insanın, irâdesinin yüzde yüz dışında kuvvetlerin tesiri altında bu kadar ters istikâmetlere sürüklenebileceğini, tezatlarla dolu bir hayâtın dalgalarına bu kadar çarpabileceğini gösteren misaller pek azdır!

"İttihad ve Terakki'nin gizli cemiyet olarak çalıştığı zamanlarda topçu binbaşısı rütbesiyle oynadığı fedâîlik rolüne, fırkanın iktidar senelerinde de mes'ûl kâtiplik gibi mevkilerde bulunarak devam etti. Hayatının bu devresinde yakın arkadaşlık ettiği bir kısım insanlar onun için hep felâket sebebi olmuşlardır. Bunlardan Yakup Cemil, Birinci Dünya Harbi içinde ölüme az daha onu da beraber sürüklüyordu. Bir başkası, yakışıklılığı, ataklığı ile meşhur bir Çerkez, mânevî ölümünün belki de hakikî sebebi!

"Topçu Binbaşısı, Mütârekede, Damat Ferid'e suikast hazırladığı için idama mahkûm edildi. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin en nüfuzlu âzâlarından oldu. İstiklâl Mahkemeleri Reislikleri yaptı. Türkiye Cumhuriyetinin ilk ve son Bahriye Vekili odur. Hapse girdi, amatör balıkçı olarak senelerce Boğaz sularında dolaştı; en sonunda kalbi nihâyetsiz hüsranlar, ümitler, kederler, teselliler dolu, dünyayı bırakıp gitti!" (Babamın Arkadaşları, s.39-40)

Komitacılıktan Reisliğe

Agaoglu'nun da hulâsa ettiği gibi, Topçu Binbaşısı İhsan Bey, İttihad ve Terakki Cemiyeti içinde fedâî rolünü üstlenen pek çok komitacıdan birisi idi. Omuzundaki üniforma ile gizli cemiyetlere katılması bir tarafa, yine aynı üniforma ile bir siyâsî cemiyetin genel sekreterliğini yapmakta da beis görmeyecek kadar askerlik mesleğini geri plâna atmış bir askerdi. Tek felsefesi vardı "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe!"

AĞAOĞLU AHMET—1. Grubun "eli kalemli" müdâfilerindendi. 2. Grubun kurtuluşun İslâma sarılmakta olduğunu söylemeleri üzerine, "Nereye Gidiyoruz?" başlıklı makale yazarak, 1. Grubun üzerine "şirin" görünmek istemişti. Ağaoğlu Ahmet hâtıralarıyla Yavuz-Havuz Dâvâsına ışık tutuyor...

Muvaffak olmasalardı, kellelerini vermeleri mukadderdi. Esas aldıkları, terör metodu yüzünden, kendi kellelerini kurtarmak için nice masum kelleleri koparmayı tercih etmişler-

İdamdan kurtulan Topçu İhsan Ankara'da ikbal merdivenlerini tırmanmaya başladı.

dı. Yine bir başka İttihadçı fedâîsi Yakup Cemil kurşuna dizilirken, Topçu İhsan'ın paçayı nasıl kurtardığı, devrin Sadrâzamı Dâmad Ferid Paşa'ya sûikasd hazırladığı gerekçesiyle idâma mahkûm edilmesi hâdisesinin gerçek çehresi hâlâ meçhuldür. İttihadçılar sudan bahânelerle nice muhâliflerini idâma göndermekte tereddût etmemişlerdir; ama onun mahkûmiyeti, Anadolu'ya kaçmasına vesile oldu.

Pis bir kömürcü kılığına bürünerek bir yük kayığına binip idamdan kaçması, bu komitacı fedâî için kaderin başka cilvelerine kapı açmış olacaktı. Birden bire önünde ikbal merdivenlerinin basamaklarını bulacaktı. Sehpâyı beklerken başına devlet kuşu konacaktı.

Vatanın kurtulması için Anadolu'ya koşanlar, geliş sebebi ne olursa olsun, bu Topçu Binbaşısına da kucak açtılar. Hem kumandanlık, hem milletvekilliği unvanlarını birlikte taşımaya başladı. Hemen arkasından da ona şöhret kazandıran İstiklâl Mahkemesi Reisliği geldi. Maddî idamdan kurtularak ikbale konmuştu; ama aradan çok seneler geçmeden mânen öldürüleceğini herhalde o günlerde aklının köşesinden bile geçirmiyordu.

Ankara'ya gelen Topçu İhsan Bey, 1.TBMM'ye Cebelibereket meb'usu seçildi, veyâ tâyin edildi.

O günkü idârî taksimat içinde Adana bölgesinde üç vilâyet birden vardı. Bunlar, "Adana, Kozan, Cebelibereket" adını taşıyan üç ayrı vilâyet idi. Son iki vilâyet sonradan kaldırılmıştı.

Bugünkü nesiller Kozan'ı biliyor da, Cebelibereket denen eski vilâyetin neresi olduğunu bilmiyorlar. Yeri gelmişken kısa bilgi vermekte fayda var.

Cebelibereket, bugünkü Adana-Hatay ve Gaziantep vilâyetlerinin bir kısım toprakları üzerinde kurulmuş bir vilâyetti. Esas merkezi, bugün haritalarda "Nur Dağı" olarak geçen ve bölge halkının "Gâvur Dağı" dediği Kösür Dağıdır. Yavuz Selim zamânında burayı ele geçiren Osmanlılar, bölgeyi "Üzeyirli" adıyla bir sancak (bugünkü mânâsıyla vilâyet) yaptılar. Bu Üzeyirli sancağı Kânunî devrinde Zülkadiriye, sonraları da Halep ve Adana eyâletlerine bağlandı.

1867 İdârî teşkilâtına göre sancağın adı "Payas" oldu ve Halep'e, 1869'da tekrar Adana'ya bağlandı.O yıllarda bölgede anarşi kol geziyordu. Âsayiş zor temin edildi ve Gâvur Dağına da arazinin bol verimli olduğunu anlatması bakımından Cebelibereket (Bereket Dağı) adı verildi.

1908 2.Meşrûtiyetinde Cebelibereket sancağının merkezi Osmaniye'ye nakledildi. 23 Aralık 1918'de bölgeyi Fransızlar işgâl etti. 24 Aralık 1921'de tekrar millî hudutlarımıza müstakil bir mutasarrıflık olarak katıldı. 1923'te vilâyet yapıldı. Topçu Binbaşısı İhsan Bey, işte bu vilâyetin milletvekili olarak 1.Mecliste yer almıştı.

1 Haziran 1933'te Cebelibereket vilâyeti kaldırıldı, topraklar da ikiye bölünerek, Adana ve Gaziantep'e bağlandı. Adana'ya verilen Hassa ve Dörtyol kazâları, daha sonra Hatay'ın tekrar Türkiye'ye geçmesi üzerine Adana'dan ayrılarak Hatay'a ilâve edildi. Böylece, Cebelibereket ismini yeni nesillerden kimsecikler öğrenememiş oldu. Tıpkı, Cebelibe-

İhsan Bey'in asıl şöhreti Ankara İstiklâl Mahkemesinin ilk reisi olmasından geliyor.

reket milletvekili olarak üç devre TBMM'ye giren Topçu İhsan'ı da kimsenin bilmediği gibi...

Asıl Şöhreti

Topçu Binbaşısı İhsan Bey'e asıl şöhretini kazandıran şey Cebelibereket meb'usu tâyin edilmesi değil, Ankara İstiklâl Mahkemesinin ilk reisi olmasıdır. Bu vazifenin ehemmiyetini anlayabilmek için de İstiklâl Mahkemeleri meselesine kısaca temas etmek gerekir.

Fevkalâde bir devrede kurulan bu mahkemeler, normal hukuk kâidelerinin değil de fevkalâde kararların hâkim olduğu müesseselerdi. Kısacası, bir ihtilâl mahkemesi hüviyeti taşıyorlardı.

Fakat, İstiklâl Mahkemesi hâdisesini iki devrede mütâlea etmek üzerinde târih araştırmacıları ittifak etmişlerdir.

İhtilâl mahkemeleri

Cemal Kutay, bu mevzûda şöyle diyor:

"Şahsî kanaatıma göre, İstiklâl Mahkemesinin faaliyet safhasını ikiye ayırmak icap ediyor: Birincisi, Sakarya'ya kadar olan safhadır ki, iç ayaklanmalar, sabotajlar, Kuvâ-yı Ahmediye, Anazavur, Hilâfet Ordusu tahrikleri, çeşitli sebeplerle isyanlar

KILIÇ ALİ—Tıpkı Topçu İhsan Bey gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ettiği 1. Grubun fedâîlerindendi. Muhafazakâr olarak bilinen 2. Gruba mensup milletvekillerine gözdağı vermek için kullanılırdı. O da bu fedâkârlıklarının (!) mükâfatını kat kat alanlardan olmuştu.

devridir ki, zâten mahdut imkânlar içinde kısılmış kalmış Anadolu'nun giriştiği istiklâl ve haysiyet kavgasını içinde öldürmek tehlikesini taşıyordu. Bu devre içinde istiklâl mahkemeleri huzur ve sükûnu temin için normal adalet kurallarını bir tarafa bırakma pahasına da olsa milli birliği korumanın dayanaklarından olmuştur." (Bilinmeyen Tarihimiz, c.2, s.343344)

Gerçekten de o günün şartları çok kritikti. Bilhassa yıllar süren harblerin de tesiriyle "asker kaçaklığı", devletin başındaki en büyük problem idi. Üstelik, Mondros Mütârekesi gereği umumî terhis tatbikatı mecbûriyeti vardı ki, Anadolu'yu istilâya başlamış düşman kuvvetlerine karşı asker bulmayı bile güçleştiriyordu.

Bütün bu menfî şartlara karşı fevkalâde tedbirlere gidilmesi zarureti Meclis'te hâkim olunca, bir Hıyânet-i Vataniye Kânunu çıkarıldı. 1920 Eylül'ü içinde 21 sayılı Firariler Hakkında Kânunu da çıkaran ilk

TBMM İstiklâl Mahkemeleriyle yargı fonksiyonunu da üstüne almıştı

TBMM, bu kânunların nasıl tatbik edileceği hususunda çok uzun tartışmalardan sonra karara gidebildi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Miralay İsmet Bey'in (İnönü) teklifi gereği 7 adet İstiklâl Mahkemesi kurulması kabul edildi.

Bir ansiklopedi diyor ki:

"Bu koşullar altında TBMM, 11 Eylül 1920'de kabul ettiği 21 sayılı Firariler Hakkında Kânunda yeni bir olağanüstü yargı mekanizması kurmuştur. Bu mekanizma, üyeleri Meclisin kendi içinden seçeceği üç kişiden meydana gelen (sonradan bir de yedek üye seçilmesi öngörülecektir) ve kararları kesin olan (istinafı temyizi bulunmayan) İstiklâl Mahkemeleridir.

"İstiklâl Mahkemeleri, Fransa'da 1793 yılında oluşturulan Devrim Mahkemeleri örneğine göre kurulmuşlardır. Yalnız, Fransız Devrim Mahkemelerinde bir de jüri varken, bizimkilerde yoktur; bizde yargıçların milletvekili olmaları şartken, Fransa'da böyle bir koşul aranmamıştır. Her iki ülkedeki uygulamada da, olağan kanıtlama yöntemleri yerine 'vicdanî kanaat'a dayanarak hüküm veren ve genellikle savunma avukatı tutulmasını kabul etmeyen bu mahkemelerin kararlarına karşı daha üst bir düzeyde itiraz imkânı bulunmamaktadır. Jean-Jacques Rousseau'nun kuvvetler birliği kuramı uyarınca, Fransız örneğindeki gibi, TBMM de bu mahkemeleri kurmakla yasama ve yürütme işlevlerinin yanı sıra yargı işlevini de doğrudan doğruya yerine getirebildiğini ortaya koymuştur." (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.4, s.938)

Kânuna eklenen bir madde ile bu mahkemelerin bakacakları hususların şümûlü genişletildi. Mete Tunçay tarafından yazılan maddede mezkûr ansiklopedi şunları söylüyor:

"Kurtuluş Savaşı döneminde üç kere kurulan İstiklâl Mahkemeleri, gerek bu iki oluşumlarında gerekse bundan sonrakilerde, doğal olarak, en çok asker kaçaklarıyla uğraşmışlardır. Yakaladıklarını idam etmişler veya dayak attırıp tekerrürü halinde idam şartıyla cepheye yollamışlar; yakalayamadıkları hakkında ise evlerini yıktırma, yerlerine en yakın âile efrâdını askere alma, âilesi yoksa köy veya mahallesi halkına ağır para cezaları yükleme, yardım edenlere ya da ihbar etmeyenlere çeşitli cezalar verme gibi yollara başvurmuşlardır." (A.g.e., s.939)

Ankara İstiklâl Mahkemesi

Vatanı kurtarmayı esas aldıkları için fevkalâde şartlarına müsamaha ile bakılan bu ilk devre İstiklâl Mahkemelerinden Ankara'dakinin Reisi, Cebelibereket meb'usu Topçu İhsan; âzâları da Antep meb'usu Kılıç Ali, Elaziz meb'usu Hüseyin Gökçelik ve Kütahya meb'usu Cevdet İzrap/Barlas idi. Bu mahkemenin baktıkları dâvâların bir kısmı ise diğerlerinden farklı bir mahiyet arz ediyordu.

Aynı ansiklopedi şu bilgileri veriyor:

"Özellikle Ankara İstiklâl Mahkemesi, ilginç bazı dâvâlara bakmıştır.

İstiklâl Mahkemeleri Kânunu 1. TBMM'de çok uzun tartışmalardan sonra kabul edilmişti.

Mübâdele Bakanlığına getirilen İzmir meb'usu Mustafa Necati'nin yolsuzluk yaptığına inanan muhalefet, bunu hükümet aleyhine bir gensoru ile Meclise getirdi; ama karşılığında silâh ve şiddet gördü.

Bunlar arasında, Sevr Muahedesini imzalayan Sadrazam Damad Ferid Paşa ve Ayândan Hadi Paşa'lar ile Filozof Rıza Tevfik ve Bern Sefîri Reşat Halis Beyler hakkındaki gıyabi idam kararı başta gelmektedir. Ayrıca, Kuvâ-yı İnzibâtiye'den tutsak düşenlerle Askerî Nigehban Cemiyeti mensuplarından da ele geçenler yargılanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Çerkez Ethem Yunanlılara sığındıktan sonra, ağabeyleri ve adamlarıyla birlikte, Ankara İstiklâl Mahkemesince yine gıyâben idama mahkûm edilmiştir. Aynı kararda, sanki onlar da Ethem'le işbirliği hâlinde 'taklîb-i hükûmet teşebbüsü'nde bulunmuşlar gibi, Türkiye Halk İştirâkiyyûn Fırkası yöneticileri için de ağır hapis cezaları verilmiştir. Ankara İstiklâl Mahkemesi, İngilizler hesabına casusluk etmek için kendisine Hint Hilâfet Komitesi murahhası süsü vererek Ankara'ya gelen Mustafa Sagir'i de asmıştır." (A.g.e., s.940)

İstiklâl Mahkemeleri Kânunu zâten 1. TBMM'de çok uzun tartışmalardan sonra kabul edilmişti. Dört aylık bir çalışmadan sonra asker kaçakçılığının önü alınınca, Ankara dışındaki diğer yedi mahkeme, 17 Şubat 1921'de "şimdilik" kaydıyla kaldırıldı. Topçu İhsan'ın başkanlığını yaptığı mahkeme devam ediyordu, bu yüzden de şöhret olması kolaylaşıyordu.

Fakat, 1921 yılı yaz başında, İsmet Paşa'nın başında bulunduğu Garp Cephesi Kuvvetleri Yunanlılar önünde bozguna uğrayınca; Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, 24 Temmuz 1921'de yeniden üç İstiklâl Mahkemesi kuruldu.

Aynı ansiklopedi devâm ediyor:

"İki hafta sonra, TBMM'nin Mustafa Kemal Paşa'ya kendi adına diktatörlük yetkileri veren Başkumandanlık Kânununu kabul etmesiyle, İstiklâl Mahkemeleri, doğrudan doğruya ona bağlanmışlardır."

Mahkemelerin bu devresi 1 Ağustos 1922'ye kadar devâm ediyor. Asker kaçaklarının tâkibi, âsîlerin cezâlandırılmasının yanı sıra, Başkumandanın Tekâlîf-i Milliye emirlerinin sûr'atle yerine getirilmesi İstiklâl Mahkemelerince temin ediliyor.

Mustafa Kemal'in "tek adam" olmaya doğru gittiğine inanan 2. Grup âzâsı milletvekilleri 1. TBMM devri boyunca Paşa'nın etrafında 1. Grup âzâlarına karşı şiddetli bir muhalefet yapmışlardı.

TBMM, Büyük Taarruz öncesinde, İstiklâl Mehâkimi Kânununu yeniden tanzim etmiştir. 31 Temmuz 1922 târih ve 249 sayılı bu kânunda hem mahkemelerin kurulması Meclisin mutlak ekseriyetine bırakılıyor, yânî Mustafa Kemal Paşa'dan alınıyor; hem de o zamana kadar hayli muğlâk olan salâhiyetleri bir ölçüde esâsa bağlanıyordu. Ayrıca, mahkeme hey'etlerine yine milletvekilleri arasından birer de müddeiumumî (savcı) ilâve ediliyordu.

Aynı ansiklopedi, bu değişiklik için şu yorumu getiriyor:

"Bu değişikliklerin asıl anlamı, Mustafa Kemal Paşa'nın giderek artan gücünü frenleme isteği olmalıdır. Çünkü, ertesi gün mevcut mahkemeler kaldırıldıktan sonra, üçüncü bir dizi mahkeme kurmak gerektiğinde, bunları, Başkumandanlık yetkileri devam eden Mustafa Kemal Paşa re'sen kuramamış. Mecliste—çoğu da sonuçsuz kalan—oylama turlarına başvurulmuştur."

Yine aynı ansiklopediye bu maddeyi yazan Mete Tunçay'a ve o günlerin hâtıralarını kaleme alan temel şahsiyetlere göre, İstiklâl Mahkemelerinin İstiklâl Harbi esnâsında astıkları adam sayısı binden biraz fazla iken, onlar kurulmadan önce gerek nizamî divan-ı harblerin ve gerekse tek başlarına ordu kumandanlarının verdiği emirlerle o sayının on katı insan asılmış veyâ kurşuna dizilmiştir.

İstiklâl Mahkemelerinin Cumhuriyetin ilânından sonraki devirleri ise çok daha baska maksatlara hizmet etmiştir. Onu da ileride bir nebze görmeye çalışacağız.

Mustafa Kemal Paşa'nın "tek adam" olmaya doğru gittiğine inanan 2.Grup âzâsı milletvekilleri, 1. TBMM devri boyunca Paşa'nın etrâfındaki 1.Grup âzâlarına karşı şiddetli bir muhalefet yapmışlardır. Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisliğini 7 Ekim 1920-31 Temmuz 1922 arası sürdüren Topçu Binbaşısı İhsan Bey ise bu mücâdeleler esnâsında Mustafa Kemal Paşa tarafında yer almıştır. O yüzden de Cumhuriyetin ilânından sonra ikbâl yolu açılmıştır.

Birinci Grubun fedâisi

Vatanın kurtarılması için canla başla mücâdele eden 1. TBMM üyeleri arasında ortaya çıkan en mühim ayrılık, 1. Grupla, 2. Grup arasında meydana gelen ayrılıktır. Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi ve Cebelibereket meb'usu Topçu İhsan Bey'in de içinde yer aldığı 1. Grup için, o günlerde yine bu Grubun adamlarından olan bir şahsın oğluna kulak verelim:

"Millî Mücâdele yıllarında, topçu binbaşısı, Büyük Millet Meclisinin 'Teceddütperverlerinden' (İlericilerinden) biri idi. Birinci Grup ismi altında toplanmış Teceddütperverlerin fiilî reisi Mustafa Kemal Paşa idi. 'Hakimiyeti Milliye' gazetesi de bu grubun fikirlerini yayınlıyordu. Gazetenin başmakalelerinin bir kısmını, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü olan babam [Ahmet Ağaoğlu] üç yıldız imzasıyla yazmakt idi. Büyük Millet Meclisinde bu makaleler sık sık muhafazakârlardan ve muha-

Kel Ali, Birinci Grubun fedâisi olarak Meclisteki tabancayla dolaşıyordu

Muhalefetin ilkel temposu karşısında bunalan 1.Grub, sonunda işi silâha dökmekten çekinmedi. Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey, işte o silâhlı eylem karşısında fâili meçhul bir cinâyete kurban gitti.

lîflerden kurulu İkinci Grup meb'usları tarafından ele alınarak babama hücumlar yapılıyordu. Bütün bu mücâdeleler sırasında, topçu binbaşısı, babamı hararetle müdâfaa ediyordu." (Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, s.40)

Yazarın da ifâde ettiği gibi, 2. Grup mensupları dindar ve muhafazakâr iken, 1. Grup taraftarları tam tersine "ilerici" kanadı temsil ediyorlardı. Ve enteresan olanı, 2. Grup mensupları tam mânâsıyla "millî irâde" mefhumuna o günkü şekliyle taraftar olup demokratik mekanizma ile görüşlerini şiddetle müdâfaa ediyorlar; 1. Grup mensupları ise tıpkı İttihatçıların yaptığı gibi komitacı usûllerle rakiplerine silâh göstererek ve terör yolunu tercih ederek mukâbele ediyorlardı.

İttihad ve Terakki'nin fedâisi Topçu Binbaşısı İhsan Bey de herhalde bu yüzden 1. Grup içinde yer almışlı.

Kutuplaşma artıyor

Babasının arkadaşlarından Kel Ali'yi anlatırken, Samet Ağaoğlu, bu iki grup arasındaki zıtlaşmayı şu canlı hâdise ile anlatıyor:

"Birinci Büyük Millet Meclisinde muhafazakârlarla yenilik taraftarları arasındaki çekişmelerde babamın bu arkadaşı, yenilik fikrinin sessiz, fakat silâhlı liderlerinden biri oldu. Meclis bu bahislerde hararetli tartışmalar sırasında oturduğu yerden salonun her köşesini dikkatli gözlerle araştırır, çatışmaların kavgaya döneceği zaman bir elini cebine sokarak sâkin adımlarla döğüşenlere doğru yürürdü. Onun gerektiği zaman cebine sokduğu elini boş çıkarmayacağını iyi bilirlerdi. Babamın arkadaşı yenilik fikrinin fedâîliğini körü körüne, emir kulu gibi değil, inanarak yapıyordu.

"Birinci Meclisin içinde muhafazakârlık-yenilik mücâdelesinin tarihî hâdiseleri vardır: Bir gün Edirne meb'usu merhum Şeref bir vesile bularak kürsüye çıktı. Ağır, eski kelimelerle dolu, yapmacıklı, yüzünün mimikleri, ellerinin, kollarının hareketiyle garip bir nümune teşkil eden meşhur hitâbetiyle Osmanlı İmparatorluğunun, tâ Mütareke yıllarına kadar çökme sebeplerini devlet irâdesinin din kâidelerinden uzaklaşmış olmasına bağladı. Genç Osman, Birinci Mahmud gibi inkılâpçı hükümdarları, bütün Tanzimat adamlarını, İttihad ve Terakki'nin bütün içtimaî hamlelerini yerin dibine batırdı, sonunda da bu söylediği fikirlerin aleyhinde olanları toptan küfürle, dinsizlikle suçladı. Meclis, muhafazakârların çılgınca alkışlarıyla çınlıyor, yenilik taraftarlarından hiç kimse bu heyecan karşısında söz alıp konuşmaya cesaret edemiyordu.

"Edirne meb'usunun arkasından za-

İkinci Gruba hücum edenler M.Kemal'e güveniyorlardı!

manın Şer'iye Vekili de kürsüye çıkarak onu destekleyen bir konuşma yaptı. Bu telkinlerin tesiri öylesine ağır bastı ki, dayanamayarak yerinden kalkan Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Reis söz vermedi.

"Ertesi günü 'Hâkimiyeti Milliye' gazetesinde, o sırada Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü olan merhum Ahmet Ağaoğlu'nun 'Nereye Gidiyoruz?!' isimli bir başmakalesi çıktı. Babam bu yazısında meclisin o toplantısındaki manzarayı, söylenen fikirleri, yapılan iddiaları tahlil ederek, 'Derviş Vahdetilerin ruhu hortluyor, bu ruh memleketi nereye götürecek?' diye soruyordu. O gün öğleye doğru Başvekil (Rauf Orbay), babamı çağırdı. 'Sen ne yaptın hocam?' diye başladı. 'Bu sırada böyle yazı yazılır mı? Hocalar toptan yanıma geldiler, ateş püskürüyorlardı. Bu vaziyette hem onları teskin, hem de seni korumak için istifa etmeni istiyorum!'

"Haber hızla Ankara'ya yayıldı. Babam istifasını yollamadan biraz önce Umum Müdürlükteki odasının kapısı açıldı. İçeriye, başında babamın bu arkadaşı [Kel Ali] olmak üzere aralarında Topçu İhsan'ın da bulunduğu bazı dostları girdiler.

"Babamın arkadaşı [Kel Ali] hiçbir şey sormadan söze başladı: 'İstifa edeceğini duyduk; edemezsin. Sen hepimizin fikirlerine tercüman oldun. Biz arkadaşlar toplandık, bu yobazlarla mücâdeleye karar verdik. İstifa edersen bizi zayıflatmış olursun. Sonra, seni buraya Gazi tayin etti. O şimdi burada değil. Gelinceye kadar beklemen hattâ vazifendir. Hemen kalkar, gider Başvekile, istifa etmiyorum, çünkü beni buraya Gazi tayin etti. Onu bekleyeceğim, dersin.'

"Babam arkadaşlarının bu düşüncelerini yerinde buldu. Başvekile giderek, 'İstifa etmiyorum. Gaziyi bekleyeceğim. İsterseniz beni azledinizl' dedi. Başvekil bu sözler üzerine kollarını havaya kaldırarak, 'Hocam ben seni nasıl azlederim' diye cevap verdi. Mesele de böylece kapandı." (A.g.e., s.94-96)

Keçiören'deki bağ evi

Samet Ağaoğlu'nun bahsettiği bu kutuplaşmada 1. Grup mensupları bu kadar kuvvetlenene kadar bir hayli merhale kat'etmişlerdi. Bu merhale esnâsında Topçu İhsan'ın yardımları hiç de küçümsenemez. Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak verdiği idâm kararlarının ağırlığı çok büyüktür.

Bir yazarın ifâdesi ile, 3 Şubat 1921 günü akşamı, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'daki bağ evinden çıkarak üç arkadaşı ile Keçiören'deki bir başka bağ evine yemeğe gider. Gidilen ev, Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan'ın evidir. O günler ise Çerkez Ethem kuvvetlerinin dağıldığı ve o gâilenin Paşa'nın etrâfından uzaklaştırıldığı günlerdir. Mahkemede ise bu meseleyi sona erdirecek korkunç selâhiyetler vardır.

Niteklm, bu akşam yemeğinden sâdece üç ay sonra Ankara İstiklâl Mahkemesi bir karar çıkararak, Çerkez Ethem ve arkadaşlarını gıyâben idâma mahkûm etmiştir.

Birinci Grub, icabında silâha müracaattan çekinmiyordu.

Meclisin bizzat "Milli Kahraman" ilân ettiği bir milis kumandanı yanında, o devrin henüz Sadrâzamı bulunan Dâmâd Ferid Paşa aleyhinde bile bu mahkemenin idâm kararı vermesi; elbette Mustafa Kemal Paşa'ya ve çevresindeki 1. Gruba büyük prestij temin etmişti. Başvekil Rauf Orbay'ın bir Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürünü azledememesinin altındaki gerçek de işte bu gelişmelere dayanıyordu. (İlhami Soysal, 150'likler s.12-14)

Aynı eserde devamla, Keçiören'deki akşam yemeğinden takriben bir buçuk yıl sonra, yânî Büyük Zaferin kazanılmasının sonrasında, Topçu İhsan Bey'in Çankaya'ya yemeğe dâvet edildiği ve yemekte 150'likler hususunun konuşulduğu hikâye ediliyor. Kimlerin af dışında bırakılacağı uzun uzun münâkaşa edilir. Topçu İhsan Bey, Mondros Mütârekesi ile Sevr Muahedesini imzâlayanların da asıl mes'ûl olduklarını söyler.

Şimdi yazarı dinleyelim:

"İhsan Bey böyle düşünceler ileri sürerken, İsmet Paşa gülerek Gazi'ye döner ve şöyle der: 'Paşam... İhsan Beyefendi, tehlikeli bir bahis üzerindedir: Mücâdele-i Milliyenin sebepleri olarak Mondros Mütârekesiyle Sevr Muahedesini söyledi. Mes'ûl, mütâreke ve muahedenin kendisi değil, onları imzâlayanlar olduğuna göre, böyle bir tezin kabulü hâlinde vaziyet ne olacak?'

"İhsan Bey, anılarında bu sahne için şöyle yazar: 'Orada olanlardan birçoğu, bu ince nükteyi kavrayamamışlardı. Mondros Mütârekesini imzâ eden Hüseyin Rauf Bey'di... Rauf Bey de o târihte İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi, yânî Başvekil idi... Sâdece Gazi'nin dudaklarında bir tebessüm dolaştı.'" (A.g.e., s.16)

1. ve 2. Grup arasındaki kutuplaşma bu kadar keskinleşmiş ve bizzat Başvekilin aleyhine bu tezgâhlar kuruluyorken, o, bir umum müdürü bile azledemeyecek kadar güçsüzlüğünü gösteriyordu ki; icâbında silâha müracaattan bile çekinmeyen 1. Grup mensuplarının daha sonraları neler yapabilecekleri yavaş yavaş belli oluyordu.

Nitekim, 2. Grup'un ateşli sözcülerinden Ali Şükrü Bey, çok elim bir cinâyetle ortadan kaldırılacaktı. O hâdiseden bilistifâde Meclis feshedilecek, yeni TBMM'ye 2. Grup mensupları sokulmayacaktı. Ama, ihtilâl metodunu benimseyen teceddütperverlerin kendi aralarındaki boğuşma bitmeyecekti...

Silâha müracaat

Mustafa Kemal Paşa'nın reisliği etrâfında toplanan 1. Grup mensupları Meclisteki 2. Grup taraftarı milletvekillerinin şiddetli muhalefetinden çok ürkmüşlerdi. Sonunda silâha müracaat etmelerinin sebebi de bu olabilir. İlâlâ sisler arasında kalan cinâyetle ortadan kaldırılan Ali Şükrü Bey, o ürküntünün ilk kurbanı idi.

Bu keskin muhalefeti ortadan kaldırmaya karar verdiği anlaşılan 1. Grup, elinde bulundurduğu devlet imkânlarını da kullanarak TBMM'nin ikinci devre seçimlerinde arzusuna ulaştı. 2. Grup mensuplarından sâdece üç kişi o barajı delebildi.

Bir de strateji çizen 1. Grup'un o

Zaferden sonra parsa kavgası başlamıştı

günlerdeki vaziyetini Samet Ağaoğlu şöyle anlatıyor:

Elmalarla armutlar toplanıyor

"Zafer kazanıldı. Gazi Mustafa Kemal bu sefer de Türk milletinin medeniyet mücâdelesine girdiğini ilân etti. Gazi bu yeni mücâdelede zaferin ancak hürriyetle, hür vicdan, hür fikir, hür teşebbüs prensipleriyle kazanılacağına inanmıştı. Nasıl İstiklâl Mücâdelesi halkın kendisini idare etmesi, 'Millî Hâkimiyet' esası ile muvaffak olmuş ise, medeniyet mücâdelesi de hür vatandaş prensibiyle kazanılacaktı. Gazi bu iman ile memleketin bütün aydınlarını yanına çağırdı, hattâ İttihat ve Terakki'nin hayatta ve meydanda olan erkânını bile!

"Gazi'nin eski İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenlerini beraber çalışmağa dâvetinin çeşitli sebepleri vardı. Bu suretle bir yandan Birinci Büyük Millet Meclisinde kuvvetli hizipler teşkil etmiş bulunan İkinci Grup âzâların memleket içinde siyasî faaliyetlerine karşı taze unsurlar çıkartarak muvazene sağlamayı düşünüyor, öte yandan hem tecrübeli, cesur, atak, hem de kendilerine memlekette tekrar maddî ve mânevî mevkiler verilmiş olmanın doğurduğu minnet hisleriyle ona bağlanacak bu insanları ileride yapmağı tasarladığı inkılâplarda kullanmak istiyordu.

"Nihâyet, bütün ihtiras, karakter, emellerini çok iyi bildiği eski arkadaşlarının kendisine karşı bir kuvvet olarak toplanmalarını da bu sayede önlemiş olacaktı." (Babamın Arkadaşları, s.40-41)

Mahkeme Reisi Topçu İhsan'a rağmen beş yıl hapse mahkûm edilen Baro Reisi Lütfi, Topçu İhsan'ın tavassutu sonunda affa uğramaya muvaffak olmuştu.

Evet, zafer kazanılmıştı, şimdi de o zaferin parsası üzerinde kavga başlıyordu. İstiklâl Harbini kanları ve canları pahasına kazanmış kadrolar birbirine düşüyordu. "Zaferi sen kazandın, ben kazandım" mücâdelesi ortaya çıkmıştı.

1. Grup Reisi Mustafa Kemal Paşa, hem bu arkadaşlarına ve hem de 2. Grup muhalefetine karşı, bir zamanlar şiddetle karşı bulunduğu İttihad ve Terakki erkânı ile bile ittifak kurmakta beis görmedi. Bu ittifak sâyesinde de 2. TBMM'ye 2. Grup giremedi.

Bu siyasî tasfiye, idâreci kadrolar arasındaki boğuşmayı durdurmaya yetmeyecekti. Çünkü, 2. Grup korkusuyla bir araya gelen hizipler, elmalarla armutların toplanması gibi bir muhal manzarası arz ediyordu. Nitekim, 14 Ağustos 1923'te başlayan bu

Yağmacılar, hesap sorulmasını önlemek için gözdağı veriyordu!

İkinci devre, daha başlamasıyla birlikte korkunç kavgaları da beraberinde getiriyordu.

14 Ağustos 1923'te 4. İcrâ Vekilleri Heyetini kuran Ali Fethi Bey kabinesi, ilk ay on gün sonra 24 Ekim 1923'te istifâya mecbur kalıyordu. İstifadan sâdece 4 gün önce bu kabineye bir "İmar, İskân ve Mübâdele Vekâleti" eklenerek başına da Bakan olarak İzmir meb'usu Mustafa Necati'nin getirilmesi, yeni Meclisin ilk kavgasının ilk bahânesi oluyordu.

Sırf siyâsi menfaat bağıyla bir araya gelen hiziplerin çatışması elbette bir yerden patlak verecekti. 24 Ekim 1923'te Fethi Bey kabinesinin istifâ etmeye mecbur kalması, arkasından da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân ederek Paşa'nın Reîsicumhur seçilmesi, aynı gün yeni kabineyi İsmet Paşa'nın kurması; karşı hizibi ateşlendirmeye yetmişti.

Yeni kabinede yine Mustafa Necati Bey'in "Mübadele, İmar ve İskân Vekili" yapılması, bu hizibe aradıkları fırsatı vermişti. Muhalefet, bu bakanlığın sırf Mustafa Necati'ye iş bulmak için ihdas edildiği görüşündeydi. Üstelik, muhacirlerin iskânı meselesinde bir sürü yolsuzluğun yapıldığı iddiâları vardı.

Bir önceki hükümetin Sıhhiye Vekili olan Dr. Rıza Nur, hâtırâlarında şöyle diyor:

"Rumların bıraktığı evlerin çoğu, bilhassa İzmir'de şu bu tarafından yağma edildi. Gelen muhacir açıkta kaldı. Bu yağmacılar içinde İsmet, Necati ve Gazi dahi vardır." (Hayat ve Hâtırâtım, c.4, s.1296)

İskân yolsuzluğunun ayyuka çıkması üzerine muhalefet, hükûmete bir istizah, bugünkü tâbiriyle bir "gensoru" veriyor. İşte bu istizah, bardağı taşıran son damla oluyor. Gelin, hikâyeyi yine o günkü Sinop milletvekili Dr. Rıza Nur'dan dinleyelim:

"Ağalar bakmışlar ki, iş fenâ. M.Kemal derhal tertibat almış. Ertesi günü Meclise geldi. Locasında oturdu. Baktım, gözleri şaşı olmuş. Demek fenâ gazapta. Sağ tarafa ön sıraya Kılıç Ali, Salih, Ali Salip gibi tulumbacı takımı oturmuş. Yunus Nadi, Vasıf, Necati, Recep gibileri de söz aldılar. Bunlar onun hatipleri. Ve bir tarafta durdular? Tulumbacı takımları tabancalarını takınmışlar ceketlerinin eteğinden, kıçlarından gözükmek üzere sarkıtmışlar. Arasıra kalkıp geziniyorlar. Tabancaları görünüyor. Ve belki görmemişlerdir diye, tabancalarının bellerindeki kayışını bir bir tarafa, bir diğer tarafa çekiyorlar. Sarkan tabancalar gıcırdıyor. Herkes görüyor. Koridorda muhalif meb'uslara çatıyorlar, kavga çıkarmak istiyorlar. O gün bunlardan biri Erzurum meb'usu Raif Hoca'ya da koridorda tabanca çekti'ydi. Topçu İhsan, koridorda avazı çıktığı kadar bağırıyor: 'Yapmayın! Yapmayın! Siz bu Sarıoğlanı bilmez misiniz? Kızarsa bütün Türkiye'yi ateşe yakarı' diyor. Sarıoğlan dediği M. Kemal. Tehdit mütkiş.

"Tulumbacı takımı söz vermiyor,

Yunus Nadi, muhaliflere hitaben "Böyle adamların kafası ezilir!" diyor.

söyletmiyor kapak vuruyor bağırıyor, küfrediyor. Zâten onları ilk hatta yerleştirmişler. Vazîfeleri bu ve tehdit. ...Hattâ bir aralık kürsüye çıkıp, lâkırdıyı boğazında bırakıyorlar? Kapak vurma, gürültü, tehdit, ilh... Pek edepsizlik yapıyorlar. Meclis Meclislikten çıkmış, hâlis bir tulumbacı koğuşu olmuştu." (A.g.e., s.1298-1299)

İşler yine kızışıyor

Milletin Meclisi bu hâle gelmiş meğer! Yazar, yine "tulumbacı takımı" dediği gruptan Yunus Nadi'nin kürsüye çıkarak, "Böyle adamların kafası ezilir!" şeklinde konuştuğunu da söylüyor ki; iktidarın bundan böyle ne gibi tedbirlere tevessül edeceğinin de işâretini almış oluyorlardı. Henüz memlekette hürriyet havası varmış ki, bu hâdiseler o günkü Tanin, Vatan, Tasvir-i Efkâr gibi gazetelerde açık açık neşredilmiş. Basının bir kısmının muhalefete meyyal gözükmesi de iktidar kanadının kızgınlığını arttıran bir başka unsur olmuştu.

Gensoru neticesinde itimad reyi alan hükümet mensupları,bu hâli keyif içinde karşılamışlar ve yine yazarın ifâdesiyle, "Çankaya'da toplanıp mükemmel içmişler"di. Fakat Meclisin içinde tekrar bir muhalefet grubunun teşekkül etmesinden hiç de hoşnut olmamışlardı. Ağaoğlu, mezkûr eserinde şöyle diyor:

"O zaman tedbir almak lüzûmu duyularak Milli Mücâdelenin kazanılmasında büyük rolleri olan İstiklâl Mahkemeleri yine kurûldu." (s.41)

İstanbul İstiklâl Mahkemesi Reisi olduktan sonra kendi arkadaşlarının bir kısmı tarafından kara listeye alınan Topçu İhsan Bey, bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya dayanması sâyesinde İsmet Paşa'nın baskısından o günlerde kurtulmuştu.

Tabiî, iktidar grubu içinde yer alan Topçu İhsan, yeni kurulan İstiklâl Mahkemelerine aranan ilk reis olmuştu. Düşman vatan topraklarından atılmıştı, ama komitacı usûlleri ile çalışmayı benimseyenler için mücâdele bir türlü bitmiyordu. Memleke-

İktidarda bulunanların ekseriyeti menfaatlerinin peşine düşmüştü

lin imârı için sarf edilmesi gereken enerjiler, iktidar kavgasına harcanıyordu. Bu kavgadan ilk paymı alacak olanlar da hür basın mensuplarıydı.

Basına gözdağı

Son gensoru hâdisesini açık açık yazmaları yanında muhalefeti tuttuğu da görülen basın organları, İsmet Paşa iktidarını çok kızdırmıştı. İşe evvelâ onlardan başlanması plânlandı. Bunun için de yine bir fevkalâde mahkeme lâzım olacaktı. Cumhuriyet sonrasındaki ilk İstiklâl Mahkemesi bu yüzden kuruldu.

8 Aralık 1923'te kurulan ilk İstiklâl Mahkemesi İstanbul için teşekkül ettirilmişti. Reis, 2. devreye de Cebelibereket meb'usu olarak giren Topçu İhsan Bey idi. Müddeiumumi (savcı), Saruhan meb'usu Vasıf Çınar; âzâlar da Konya meb'usu Asaf Doras ve Kütahya'dan yine seçilen Cevdet İzrap/Barlas Beylerden müteşekkildi.

Bir ansiklopedi, bu İstanbul İstiklâl Mahkemesinin asıl maksadı için, "Halifeliği destekleyen İstanbul basınına gözdağı vermektir" diyorsa da (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.4, s.941); bu "gözdağı" verme işinin asıl sebebi, bâzı gazetelerin açıkça muhalefeti desteklemesiydi. İktidarın ise muhalefete tahammülü yoktu.

İkbal yolları iyice açılan Topçu İhsan Bey, bu vazîfe ile yine bir meriale alınış oluyordu; ama kaderin kendisine ördüğü ağların ilk adımlarından birisi de bu mahkeme reisliği sırasında atılıyordu.

İstanbul İstiklâl Mahkemesine çekildiği halde beraat eden gazeteci Velid Ebüzziya, gazetecileri bizzat Gazi'nin İzmir'e davet ettiğini yazdığı için kabul edilmemişti..

Şimdi Samet Ağaoğlu'na kulak verelim:

"Topçu Binbaşısı, Millî Mücâdelede olduğu gibi yine bu mahkemelerin reisidir. Fakat, bu aynı zamanda onun için korkunç bir husumetin de başlangıcı olacaktı. Kendisine verilen bu vazîfe, bir kısım insanlara göre bir infaz işi idi. Ankara'dan İstanbul'a giderken İstasyonda koluma girerek onu bu kalabalık uğurlayıcılar arasından bir kenara çekip kulağıma, 'Sizden inkılâbın korunmasını bekliyorum' diye fısıldayan sesin sahibi ile, Millî Mücâdelede İngiliz casusu Mustafa Sağır'ı sehpaya çıkarmış İstiklâl Mahkemesi Reisinden, korkunç bir iftira ile Ağa Han'ın casusları olarak

Gazetecilere gözdağı vermek için İstiklâl Mahkemesi kuruldu

gösterilen insanlar için de aynı kararı bekleyenler onun bunların suçsuzluğunu ilân eden hükmü karşısında önce şaşırdılar, sonra bütün hususiyetlerini ona çevirmekte tereddüt etmediler, vurmak için sırasını beklediler!" (Babanın Arkadaşları, s.41-42)

Gazetecilere gözdağı verilmek için bu mahkemenin kurulduğunu söyleyen ansiklopedi, bu hâdise hakkında şu bilgiyi veriyor:

"İki aydan kısa süren ömrü boyunca, bu mahkeme baktığı başlıca iki davadan ilkinde, Ağa Han ile Emir Ali'nin başvekile yazdıkları mektubu yayınlayan gazetecileri beraat ettirmiş, ikincisiyse Tanin gazetesinde Halifeye hitâben bir açık mektubu çıkan Baro Reisi Lütfi Fikri Bey'in affı için çalışacağını söylemiştir? Gerçekten, İstanbul İstiklâl Mahkemesinin 1924 Şubat ayı başlarında kaldırılmasından bir hafta sonra, söz konusu af gerçekleşmiştir." (A.g.a., s.941)

Bir "infaz" vazifesi verildiği söylenen Topçu İhsan Bey'in beklenenin tam aksine beraat kararları vermesi, ister istemez bâzı reaksiyonları da peşinde getirdi. Zâten gensoru hâdisesiyle yıpranan İsmet Paşa kabinesi, İstanbul basınına gözdağı verilmesinden sonra bir başka adımın atılması ile birlikte değişecekti.

Hilâfet kaldırılıyor

Muhâlif basına gözdağı verilmesinin yanısıra, Cumhuriyetin ilânından sonra da varlığı devâm eden halifelik müessesesine bu vesile ile son verme fırsatı bulunmuştu. Adı Halk Fırkası olan eski 1.Grup, inkılâpların ilkine böylece başlamış oluyordu. 3 Mart 1924'te hilâfetin kaldırılması, Şer'iye Vekâletinin ilgâsı, Tevhid-i Tedrisat Kânununun kabûlü sür'atle gerçekleştirildi.

Yeni şekle göre yeni kabineyi yine İsmet Paşa 6 Mart 1924'te kurdu. 8 Mart'ta da şeriat mahkemeleri kaldırıldı.

Bu hızlı değişmeler muhalefeti de ürküttü. İktidara karşı olanlar saflarını sıklaştırmaya başladılar. Cumhurbaşkanının Meclisi feshetmesini isteyen teklif Mecliste işte bu sıralarda reddedildi.

Halk Fırkasının bundan sonraki icraatları, muhalefete karşı kendilerini kuvvetlendirme esâsını taşıyacaktı. Türk Ocaklarının 23 Nisan 1924'te yeniden kurulması, Fırkanın nasıl insan gücü bakımından kuvvetlendirilmesini hedef alıyorsa; 26 Ağustos 1924'te İş Bankasının kurulması da yine Fırkanın maddi yönden kuvvetlenmesini hedef alıyordu.

Bu gelişmeler, ister istemez Halk Fırkasının muhalifleri ile arasındaki sürtüşmeyi hızlandırdı. Muhalefetin önünde Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Bele gibi meşhur kumandanların bulunuşu; kavganın boyunu büyütmeye yarıyordu. Bu yüzden, evvelâ hem ordu kumandanı ve hem de milletvekili olanların tasfiyesi gerekiyordu. 30 Ekim 1924'te bizzat Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, ordu kumandanlarının milletvekilliğinden istifâlarını istedi. Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Paşa

Yeni kabinenin ilk işi Şeriat Mahkemesini kaldırmak oldu

milletvekilliğini tercih ederek ordudan ayrıldılar. Böylece muhâlefetin ordudan aldığı kuvvet koparılmış oluyordu.

2.TBMM'nin ikinci yılına başlaması üzerine yapılan TBMM Başkanlığı seçimini yine Ali Fethi Bey kazandı. Usûlen istifâ eden Başvekil İsmet Paşa da o gün, yânî 1 Kasım 1924'te yeniden hükümeti kurmakla vazifelendirildi.

Ordu ile bağları koparılan muhalefet, ağırlığı Meclis çalışmalarına verdi. 9 Kasım 1924'te İsmet Paşa Hükümetinin 19'a karşı 147 reyle güvenoyu alması üzerine Meclisin tek partisi olan Halk Fırkasından ayrılan 10 milletvekili Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. İstiklâl Harbinin kudretli ve meşhur isimleri bu yeni fırkada toplanmışlardı. Bu gelişmeler üzerine HF de adını değiştirerek "Cumhuriyet Halk Fırkası" yaptı ve kuvvetli gözüken muhalefet karşısında strateji değiştirerek önce yumuşama yolunu seçti.

20 Kasım 1924'te İsmet Paşa kabinesi istifâ etti. Yeni hükümeti de daha mülâyim gözüken TBMM Başkanı Ali Fethi Bey kurdu. Asıl mevzûmuz bu olmadığı için daha sonra kısaca temas ederek geçmek üzere şimdi Topçu İhsan Bey'e dönelim.

İlk diş gıcırtısı

Topçu İhsan Bey, eski bir İttihad ve Terakki fedâîsi olarak Ankara'ya geldiğinde 1.Grup tarafında yer almıştı. 2.TBMM'ye giren birçok eski İttihadçı'nın aksine, muhalefeti değil de iktidar kanadını tercih etmişti. Fakat, Halk Fırkasının içinde de çeşitli hizipler vardı. Topçu İhsan'ın İstanbul İstiklâl Mahkemesi Reisliği vazifesinin neticesi de bu hiziplerden en önde gelenlerinin başkanı olan İsmet Paşa ile arasının açılmasına mühim bir vesile teşkil etmişti.

Hikâyeyi Samet Ağaoğlu'ndan dinliyoruz:

"[İhsan Bey] Gazetecilerin beraat

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın bir sürü yalan-yanlış bilgilerle aleyhinde dosyalar tanzim edip Ankara İstiklâl Mahkemesine sevk ettiği Ali İhsan Paşa, mahkemece beraat ettirilmişti. Bu hâdise ile İsmet Paşa'nın kinini artırmıştı.

etmiş olmalarının ilk reaksiyonunu İzmir'de gördü. Mahkemeden sonra İstanbul'da mâsumluklarını ilân ettiği insanlarla beraber yemek yemiş, samimî konuşmalar yapmış, hattâ daha ileri giderek onların Gazi ile görüşmelerini istemişti. Bu maksat ile yazdığı mektupları iyi karşılayan Atatürk, görüşmenin bir şarta bağlı olduğunu da bildirmişti. Gazetecileri kendisi dâvet etmiyor, onlar kabul edilmek ricasında bulunuyorlardı. Gazi o sırada İzmir'de idi. Gazeteciler oraya gittiler, 'Tasvir-i Efkâr'da dâvetin Gazi tarafından yapıldığını yazdığı için kabul edilmeyen mer-

Topçu İhsan, arkasında sehpalar bırakarak ilerliyordu!

hum Velid Ebüzziya hâriç, diğerleri Gazi ile görüştüler.

"İstanbul İstiklâl Mahkemesi Reisi de aynı zamanda İzmir'e geldi ve önce yine orada bulunan Başvekili görmek istedi. Başvekil (İsmet Paşa) misafir kaldığı evde olduğu halde yok dedirttikten bir dakika sonra, hemen hemen onun gözleri önünde evden çıkarak otomobiline bindi ve yanından selâm vermeden geçip gitti.

"Bu hâdiseden sonra da öteden beriden yine acı imâlar, yarı şaka tenkidler, kendisini inkılâbın zaruretlerini hissetmemiş olmakla itham eden târizler devam etti.Eğer başvekil değişerek yerine Fethi Bey kabinesi gelmese idi, eski Topçu binbaşısının âkıbeti belki de o zamandan belli olacaktı." (A.g.e., s.42)

Arkasında sehpâlar bırakarak ilerleyen Topçu İhsan Bey, az kalsın o günlerde bâzılarının hışmına uğrayacaktı; lâkin arkasında Mustafa Kemal Paşa olduğu için şimdilik o vartayı da atlatmıştı.

İsmet Paşa'nın kini

İttihad ve Terakki Fırkasının eski fedâîlerinden komitacı Topçu İhsan Bey ile İsmet Paşa'nın tanışıklığı yıllar öncesine dayanıyordu. 2.Meşrûtiyet'ten önce İsmet Bey gizli İttihad ve Terakki Cemiyetine Edirne'de girip de "Hançer ve Kur'ân" üzerine gözü kapalı yemin ederek âzâ yazılırken, Topçu İhsan ona rehberlik yapıyordu. Arkadaşlıkları o gizli cemiyette pekişmişti.

Fakat, Milli Mücadele esnâsında nedense —üstelik aynı kampta yer almalarına rağmen— yıldızları bir türlü barışmadı.

İttihad ve Terakki Fırkasının eski fedâîlerinden komitacı Topçu İhsan Bey ile İsmet Paşa'nın tanışıklığı yıllar öncesine dayanıyordu 2. Meşrûtiyetten önce İsmet Bey gizli İttihad ve Terakki Cemiyetine girip de "Hançer ve Kur'ân" üzerine gözü kapalı yemin ederek âzâ yazılırken Topçu İhsan ona rehberlik yapıyordu.

Şimdi yine Samet Ağaoğlu'nun anlattıklarını dinleyelim:

"Fenâ tesadüfler onları hemen hep karşı karşıya getiriyordu. Bursa'nın Yunanlılar tarafından alınmasına sebep olan askerlik hatâlarını her yerde şiddetle tenkid etmişti. Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak,

Garp Cephesi Kumandanının, Ali İhsan Paşa hakkındaki ithamlarını tedkik etmiş, meselenin İstiklâl Mahkemesini ilgilendirmediğine karar verirken, bir raporla da Mustafa Kemal Paşa'ya bu ithamların hiç birinin doğru olmadığını bildirmişti. İstanbul gazetecilerinin beraatı bütün bu hâdiselerin son halkası olmuştu." (Babamın Arkadaşları, s. 43-44)

Yıllar önceki gizli cemiyette ünİformalarına rağmen devlet aleyhine faaliyette ortak olan bu iki arkadaştan birisi, diğerini tenkid etmenin karşılığını "sönmez bir kin" ile almış oluyordu.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurularak meşhur isimlerin o muhalefet partisinde toplanmaları üzerine İsmet Paşa istifâ etmeye mecbur kalmış, o vazifeye Ali Fethi Bey'in gelmesiyle de Topçu İhsan Bey bir belâdan ucuz kurtulmuştu.

22 Kasım 1924'te 7. İcrâ Vekilleri Heyetini kuran Ali Fethi Bey kabinesinde başbakan dışında dokuz bakan vardı ve iki bakanlık da vekâletle yürütülüyordu. Bunların arasında "Bahriye Vekâleti" diye bir makam yoktu. Anlaşılamayan husus şu ki, kabinenin iş başına gelmesinden tam 1 ay 8 gün sonra bir Bahriye Vekâleti teşkiline karar verilir ve başına da Topçu İhsan Bey getirilir.

Bu, havadan gelen bakanlığa mânâ vermek mümkün değildir. Dört senedir böyle bir bakanlığa ihtiyaç duyulmaması bir yana; askeri bir sahaya bakacak böyle bir bakanlığın başına bir emekli topçu binbaşısının getirilmesi de bir yana; işin içine bir takım söylentilerin daha o gün girdiği görülmektedir.

Çünkü, Meclisteki daha İsmet Paşa kabinesi hâkimken, Yavuz zırhlısının tâmir edilerek donanmaya kazandırılması için 3 Eylül 1924'te 2 milyon liralık bir meblâğ ayrılmıştı. Ve işin enteresan tarafı; yine o günlerde Cebelibereket meb'usu İhsan Bey, Ertuğrul meb'usu Dr. Fikret Bey ve Ömer Nâzım Bey bir araya gelerek bir şirket kurmuşlardı; üstelik Yavuz'un tâmir çalışmaları için şirketleri adına hükümete teklifler vermişlerdi.

SAKALLI NUREDDİN PAŞA—Atatürk'ün Bursa'yı ziyaret ederek, CHF namzedine açık destek vermesine rağmen, TCF adına seçimi kazanmıştı. İktidarın Bursa'daki ara seçimi iptal ettirmesinden sonra, tekrarlanan seçimi yine muhalefetin namzedi olan Nureddin Paşa kazanmıştı. Bu netice ilk seçimde CHF'nin millet tarafından tasfiye edileceğinin bir alâmetiydi.

Hal böyle iken, 22 Kasım 1924'te

Topçu İhsan Vekil olunca kendini amiral zannetmeye başladı!

kurulan Ali Fethi Bey kabinesine, 30 Aralık 1924 günü bir Bahriye Vekâleti ilâve edildiği gibi, başına da mezkûr şirketin ortağı olan Cebelibereket meb'usu Topçu İhsan Bey getirtiliyordu. İster istemez bu vaziyet İsmet Paşa ve arkadaşlarının kızgınlığını arttırırken, Topçu İhsan Bey'in de zıvanadan çıkmasına sebep olmuştu.

Artık kendisini bulutların üstünde uçar bir halde görüyordu. Yine hikâyeyi, Topçu'nun arkadaşı Ağaoğlu Ahmet'in oğlundan dinleyelim:

Binbaşılıktan amiralliğe!

"Fethi Bey Kabinesinin kurulmasıyla beraber bir Bahriye Vekâleti teşkiline karar verildiği vakit Gazi Mustafa Kemal'in aklına bu yer için gelen ilk adam o oldu. Siyasi hayata binbaşı rütbesiyle atılmıştı; şimdi Bahriye Vekilliği koltuğunda oturuyordu.Bu askerî bir vekâletti, o halde kendisini birdenbire birkaç rütbe atlayarak amiral olmuş görmekte haklıydı. Bu masum hissin heyecanıyla bir yandan hakiki bir amiral

otoritesi takınarak perişan donanma artığını, biraz çekidüzen vermek için ele alırken, öte yandan kendisine de yine hakiki bir amiral eda ve kıyafeti vermeyi ihmâl etmedi. Gazetelerde başında bahriye şapkası, beyaz pantolon, lâcivert ceketli resimleri sık sık çıkıyordu. Hattâ daha ileri gitti; küçük oğluna amiral üniforması yaptırdığı gibi, Keçiören'deki basit, mütevazi evinin kapısına bahriye ve donanma arması şeklinde kulplar taktı. Artık dillerde destan oluyor, donanma için yaptığı en iyi şeyler bile acemi, toy hareketleri yüzünden alay mevzuu haline geliyor, onun dâire âmirlerine tasarruf maksadıyle mürekkep şişelerinin kapaklarını, içindeki sıcaktan buhar olup uçmasın diye hep kapalı tutmak emrini verdiği yolunda hikâyeler anlatılıyordu!" (A.g.e., s.43)

Topçu İhsan, o eski fedâî, İstiklâl Mahkemelerinin Reisi, kendisini sehpâlar bekleyen komitacı, birden bire devlet kademelerinin tepesine çıkınca kendisini kaybetmiş olmalı. Bir taraftan İsmet Paşa taraftarlarının, bir taraftan TCF mensuplarının, bir taraftan da kabineye giremeyen diğer bendegânın haset nazarlarını çektiği için; onun en ufak falsosu bile alay mevzuu yapılmakta gecikmiyordu. Ne oldum delisi olan Topçu İhsan da zâten dengesiz hareketleriyle onlara koz vermekten çekinmiyordu.

Fakat, kabinenin ömrü henüz üç ayı bile doldurmamışken, devletin başına açılan Şeyh Said İsyânı gâilesi yüzünden Hükûmet sallanmaya baş-

İpleri elinde tutan M.Kemal Topçu İhsan'ı kabinede tuttu!

lamıştı. Böyle bir ihtimal, yani bakanlıktan olma endişesi, Topçu İhsan'ın uykularını kaçırmaya yetmişti.

Yine bakanlıkta kalıyor

Havanın sertleşmekte olduğunu anlayacak kadar komitacı sezgisini kaybetmemişti. Ali Fethi Bey ise yumuşak bir insandı. Mustafa Kemal Paşa sertlik taraftarı olduğunu ihsas ediyordu. TCF mensuplarının tasfiyesini de getirecek bir harekete girişilecekse, kabineye İsmet Paşa'nın başkanlık etmesi kaçınılmaz olacaktı. Bu ise Topçu İhsan'ın bakanlığa vedâ etmesi mânâsına gelecekti. Çünkü, İsmet Paşa'nın sönmez kinini iyi biliyordu. İzmir'de kendisine yaptığı çığ hareketi unutmasına imkân yoktu.

Hemen insiyakları istikâmetinde politika değiştirdi. Ağaoğlu şöyle diyor:

"Şeyh Said İsyânı başladığı zaman takip etmek istediği yumuşak politikanın Hükûmet Reisini zayıflattığını hisseder etmez kabinede Harbiye Vekili (Şükrü Kaya) ile beraber şiddet taraftarı oldu. Bu suretle tekrar hükûmet başına geçeceğini sezdiği insana yaklaşmak istiyor, çok benimsediği Vekilliği emniyet altına almağa çalışıyordu. Hâdiseler tahminlere uygun çıktı. Fethi Bey çekilerek yerine İsmet Paşa Başvekil oldu." (A.g.e., s.43)

İsmet Paşa gibi kindar bir kişi, bin sene kalsa yine Topçu İhsan gibi bir hasmını kabineye almazdı. Bursa'nın düşüşü günlerinde kendisi aleyhine söylediklerini unutmamıştı. Ali İhsan Paşa hakkında bir sürü yalan-yanlış tanzim ettiği dosyalara. Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan'ın ehemmiyet vermediğini; üstelik o hâdiseyi bir de Gazi'ye rapor ettiğini unutmamıştı. İstanbul İstiklâl Mahkemesi Reisi iken istediği gibi karar vermediğini de unutmamıştı.

Ama, o devirde bütün ipler Mustafa Kemal Paşa'nın elindeydi. Topçu'yu kabineye sokan da bizzat Reisicumhurdu. Bir umut ışığı Çankaya'da idi. Şimdi yine Ağaoğlu'na kulak verelim:

"İşte bu düşüncelerle doğru

Tâ 2. Meşrûtiyet öncesinde gizli İttihâd ve Terakkî cemiyetine gözü kapalı "İlançer ve Kur'ân" üzerine yemin ederek girdikleri zamanda tanışan İsmet Paşa ile Topçu İhsan'ın yıldızları daha sonraları bir türlü barışmayacaktı.

Atatürk'e gittü, 'Paşam,' diye başladı. 'Aklımda, hayâlimde yokken beni vekil yaptınız, büyük hevesle hizmete başladım. Fakat şimdi hükûmet değişiyor. Başvekilin bana karşı öteden beri görüşünün ne olduğunu bilirsiniz. Beni tutun da Bahriye Vekilliğinde kalayım.'

"Atatürk, gözlerinin içine bakarak cevap verdi: 'Hükûmeti ben teşkil edeceğim, İsmet Paşa değil! Sen yine

SAYFALAR ARASINDA

Devlet zayıflayınca iş papaza düşüyor

12 Eylül'den sonra dış politikada, "başpiskopos"ların Patrikhâne'nin sözü edilmeye başladı. Tarihte papazların iç ve dışişlerimize karışmaları Haçlı seferlerine kadar dayanır. Şubat 1964 tarihli "Tarih Konuşuyor" dergisinde, Rusya'nın İstanbul sefiri General Nikola İgnatyef, 2. Mahmud devrinde, Yunan isyanına yardım ettiği için astırılan Patrik Grigoryos'un bir mektubundan bahsediyor. İgnatyef'in hâtıralarında Patrik Grigoryos'un Rus Çarı 1. Aleksandr'a bir mektupla yaptığı tavsiyelerden bir kısmı da Türklerin ahlâk ve maneviyatını yıkmakla ilgili:

"Türkleri, maddeten ezmek ve yıkmak mümkün değildir. Çünkü Türkler, çok sabırlı ve mukavemetli insanlardır. Gayet mağrurdurlar ve izzet-i nefis sahibidirler. Bu hasletleri de dinlerine bağlılıklarından, kadere rıza göstermelerinden, an'anelerinin kuvvetinden, padişahlarına, kumandanlarına, büyüklerine olan itaat duygularından gelmektedir?

"Türkler zekidirler ve kendilerini müsbet yolda sevk ü idare edecek reislere sahip oldukları müddetçe de çalışkandırlar. Gayet kanaatkârdırlar. Onların bütün meziyetleri, hattâ kahramanlık ve şecaat duyguları da an'anelerine olan merbutiyetlerinden, ahlâklarının salâbetinden gelmektedir. Türklerde evvelâ itaat duygusunu kırmak ve mânevî duygularını kesretmek, dinî metanetlerini zaafa uğratmak lâzım eder. Bunun da en kısa yolu, an'anât-ı diniye ve milliyelerine uymayan harici fikirlere ve hareketlere onları alıştırmaktır. Türkler, harici muaveneti reddederler. Haysiyet hisleri buna mânidir. Velev ki, muvakkat bir zaman için zahirî kuvvet ve kudret verse de, Türkleri harici muavenete alıştırmak gerekir. Mâneviyatları sarsıldığı gün, Türklerin, kendilerinden şekilen çok kudretli, kalabalık ve zâhiren hâkim kuvvetler önünde kendilerini zafere götüren asıl kudretleri sarsılacak ve maddî vasıtaların üstünlüğüyle yıkmak mümkün olabilecektir. Bu sebeple Osmanlı devletini tasfiye için mücerret olarak harb meydanındaki zaferler kâfi değildir ve hattâ sadece bu yolda yürümek, Türklerin haysiyet ve vekarını tahrik edeceğinden hakikatlere nüfûz edebilmelerine sebep olabilir. Yapılacak olan, Türklere bir şey hissettirmeden bünyelerindeki bu tahribi tamamlamaktır."

İgnatyef, Grigoryos'un mektubunu zikrettikten sonra, şu hükmü veriyor:

"Benim Osmanlı devleti nezdinde vazifede olduğum esnada bu teşhisler tamâmen isabetle tecellî etti."

Sırtını Gazi'ye dayayan Topçu İhsan acâip havalara girdi

Bahriye Vekilliğinde kalacaksın.' " (A.g.e., s.44)

Gerçek de bu idi. İktidarın bütün ipleri Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'nın ellerindeydi. Bütün politikayı o tesbit ediyordu. Bu yüzden İsmet Paşa gıkını bile çıkarmadan yeni kabineye Bahriye Vekili olarak Topçu İhsan'ı aldı

Tabii, Gazi gibi bir yere sırtını dayayan Topçu İhsan'ın ne havalara girdiğini söylemeye lüzûm var mı? Ağaoğlu şunları ilâve ediyor:

"Eski Topçu Binbaşısı böylece yeni Hükûmete de girdikten sonra kendisini amirallik havasına o kadar kaptırdı ki, en yakın dostları bile onun bu gururlu edasından gücenmeye başladılar.Yalnız karısı bu hallerini elinden geldiği kadar önlemeğe çalışıyor, dostlarıyla arasında hiç değilse uzaktan alâkayı sağlayan vâsıta oluyordu." (A.g.e., s.44)

Kaderin ağları ise örülmeye devâm ediyordu...

Yolsuzluğun yediği baş

Cumhuriyet devrinin ilk ve son Bahriye Vekili Topçu İhsan Bey'in sonunu hazırlayan "rüşvet ve yolsuzluk" hikâyesi, aslında tek parti devrinde en çok konuşulan, fısıltı gazetelerine en yüksek tirajı yaptıran bir meselenin sâdece küçük bir teferruatı idi.

Nice CHF erkânının ne gibi yolsuzluk ve rüşvet işine bulaştığı, o günleri yaşayanlar tarafından kaleme alınan

CHF'liler gelenlerinin rüşvet ve yolsuzluğa bulaştığını açık açık söyleyen Halit Paşa, İktidar partisinin silâhşör milletvekilleri tarafından Meclis'te vuruldu ve bir hafta sonra da öldü.

hâtırâ kitaplarında geniş geniş anlatılmaktadır. Fakat, bu mesele için Yüce Divan'a ilk olarak gönderilen ve o yolla siyâsî hayâtı söndürülen tek kişi, Bahriye Vekili ve Cebelibereket milletvekili İhsan Eryavuz'dur.

Hikâyenin geçtiği yılları Ankara'da yaşayan Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu, Topçu İhsan Bey'in sona doğru gelişini şöyle anlatıyor:

"Gerçekten hayırlı işlere başlamıştı; donanmanın ayakta sayılan tek parçası Yavuz'u tâmir ettirmek için lâzımgelen bütün tedbirleri almış, Başvekilin (İsmet Paşa'nın), hattâ bütün hükûmetin kabul ettiği firma ve şartlarla mukavele imzaya hazır hâle gelmişti. Cumhuriyet donanmasının temelini, çekirdeğini teşkil edecek Yavuz'un tâmirine ait şerefi elinden kaçırmak istemedi. Bir çocuk toyluğu ile, Başvekilin verdiği muvafakate de güvenerek, vazifesinin bitmesine birkaç gün kala mukaveleyi imzaladı. Bu, kanun bakımından

İktidarda bulunanların ekseriyeti menfaatlerinin peşine düşmüştü

değil, fakat siyaset bakımından büyük hatâ idi. Hele tâmir işinin verildiği firma mümessilinin İttihat ve Terakki'nin eski tanınmış fedailerinden olduğu gözönüne alınırsa, hatânın affedilmez olduğunu kabul etmek icap eder. Bu suretle imzalamaktaki acelenin, Yavuz'un tâmir şerefini kazanmaktan ziyâde bir zamanlar aynı vazifeleri beraberce gördüğü eski dostları himâye ve onlar vasıtasıyla menfaat temin etmek maksadına dayandığı iddiası kuvvetli bir delil buldu.

"Halbuki, bu eski dostları himâye ve onların eliyle menfaat sağlamak düşüncesi, hiç değilse bu işte aslâ aklına gelmemişti. Evet, etrafında hemen herkesin iş takip ettiği, ecnebî firmalara komisyonculuk yaptığı, devlete karşı bu firmaların mümessilliğini kabul ettiği, bütün bunlarda da hiçbir mahzur görmediği bir zamanda, o da bazı dostlarıyla bu çeşit işlere girmeyi tasarlamıştı. Fakat, şu Yavuz-Havuz meselesinde Sapancalı Hakkı'yı ona tavsiye edenler başkaları, hem de arzularına emir diye itaat edeceği başkaları idi. Onlar da daha Millî Mücâdelenin ilk günlerinde Sapancalı Hakkı'nın kendilerine para yardımlarını hatırlayarak bu eski, koyu İttihadçı fedaiye gerçekten zor bir zamanında yardım elini uzatmak istemişlerdi." (Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, s.45-46)

Şu ifâdeler gâyet sarih bir şekilde anlatıyor ki: demek o devirde herkes "bir iş takibi" yapıyormuş! Milletvekili sıfatlarına rağmen yabancı firmaların temsilciliğini, komisyonculuğunu yapmakta mahzur görülmüyormuş! Topçu İhsan da devrin bu anlayışına uygun bir şekilde hareket etmiş!

İşin daha garibi, Topçu'nun, Yavuz'u tâmir için mukâvele imzâladığı Fransız Penoit firmasının temsilcisi olan eski İttihad ve Terakki fedâilerinden Sapancalı Hakkı ile iş yapmasını, bizzat, "arzularına emir diye itaat edeceği" kimseler söylemiş imiş! Yazının şimdiye kadarki akışına bakarsanız, bu ithamın bizzat Gazi'ye uzandığını söyleyenlere haksız demek zordur.

Ne olduysa olmuş, herkesin yaptığı bir işi üstelik emirle yapan Topçu İhsan'ın suyu ısınmaya başlamıştı.

"Devlet malı deniz"

Millî Mücâdele günlerinde Ankara'da bulunanlardan komünist gazeteci Sabiha Sertel, hâtıralarını anlattığı kitapta o günlerin havasını şöyle hulâsâ ediyor:

"Millî kurtuluş savaşının heyecanlı günleri geçmiş, iş başında olanların bir çoğu özel menfaatlerin peşine düşmüştü." (Roman Gibi, s.92)

"Komprador burjuvazinin temelleri o devirde atıldı. Bu sermayeye komisyonculuk edenlerin villâları, apartımanları yükseliyor, işçi ve köylü arasında sosyal sefâlet, emekle sermaye arasındaki zıddiyetler artıyordu. Kurulan millî bankaların, devlet işletmelerinin idare meclislerine Halk Partili kodamanlar, mebuslar yerleşiyordu." (A.g.e., s.114)

İstiklâl Harbi yıllarının Maarif ve Sıhhiye Vekilliklerini yapan Dr. Rıza Nur da hâtırâlarında bu gibi yolsuzlukların yüzlercesine geniş yer verir. İnsanın kanını donduracak yolsuzluk ve gasp hâdiselerini anlatır. İsterseniz bâzı misâlleri vererek, "Devlet malı deniz" anlayışına sâhip olanların neler yaptıklarına bakalım:

"Berlin'e sefir tâyin edilen Kemaleddin Sami, orduda irtikâbı olan—ki, Ali Hikmet Paşa açıktan önüne gelene söylüyor—hapishâne gardiyanı bir Arnavudun oğludur. Eskişehir ordu merkezi iken, kardeşine askerî müteahhitlik yaptırır, bu sûretle para vuruyor. Bir takım irtikâbından evrâkı Divân-ı Harbde. Halbuki Eskişehir'de kumandan İsmet de kardeşi Kambur Rıza'ya müteahhitlik yaptırıyor. Tabiî, yağlı kuyrukları İsmet kardeşine veriyor. Buradan aralarında zıddiyet başlıyor. Kemaleddin Sami'nin kardeşi Türkiye'de zeytinyağı fabrikaları açıyor. Babaları zerzevat eker, sırtında çarşıya getirir satardı. Sinop'taki evlerini de fakirliğe nümune olarak görmek lâzımdır." (Hayat ve Hâtırâtım, c.4, s.1291-1292)

"Nafıa Vekili Süleyman Sırrı öldü. M. Kemal, âilesine hidemât-ı vataniye tertîbinden bol maaş bağlattı ve nakten toptan külliyetli bir para da verdirdi. Bu adam Selânikliydi. Değersiz biri idi. İstanbul'da Nafıa Nezâretinde irtikâbı dolayısıyla kovulmuştu. Üsküdar Gaz Şirketinin gizli hesap defterinde bunun âidâtı olduğunu bilirim. Anadolu'da Millî Hareket zamanında yoktu. Sulhtan sonra geldi. Sanki hizmet-i vataniyesi için bu tertipten maaş!" (A.g.e., s.1309)

"İsmet sağır, bir kardeşi topal, bir kardeşi kambur. Küçük kardeşi kokain çeker. Rıza pek cahil, bayağı bir adamdır. Ancak rüştiye tahsilli görmüş. Mütâreke bidâyetinde Dirreklerarası'nda bir manifaturacının yanında ayda on lira maaşla bir işçi idi. Bez ve kumaşları arşınlar, satardı. İsmet, Eskişehir'de kumandan olunca onu oraya aldı, müteahhitlik ettirdi. Şimdi ise Rıza avukat Resai'yi yanına almış, imtiyaz, tealihüd, iltizam işleriyle meşgul. Şuraya buraya adam tâyin ettirip para alıyorlar. Unkapanı'ndaki o muazzam un değirmenini müzâyedesiz aldı. Değirmenin oluklarından un hâlinde altın akıyor. Ve yine Şehremânetinin [belediyenin] soğuk hava depolarını aldı. Her eti mutlaka oraya sokuyor ve okka başına müthiş bir para alıyor, ilh... Heybeli'de, Kalamış'ta, Maltepe'de, Büyükada'da, daha birçok yerlerde köşkler aldı." (A.g.e., s.1311-1312)

KÂZIM KARABEKİR—İstiklâl Harbinin meşhur kumandanlarından. TCF saflarında yer alarak Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı CHF'ye karşı mücadele etmişti. Ama bunun bedelini çok pahalı ödeyecekti. Takrir-i Sükûn Kânunu, İstiklâl Mahkemeli günlerde hem partisi kapatılacak, hem tevkif edilecekti.

"Operatör Emin, gürültü bir şehreminliği [belediye reisliği] etti. Derhal belediye çavuşlarını silâhlandırdı. Bunları bir kıyâma karşı kullanacağını efendisine söyledi. Efendisi pek memnun oldu. Her gün trenle M.Kemal'in mutfak malzemesini de gönderiyor. Her gün bunlar sebzevat, bir hasırlı taşdelen suyu, nefis rakılar, ilh... Vâsıtası Recep'i de [Peker] unutmuyor, ona da türlü şeyler ve bir

güzel otomobil hediye etti. Bunlar hep şehreminliğinin kasasından idi. Bunlardan başka türlü irtikâpları her tarafta duyuldu. Büyük servet yaptı. İsmet, Unkapanı'ndaki şehremânetine ait un değirmenini kardeşi Kamburа verdirmek için Emin'e bir mektup yazmış. Emin de müzâyedesiz [açık arttırmasız], ilânsız vermiş. Ne vakittir Kamburun cebine öğütülmüş altın akıyor. Birâder-i âli-i Başvekâlet penâhinin Osmanlı Bankasında mühim bir serveti yığılmış. Kalamış'ta 'Boter'lerin güzel köşklerini almış, illâ... İsmet, Emin'i atmak

YAVUZ'un tamirinde rüşvet kavgası...

isteyince, Emin bu mektupla İsmet'i tehdit etmiş. İsmet susmuş." (A.g.e., s.1319)

Saymakla bitmiyor

"Emin'in lâğım işinde şirketten büyük bir rüşvet aldığı sahih idi. Ankara'da eczânelerde saatlerce hasta bekleyen, hasta peşinde Ankara'nın çamurlu sokaklarında dolaşmaktan bacakları sıvama çamur olan, hattâ fesinin püskülüne kadar çamur sıçrayan ve yüz, hattâ elli kuruşa bir vizite yapan Emin, şimdi büyük bir zengin oldu. Derhal Kalamış'ta bir köşk aldı. Sade içini güzelleştirmek, tâmiri ve kalorifer için 12.000 lira sarf etti. Arkasında en pahalı kürk, altında otomobiller, yanında Arap haremağası, çatanalar, kravatında fındık kadar inci, illâ... Avrupa'da birşey takarlar, ama en zengin bile böyle büyüğünü takınaz. Âdilik sayılır. Görmemiş yeni zengini" (A.g.e., s.1320)

"Mahmud Sîirt tam 14 şirkete birden âzâ olmuş. Demek ayda beşaltı bin lira sade bunlardan ve bedavadan maaş alıyorlardı. Kılıç Ali de öyle. Mahmud Sîirt sigorta şirketlerini ele aldı. Onların nizamnâmelerini halk aleyhine değiştirip hükümete kabul ettirdi." (A.g.e., s.1363)

Bu devlet adamının yazdığı yolsuzluk hâdiseleri yazmakla ve saymakla bitecek gibi değil. Tek parti zihniyetinin yakınları hep böyle usüllerle keselerini doldurуyorlarmış. Topçu İhsan'ın yaptığı iş de bunlardan sâdece birisi imiş. Ama, ne hikmetse kabak onun başında patladı...

Rüşvet kavgası

Bugünkü adıyla Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları yapan o günün devlet adamlarından Dr. Rıza Nur, Yavuz'un tâmiri işinde de bir sürü rüşvet tezgâhının döndüğünü ifâde ediyor. Berlin'de bulunduğu günlerde yaşanan bir hâdiseyi şöyle anlatıyor:

"Benden evvel Eden Palas oteline Mazhar Müfid, Çolak İbrahim ve Konya meb'usu Refik gelmişler. Yavuz'un tâmirini bir şirkete vermek istemişler. Şirketten bir rüşvet almak için de kararlaştırmışlar. Fakat, otelde rüşvetin aralarında taksimi için kavga ve döğüş etmişler, rezâlet olmuş." (A.g.e., s.1341)

Demek, Yavuz gemisinin tâmiri işinde "yağlı kuyruk" görülmüş olmalı ki, çeşitli hizipler bunun kavgasına düşmüşler. Milletvekili maaşlarının bile 100 lira olduğu o günlerde Yavuz'un tâmiri için 2 milyon liralık bir tahsisat ayrılması, elbette ki menfaat

kavgasının kızışmasına yol açıyordu.

Daha hükümetlere "Bahriye Vekâleti" adında bir bakanlık ilâve edilmeden önce de Cebelibereket milletvekili Topçu İhsan Bey, Enver Paşa'nın eski enişteşi Ömer Nâzım Bey ve Ertuğrul (Bilecik) milletvekili Dr. Fikret Bey'le birlikte bir şirket kurarak Yavuz'un tâmiri için günün iktidarına teklif bile vermişlerdi.

Hâtırâlarında bu meseleye de temâs eden Dr. Rıza Nur, şunları söylüyor:

"Doktor Fikret de İhsan'ın baş dostu. Beraber irtikâp işi yapıyorlar. Fikret Arnavuttur. Bu adam da güzel dalkavukluk etti, yüzbinlerce lira vurdu. Fakat, hepsini de galiba Beyoğlu'nda, Maksim'de yedi serseme! Bir yılda sade Maksim'de yüz bin lira yediği rivayet edildi. Sonra Yavuz ve Havuz irtikâbı muhakemesi bu noktayı güzel isbat etmiştir. Ne ise, Bahriye Vekili, Yavuz'un tâmiri işinden diğerlerini mahrum edip kendileri zıftlendiler. Gemi tâmiri öyle olur, zıftlerler!.. (A.g.e., s.1371)

Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi iken 13.096 kişiyi hesaba çeken ve 32 maznunu da rüşvet almaktan çeşitli cezâlara çarptıran Topçu Binbaşısı İhsan Bey, demek ki Yavuz'un tâmiri işinde kendisi de aynı suça bulaşmış. Ortağı da, TBMM'nin 1. devresinde Kozan, 2. devresinde Ertuğrul ve 3. devresinde de Bilecik milletvekili seçilen Dr. Fikret Onuralp imiş.

Hikâyenin seyrinden de anlaşılıyor ki, bu tâmir için birçok kişi sebeplenmek kasdıyla sokulmuş. Hattâ, İsmet Paşa'nın kardeşi Rıza bile hâdiseye bulaşmış. Almanyalarda rüşvet taksiminde kavga edenler de cabası.

Ama, bizzat Bahriye Vekâletinin başına getirilen İhsan Bey, bu meselede başkasına para koklatmamış. İşte bu yüzden de siyâsî hayatının sonuna giden yolu kendi eliyle açmış.

2,5 yıllık berâberlik

22 Kasım 1924'te kurulan Ali Fethi Bey kabinesine 1 ay 8 gün sonra bir Bahriye Vekâleti ilâve edilerek başına da eski İttihad ve Terakki fedâilerinden Topçu Binbaşısı ve Cebelibereket meb'usu İhsan Bey tâyin edilmişti. Şeyh Said İsyânı bahânesiyle düşürülen bu kabinenin ömrü sâdece üç aydı. Onun yerine teşkil edilen İsmet Paşa kabinesinde ise, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın tensibiyle yine Bahriye Vekili olarak İhsan Bey yer almıştı.

İkinci devre Bursa milletvekili iken ikinci devrede Gaziantep Nureddin Paşa karşısında kaybeden Op.Dr.Emin Erkut, İstanbul Belediye Reisliği sırasında korkunç vurgunlara karışmış imiş!

Takrir-i Sükûn Kânununun çıkarılarak ülkede sıkı bir devlet terörünün estirildiği 2,5 yıl boyunca Başvekil İsmet Paşa ile Bahriye Vekili İhsan Bey kardeş kardeş geçinip gitmişlerdi. Yavuz gemisinin tâmiri hikâyesi ve tâmir bahanesiyle bir sürü yolsuzluk fısıltısının dolaşması da bu 2,5 yıl içinde olmuştur. Hattâ, Türkiye temsilciliğini eski İttihad ve Terakki komitacılarından Sapancalı Hakkı'nın yaptığı bir Fransız firması ile 30 Ekim 1927'de imzalanan mukâvele, bizzat Başvekil İsmet Paşa'nın tasvibiyle gerçekleşmişti.

M.Kemal Paşa'nın 2. defa Reisicumhur seçilmesi dolayısıyla 1 Kasım 1927'de yeni bir kabine kuran

İsmet Paşa, eski hükûmette bulunan üç kişiyi değiştirdiği halde Bahriye Vekili İhsan Bey'e dokunmuyor. O yıl yapılan seçimlerde yine Cebelibereket meb'usu seçilen İhsan Bey, yine aynı bakanlığın başındadır. Hattâ, o güne kadarki çalışmalarından dolayı Başvekil tarafından plâketle mükâfatlandırılmıştır.

Lâkin, yeni hükûmetin iş başına gelmesinden sonra henüz iki ay bile geçmeden birdenbire Yavuz'un tâmiri ile ilgili dedikodular aleniyete dökülüyor. Bunu bahâne eden Başvekil İsmet Paşa, bu dedikoduların araştırılması için Büyük Millet Meclisince bir araştırma komisyonu kurulmasını teklif ediyor. Artık Topçu İhsan Bey'in sonu görülmüştür!

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, İsmet Paşa zâten Topçu İhsan'dan hoşlanmamaktadır. Bursa'nın Yunanlıların eline geçmesi üzerine kendi aleyhine neler söylediğini, Ali İhsan Paşa hakkında yazdığı raporlara onun Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak değer vermediğini ve üstelik Mustafa Kemal Paşa'ya bir raporla jurnal ettiğini, İstanbul İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı esnâsında da gazeteci Hüseyin Cahiti Yalçın'ı asması ricâsına Topçu'nun kulak asmadığını unutmamıştır. Kardeşi Rıza'nın Yavuz'un tâmiri işine girmek istemesine rağmen Topçu İhsan'ın ona mânî olması da bardağı taşıran son damla olmuş olmalı.

Demek, o güne kadar İsmet Paşa'ya rağmen Topçu İhsan Bey'i tutan Mustafa Kemal Paşa da desteğini bu eski İttihadçı fedâiden çekmiş olmalı ki, 26 Ocak 1928'de bir karar alan TBMM, Bahriye Vekili İhsan Bey'in dokunulmazlığını kaldırdı ve Divan-ı Âliye sevk etti. Bahriye Vekilliğine de Müdâfaa-ı Milliye Vekili Mustafa Abdülhâlik Bey'in vekâlet etmesi kararlaştırıldı.

Artık o müthiş gurur âbidesi Bahriye Vekili Topçu İhsan Bey gitmiş, sâdece Cebelibereket milletvekili İhsan Bey kalmıştır. Şimdi de Samet Ağaoğlu'nun "Babamın Arkadaşları" kitabından hâdiseyi takip edelim:

"Şimdi siyâsete girdiği günden beri ilk defa işsiz güçsüz bir adam olmuştu. Yalnız milletvekili, üstelik gözden düşmüş! Bu ona ağır geliyor, kendisine muhakkak bir iş bulmak istiyordu. Fakat hâdiseler, onu kovalayan husûmet, istediğinden çok daha ağır bir yükü hemen omuzlarına yükleyecektir! Bir siyâset adamının en zor vazîfesi, millete hesap vermek vazîfesi karşısında idi. O, Başvekil ve

Yavuz'un tâmiri için bir şirketten aldıkları rüşvet yüzünden Berlin'de Eden Palas otelinde kavgaya tutuşanlardan biri de Konya milletvekili Refik (Koraltan) imiş!

Üç devre Kozan ve Bilecik milletvekilliği yapan Dr. Fikret Onuralp, Yavuz'un tâmiri işindeki aldığı rüşvetleri Beyoğlu'nda, Maksim'de yeyip bitirmiş!

Kastamonu meb'uslarından biri tarafından verilen ve 'Yavuz ve Havuz meselesi' üzerinde Meclis tahkikatı açılmasını talep eden takrirlerle bu vazîfeye çağrıldığı zaman korkunç kinlerin, saklandıkları pusulardan birdenbire meydana fırladıklarını gördü. Birkaç eski dost dışında, bütün Meclis aleyhinde idi." (A.g.e., s.46)

O günlerde Paris'te bulunan Dr. Rıza Nur da mezkûr hâtırâlarında bu hâdiseye şöyle yer veriyor:

"Bir patlak: Bahriye Vekili Topçu İhsan, Yavuz'un tâmiri ve havuzun

inşâsı işinde mühim rüşvet almış. Bu işi meb'us Dr. Fikret ile beraber yapmışlar. Bunları Divân-ı Âliye verdiler. Tuhaf, irtikâptan iki yıl sonra hesap soruluyor...

"Yine tuhaf... İsmet, Divân-ı Âlî meselesinden birkaç gün evvel kabineden Topçu'yu atmış. Hüsn-ü hizmetini takdir ettiğine dâir tahrîrî [yazılı] bir vesika vermiş. Üç gün sonra tevkîf ediyor!" (A.g.e., s.1424)

Hem o devirde herkes iş tâkibinde imiş, hem Sapancalı Hakkı isimli İttihadçının sebeplenmesini yüksek makamlar Topçu İhsan'a arzu olarak iletmişler, hem de iki buçuk sene önceki bir rüşvet yüzünden Bahriye Vekilini ateşe atmışlardı. Peki, neden bu kadar zaman millet malının bâzılarına peşkeş çekilmesine göz yumulmuştu? Üstelik suçlu sâdece Topçu İhsan'la Dr. Fikret mi idi?

SAYFALAR ARASINDA

Mustafa Kemal Paşa: Sol gözüm az görüyor

Mustafa Kemal Paşa, 1912 yılında İtalyanlara karşı Libya'da savaşan birliklerimizde vazîfe almıştı. Bu savaş sırasında Derne'den eski arkadaşı Kerim Paşaya 9 Mayıs 328 (1912) tarihini taşıyan bir mektup yazmıştı. M.Kemal Paşa, bu mektubunun bir kısmında, sol gözündeki rahatsızlığından bahsediyor:

"Yollarda oldukça yorulmuş, ıslanmış, üşümüş, sefalet çekmiştik. Derne'de henüz kuruluş devresinde olduğu için sefaletten kurtulmak mümkün olmamıştı. 3-4 Ocak baskını ile başlayan 4 Ocak savaşları gecesi ve günü esasen ızdırap çektiğim sol gözümde kan toplandı ve görüşüm puslandı. Izdırabım o kadar artmıştı ki, görev yapamaz duruma girerek Kızılay Hastanesine yattım. Bir ay kaldıktan sonra şifa bulmuş olarak çıktım. Durum biraz büyüdüğü için Enver Genelkomutan ben de Derne Kuvvetleri komutanlığına getirildim. Bu sırada idi ki, 19 Şubat günü genel bir savaş oldu.

"Bugün de büyük yorgunluk, açlık ve savaş gecesi kaldığımdan soğukla karşılaştık. Bunun sonucu olarak gözümün rahatsızlığı tekrarladı. On beş gün kadar yataktan kalkamadım, gözlerimi açamadım, sonunda acılarım geçti, tekrar işe başladık. Fakat sol gözümün görüşü eskisinden daha çok azaldı. Doktorlar Mısır'a gitmemi önerdilerse de ben razı olamadım. Sonunda bugüne kadar görüşte bir fark görülmeyerek, kadere razı olduk. Gerçi göz doktoru zamanla açılacaktır diyor. Fakat ben inanmıyorum.

"Bu savaşın bitiminden sonra askerlik hayatına son vererek istirahate çekilebilmek ihtiyacını bilmem nasıl sağlayabileceğim."

(Yıllarboyu Tarih, Mart 1981)

"Şefimin ayaklarında ölmeye hazırım.."

Osmanlının son devirlerindeki Jöntürkler olsun, İttihad ve Terakki mensupları olsun; Cumhuriyetten sonra bir seri inkılâplar yapan Cumhuriyet Halk Fırkası erkânı olsun hepsi de ilhamlarını büyük ölçüde Fransız Büyük İhtilâlinden almışlardı. Her ne kadar kendi içlerinde değişik fraksiyonlar olsa da, esas itibârîyle ihtilâlci metodlar bu gruplar arasında revaç bulmaktaydı.

O ihtilâlin en büyük hususiyeti ise, "kendi çocuklarını yemesi" hâdisesi idi. Nitekim, saydığımız grupların her birisinde de aynı realite yaşanmıştır. Birlikte başlatılan inkılâplar birlikte tamamlanamamış, iç boğuşmalar durulmamıştır.

Bahriye Vekilliğinden alındıktan sonra Topçu İhsan Bey de bir mektup yazdığı Başvekil İsmet Paşa'ya o realiteyi hatırlatır.

Şimdi o gelişmeleri Samet Ağaoğlu'ndan dinleyelim:

"Yine eski Bahriye Vekilinin bana anlattığı bir hikâye daha var:

"Bahriye Vekâleti ilga edilmeden önce Başvekile mektup yazarak Fransız inkılâbından misaller getirdikten sonra; 'Biz de birbirimize düşüyoruz. İnkılâbımızın akıbeti Fransız inkılâbının âkıbetine, şahıslarımızın kaderi de o inkılâpçıların kaderlerine benzeyecek diye korkuyorum' demişi Bunu o zaman ağır bir tehdit diye karşılamışlar!

"Hakkında tahkikat açılmasını isteyen takrir Mecliste okunduğu zaman iki tesirin altında idi. Bir kısım dostları ona yumuşak olmasını, kendisini suçlayanlara karşı çok sâkin cevaplar vermesini; diğer bazıları ise şiddetle karşılamasını istiyorlardı. Birinciler her şeyin düzeleceğini temin ediyorlar, bunu da hattâ çok yüksek makam sâhiplerinin sözlerine bağlıyorlardı. İkinciler de, zafer, tokatı ilk atanındır diyorlardı. Eski Topçu Binbaşısı hayatı boyunca emir alarak çalışmıştı. Kendisine sükûnet, yumuşaklık tavsiye edenler bunu da emir diye söylüyorlardı. İtaat etmesi lâzımdı!" (Babamın Arkadaşları, s.48-49)

MAZHAR MÜFİT—"Bu halka seçim hakkı verirsek, Meclise kimler gelir, bilir misiniz? Hacılar, hocalar, şeyhler..." diyerek "tek parti devri"nin zihniyetini ortaya koyuyordu...

Sâbık Bahriye Vekili bir kere düşüş sath-ı mâlline girmişti. Kurtulabilmesi, ancak kendisini o makama getiren kuvvete, yânî bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya bağlıydı. Samet Ağaoğlu'nun inâ ettiği bu kuvvet sâhibi ise kendisinden "yumuşak" olmasını istiyordu, yânî emrediyordu. O da bu emre kayıtsız şartsız uydu; ama düşmanının hiç de yumuşamaya niyeti yoktu. İsmet Paşa bu yumuşamaya daha da sert karşılık vermekte gecikmeyecekti.

Yine yazarı takip edelim:

"O, hayatında Gazi'den başka kimse için o günkü kadar aşağıdan alarak konuşmamıştı. Başvekili kastederek,

MİLLİYET

3 Şubat 1928 Manşet: "ANKARA, 2 (Hususi muhabirimizden)- Müstâceldir Başmüddeiumumisinin (başsavcının) emri üzerine Ankara müddeiumumilerinden Nazım bey, gece 23'te İhsan beyin evine giderek sabık bahriye vekilini Adliye Sarayı'na davet etmiş ve kendisine tevkif kararı orada bildirilmiştir. İhsan Bey Tevkifhâneye sevk edilmiştir. Muhakemeye cumartesi günü başlanması ihtimali galiblir." Diğer haberler: "Ali Rıza beyin masuniyet-i teşriyesi (dokunulmazlığı) rel' edildi (kaldırıldı)." (Bu gazeteden de anlaşılacağı üzere, 1928 yılı Türkiyesi skandaller, büyük siyasî çalkantılarla sarsılmaktadır.)

Eski günlerin basınından seçmeler yapan Zaman gazetesi, 11 Şubat 1988 günü, 3 Şubat 1928 tarihli Milliyet gazetesinin kupürünü neşretti. Kupürde, Bahriye Vekili Topçu İhsan Bey'in evinden gece 23'te alınarak tevkif edildiği anlatılıyor.

'Şefimin ayakları altında ölmeğe hazırım' diyordu. Fakat karşısındaki, zeki, tecrübeli bir insan idârecisi idi. Topçu Binbaşısının kendi ferik (orgeneral) rütbesi önünde titrediğini hissetti, kürsüye, bütün siyâsî hayâtının en satirik, en iğneli, en alaycı, en hakaretli konuşmasını yapmak için fırladı: 'Madem ki ayaklarımın altında ölmeğe hazırsın, öl öyle ise!'

"O günden sonra bu kudretli, büyük kinin pençeleri altında tâ ölünceye kadar hırpalandı. Kendini kurtarmak için yaptığı bütün teşebbüsler boşa çıktı. Divan-ı Âliye verilme kararından önce, Meclis kürsüsünde, 'İzmit sahilinden her geçtiği zaman Yavuz ve diğer gemilerimizi tâmir eden havuzun çekiçleri onun da başına inecektir' diye bağırırken bu sözleriyle kastettiği adam gülüyor, içinden, 'Bu çekiçler evvelâ senin başını parçaladı' diyordu!" (A.g.e., s.49)

Topçu İhsan'dan yumuşak olması istenmişti, o da bu emir mücibince hiç sevmediği İsmet Paşa'ya dalkavukluk edercesine, "Şefimin ayakları altında ölmeye hazırım" demek mecburiyetinde kalmıştı. Paşa'nın "Öl öyle ise!" karşılığı onu sarstı. Meclis kürsüsünde bağırması da dengesinin kaybolduğunu gösteriyor.

Mustafa Kemal rüşvet işine karıştırılıyor

Kendisine verilen emrin dışına çıktığı için, devamlı desteği ile ayakta durduğu yeri de kızdırmış oluyordu. Nitekim, Topçu Binbaşısının sonu çabuk yaklaştı.

Kapanan telefon!

Samet Ağaoğlu, Meclis araştırması ve sonrası için de şunları söylüyor:

"Meclis araştırması uzun sürmedi. Fakat Cumhuriyet tarihinin en dikkate değer hâdiselerinden biri oldu. Eski binbaşı, sabık vekil, bu tahkikat esnâsında, tâmir işinin ihâle edildiği firmaya Başvekilin muvafakat ettiğini, teklîf ettiği iki müesseseden birisinin ismini çizerek diğerini kabul ettiğini isbat eden vesikayı hatırlattığı zaman. İsmet Paşa, 'Çizgi benim, mes'uliyet onundur? Kimbilir bana ne yalanlar söyledi ki kabul ettim' diye siyasî sorumluluk müessesesini kökünden yıkan cevabı vermekte tereddüt etmedi.

"Komisyonun bir toplantısında eski Bahriye Vekiline, vekil olmadan iki arkadaşı, Enver Paşa'nın eski eniştesi Nazım Bey ve Bilecik (o zaman Ertuğrul derlerdi) meb'usu Dr. Fikret ile kurdukları âdî şirketten bahsedilerek neden ticaret işlerine girdiği soruldu. Bu soru onu şiddetle sinirlendirdi; reisin ağzındaki sigarayı alarak birkaç nefes çektikten sonra, 'Bunu bana neden soruyorsunuz?' diye bağırdı. 'Hepimiz, başta reisimiz olmak üzere, zenginleşmek lâzımdır, demokrasi zenginliğe dayanır demiyor muydunuz? Hepiniz aynı şekilde işlere girmediniz mi?'

"O akşam kendisini evinde telefonla aradılar? Çok iyi tanıdığı ses ona şu sözleri söyledi: 'Ne yapıyorsun? İpe çekilenler bile benden bahse cesaret edemediler!..' Cevap vermeğe vakit kalmadan telefon kapandı.

"Bu konuşmadan sonra her şeyin, her ümidin yıkıldığını anlamıştı. Kendisini Mecliste son defa şiddetle savunmaya karar verdi. Fakat kudretli hasmı, onun bu cesâretini, Meclis hitâbet târihinin belki de en kaba cümlesiyle karşılayarak kırdı: 'Başını yem torbasına sokarak gaflz tezahüratta bulunan bu adam!" Bundan sonra korkunç, hazin, kâbuslu, hummalı bir rüyâ başladı." (A.g.e., s.49-50)

Topçu İhsan'ın meseleye bizzat Gazi'yi de karışürdığını söyleyen Samet Ağaoğlu'nu Dr. Rıza Nur da teyid ediyor:

"İhsan, reisicumhurun bir takımlarına para kazandıracak işler vermesini Sıhhıye Vekiline tembih ettiğini söylüyor? İsmet müdâfaasında bunu reddetmiyor, tevil ediyor. Bu müthiş itham. Demek M.Kemal elebaşı. Hem de bunda İsmet'in bir habisliği var: Bunu gazeteye düşürüp alâmeleinnas yapıyor ki, bunda sırf M.Kemal'i lekelemek gâyesi gütmüştür." (Hayat ve Hâtırâtım, c.4, s.1426)

Demek, Topçu İhsan Mecliste bu ithamı yapmış, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın Sıhhıye Vekiline "bir takımlarına para kazandıracak işler vermesini" tembih ettiğini söylemişi İsmet Paşa'nın bu sözü reddetmeyerek gazetelere geçen cevâbında sâdece tevil etmesi de bir başka hâdisel Kimbilir, Atatürk-İnönü çekişmesinin temelleri bu sözlerle atılmış olabilir? Zâten Topçu İhsan'ı İsmet Paşa'ya rağmen kabinede tutan kuvvetin Mustafa Kemal Paşa olduğunu, naklettiğimiz kitaplarda gördünüz.

Topçu İhsan Yüce Divan'da hesap veriyor

İşin içine bizzat reisicumhuru karıştırmasıyla birlikte Topçu İhsan Bey'in âkıbeti belli olmuştu. Yine mezkür kitaptan Samet Ağaoğlu'nu takip edelim:

"Bir akşam geç saatlarda evini yüz polis birden sardı. Keçiören'in küçük meydanında geliş gidiş durduruldu. Biraz sonra bir düzine otomobil sür'atle Ankara'ya doğru uzaklaştılar. Evde genç karısı üç küçük çocukla yalnız kalmıştı. Yanlarında kimse yoktu. Şaşkın, perişan halde idiler? Bu sırada kapı açıldı. Ağaoğlu Ahmet'in karısı ile kızları içeri girdiler; sabaha kadar orada kaldılar.

"Bir gün sonra 'Hâkimiyeti Milliye' gazetesinde bu tevkif anlatılırken, Ahmet Ağaoğlu'nun kızlarının eski Bahriye Vekilinin karısını teselliye koştuklarından uzun uzun bahsedildi. Babam bu yazıyı yazanı iyi tanıyordu. Onu gördüğü zaman kulağını çekerek, 'Senin başına da böyle bir iş gelirse, karının, çocuklarının yardımına, teselisine koşacağım. Sana haber vereyim genç adam!' dedi.

"Güzelliği ile meşhur yüzü kulaklarına kadar kızaran yazar, babamın ellerine sarıldı: 'Üstadım, üstadım! Affedin. Vallahi yazdırdılar'" (A.g.e, s.50-51)

Düşenin dostu olmazmış. Bir zamanların İttihad komitacısı Topçu İhsan da bu atasözünü teyid eden hikâyeyi yaşıyordu.

"Kana susamış inkılâp"

Osmanlı devletinin 1. Cihan Harbine girmesine vesile olan Yavuz zırhlısı, Topçu Binbaşısı olan bir

Eski Bahriye Vekilinin Meclisteki müdafaasında bizzat Reisicumhurun da işe karıştırdığını teyid eden Dr. Rıza Nur, İsmet Paşa'nın bu ithamı reddetmediğini ve sâdece teville yetindiğini söylüyor.

İttihad ve Terakki fedâîsine evvelâ bakanlık yolu açmış ve sonra da onun sonunun hazırlanmasının görünen sebebi olmuştu.

Yüzlerce bâdireden kurtulan, sehpâda can verme durumunda iken ikbâle konan İhsan Eryavuz, tâlihin acı cilvesini yaşıyordu. Bir anda bütün dünyâsı kararmıştı. Evvelâ Bakanlığı gitmiş, arkasından dokunulmazlığı kaldırmış ve nihâyet hapishâne parmaklıklarının arkasına düşmüştü.

Şimdi Yüce Divan'da hesap verecekti.

Kars milletvekili Ahmet Ağaoğlu'nun o sıralarda hukuk talebesi oğlu Samet, hâtıralarında o Yüce Divan için şunları yazıyor:

"Divan-ı Âli'nin ilk günü, hayatımın bende kuvvetli iz bırakmış manzaralarından biridir. Büyük bir kalabalık yığılmıştı. Adliye koridorları hıncahınç dolu idi. Mahkeme salonuna daha önceden dağıtılmış kartları olanlar girebiliyorlardı. Her taraftan en sıkı muhafaza tedbirleri alınmıştı. Her adımda polis, inzibat, asker vardı.

"Salona Divan-ı Âli'nin Temyiz'den

(Yargıtay) seçilmiş Reis ve Âzâları cübbeleriyle girdiler. Onlardan sonra Devlet Şûrâsından (Danıştay) gelenler sivil kıyafetle yerlerini aldılar. Genç bir hukuk talebesi olarak ilk defa gördüğüm bu büyük adli heyet bende garip bir tesir yaptı. Acaba neden bu Divan'ın bir kısım âzâları sivil giyinmişti?

"Reis, 'Maznunu (sanığı) getiriniz' dediği zaman bütün başlar soldaki kapıya çevrildi. İçeri parlayan bir süngü girdi. Arkasından eski Bahriye Vekilinin açık yeşil gözleri belirdiler. Onun arkasından yine bir süngünün ışığı! Baktım. Zaten çok çizgili olan bu yüz ıslanmış ve avuçta buruşturulmuş kumaş parçasına benziyordul

"Sesi titrek ve boğuktu. Karma karışık saçlar, buruşmuş yüzü bana birden Danton'u hatırlattı. Evet, Danton'un resimleriyle bu yüz arasında benzerlik vardıl Fakat, işte o kadarl Biri bir ilâh, ötekisi, iftirâların, husûmetlerin, kıskançlıkların kurbanı basit bir insan! Birinin başını 'kana susamış inkılâp' yemişti. Diğerinin başı kendi tedbirsizliğinin, gururunun uğruna gidiyordu.

"Divan-ı Âli'nin önünden devletin büyüklü-küçüklü, siyâsî-memur birçok insanları gelip geçtiler. Celseler; yalan şehâdetler, haksız yorumlar, lüzumsuz izahlar, hatırlamamalar 'Cumhuriyetin şeref ve haysiyetinin korunmasını' hakimlerden şiddetli bir lisanla isteyen ifadelerle dolup taştı." (Babamın Arkadaşları, s.51)

Büyük Fransız İnkılâbını yapan ve sonra da birbirlerini yiyen liderlerden Danton'a benzetilen Topçu İhsan

SAYFALAR ARASINDA

Meclis'teki "Paşa" tartışması

Cumhuriyetten sonra meydana gelen bazı yeniliklerde hissesi olan mebuslar kendilerini "dev aynasında" görüyorlar, bir kanun çıkarmakla dünyayı fethettiklerini sanıyorlardı. İşte böylelerinden olan Aksaray mebusu Besim Atalay, 26 Kasım 1934 tarihinde, "bey, paşa, efendi" lâkaplarını kaldıran kanun teklifi görüşülürken TBMM kürsüsünden şunları söylüyordu:

"Arkadaşlar... Ne mutlu sizlere ki, küller arasında fışkıran koskoca ulusun yasalarını düzdünüz. Ne mutlu sizlere ki, öldü denen budunun temel taşlarını attınız. Düşte gören inanmaz. Yarın okuyacaklar bu büyük değişmeleri, bu yoktan yaradılışları, bu kadar az gün içine nasıl sıkıştırmış diye şaşıracaklar, onu yapan, onu yaratana yürekten bağlanacaklar. İnönü'nün çıplak dağlarında binbir güçlük içinde bu değişmenin, bu büyük ulusun temel taşını atan Çankaya'nın yalçın kayaları üstünde taş gibi, demir gibi, örsle bir millet döğen Atatürk'e benden sonsuz saygılar. (Okey sesleri, alkışlar)."

Bu devirde ikbal merdivenini tırmanmanın bir yolu devrin ileri gelenlerine temenna çakmaktı. Şaksakçılıkta Besim Atalay'ı geride bırakacağım diye kendinden geçen Muş mebusu Hasan Reşit ise, teklif kanunlaştıktan sonra Meclis Başkanına hitaben, "Paşa Hazretleri" diye söze başlamış, mebuslardan, "Paşa da yok tur, hazretleri de yoktur" tepkisini alınca devam etmişti:

"Arkadaşlar, bu kanunla geriliğin son serpintisini de ortadan kaldırıyorz."

Rıza Nur'un enteresan açıklamaları

İttihadçıların Mâliye Nâzırlarından Dönme Câvid Bey, Atatürk'e sûikast bahanesiyle sanıklardan birisiydi. Sehpâya çıkmadan önce Allah'ın zâlimleri cezâlandıracağını söylemiş.

Bey'in âkıbeti zâten daha önceden belli olmuştu. Şimdiki safhalar ise sâdece teferruattan ibâretti.

Bir gerçeği ortaya çıkarması ve adâleti tatbik etmesi gereken yüce mahkeme üyelerinin nasıl siyâsete âlet olduklarını anlatan eski Sıhhiye ve Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, enteresan şeyler söylüyor.

Kambur Rıza'nın mârifetleri

Dr. Nur, mahkemeye şâhit olarak çağrılan Başvekil İsmet Paşa'nın salona girmesi esnâsında hâkimlerin ayağa kalkmasına şiddetle itiraz ediyor:

"İsmet bir şâhit sıfatıyla mahkemeye girince hâkimler ayağa kalkmıştır. Divân-ı Âli denen mahkemenin aşağılığına bakınız. Var, hesap eyle artık. Kararları da buna göredir!" (Hayat ve Hâtırâtım, c.4, s.1426)

Gerçekten de şu hâdise adâlet târihinin yüz karası olmaya namzet çirkin bir davranıştır. Adâlet dağıtması gereken müessese mensuplarının siyâsî baskı altında olduklarını gösteren çok acı bir ibret levhasıdır?

Yine Dr. Rıza Nur'dan öğreniyoruz ki, mahkemeye celbedilenlerin içinde Başvekil İsmet Paşa'nın kardeşi Rıza da vardır. Mezkûr eser şöyle diyor:

"İsmet'in kambur kardeşi Rıza ile ortağı Resai de istîcvab edildi. Bunlar Yavuz ve havuz işinde bir şirketten 6.000 İngiliz lirası istemişler. Hâkim kurnaz, 'Niye istediniz?' diye soruyor. Onlar da, 'Müşâvere ücreti olarak' diyorlar. Hâkim nasılsa gaflet etmiş, 'Bu kadar müşâvere ücreti olur mu? ' diye soruyor. Tabii cevap yok. Bu tam hâkimin tutacağı nokta idi, tutmuş da. Fakat birden bırakıyor. Demek o anda hâkimin aklı başına gelmiş, mevzuu değiştiriyor. Hâkimler, avukatlarla müşâvere yaparlar. Onlardan rey sorulur. Bundan da bir ücret alırlar. Bu ücretin bu makulesi Fransa'da bile 20, 30, 50 İngilizi geçmez. 6.000 İngiliz, 70.000 Türk Lirası. Böyle bir meblâğ müşâvere ücreti olamaz. Demek bununla da sâbit ki, Kambur irtikâp ve rüşvet içindedir. O şirketten istemiş. Şüphesiz o şirkete, 'Bize 6.000 İngiliz lirası verirseniz, Yavuz ve havuzu size ihâle ettiririz' demiştir. Bu basit bir hakikattir. Hâkim bunları da alaşağı etse ya... Deliğe soksa ya..." (A.g.e., s.1425)

Şu anlatılanlar mahkeme zabıtlarına da geçtiğine göre, demek ki Başvekil İsmet Paşa'nın kardeşi de Yavuz ve havuz meselesinde rüşvet işine bulaşmış. Belki de Topçu İhsan'la iplerin kopmasının görünmeyen sebebi, Başvekilin kardeşine ihâleden koklatmayışıdır.

Yüce Divanda Topçu İhsan'ın aleyhinde en fazla ve en şiddetli konuşanlardan birisi de Urfa milletvekili Ali Saip Bey'dir. Kendisi de daha

İhsan Bey'in sonu gelmişti

sonra bu çeşit ithamlara maruz kalacak olan Ali Saip'in böyle aleyhte bulunmasının sebebini izaha çalışan Samet Ağaoğlu, mezkûr kitabında hâdiseyi şöyle hikaye ediyor:

Topçu İhsan-Ali Saip kavgası

"Burada Cumhuriyet târihinin bir dedikodusundan bahsetmek mümkündür. İlgililerin hemen hemen hepsi öldüler. Bu dedikodu ne dereceye kadar doğru, bilmem; yalnız onu bizzat eski Bahriye Vekilinin ağzından da dinledim?

●İhsan Bey İstiklâl Mahkemesi Reisi iken Ali Saip'le arası çok açılmıştı

"Urfa meb'usu Ali Saip her yerde onun hakkında konuşmakta, onu itham etmektedir. Yavuz-Havuz dâvâsında Divan-ı Âli'de aleyhinde çok şiddetli şekilde şehadette bulunmuş. 'Ben bildiklerimi Ağaoğlu Ahmet Beye de söyledim. Nedense inkâr ediyor' diye bir söz de söylemişti. O akşam babam kendisini telefonla her tarafta aradı. Nihayet gecenin ilerlemiş bir saatinde Hâkimiyeti Milliye gazetesinde buldu. Sahne gözümün önündedir. Babam telefonla bağırıyor: 'Sen, ben Ahmet Beye her şeyi söyledim, nedense inkâr ediyor, demişsin. Bunları bana ne zaman söyledin? Sen bir... bir...! Seni buna teşvik edenleri de biliyorum. Onlar da birer..... birer.....!' Annem babamın kolundan çekiyor, 'Ahmet, Ahmet, söyleme' diye yalvarıyor!

"Acaba merhum Ali Saip'in Bahriye Vekiline karşı duyduğu kırgınlığın sebebi ne idi? O zamanlar dillerde ehemmiyetli bir dedikodu halinde dolaşan rivayet şu:

"Ali Saip, Şark İstiklâl Mahkemesinde âzâ veya reis iken şahsi hasımlarından bir kısmı hakkında güyâ tertipler yaptırarak bunları da âsiler arasında göstermek yolu ile mahkemeye düşürmüş ve bazıları da hattâ asılmışlar. 'Kozan hâdisesi' diye bilinen bu mesele Ankara'da duyulunca partinin seçim komitesi âzâsı bulunan Topçu Binbaşısı, meb'us yapılmamasına çalışmış, hattâ hükûmetten Ali Saip'in tevkif edilerek mahkemeye verilmesini istemiş. Fakat bu talebi, İstiklâl Mahkemelerinin haysiyet ve itibarını korumak endişesiyle reddolunmuşl İşte Ali Saip'in Bahriye Vekiline karşı husumeti buradan ileri geliyormuşl

"Tekrar ediyorum, bu rivayet ne dereceye kadar doğru bilmem, ancak hiçbir zaman ne resmî, ne hususî yalanlanmadı. 1936 senesinde Sanayi Umum Müdür Muavini bulunduğum sırada mahallî küçük sanatları tedkik etmek üzere Denizli'ye gitmiştim. Bir akşam Halkevinde bir kısım Denizli meb'usları ve memurları yemek yiyorduk. Sofraya riyaset eden Denizli meb'usu merhum Mazhar Müfit hâtıralarını anlatıyordu. Bir aralık

Ali Saip de İsmet Paşa gibi İhsan Bey'e kin duyuyordu...

eski Bahriye Vekilinin hâdisesine geçti. Mazhar Müfit, ismini söyleyerek, masum olduğunu, ancak bir takım kimselerin düşmanlığına uğradığını bu arada kendisi Şark İstiklâl Mahkemesi Reisi iken Ali Saip'in öteden beri arasının açık olduğu bir takım insanları mahkeme eliyle yok etmeye çalıştığını, Bahriye Vekilinin bunun üzerine Ali Saip'in mahkemeye verilmesini istediğini, o günden itibaren de Ali Saip'in onun can düşmanı kesildiğini ve yüksek liderleri aleyhine durmadan tahrik ettiğini söyledi." (A.g.e., 46-47)

Her hâlükârda İhsan Beyin sonu gelmişti, gerisi hep teferruattan ibâretti...

Topçu İhsan'a duyduğu kinle hareket eden sâdece Başvekil İsmet Paşa değil, demek Urfa meb'usu Ali Saip Ursavaş da varmış. Bizzat Bahriye Vekâleti Yâverine nasıl baskı yapıldığını Samet Ağaoğlu şöyle anlatıyor:

"Burada eski Bahriye Vekaleti Yâverinin bana anlattıklarını da yazmadan geçemeyeceğim. Ali Saip, Bahriye Vekili hakkında tahkikat yapıldığı sıralarda bir gün Keçiören'de sokakta bu yâverin koluna girerek kulağına fısıldıyor: 'Bu işte bildiklerinin hepsini söylemeğe ne lüzum var? Hâdise senin zannettiğin gibi değildir. Gençsin, istikbâlini temin etmek istiyorsan dediklerime göre hareket et!'

"Genç deniz subayı, kolunu Ali Saip'in kolundan şiddetle çekiyor: 'Vicdanımın sesinden başka ses tanımıyorum. Allah'tan başka kimseden de korkmam, şimdiden sonra da sizin ile hiçbir münâsebetim kalmamıştır.'

Devlet idarecilerinin çoğu mahkemelerdeki şahitleri ve mazlumları baskı ile yıldırıyordu.

"Şimdi bu satırları yazarken, daha sonraları Ali Saip'in de başına gelenleri, kendisini mahkemelere, hapishanelere sürükleyen iftirâların hikâyelerini hatırlıyorum: 'Zaman içre mücerriptir intikâm-ı zaman/Hemîşe yalışiye yalışı verir yamâne yamân!' " (Babamın Arkadaşları, s.48)

Hamamın nâmusu kurtuluyor!

Dr. Rıza Nur da Ağaoğlu'nun şu yazdıklarını teyid ederek, o günkü idârecilerin şâhitlere ve maznunlara çeşitli yollardan baskı yaptıklarını hâtırâlarında belirtiyor? Mahkeme sonunda Topçu İhsan'la berâber mahkûm olanlardan Dr. Fikret'in Paris'te kendisine, bizzat Reisicumhurun Topçu aleyhine şâhitlik yapmasını emrettiğini; ama Doktorun buna yanaşmadığını ve bu yüzden kendisi-

İhsan Bey'i mahkûm ederek rejimi kurtardılar!

nin de yandığını anlattığını yazıyor? (Hayat ve Hâtıratım, c.4, s.1427)

Şimdi yine hikâyenin akışını Samet Ağaoğlu'nun kitabından takip edelim:

"Nihayet karar günü geldi. O her zamankinden daha düzgün kıyafetle, yine her zamankinden daha sâkin yüzle yerine oturdu. Kendisini son defa isteksiz bir şekilde, mahkûmiyete hazır olduğunu söyleyerek savundu.

"Karar okundukça Büyük Millet Meclisi soruşturma heyeti ile kudretli hasmının suçladığı noktalardan birer birer beraat ettiğini gördü. O zaman bir ân için tekrar ümitlendi. Yoksa şerefi, haysiyeti, hayatı, hattâ istikbâli kurtuluyor muydu?

"Heyhât! Bu ancak geçici bir ümit ışığı idi. Divan-ı Âlî, soruşturma heyetinin suç diye ele aldığı meselelerin hepsinde onu suçsuz gördüğü halde, muhakeme esnâsında ortaya çıkmış bir mektup, Yavuz'un tâmiri işiyle ilgili firmanın mektubu, içinde 'Ankara'da nüfuzlu kimselere dağıtılmak üzere şu kadar yüz bin frankın gönderildiğini' bildiren mektup, vazifesininbitmesine birkaç gün kala ihâle mukâvelesini imzalamış olmasının uyandırdığı şüpheyi teyid ederek, 'Bu nüfuzlu kimselerden maksat olsa olsa Bahriye Vekilidir' gibi vesika ve delile değil, sadece yakıştırmaya dayanan bir yolla onu irtikâba teşebbüsten mahkûm ettirmeğe kâfi görüldü.

"Ona yapılan itham, şahsiyeti ve yükseldiği makamlar yüzünden Cumhuriyet ve inkılâba sirâyet etmişti. Belki bütün memleket suçlu olduğuna inanıyordu. Beraat etseydi hiç kimse mâsumluğuna kanmayacak, herkes, kolayını bularak kurtardılar diyecekti. Mahkûm olması, bu suretle hiç değilse Cumhuriyet ve inkılâbın fazileti; rüşvet, irtişâ, sûistimal, fenalık halleri, bunları yapan kim olursa olsun, hattâ onun gibi, rejimin en ileri saflarına yükselmiş bir insan olsun, temizlenir ve temizlenecektir hükmü ile kurtarılmış oluyordu.

"Bu, eski Bahriye Vekilinin suçsuz olduğuna inanmış bazı kimselerin saf ve samimî fikriydi!" (A.g.e., s.51-52)

Ağaoğlu'nun da açıklıkla belirttiği gibi, Topçu İhsan'a verilen iki senelik bir mahkûmiyetle, aslında rejimin önde gelenleri hakkında bile söylenen yolsuzluk ve rüşvet iddiaları bir mânâda temize çıkarılmış oluyordu. Yani, tâbiri câizse, hamamın nâmusu kurtarılmıştı!

Devlet düşüncesi nerede?

Yüce Divan'ın verdiği mahkûmiyet kararlarını Paris'te öğrenen eski Sağlık ve Millî Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur şöyle hayıflanıyor:

"Hasılı, evvelce Bahriye Vekâletini ilgâ ve bu ilgâ münâsebetiyle İhsan'ı def ettiler. İhsan, Fikret mahkûm oldular. İhsan hâlâ yatıyor. Şu Bahriye Vekâleti İhsan'ın yüzünden yapıldı. Yine onun yüzünden ilgâ edildi. Hep

Bak şu Allah'ın işine?

Bir zamanların dinsiz idârecileri gözden düşünce, gece gündüz namaz kılmaya başlamışlardı.

şahsî. Devlet düşüncesi hangi köşede saklı bilmem." (A.g.e., c.4, s.1427)

Hâdisenin en acı yönü elbette burası idi. Devletin yüce menfaatleri yerine şahısların menfaatlerinin ön plâna çıkmasının faturasını yine bizim fakir milletimiz çekiyordu.

26 Ocak 1928'de dokunulmazlığı kaldırılarak Yüce Divan'a sevk edilen, 2 Şubat 1928 gecesi tevfik olunan Topçu İhsan Bey, 16 Nisan 1928 günü iki yıl ağır hapse ve iki yıl da kamu vazifelerinden uzak tutulma cezâsına mahkûm edildi. Daha bakanlık kurulmadan önce Topçu Binbaşısı ile bir şirket kurmuş olan Bilecik milletvekili Dr. Fikret de, sırf aleyhte şâhitlik yapmadığı için dört ay hapse ve para cezâsına çarptırıldı.

Dr. Rıza Nur, hapisten çıktıktan sonra Paris'e giden Dr. Fikret Onuralp'le karşılaşmasını da şu şekilde naklediyor:

"Geçende Dr. Fikret'e rastgeldim. Bize yakın oturuyor. Hapishâneden çıkınca Paris'e gelmiş. Kahveye oturduk, konuşuyorduk. Dedim ki: 'Sen bunların adamıydın, kendini ileri atıyordun. Gördün mü? İtle çuvala girilir mi?' 'Bir sarhoşluk muş. Tutulduk. Paraları da yedik, böyle oldu' dedi." (A.g.e., s.1477)

Ne gariptir ki, evvelâ 1. Grup mensuplarını, sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası taraftarlarını, arkasından da CHF'ye muhâlif İttihadçıları birer birer temizleyen iktidarın bu sâdık adamı Topçu İhsan rüşvet yüzünden mahkûm edilmeden sâdece altı gün önce, yâni 10 Nisan 1928 günü Türkiye Cumhuriyetinin Anayasasından "Devletin dini, din-i İslâmdır" maddesi ve diğer dinî tâbirler kaldırılmıştı. İnkılâpların her safhasında imzâsı bulunan eski İttihad fedâisinin bu ve bundan sonraki çorbalarda tuzu bulunamadı!

Nereden nereye?

Hapishâneden çıktıktan sonra, sâbık Bahriye Vekili çoluk çocuğunu alarak İstanbul'a yerleşti. Boğazda oturmağa ve amatör balıkçılık yapmağa başladı.

Mezkûr kitabında, gözden düşen devlet adamlarının birer birer İstanbul'a yerleştiğini söyleyen Samet Ağaoğlu şu tesbiti yapıyor:

"Bir zamanlar inkılâpçılıkla dinsizliği bir tutarak kendilerinin Allah'sız olduğunu iftiharla ilân eden bu insanlar şimdi ümitlerini değişik şekillerde rüyâlarında görüyorlar, hocadan hocaya koşuyorlar, gece gündüz namazdan baş kaldırmıyorlardı." (A.g.e., s.53)

İşte şu tesbit çok enteresandır? İnkılâpçılığı ve lâikliği dinsizlik mânâsında kabul ve tatbik edenlerden bir kısmının acı sonu daha dünyâda iken başlarına gelmişti. Yüz seksen derecelik dönüş yapmaları insanı cidden şaşırtıyor. Bir kısmı ise bu

İhsan Bey, İsmet Paşa'nın yenilgisini göremeden ölüyor

dönüşün riyâkârlığından uzak bir şekilde ve ikbal içinde iken asıl dünyâya gittiler...

Topçu binbaşısı sâbık Bakan, Mustafa Kemal ile İsmet İnönü arasında çıkan ihtilâf sonunda İsmet Paşa'nın iktidardan uzaklaşması üzerine tekrar eski günlere dönmenin ümidine kapılır, ama hiçbir yeşil ışık alamaz.

Atatürk'ün ölmesi sırasında tekrar ümitleri kıpırdar; İsmet Paşa'nın ricâsına rağmen asmadığı Hüseyin Cahit Yalçın'ın reisicumhur olmasını arzular? Lâkin, o ümidi de tez söner.

1944'lerde İttihad ve Terakki'yi canlandırma hevesine kapılır. Çok parûlî hayata geçince de bir gazetede hâtırâlarını neşrettirmeye başlar. Ama, sıkıyönetim bu neşriyâtı yasaklar.

Yeni nesiller tarafından hiç bilinmeyen Yavuz-Havuz meselesini burada noktalayıp, 1947 yılında ölen Topçu İhsan Eryavuz'un, büyük düşmanı İsmet Paşa'nın 1950'deki ağır mağlûbiyetini göremediğini söyleyelim. Yazıyı bir hâtıra ile bitirmek istiyoruz.

1926 yılının Ağustos sonlarıdır? Bir gün önce eski İttihad ve Terakki erkânından Maliye Bakanı Cavid Bey, birçok İttihadçı gibi asılmıştır? İdamdan bir gün sonra Kars milletvekili Ağaoğlu Ahmet'in Keçiören'deki evinde akşam vakti Bahriye Vekili İhsan Bey, karısı, Yavuz'un tâmirini verdiği Fransız firmasının temsilcisi ve eski İttihadçı fedâîlerden Sapancalı Hakkı'nın hanımı, Ağaoğlu'nun hanımı ve kızları oturuyorlar. Cavid'in asılırken şuurunu kaybettikten sonra yaptığı bazı hareketlerden gülerek bahsediliyor? Cavid'in iskemleye çıkarken, Allah'ın zâlimleri cezâlandıracağını söylediği konuşuluyor.

Topçu İhsan tam bu esnâda büyük bir gururla, "Haydi bakalım, Allah'ın intikâmını alsın da görelim!" diyor. Bu söz üzerine şoke olan Ağaoğlu'nun karısı Sitare Hanım titrek bir sesle, "Gülmeyiniz, gülmeyiniz, bu hâliniz Allah'ın hoşuna gitmez! Hepinizin başına aynı felâket gelebilir!" diyor.

Bu hâdiseyi mezkûr kitabında zikreden ve bizzat yaşayan Samet Ağaoğlu, yıllar sonra aşağı yukarı aynı âkıbete uğrayan Topçu İhsan'ın şöyle söylediğini 56. sayfada yazıyor:

"Sitare Hanımın hakkı varmış. İnkârlarımın cezâsını buldum!"

Kitâbelerin Katliâmı Kànunu

Atatürkçülük târihî eser düşmanlığı mı?

Dünyanın en uzun yaşayan devletlerinden birini kuran Osmanlı pâdişahlarının yaptırdığı san'at eserlerinin kitâbelerini kazımakla ne kazanıldı? Osmanlı pâdişahlarının yaptırdığı muhteşem eserleri, "resmî binâ" olarak kullanan inkılâpçılar, tuğraları kapatmakla onların haşmetini yok ettiklerini mi sandılar? Bu binâları resmî işlerde kullanmak sûretiyle Osmanlının eserine muhtaç olduklarını gösterenler, kitâbeleri katletmekle ne yapmak istemişlerdi? İnkılâpçılıktan, "Osmanlı ve İslâm'a âit ne varsa onu yıkmayı" anlayanların devri geçtiği halde, bu kànun niye hâlâ mer'iyette duruyor? Bu katliâm kànununun kaldırılma zamanı gelmedi mi?

Koca Osmanlı Devletine karşı küçük olmalarının intikamını yıkarak mı almak istediler?

Tuğralar düşmanca tahrib edildi

ALTI asırlık Osmanlı mirâsına konan Türkiye Cumhûriyeti, "Eski eserler fenaydı, sîlelim; eskiyi hatırlatacak hiçbir işâret dâhi bırakmayalım; yerine yep yenisini getirelim. Eskilerde iş yoktur, hepsi yanlıştır" diye Osmanlı-İslâm kültürüne hasım bir zihniyet yetiştirdi.

Bu zihniyetin, milletimize mâl olmayan kânunlarla yokettiği, tahrip ettiği veya paçavra fiyatına satığı İslâm eserlerinden kalanlarla, bugün ülkemizi dünyaya tanıtıyoruz.

Millete mâl olmayan kânunların akıbeti mâlûmdur. Öyleyse, milletin tasvip etmediği bir tasarrufu şâyet, devlet zorla yaptırırsa, gelecek nesillere çok pahalıya mâl olur. Çünkü milletin istemediği tasarrufu, millet adına yapmak, hiçbir sûrette müsbet netice vermez, vermiyecektir ve vermemiştir.

Nitekim, Resmî Gazetenin 8 Kasım 1988 tarih ve 19983. sayısında neşredilen, 27.10.1988 tarih ve 3488 sayılı "Uygulama İmkânı Kalmamış Olan Kânunların Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kânun"un birinci maddesi "İlişikteki kânunlar yürürlükten kaldırılmıştır" hükmünü ihtivâ etmekteydi. Millet tarafından fiilen ilgâ edilen ve resmen ise yeni mülgâ olan bu kânunlar bine yakındır. Bu kânunlar, 7.6.1336 (1920) ile 11.7.1986 tarihleri arasında çıkarılanlardır. Bunların bâriz vasıflarından birisi sırf "katliâm kânunları" olmalarıdır. Nûmune olarak birkaç tanesinin isimlerini zikredip, yazımızın mevzuû olan 1927 tarih ve 1057 Sayılı "Kitâbelerin Kaldırılması Kânunu"nun üzerinde duracağız:

MÂZİYİ SİLME DEVRİ

(1-) 6.10.1336 tarih ve 35 sayılı Müessesâtı Diniye ve Sıhhiye Eşyâsının Gümrük Resmine Tâbi Tutulmasına Dair Kânun, (2-) 21.2.1340 tarih ve 420 sayılı Men'i Müskirat Kânunu Mûcibince Türkiye

Denizli mebusu Haydar Rüştü (solda) ile Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi, tuğraların güzel sanatların birer nümünesi olduğu için kazınmasına taraftar olmadıklarını belirtiyorlardı.

Hâricine Çıkarılmak Uzere İdhar Edilmiş Olan Müskirat Şarapların Tehir-i İmhâsı Hakkında Kânun, (3-) 3.3.1340 tarih ve 429 sayılı Şer'iye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâletlerin İlgâsına Dair Kânun, (4-) 4.3.1341 tarih ve 758 sayılı Takrir-i Sükûn Kânunu, (5-) 19.6.1927 tarih ve 1097 sayılı Bazı Eşhâsın Şark Mentakından Garp Vilâyetlerine Nakillerine Dâir Kânun, (6-) 25.12.1935 tarih ve 2884 sayılı Tunceli Vilâyetinin İdâresi Hakkında Kânun, (7-) 8.6.1936 tarih ve 3002 sayılı İstanbul'da Yapılacak Devrim Anıtı Hakkında Kânun.

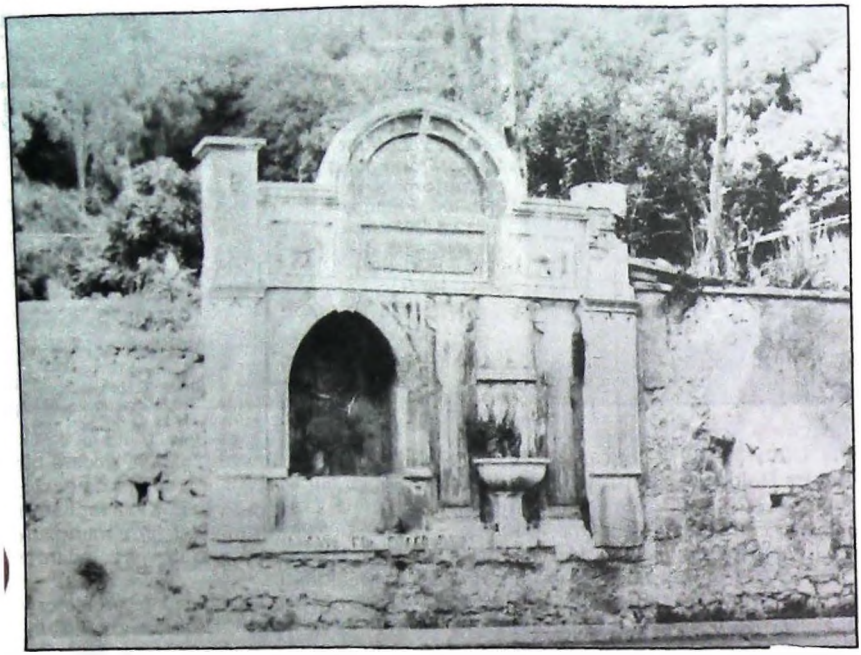
Yukarıda nümûne olarak zikrettiğimiz "ölü kânunlar", "devrim kânunları", ve "kıyım kânunları" içinde 1057 sayılı kânunu bulamadık. Mâmaafih hâlâ resmen mer'iyette bulunan mezkûr kânunu kimler, niçin ve hangi gâyelerle va'zetmişler, şimdi bunun üzerinde duralım:

Bu kânun 1927 yılında mer'iyete girmiştir. İlk devir Türkiye'si, devrimlerin en heyecanlı ve kökten silmeci devridir. Mâzimize âit herşeyin devlet eliyle yağmalandığı jakoben, tepeden inmeci ve diktatör Kemalist iktidarın hâkim olduğu yıllar. İslâm kültür ve sanat zenginliklerine gösterilen psiko-politik ve psiko-sosyal tepkinin neticesi olarak "katliâm" devridir. Bu devir kânunlarının gerekçelerinde—aşağıda görüleceği gibi—sosyal, siyâsi ve ekonomik fayda olmadığı gibi mantıkî, aklî ve vicdanî bir sebeb dâhi yoktur. Kî, olması da beklenemez. Binâenaleyh devrin mahsûlü olan bu kânunun gerekçe ve mânâsını anlamak için o devrin meclis zabıtlarına bakmak kâfî...

62 yıl önce TBMM'den geçerek mer'iyete giren kânun, Cumhuriyet târihinde pek çok zararlara sebep oldu. Osmanlı Devletinden kalan kitâbelerin çoğunu bu kânunla "acımasız"ca yok etmişlerdir. Kemalistlerin iddiâ ettiklerinin aksine yanlış tatbikat veya maksadından saptırılarak tatbik edilmemiştir. Bu kânunun vaz'ı maksadıyle-Meclis Zabıtlarında görüleceği gibi-tatbikatı arasında bir sapma yoktur. Ne maksatla çıkarılmışsa aynı maksatla uygulanmıştır. Sayın Ali Rıza Önder'in de ifâde ettikleri gibi "Bu kânun yakın hukuk tarihimizde 'Kıyım Yasası' olarak anılacak niteliktedir." (Kemalist Ülkü Dergisi, Temmuz-1986 sayısı, s.15)

OSMANLI DÜŞMANLIĞI

MEZKÛR kânun teklifi, 29.12.1926 tarihinde Rize meb'usu Ekrem Bey tarafından Meclise sunulmuştur. "Tasarının gerekçesi" çok enteresandır: "Riyâset-i Celîleye: Gerek İstanbul ve gerek Ankara'da ve gerek ma-

Osmanlı Devleti zamanında yapılan birçok binada muhtelif kitabeler ve tuğralar bulunuyor. Birbirinden güzel hat sanatı üslûbuyla taşlara kazınan bu eserler, 1923'ten sonra devlete hakim olan diktatör bir zihniyetin buşmuna uğradı. Bir kanun çıkarılarak bu güzelim eserlerin sökülüp atılması hedef alındı. Tek Parti zihniyeti İslâmiyete ve Osmanlıya ait ne varsa hepsini tamamen yok etmeyi vazife biliyordu.

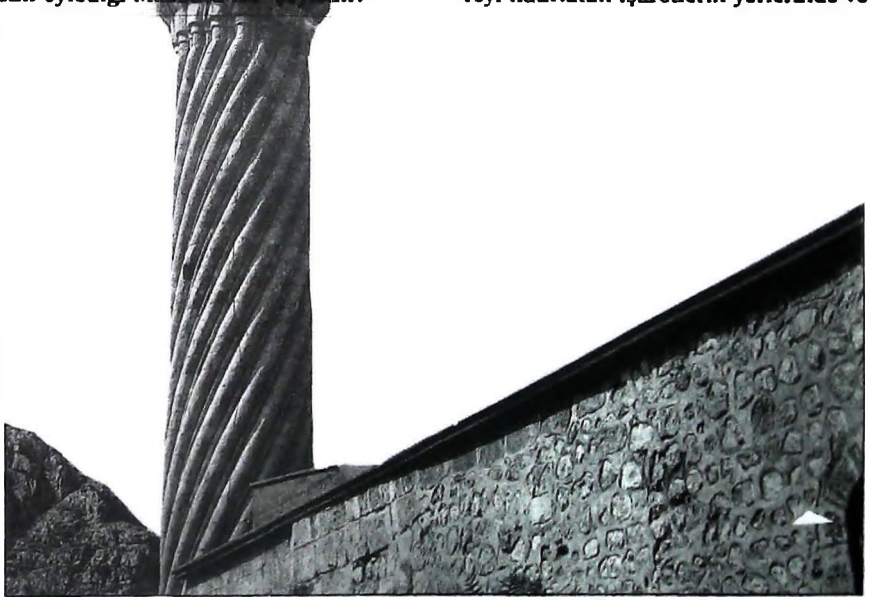
Böyle düşmanlığın dünyada eşi yok

hâl-i sâirede bir çok mebânî-i resmiyenin ve milliyenin kapıları üzerinde eski hükûmet-i mutlaka devrine âit tuğralar ve müstebit hükümdarların medâyihini hâvi levhalar bulunmaktadır. Ekserisi en hasis bir emel-i menfaatle yazılmış ve kazdırılmış olan bu levha ve tuğraların hâliyle bırakılması ve meselâ Cumhuriyet fikriyle beslenen bir mektebin kapısının üzerinde bir Pâdişahın armasının ve medhiyesinin bulunması kadar garip bir manzaraya, cumhuriyetle idâre olunan memâlik-i sâirenin hemen hiçbirinde tesâdüf edilmez. Yetişecek neslin fikirlerinde istibdâdın en ufak bir eserini bile bırakmamak azminde bulunduğumuza nazaran bu gibi medhiyelerin hâlâ mebânî-i resmiye ve milliyede kalması kabil-i tecviz olamaz. Binâenaleyh mevadd-ı âtiyenin kânun olarak kabulünü teklif eylerim." (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.4.1927, Cilt: 31, İçtima: 52)

Bu mevzuda tedkiki evvelâ yapan Kânun-u Esâsî Encümeni, Mazbatasında teklifi "Sanat, tarih ve terbiyeye müteâllikdir" diye Maârif Encümenine tevdi

eder. Yukarıdaki kânun teklifi metnine Denizli meb'usu Haydar Rüştü ile Zonguldak meb'usu Tunalı Hilmi şu gerekçelerle muhâlefet etmişler:

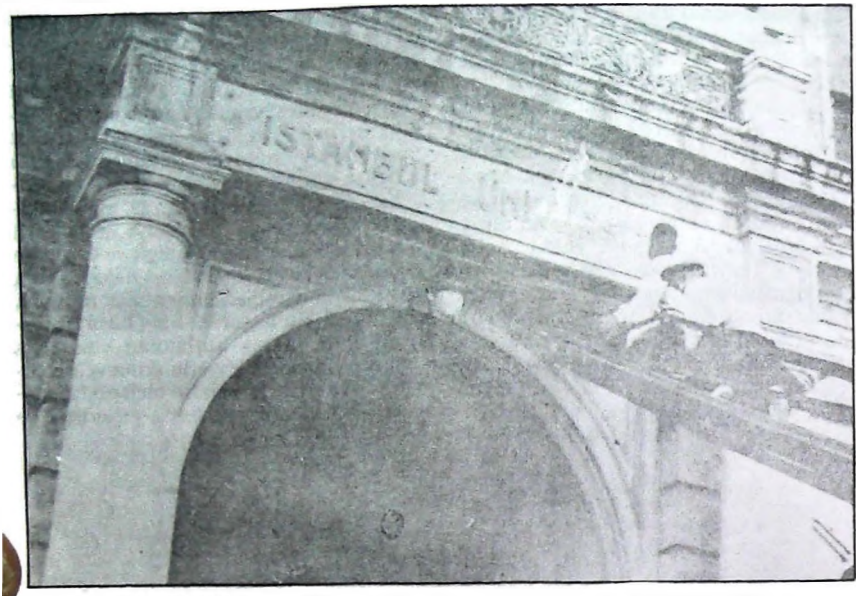
"Binâların üzerindeki tuğralarla armaların memlekette okuyan ve okuyacak olan adamların terbiyesi üzerinde müessir olacağını zannetmem. Armalar, tuğralar, milletin sanayi-i tezyiniyesi altındaki medhiyeler, sâirlerin târih-i inşâ için yazdıkları şeye, hâkke, hatta, sanayi-i tezyiniyeye tecâvüz ettiği için bunların silinmesine ve kırılmasına taraftar olmadığımdan teklifin ve takririn reddine karar verilmek lüzumuna kânî olduğumdan muhâlifim." Bu müzâkereler üzerine Maârif Encümeninin tanzim eylediği Mazbata ise şöyledir:

niyle biletraf müzâkere edildi. İhtivâ ettiği mânânın şümûlü, harsımızı ve târihimizi alâkadar edecek ehemmiyette görüldü. Bir milletin hayatında ve târihî tekemmülü seyrinde takip ettiği muhtelif merhalelerin müncemid birer şâhidi ve vesikası mahiyetinde olup sanayi-i nefise, sanayi-i tezyiniye, nâkış, hüsnühat, eşkâl nokta-i nazarında, ayrıca ilmî bedâyi ve şahsiyet-i harsiye ve milliyeyi dâhi alâkadar edecek sanat ve kıymette bulunan levha ve yazıların hâkkını veya kaldırılmasını encümenimiz muvâfık görmedi. Şu kadar ki, hâl-i hazırda resmî dâire olarak kullanılan binâlarda bulunup Cumhûriyetin arma ve rûmuzundan gayri armaların mefsuh bir idâreyi hatırlatan işâretlerin yerlerinde ve

MÂZİNİN İZLERİ SİLİNİYOR

"Riyaset-i Celileye: Rize meb'usu Ekrem Bey tarafında vâkı olup Hey'et-i Umumiyece Encümenimize havâle olunan teklif-i kânunî, Maârif Vekâletinden dâvet olunan mütehassıslar huzurunda gözönünde bulunması da tecviz olunamaz. Binâenaleyh takdir hakkı Maârif Vekâletine âit olmak üzere bu kabil remiz ve işâretlerin resmî mebânîden kaldırılarak müzelere naklini veya münâsip bir mahalde hıfzını temin edecek surette maddeleri izhar ile Hey'et-i Umumiyenin nazar-ı tasvibine arzettik." (16. 1.1927, Reis: Biga-Samih Rıfat, Mazba-

Osmanlılar zamanında Harbiye Nezâreti binâsı olarak kullanılan bugünkü İstanbul Üniversitesinin iç kapısındaki yazılar kapatılırken.

ta muharriri: Afyonkarahisar-Ruşen Eşref, Kâtip: Urfa-Refet, Azâlar: Mehmet Emin ve Veled Çelebi)

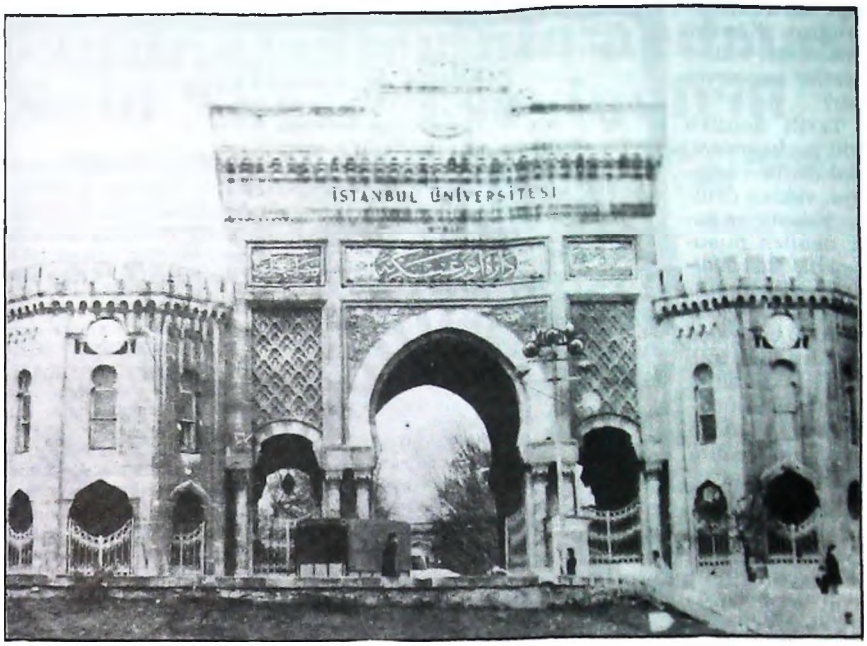
Maârif Encümeninde bu şekilde tesbit ve takdir edilen, daha sonra aynı encümen tarafından aşağıdaki şekilde yazılan teklif Meclis Başkanlığına arz olunur. Kânun teklifi 19.5.1927 günlü toplantıda kabul edilir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 32, İçtima: 69). 29.5. 1927 günü Cumhurbaşkanı M. Kemal'in tasdiğinden geçen ve 15.6.1927 gün ve 608 no.lu Resmi Ceride'de neşredilerek mer'iyete giren 1057 sayılı kânun metnini beraber okuyalım:

"Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebânî-i Resmiye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Medhiyelerin Kaldırılması Hakkında Kânun"

Bu kânun ne zaman kalkacak?

"Madde 1- İçinde Devlete mütehattim bir vazife icrâ, yahut Hükûmetin veya belediyelerin efrat ile zaruri ve kânuni olan münâsebetlerini temine tahsis edilen binâlarla âlelumum mektep binâlarında vaktiyle Osmanlı saltanatını temsil için konulmuş olan, yahut vaziyetlerine göre hâlen temsile delâlet eden tuğra veya armalar ve bunlarla beraber olarak sultanların medhiyelerini ihtivâ eden kitâbeler hakkında ikinci madde hükmü tatbik olunur. Bu kabil tuğra ve arma ve kitâbe bulunan hususî binâlar., bunlar kaldırılmadıkça veya örtülmedikçe yukarıda zikrolunan faaliyetlere ve münâsebetlere tahsis olunamaz."

"Madde 2-Birinci maddedeki kayıtların şumûlü dâhilinde olan tuğra ve ar-

İstanbul Üniversitesinin giriş kapısındaki Fetih Süresinin 1. ve 3. âyetlerinden alınan cümleler, 1057 sayılı kânuna dayanarak kapatılmış, 1950'den sonra tekrar açılmıştı.

ma ve kitâbeler devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde kaldırılarak müzelere konulur."

NE DENDİ, NEYAPILDI?

"YERLERİNDE kaldırılmalarıyla gerek kendilerinin, bulundukları binaların, bedîî veya tarihî kıymetlerine halel gelecek olanlar, eserin ve bulunduğu mahallin bedîî kıymetini nâkisedar etmemek üzere münasip vesâit ile örtülür".

"Madde 3-Alâkadar Vekâletlerin müracaatı üzerine devlet binalarından hangi eserlerin kaldırılması veya örtülmesi lâzım geldiğini tâyin ve örtülmesi lâzım ise şekil ve sûretlerini tesbit ile karar vermek Maârif Vekâletine âittir."

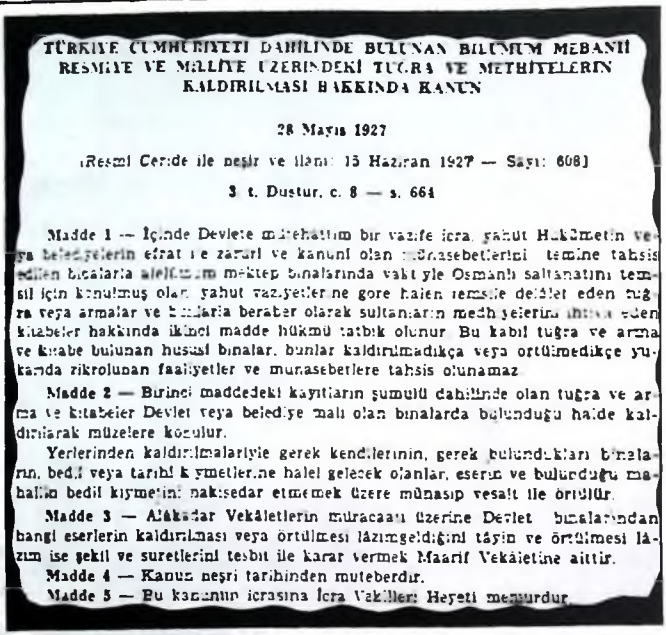
TARİHİ ESERLER MAHVEDİLDİ

BU kânunla yok edilen sanat eserlerimizi saymakla bitiremeyiz. Cihan devletinin mirâsı, "devrim coşkusu içinde sert ve acımasız uygulamalara kurban edilmiş"tir. Eğer devrimciler iddiâ etikleri gibi "ilerici" olsalardı, kültür, sanat, edebiyat ve tarihî kıymeti hâiz olan bu eserlere, bu kadar "sökme ve örtme" iptidâlîğini revâ görmezlerdi. Medeni bir cemiyet ve millet olmanın yolu, herşeyden önce "bizi biz yapan" bütün zenginliklerimizi hassasiyetle muhâfaza etmekten geçer. Bizi bu mecbûriyete sevk eden faktörler, kânunların emredici hükümleri değil; evvelâ aklın, şuurun ve vicdanın tahmil eylediği bir mes'uliyettir. Kitâbe, arma ve tuğraların yok edilmesine, dün de; bugün de, kim iyi olmuştur, diyebilir? Bugün Tür-

kiye'nin kültür elçiliğini Kânuni devrinden kalma eserler yapmıyor mu?

Tarih denilen âdil mahkemeye, akıl denilen teraziye, vicdan denilen hakeme ve şuur denilen pusulaya havale edildiğinde irtikâp olunan cürmün büyüklüğü ortaya çıkacaktır. 1928 Harf İnkılâbının sarhoşluğu neticesinde, sökülüp atılan ilmî ve dinî belgeler hüviyetinde olan diğer zenginliklerimiz de az değildir.

Böylece, bu kitâbelerin pek çoğu yok edilmiş, az bir kısmın üstü örtülmüş, çok az bir kısmı ise her nasılsa müzelere konulmuştur. Kitâbelerin taşlarına ve yazılarına kıymakla ne elde ettik ki? Kazancımız ne olabildi? Aya mı gittik? Muâsır medeniyetlerin seviyesinin de üstüne mi çıktık? Oysa bu tahribler yapılmasaydı binâların tarihî kıymeti ve ehemmiyeti artmış olurdu. Çünkü bu kitâbelerdeki yazılar binâların inşâ tarihini ve bânisini bildirir. Ayrıca kitâbeler, tuğralar ve armalar yapıldığı çağın damgasını taşıyan, tapu senedi hüviyetindeki, tarihî vesikalardır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DAHİLİNDE BULUNAN BİLUMUM MEBANİ RESMİYE VE MİLLİYE ÜZERİNDEKİ TUĞRA VE MEYHİYELERİN KALDIRILMASI HAKKINDA KANUN

28 Mayıs 1927

(Resmî Ceride ile neşir ve ilânı: 15 Haziran 1927 — Sayı: 608)

3 t. Dustur, c. 8 — s. 664

Madde 1 — İçinde Devlete mütehattim bir vazife icra, yahut Hükümetin veya belediyelerin efrat ile zaruri ve kanuni olan münasebetlerini temine tahsis edilen binalarla alelûmum mektep binalarında vakit yle Osmanlı saltanatını temsil için konulmuş olan yahut vaziyetlerine gore halen temsile delâlet eden tuğra veya armalar ve binalarla beraber olarak sultanların medh yelerini ihtiva eden kitabeler hakkında ikinci madde hükmü tatbik olunur. Bu kabil tuğra ve arma ve kitabe bulunan hususî binalar, bunlar kaldırılmadıkça veya örtülmedikçe yukarıda zikrolunan faaliyetler ve münasebetlere tahsis olunamaz.

Madde 2 — Birinci maddedeki kayıtların şumulü dahilinde olan tuğra ve arma ve kitabeler Devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde kaldırılarak müzelere konulur.

Yerlerinden kaldırılmalariyle gerek kendilerinin, gerek bulundukları binaların, bedii veya tarihî kymetler.ne halel gelecek olanlar, eserin ve bulunduğu mahallin bedii kıymetini nakisedar etmemek üzere münasip vesait ile örtülür.

Madde 3 — Alâkadar Vekâletlerin müracaatı üzerine Devlet binalarından hangi eserlerin kaldırılması veya örtülmesi lâzımgeldiğini tâyin ve örtülmesi lâzım ise şekil ve suretlerini tesbit ile karar vermek Maarif Vekâletine aittir.

Madde 4 — Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5 — Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Çıkarılışı üzerinden 62 yıl geçtiği halde meriyetten kaldırılmayan "kıyım kânunu". Beş maddeden ibâret olan bu kânuna dayanılarak bir çok kitâbe tahrib edildi.

İnkılâpçılık yakıp yıkmaktan mı ibâret?

Tarih denilen âdil mahkemeye, akıl denilen teraziye, vicdan denilen hakeme ve şuur denilen pusulaya havale edildiğinde irtikâp olunan cürmün büyüklüğü ortaya çıkacaktır. 1928 Harf İnkılâbının sarhoşluğu neticesinde, sökülüp atılan ilmî ve dinî belgeler hüviyetinde olan diğer zenginliklerimiz de az değildir.

Böylece, bu kitâbelerin pek çoğu yok edilmiş, az bir kısmın üstü örtülmüş, çok az bir kısmı ise her nasılsa müzelere konulmuştur. Kitâbelerin taşlarına ve yazılarına kıymakla ne elde ettik ki? Kazancımız ne olabildi? Aya mı gittik? Muâsır medeniyetlerin seviyesinin de üstüne mi çıktık? Oysa bu tahribler yapılmasaydı binâların tarihî kıymeti ve ehemmiyeti artmış olurdu. Çünkü bu kitâbelerdeki yazılar binâların inşâ tarihini ve bânisini bildirir. Ayrıca kitâbeler, tuğralar ve armalar yapıldığı çağın damgasını taşıyan, tapu senedi hüviyetindeki, tarihî vesikalardır.

İNÖNÜ'DEN BİR HÂTIRA

BAŞBAKANLIĞI zamanında çıkarılan bu kânunun meydana getirdiği vahim durumu çok geç de olsa idrak eden İsmet Paşayla ilgili bir hatıraya temas etmekte fayda var. Hâtıra şöyle:

"1960 devriminden sonra yeniden başbakan olduğunda rahmetli İsmet İnönü, Ankara Vâlisini ziyâreti sırasında, içinde bulundukları hükûmet konağının yapılış târihini sormuş. Müsbet cevap alamayınca, kapı üzerindeki kitâbenin nerede olduğunu öğrenmek istemiş. Vali, bunu da bilmediğini söylemiş. Olayı ben, o günlerin il görevlilerinden birisinin ağzından dinledim. 1927'lerin kitâbeler katliâmı tatbikatı sarısında mes'ul başbakan olan ünlü devlet adamının, aradan 55 sene geçtikten sonra sonuncu başbakanlığı sırasında konu ile ilgili bulunmayan valinin kişiliğinde

Fetih âyetlerinin açılması Said Nursî'yi sevindirdi

kendi kendini sorguya çekmiş olması, düşündürücü bir vâkıadır" (Ali Rıza Önder, Bir Yasanın Öyküsü, Yargıtay Dergisi, 1988, sayı: 4, s.412-3)

BEDİÜZZAMAN HAZRETLERİNİN SEVİNCİ

ASRIMIZIN büyük âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri, talebelerine yazdığı "müjdeli" bir mektubunda, bu mevzudaki sevincini aynen şöyle ifade etmektedir:

"İstanbul'da Re'fet Bey'in ve Mustafa Oruç'un yazdıklarına göre çok zaman İslâm Ordusunu idâre eden ve sonra Dârülfünuna inkılâp eden Harbiye Nezareti ve Bâb-ı Seraskerî, o muazzam binânın alnında 'İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ. Ve yensurakellâhü nasran azîzâ' [Biz sana ap açık bir zafer sağladık. Böylece Allah sana büyük yardımlarda bulunur. (Fetih: 1 ve 3)] hatt-ı Kur'ân ile o mânidar Kur'ân âyeti yazılmışken, sonra da mermer taşlarla üzeri kapatılıp o nurları gizlemişlerdi. Şimdi yeniden hatt-ı Kur'âniyeye bir nümune-i müsaade ve Risale-i Nur'un tâkib ettiği maksadına bir vesile ve üniversite ileride bir Nur Medresesi olmasına bir işaret"tir. (B. Said Nursî, Tarihçe-i Hayatı, Sözler Yay. 1976, s.453)

Said Nursî, İstanbul Üniversitesi giriş kapısındaki örtülmüş âyetlerin tekrar açığa çıkarılmasını, Kur'an hattına müsaade edilmesine bir örnek olarak kabul ediyordu.

NETİCE-İ KELÂM VE ÇÂRE

İslâma düşmanlıklarının bir neticesi olarak yapılan bu keyfî icraatlar hukuk târihinde "siyah birer sayfa" olarak anılacaktır. Herşeyin aslına rücû ettiği günümüzde yapılacak en mâkul hareket "şahıs menşe'li" bu kânunların hepsini tasfiye etmektir. Milletin benimseyeceği kânunlar, inanç ve kültürü ile mütenâsib olanlardır. Hukukda böyle kânunların bulunması, demokratik hukuk devletine gölge düşürür. Aklı selimle yapılacak iş, bu kânunların—yukarıdaki gibi—hepsini mer'iyetten kaldırmaktır. Mes'elenin ibretli tarafı Kemalizm adına Kemalistlerce yapılan kânunları en çok tenkid eden de Kemalistlerdir. Mevzumuzu aynen iştirâk ettiğimiz Kemalist bir hukukçunun şu satırlarıyla noktalayalım: "Kültürseverliğimize gölge düşüren bu lekeyi tarihimizden silebilmek için yapılacak iş şudur: Ülke çapında bir tarama yapılmalıdır. Bu Kamu Yapılarının çoğu yıkılmış olsa bile, bir bölümü ayakta olduğu görülmektedir. Teklifim, bulunacak kitâbelerin yeniden yerine konmasıdır. Ancak o zaman 'yanlış hesap Bağdat'tan döner' atasözüne uygun fazileti göstermiş oluruz" (a.g.d., s.414)

HARF İNKILÂBI NİÇİN YAPILDI?

On dört asırlık İslâm kültürü kütüphânelere hapsedilmişti

Harf İnkılâbını gerçekleştirenlere göre, Kur'an harfleriyle okuyup yazmak zordu. Bunun için Lâtin alfabesini almak gerekiyordu. Oysa inkılâptan sonra asıl maksadın, "İslâm kültürünün kökünü kazımak olduğunu" söylemekten çekinmediler. 1928 yılından sonra eski eserler Bulgarlara yok pahasına satılmış, arşivler bakkal külâhı yapılmıştı. "Lâtin alfabesinden sonra herkes okuma-yazma bilecek" diyenler, inkılâptan 60 yıl sonra niye bu hedefi gerçekleştiremediler? Dünyanın en zor alfabesine sâhip olan Japonlarda niçin okuma-yazma nisbeti yüzde yüz? Onlar alfabelerini değiştirmeden nasıl kalkındılar? İsmet İnönü, bakanların, mebusların ceplerini bir ajan gibi niye karıştırıyordu? Bugün Harf İnkılâbıyla ilgili kânunun bâzı maddeleri niçin tatbik kâbiliyetinden mahrum? Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in notlarını İslâm yazısıyla tutmasının sebebi ne?

İslâm kültürünün kökünü kazımak isteyenler maksatlarına ulaşamadı

Bildiğimiz Lâtin harfleri "Türk alfabesi" oldu çıktı!

TARİH 1 Kasım 1928. Günlerden Perşembe. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yeni bir inkılâp kânunu kabul ediliyor. İsmi "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kânun".

3 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 1353 sayılı kânuna göre, Kur'an harfleri yasaklanmış, yerine Lâtin harfleri kabul edilmişti.

Başta Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü olmak üzere, devletin önde gelenleri yeni çıkan kânundan dolayı bayram ediyorlardı. Onlara göre, artık herkes kolaylıkla okuma yazma öğrenecek, muâsır medeniyet seviyesine kolaylıkla çıkılacaktı. Muhafazakâr eski devlet adamları ve aydınlara göre ise kânun, eski kültürle bağları koparacak, millet bir anda cehâlete gömülecekti. Zâten maksat da milleti İslâm kültüründen uzaklaştırmaktı. Okuma yazma kolaylığı ise sâdece bir bahâneydi.

Bugün üzerinden 60 yıl geçtiği halde Harf İnkılâbı hâlâ tartışılıyor.

Harf İnkılâbının gerekçeleri ve hedefleri neydi? Maksat sâdece okuma yazma nisbetini yükseltmek miydi? Kur'an harfleriyle okuma yazma nisbetini arttırıp, "muâsır medeniyet seviyesi"ne çıkılamaz mıydı? Bugün bu hedefe ulaşabildik mi? Japonlar alfabelerini değiştirmeden nasıl kalkındılar? İslâmî kültürden uzaklaşmanın faturası ne oldu?

Çalışmamızın sınırlarının kaldırabildiği ölçüde bunlar ve benzeri suallere cevap arayacağız. Neticede, Harf İnkılâbının ülkeyi hangi noktaya getirdiğini, bin yıllık kültürden uzak kalmanın problemlerini ve çıkış noktasını belirteceğiz.

ALFABE TARTIŞMALARI

DİL ve alfabe tartışmaları, 19. asrın ikinci yarısında başlamıştır. Tanzimat'tan sonra Osmanlı aydınlarında

başgösteren "aşağılık duygusu", giderek kendi sahip olduğu değerlere sırt çevirerek, Batı medeniyeti ve kültürüne kucak açmakla neticelenmiştir.

Kur'an'ın yazılmasında da kullanılan Arap harflerinden şikâyet, dil tartışmalarının başladığı devirlerde bahis mevzuu edilmiştir. Aslen Polonez olan Mustafa Celâleddin Paşa, 1869'da Türk dilinin yenilenmesini ve alfabenin değişmesini savunmuştur. Asıl ismi Constantine Borzecki olan Mustafa Celâleddin Paşa, Latin harflerinin kabulüne temâyüllü olduğunu söylemekle kalmamış, kızına Latin harfleriyle Türkçe mektuplar bile yazmıştır.

İslâm birliğini savunan Nâmık Kemal, "Harfleri değiştirmek, Müslümanlığın kaldırılması demektir" görüşünü belirtiyordu.

MUSTAFA CELÂLEDDİN PAŞA:—Asıl ismi Constantine Borzecki olan bu Polonya mülteciesi Paşa da Latin harflerini savunuyordu.

O devirlerde dilde yeniliği savunan Mâcid Paşa ve Rıfat Bey, alfabenin değiştirilmesi için şu gerekçeyi öne sürüyorlardı:

"Arap harflerinin yazılıp okunması güçlük göstermektedir. Soldan sağa yazılan harfler daha hızlı yazılmaktadır. Milletin ilerlemesi eğitime bağlıdır. Bizim eğitimin gelişmesi ise, bizim yazı ve imlâ ile olmaz."

Mâcid Paşa, bir aralık bu gerekçeden sonra Ermeni harflerinin alınmasını bile istemiştir. Rıfat Bey ise Latin harflerinin alınmasını savunmuştur.

Namık Kemal ise Kur'an harflerinin devam etmesinden yanaydı. Sâdece okumayı kolaylaştırıcı bazı ıslahlar yapmak gerektiğini söylüyordu. Namık Kemal, Latin harflerinin alınmasını savunan Rıfat Bey'e yazdığı bir mektupta, şöyle demiştî:

"KUR'AN'I ERMENİ HARFLERİYLE Mİ YAZACAĞIZ?"

"LÂTİNCE harfler dilimizi karşılayacak sayıda değildir. Kaldı ki, soldan sağa daha çabuk yazıldığı da doğru değildir. Tersine, sağdan sola daha çabuk yazılır. İngilizceyi okumak bizim yazımızı okumaktan daha kolay değildir. Her kavmin söylediğini olduğu gibi yazmaya elverişli hangi harfler vardır ki... Zaten kelime ağızdan çıktığı gibi yazılmaz. Çünkü kelime, herkesin ağzından başka türlü çıkar. Arap harfleri değiştirildiği takdirde, bu harflerle yazılmış kitaplardan faydalanmak için yeni harflere çevrilerek bastırmak gerekir. Buna ise gücümüz yetmez.

"Arap harflerinin kaldırılması Müslümanlığın kaldırılması demektir. Çünkü köylü, çocuğunu herşeyden önce din kitaplarını öğrenmesi için okula yollar; askerliğimiz de yine herşeyden önce dine bağlıdır."

İslâm birliğini savunan Namık Kemal'in bu düşüncelerini paylaşan başka aydınlar da vardı. Hoca İbrahim Efendi, Mâcid Paşa'nın Latin harflerinden yana oluşuna temasla şu soruları yöneltmişti:

- "Mâcid Paşa Ermeni harflerinin alınmasını bir aralık düşünmüş, son-

Kâzım Karabekir Paşa, harf değişikliğini ecnebilerin telkin ettiğini belirterek, "İslâm âleminde 'Türkler, Hıristiyan oldular' diye propaganda yapacaklar" diyordu.

ra vazgeçmiştir. Bu konuda ilk akla gelen şudur: Kur'an'ları Ermeni harfleriyle mi yazacağız? Ermeni harfleriyle mi okuyacağız? Arapların bize, Kur'an'a inanan Müslüman topluluğuna bağlılığı ne olacak? O büyük bilginler ve fâzıllar yatağı olan kutsal memleketler ne olacak? Bunlar, Arap harfleri yerine Ermeni harflerini almak hevesinde olan câhillere, Allah lânet etsin demezler mi?" (Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, s.319)

NAMIK KEMAL—Sağdan sola yazmak daha kolaydır. Soldan sağa yazmanın kolay olduğu görüşü yanlıştır. Eski kitaplar ne olacak?

"LÂTİN HARFLERİNİ KABUL EDEMEYİZ"

GÖRÜLDÜĞÜ gibi alfabe tartışmaları başladığı zamanlarda, herşey aşağı yukarı belliydi. Lâtin harflerini destekleyenler, gerekçe olarak onun "kolaylığını" bahâne ediyorlar. Kur'an harflerini savunanlar ise, alfabenin değişmesi durumunda meydana gelecek kültür kopukluğunu ve İslâm âlemiyle olan bağların zedeleneceğini belirtiyorlardı.

Tartışmalar bu minval üzere Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam etti. Cumhuriyet devresinde alfabe meselesi ilk defa İzmir İktısat Kongresinde gündeme geldi. Ekonomik ve sosyal meselelerin konuşulduğu bu kongre 1923 Şubat'ında toplanmış ve Lâtin harflerinin kabulü hakkında, işçi delegelerden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı önerge vermişler, bu önerge umumi toplantıda okunmayarak reddedilmişti. Bununla birlikte kongre başkanı bulunan Kâzım Karabekir Paşa, bir beyanat vermiş ve bu mevzudaki görüşlerini açıklamıştı.

"Hâkimiyeti Milliye" gazetesinde "Lâtin Harflerini Kabul Edemeyiz" başlığıyla çıkan bu beyanatın bir kısmı şu şekildeydi:

"Bu fikir bir zamanlar Avrupa'da herc ü merci mûcib oldu [karışıklığa sebep oldu]. Bu cereyan evvelâ orada başladı. Bizim İslâm hurûfâtımız [harflerimiz] kâfi değilmiş, binâenaleyh Lâtin hurûfâtı alınmalı imiş. Orada bâzı arkadaşlarımız bu fikrin mürevvici oldular. Fakat neticede bunun felâketli olduğunu anladılar ve pişman oldular. Bu fikrin müdhiş bir felâket olduğunu Arnavud Kavmi de pek geç olarak anladı. Maateessüf arzederim ki, Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felâkete bugün düştü. Bu hususta hususi olarak bizden de fikir soranlar oluyordu.

"Biz bunun vehâmetini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün küre-i arz üzerinde yaşayan 350 milyon ehli İslâma âid olduğunu söyledikse de onlar anlaşılmaz bir şekl-i huruf [alfabe] kabûlü noktasına doğru yürüdüler. Arkadaşlar, bugün hangi ecnebi ile görüşseniz ilk işiteceğiniz sözler: 'Türkçe gâyet güzel bir lisandır, kolaydır, fakat harfleri fenâdır.' Bunlar bütün ecnebilerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebinin size telkin edeceği şeylerdir. Ve bu fikir ekseriyyetle gayrı İslâm insanlardan ibâret olan bir takım tercümanlar

vâsıtasıyle her tarafta ve hassaten İstanbul'da ecnebilere telkin edilmektedir...

"Binâenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki, bu kuvvet bütün cihâna karşı bu propagandayı yapıyor: 'Türk yazısı güçtür, okunmaz.' Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk İhtilâli içinde bulundum. Acaba bu Lâtince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket herc ü merce girer. Herşeyden sarfı nazar bizim kütüphânelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, tarihlerimiz ve binlerce cild âsârımız [eserlerimiz] bu lisanla yazılmış iken büs bütün başka bir şekilde olan bu hilâfını kabul ettiğimiz gün, en büyük bir felâkette derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silâh verilmiş olacak, bunlar âlemi İslâma karşı diyeceklerdir ki: 'Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytânatkârâne fikir budur.

Harfleri değiştirmekle Avrupalıların eline büyük bir silâh verilmiş olacaktı

"Sonra bizim dilimizi terennüm [ifâde] edecek hiç bir Lâtin hurufu yoktur. Bugün Fransızca huruf o kadar karışıktır ki, bizim dilimizi kabil [mümkün] değil terennüm edemez. Bu mesele inceden inceye tetkik edilmiştir. Binâenaleyh istirham ediyorum zararlı olan—ki zararını bilhassa İslâm bir kavm çekmiştir—bu gibi mesâili bırakalım, böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lâl ve ebkem [dilsiz] olur ve bütün âlem-i İslâmı aleyhimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklif, hiç şüphe etmiyorum ki, sâmimiyyet ve hüsnü niyetle verilmiştir. Fakat başka taraflardan da pek kaba fikirler içimize zerkediliyor. Bunlardan

KÂZIM KARABEKİR PAŞA—Lâtince kabul edildiği gün memleket herc ü merce girer. Kütüphânelerimizi dolduran binlerce cilt eserimiz ne olacak?

"Türk yazısının zor olduğu fikrini ortaya atanlar Müslüman olmayan Avrupalı düşmanlarımız"

KILIÇZÂDE HAKKI—Biz yalnız Müslüman mıyız? Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise herşeyden evvel dilimizden başlayacaktır.

kendimizi sıyanet edelim [koruyalım]. (Hâkimiyyet-i Milliye, 5 Mart 1923)

Kâzım Karabekir Paşanın Lâtin harflerinin alınmasına karşı çıkma sebeplerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

.Türk yazısının zor olduğu yolundaki iddiayı Müslüman olmayan Avrupalılar ortaya atmıştır. Elbette bu iddiayla aleyhimize olacak bir oyun tezgâhlamaktadırlar.

.Alfabenin değiştirilmesi, 350 milyon [1923'deki rakam] Müslümanın hakkıdır.

.Lâtin harflerinin alınması hâlinde eski eserleri okumak mümkün olmayacaktır.

.Avrupa, İslâm Âlemini Türkiye'den koparmak için, "Türkler Lâtin harflerini kabul edip Hıristiyan oldular" diye propaganda yapacaktır.

.Hiçbir Lâtin alfabesi bizim dilimizi ifâde edemez. Sonra büs bütün dilsiz oluruz.

Kâzım Karabekir Paşa'nın yukarıdaki görüşleri belirtmesi üzerine dil ve alfabe tartışmaları tekrar başladı. Paşa'nın bu beyânatını dayanak noktası kabul edenler, Lâtin harfleri aleyhinde neşriyata başladılar. Bu arada Lâtin harflerini savunanlar da oldu. Bunlardan birisi olan Kılıçzâde Hakkı, İçtihad dergisinde çıkan üç yazısında Paşa'ya karşılık verdi. Kılıçzâde, ikinci yazısında şunları kaydediyordu:

"ÂLEM-İ İSLÂM NE DER?"

"NE garîptir ki, yüksek bir tahsil görmüş, çok zeki bir Kâzım Karabekir Paşa, o kadar fecâyi-i tarihiye ve içtimâiyeden sonra, sırf ilmi bir mesele olan Lâtin harflerinin kabulü meselesini takbih ediyor [çirkin görüyor] ve buna sebep olarak, hülâsaten, 'Âlem-i İslâm ne der' diyor. Evet, âlem-i İslâm ne der: işte bu kâbus!..

"Bu tafsilâttan sonra kendilerine bir sual irâdına müsaade buyurmalarını Karabekir Paşa Hazretlerinden rica ederim: Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk hem Müslüman mıyız? Eğer biz yalnız Müslüman isek, bize Arap harfleri ve Arap dili lâzımdır. Ve ilim olarak Kur'an yetişir. Bunun yanında milliyet ve kavmiyyet kavgaları ve dâvâları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise herşeyden önce dilimizden başlayacaktır.

"Herkesi korkutan ve softalara, avâma karşı büyük bir silâh teşkil eden meseleye geliyorum: Lâtin harfleriyle yazılır mı?"

Yazar, bir Türkün Kur'an'ı bir Arap gibi okumasının mümkün olmadığını ileri sürüyor ve bir âyeti Lâtin harfleriyle yazdıktan sonra, "Bunu Lâtin harfleriyle şu tarzda yazmakta ne sakınca var?" diye soruyor. Sonunda bir yazısını şu cümlelerle bitiriyor:

"Lâkin şurasını kafaya yerleştirmek şecâatini edinebilmelidir: Arabi harflerin gayrı harflerle Kur'an yazmak küfür değildir ve böyle yapan kâfir ve itâba [azara] lâyık olmaz. İşte meselenin ruhu buradadır." (İçtihad, İzmir Kongresinde Lâtin Harfleri, 1 Haziran 1923, sayı 154; 1 Temmuz 1923,

sayı 155: 1 Ağustos 1923, sayı 156.)

"BİZİ KUR'AN HARFLERİNE BAĞLAYAN NEDİR?"

Lâtin alfabesini almak taraftarı olan yazarlar, İslâmî prensipleri nazara almadan uluorta konuşuyorlardı.

KILIÇZÂDE Hakkı'nın meseleye ne kadar sathî baktığı yukarıdaki ifâdelere biraz dikkat edilse anlaşılacaktır. Dinle çok yakından ilgili bir meselede "Âlem-i İslâm ne der?" gibi bir düşüncenin yersizliğini savunan yazar, bugün siyasî ve içtimâî bir çok meselede, "Avrupa ne der?", "Amerika ne der?" veya "Falan devlet nasıl karşılar?" gibi hallere düştüğümüzü görse kimbilir ne yapardı?

Kur'an'ın Lâtin harfleriyle yazılıp yazılmayacağı gibi bir meselede de aynı sathîliği görmek mümkündür. İslâmî bilgilerde ve Arapçanın inceliklerinde derinlemesine bilgi sahibi olan kimselerin tartışabileceği bir meselede görüş ileri süren Kılıçzâde "Câhil cesur olur" hükmüne mâsadak olmaktadır.

Hüseyin Câhid'in Resimli Gazete'de çıkan yazısı da aynı sathiliktedir:

"Biz memlekette ümmîliği [okuma yazma bilmemeyi] azaltamayız. Çocuklarımız mekteplerde üç sene, dört sene çalıştıktan sonra da doğru okuyamazlar. Çocuklarımız değil, hiçbirimiz her kelimeyi doğru telâffuz ettiğimizi iddiâ edemeyiz. Böyle lisan, böyle tahsil olur mu?

"Bizi şimdiki [Kur'an] harflere rabteden [bağlayan] şey nedir? Bu harfleri kullanmak için hiç bir mecburiyet-i diniyye yoktur, millî harflerimiz de değildir. Bu halde Lâtin harflerini kabul ederek bir an içinde herkese okuyup yazma öğretmek suretiyle elde edebileceğimiz nâmütenâhi [sınırsız] fâideleri neden istihfaf ediyoruz [küçümsüyoruz]." (Resimli Gazete, "Lâtin Harfleri", 1923 (22 Eylûl 1339), sayı:3)

Hüseyin Câhid'in bu sivri görüşleri gazete idârecilerini bile rahatsız ettiği içindir ki, bu görüşlere katılmadıklarını belirtme ihtiyacı duyuyorlar.

HÜSEYİN CÂHİD YALÇIN—Lâtin harflerini kabul ederek bir an içinde herkese okuyup yazma öğretmek süretiyle elde edebileceğimiz sınırsız faydaları niçin küçümsüyorsun?

TARTIŞMA MECLİS GÜNDEMİNDE

TBMM'DE bu meseleyi ilk defa gündeme getiren İzmir mebusu Şükrü Saraçoğlu olmuştur. 25 Şubat 1924'de, bütçe görüşmeleri esnâsında söz alan Saraçoğlu, Maarif Bütçesi geçtiği sırada, büyük fedâkârlıklara katlanıldığı halde, halkın hâlâ okuma yazma bilmediğini belirterek, şöyle devam etmiştir:

"Benim kanaatimce bu büyük derdin en vahim noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam, burada da acaba benim fikrime tuğyan ve isyan edecek var mı? Efendiler! Bunun yegâne kabahati harflerdir, Arap hurufâtı, Türk lisânını yazmaya mü-

Hüseyin Câhid yegâne kurtuluş yolunu Lâtin harflerini kabul etmekte görüyordu

sâid değildir. Hacımızın, hocamızın, âmirimizin, memurumuzun gayretine, yıllardan, asırlardan beri yapılan bunca fedâkârlıklara rağmen, halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur."

Bu sözler, Mecliste büyük bir gürültünün çıkmasına sebep olmuş ve Saraçoğlu, Meclisteki muhafazakârların saldırısına uğramıştır. Maârif Vekili Vasıf Çınar'ın işe karışmasıyla gürültü yatışmışsa da, meselenin üzerinde tekrar durulmamıştır.

Saraçoğlu'nun bu konuşmasından sonra gazetelerde, Lâtin harflerinin aleyhinde ve lehindeki yazılar birbirini takip etti. Hüseyin Câhid Yalçın, Tanin'de çıkan "Necat Yolu" başlıklı yazısında, Saraçoğlu'nun konuşmasına temas ederek, "Bilâtereddüt söyleyebiliriz ki, bizim için bir necat yolu olacaktır. Türk milleti ancak şu asırdîde [asırlık] cehâleti atmakla kendisini kurtarabilir. Maârifi en kolay, en çabuk surette neşir ve tamim etmenin yegâne çaresi Lâtin harflerini kabul etmekten ibârettir" diyordu. (Tanin, 27 Şubat 1340 (1924).)

Meclisde Maârif bütçesi görüşülürken bir konuşma yapan Şükrü Saraçoğlu, halkın okuma yazma bilmemesinin tek sebebinin Kur'an alfabesi olduğunu ileri sürmüştü.

SARAÇOĞLU'NDAN GERİ ADIM

HÜSEYİN Câhid bir başka yazısında da, Mehmed Ali Tevfik'in İkdam gazetesinde çıkan Lâtin harfleri aleyhindeki yazısına karşılık vererek, yegâne kurtuluş yolunun Lâtin harflerini kabul etmekte olduğunu ileri sürüyordu.

Şâir Cenap Şahabeddin de Lâtin harfleri taraftarıydı. Servet-i Fünun dergisinde çıkan "Lisanımızın İhtiyaçları" yazısında şunları kaydediyordu:

"Hurûfu hâzıramıza ta'dilât-ı cüz'iyye [küçük değişiklikler] ile ikmale çalışarak bir hayli zaman kaybettikten sonra, nihâyet, bir gün yine Lâtin elifbâsını tevsian [genişleterek] kabul ile ancak bu tedbir-i kat'î ile bizim müzmin imlâ ve kıraat meselelerini hall-i esâsiye mazhar edeceğiz." (a.g.d., 1925 (27 Ağustos 1341) c.58, sayı 411515)

28 Şubat 1925 günü yine Maârif bütçesi görüşüldüğü sırada bu defa Maârif Vekili olan Şükrü Saraçoğlu, harf meselesi hakkında ne düşündüğünü soranlara, bazı dengeleri hesaba katarak, şu karşılığı vermiştir:

"Efendiler! Ben Maârif Vekiliyim. Ve Maârif Vekili olmak hasebiyle, memleketimizde harfler hakkında birçok cereyanlar olduğu için bu cereyanlardan herhangi birisine kuvvet

verecek bir şekilde bu millet kürsüsünde söz söylemeyi faydalı değil, zararlı görüyorum."

Kur'an harflerinin bırakılarak, Lâtin alfabesinin alınmasıyla ilgili tartışmalar 1926 yılında tekrar canlanır. Akşam gazetesi, 28 Mart 1926 tarihli nüshasında, "Lâtin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi?" diye bir tartışma başlatır.

Soru şudur: Lâtin harflerini kabul etmeli miyiz? Kabul edersek menfaatimiz nedir? Kabul edersek zararımız ne olabilir? Bu mesele etrafındaki nokta-i nazarınızı lütfeder misiniz?

Karşılık verenler arasında Ali Canip, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, İbrahim Alâaddin, Necip Âsım, Avram Galanti, Hüseyin Suat, Halil Nimetullah, Veled Çelebi, İbrahim Necmi, Halid Ziyâ, Gombotes Zoltan (Macar Profesörü) Lâtin harflerinin kabul edilmesine karşı çıkıyorlardı. İsteyenler sadece Refet Avni, Abdullah Cevdet, Mustafa Hâmid'dil. Mustafa Şekip ise sâdece harflerin değil, dilin de değiştirilerek yabancı bir dil aramak gerektiğini ileri sürüyordu.

Bu arada Lâtin harfleri lehinde ve aleyhinde kaleme alınan yazılar birbirini takip ediyordu.

Aleyhte bulunanlar arasından Fuat Köprülü, Millî Mecmua'da çıkan Harf Meselesi başlıklı yazısında şunları kaydediyordu:

"Lâtin harflerinin kabûlüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki, Garb medeniyetine bu süretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz [özümseyebiliriz]. Halbuki Garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Lâtin harflerinin kabuliyle kabil [mümkün] olamaz.

"Alelâde mantık ve alelâde muhâkeme ile elde edilen nazariyeler, hayat sahasında büyük bir tatbik kabiliyeti gösteremezler. İçtimâî hâdiseler üzerinde müessir olmak için, kat'î surette içtimâî düsturlara tebâiyyet etmek mecburiyeti vardır. Bu düsturlara bîgâne kalanlardır ki, ancak Lâtin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler." (Millî Mecmûa, 1 Aralık 1926, c.7, sayı 75)

Şükrü Saraçoğlu'nun Lâtin harflerini kabul etmek hususundaki sorusu Meclisi karıştırınca Maârif Vekili Vasıf Çınar, işe müdâhale ederek gürültüleri yatıştırmıştı.

Mevcut alfabe üç küçük değişiklikler yapmanın bir işe yaramayacağını ileri süren Cenap Şahabeddin, Lâtin harflerinin zaman kaybedilmeden kabul edilmesini istiyordu.

"İKİ ALFABE REKABET ETMELİ"

AVNİ Başman ise, Hayat dergisinde çıkan yazısında her iki alfabenin birarada rekabet etmesini savunuyordu:

"Lâtin harfleri taraftarlarının mütâleaları çokca iddiâlıdır ve meselenin tatbiki cihetî de zannedildiği kadar kolay değildir. Bir defa yazı ve imlâ meselesi sarf [gramer] meselesine sım sıkı bağlıdır. Türkçe'nin sarfı yapılmadıkça yazısı ne esaslı bir surette ıslah edilebilir, ne de başka bir yazı ile istibdal edilebilir [değiştirilebilir]. Sarfın bugün için tedvinine de imkân yoktur. Çünkü lisan tekâmülünün en kuvvetli devrindedir. Bu halde mevcut

Akşam gazetelerinin Latin harfleriyle ilgili olarak açtığı soruşturmaya katılan Ali Canib, Necib Asım, Halid Ziya, Veled Çelebi, Latin harflerinin kabul edilmesine karşı çıkıyorlardı.

harflerde muvakkat bazı ıslahlarla iktifâ etmek şimdilik daha ameli ve daha iyi olur.

"Maamafih Latin harflerinin Türkçeye tatbiki de tecrübe edilebilir. Meselâ ikinci bir alfabe olarak böyle muâvin bir alfabe, belki ameli sahada fâide gösterebilir. Hem bu suretle iki nevi alfabe serbest bir rekabete girişmiş olurlar, bu cidalde hangisi yaşamaya salih ise o diğerini ortadan kaldırır ve mesele de kendi kendisine biter." (Hayat, 30 Kânunevvel [Aralık] 1926, c:4, sayı 24)

İnönü, yarı yolda kalıp geri dönmekten korkuyordu

İNÖNÜ: İNKILÂP İKİ YIL GECİKTİ

HARF İnkılâbı kânunlaşmadan önce devlet adamları arasında da çok tartışılmıştı. İsmet İnönü, bu hususta bir hâtırasını anlatırken şunları kaydediyor:

"Harf İnkılâbı 1928'de ilân olundu. Atatürk, bir iki seneden beri bunu düşünüyordu. Vakit vakit bana açmıştı. Ben önce buna mukavemet ettim. Başından beri benim söylediğim, 'Enver Paşa harp ilân edilmeden evvel böyle bir şeye teşebbüs etmişti; sonra muharebenin ilânı üzerine kaldırıldı. Tekrar eski hâle döndük, yine öyle olacak.' Çünkü bu tecrübeyi yakından biliyordum. Enver Paşa, yeni yazı şeklini emir olarak Genelkurmaya verdiği zaman ben oradaydım. Yine, o zaman da itiraz ettim. 'Bunu çıkaramazsınız' dedim. Nasıl yazıp, nasıl okuyacaklarını soruyordum. Onlar da yapacağız, edeceğiz diyorlardı." (İsmet İnönü'nün Anıları, Milliyet, 25 Kasım 1987)

İsmet Paşa'nın Enver Paşa'ya atfettiği meselenin aslı şudur: 1. Cihan Harbinden önce, yeni Harbiye Nâzırı olduğu sırada Enver Paşa, harflerin imlâsını değiştirmeye teşebbüs etmiştir. "Ordu elifbâsı" adı verilen ve harflerin ayrı ayrı yazılması esasına dayanan bu alfabenin kullanılması orduya emredilmiş, bir müddet tatbik edilmişse de, savaş yıllarında, eski alışkanlığı bozduğu ve bu yüzden işleri geciktirdiği gerekçesiyle bundan vazgeçilmiştir. Enver Paşa'nın bu teşebbüsü, imlâda bir ıslâh yapmak düşüncesine dayanıyordu. Onun maksadı, Arapça ve Osmanlıca yazılmış eserlerin okunmasını engellemek değildi.

Enver Paşa'nın bu teşebbüsünü Atatürk'e anlatan İnönü, daha sonra aralarında geçen konuşmalarını yine aynı gazetede şöyle kaydediyor:

"Atatürk'e bunları söyledim ve benim ikazım cesâretini kırdı. Harf İnkılâbını iki sene sürükledi. Resmî beyanlarında, grupta, partide yaptığı konuşmalarda, 'Yeni harfleri düşünüyoruz' diyordu. Fakat başlayamıyordu. Nihâyet, Harf İnkılâbını emrivâki hâlinde ilân etmeden önce kendisine şöyle dedim:

" 'Bunu istiyorsunuz, yapacaksınız. Fakat tatbik etmeyeceksiniz.'

" 'Kim?' dedi.

" 'Siz,' dedim. 'Başta siz olmak üzere hiç biriniz tatbik etmeyeceksiniz. Büyük bir inkılâp hareketi yapacağız. Bir inkılâp yapıldığı zaman bunu tatbik mevkiinde bulunanların kararlarındaki inanç, ciddiyet ve sebat hakkında hiç bir şüphe olmamalı. Evvelâ, biz, bunun birinci derecede tatbikçisi olmalıyız. Riâyet etmeliyiz."

"Atatürk söz verdi:

" 'Tatbik edeceğiz. ben başta olmak üzere hepimiz tatbik edeceğiz, dedi! '"

Abdullah Cevdet Akşam gazetesinin yaptığı ankete verdiği cevapta Kur'an harflerinin terkedilerek, hemen Latin harflerine geçilmesini istemişti.

TARTIŞMALAR DEVAM EDİYOR

1927 sonlarıyla 1928 yılının ilk yarısı, Lâtin harflerinin Türkçeye tatbik edilmesi yolunda çok hararetli tartışmalara sahne oldu. Basında, Falih Rıfkı Atay, Yunus Nâdi, Celâl Nuri (İleri), Ahmed Cevat Emre, İbrahim Necmi Dilmen gibi yazarlar Lâtin harflerinin kabul edilmesini müdâfaa ettiler.

Maârif Vekaleti içinde 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı kanunla meydana getirilen Dil Heyetinden başka, 1928 yaz başında da hususi bir komisyon kurularak, Lâtin alfabesinin kabulü meselesi incelenmeye başlamıştır. Komisyon üyeleri şunlardır: Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmed Aykaç, Rüşen Eşref Ünaydın, Ragıp Hulusi Özden, Ahmed Cevat Emre, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mehmed Emin Erişirgil, İhsan Sungu ve İbrahim Grantay.

FUAT KÖPRÜLÜ—İçtimaî düsturlara bigâne kalanlardır ki, ancak Lâtin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler.

"YA ÜÇ AYDA OLUR, YA HİÇ OLMAZ"

BAHİS mevzuu komisyonda bulunan Falih Rıfkı Atay, yaptıkları çalışmaları anlatırken, Atatürk'ün süratle Lâtin harflerine geçmekten yana olduğunu ifâde ediyor:

"Komisyon alfabesini İstanbul'da Atatürk'e ben getirdim. Uzun uzun tetkik etti. Konuştuklarından bir takımı 'q' harfinde ısrar ediyorlardı. Hattâ bir aralık Atatürk bu tâvizde bulunmağa karar verdi. Ertesi gün vazgeçirdik.

Atatürk'ün Harf İnkılâbını hemen gerçekleştirmek istemesi radikal bir inkılâpçı olan Falih Rıfkı'yı şaşkına çevirmişti.

"Atatürk bana sordu:

"'Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?'

"'Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var' dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilecektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı arttıracaklardır. Dâireler ve yüksek mektepler için de tedricî bazı usuller düşünülmüştür.'

"Yüzüme baktı:

"'Bu ya üç ayda olur, ya hiç olmaz dedi.

"Hayli radikal bir inkılâpçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım:

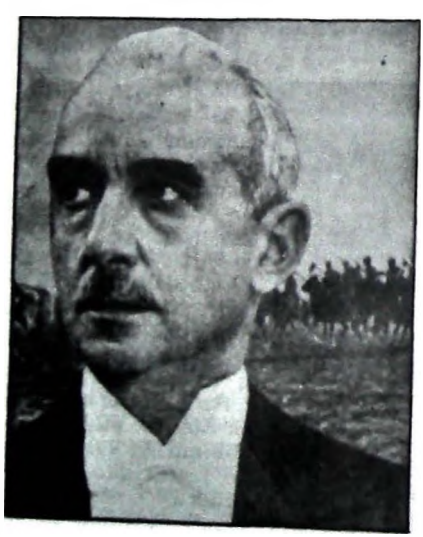
"'Çocuğum' dedi. 'Gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dâhi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harp, bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver'in yazısına döner. Hemen terk olunuverir.'" (Çankaya, s.440)

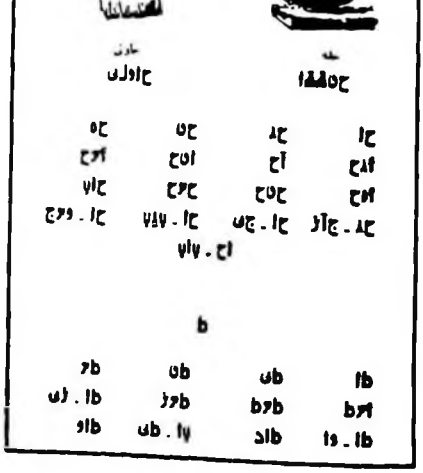
İsmet İnönü, Harf İnkılâbının iki yıl geciktiğini söyleyedursun, Atatürk'ün inkılâp için en müsâit zamanı kolladığını söylemek gerekir.

Latin harflerini kabul etmek düşüncesi, Atatürk'ün kafasında yıllar önce belirmişti. 2. Meşrutiyet'ten bir kaç yıl önce, Selânik'te Vardar Kıraathânesinde bir Bulgar Türkoloğuna Atatürk, şöyle demişti:

"Batı medeniyetine girmemize engel olan yazıyı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize

İsmet İnönü, Enver Paşa'nın okumayı kolaylaştırmak için giriştiği teşebbüsü hatırlatarak, inkılâbın tatbik edilmemesinden korkuyordu (altta solda). Enver Paşa'nın alfabesinden bir örnek (sağda).

Georges Duhamel, Atatürk'ün gerçekleştirdiği harf inkılâbını değerlendirirken, "Rus, Fransız ve İngiliz devrimcileri Lenin, Robespierre, Cromwell yazıya ve dile dokunmayı akıllarının kıyısından bile geçirmemişlerdi" diyor.

kadar herşeyimizle Batılılara uymalıyız. Emin olunuz ki bunların hepsi bir gün olacaktır."

Ruşen Eşref Ünaydın ise, daha sonraki yıllara âit bir hâtırasını anlatırken, şunları kaydediyor:

"Harfler üzerinde, benim 1918'de Akaretler'de 76 numaradaki evde kendi ağzından işittiğim düşüncelerden önceki zamanlarda da, meselâ daha istibdat devrinde, Havran çöllerinde sürgün yüzbaşı iken de tasarılar ve emeller beslediğini; bunların o vakitlerdeki küçük hâtıra defterlerinde yazılı olduğunu söylerdi."

Atatürk, daha 1918 yıllarında harfleri değiştireceğini Ruşen Eşref'e söylemiş.

Mustafa Kemal Paşa, 1922 yılının Haziran ayında, cephede ateş altında geleceğin Türkiye'sini tasarlarken, yazı inkılâbını nasıl gerçekleştireceğini Halide Edip Adıvar'a şu şekilde anlatmıştı:

"Mustafa Kemal Paşa, o gece saat üçe kadar Türkiye'nin gelecek günlerdeki Batılılaşmasından bahsetti. Hattâ o gün Latin harflerinin kabul imkânından da bahsediyor, bunu yapmak için sıkı tedbirler gerektiğini de ilâve ediyordu." (Cumhuriyet, 1 Kasım 1978 Yazı Devrimi Belgeler ilâvesi)

Atatürk, ülkenin kılık kıyâfet dâhil herşeyiyle Batıya uymasını istiyordu

"LENİN BİLE HARFLERİ DEĞİŞTİREMEDİ"

YILLAR önce bu inkılâbı plânlayan Atatürk, kademe kademe bu hedefe doğru ilerliyordu. Nitekim Atatürk'ün girıştiği bu inkılâbı Georges Duhamel, şu şekilde değerlendiriyor:

"Atatürk'ün eseri, İngiliz, Fransız, ya da Rus devrimcilerinin eserine hiçbir bakımdan benzetilemez. Bu ülkelerden hiçbiri dille, yazıya dokunabilmeyi akıllarının kıyısından geçirmemişlerdir. Örneğin ne Cromwell, ne Robespierre, ne Lenin ve arkasından gelenler, önderlik ettikleri ulusu, bilim felsefesi, düşünce yöntemi, kısacası alın yazısı değiştirme yoluna götürmeye kalkışamamışlardır." (a.g.g.)

Lenin ve benzer inkılâpçıların böyle bir işe girişmemelerinin elbette geçerli sebepleri vardı. Çünkü böyle bir işe girişmek, ülkenin bir çok kesimini ve geniş yığınları karşısına almak demekti. Bunun için Türkiye'de önce muhâlefet sindirilmiş, İstiklâl Mahkemelerinde bâzı kelleler uçurulmuş, 1927'de yapılan yeni seçimle de Meclis "dikensiz gül bahçesine" çevrilmişti.

Bildiğimiz Lâtin harflerine "Türk alfabesi" denmesi İsmet İnönü'nün buluşuydu.

Burada 20 Mayıs 1928'de kabul edilen Beynelmilel Erkamın Kabulü hakkındaki kânuna da temas etmek gerekir. Bu kânunun görüşülmesi sırasında Büyük Millet Meclisinde milletlerarası harflerin benimsenmesi düşüncesi de gündeme getirilmişti.

"LÂTİN HARFLERİ, TÜRK ALFABESİ OLDU"

BURADA daha önce bahsini ettiğimiz Dil Komisyonunun çalışmalarına katılan İsmet İnönü'nün, Lâtin harflerine "Türk alfabesi" denmesini istediğini ve bu teklifin kabul edildiğini de belirtmekte fayda var. Çünkü bu teklif, bugün hâlâ Anayasada Lâtin harflerinden Türk alfabesi diye bahsedilmesine sebep olmuştur.

Lâtin alfabesine "Türk alfabesi" denmesi tam bir demagojiden ibârettir. Kur'an'ın nâzil olduğu günden beri 14 asır yazılmasında kullanılan harflere "Arap harfleri" diyerek savaş açanlar, daha resmen kabul edilmeyen Lâtin harflerine "Türk alfabesi" ismini takmışlardı. Eğer gerçekten Türk alfabesi aranıyorsa, bugün Edebiyat fakültelerimizin Türkoloji bölümlerinde okutulan Uygur ve Göktürk alfabelerini kullanmak gerekirdi. Ancak daha ileride anlatacağımız gibi maksat, İslâm kültürüyle bağları koparıp, Batı kültürünü hâkim kılmak olduğu için böyle yapılmamış, Lâtin harflerine "Türk alfabesi" yaftası yapıştırılmıştır. İnönü'nün fikir babası olduğu bu tatbikât, 1982 Anayasasında da bulunmakta, inkılâp kânunlarını teminat altına alan 174. maddede, "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki" ifâdeleri yer almaktadır.

Sanki bir zamanlar Lâtin harflerinden meydana gelen bir "Türk alfabesi" varmış ve asırlarca kullanılmamış da 1928'de kabul edilerek tatbikata konmuş! Halbuki 20 Mayıs 1928'de kabul edilen rakamlarla ilgili kânun, "Beynelmilel Erkamın Kabulü" adını taşımaktadır. İnkılâpçılar bunlara "Türk rakamları" deme ihtiyacını duymamışlardır. Ama iş Kur'an'ın yazıldığı harflere gelince İsmet İnönü yeni bir isim icâd etmiştir. Maksat, böylece milletin tepkisini bir derece hafifletmeye çalışmaktır. Bu alfabeye elbette bir isim verilecektir. Ama asıl ismiyle "Lâtin alfabesi" demek, her zaman tepkileri çekeceğinden, "Türk alfabesi" demek tercih edilmiştir. Ancak millet, hiç bir zaman bu ismi kullanmamış, onun yerine çoğu zaman "yeni yazı" demiş, Kur'an harflerine "eski yazı" diyenlere karşı da, "eskimez yazı" ifâdesini kullanmıştır.

KÂNUNDAN ÖNCE ÇALIŞMALAR BAŞLADI

HARF İnkılâbı kânunlaşmadan evvel, Lâtin harflerinin öğretilmesi için bazı çalışmalar yapılmıştır. 23 Ağustos 1928'de Atatürk, ilk harf dersini Tekirdağ'da vermiştir. Aynı tarihte resmi dâirelerde yeni harfleri öğretmek için kurslar açılmıştır.

İnkılâpçılar yaptıkları işin her zaman büyüklüğüne inanmışlardır. Bu bakımdan Başvekil İsmet İnönü'nün

26 Ağustos 1928'deki beyânatı dikkat çekicidir

"Bugün yeni Türk harfleriyle cehâlete karşı açtığımız mücâdelenin yarın millet için 26 Ağustos Zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticelerini vereceğini muhakkak görüyorum."

Bilindiği gibi 26 Ağustos, hem Anadolu kapılarını Türklere açan Malazgirt'in, hem de İstiklâl Harbindeki Büyük Taarruzun başladığı tarihtir. İnönü, ne hikmetse, Batılılara karşı verilen iki büyük mücâdeleyi, Batılıların kültür vâsıtası olan alfabelerini almaktan daha küçük ve basit görebiliyor. Yunanlılara karşı savaşan İnönü mâdem böyle diyecekti de, İstiklâl Harbinde niçin çarpıştı? Kurtuluş Savaşı kime karşı niçin verildi?

Atatürk, yeni yazıya "hakiki Türk yazısı" ismini takarken, Falih Rıfkı "Latin yazısı" diyordu.

3. Sarf (gramer) ve imlâ kâideleri lisanın ıslahını, inkişâfını, millî zevki takip ederek tekâmül edecektir.

Atatürk 1928'in Eylül başından yirmisine kadar yurdun çeşitli vilâyetlerini gezerek, yeni Latin alfabesini öğretmek için çalışmıştır. Bu çalışmalarından dolayı İnönü, "Bugün memleket baştan başa bir dershâne hâlindedir. Bu dershânenin başmuallimi de bu milletin başlıca hazinesi olan büyük evlâdı Gâzi'dir" demiştir. Atatürk'e "başöğretmen" denmesi de bu zamandan kalmıştır.

Latin harfleri kânunla kabul edilmeden yaklaşık üç ay önce Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisinin Gülhâne Parkında tertiplediği baloya katılmıştır. Bu balonun yapıldığı 9 Ağustos 1928'de Atatürk'ün orada hazır bulunan misafirlere yaptığı konuşma çok mühimdir. Oradaki hâdiseyi "Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı" isimli kitabın birinci cildinden takip edelim:

"Atatürk'ü yalnız görmeye değil, aynı zamanda dinlemeye derin iştiyak duyan halk, orada bir hitâbelerini dinleme arzusunu gösterdi. Bunun üzerine Atatürk, yeni harflerden bahseden şu hitâbeyi îrad etti:

"'Sevgili kardeşlerim, huzurunuzla ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem. Duyduklarımı tek kelimelerle izah edeceğim: Memnunum, müsterihim, mes'udum.'

"LÂTİN ESASINDAN, TÜRK ALFABESİ!.."

ATATÜRK'ÜN 29 Ağustos 1928'de Dolmabahçe Sarayındaki konferansta yaptığı teklifler de dikkat çekicidir. Atatürk'ün teklifleri şunlardır:

1. Milleti cehâletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terkedip Lâtin esasından Türk harflerini kabul etmekten başka çâre yoktur.

2. Komisyonun teklif ettiği alfabe hakikaten Türk alfabesidir.

İnönü'ye göre düşmanlarımızın alfabesini almak, 26 Ağustos Zaferinden de büyüktü!

"Bu cümleleri coşan halkın Varol Gazi' sesleri takip etti. Atatürk, konuşmasına şöyle devam etti:

"'Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda notlar hâlinde tesbit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım. Arkadaşlar, benim bu notlarım asıl Türk harfleriyle yazılmıştır.'

"Atatürk bunun üzerine kalabalık içinden bir genci çağırdı ve notları bu gence vererek okumasını istedi. Fakat Latin harfleriyle yazılmış olan bu notları, bu yazıya alışmamış bulunduğu görülen bu genç, Atatürk'ün notlarını okuyamadı. Bunun üzerine Atatürk, gencin elinden notları alarak şunları söyledi:

"'Vatandaşlar, bu notlarım Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu derhal okumaya teşebbüs etti ve okuyabilirdi de... Ancak henüz istinas etmemiş (alışmamış) olduğu görülüyor. İsterim ki bunu hepiniz 5-10 gün içinde öğreniniz.

Niyazi Banoğlu'na göre, yeni yazı, "Lâtin harfleri"ydi.

FALİH RIFKI VE BANOĞLU LÂTİN HARFLERİ DİYOR

"ARKADAŞLAR bizim ahenktâr, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içerisinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işâretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecbûriyetindeyiz. Anladığınızın eserlerine bütün kâinat yakın zamanda şâhid olacaktır. Buna kat'iyyetle eminim. Yeni Türk elifbâsıyla bu notları bir arkadaşa okutacağım, dinleyiniz.'" (Niyazi Banoğlu, s.212)

Görüldüğü gibi Atatürk, Lâtin alfabesine "asıl Türk alfabesi" ifâdesini kullanmaktadır. Ama hâdiseyi anlatan ve bir Atatürk hayranı olan Niyazi Banoğlu, notlardan bahsederken, "Lâtin harfleri" diyerek alfabeyi gerçek adıyla isimlendirmeyi uygun bulmuştur.

Aynı hâdiseyi bir de Falih Rıfkı'dan dinleyelim:

"Kadınlı erkekli park kalabalığının neşesi ile keyfi artı. Bu coşkunluğa, ara sıra, Arap müsiki takımının biteviye ağlayışlı ve inleyişli melodileri sekte veriyordu.

"'Kimde defter var?' dedi.

"Kendisine hizmet edenlerden biri parmak büyüklüğünde bir cep defteri bulabildi. Bu deftere bir şeyler yazdığını görüyorduk. Bir müddet sonra beni yanına çağırdı kulağıma:

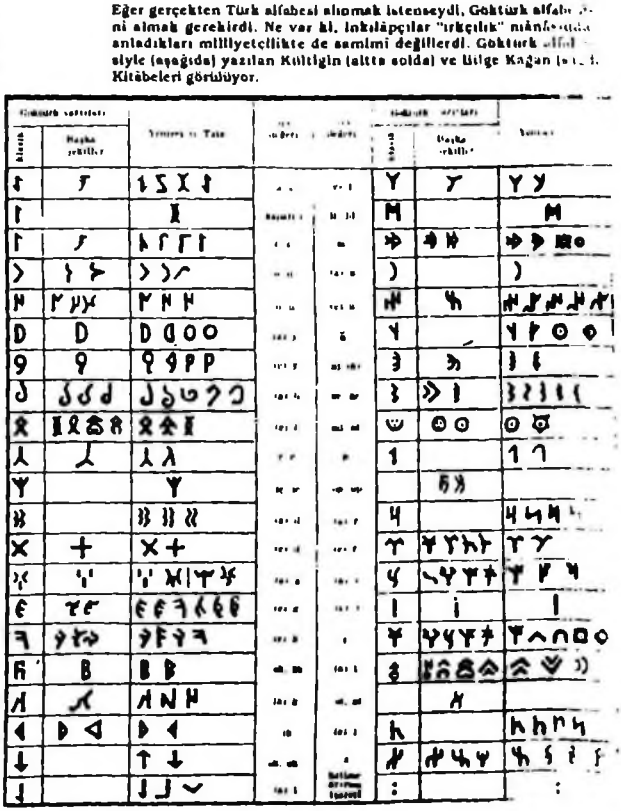
"'Kimseye göstermeden, bunlara göz gezdir, sana okutacağım' dedi.

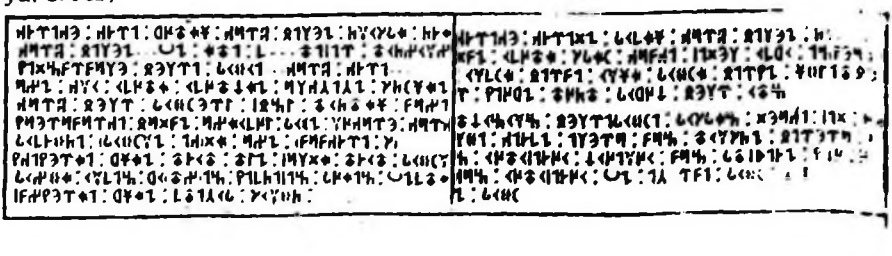
Lâtin harfleri Türkçede kullanılmaya başlanınca "Türk harfi" mi olmuştu?

"Yerime oturdum, baktım, yeni yazı ile 'Sarayburnu nutku' diye Cumhuriyet tarihine geçen hitâbenin ilk parçaları idi. Atatürk, millete iki şey söylüyordu: "Yazın, Arap yazısı değildir, müsikin, bu sahnedeki müsiki değildir."

"Yazdıkça birer birer bana geçirdiği kâğıtları geri aldı, ayağa kalkarak halkı selâmlayan kısa bir nutuk söyledi, sonra elinde tuttuğu defteri göstererek, bir şeyler not ettiğini ve bunları orada hazır bulunanlardan birine okutacağını haber verdi, kalabalıktan Türkçe yazı okumayı bilen birini çağırdı. Bir genç koşup geldi, fakat Lâtin yazılı kâğıtları görünce şaşaladı. Atatürk "Bu arkadaşımız hakikî Türk yazısını bilmediği için şaşırmıştır. Arkadaşlarımdan birine okutayım' dedi. Beni yanına çağırdı, nutku okudum." (Çankaya, s.442)

Eğer gerçekten Türk alfabesi alınmak isteseydi, Göktürk alfabesi alınmak gerekirdi. Ne var ki, inkılâpçılar "türkçülük" mânâsında anladıkları milliyetçilikte de samimî değillerdi. Göktürk alfabesiyle (aşağıda) yazılan Kültigin (altta solda) ve Bilge Kağan (...) Kitâbeleri görülüyor.

Millet, Lâtin harflerine hiç bir zaman "Türk yazısı" demedi. Kur'ân alfabesine "eskimez yazı", Lâtin alfabesine de "yeni yazı" ifadesini kullandı.

GÖKTÜRK ALFABESİ

ATATÜRK'ÜN "hakiki Türk yazısı" ile yazıldığını söylediği notların "Lâtin yazısıyla" yazıldığını belirten Falih Rıfkı Atay, aynı zamanda Dil Komisyonunda bulunuyordu. Görüldüğü gibi "Türk alfabesi" ifâdesini o bile kullanmamakta, onun yerine önce "yeni yazı" daha sonra da "Lâtin yazısı" demektedir. Çünkü bunlara Lâtin yazısı dışında bir isim takmak, hele hele daha Mecliste kabul bile edilmeyen harflere "Türk alfabesi" demek mümkün değildir ve böyle bir ifadenin ilmî hiç bir yanı yoktur. Zirâ daha önce de temas ettiğimiz gibi Türk alfabesine ulaşmak için Batıya değil, Doğuya gitmek ve meşhur Orhun Kitâbelerini yazmakta kullanılan Göktürk alfabesini almak gerekirdi.

YUSUF ZİYA ORTAÇ—Yeni Türk harfleriyle nasıl söylüyorsak öyle yazacağız. Nasıl yazarsak öyle okuyacağız.

YAZARLARIN DEĞERLENDİRMELERİ

ARTIK 1928'in Ağustos ve Eylül aylarında gazetelerde sık sık Lâtin harflerinden söz edilir olmuştur. Biz burada bu harfleri tasvip eden yazarların yazılarından bazı örnekler vererek, onların yeni harflere hangi ismi verdiklerini görelim:

"Harflerin delâleti ile kelimeleri okumalıyız. Ve harfleri bildikten sonra onları sıralayarak kelimeleri vücuda getirebilmeliyiz. Bunun en kestirme yolu ise, Lâtin harflerini kabul ve istimalden ibârettir. Yeni harflerle yazılacak Türkçemizin maârifimize ve milletimize temin edeceği inkişaf pek büyüktür."

Yunus Nâdi
Cumhuriyet 10 Ağustos 1928

"Artık kale, kıle, kule devrinde değiliz, yeni Türk harfleriyle nasıl söylüyorsak, öyle yazacağız. Ve nasıl yazarsak öyle okuyacağız."

Yusuf Ziya Ortaç
İkdam 20 Ağustos 1928

"Doğru bir imlâmız olmak için, her konuşanın fikrini ifâde etmesi için, irfan hayatına girmemiz için yeni alfabeyi kabulden başka çâre yoktur. İşte büyük ve feyyaz bir inkılâp."

Celâl Nuri
İkdam 28 Ağustos 1928

"Yeni yazının dile düştüğü şu sırada bir ahbabımızla konuşuyordum. Demir ve çelik üzerine iş yapan Ermeni ahbâbımız bu yazıdan pek memnundu."

Burhan Câhid
İkdam 27 Ağustos 1928

"Sokaklarda sarhoş olarak gezen bir adamın cezâsı, ayılıncaya kadar hapsedilmektir. Bu cezânın pek tabiî olduğu açıktır.

"Kânuna böyle bir cezâ daha koymak hatırıma geldi: Yeni harfler mec-

İnkılâpçılar, Lâtin alfabesini bilmeyenleri hapse tıkacaklardı

bûriyeti kânunla kabul edilerek bir sene geçtikten sonra herkesi okumak ve yazmaktan imtihana çekmeli. Bunun neticesinde câhilleri okumak öğreninceye kadar bir mektepte hapsetmelidir. Tahsili bu derece kolaylaştırdıktan sonra bu cezayı görecekler olmayacaktır zannederim."

Celâl Nuri
İkdam 8 Eylül 1928

"Yeni Türk alfabesi, medrese ulemâsının ilimlerini de sarıkları gibi bir hamlede başlarından aldı."

Yusuf Ziya Ortaç
İkdam 22 Ağustos 1928

Yukarıda örneğini verdiğimiz yazılara bakıldığında görülecektir ki, yeni alınacak alfabe için belli bir isim üzerinde ittifak sağlanmamıştır. Bu alfabeyi ifâde için kimisi, "Lâtin", kimisi "Yeni Türk", kimisi de sâdece "yeni" tâbirini kullanmaktadır.

Dil Komisyonu, Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimeleri "aslına uygun okutmamak" için elinden geleni yapmıştır. Arapçada farklı seslerle ifâde edilen ve kelimeye ayrı mânâlar veren harfler tek sesle ifâde edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, Arapçadaki "Se, sin, sad" harfleri "s" ile, "te, tı," harfleri de sâdece "t" harfiyle belirtilmiştir.

Bununla ilgili münâkaşalar için Dil Komisyonunda bulunan Falih Rıfkı Atay'ı dinleyelim:

"Bir prensip anlaşmazlığı şöyle çıktı: Osmanlıcadaki yabancı kelimelerin dahi bütün ses haklarını veren bir alfabe mi alacaktık, yoksa Türkçe ve

Celâl Nuri, inkılâptan sonra bir senede okuma yazmayı öğrenmeyenleri hapsetmek için bir kânun çıkarılmasını teklif ediyordu.

Türkçeleşen kelimeleri mi esas tutacaktık? Arabın 'ayın'ı, 'se'si, 'zel'i, 'tı'sı, 'Zı'sı gibi yeni alfabede ayrı ayrı harfler olacak mıydı? Bu harfler Türklerin ağzında kaybolmuştur. 'Osman'daki 'Se' ile, 'esmek'deki 'sin' arasında, 'ağız'daki kalın 'ze' ile 'haz'daki 'zı' arasında hiç bir fark yoktu. Bundan başka biz yeni alfabede yalnız Türkçe kelimeleri düşünmekle yabancı kelimelerin de Türkçeleştirilmesini sağlamış olacaktık. Aynı harf, yabancı kelimeye imtiyaz vermek ve onu dâima yabancı kıldıktan başka eski imlâ zorluklarını yeni yazıda da bırakmak demekti.

"Sağ anlayış, Türk söyleyişinde kalmayan, fakat fasih Arap söyleyişinde devam eden bütün ses haklarını vermekti. Biz milliyetçiler sağ anlayışın iddialarını yendik.

Uzun bir müddet hattat yetişmedi. Harf İnkılâbı hat sanatını baltaladı

"Türkçe kelimeler için 'kaf' ve 'kef', 'gaf' ve 'gayın' harfleri lüzumsuzdu. İstisnâsız bütün Türkçe kelimelerde 'k ve g' harfleri ince seslilerde 'kef ve 'gef', kalın seslilerde, 'kaf ve 'gayın'dırlar.

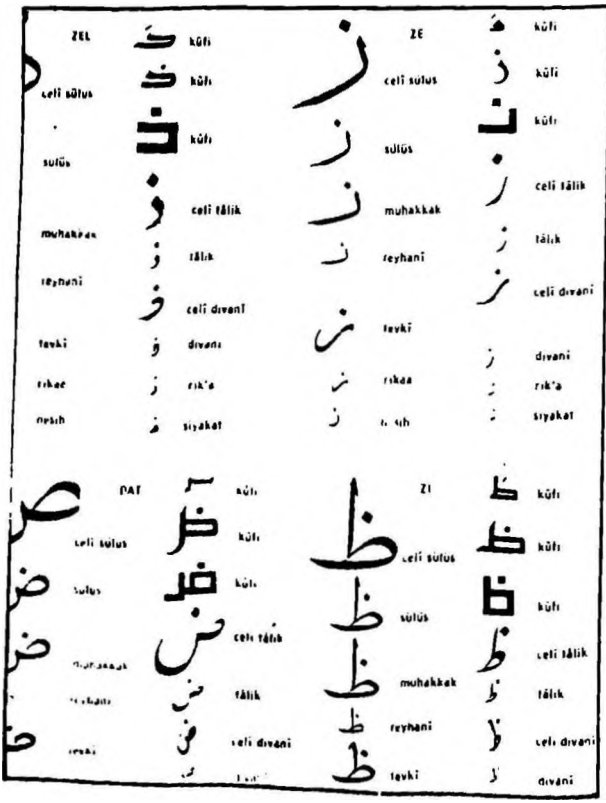
MAKSAT, ARAPÇANIN İZLERİNİ SİLMEK

HAYA Kâzım kelimesini nasıl okuyacağız diyorlardı.

"Bir radikal fikir de şu idi: Böyle kelimeler git gide Türk söyleyişine uysa ne çıkar? Fakat bu fikir yürümedi. İki ayrı harf almak yerine Türk kâidesine uymayan Arapça kelimeler için 'k' ve 'g' harflerinin önüne bir 'h' koymakta uyuştuk. Kâzım 'Khazım' yazılacaktı. Tasrif ve terkipler için tire usulünü kabul etmiştik. Gelmiyorum kelimesi, 'Gelmiyor-um' şeklinde yazılacaktı." (Çankaya, 439-440)

Görüldüğü gibi Arapçanın bütün izlerini silmek için elden gelen yapılıyordu. Bunun için iki veya üç Kur'an harfi ortak bir Latin harfiyle geçiştiriliyordu. Görünüşte bu, bir kolaylıktı. Ama asıl maksat, kolaylık falan değildi. Nitekim Falih Rıfkı'nın, "Batı yazı âlemine girecek ve onun bütün kolaylıklarından faydalanacaktık. En ehemmiyetlisi Türk kafasını, köklerine kadar, Arap kaynaklarından sökecek ve millî kılacaktık" şeklindeki sözleri merâmın üzüm yemek değil, bağcı dövmek olduğunu ap açık ortaya koymaktadır.

Üç Kur'an harfine karşılık bir Latin harfi almanın, hangi netice-

Kur'an harflerinin âhenkli ve mukemmel yazılışı, "hat" ismi verilen muhteşem bir sanat meydana getirmişti. Yanda örnekleri görülen dört harfin hat sanatındaki farklı stillerde yazılmasını muhafaza etmek şöyle dursun, Harf İnkılâbı bu dört harfi bire indirmişti. Artık "Ze", "Zel", "Zı" ve "Dat" harfleri sâdece "Z" ile ifâde edilecekti.

yi doğurduğunu bir misalle anlatalım. Arapçadaki "Yaratıcı", "berber" ve "helâk olan" kelimeleri üç ayrı şekilde (Yaratıcı, "hı-lâm-kaf"; berber, "halâm-kaf"; helâk olan ise, "he-lâm-kef" harfleriyle) yazıldığı halde, bunlar Latin harfleriyle sâdece "Halik" şeklinde yazılmaktadır. Hele harfleri inceltmek veya uzatmak için konan şapka (^) işâretini de reddeden hızlı "devrimciler" bunu da çok görmekte ve "Halik" kelimesiyle iktifâ etmektedirler. Peki bu kelime ne demektir? Bundan Yaratıcı mı, berber mi, helâk olan mı, hangisi kastedilmektedir? İşte bu şekilde, Harf İnkılâbından sonra başlatılan "Dil Devrimi" ile İslâmî mefhumlar ve kelimeler yok edilmekte, yeni yetişen nesillerin eski kaynakları okuyup anlaması önlenmekteydi. Falih Rıfkı'nın da belirttiği gibi zâten asıl maksat da buydu.

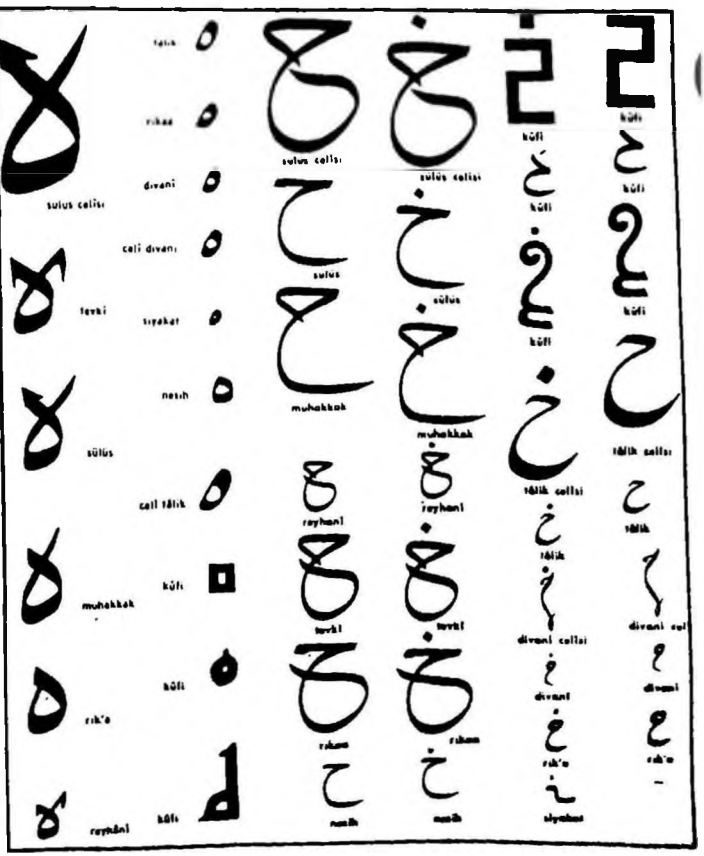

KÂZIM ÖZALP— Harf inkılâbının bir çok harfleri ortadan kaldıracağını öğrenince, "Ben adımı nasıl yazacağım? 'Ğ' harfi lâzım" diye tutturmuştu.

Kur'an dili olan Arapçaya karşı takınılan bu menfî tavırda en inceliklerine varıncaya kadar tedbirler alınırken, Latince bağırlara basılmakta,

FALİH RIFKI'NIN ESEFİ

İŞİN garip tarafı, Kur'an harflerini millî değil diye reddedenlerin, "Türk kafasını millî kılacağız" diyerek Latin harflerini almalarıdır.

Latin alfabesinde sâdece "H" harfiyle ifâde edilen, "Ha", "Hı" ve "He" harflerinin hat sanatının çeşitli stilleriyle yazılışı.

Maksat, bütün Müslümanları birleştiren mukaddes kitâbımızın dili olan Arapçanın en ufak izlerini bile yok etmekti

hattâ tam Lâtinceye uyamadık diye hayıflanılmaktadır. İşte bunlardan birisi olan Falih Rıfkı'nın "hangi şeye üzüldüğünü" beraber okuyalım:

"Yeni alfabede Lâtin yazısı dünyasının ortaklaşa değerlerini değiştiren acâiplikler kalmasına hâlâ esef duymaktayım. Bunun başlıcası 'c' harfidir. Türkçede 'j' sesi yoktur. Yabancı dillerden alınma kelimelerde bu ses 'c' ye değişmiştir: Candarma, curnal gibi. 'Ejderha' ile 'ecnebi' kelimeleri pek farklı söylenir. Bir teklif 'c' sesi için 'j'yi almak ve "c" sesini de "ç" sesi için bırakmak, "ç"yi 'ş' karşılığı kullanmaktı. Herhalde bugünkü bâzı aykırılıklardan kurtulabilirdik." (Çankaya, s.440)

Demek ki bütün çalışmalara rağmen, "Lâtin yazı dünyasının ortaklaşa değerlerini değiştiren acâiplikler kalmış" ki, bunlara Falih Rıfkı "hâlâ esef etmekte"ymiş. Bin yıllık İslâm kültürü kütüphânelere hapsedilirken göbek atan, ama yabancı bir alfabeye tam uyulamadığı için esef eden birisinin ne derece "millî bir ruh ve vicdan" taşıdığını okuyucunun takdirine bırakıyoruz.

Millî olmak, Lâtin harflerine dört elle sarılmak mı?

"Q" TEHLİKESİ NASIL ATLATILDI?

FALİH Rıfkı Atay, Dil Komisyonunda olduğu için Lâtin harflerinin kabul edilliş safhalarını bütün incelikleriyle biliyordu. Nitekim komisyonun hazırladığı alfabeyi İstanbul'da Atatürk'e teslim eden de odur. Onun, Arapça asıllı kelimeleri "bulunduğu dildeki okunuş şekliyle" vermemek için giriştiği gayretlerden son bir örnek daha aktaralım:

"Bu arada bir de "q" (kü) tehlikesi atlattık. Biz Türkçe kelimelerde 'k' nın ince seslilerle dâima 'ke', kalın seslilerle 'ka' okunduğunu düşünerek 'q' (kü)'yu alfabeye almamıştık. Ben yeni yazı tasarısını getirdiğim günün akşamı Kâzım Paşa (Özalp) sofrada:

"'Ben adımı nasıl yazacağım? 'q' harfi lâzım' diye tutturdu.

"Atatürk de:

"'Bir harften ne çıkar, kabul edelim' dedi.

"Böylece Arap kelimesini Türkçeleştirmekten alıkoymuş olacaktık. Sofrada ses çıkarmadım. Ertesi günü yanına gittiğimde meseleyi yeniden Ata'ya açtım. Atatürk, el yazısı majüskûllerini (büyük harflerini) bilmezdi. Küçük harfleri büyültmekle yetinirdi. Kâğıdı aldı. Kemal'in baş harfini küçük 'kü'nün büyütülmüşü ile yazdı. Birincisi hiç hoşuna gitmedi. Bu yüzden 'kü' harfinden kurtulduk. Bereket Atatürk, 'kü'nün majüskülünü bilmiyordu. Çünkü o 'k'nın büyütülmüşünden daha gösterişli idi." (Çankaya, s.441)

ATATÜRK'ÜN TEK DİKTASI

GÖRÜLDÜĞÜ gibi Atatürk'ün "q" harfinin büyük yazılışını (Q) bilmemesinden istifâde eden Atay, Arapça olan "Kâzım" kelimesini asıl şekliyle okutmamak için "kü" harfinin alınmasını engelliyor.

Atay, Harf İnkılâbına halkın tepkisini anlatırken, birbiriyle tezad olan iki farklı fikir ileri sürüyor.

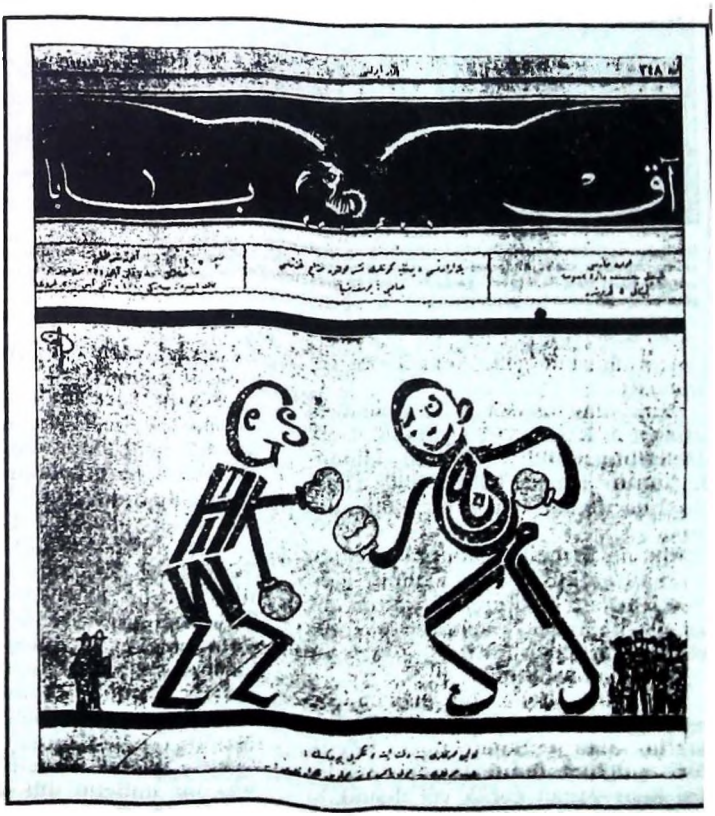
Bunlardan birincisini ifâde ederken, şöyle diyor:

"Bütün ömrünce halktan bir tecâvüz beklememiştir. Shakespeare'in Kralı başvekilini tâcını bırakıp vatandaş olmakla tehdit ettiği gibi, Mustafa Kemal de kızdıkça, 'Millete giderim' derdi. Mustafa Kemal'in inkılâp irâdesinin kaynağı, halkın kendine inanışıdır. O bütün baltalamaları halktan değil, aydınlardan görmüştür. Tek diktası da, bu mürteci üniversite profesöründen medreseliye kadar çeşitli aydınların halkı kışkırtmalarına müsaade etmemekti. Tanzimattan beri isimlerini duyduğumuz liderler arasında halkı doğru anlayan ve halk ile kaynaşma yollarını bulan yalnız o idi." (Çankaya, s.442)

Atay, aynı kitabının 443. sayfasında ise, "Bir memur düşününüz. Sağdan yazar. Lâtin harfleriyle hiçbir alışkanlığı yoktur. Bu memur şimdi yeni bir yazı öğrenecekti. Ne kadar istemeyeceği bir şey olduğuna şüphe edilemez. Atatürk inkılâplarının en çok rahatsız edeni yazıdır" demektedir.

Falih Rıfkı'nın bütün arzusu Arapçanın kökünü kazımaktı

Görüldüğü gibi halk Lâtin yazılarını kolayca benimsememiş, onların bu tavrına destek verecek aydınlar da,

5 Nisan 1926 tarihli Akbaba isimli mizah dergisinde bu karikatürü çizen Ramiz, bir kaç yıldır sürüp giden alfabe tartışmalarını gözler önüne seriyordu.

Harflerin değiştirilmesiyle ilgili kanun çıktıktan sonra yeni yazıyı öğretmek için millet mektepleri açıldı. Zaman zaman zor kullanarak, jandarmadan yardım istenerek millet mekteplerine doldurulan vatandaşlar, pat-çat okumayı öğrendiler. Reza Nur'a göre öğrenenler ancak heceleyerek okuyabiliyorlarmış. Resimde millet mekteplerine getirilen yaşlı hanımları görüyorsunuz.

Atay'ın ifâdesine göre diktayla susturulmuştur.

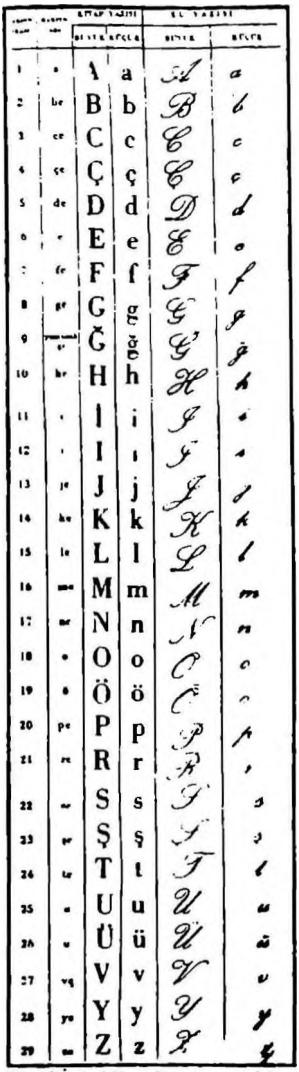
Uzun yıllar tartışılan Latin alfabesi nihâyet 1 Kasım 1928 yılında "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kânun" ismiyle kabul edildi. Önce Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yaptı.

Mustafa Kemal Paşanın 40 dakika süren bu nutkunun son bölümü, yeni Türk Harfleri hakkındaki kanun tasarısına ayrılmıştı. Ve mesele, şu cümlelerle ortaya konuluyordu:

"Aziz arkadaşlarım!

"Her işten önce, her gelişmenin yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vâsıtadan önce, büyük Türk milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışındaki bir okuma yazma anahtarı vermek gerekir (alkışlar).

"Büyük Türk milleti, cehaletinden az emekle, kısa yolda, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vâsıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı, Latin esasından Türk alfabesidir (alkışlar). Basit bir tecrübe, Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi ortaya çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisinin kararıyla kesinlikle kânuniyet kazanması, bu ülkenin yükselmesi mücâdelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler âilesine, aydın yetişmiş bir milletin dili olarak, elbette

Harf İnkılâbından sonra bin yıl kullandığımız Kur'an harflerinin yerine Lâtin alfabesi gelmişti. Üstelik Kur'an alfabesi (karşıda) bizim olmuyordu da, Lâtin alfabesi (üstte) hemen "Türk alfabesi" olup çıkıyordu!

Gitti Kur'an harfleri, geldi Lâtin alfabesi!

girecek olan Türkçe'ye, bu yeni canlılığı, kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde seçkin bir sima olarak kalacaktır (alkışlar).

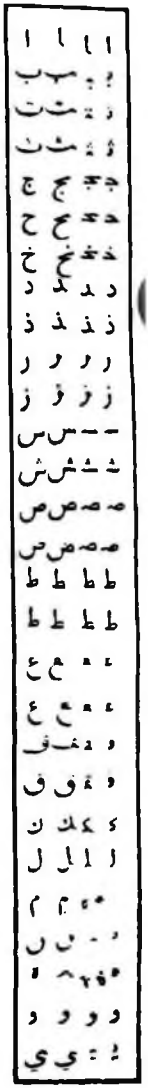
"Türk harflerinin kabulüyle, hepimize, bu ülkenin bütün yurdunu seven yetişkin evlâtlarına önemli bir görev düşüyor. Bu görev, milletimizin toptan okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka, fiilen hizmetle yardım etmektir. Hepimiz, genel ve özel hayatımızda rastgeldiğimiz, okuma yazma bilmeyen erkek kadın her yurttaşımıza, öğretmek için can atmalıyız. Bu milletin yüz yıllardan beri halledilemeyen bir ihtiyacının bir kaç yıl içinde tamamen sağlanması, gözlerimizi kamaştıran, bir başarı güneşidir (alkışlar). Hepimiz, bir zaferin hazlarıyla kıyas kabul etmeyen bu başarının heyecanı içindeyiz. Yurttaşlarımızı cehâletten kurtaracak, bir sâde öğretmenliğin vicdanî hazzı, varlığımızı doldurmuştur (alkışlar).

"Aziz arkadaşlarım!

"Yüksek ve ebedî yâdigârınızla, büyük Türk milleti, yeni bir nur âlemine girecektir." (Sürekli alkışlar.)

KOMİSYON SEÇİMİ

CUMHURBAŞKANI kürsüden inince, Meclis Başkanlığına Balıkesir milletvekili Kâzım (Özalp) Paşa ittifakla seçilmiş ve Cemil (Tekirdağ), Ali (Afyon), Saffet (Erzincan) imzalarıyla verilen bir önergede, yeni harfler kanunu tasarısının âcilen görüşülmesi istenmişti. Hükümet de bu fikirdeydi. Ancak tasarının önce komisyonda ince-

lenmesi gerekiyordu. Bu maksatla 15 kişilik bir komisyon seçilerek celse kapatıldı.

İkinci celsede, komisyondan geçen tasarının görüşülmesine başlandı. Söz alan Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, milletin bir an önce, cehâletten kurtulma arzusunda bulunduğunu, hükümetin bu konuda ciddî gayretler sarfedeceğini ve "millet mektepleri" açarak işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan yurttaşlara yeni harflerle okuma yazma öğreteceğini belirtip konuşmasını şöyle bağladı:

Asırlardır halledilemeyen okuma-yazma problemini bir iki yıl içinde halledeceklerini iddiâ ediyorlardı

İSMET PAŞA'NIN SÖZLERİ

"BİR söz tekrar ederek, mâruzatıma son vermek isterim. O da, tedbirin hayırlı ve yararlı olduğuna cidden ve samimiyetle inanışımızdır. Bu işlerde samimî inanmak, o işin başarıyla sonuçlanması için, muhtaç olunan başlıca kuvvettir. Bu kuvvet o kadar önemlidir ki, bunun karşısında yenilmeyecek zorluk ve aşılmayacak tümsek yoktur."

Kânunun kabulü lehinde Refik (Konya) ve Mehmet Emin (Şarkî Karahisar) beyler söz istemişlerdi. Onların da aynı mealdeki konuşmalarından sonra oylamaya geçildi ve yüzlerce yıllık Kur'an harflerini kaldırarak, yerine Lâtin harflerini getiren kânun, oybirliğiyle kabul edildi.

KÂNUNUN GEREKÇESİ

ALTMIŞ yıldan beri kullanmakta olduğumuz Lâtin harfleri kanununun gerekçesi şöyle idi:

"Türk dili, şimdiye kadar, bünyesine uymayan harflerle yazılıyordu. Arap harf sistemi, bir yandan dilimizin muhtaç olduğu sesli harfleri ihtiva etmiyor, diğer yandan Türk halkının hakkıyla telâffuz edemediği sesleri ta-

şıyordu. Bu yüzden, Türk dilini yazabilmek için uzun süre muayyen kalıpları bellemek zorunda kalıyor, hayali, zihinde bulunmayan yeni bir kelimeyi doğru yazmak veya okuyabilmek için, uzun uzadıya Arap ve Acem gramer kurallarını bilmemiz gerekiyordu.

"Bu durumun ortaya çıkardığı güçlükler herkesçe bilinmektedir. Uygar bir yazının düzgün imlâya sahip olması gerektiği halde, eski yazı ile buna da imkân bulunmuyordu. Çünkü aslen Türk olan kelimelerin sesli harf-

Harf İnkılâbı Kanununa göre, Kur'an harfleriyle tabelâ ve reklâm asmak yasak olduğu halde buna uyan yok. Aksi halde dövizlerine ümit bağladığımız Arap turistlere mallarımızı nasıl pazarlayacağız? Zamanla kanun delinliyor. Ama tabuları aşıp da, "Tatbik edilmeyen kanun niçin duruyor?" diye soran yok.

Okur-yazarları arttırmak için inkılâp gereksiz

lerle yazılması gerektiği halde, eski gramer sistemimizde, bunun için yeterli işaret yoktu. Mevcut sesli harflerin ayrıca birer sessiz olması, yazılan bir Türkçe kelimenin bile başka başka yollarda okunmasını gerektiriyordu. Eski harf sistemi değişmedikçe, yabancı kaynaklardan gelen kelimeleri gerek telâffuz ve gerek gremer itibâriyle lisana mâl etmek mümkün değildi. Bu sebeptendir ki, Türkçeyi iyi yazabilmek ve yazıları okuyabilmek için öğrenilmesi uzun yıllara muhtaç olan kurallarla meşgul olmak gerekiyor ve yazı yazma, doğru okuma, ancak belirli bir sınıfın imtiyazı haline geliyordu. Bu güçlük yüzünden, millet ve dolayısıyle bütün halk tarafından okunabilecek ve yazılabilecek bir dil için icâb eden bir gramer vücuda gelmiyordu. Buna, bir de eski Arap harflerini Türk matbaacılığını nasıl ilerletmekten alıkoyduğu, telgraf gibi medeni vasıtaları kullanmakta milletimizi beyhude masraf ve zorluklara sürüklediği eklenirse, gramer sistemimizi değiştirmek mecburiyeti ortaya çıkar.

Tarih araştırmacıları, II. Abdülhamid'in eğitimde yaptığı inkılâbın devam ettirilmesi hâlinde, harfleri değiştirmeden de okur-yazar nisbetinin arttırılabileceğini belirtiyorlar.

"Bu sebebledir ki, esasen millî dilimizin bünyesinde uygun bir harf sistemi kabul etmek, Cumhuriyet hükûmetinin programı gereğinden bulunuyordu. Geçen yıl, Maârif Vekâletince teşkil edilen Dil Komisyonunda Latin esaslı harflerle, dilimizin en iyi şekilde yazılabildiği anlaşılmıştır.

"Kısa bir sürede milletimizin bu harfleri kolaylıkla öğrenebilmesi, bu harf sisteminin, dilimizin bünyesine uygun olduğunu ayrıca ortaya koyar. Şu halde, Cumhuriyet hükûmeti, artık Latin esasından alınan harf sistemimizin kânun hâlinde tesbitini zorunlu görmüş ve ekli tasarıyı bu maksatla teklif etmiştir."

YASAKLAR KÂNUNU

HARF İnkılâbı, 3 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak meriyete girmiştir.

Kânunun birinci maddesinde, "Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esâsından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler 'Türk harfleri' ünvan ve hukuku ile kabul edilmiştir" ifadesi yer almaktadır.

Latin harflerine "Türk harfleri" demenin mümkün olmadığını daha önce delilleriyle belirtmiştik. "Kırk yıllık kâni olur mu yani" tâbirindeki gerçeği bilen milletimizin bu harflere "yeni yazı" ifâdesini kullandığını hatırlatmıştık.

Bu kânunla, devletin bütün dâire ve müesseselerinde ve bütün şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde yeni harflerle yazılmış olan yazıların kabul edilmesi ve muâmeleye konması mecburi olmuştu.

1928'in Aralık başından itibâren de Türkçe hususi veya resmi levha, tabelâ, ilân, reklâm ve sinema yazıları ile hususi resmi bütün gazete, risâle ve dergilerin yeni harfle yazılıp basılması mecburi olmuş, 1929 Ocak başından itibâren de Türkçe kitapların başka harflerle basılmasının yasaklanması da kânun maddelerinde belirtilmişti.

Kânunun 9. maddesinde ise, "Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Es-

İnkılâba çok bahâne bulunmuştu

ki harflerle matbû kitaplarla tedrisat icrâsı memnûdur [yasaktır]" ifâdeleri yer almıştı.

Bahis mevzuu kânunun tatbik edilmesi ve muhalif hareket edenlerin cezâlandırılması için Türk Ceza Kânununa da bazı maddeler konmuştur ki, bunlara ileride işâret edeceğiz.

Gelelim asıl maksada...

Okullarımızda Harf İnkılâbı anlatılırken dâima Kur'an harflerinin zorluğu, Lâtin harflerinin kolaylığından bahsedilir. Gerçeğin ne olduğunu kânun çıktığı zaman Başbakanlık yapan İsmet İnönü'den dinleyelim:

"Harf İnkılâbı bir okuma yazma kolaylığına bağlanamaz. Okuma yazma kolaylığı Enver Paşayı tahrik eden sebeptir. Ama, Harf İnkılâbının bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini

kolaylaştırmasıdır. İster istemez Arap kültüründen koptuk. Arap kültürünün ve Arap dilinin tesiri hakkında, yeni nesiller bizim kadar fikir edinemezler. Bir misal olarak söylemek isterim: Benim çocukluğumda kültür sahibi adamlar, Türk dilinin kifâyetsizliğinden, eksikliğinden meyus olarak bahsederlerdi ve bunun için cemiyet içinde, hem Türk diye bir millet olarak Arap'tan ayrılığı kaldırmalıydık, hem de sağlam bir dile kavuşmak maksadıyla Arapçayı kabul etmeliydik, derlerdi. Yani vaktiyle devleti kurarken ve Türk dilini yaparken Arap dilini kabul etmek doğru olacaktı, görüşünü hararetle savunurlardı.

"Anadolu'da ilk Türk devletini kuranların hepsi Türk beyi olarak devletin başına geçmişler ve millî hususiyetlerini muhâfaza etmişlerdir. Sonra Osmanlılar devrinde, edebiyat vesilesiyle dil ihtiyacı genişledikçe sanatı Arap dili üzerinde işlemek hevesi, millî kültürü zayıflatmıştı. Bizim devrimizde Latin harflerine geçmek Türk dili ve millî kültürü kurtarmak için esaslı bir etken olmuştur.

"Şimdi, bütün sapmalara rağmen, yazıyı yeni harflerle öğrenmiş olanlar eski harflere dönmezler. Kur'an kursuna gidenler için de böyledir. (İsmet İnönü'nün Anıları, Milliyet, 25 Kasım 1987)

Tarih araştırmacısı Mete Tunçay, Harf İnkılâbının asıl maksadının, "Osmanlı-İslâm geleneklerinden kurtularak çağdaşlaşmayı çabuklaştırması" olduğunu belirterek, şunları söylüyor:

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU—Kütüphânelerdeki kitaplar atıfırdır, toz, pislik yığınıdır.

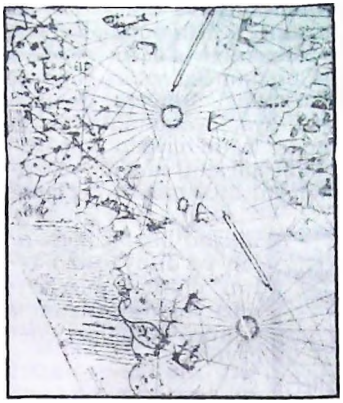
İSLÂM GELENEKLERİNDEN KURTULMAK

ARAP dili harflerinin Türk dilini yazmaya elverişsizliği belki tartışma götürmez. Fakat, Arap harfleriyle yazılan dil, Türkçe değil, Osmanlıcaydı ve bu karma dilin içindeki Arap-Fars sözcükleri, o yazıyla yazıldığında hangi kökten olup ne anlama geldiklerini daha kolay belli ederlerdi. Dolayısıyla, 'abece' değişikliği, Türkiye'deki genel dil devrimine koşut (paralel) olarak değerlendirilmek gerekir.

"Öte yandan II. Abdülhamid dönemindeki maârif ıslahatının gelişme temposu sürdürülebilseydi, harf değişikliği olmadan da, hattâ daha büyük bir okur-yazarlık oranına erişilebileceği sayısal olarak gösterilebilir." (Tek Partî Yönetiminin Kurulması, s.230)

Görüldüğü gibi gerek İnönü, gerekse Tunçay, asıl maksadın milleti İslâmdan koparmak olduğunu belirtmişlerdir. Elbette bir millete, "Sizi dininizden, imanınızdan ve geleneklerinizden koparacağız" demek mümkün olmadığından, "okuma kolaylığı" gibi bir kılıf geçirmek gerekmiştir. İnönü'nün, "Harf İnkılâbının kültürün millileşmesini sağladığı" görüşü de tam bir safsatadan ibârettir. Latin harfleri ve peşinden gelen dil inkılâbı, bir de tek partinin millî kültürü yok edip, Batı kültürünü hâkim kılma çabaları düşünülürse, İnönü'nün sözünün hiç bir mesnede dayanmadığı ortaya çıkar.

Harf İnkılâbı İslâm dinini hedef almıştı

MUSTAFA NECATİ— İnkılâptan sonra açılan "millet mektepleri"nde vatandaşlara Lâtin yazısını öğretmeleriyle çalışan Maârif Vekili, beklediği neticeyi elde edemedi.

İnkılâpçılar, kütüphanelerdeki eski eserlerin hepsini yakmak istiyorlardı. Buralardaki milyonlarca kıymetli eser, veselâ bir tarafa, sâdece Piri Reis haritası bile cedâdımızın ilim de ne derece ileri gittiğini gösteren bir hârikadır. İnkılâpçılar emellerine kavuşsaydı, bu harita da yok olacaktı.

İnönü: Lâtin alfabesini öğrenenler, Kur'an yazısına geri dönemezler!

ARAP KÜLTÜRÜNDEN NEYİ KASTEDİYORLAR?

İNÖNÜ'NÜN de sözlerinde görüldüğü gibi "Arap kültürü" tâbiri kullanılmaktadır. Dil Komisyonunda çalışan Falih Rıfkı Atay da Lâtin harflerinin kolaylığından bahsettikten sonra, "En ehemmiyetlisi Türk kafasını köklerine kadar Arap kaynaklarından sökecek ve millî kılacaktık" diyerek aynı ifâdeyi kullanmıştır.

Bu görüşte olan hemen herkesin "Arap kültürü"nden kastettikleri doğrudan doğruya İslâm kültürüdür. Bunlar "İslâm kültürü" demeyi uygun bulmamışlardır. Cihanşumul olan İslâm hakîkatını dar bir dâirede görmek ve buna "millîlik" yaftası yapıştırarak demagoji yapmışlardır. Güyâ Arap milletinin bir takım kusurlarını da İslâm dini üzerine örtenler, "Arap kültürü" tâbiriyle doğrudan doğruya İslâmiyeti hedef almışlardır. Oysa milliyet ve din ayrı ayrı şeylerdir. Her ikisinin meziyeti de, kusuru da—ki dinin zaten kusuru yoktur—ayrı ayrı mütâlâa edilmelidir.

Başta Kur'an olmak üzere İslâm kültürünün büyük eserlerinin Arapça yazılması da inkılâpçıların demagojisine bir bahâne olmuştur. Lâtin harflerine, Türk alfabesi kılıfını geçirenler, elbette İslâm kültürüne de "Arap kültürü" demekten çekinmemişlerdir.

Herşey İslâm kültürünü yıkmak içindi

İnkılâpçıların ne derece radikal ve millî kültür muhâlifi olduğunu, yine bir komisyon üyesi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun şu sözlerinden anlamak mümkündür:

"Kütüphânelerdeki kitaplar sıfırdır. Hiç bir kıymeti yoktur. Toz, pislik yığınıdır."

PİRİ REİS HARİTASINI DA MI YAKACAKTIK?

YAKUP Kadri, böyle der de Celâl Nuri durur mu? "Eski kitapları Beyazıd Meydanına doldurup yakmazsak, bu

millet kurtulmaz" diyerek kafa yapısını göstermiştir.

Bu iki yazarın sözleri de Harf İnkılâbının niçin yapıldığını güzelce ifâde ediyor. Asırlarca süren gayretlerin mahsulü olan birikimi "pislik yığını" diye vasıflandıran, onları tutup yakmayı teklif eden bir zihniyetin, yurda saldıran düşmandan tek farkı, "iyi niyetli" görünmesinde ve daha kolay aldatmasındadır. Kütüphânelerimizde bulunan eserlerden sâdece Pîri Reis haritasını düşünmek, onları yakmak isteyenlerin hangi zihniyette olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, "Latin harfleri kültürümüzün millileşmesini sağladı" sözünün saçmalığını anlamak zor değildir.

Acaba, millî kültürümüzün bir hazinesi olan ve dünyanın hayran olduğu eserlerimizi yakarak mı millî kültürü muhafaza edeceğiz?

جمهوريت

Baş Muharrir

Yeni Harflerimiz

Memleketin her tarafında büyük bir faaliyet-le çalışılıyor

Gâzi Hazretlerinin Seyahatleri

Berlin - Tokyo

KANUN NASIL TATBİK EDİLİYOR?

LÂTİN harflerinin kabul edilmesinden sonrasıra bunların halka öğretilmesine gelmişti. Bunun için de "Millet Mektepleri" açıldı. Atatürk, 19 Kasım 1928'de Millet Mektepleri Teşkilâtının Umumî Reisliğini ve Başmuallimliğini kabul etti.

Atatürk'ün isteği ve teklifi üzerine hususî bir kânunla Atatürk'ün başöğretmenliğinde Millet Mekteplerinin açılmasıyla 1929 Ocak'ının başında bütün yurtta okuma seferberliği başladı. Eski yazıyı bilen veya bilmeyen 16-45 yaşları arasındaki vatandaşlar

İnkılâptan sonra gazeteler bir müddet hem eski hem yeni yazıyla yayın yaptılar. Bir taraftan da halkın yeni yazıyı öğrenebilmeleri için gazete yoluyla çalışıyorlardı.

İslâm kültürüne "Arap kültür"ü ismi takılarak ırkçılık damarı körükleniyordu

Millet Mekteplerinde eğitim gördü. Her öğretmen 40-50 kişiden meydana gelen sınıflarda ders veriyordu. Hiç okuma bilmeyenler 4 ay, Kur'anı bilenler ise iki ay kurs gördüler. Bundan eskimez yazıyı bilmenin, yeni yazıyı öğrenmeye de faydası olduğu anlaşılmaktadır.

Millet Mektepleri sekiz yıl (1929-1936) devam etti. Bu müddet içinde diploma alanların toplam sayısı, 2 milyon 546 bini buldu. Açıldıkları zaman 20.489 olan dersâne sayısı, 1935-1936 yıllarında 2274'e düştü.

Atatürk, 10 Ağustos 1928'de Sarayburnu Nutkunda enteresan iddialarda bulunmuştu. Kur'an harfleriyle okuma yazma öğrenmenin zorluğundan bahseden Atatürk, Millet Mekteplerinin de esâsını teşkil eden şu cümleleri sarfediyordu:

"BİR İKİ SENEDE HERKES OKUYACAK"

"Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil. Çok lüzumlu bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyet-i içtimâiyenin yüzde 80'i bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olanların utanması lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hatâ bizde değildir. Türkün seciyesini anlamayarak, kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık mâzinin hatâlarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hatâları tashih edeceğiz. Hatâların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihâyet bir iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimâiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısı ile, kafası ile bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir."

Cemal Nadir'in 1928 yılında yaptığı bir karikatür. Hicret ismini taşıyan bu karikatürle güya Kur'an harflerinin göç ettiği anlatılıyordu.

Şimdi de İsmet İnönü'nün 1.11.1928'de Meclisde yaptığı konuşmadan bir bölüm okuyalım:

"Arkadaşlarım, bu harfler için millette gördüğümüz tehâlük ve hüsn-ü kabul başlıca şu noktayı izah eder ki, o da milletin bir an evvel okuyup yazmak, cehâletten sıyrılmak için taşıdığı arzu: derin, geniş ve samîmîdir. Demek millet, hepimiz böyle bir anahtara çoktan beri muntazır idik. İkincisi, kolaydır. Hiç ummadığımız muhitlerde, nasıl telâkki edileceğini

Milleti iki senede okuma-yazma öğreteceğini iddiâ ederek Harf İnkılâbını yapanların başarısız olmalarının bir sebebini de, "millet-devlet" bütünleşmesini sağlayamamalarında aramak gerekir. Cumhuriyet devri boyunca bir taraftan vatandaşlardan çocuklarını okula göndermeleri istenmiş, ancak "millî eğitim" vermek yerine talebelerin dinine ve inançlarına karşılmıştır. Başörtülü olduğu için okula alınmayan ve gözyaşı döken talebeler, herhalde dünyanın hiç bir yerinde yoktur.

Millî kültür baltalandı!

tahmin edemeyeceğimiz yerlerde, uğraşmak istemeyen vatandaşlarımız da ilk iki, üç harfin ve bir iki saatlik uğraşmanın verdiği teşvik ile öğrenmek ümit ve kanaatini birden vermesindedir."

"YAZI İŞİ FİYASKO"

GÖRÜLDÜĞÜ gibi Atatürk, bir iki sene içinde bütün Türkiye'nin okuma yazmayı öğreneceğini iddiâ ederken, İnönü de, bir iki saat uğraşan bir kimsenin, bu harfleri öğrenebileceğine inandığını söylüyor.

Ne var ki bu iddialar gerçekleşmemiş, değil bir iki sene içinde, 60 yılda bile okuma yazma nisbetimiz yüzde 70'i geçememiştir. Nitekim Rıza Nur'un inkılâbın üçüncü yılında yazdıkları enteresandır:

"İstanbul'dan biri geldi. Türkiye'de yılda ancak 25 eser basılıyormuş. Yeni yazı ile gazetelerden hergün bir miktar daha az nüsha satılıyormuş. Bu hal bu yazının fiyaskosuna maddî delildir. Paris Osmanlı Bankası sirküleri yazı hakkında Türkiye'nin resmî istatistiğini neşretti. Bu kadar seferberlik, millet mektepleri, masraf, jandarma ile mekteplere sokmalara rağmen üç yılda ancak bir milyon iki yüz bin kişiye yazı öğretebilmişler. Halbuki eski yazıyla okuyup yazma bilenler 900 bin kadarmış. Demek netice hiçtir. Hem de öğrenenler hecelememe hâlinde iptidâi imişler. Bu yazı işi millî, büyük bir felâket olmuştur." (Hayat ve Hâtıratım, c.4, s.1749)

Millet Mektepleri başlangıçtaki hedeflerine ulaşamadı

Her yerde, her zaman Latin alfabesinin niçin alındığı anlatılırken, maksadın okuma yazma nisbetini arttırmak olduğu ileri sürülür. Bunun göstermelik bir bahâne olduğuna şimdiye kadar verdiğimiz delillere ilâveten, Türkiye'nin okuma yazma nisbetini gösteren bir tabloyu da sunmak istiyoruz.

1981 Türkiye İstatistik Yıllığında, bazı senelerin okur yazar nisbeti şu şekilde belirtiliyor:

Yıllar	Okur-yazar nisbeti
1927	Yüzde 10.7
1936	Yüzde 19.2
1941	Yüzde 22.4
1946	Yüzde 29
1951	Yüzde 33.6
1956	Yüzde 40.9
1961	Yüzde 39.5
1966	Yüzde 48.7
1971	Yüzde 55.3
1976	Yüzde 61.4

Yukarıdaki tablo, harflerin değişmesiyle herşeyin hallolacağını iddiâ edenlerin yanıldıklarını göstermektedir. Okur yazarlığın artması için gerekli olan okulların yurt çapında yayılması, öğretmen yetiştirilmesi, eğitimdeki âlet ve vâsıtaların geliştirilmesi, milleti okuldan alıkoyup çalışmasını gerektiren ekonomik meselelerin halledilmesi gibi bir çok meseleye gözünü kapayan inkılâpçılar, bir günde alfabeyi değiştirmekle işin kolayına kaçtılar.

İşin kolayına kaçmak ve şekilcilik Tanzimat'tan beri devam edegelen ıslahat ve inkılâpların umumi vasfıdır. Cumhuriyet devrinde yapılan inkılâpların hemen hepsinde bu espriyi görmek mümkündür. Bu yüzden Harf İnkılâbı da beklenenı vermemiş, iki senede yüzde yüze çıkacağı söylenen okur yazarlık 60 sene sonra ancak yüzde 70'lere ulaşabilmiştir.

OKUR YAZAR NİÇİN AZ?

DAHA önce de belirttiğimiz gibi, tarih araştırmacıları, Abdülhamid devrinde eğitim çalışmalarının aynı şekilde devam ettirilmesi hâlinde, okur yazarlığın şimdikinden de fazla olacağını belirtmektedirler. Nitekim Arnavutçanın Latin harfleriyle yazılmasının câiz olup olmadığı yolundaki bir soruyu cevaplandıran Şeyhülislâmlığın, dilekçenin sonuna kaydettiği fetvânın bir bölümünde şöyle deniyor:

"Maârifin yayılmasının engelini, âmiyâne olarak dini ve resmî harflerimizin tahsil güçlüğünde aramaktan ziyâde köylülerimizin mektepsizliğinde, kasaba ve şehir mekteplerimizin intizamsızlığı, muallimlerimizin iktidar ve ihtimamsızlığında aramak daha doğrudur." (28 Şubat 1911, Sırat Müstakim, s.94)

Bâb-ı Meşihatın (Şeyhülislâmlık) fetvâsında da görüldüğü gibi okur ya-

Abdülhamid inkılâpçılardan başarılıydı

zarın az olmasının asıl sebebi maârifin umumi meseleleridir. Onlar halledildiği gün mesele büyük ölçüde hallolacaktır. Bu iddiâmıza en büyük delil de, Japonların alfabelerindeki zorluğa rağmen eğitimde sağladıkları başarıdır ki, bu mevzua ileride daha geniş olarak temas edeceğiz.

DEVLET MİLLET BÜTÜNLEŞMESİ YOK

BÜTÜN çalışmalara, zorlamalara ve zecri tedbirlere rağmen okuma yazma nisbetini niçin hedef aldığımız nisbette arttıramadık?

Bu sorunun cevâbını kısmen yukarıda verdik. Eğitim işine sıkı sarılmamak, meselelerini halledememek, bu kötü neticeyi doğurmuştur.

Cevâbın ikinci kısmı şudur: Bütün iddiâların aksine, milletimiz Cumhuriyet idâresinin icraat ve inkılâplarını tasvip edememiş, lâiklik tatbikatındaki yanlışlıklar, Şapka Kânununun tatbik edilmesindeki zorlamalar, Tekke ve Zâviyelerin kapatılması gibi hususlar milletin devlete soğuk bakmasına sebep olmuştur. Bugün bile, bir taraftan "Aman kız çocuklarınızı okullara gönderin" derken, diğer taraftan onun inancına uygun olarak başını örtmesinin engellenmesi milletin tepkisini çekmiştir. Okullarda mâzide yapılanlar ise bugünü mumla arattıracak kadar kötüdür. Bu hususda sâdece Köy Enstitülerinde meydana gelen hâdiseleri hatırlamak, meselenin vehâmetini anlatmaya yeter.

EKREM ALİCAN— 1963'de kurulan koalisyon hükûmetinde Başbakan Yardımcılığı yapan Alican'ın, notlarını Kur'an harfleriyle tutması Başbakan İnönü'yü çileden çıkarıyor.

Çocuğunun inancıyla, diniyle uğraşıldığını gören vatandaşlar, "Çocuğum dinsiz olacağına, okuma yazma bilmesin" diye düşünmüş, okula göndermekten kaçınmıştır. Buradaki mesûliyet, elbette yanlış tatbikat sahiplerinindir. Millet, kendi aralarında, "İslâm kültürünün kökünü kazıyacağız" deyip, millete "Size kolayca okuma yazma öğreteceğiz" diyenlerin niyetlerini sezmekte gecikmemiş, böylece inkılâbın bu yönü kısmen ters tepmiştir.

İSMET PAŞA CEP KARIŞTIRIYOR

LÂTİN alfabesine geçildikten sonra sıkı bir kontrol başladı. Bütün resmi dâireler, memurlar, matbaalar, hususi mektuplaşmalar tâkibata uğradı. O kadar ki, devletin en yüksek makamında olanlar, memurların ceplerini karıştırıp Kur'an yazısıyla kaleme alınmış tek satır bulmak için kesif bir gayretin içine girdiler.

İsterseniz bunu zamanın Başbakanı İsmet İnönü'nün bizzat kendi hâtıralarından tâkip edelim:

"Harf İnkılâbı oldu. Herkes bilir ki, ondan sonra ben eski yazıyı kullanmış değilim. Harf İnkılâbı çıktıktan sonra şimdiye kadar eski yazıyla yazmış olduğum 20 satırı bulmaz. Yapmadım. Yapamadım. Akıllılık ettim. Çünkü ilk sıkıntıya katlanmayanlar ömürlerinin sonuna kadar yeni yazıyı kullanamadılar. Yeni yazıya alışmak için bir kaç ay, her ne kadar ise kabiliyetine göre sıkıntı çekip içine kapanmak lâzımdı. Onu kullanmakta ısrar etmek lâzımdı. Cemiyete bunu yaptırmak için almadığım tedbir, katlanmadığım eziyet ve vermediğim eziyet, güçlük kalmamıştır. Ben vekillerin, mebusların, memurların, herkesin cep defterini muâyene eder ve eski yazı ile notları gördüğüm zaman mesul tutardım."

Vatandaş "Çocuğum dinsiz olacağına, okuma yazma bilmesin" diye düşünmüştü

(İsmet İnönü'nün Anıları, Milliyet, 25 Kasım 1987)

Bir Başbakanın; bakanların, milletvekillerinin, memurların cep defterlerini karıştırması, adetâ bir istihbarat ajanı gibi davranması gerçekten izahı zor bir hâdisedir.

İnönü'nün hâtırasında anlattığı hususlardan birisi de yeni harflerin öğrenilmesiyle ilgili "zaman"dır. Kânunun kabul edildiği gün Mecliste yaptığı konuşmada, "Bir kaç saat uğraşan bir kimseye öğrenme ümidi vermesidir" derken, şimdi öğrenme zamanını bir kaç aya çıkarmaktadır.

Kıyafete karışmak eğitimi geriletti

"VERMEDİĞİM EZİYET KALMADI"

İNÖNÜ'NÜN satır arasına sıkıştıveren "Cemiyete bunu kullandırmak için vermediğim eziyet, güçlük kalmamıştır" şeklindeki cümlesi onun bir itirâfıdır. Gerçekten de Millî Şef olduğu devrelerde millete Kur'an öğrenmeyi bile yasaklayan, öğrenmek isteyenleri ve öğretenleri hapishânelere tıkıp, olmadık ezâ ve cefâyı veren İnönü'nün yaptıklarına bu hususta ileride temas edeceğiz

İnönü'nün daha önceki konuşmalarıyla bağdaşmayan ve bir derece bazı gerçekleri kabul ettiğini gösteren şu cümleleri de enteresandır.

"Yeni harfleri öğrenmek için mektepler açıldı. Atatürk, heryeri dolaştı. Tahmin olunmaz bir şahsî gayret göstererek, yeni harfleri memlekete mal etmeye çalıştı. Ama yaşlı bir adamın alıştığı harfleri bırakıp yeni harfleri öğrenmesi kolay olmuyor. Bu gibi kimselere bunu öğrenin demek de güç bir şey. Bunca zaman önce çocukluğumda öğrendiğim ilk harflerin şurası burası benzemez, yine de söker okurum. Sonradan öğrenilen bir harfle bunu sökmeye imkân yoktur. Hiç eski yazı bilmeyen insanların yazılarını ben okuyamıyorum. Halbuki eski yazılardan okuyamayacağım yazı yoktur. En âciz adamın en karışık yazdığını mutlaka söker çıkarırdım." (a.g.g.)

Demek ki en karışık yazı bile okunabiliyormuş. Kur'an yazısını okumanın zor olduğu iddiâları sadece bir aldatmacaymış. İnkılâbın önde gelen liderlerinden İnönü'ye göre "en karışık eski yazı okunabiliyormuş, ama hiç eski yazı bilmeyen insanların yeni yazılarını okumaya imkân yokmuş."

ATATÜRK İNKILÂPTAN SONRA DA ESKİ YAZI KULLANMIŞ!

İNÖNÜ'NÜN hâtıralarındaki itiraflara devam edelim:

"Bütün bu anlattığım güçlükleri düşünerek, bilhassa yetişmiş insanların yazı ile münâsebetlerinin bozulacağından ve cemiyette kültür hayatının kötürüm olacağından endişeliydim. İki harf kullanacağız ve yeni yazıyla tek harfli bir cemiyet hayatına geçiş için son derece uzun bir intikal devri olacak. Bu endişeyi duyuyordum. 'Yapamazsınız: Siz yapmayacaksanız, başkası hiç yapmaz' derken, bana işin aslından gelen bir endişe havası hâkimdi.

"Bugünlere âit bir olayı hatırlarım: Atatürk yanında bazı kimseler olduğu halde, bir yerde çalışıyor. Önünde eski yazıyla yazılmış bir çok kâğıt var. Akşam üzeri ben kendisini görmeye gittim. İsmet Paşa geliyor, diye haber verirler. Hepsi telâşa düşer. Masanın üzerindeki kâğıtları kaldırırlar.

"Sözünde duruyor, fakat acele bir iş yapılacağı zaman ve onun istediği vesika veya notu herkes kolayına geldiği gibi eski yazıyla verince ne olacak? Tabii çaresiz bir vaziyet.

"Bu son zamanlarda bile koalisyon hükümeti olarak çalışırken, bakarım yanımda oturan Alican defterini çıkarır, eski yazı ile yazar. İçimden 'Şartlar müsâit olsa ben sana gösteririm' derim. Bırakalım bunu, kendi partimizin adamına bir şey yapamaz hâle geldim. Şimdi serbest.. Herkesin cep defterine ne karışırsın, oldu..."

Görüldüğü gibi Atatürk bile Kur'an harfleriyle yazılmış vesika ve notlarla uğraşmaktan kendini kurtaramıyor. Çünkü eski kültürü, tarihi bilgi ve belgeleri inkâr etmek büs bütün imkânsız. Mecbüren, kânunu çıkaranlar bile Kur'an harflerinden istifâde etmeye mecbur kalıyorlar.

İsmet Paşa istibdâdını itiraf etti

MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ— Atatürk'ün Kur'an harfleriyle yazılan makalelere ne derece sert tepki gösterdiğini bildiği halde Osman Ergin'e hatırlatmayı unutarak, onun büyük hakaretlere maruz kalmasına sebep oluyor.

İNÖNÜ, CEP KARIŞTIRAMADIĞINA ESEF EDİYOR

İNÖNÜ'NÜN yukarıda bahsettiği koalisyon, 1963 yılında kurulan hükümettir. Ekrem Alican da Başbakan Yardımcısı idi. Demek o yıllarda artık İnönü herkesin cep defterini karıştıramaz hâle gelmiştir. Bu yüzden bir şey yapamadığına esef ediyor. Demek ki Şeflik devrinde bakanların cebini karıştıran İnönü, çok partili hayata geçildikten sonra, on yıl devam eden Demokrat Parti iktidarının meydana getirdiği hürriyet ve serbestiyet vasatının, elini kolunu bağladığını, bu yüzden artık hiç kimsenin cebini karıştıramadığını anlatıyor.

Yeni harflerin halka benimsetilmesi için ne çok tedbir alındığı, aykırı hareket edenlerin devletin bütün kademesindeki idârecîler tarafından cezalandırıldığı bir gerçektir. Bu tatbikatlarla ilgili bir de Atatürk'e atfedilen şu hâdiseyi aktaralım:

"Atatürk, yeni harflerin en büyük taassupla takip edildiği bir devirde bir seyahati esnâsında bir hükümet bürosuna girdi. Açtığı bir defterde bir deste eski harflerle yazılmış notlar ve evrak buldu. Defterin sahibi yaşlı bir memurdu.

"Atatürk, hayatında ender rastlanan bir hiddetle memurdan başladı, âmirde bitirdi, hepsini kovdu. Dışarı çıkarken de:

"'Bunlar mikroptur efendim. Millî bünyenin selâmeti nâmına temizlenmeli' diye bağırdı.

"Akşam oldu. Vilâyet konağında bir ziyâfet vardı. Bir aralık lâkırdı yine yeni harflere geldi. Atatürk valiye sordu:

"'Bugünkü yobazlara ne yaptın?'

"Vali:

"'Vazifelerine nihâyet verdim Paşam. Esâsen ücretli müstahdemlerdi.'" (N.A. Banoğlu, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, s.39)

AFFEDİLMEZ HATÂ

FLORYA Köşkünde toplanan ilim adamları arasında bulunan Osman Ergin'in makalesini yeni yazıyla kaleme almadığı için uğradığı hakaretler de anlatılmaya değer. Atatürk'ün yanındaki koltuğa oturan ve ziraatle ilgili yazdığı makalesini okuyan Osman Ergin, gerek Atatürk'ün, gerekse orada

İnönü gelince Atatürk ve yanındakiler telâş ederdi

bulunanların takdir ve tebriklerini topluyor. Hâdise şöyle gelişiyor:

"Osman Ergin derin bir nefes aldıktan sonra makalesini katlayıp cebine koymak üzeredir. Birden beklenmiyen bir hâdise. Hiç beklenmiyen bir hâdise... Ata'nın kaşları çatılmış, biraz evvelki, tatlı mülteflt sesi çelik gibi sertleşmiştir:

"'Ver bakalım Osman Bey şu makale müsveddelerini...'

"Bu ses salonda hazır bulunanların hepsini irkiltmişti. Osman Ergin, cebine koymak üzere olduğu makaleyi, Atatürk'e uzatmadan önce hazır bulunanlardan bazılarının yüzlerine şöyle bir bakıyor. Okuduğu mânâ kendisini büs bütün şaşırtıyor ve gayrı ihtiyârî elindeki müsveddeleri Atatürk'e uzatıyor.

"Şimdi Ata'nın kalın kaşları çatılmış, açık alnı kırışıklıklarla dolmuştu. Hiç kimsede ne ses, ne küçük bir hareket vardır. Muhittin Üstündağ başını önüne eğmiş, Ata'nın sofrasında daha fazla imtiyazı olanlar, daha bir dakika evvel bizzat Atatürk'ün içten takdirlerini toplayan Osman Ergin'e acır gibi bakıyorlar.

"Bu derin sükutun muamması artık çözülmüştü. Fakat, hakikaten özlü, büyük bir çalışma neticesinde hazırlanmış ve üste, bir çok ilim adamlarına ve profesörlere nasip olmayan takdirleri kazanmış bulunan bu makalenin en büyük, hatta affedilmez hatâsı, Arap harfleriyle yazılmış olması idi. Atatürk'ün bu hususlaki sonsuz hassasiyetini çok iyi bilenlerden biri de Muhittin Üstündağ olduğu halde, nasıl olmuş da hatırlayamamış ve Osman Ergin'e bu noktayı bildirmemişti.

"Fakat artık iş işten geçmiş bulunuyordu. Şimdi Ata'nın bu asabiyetini kim ve nasıl teskin edecekti?

"Buna kimse cesâret edemiyor, hazır bulunanlardan bir tanesi bir ara bulma ve şefkat dileme yoluna gidemiyordu.

"Atatürk, elindeki müsveddeleri buruşturuyor ve Ergin'e:

"'Benim bu memlekette bir Harf İnkılâbı yaptığımı bilmiyor musunuz?' dediği vakit beynimden vurulmuşa dönmüştüm. Gözlerim kararmış, kulaklarım uğuldamaya başlamıştı. Dâvânın tamamiyle kaybedilmiş olduğunu anlıyor ve buradan nasıl kurtulacağını düşünüyordum."

Hâdisenin bundan sonraki kısmında çektiği sıkıntıları ve Atatürk'ün diğer konuşmalarını aktaran Osman Ergin, Atatürk'ün kendisine daha sonra şöyle dediğini naklediyor:

"Böyle yapmaya mecburdum Osman Bey. Yazınız beni cidden memnun etti, çok çalışmışsınız, çok güzel buluşlarınız vardır. Yalnız bilmelisiniz ki, bu millet için yaptığımız inkılâpları, her türlü mânii yıkarak yaşatmağa mecburuz. Bu inkılâbın esaslarını tatbik etmekle mükellef olan kimseler de bunu böylece bilmelidirler. Binâenaleyh içeridekl vak'a, daha fazla onlara, orada hazır bulunanlara, Harf İnkılâbını tatbike memur olanlara bir ders olsun diye vukua gelmiştir. Senin şahsına karşı istemeyerek yapılan bu hareketi hoş karşılamanız lâzımdır." (N.Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, s.346-348)

Harf İnkılâbından sonra bütün gazete ve dergiler Latin harfleriyle basılmaya başlamıştı. Yeni yazıyı bilenler az olduğu için kimse bu gazetelerden bir şey anlamıyordu. Sâdece belli bir azınlık bu harfleri okuyor, halkın büyük bir kesimi gazete ve dergileri okuyamıyordu.

Gerçi Millet Mektepleri açılmış, yeni yazının öğrenilmesi için büyük bir gayrete girişilmişti. Ama bu mekteplerden 24 ay kurs gören vatandaşların süratli okumayı öğrendiği söylenemez. Zâten çoğu heceleyerek okuyordu.

Kur'an yazısı kullananlar işten kovuldu

Gazeteler inkılâbın yapılması için büyük destek vermişlerdi. Tirajları düşünce hükümetin inâyetine nasıl mazhar olduklarını Rıza Nur, şöyle anlatıyor:

"Milliyet gazeteleri geldi. Yine kambiyo işleri. Sökmemiş tâdilât yapıyorlar. Hattâ büs bütün bu iktisâdi zulmü kaldırmağa mecbur olacaklar. İsmet, gazeteler Harf İnkılâbında hizmet ve fedâkârlık ettiler diye Millet Meclisinden onlara binlerce liralık mükâfat isteyip almış. Yağma Hasan'ın böreği... Ne hizmet ettiler? Her yıl da alacaklarmış. İyi. Bu Harf İnkılâbı rezâletinin Türkiye'de irfanı mahvettiğini hükümetin kezâ itirafıdır. Demek yeni yazı ile olan neşriyâtı kimse okumuyor. Gazeteler zararda. Hükûmet, milletin parası ile bunların işkembesini dolduruyor. Âlâ... Âferin. (Hayat ve Hâtırâtım, c.4, s.1590)

Rıza Nur, yeni yazıyla çıkan gazeteleri kimsenin okumadığını söyleyedursun, Rum, Ermeni ve Yahudi azınlık bu harflerden pek memnundu ve gazeteleri de çok iyi okuyordu. Nitekim 1928'de İkdam gazetesinde yazan Burhan Câhid, "Demir ve çelik üzerine iş yapan Ermeni ahbâbımız bu yazıdan pek memnundu" diyordu.

25.10.1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan şu haber de enteresandır:

"Filistin'de Museviler arasında yeni Türk harflerinin kabulü için bir cereyan hâsıl olmuştur. Kudüs'te gâyet mâruf bir Musevî muharrir yeni Türk harfleriyle, fakat Musevice bir takım halk risâleleri yazmıştır. Bu risâlelerden İzmir'e gönderilmiş olan 'Bir Yahudi Filozofu' isminde yeni harflerle yazılmış Musevice bir kitap herkes tarafından bittabi mânâsı anlaşılmamak şartıyla gâyet kolay okunmuştur."

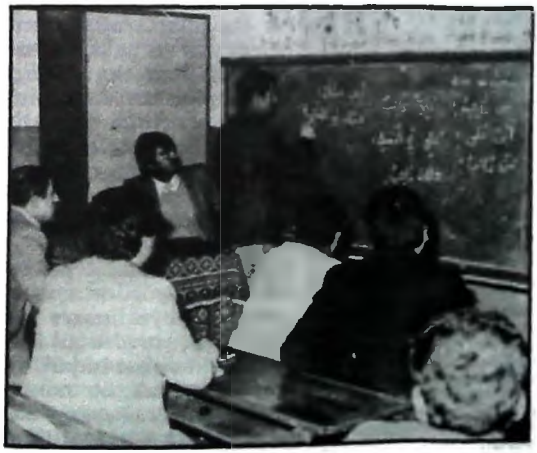
Bu haber, yabancı kültürün Latin harfleriyle kolayca hâkim olacağına en güzel delildir. Gerçi mânâsını anlayamamışlar, fakat daha sonraları yabancı kültür hayranı ve İslâm kültürü aleyhtarı olan yerli yazarların kaleme aldığı kitaplar, milli ve mânevî kültü-

İnkılâbı tatbik etmek için zor ve baskı kullanıldı

rü dejenere etmiş. İslâmi eserlerin kütüphânelerde hapsedilmesine sebep olmuştur. Aşağıya alacağımız 8 Ocak 1930 tarihli not, insana "Keşke kitapları kütüphânelerde hapsetmekle kalsalardı" dedirtecek kadar acıdır:

"İstanbul'dan mektup aldım. Maârif Vekaleti, Matbaa-yı Âmireye emir vermiş, ne kadar eski yazıyla yazılmış eser varsa hepsini yaktırmış. Mahmud Kaşgari ve emsâli kitaplar orada idi. Cânım eserler hep gitti demek. Bunlar nice paralar ile basılmış idi. Bu ne rezâlet! Benim Türk Tarihinin son ciltlerini (13-14'üncü) yirmi kadar boyalı ve boyasız haritası ve Türklerin hicretleri yolları haritası ve boyalı olarak Von Lokok'un bana verdiği Tufan freski büyük levhası basılıp hazırlanmıştı. Her birinden iki bin nüsha basılmıştı. Bunlar da orada idi. Bunlar da gitmiştir. Sonra ne yaparım bilemem. Bunları ne emeklerle meydana getirmiştim. Alçaklar. Vandallar, kahrolun!.. Bir Fransız müsteşriki benden Divanı Lügatüt Türk ve emsâlini istemişti. Kanaat kütüphânesine yazmıştım. Bugün oradan da aldığım mektupta vekâlet bu eserleri men etmiştir, diyor. Diğer hususi mektup işi izah ediyor." (a.g.e. c.4. s.1673)

Latin harflerini müdâfaa edenlere göre, Kur'an harflerini öğrenmek zordu. Onun için millet okuma yazma bilmiyor, bu yüzden de ülke medeni milletler seviyesine çıkamıyordu!.. Oysa zaman, iddiaların doğru olmadığını gösterecekti.

BULGARLARA SATILAN EVRAKLAR

AYNI eserin 1708'inci sayfasında, Harf İnkılâbından sonra yapılan tatbikatlara çok üzülen Rıza Nur, şunları söylemekten kendini alamıyor:

"19 Mart Milliyet'te bir komisyonun dâireleri gezip Arap harfleri ile yazılı kıymetli evrakı yakdırdığı yazılı. Kıymetli evrak dediği nedir anlaşılmıyor. Fakat ne olursa olsun vesika imhası cinâyettir. Felâket!.. Şu Neron devri büs bütün herşey mahvolmadan mahvolsaydı."

Yaka yaka Kur'an yazılı kitap ve evrakları tüketemeyenler, daha sonra bunları satmak yoluna gittiler. Böylece biraz da para "kazanmayı" ve milli gelire "katkıda" bulunmayı düşünmüş olmalılardı. Acı gerçeği yine Rıza Nur'un kaleminden takip edelim:

"20-21 Milliyet'te Hazine-i Evrak'taki evrakı, fersûde (pörsümüş) evrak olarak Mâliye Vekaleti satmış. İki yüz balye imiş. Tabii beş on lira gibi ehemmiyetsiz bir şeye satmıştır. Bu evrak arasında mühim tarihi vesikalar olduğu mâlûmdur. Bu bir cinâyeti azimedir. Bu cinâyeti Mâliye Vekaleti yapmış. Vekil Mustafa Abdülhâlik'ın emriyle satılmış. Herif domuz Arnavuttur. Tabii böyle yapar, Türk değil ki. Vaktiyle de İzmir Valisi iken Türkiye'deki bütün Arnavutları İzmir'e topluyordu. Umurunda mı. Bu evrak Bulgarlara satılmış. Bulgar müverrih-

Dünyada tarihini satan başka bir millet var mı?

leri [tarihçileri] istifâde etmişler. Kimbilir içinde nice devlet esrârı da vardı. Kim bilir ne kadar kıymetli şeyler de bakkallarda şeker, fasulye, zeytin külâhı yapılıp mahvolmuştur. Böyle hamakat, tarihimizde böyle hıyanet görülmemiştir. Başka memlekette olsa bu Mâliye Vekilini parçalarlardı." (a.g.e. c.4, s.1719)

Görüldüğü gibi bir kaç yıl içinde inkılâbın "asıl niçin" yapıldığı gözler önüne serilmişti. Başlangıçla netice farklı olmuştu.

Bir anda okuma yazmayı bütün millete öğreteceklerini iddiâ etmişlerdi. Olmadı.

"Kur'an harflerini okumak zordur" demişlerdi, en karışık yazıyı bile okuduklarını söyleyerek kendi kendilerini yalanladılar.

Lâtin harfleriyle okumanın kolay olduğunu ileri sürmüşlerdi. Okuma yazma nisbetini hâlâ yüzde yüze çıkaramadılar.

"Milli kültürü hâkim kılacağız" demişlerdi, kütüphâneleri talan edip, kimini yaktılar, kimini sattılar, kimini de bakkal külâhı yaptılar.

Peki Harf İnkılâbı niçin yapılmıştı? Demek başka bir sebep vardı.

LÂTİN HARFLERİ ZEKÂ İNKİŞÂFINI ENGELLİYOR

ŞİMDİ DE Necip Fazıl'ı dinleyelim:

"Peyâmi'ye sorarsanız yeni harfleri beğenen ahmaktır. Bu da söz mü? Yeni harfler bu memleket kültürünü, zekâ inkişâfını sıfıra indiren bir uyuşturucu (stüpefiyan-zehir)dir, temel kültürümüzle aramızı açmaktan başka bir şeye yaramayacak, eski Yunan ve Lâtin kültürüne de yol açamayacak, millî tefekkür istidâdını karartacak; ve iş kelime âleti harften başlayarak, fikir âleti kelimeye ve oradan dimağa ve zihne kadar sirâyet edici bir gidişle millî bir ruh inhitâtına [çöküşüne] zemin teşkil edecektir. Yeni harflerin eskilerine kıyasla lehinde gösterilebilecek hiç bir tarafı yoktur. Kolaylığı ve fertlere kolayca öğretilebilme avantajı bile onun en kâtil cephelerinden biri. Ah şu sefil kolaylıklar! Onlardan ne zaman sıyrılacak ve ulvi zorluğa kucak açacağız?

NECİP FAZIL— Yeni harfler bu memleket kültürünü, zekâ inkişâfını sıfıra indiren bir uyuşturucu zehirdir. Temel kültürümüzle aramızı açmaktan başka bir işe yaramayacak, millî bir ruh inhitâtına (çöküşüne) zemin teşkil edecektir. Yeni harflerin eskilerine kıyasla lehinde gösterilebilecek hiçbir tarafı yoktur.

"ÖMRÜMÜN SONUNDA, İSMİMİN SONUNA 'İT' EKLEDİLER"

YAHYA Kemal, ağzının iki yanından pastasının çukulatası sızarken doğruluverdi:

"'Altunla yazılacak sözler bu...'

"Ama yeni harflerle değil... Siz de Üstad, Divan edebiyatının onlardan daha usta ve zarif bir (pastiş-benzetme)-cisi olmanıza ve sâde Türkçeyi de harikalaştırmış bulunmanıza rağmen, (plâstik dış manzara) sınırını delemiyor ve hakkını savunduğunuz kandilleri sönmüş kubbenin ruhunu dile getiremiyorsunuz. Abdülhak Şinâsi Bey belki şâir olamayacağını anlıyor, fakat bir takım ruhî kamaşmalar içinde dünya muhâsebesine yanaşamaz ve bundan ötürü münekkitteki kumaş örgüsüne uymaz, sun'î ipekliye benzer bir dünya taşıyor. İsmail Habib Beyin nefesi büyük ölçüye çok uzak, bir noktada tükeniyor. Peyami Safa, maskara Edebiyat-ı Ce-

Eski eserleri yakmak yetmiyormuş gibi bir de Bulgarlara sattılar!

dide romanına ilk defa mesele katmaya savaşanlardan biriyken yine muhteşem tahlil ve terkibe sokulamıyor; ve işte böyle bir cüceler panayırıdır gidiyor." (Bâbıâli, s.131-132)

Abdülhak Şinasi (Hisar), Genç Şâiri (Necip Fazıl'ı) Abdülhak Hâmid Tarhan'a götürerek, "Yeni neslin en kuvvetli şâiri" diye takdim ediyor. Ayrıca, "Genç şâire göre, bu harflerle zekâ terbiyesi bile yerine getirilemez" diyor. Abdülhak Hâmid, "Âferin oğlum fikirlerine tamamiyle katılıyorum" diye konuşuyor. Arkasından da, Arapça aslında "d" olan harflerin, yeni Lâtin harfleriyle "t" ile yazılmasına işâret ederek, şu ifadeyi kullanıyor:

"Ömrümün sonunda, ismimin sonuna bir 'it' ilâve ettiler."

PETAMİ SAFA— Yeni harfleri beğenen ahmaktır diyerek, eski harfleri müdafaa ediyordu.

Necip Fazıl'ın ifâdelerine göre, yeni harflerle edebiyat bile yapılamıyor. Yeni harfler, memleket kültürünü ve zekâ inkişafını sıfıra indiren uyuşturucu zehirdir.

Bu görüşlere iştirak eden Abdülhak Hâmid Tarhan'ın sözü de dikkat çekicidir. Gerçekten Arapça'da "Hâmid", "Ahmed", "Mahmud" şeklinde yazılan isimler, Lâtin harfleriyle "Hâmit", "Ahmet", "Mahmut" diye yazılmaktadır. Böylece isimlerin sonunda, "it, et, ut, at" gibi garip heceler meydana gelmektedir.

Binlerce yıllık alfabesini değiştirmeden okuma yazma nisbetini yüzde yüze çıkaran ve kalkınan Japonya örneğine geçmeden önce, bizim ayakları yere basmayan inkılâpçılarımızın konuşmalarından iki örnek verelim. Bunlardan ilki Konya mebusu Refik (Koraltan) Beye âit. Harf İnkılâbının kabul edildiği gün Meclisteki yaptığı konuşmada Refik Bey, şöyle diyordu:

"Büyük mürşid ve müncim, çok müstaid olan milletimizi asırlardan beri terakki yollarından geri koyan Arap harfleri yerine Lâtin esâsından gelme yeni Türk harflerini alarak milleti yeniden nurlu bir âleme götürüyor. Efendiler, bundan sonra aziz milletimiz, büyük dâhi ve mürşidin nurlandırdığı bu yolda mânevi hazinelerin anahtarı olan bu vâsıta ile terakkinin en yüksek merhalesine az zamanda varacaktır. Hiç okumayan, yazmayan gençler ve ihtiyarlar az zamanda yeni harflerle okuyup yazmaya başlamışlardır. Şu dakikada esâsen hepimizce kat'i bir iman halinde taayyün eden Türk yüksek ve parlak istikbâline gururla bakıyorum. Aziz ve kahraman milletim, sen var ol ve var olacaksın. Milletlerin gıpta ettiği dâhi Reisimizle yaşa, bin yaşa!"

Evet, Refik Bey niçin asırlardan beri geri kaldığımızı bir çırpıda farkediveriyor. Meğer bizi geri bırakan Kur'an harfleriymiş. Onun yerine Türk harflerini aldığımız zaman—hangi Türk harfleriyse—kısa zamanda en ileri ülke olacakmışız.

Şimdi de Şarkikarahisar mebusu Mehmet Emin (Yurdakul) Beyi dinleyelim. Böylece harfleri değiştirerek

bir çırpıda nasıl gelişeceğimizi, bütün dünyayı kendimize imrendireceğimizi öğrenmiş olalım.

BEYLER SANKİ RÖNESANS DÂHİLERİ!

"BU on dört milyonun içinden yeni mürşidler çıkacak, yeni ruhun ve yeni asrın vahiy ve ilham ile yazılmış kitaplarını getirecek, yeni hayatın unsurlarını tedkik ettirecek, bu on dört milyonun içerisinden yeni muğanniler, yeni şâirler çıkacak, hakikatin ve medeniyetin kahramanlık destanlarını terennüm edecek. Musa; eski İbrâni harfleriyle tunç levhalar üzerine nasıl bir kavmin mukadderâtını yazmışsa, bu harflerle de yeni yazılacak olan kitaplara Türk Milleti yeni bir mukadderat yazacak. Götenberg oyduğu harflerle nasıl yeni dünya hars ve medeniyetini hazırlamışsa bu yeni harflerle de Türkün yeni hars ve medeniyetini meydana getirecek. Allah; arzı, semâyı, insanları ve bütün mahlûkatı nasıl bir kaç unsurdan yaratmış ise, Türk milleti de bu yeni harflerle yeni ilmini, yeni sanatını, yeni terakkisini ve yeni kâinatını yaratacak. (Alkışlar)."

ABDÜLHAK HÂMİD— Ömrünün sonunda ismine sonuna bir 'i' ilâve ettiler.

Temel kültürle milletin arası iyice açıldı

Demek Mehmed Emin Beye göre, asırlardır kullandığınız alfabeyi atıp, yabancı bir alfabeyi alacaksınız, üstüne de 'Türk Malı" damgasını basacaksınız, bütün meseleler hallolacak. Yeni ilim adamları çıkacak, mürşidler yolları aydınlatacak, büyük musikişinaslar, şâirler yetişecek ve yep yeni bir dünya meydana gelecek.

Bu iddialara en güzel cevap 1988 Türkiye'sinin hâli pürmelâlidir. İnkılâbın üzerinden 60 yıl geçtiği halde ülkenin kültürel, siyâsi, ekonomik, ticârî sıkıntılarını düşününce bir alfabe değişikliğiyle herşeyin bitmediği görülüyor.

Bugün Harf İnkılâbı yapılırken ileri sürülen iddiâların, plânlanan hedeflerin, kurulan hayallerin hiç biri tutmamıştır. Sâdece İslâm kültürünü yok etme hedefi kısmen gerçekleşir gibi olmuş, o da milletin engin imânı ve ferâsetiyle ters tepmiştir.

NİÇİN KALKINAMADIK?

ÜLKENİN kalkınması sâdece yazı meselesine bağlanamaz. Ancak harflerin, okuma yazmanın ve eğitimin kalkınmadaki rolü elbette çok büyüktür. Ne acıdır ki, Yeni Türkiye, II. Abdülhamid'in başlattığı eğitim hamlesini devam ettirmek dururken, bütün millî kültürü anlaşılmaz hâle sokacak bir yola başvurmuştur. Yoksa harflerin zorluğu kolaylığı kalkınmada hiç ehemmiyeti olmayan, basit meselelerdir. Çünkü karşımızda bir Japonya örneği mevcuttur.

Japon alfabesinin ne kadar zor olduğunu bizzat inkılâp savunucusu Yunus Nâdi söylemiştir. 10 Ağustos 1928 tarihli Cumhuriyet'teki yazısında, "Arap harfleriyle yazılan yazılarda bu böyle değildir. Oradan herşeyden önce mânâyı bilmeye ve şekli ezberlemeye ihtiyaç vardır. Bu hâlin, üç beş derece daha müşkülü Çince ve Japoncadır. Mâlûmdur ki bu lisanlarda her kelimenin müstakil bir şekli vardır" demektir.

Acaba inkılâpçıların hiçbirinin aklına, harflerini değiştirmeden kalkınan Japonya örneği gelmemiş midir? Veya gelmiştir de, "Bizim merâmımız üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek" mi denmiştir?

O yıllarda idârecileri ikaz eden ilim ve fikir erbâbı da vardı. Bunlardan ikisi olan şâir Mehmed Âkif ve büyük İslâm âlimi Bediüzzaman Said Nursi, medeniyetin kazanılmasında Japonya örneğini gösteriyorlar. Avrupa'nın ilmini ve fennini almaya, ancak millî ve mânevî değerlerin, an'analerin muhafaza edilmesini savunuyorlardı. Ne var ki, bu ikazların hiç birine kulak asılmamış, alfabesi, değil Lâtin alfabesi, Arap alfabesinden bile kat kat zor olan Japonya, Türkiye'yi fersah fersah geride bırakmıştır. Dilerseniz biraz Japon alfabesinden bahsedelim.

JAPONLAR DA SAĞDAN SOLA DOĞRU YAZARLAR

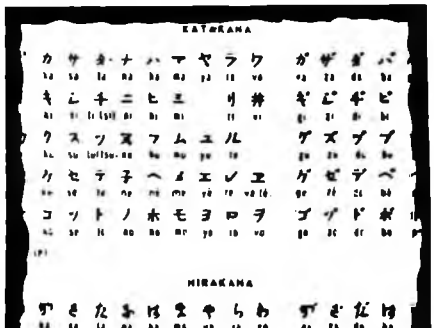
JAPONCA ve Japon alfabesiyle ilgili Meydan Larousse Ansiklopedisinden şu mâlûmatı aktaralım:

"Bugün tek biçimli bir dil olan Modern Japonca eski klâsik yazı diliyle modern konuşma dilinin uzlaşması sonucunda ortaya çıktı. Çince telâffuzun Japoncanınkine benzemesi yüzünden önceleri yazı dilinde Çin harfleri kullanıldı ve yazı dili konuşma dilinden farklı bir evrim geçirdi; Çin üslûbunun etkisinde kalan bu yazı, daha sonra hece işâretleri (kana) biçiminde sâdeleştirildi. Bugün Japonca düşey sütunlar hâlinde sağdan sola doğru yazılır ve bu yazı Çin harfleriyle kana'nın bir karışımıdır; kana'dan her biri kırk yedi sesten meydana gelen iki heceleme kitabı kalmıştır; resmen kullanılan ideogramların toplam sayısı ise 2050'ye yükseldi."

Japonlar, yüzlerce hece ve işâretlerden meydana gelen alfabelerini değiştirmeyi akıllarının ucundan bile geçirmiyorlar. Herkesin ne olduğunu anlayamadığı hecelere, kelimelere onlar büyük bir aşk ve şevkle sarılıyorlar. Bir Japon çocuğu kısa zamanda çatır çatır okuyup yazıyor. Görünüşteki zorluk ise, çocukların zihnî melekesinin daha da kuvvetlenmesine ve zekâ jimnastiği yapmasına sebep olduğundan ayrı bir menfaat sağlıyor.

Japonya'nın okuma yazma nisbeti, "Bir kaç yılda herkese okuma yazma öğreteceğiz" diyen inkılâpçıların suratına tam bir şamar olacak seviyede. Yüzde yüz olan okuma yazma nisbeti bir tarafa, hiç eğitim görmeyenlerin nisbeti sâdece binde üç. Demek ki bin kişiden 997'si mutlaka eğitim görüyor. Japonya'da ilk ve alt orta öğretim nisbeti yüzde 38,5; üst orta-öğretim yüzde 38; kolej ve teknik o-

60 yıl sonra "Japon modelini mi alsak?" tartışması yapılıyor

Japonlar okuyup yazabilmek için binlerce hece ve işâreti öğrenmek zorundadırlar. Bütün sarsılmaya rağmen alfabelerini değiştirmemişler, böylece geçmişten güç alarak, Batının ilim ve teknolojisini elde etmiş, büyük ilerlemeler sağlamışlardır.

Mebuslar, Harf İnkılâbına yağ çekmekten gülünç hâle düştüklerini bilmiyorlardı

kul yüzde 5.7, üniversite ve lisanüstü yüzde 8, hâlen öğrenime devam eden ise yüzde 9.5.

Japonlarda yabancı dil bilenler ise neredeyse bizim okuma yazma nisbetimize yakın.

BAŞARININ SIRRI, MİLLETLE BÜTÜNLEŞMEKTE

JAPONLARIN başarısı sâdece eğitimde değil. Onların ilim ve teknolojide, sanat ve ticârette kaydettikleri muvaffakiyeti anlatmaya lüzum yok. Bunun sırrı, Japonların devlet millet bütünleşmesini sağlamasıdır. Japonlar geçmişi inkâr etmeyerek, geleceği kurmuşlardır.

Türkiye ise, Avrupa'nın gelişmişlik seviyesine çıkmak için şekilcilikle uğraşmıştır. Sâdece harfler için değil, kılık kıyâfet için, şapka için, bazı ünvanların yasaklanması için kânunlar çıkarılmıştır. İşin garibi bunlar acımasızca tatbik edilmiştir. Şapka giymediği için insanların idam edildiği hangi medeni ülkede görülmüştür?

Japon çocukları dünyanın en zor alfabesiyle okuma yazma öğrenmeye severek başlıyorlar. Bu ülkede hiç eğitim görmeyenlerin nisbeti binde üç. Okuma yazma bilen yüzde yüz. Hiç kimse de harfleri değiştirmeyi düşünmüyor.

Aradan 60 yıl geçmesine rağmen, inkılâpçı kafa hâlâ değişmemiş, "şekil"le uğraşmaktan kurtulamamıştır. Son olarak 1980 ihtilâlinden sonra başlayan "okuma seferberliği" esnâsında kurslara tâlip olan yaşlı annelerin, ninelerin başörtüsüyle uğraşılmıştır. İş sâdece talebeyle kalmamış, okuma yazma bilmeyen vatandaşlara verilen derslerde meccânen çalışmak isteyen hanım öğretmenlerin başı açılmaya çalışılmış, kabul etmeyenler ise vali ve kaymakamlarca vazifeden men edilmiştir.

İSLÂMÎ ANLAYIŞ VE TATBİKAT

BÜYÜK iddialarla inkılâp yapıp, 60 senede okur yazar nisbetini yüzde 60'a ancak çıkarmış-

Yeni alfabe almayı bir mârifet sanıyorlar, yere göğe sığmıyorlardı

sınız. Bir okuma serberliği ilân etmişsiniz. Zâten öğretmenler yeterli değil, öğretmenlere vereceğiniz maddî imkân da sınırlı. Siz kalkıp parasız ders vermek isteyen bir hanım öğretmenin başörtüsüyle uğraşıyorsunuz. Böyle şey dünyanın neresinde görülmüş?

Oysa sırf onu öldürmek için Harf İnkılâbının yapıldığı İslâm dininde ise, bırakın böyle bir saçmalığa rastlamayı, bugün bile insana hayret veren prensipler vardır. İşte İslâm tarihinden bir örnek:

Resûlüllah (a.s.m.) Allah'ın dinini yaymak için olmadık işkencelere katlanmış, en sonunda Medine'ye hicret etmeye mecbur kalmış, müşrikler burada da rahat bırakmamış, neticede meşhur Bedir Savaşı yapılmış, Mekke müşrikleri yenilmiş ve çok sayıda müşrik Müslümanlar tarafından esir alınmıştı. Allah'ın Resulü, gırtlak gırtlağa savaştığı bu esirlere ne yapsa beğenirsiniz? Onun yaptığı başörtüsüyle uğraşan hızlı "devrimcilerin" havsalalarının alamayacağı kadar yüce, akıllarının eremeyeceği kadar büyüktür.

Peygamberimiz, esirlere, "On mü'min çocuğa okuma yazma öğreten serbesttir" demiştir. Bir yerde başörtülü diye kendi ülkesinin insanını bile işten kovan zihniyet, diğer tarafta düşmanını bile eğitimde istihdam eden anlayış...

Elbette kalkınamayız. Bizlere ruh veren bu yüce hakikatleri inkâra yeltenirsek, nasıl ilerleriz?

Mehmed Emin Yurdakul (üstte) ile Refik Koraltan'ın (altta) yaptıkları konuşmalar, Müslüman bir kimsenin insançlarıyla bağdaşmaktan uzaktı.

KUR'AN ÖĞRETMEK BİLE YASAKTI

CUMHURİYETİN ilk yıllarından beri birbirini takip eden inkılâpların temel hedefi, İslâm kültüründen milleti koparark, ülkenin Batı kültürüyle bütünleşmesini sağlamaktı. Dinî eğitim veren müesseselerin kapatılması, Harf İnkılâbı ve arkasından gelen Dil Devriminin maksadı buydu.

Daha önce çıkarılan inkılâp kanunlarıyla belli bir sistem dâhilinde öğrenilebilecek dinî kültürün önüne sed çekenler, Harf İnkılâbı sâyesinde, müesseseleşmemiş dinî eğitimin de önüne geçtiler. Kur'an harfleri yasaklanınca, bu harflerle yazılmış kitaplar, bu tür kitapları okuyanlar ve okutanlar da suçlu sayıldılar. Bu "suçlar"ı işleyenler, günlerce nezârette tutularak işkence gördüler. Dinî eser okuduğu için hapislerde yatanlar, sürgün edilenler, hattâ öldürülenler oldu. 1930'lu, 1940'lı

Bediüzzaman Said Nursi ve Mehmed Âkif, daha 20. asrın başında İkeo. Batının fen ve medeniyetini almakta Japonları örnek gösteriyor ve yenileşme vetiresinde milli kültürden taviz verilmemesini istiyorlardı.

yılları hatırlayanlar, Kur'an öğretmek ve öğrenmenin bile yasak olduğunu çok iyi bilirler.

Bütün yasaklamalara rağmen yine de Kur'an öğrenmek isteyenler, gerekli tedbirleri almaya çalışırlardı. Kur'an öğrenen talebelerden birisi nöbetçi olur, eğer jandarma geliyorsa derhal haber verir, bunun üzerine hoca talebeleri dağıtır, okudukları Kur'an'lar da odunluk, samanlık gibi yerlere saklanırdı. Bu esnâda yakalananlar ise en ağır cezâlara çarptırılırlardı. Bu yıllarda köyünden, memleketinden jandarmalar tarafından götürülüp de, tekrar geri dönmeyen, kendisinden hiç bir haber alınamayan hocaların sayısı henüz tesbit edilebilmiş değildir.

Bütün sıkıntılara ve baskılara rağmen, "müesseseleşmemiş" tâbiriyle ifâde ettiğimiz eğitimi; evde, kırda, sokakta, bağda, bahçede, hattâ hapishânede gerçekleştirenler de olmuştur. Harf İnkılâbının yoğun bir şekilde tartışıldığı ve devletin üst kademelerindeki idâreciler tarafından plân ve programlarının yapıldığı 1926 yılında, Bediüzzaman Said Nursi de, "Risalei Nur Külliyâtı" ismi verilen eserlerini yazmaya başlamıştı. Bediüzzaman bu yıllarda Isparta'nın Barla nâhiyesinde sürgün hayatı yaşıyordu. O zamanlar yolu bile olmayan, dağ başında ücrâ bir köy hüviyetindeki Barla'da bulunan Said Nursi, eserlerini Kur'an harfleriyle te'lif ediyordu. Bu eserler elden ele dolaşıyor, Türkiye'nin her yerine ulaşıyordu.

İSLÂMI RUHSUZ BİR CESED HÂLİNE GETİRMEK İSTİYORLARDI

MEVZUMUZLA ilgili olarak Said Nursi'nin hayatını anlatan bir eserden aldığımız şu ifâdeler dikkat çekicidir:

"Kur'an hattını muhafaza etmek hizmetiyle de muvazzaf olan Risâle-i Nur'un muhakkak Kur'an yazısıyle neşredilmesi lâzımdı. Eski yazı yasak edilmiş ve matbaaları kaldırılmıştı.

Bediüzzaman'ın parası, serveti yoktu; fakirdi, dünya metâiyle alâkası yoktu. Risâleleri el ile yazarak çoğaltanlar da, ancak zaruri ihtiyaçlarını temin ediyorlardı. Risâle-i Nuru yazanlar, karakollara götürülüyor, işkence ve eziyetler yapılıyor, hapislere atılıyordu. Bediüzzaman aleyhinde hükûmet eliyle yaptırılan propaganda ve tazyiklerle her tarafa dehşetler saçılıyor, ahali Hazreti Üstada yaklaşmaya, ondan din, iman dersi almaya cesâreti kalmayacak derecede evhamlandırılıyordu. Vaktiyle de; din adamlarının, hakikatperestlerin, sırf dindar oldukları için darağaçlarında can vermeleri, bir korku ve yılgınlık havası meydana getirmişti. Hükûm sürmekte olan eşedd-i zulûm ve istibdâd-ı mutlak için de, ehl-i diyânet sükût-u mutlaka mahkûm edilmişti. Ne dinin hakikatlarından bahseden bir risâle neşrettiriliyor, ve ne de o hakikatlar millete ders verdiriliyordu. Bu süretle İslâmiyet, ruhsuz bir cesed hâline getirilmeye çalışılıyor; din ve İslâmın mâhiyeti ve esasları ni ders vermek, kat'iyyen men ediliyordu. (Bediüzzaman Said Nursi, Tarihçe-i Hayatı, s.144)

Geçmişi reddederek geleceği kurmak hayaldan ibâretti

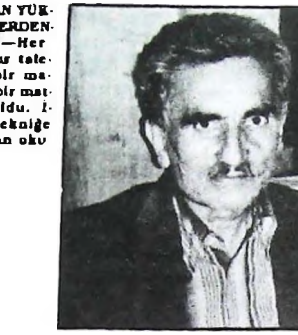
KUR'AN YAZISINI MUHÂFAZA, RİSÂLE-İ NURUN BİR VAZİFESİ

Risâle-i Nurlar 600 bin nüsha olarak elle yazıldı. Ülke adetâ bir açık üniversite olmuştu. Her talebe tıpkı eski medrese usûlünde olduğu gibi kendi okuyacağı kitabı kendisi yazıyordu. Böylece her bir Nur talebesi hem

Kur'an yazısının muhâfaza edilmesinde büyük hizmeti geçen Bediüzzaman Said Nursi'nin el yazısı.

Peygamberimiz (a.s.m.) okuma yazma öğreten esirleri salıvermişti

OSMAN YÜKSEL SERDENGEÇTİ—Her bir Nur talebesi bir makine, bir matbaa oldu. İman tekniğe meydan okudu.

Kur'an yazısını öğreniyor, hem eski kültür dili olan Osmanlıca kelime ve terkipleri ezberliyordu. Bu şekilde yüz binlerce insan Harf İnkılâbı ve peşinden gelen Dil Devriminin menfî tesirinden kurtulmuş oluyordu.

Said Nursi, Kastamonu Lâhikası'nda bulunan bir mektubunda, "Hem şimdilik bazı ulemânın yeni eserlerinde meslek ve meşrep aynı ve bid'alara müsâit gittiği için, Risâleti'n Nur zındıkaya karşı hakâik-i îmâniyeyi muhâfazaya çalışması gibi, bidata karşı da huruf ve hatt-ı Kur'an'ı muhâfaza etmek bir vazifesi" dedikten sonra, talebelerini şöyle ikaz ediyor:

"Talebelerden birisi bilfiil huruf ve hattı Kur'aniyeyi ders verdiği halde, sırrı bilinmez bir hevesle, huruf ve hatt-ı Kur'âniyeye [Kur'an yazısına ve harflerine] ilmi din perdesinde [din ilmi maskesinde] darbe vuran bazı hocaların darbede istimâl ettikleri eserleri almışlar. Haberim olmadan dağda şiddetli bir tarzda o has talebelere karşı bir gerginlik hissettim; sonra ikâz ettim, Elhamdülillâh ayıldılar. İnşâallah tamâmen kurtuldular." (Kastamonu Lâhikası, s.48)

İnkılâpların tatbikatı çağın gerisinde

Görüldüğü gibi İslâm ülkelerinin bir bakıma umumî yazısı olan Kur'an hattını muhafaza için çalışan Said Nursi, Kur'an yazısına darbe vuran, üstelik bu işi yaparken, dindar gözüken ve tavrını dine dayandıran bir kimsenin yazdığı eserin, talebeleri tarafından alınmasına karşı çıkıyor. Gerçekten de onun ve talebelerinin azimli, tâvizsiz, her türlü sıkıntıya göğüs geren tavrı, çok büyük bir netice meydana getirmiştir. Osman Yüksel Serdengeçti bu neticeyi anlatırken, "Her talebe bir makine, bir matbaa oldu. İman, tekniğe meydan okudu" ifâdesini kullanmaktadır.

KUR'AN HARFLERİ 1950'DEN SONRA OKULLARDA ÖĞRETİLDİ

Said Nursi, Emirdağ Lâhikası'nın 81. sayfasında da, "Risâle-i Nurun mühim bir vazifesi, âlem-i İslâmın ekseriyet-i mutlakasının yazısı ve hatlı olan huruf-u Arabiyeyi muhâfaza etmek" diyerek, Kur'an yazısının İslâm ülkeleri arasında birliği tesis etmedeki rolüne işâret etmiştir.

1950'ye kadar elle çoğaltılan Risâle-i Nurlar, Demokrat Parti iktidarındaki serbestiyet ve hürriyet vasatında matbaalarda hem Latin harfleriyle, hem de Kur'an hattıyla basılmıştır. Risâleleri Kur'an hattıyla yazıp, talebelerine teksir ettirerek eskimez yazıyı muhafaza eden Said Nursi, zorla Latin alfabesi öğretilen milyonların iman hakikatlarından mahrum kalmamaları için de Latin harfleriyle basılmasına müsâde etmiştir.

Artık çeyrek asırlık tek parti diktasında yok olmaktan kurtarılan Kur'an harfleri, 1950'den sonra imam-hatip liselerinde, ilâhiyat, edebiyat ve tarih fakültelerinde okutulmaya başlanmıştır. Böylece Kur'an hattını muhâfaza vazifesi hakkıyla yerine getirilmiş ve bu mukaddes hizmet, cemiye-

Kur'an öğrenen talebelere ve hocalarına baskı yapıldı

tin daha geniş kesimleriyle eğitim müesseselerinin omuzunda devam etmiştir.

Artık 1988 Türkiye'sinde Osmanlıcanın okullara ders olarak konulması, ilkokullarda Kur'an dersi okutulması gibi mevzular tartışılmakta ve başta Müslüman milletimiz olmak üzere geniş bir taraftar kitlesi bulmaktadır.

"OSMANLICA BİLMEYEN MÜNEVVER OLMAZ"

HARF İnkılâbı kütüphâne ve arşivlerimizi istifâde edilmeyen kitap ve kâğıt yığınları hâline getirmiştir. Eski kültürden nasibi olmayan nesiller, yetersiz ve güdük kalmışlardır. Çağımız mütefekkirlerinden Cemil Meriç, eski eserlerimizi okuyamayanları "aydın"dan saymamaktadır:

"Eski harflerle yazılmış temel eserleri kolayca okuyup anlayamayan kimselerin münevver olması mümkün değildir. Kendi edebiyâtını, kendi düşünce tarihini tanımayana insan demek bile aşırı nezaket olur. Bir İtalyan delikanlısı, yedi asır önce yazılan İlâhî Komedyayı gürül gürül okuyup anlar. Bir asır öncesine uzanabilecek kaç üniversite hocamız vardır. Elli yıllık mâziyle tefekkür de, medeniyet de olmaz." (Kırk Ambar, 453)

Bugün Osmanlıca öğrenmenin zaruretine inananlar, sâdece eski kültürün savunucuları değildir. Bugün Atatürkçüler bile arşivlerimizin tasnifi için Osmanlıcayı hiç değilse bazı mütehassıs kimselerin öğrenmesini istemektedirler. 1987 Haziran'ındaki liselere seçmeli Osmanlıca dersi konması tartışmalarını değerlendiren Prof. Osman Barlas, "Liselerde eski harfleri öğretmek, Atatürk ilkelerinden birini en azından hırpalamak demektir" cümlesini kullanmış, ancak şu arzusunu dile getirmekten de kendisini alamamıştır:

"Yukarıda belirttiğimiz üzere dünyanın en büyük bilgi, doküman hazinelerinden birisi olan Osmanlıca yazılmış kitap ve arşivlerimizden hakiki ve hatâsız faydalanma, üniversitelerimizde konu ile ilgili bilim dallarında yetkili öğretim üyelerinden, incelikleri ve özellikleri ile beraber Osmanlıcayı öğrenmekle mümkün olur." (Güneş gazetesi, 14.7.1987)

İLİM ADAMLARI NE DİYOR?

BUGÜN Osmanlıca yazılmış eski eserlerden çok sınırlı olarak faydalanıyoruz. Bu eserlerden ancak edebiyat ve tarih dallarıyla dinî ilimlerde ihtisas yapanların dışında istifâde edenimiz

hemen hemen yok. Bizim gençlerimiz, Cemil Meriç'in bahsettiği İtalyan genci kadar bahtiyar değil. Bizler, yedi asır önce yazılmış bir eseri anlamak şöyle dursun, İstiklâl Marşını bile anlamak imkânından mahrumuz.

İnsanımızın eski eserleri okuyup anlayamaması, elbette kendi kusurları değildir. Peş peşe gelen Harf ve Dil devrimleri, geçmişle aramızda kapanması güç bir uçurum meydana getirdi. Bu uçurumun aşılarak, geçmişle bugün arasında hatt-ı muvâsalanın sağlanmasını isteyen Prof. Mehmed Kaplan, Türkiye'de ilk defa liselere Osmanlıca dersi konması fikrini ortaya atmıştır. Prof. Kaplan, Osmanlıca eserlerin anlaşılması ve bilinmesi gerektiğini şöyle anlatıyor:

PROF. OSMAN BARLAS —Liselerde eski harfleri öğretmek, Atatürk ilkelerinden birini en azından hırpalamak demektir.

"Osmanlıca bizim tarihî kültürümüzün anahtarıdır. Osmanlıca bilmeden kültürümüzü tam olarak anlamaya ve onun tadına varmaya imkân yoktur. Osmanlı Devleti dünya tarihinin en uzun ömürlü imparatorluklarından birini, kültür ve medeniyetini kurmuştur. Bir kültür ve medeniyetin yüceliğinin en açık delili, vücûda getirdiği güzel eserlerdir. Gözle görülen, elle tutulan bu eserlerin arkasında, herkesin anlayamadığı bir ruh, duygu ve düşünce âlemi vardır ki, onun en veciz ve derin ifâdesini biz Divan Edebiyatında buluyoruz. Divan Edebiyatı, dünyanın en ahenkli, en ince ve derin edebiyatlarından biridir ve onun dili Osmanlıcadır.

"Bu edebiyatı anlamak ve zevkine varmak için Osmanlıca bilmek şarttır. Bu edebiyatı bugünkü dile çevirmeye imkân yoktur. Zîrâ bu edebiyat, yazıldığı dile, hem ses, hem mânâ bakımından sıkı sıkıya bağlıdır. Fuzûlî'nin, Bâkî'nin, Nedîm'in, Nef'î'nin, Nâilî'nin, Neşâtî'nin şâheser beyitlerini bilenler, bunları bugünkü dile çevirmenin imkânsızlığını anlarlar. Bu hakikatı ancak şiirden anlamayanlar inkâr ederler. Bâzıları diyorlar ki, 'Liselerde bu bir kaç beyitle yetinelim, daha fazlasını öğretmeyelim.' Neden? Güzelliğin fazlası göz mü çıkartır? Divan Edebiyatında güzel eserler, lise kitaplarına alınan bir kaç beyitten ibâret değildir ki! Neden gençlerimizi bu güzellikleri anlamaktan ve tadmaktan mahrum bırakalım?" (Burhan Bozgeyik, "Eski eserlerimizi nasıl okuyacağız?" Yeni Nesil gazetesi, 3 Şubat 1984)

Devletin bütün gücüyle Kur'an yazısını yok etmek için baskı ve zor kullanarak çalışmasına rağmen, Said Nursî en zor şartlar altında Kur'an hattını muhâfaza etmeyi başarmıştı.

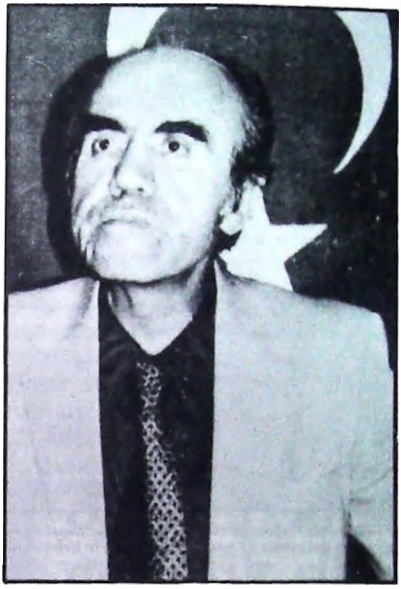
"ONLAR BİZİM ATALARIMIZIN ESERLERİ OLDUĞUNDAN BİZ NEŞRETMELİYİZ"

PROF. Mehmed Kaplan, kütüphânelerdeki kültür hazinelerimizin gün ışığına çıkarılması mevzuunda şunları söylüyor:

"Bu medeniyet, mimârî, müsikî ve diğer sahalarda da güzel eserler vücûda getirmekle beraber, esas itibâriyle kitaba dayanıyordu. Türk aydınları, Türkçenin dışında, Arapça ve Farsçayı da biliyorlardı. İçlerinde Yunanca, Latince, İtalyanca ve diğer Batı dillerini bilenler de vardı. Osman-

lıca denilen eski yazı dili, bütün bu dillerden alınan ve onlardan türetilen onbinlerce kelime ve terimlerle doludur.

"Eski Türk aydını o çağların en kültürlü insanı idi. Medresede çok kuvvetli tahsil gören eski Türk aydını üç dilde de eser verebiliyordu. Kültür hazinelerimiz onlar tarafından vücûda getirilen binlerce yazma eser ile doludur. Biz maalesef bu binlerce eserden pek azını biliyoruz. Eski Türk yazmalarının pek azı yeni harflere çevrilmiş ve incelenmiştir. Kapağı açılmayan ve okunamayan yazma eserlerde neler bulunduğunu bilmiyoruz.

MEHMED KAPLAN—Divan Edebiyatı dünyanın en ahenkli, en ince ve derin edebiyatlarından biridir ve onun da dili Osmanlıcadır.

"Onlar bizim atalarımızın eserleri olduğuna göre, onları neşretmek ve incelemek elbette bize düşer. Fakat Türkiye'de maalesef, Batı medeniyetine karşı hissedilen aşırı hayranlık duygusu, bizim aydınlarımızı geçmişe karşı kayıtsız kılıyor. Buna karşılık, Batılıların da yardımı ile toprak altından bizimle ilgisi olmayan kalıntıların meydana çıkarılması için pek çok emek ve para harcanıyor. Yabancıların mâzisine gösterilen alâkaya karşılık, kendi mâzisine karşı kayıtsızlığın sebebi veya sebepleri araştırılmak lâzımdır."

Geçmişini bilmeyen münevver olur mu?

Kütüphânelerdeki yazma eserlerin Latin harflerle basılması, onların anlaşılması için yeterli değil. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Latin harfleri ile Arapça ve Farsça'daki kelimelerin tam olarak yazılması mümkün değildir. Bunun için Osmanlıca eserlerin aslından okunup anlaşılması gerekmektedir. Prof. Kaplan, bu hususu şöyle açıklıyor:

DEVLET HAREKETE GEÇMELİ

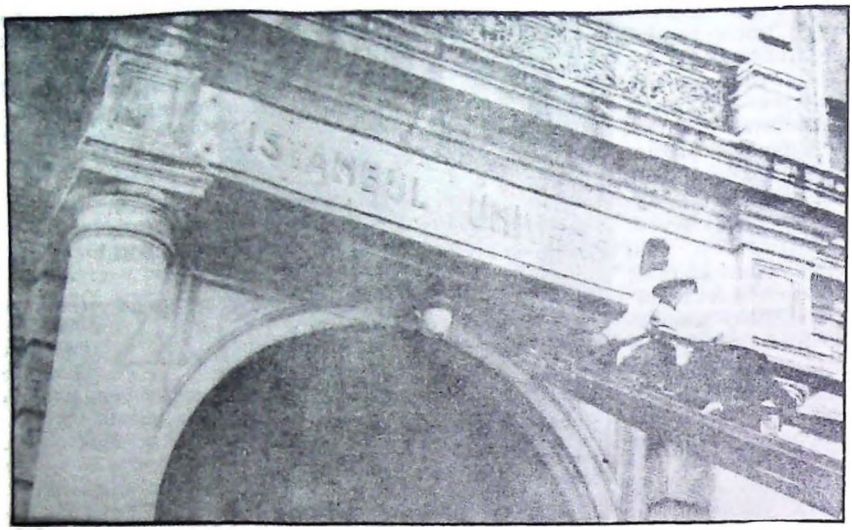
KÜTÜPHÂNELERİ dolduran yazma eserler yeni harflerle basılsa bile bunları okuyacak ve anlayacakların sayısı çok azdır. Bugün Türkiye'de Şeyh Gâlib'in şiirlerini anlayabilecek, açıklayabilecek on kişi var mıdır, bilmiyorum.

"Devlet harekete geçerse, eski eserleri onardığı gibi, bu eserleri de neşredebilir. Nitekim neşrediyor da. Fakat mühim olan bunların neşredilmesi değil, anlaşılması, yorumlanması, sevilmesi ve yapılması gereken yeni terkibe canlı bir unsur olarak karıştırılmasıdır.

"Üniversitelerde eski eserleri yeni harflere çevirebilen elemanlar yetişiyor. Fakat maalesef neşredilenler raflarda kalıyor. Kana karışmıyor. Onların yazma olarak kütüphânelerde durması ile yeni harflere çevrilmiş olarak durması arasında bir fark yoktur."

Prof. Mehmed Kaplan, çok geniş kitlelerin doğrudan bu eserlerle yüz yüze gelebilmesi için liselere Osmanlıca dersi konması gerektiğini belirtiyor.

Harf İnkılâbının ortaya çıkardığı menfî tesirlerden birisi de arşivlerimizin içler acısı durumudur. Daha

İstanbul Üniversitesinin giriş kapısındaki İslâmî harflerle yazılı kısım kapatılırken görülüyor. Daha sonra "İstanbul Üniversitesi" yazılı mermer levha indirilmiş ve kapı orijinal haliyle kalmıştır.

önce de temas ettiğimiz gibi, inkılâptan sonra arşivlerimizin bir kısmı Bulgarlara satılmış, bir kısmı SEKA'ya kâğıt olmak üzere gönderilmişti. Herşeye rağmen bugün hâlâ yüzbinlerce vesika yok olmaktan kurtulmuş, tasnif edilmeyi bekliyor.

ARŞİVLERİ TASNİF ETMEK, DÜNYAYA KARŞI BORCUMUZ

Levha sökmekle ülke medenî olacak zannedildi

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphânecilik Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Jale Baysal, arşivlerin tasnif edilmesiyle ilgili olarak şunları söylüyor:

"Bizim arşivlerimiz tasnif edilmedikçe başka milletler de kendi tarihlerini yazamayacaktır. Pekçok ülke kendi tarihlerini ancak bizim arşivlerimizden istifâde ederek yazabilecektir. Arşivlerimize ehemmiyet vermemiz yalnız kendi kültürümüze karşı değil, bütün dünyaya karşı vazifemizdir. Başka milletler bizim arşivlerimizi tasnif etmemizi bekliyor. Ayıptır bu. Bu bizim dünyaya karşı borcumuzdur. Diğer dünya milletleri tarihlerini yazmak için bunu beklemektedir. Ayrıca tahsil gençliğine Osmanlıca bilgisi verilmelidir." (a.g.g. 5 Şubat 1984)

Burhan Bozgeyik'in "Eski eserlerimizi nasıl okuyacağız?" isimli seri röportajına katılanlardan Dr. Emel Esin ise, Batılıların arşivlerimize gösterdiği yakın ilgiye dikkat çekiyor:

AVRUPALILAR ARŞİVLERİMİZE BÜYÜK İLGİ GÖSTERİYOR

AVRUPALILARIN arşivlerimize ilgi göstermelerinin sebebi, kendi tarihlerini ilgilendirmesindendir. Sâdece Avrupa ülkeleri değil, Balkanlar ve Ortadoğu ülkeleri de kendi tarihlerini bizim arşivlerimizdeki vesikalar

yoluyla öğrenmeye çalışmaktadırlar. Şimdi Balkan ülkeleriyle Ortadoğu ülkelerinde 'Osmanlı Araştırmaları' adı altında kurulan müesseseler hanl hanl inceleme yapıyorlar. Çünkü, bütün bu topraklar asırlar boyunca Osmanlı hâkimiyetinde idi.

"Ben Fransız mektebinde okudum. Orada bize en eski Fransızcayı ve Fransızcanın bütün devrelerini öğrettiler. Biz de öğrendik. Bunun gibi Türkçe'nin de bütün devirleri bilinmelidir. Arşiv vesikaları ile kütüphanelerimizdeki diğer eserler faksimile ile basılabileceği gibi tıpkı basım olarak da basılabilir. Bu yapılmalı ve kültür hazineleri ortaya konulmalıdır." (a.g.g. 5 Şubat 1984)

Osmanlıca öğrenmenin zor olduğu şeklindeki iddialara inanmayan Süheyl Ünver, "Benim lügatimde zor yazmar" diyor.

Kendi edebiyatını okuyup anlamayan gençlik olur mu?

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin bakkal külâhına lâyık gördüğü arşivlerimize yabancıların gösterdiği ilgi fevkalâde enteresandır. Peş peşe gelen savaşlarda boğaz boğaza çarpıştığımız düşmanların, arşivlerimizi incelemek için hususî müesseseler kurmasına karşılık, Türkiye'nin hâlâ "Liselere Osmanlıca dersi konmalı mı, konmamalı mı?" tartışması yapması çok acıdır.

Artık gereksiz evhamlardan ve körü körüne inkılâpçılıktan kurtulup, meseleleri objektif olarak ele almamız gerekmektedir. Dünyanın en kıymetli tarih hazinesi olan kütüphanelerimizin bir mezarlığı andıran vaziyetlerine son verme zamanı gelmiş de geçiyor bile.

OSMANLICAYI ÖĞRENMEK ZOR DEĞİLDİR

HARF İnkılâbının yapıldığı yıllarda olduğu gibi bugün de Osmanlıcanın zor olduğu iddiâları yapılmaktadır. Halbuki Osmanlıca ile çok meşgul olan araştırmacılar bu görüşe katılmadıklarını ısrarla belirtiyorlar.

Eski kültür ve sanat eserleriyle ilgili yaptığı araştırmalarla tanınan Prof. Süheyl Ünver, vakit kaybedilmeden Osmanlıcanın liselere ders olarak konması gerektiğini belirterek, şöyle diyor:

"Dünyada zor yok, zor iş yok. Benim lügatımda zor kelimesi bulunmaz. Boş zamanım yok diyenlere de inanmıyorum. Zamanım yok diyenler ancak tembellerdir. Yolda giderken de çalışır insan. Bu bakımdan Osmanlıcayı öğrenmek için, 'Zordur, zaman bulamıyoruz' gibi bahâneleri kabul etmiyorum." (Yeni Nesil gazetesi, 4 Şubat 1984)

EVREN'İN NOTLARI DA OSMANLICA

NOTLARINI Osmanlıca olarak tuttuğunu belirten Süheyl Ünver, Osmanlıcanın aynı zamanda bir nevi steno (bir sözü söylendiği kadar süratle yazmaya imkân veren sâde ve kısa işâretlerden ibâret yazı) olduğunu belirterek, "Ben kendi notlarımı Osmanlıca olarak tutuyorum. Yeni harf-

lerle not alamıyorum. Alsam bile okuyamıyorum" sözleriyle mühim bir gerçeğe işâret ediyor.

Osmanlıcayla not tutmanın ne kadar çabuk ve kolay olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Hattâ Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi Nurettin Ersin'in de not tutarken steno olarak Kur'an harflerini kullandıkları biliniyor. Çankaya'da Evren'le görüşen Time muhabiri Wilton Wynn, 11 Mayıs 1981 tarihli Time'de şunları yazıyordu:

EVREN: ARAP HARFLERİYLE NOT TUTARIM

"DERGİ ile yapacağı mülâkat için sivil kıyâfet giymişti, ama konuşurken hiç şüphesiz, ya düşüncesi, ya da ses tonu, General Evren'in hâlâ bir asker olarak kaldığı imâjını veriyordu. Görüşme boyunca Evren, Atatürk 1928'de daha Lâtin alfabesine geçmeden önce okuma yazma bildiğini göstermek için Arap alfabesiyle yazdığı notlara başvurdu. Evren, 'Arap harfleriyle not tutarım. Tuttuğum notları bir kenara bıraksam, gençler okuyamazlar' diye espri yapmıştı."

Osmanlı devrindeki kültürlü insanlara hasret kaldık

Time muhabiri Evren'in Kur'an harfleriyle not tutmasını 1928'den önce okuma yazma bildiğini göstermek istemesine bağlıyor. Oysa bu değerlendirmenin gerçeği aksettirdiği söylenemez. Çünkü 1918'de doğan Evren'in 10 yaşına kadar okuma yazma öğrenmesi gâyet normaldir.

İNÖNÜ DAHA KATI İDİ

BİZCE Evren'i Osmanlıca not tutmaya sevkeden, Kur'an harflerinin yazı yazmakta sağladığı kolaylık ve süratir. Aynı kolaylığa daha önce bahsettiğimiz gibi, İsmet İnönü de işaret etmiş, her ne kadar yeni yazıya geçilse de herkesin Kur'an yazısıyla not tutmaya devam ettiğini, herkesin cebini karıştırarak eski harflerle yazılmış bir satır aradığını, bulursa o memuru mesul tuttuğunu söylüyordu. Hattâ Atatürk'ün yanında çalışan memurlar bile kolaylarına gittiği için Osmanlıca vesikalara müracaat ederlermiş. Bu yüzden İnönü gelirken, herkesi bir telâş alır ve Atatürk'ün önündeki eski yazılı notlar kaldırılırmış.

Elbette ki bütün bunlar Kur'an yazısının hususiyetlerinden kaynaklanan kolaylıklardır. Kur'an alfabesi o şekilde tanzim edilmiş, asırlarca o şekilde kullanılmıştır. Lâtin harflerini kabul edildi diye de kimse Kur'an harflerini değiştirecek değildir. Nitekim Atatürkçülüğün ve inkılâpçıların ne derece tâkipçisi olduğunu, "Atatürkçülük adına ihtilâl" yaparak gösteren Kenan Evren'in bile, Kur'an harfleriyle not tutması göstermektedir ki, körü körüne yasaklamalar, eski vesikaları yakmalar ve satmalar, Kur'an harflerine karşı mücâdeleye girişmeler gereksizdir. Elbette zaman en büyük müfessir olduğundan hükmünü icrâ edecek ve inkılâplar da—şimdilik kâğıt üstünde olmasa da—fiilen bazı tâdilâtlara mâruz kalacaklardır.

"KATALOGLAR 50 SENEDE BİTİRİLEBİLİR"

EVREN, Harf İnkılâbından bugüne kadar gelmiş yedinci Cumhurbaşkanıdır. Sebebi ne olursa olsun, Osmanlıca olarak not tutması göstermektedir ki, bu yazı, öyle bir çırpıda bir kenara itiliverilecek kadar basit ve ehemmiyetsiz değildir. Zirâ Kur'an harfleri velev ki steno makamında da olsa, bir ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılıyorsa, onu öğrenmek her

gencin hakkıdır. Bu durum aynı zamanda, Kur'an harflerine karşı başlangıçta takınılan tavrın isâbetsizliğini de ortaya koymaktadır.

Uzun yıllar Fetih Cemiyeti Başkanlığı yapan merhum Ekrem Hakkı Ayverdi de, kütüphânelerdeki kültür mirasını gün ışığına çıkarmak için gençlere Osmanlıca öğretmek gerektiğini belirtiyor.

TÜYETOK (Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu) mütehassısı olan Ahmed Durmaz ise gençlere Osmanlıca öğretmenin yetmeyeceğini belirterek, kütüphânelerdeki yazma eserlerin kataloglarının üzerinde yapılan çalışmaların bir an önce tamamlanması gerektiğini söylüyordu. Ahmed Durmaz, sâdece Süleymaniye Kütüphânesindeki kitapların kataloglarının yapılması için 1984'de, "Bu şekilde teferruatlı olarak yapılan katalog çalışması, bu elemanlarla ancak elli senede bitirebilir" diyordu.

Batılılar bile arşivlerimizi araştırmak için geliyor

"ESKİ ESERLERİN YENİ YAZIYA ÇEVRİLMESİ İMKÂNSIZ"

BU ifâdeler sahip olduğumuz kültür hazinesinin ne derece büyük olduğunu da ortaya koymanın yanısıra, bu zamana kadar onlara sırt çevirmenin, hattâ imhâya kalkışmanın büyük bir cinâyet olduğunu belirtiyor.

Ahmed Durmaz, Harf İnkılâbının meydana getirdiği bir başka menfî durumu da şöyle açıklıyor:

"Bütün eserlerin Osmanlıcadan yeni harflere çevrilmesi imkânsız. Çok sayıda gazeteler, romanlar, dergiler ve binlerce kitap var. Bunları çevirmeyi hiç bir müessese üstlenemez. Bu kültür hazinelerini gün ışığına çıkarmanın yegâne yolu, yeni nesillere Osmanlıcayı öğretmektir. Osmanlıcayı bilmemek kendi kültürümüze karşı yabancılaşmanın işâretidir. Osmanlıca bilmemek yüzünden nesillerle kendi kültürümüz arasında bir kopukluk meydana geldi. Günümüz orta tahsil talebeleri ise Cumhuriyet devri şâirlerini bile anlamaktan âcizdir. Bunun için Osmanlıca orta ve liselere ders olarak konmalıdır." (a.g.g. 6 Şubat 1984)

Harf İnkılâbının meydana getirdiği zararlar o kadar büyüktür ki, Doç. Dr. Mehmed Saray'ın şu ifâdeleri de bunu anlatmaktadır:

EKREM HAKKI AYVERDİ— Gençlere Osmanlıcayı okullarda öğretmemiz lâzım.

"Maalesef, tarihimizin kaynakları olarak bildiğimiz eserlerin yüzde 99'u hâlâ neşredilmemiş durumdadır. Bu vazifeyi Türk Tarih Kurumunun (TTK) yapması gerekirdi. Türk Tarih Kurumu, kendi tarihimizle uğraşan bir müessese olmaktan çıkmış, âdetâ bir arkeoloji kurumu hâline dönüşmüştür. Bu üzücü gelişme neticesinde o müessesenin mâli imkânları haksız yere yabancı kültürlerin araştırılmasına harcanmıştır.

"GENÇLİK YABANCI İDEOLOJİLERİN PEŞİNDE KOŞTU"

NE ANNEDERİM dünyada bu kadar zengin tarihî mirasa sahip olan başka bir millet yoktur. Yine

bugün dünyada bu zengin hazinesinden kendi genç nesilleri için istifâde ettirme mücâdelesi vermeyen yegâne millet biziz." (a.g.g. 2 Şubat 1984)

Yukarıdaki ifâdeler Harf İnkılâbıyla birlikte içine düştüğümüz acı durumu göstermektedir. Doç. Mehmed Saray, eski kaynaklarımızdan uzak nesiller yetiştirmenin açtığı yaraları da şu şekilde ifâde ediyor:

"Bu kaynaklarımızı, kültür hazinelerimizi neşretmemenin ıztırabını son yirmi, otuz senedir çekmekteyiz. Bilhassa genç nesillerimizi adetâ diğer milletlerin kültürlerini ve eserlerini okumaya itmişiz. Neticede devletçe ve milletçe acı günler yaşadık. Eğer gençlerimiz kendi millî tarihinin ve kültürünün zengin kaynaklarını bilerek yetişmiş olsaydı, elbette yabancı ideolojilerin peşinde koşan bir topluluk hâline gelmezdi. Ümidimiz ve temennimiz odur ki, yakın geçmişin bu acı hâtıralarından ders alınsın, hükümet ve devlet olarak millî kültürümüzü bütün haşmetiyle ortaya koyacak olan çalışmalar yapılsın ve kaynaklarımız neşredilsin."

MEHMET SARAY- Devlet millî kültürümüzü bütün haşmetiyle ortaya koyacak çalışmalar yapmalı ve kaynaklar ortaya koymalı.

Cumhurbaşkanı bile notlarını kolay diye Osmanlıca tutuyor

HARF İNKILÂBI TARTIŞILIYOR

UZUN yıllar tartışılmayan veya uygulanan baskılar neticesi tartışılması engellenen inkılâplar, 1988 Türkiye'sinde kısmen de olsa tartışılabiliyor. Üstelik inkılâpların tartışılmasını, hattâ tenkid edilebilmesini isteyenler sâdece muhafazakâr kesim değildir. Bugün inkılâpların yanında yer alan kimseler de artık suskunluğun sona ermesini istemektedirler.

Nokta dergisinin "Harf Devrimi tartışılıyor" başlıklı röportajına katılanların cevapları bu noktadan ilgi çekicidir. Gergedan dergisi editörlerinden Enis Batur, inkılâpların tartışılması mevzuunda şunları söylüyor:

"Aydın yanları olan insanlarsak, tartışılamayacak herhangi bir şey düşünemiyorum. Atatürk devrimleri doğru mudur, eğri midir diye adam gibi tartışılabilmeli. Çünkü tartışılamadığı sürece karşı taraftan bir kişi 'Sen konuşuyorsun, ben konuşamıyorum' gibi bir şantaj getiriyor. Bu, kendi payıma son derece rahatsız ediyor beni. Bunlar bugüne kadar tartışılmadıysa abilerimiz adına üzgünüm, bugün tartışılamıyorsa kendimiz adına üzgünüm." (Sefa Kaplan, Nokta dergisi, 8 Kasım 1987)

Enis Batur'un şu sözleri haysiyetli bir aydından beklenen ifâdelerdir. Gerçekten de, kim hangi düşünceyi savunursa savunsun, tartışılamayacak herhangi bir şey olmamalıdır. Tartışma esnâsında da her iki tarafın şartları eşit olmalı, taraflardan birisi, "Ben inkılâpları savunurum, ama sen aleyhinde konuşamazsın, yoksa..." gibi haysiyetsiz bir tavrı benimsememelidir. Benimsediği takdirde Batur'un sözünü ettiği şantaj ortaya çıkar ki, bu da inkılâpları savunan tarafın, kendine güveni olmadığını ve bâzı gerçeklerin örtbas edilmesini istediğini gösterir. Bu durumda da inkılâpların doğruluğu, isâbetliliği subjektif olur ve kerâmeti kendinden menkul şeyh gibi, bu görüşler inkılâpçılara münhasır kalır.

"TARTIŞMA ATATÜRKÇÜLLÜĞÜ YOZLAŞTIRIYOR"

AYNI dergiye görüşünü açıklayan Prof. Tahsin Yücel ise tartışmaktan yana olduğunu ancak, tartışma adına Atatürkçülüğün yozlaştırıldığını söylüyor.

Görüldüğü gibi klâsik Atatürkçü düşünceyi aksettiren Prof. Yücel, tartışmaktan kaçışını "Atatürkçülüğün yozlaşabileceği" korkusuna dayandırıyor. Tartışma taraftarı olan Enis Batur ise, Harf İnkılâbıyla ilgili olarak şunları söylemekten çekinmiyor:

"Bir harften diğerine geçip ötekini bırakmak yanlış bir çözüm, kesin gözüyle bakıyorum yanlışlığa. Ama olmuş bir kere, geri dönülmesi de yanlış gözüküyor bana bugün. Harf Devrimi, üstü gözüken, altı gözükmeyen bir toplum ortaya çıkardı. Çok somut bir biçimde Türkiye'de düşünce tarihini, edebiyat tarihini sıfır noktasına getirip, tekrar başlamak gibi abes bir şeyin içine girildi. Harf Devrimiyle hem birikimden, hem de donanımdan önemli bir damar kopartılmıştı. Oysa, yazı değişikliğine gerek olmadan da dil değişikliği yaşanabilirdi."

Bir devre Milli Eğitim Bakanlığı yapan dil âlimi ve eski CHP milletvekili Prof. Dr.Tahsin Banguoğlu, Harf İnkılâbıyla neler kaybedildiğini şu şekilde anlatıyor:

"Devrimler Atatürk'ün dediği gibi çok defa ânî ve mecburî olur. Ama her devrimin götürdüğü kayıplar vardır ki, onlar da o nisbette ânidir. Biz Lâtin harflerine geçtiğimiz zaman bin yıllık bir kültür birikimine sahiptik. Üstelik bu yazı Müslüman bir kültür çevresinin yazısıydı. Arşivlerin, kütüphânelerin yazısını kısa sürede değiştirmek mümkün olmadığına göre, büyük bir kopukluğun ortaya çıkması kaçınılmazdı." (a.g.d. 8 Kasım 1987)

BANGUOĞLU: AYDINLAR ESKİ YAZIYI ÖĞRENMELİ

40'LI yılların sonunda Milli Eğitim Bakanı iken Tâlim Terbiyeye liselerde Osmanlıcanın seçmeli ders olarak konması teklifini götüren ve büyük tepkilerle karşılaşan Prof. Tahsin Banguoğlu, aydınların kütüphânelere, arşivlere gidebilmek için eski yazıyı öğrenmeleri gerektiğini belirtiyor. Harf İnkılâbının yanlış olduğunu söyleyen Enis Batur ise, eski yazının okullarda ders olarak okutulmasını istiyor.

Eski milletvekili ve Ebuzziyâ Tevfik'in torunu Ziyad Ebuzziyâ, Harf İnkılâbının yapıldığı yıllarda Galatasaray Lisesinde okuduğunu belirterek, şöyle diyor:

"Bu işte en az sıkıntıyı biz Galatasaraylılar çektik. Çünkü Fransızca okuyorduk. Ama düşünün ki bir günde bütün memleket okur yazarlıktan çıktı ve ümmi oldu. Halbuki Atatürk bu kararı alırken, memleket-

Körü körüne Kur'an harflerini yasaklamak bir işe yaramıyor

ENİS BATUR— Eğer aydın "anlaşılmaz Atatürk devrimleri eğri midir, doğru mudur, adamca gibi tartışılabilmeli.

teki okur yazar sayısını artırmak düşüncesinden yola çıkmıştı. Benim kanaatimce bu yanlış bir düşünce idi. Çünkü eski yazıyı da, yeni yazıyı da aynı sürede öğretmek mümkündür. Bu, bir metod meselesidir.

"Yönünü Batıya çeviren Türkiye Cumhuriyetinin Latin harflerine geçmesi zorunlu değildi. Bir ecnebi, Türkçe bilmedikten sonra benim Latin harfleriyle yazdığım yazıyı okumuş neye yarar? Siz Latin harflerini biliyorsunuz, ecnebi dillerinden birini okuyunca anlıyor musunuz? Demek ki, Batılılaşmakla harfi değiştirmenin bir ilgisi yok. Nitekim bir Japonya örneği var ortada. Japonya dünyanın en güç alfabesine sahip. Ama değiştirmemişler ve üstelik dünyanın en ileri gelen ülkelerinden biri hâline gelebilmişler. (a.g.d. 8 Kasım 1987)

TAHSİN YÜCEL— Devrimlerin tartışılması Atatürkçülüğü yozlaştırır.

Kütüphânelerdeki katalog eksikliği büyük bir mesele

"ATATÜRK OLSAYDI, ESKİ YAZIYI MECBURİ YAPARDI"

ZİYAD Ebuzziya'nın dediği gibi, gerçekten de bir dili okumasını bilmek, o dili anlamak mânâsına gelmiyor. Diğer bir husus ise, yeni yazıda bulunan Latin harflerinin herhangi bir Batı dilini okumaya kâfi gelmediğidir. Çünkü bugün kullandığımız harfler her ne kadar Latin alfabesinden alınmışsa da, bunların telâffuzları farklıdır. Bu yüzden okullarımızda yabancı dil öğretilirken, karşılaşılan en büyük problemlerden birisi de telâffuzdur.

Ziyad Ebuzziya, Harf İnkılâbının yol açtığı mahzurları da şu şekilde belirtiyor:

"Evvelâ, atalarımızın bütün mâzisiyle bize bıraktığı kültürel değerlere sırt çevirmiş olduk. Artık o kültüre gidilemiyor. Benim yaşım, 77, ben bile meselâ bir Kânuni devrine âit elyazmalarını sökemiyorum. Bu ayıptır. Ayrıca bugün arşivlerde bir araştırma yapmak mümkün değil."

Ebuzziyâ, "Atatürk de sağ olsaydı eski yazıyı mecburi ders diye mekteplere koyardı" şeklinde enteresan bir görüş de ileri sürüyor.

Osmanlıcayı öğrenmenin kolaylığı hususunda Prof. Süheyl Ünver'le aynı görüşü paylaşan Ziyad Ebuzziyâ şöyle diyor:

"Ecnebi dilini öğretmek zordur, ama Türkçe öğretilebilir. Çünkü eski yazı zaten Türkçe. Haftada bir saat ders verdiğiniz zaman bir süre sonra, eski metinler gâyet rahat okunabilir. Kimlerin öğreteceği de gayet kolay. Bir kurs açılır. Az da olsa eski yazıyı mükemmel bilen insanlar var. Bunlar kurslarda pekâlâ talebeleri yetiştirebilirler. Tabii başlangıçta bir miktar sıkıntı çekilecektir, ama önemli olan başlamaktır."

Osmanlıca öğretilmeye kalkıldığında, Latin harflerine geçildiği zaman çekilen sıkıntıların çok azı çekilir. Zîrâ o zaman bütün millet Latin harflerine yabancı idi. Sâdece aydınların ve okumuş yazmış kesimin bir kısmı bu harfleri tanıyordu.

Harf İnkılâbı bütün milleti bir günde câhil hâle getirdi

Kur'an harflerini ise cemiyetimizin yarısından fazlası tanıyor. Bu harflere karşı âşinalık var. Bunun için kısa zamanda Osmanlıca bilenleri artırmak ve yaygın bir şekilde öğretmek imkânı vardır. Böylece hem eski kültürün okunup öğrenilmesi mümkün olur, hem de arşivlerin tasnifiyle tarihi hazinelerimiz gün ışığına çıkarılır.

Yabancı dil öğretmek daha zor olduğu halde, bu teşebbüsten vazgeçilmiyor. Zirâ bu zamanda mümkün mertebe herkesin en az bir yabancı dil bilmesi büyük faydalar sağlamaktadır. İhtiyaç olduğu için hiç kimse "Zordur, yabancı dil öğretmeyelim" demiyor. Hattâ yabancı dilin mecburî ders olarak değil de, seçmeli ders olarak okutulması teklifi tepkilere sebep olmuştur.

Halbuki bin yıllık kültürümüzün dili olan Osmanlıcaya, bir yabancı dile verilen kıymet, emek ve mesâiden daha fazlasını vermek gerekmektedir.

TAHSİN BANGUOGLU— Biz latin harflerine geçtiğimiz zaman bin yıllık bir kültür birikimine sahiptik, sonra kopukluk oldu.

ESKİMEZ YAZIYA İLGİ

HARF İnkılâbına muhafazakâr kesimin dışındaki aydınlardan da tepki ve tenkidlerin geldiğini daha önce belirtmiştik. Bunlardan birisi de Murat Belge'dir. Solun tartışmaya açık ve diyalogtan yana bir aydını olarak tanınan Murat Belge, "yeni bir medeniyete geçerken, harf değişikliği yapılmasının zorunlu olmadığını" belirterek, şu görüşleri ifâde ediyor:

"Eski alfabeyle yeni kültür mümkün olabilirdi. Ama bu yeni kültüre geçişte alfabeyi değiştirmenin de belli bir kolaylık getirdiği kanısındayım. Ama ille Latin alfabesi mi, başka türlü bir alfabe olamaz mıydı? Belki doğrudan Göktürk alfabesi getirilseydi çok daha yatkın olabilirdi. (Sefa Kaplan, Nokta dergisi, 8.11.1987)

Murat Belge, inkılâptan sonra kültürel kopukluğa meydan vermeyecek tedbirlerin alınmaması neticesinde meydana gelen mahzurları anlatırken de şunları söylüyor:

"Bunun dolaysız sonucu, eski harflerle kalmasıdır. Daha sonra gelen kuşaklar eski harfleri bilmeden yetiştiği için, bu metinler bir çeşit mahzene kapatıldı ve kapısı kilitlendi gibi bir durum var ortada.

"Şimdi, tarihini çok iyi bilen bir toplum olduğu söylenemez Türkiye'nin. Dünya kadar eski yazı belge, özel bir beceri edinmemiş insanların ulaşamayacağı bir noktada. Bu çok büyük bir sıkıntı veriyor. Aslında toplumun bilinçinde olduğu bir sıkıntı değil bu, ama dünyada ne oluyor, ne olmalıdır diye bakıldığında bir sıkıntı potansiyeli görünüyor. Ancak bu telâfi edilebilir bir şeydir, alfabenin değişmesine çok fazla olumsuz değer yüklemiyorum, ama işin geri kalan kısmı bu şekilde yürütülmesinin, meselâ yeni icad bir Türk tarihinin, gerçek Türk tarihinin yerine oturtulması çabaları gibi bir takım girişimlerin sonuçta Türkiye için zararlı olduğu kanısındayım. Çünkü bugün tarihinden büyük ölçüde kopmuş bir toplum hâlinde yaşıyoruz. Oysa hem alfabeyi değiştirebilir, hem de bu kopukluğu yaratmayabilirdik."

Münevverler ve ilim adamları Kur'an yazısını öğrenmeli

ZİYAD EBUZZİYÂ— Bugün Atatürk sağ olsaydı okullara zekî yazıyı mecburi ders olarak koydururdu.

MAKSAT KOPUKLUK MEYDANA GETİRMEK DEĞİL MİYDİ?

BELGE'NİN ifâdelerinden inkılâbın doğurduğu menfî neticeler kısmına katılmamak mümkün değildir. Ancak hem Harf İnkılâbı olsun, hem de bu neticeler meydana gelmesin gibi bir düşüncenin doğruluğu ileri sürülemez. Çünkü bunlar inkılâbın tabiî neticesidir. Zâten Harf İnkılâbının maksadı budur. Hattâ daha önce de anlattığımız gibi, inkılâbın tabiî olarak yürümesi bile istenmemiş, bir takım zorlama ve baskılarla geçmişten koparma ve geçmişi yok etme hareketlerine girişilmiştir. Eski vesikaların yakılması ve bazı evrakların Bulgarlara satılması, maksadın ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Harf değişikliğine taraftar olan Murat Belge, bunun yanında okullara en azından seçmeli ders olarak Osmanlıca konmasının faydalı olacağını da söylemeden edemiyor.

Türkiye'de tarihe düşman bir cemiyet ortaya çıktığını belirten Belge, tarihten korkulmamasını istedikten sonra, tarihin değişmeyeceğini, tarihte meydana gelen bir hâdisenin silinemeyeceğini ifâde ediyor:

"Çünkü tarihte bir şey silindiği zaman, onun ileride ne şekilde karşımıza çıkıp, ne şekilde bir şamar atacağını bilemeyiz. Dolayısıyle, dil konusundaki tavrımızda da alfabe konusundaki tavrımızda da kendi tarihimizden korkmama kararını vermek ama bunu da genel olarak bilgilenme denilen olayla kurulacak sağlıklı bir ilişki içerisinde bir yere yerleştirmek durumundayız." (a.g.d. 7.11.1987)

HARF İNKILÂBI TUTTU MU?

İNKILÂBIN öncesinde ve sonrasında "hızlı devrimcilerin" kullandıkları sözleri aktararak, asıl maksadın ne olduğunu belirtmiştik. Bunlara göre inkılâbın maksadı, İslâm kültürünün vâsıtası olan Kur'an harfleriyle yazılı okunabilir her şeyi yok etmek, mevcut olanı okutmamak, okuyanları cezâlandırmak ve bu harflerin hangi maksatla olursa olsun kullanılmasını önlemekti.

İnkılâbın ilk yıllarında aşırı radikal tedbirlerle bu maksatlar büyük ölçüde gerçekleşti. Ancak üzerinde hesap yapılan millet, Müslümandı ve bin yıllık bir İslâmî kültür potansiyelinde yaşıyordu. Bunun için halkın sessiz de olsa tepkisi büyüktü. Devletin eli ise dağ başındaki ücrâ bir köye veya bir Müslümanın evine uzanamıyordu. Bunun için Kur'an harfleriyle yazılmış kitaplarla meşgul olmak bir türlü engellenemedi. Herşeyden önce Kur'an eskimez yazılarla yazılmışu.

Bunun için de Türkçe Kur'an teşebbüsleri yapıldı. Ancak bunlar da Nasreddin Hoca'nın "kar helvası" nı andırdı. Tepkileri çekti ve kabul görmedi.

Osman Yüksel Serdengeçti'nin dediği gibi Said Nursi'nin yaptığı İslâmi hizmetler "köy odalarından başlayarak, üniversite kapılarına kadar dayandı". Artık 1950'lere gelindiğinde, İslâmi yaşama azmindeki yeni nesil önlenemez bir yükselişe geçmişti. Tarihine, geçmişine, İslâmi değerlerine susayan gençlik, her yıl katlanarak bugünlere geldi. Artık bugün 1930'larda yapılan çılgınlıkların, evrak yakma ve satmaların tekrar yaşanmasını düşünmek imkânsızdır. 1988 Türkiye'sinde Harf İnkılâbının açtığı yaraları tâmir etmenin yolları aranmaktadır.

TATBİK KABİLİYETİ OLMAYAN KÂNUN

DAHA önceki kısımlarda belirttiğimiz gibi, Kur'an harflerinin gerilettiği, Lâtin harflerinin ülkeyi bir anda geliştireceği, eskimez yazının zor olduğu, yeni harflerin kolaylığı gibi iddialar da mesnedsizdir. Lâtin harflerinin okuryazar nisbetini arttırmadığı, belki Müslüman milletin tepkisini çekerek azalttığı da söylenebilmektedir.

Bu durumda yapılacak olan eski kültür adına kaybettiğimiz 60 yılın acısını çıkartmak için çalışmaktır. Ülkenin bütün aydınları ve idârecileri, Harf İnkılâbının getirdiklerini ve götürdüklerini objektif bir anlayışla tekrar gözden geçirmelidirler. Netice olarak Harf İnkılâbı Kânunu da ele alınmalı ve gerekli tâdilât yapılmalıdır.

Her ne kadar Anayasanın 174. maddesi, inkılâp kânunlarının Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve yorumlanamayacağını belirtecek kadar büyük bir "tabu"yu karşımıza çıkarmışsa da, objektif olan herkes şunu söylemekten kendini alamaz: Mesele, inkılâp kânunlarının Anayasaya uygunluğu veya aykırılığı değildir. Üzerinde durulması gereken husus, inkılâp kânunlarının cihanşümul realitelere ve Türkiye'deki tatbikata uyup uymadığıdır.

Nasıl ki "efendi, bey, paşa" gibi lâkapları yasaklayan 2590 sayılı kânun, bugün günlük hayatta çiğneniyorsa, 1353 sayılı Harf İnkılâbı Kânununun da bâzı maddeleri tatbik edilme vasfını kaybetmiştir. Biz sâdece 1982 Anayasasının hem mimarlarından, hem de kefili olan Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in hareketinden bir örnek vereceğiz.

Atatürkçüler, inkılâbı tartışmaktan korkuyorlar

MURAT BELGE— Tarihte bir şey silindiği zaman onun ileride ne şekilde karşımıza çıkıp, ne şekilde şamar atacağını bilemeyiz.

EVREN KÂNUNU ÇİĞNİYOR MU?

DAHA önce de belirttiğimiz gibi Cumhurbaşkanı Evren, notlarını Kur'an harfleriyle tutmaktadır. Bir defasında bunu bir nevi steno olarak kullandığını söylemiştir. Oysa Anayasanın 174.

Bir ihtiyaç olduğu için hiç kimse "zor" diye yabancı dili bırakmıyor

maddesinde teminat altına alınan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında kânunun 6. maddesi şöyledir:

"Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziran'ı iptidâsına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimâli câizdir. Devletin bütün dâire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kânun, tâlimatnâme, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziran'ı iptidâsına kadar kullanılması câizdir."

Bâzı hukukçular, buradaki "hususî zabıtlara" kişilerin cep defterlerinin, hususî notlarının da dâhil olduğunu ileri sürmektedirler. Nitekim İsmet İnönü, herkesin ceplerini karıştırarak Kur'an harfleriyle yazılmış bir satır bulduğunda o memuru mesul tuttuğunu söylemiştir. İnönü'nün bu tavrı katılığından olduğu gibi, bu kânundan da kaynaklanabilir.

Bu durumda Türkiye'nin yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e, Türk Ceza Kânununun 526. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen "iki aydan 6 aya kadar hafif hapis veya bin liradan beş bin liraya kadar hafif para cezası" verilemez mi?

Burada yapmak istediğimiz hem savcı hem hâkim rolü oynamak değil, bir sürü mücyyide ile surlar içine saklanan "tabu"ların tartışılmasını isteyenlerin ne derece haklı olduklarını ortaya koymaktır. Bu bakımdan bahis mevzuu inkılâp kânununun tekrar gözden geçirilmesi gerektiği görüşünü tekrarlıyoruz.

KENAN EVREN— Notlarını Osmanlıca tutması bâzı hukukçular tarafından İnkılâb Kânununa aykırı bulunuyor.

SOHBETLER ARASINDA

İbrahim Hakkı Konyalı ile Yakın Tarih üzerine sohbet

"TARİH nedir? Tarihin insanlık açısından önemini belirtir misiniz?"

"Hocamız bize derdi ki: "-Tarih bir vâizdir Vâzeder. Geçmiş olayları bize anlatır. Beşerin iyi ve kötü işlerini izah eder. Tedbirli olunmasını öğretir. Osmanlı padişahlarının hepsi zaferlerini tarih okumalarına borçludur. Yavuz Sultan Selim seferlere giderken birlikte üç katır yükü kitap götürürdü."

"Kılıcın yanında kalemi ve ilmi ihmal etmiyorlardı. İkisini birleştiriyorlardı diyorsunuz."

"Evet. Yavuz âlimlere çok ehemmiyet verirdi Diğer padişahlar da böyledir. Hem kılıç hem kalem erleridirler.

"Tarih, ibret telkin eden bir hocadır. İyi tarih bilen kumandanlar ve devlet adamları muvaffak olmuşlardır.

"Dünya tarihi içerisinde İslâm tarihinin yeri nedir sizce?.."

"Evvelâ: İslâm tarihi Avrupa tarihinden çok mükemmeldir. Avrupa medeniyeti Endülüslerden öğrenmiştir. İslâm âlimlerinin yazdığı kitapların çoğu Avrupa'ya götürülmüştür. Garb mendil bilmezdi, temizlik bilmezdi. Hükümdarları dahi burunlarını kollarına silerlerdi. Müslümanlar Garba herşeyden önce temizliği öğrettiler. Hamamları yoktu Garbın, temizliği bilmezlerdi.

İbrahim Hakkı Konyalı, Harem'deki Selimiye Camiinin avlusundaki 3. Selim Kasrında adına kurulan kütüphânenin önünde görülüyor.

Hâlâ Türk hamamlarına bayılırlar. Medeniyetleri yoktu. İslâm medeniyetinden faydalanmışlardır.

"Batı âlemi bugünkü gelişmesini, Türk-İslâm medeniyetine borçludur. Bu hususta ciltler dolusu eserler yazılacak kadar, vesika vardır bende. Yüzlerce misâli var. Birkaç tane söyliyeyim. Cenab Hak Kur'an-ı Kerim'de Düşmanın kuvvetinden daha üstün bir kuvvetle hazırlanın' buyurmuştur. Ecdâd bunu en güzel şekilde yapmıştır. Yavuz Sultan Selim ve Fatih düşmanın silahlarından daha üstün silahlar yapmışlardır. Meselâ: Havan topunun mucidi Fatih'tir. Namlusu, birbirine geçen top icad etmiştir. Şimdi İngiltere'de Tower müzesindedir. İki kişi tarafından kullanılan tüfeği Fatih icad etmiştir. Yavuz Selim, içinde helezoni yiv olan topu icad etmiştir. Garb âlemi şimdiye kadar yivli topu Almanların icad ettiğini söylerler, bu yanlıştır."

"Tarihi konularda mütehassıs olarak; geçmiş tarihimizin ve Cumhuriyetten sonraki tarihimizin değerlendirmesini yapar mısınız?"

"Efendim, İslâm medeniyeti yüksek bir medeniyettir. Osmanlılar bu medeniyetin inkişâfına, gelişmesine büyük hizmet etmişlerdir.

"Osmanlı döneminde de İslâmı mükemmel yaşamıyordu. Onun için Osmanlı mükemmeldi. En iyi yazıyı, en iyi ilim kitaplarını yazanlar Osmanlı Türkleriydi.

"Biz şimdi Avrupa mukallidi olmuşuz. Biz şimdi Garp insanlarının taklidiyiz. İnsan mukallidi olmuşuz..

"Avrupa'yı taklid etmenin savunuculuğunu yapanlar, 'Din bizi geri bırakır' demişler ve bunu yaymaya çalışmışlardır. Siz buna ne dersiniz..."

"İslâm dini geri bırakmaz, yüceltir. Çünkü din ile dünyayı birleştiren bir nizamdır. Peygamberimiz Dünya Âhiretin tarlasıdır' 'Bugün ölecekmiş gibi âhirete, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışınız' buyurur. Kur'an-ı Kerim çalışmaya teşvik eder. İslâm ilim öğrenmeye teşvik eder. 'Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz', 'İlim mü'minin yitik malıdır, nerede bulursanız alınız', 'İlim Çin'de de olsa gidip alınız' der...

"İslâmda Ruhbanlık yoktur. Lâikliğin Hıristiyanlıkta vardır. 'İnsan için ancak çalışmasının semeresi vardır' buyurur. İslâm dini çalışmayı, gayreti emreder. Müslümanlar çalıştığı, İslâmi hükümlere bağlı kaldığı müddetçe yükselmişlerdir.

"Dedelerimiz Viyana kapılarının önlerine çıplak ata binip gitmiş değillerdir. Birçok keşişlerle birlikte gitmişlerdir. Kimsenin bağına, bahçesine dokunmamışlardır. Şöyle bir vak'a cereyan etmiştir: Ordu Zigetvar'a doğru giderken aske-

Tek parti-tek şef devrinin mazi düşmanlığının mukayesesi değil: Osmanlı devrine ait paha biçilmez vesikalar ot fiyatına Bulgarlara satılmıştır. Tonlarca vesikalar balyalar halinde trenlere yüklenip götürülmüştür.

rin birinin canı üzüm ister. Ve bir bağdan geçerken koparır, yer. Sonra üzümün tutarı kadar bir parayı asmanın çubuğuna bağlar. Böyle medeni bir millet olarak, İslâm medeniyetini fethettikleri ülkelere götürmüşlerdir. Zorlamamışlardır. Çünkü dinimizde zorlama yoktur. Bütün kavimleri tek bayrak altında yaşatmayı bilmiştir."

"Cumhuriyet'ten sonraki devrede tarihi eserlere ve tarihimize karşı tutum ve davranışlar nasıl olmuştur. Bilhassa devlet adamlarının?.."

"Tekke, Türbe, Medrese, Dürü'l Kurra ve Darü'l Hadisleri kapayan kânunla Latin harflerinden düzülen yeni yazı, paha biçilemeyecek kadar kıymetli eserlerin, tarih yâdigârlarının yok olmasını, elden çıkması gibi korkunç, telâfisi imkânsız bir sonuç doğurmuştur.

"Zâviye, türbe, hângah gibi yerlerin kapılarına kilit vurularak bu yerlerdeki Kur'an-ı Kerim'lerin, Kur'an cüzlerinin İslâm yazısıyla yazılmış kitap ve çok değerli levhaların, vakfiyelerin eriyip yok olmasına sebebiyet verilmiştir. Bunların sayısı akıllara durgunluk verecek kadar çoktur. Kapıları mühürlenip de unutulan zâviyeler ve türbeler de vardır.

■■■■■■■■■■■■

"Sultanahmed'de, tapu dairesinin yanındaki eski çadır mehterhânesinin altındaki ve önündeki 'Düğümlübaba' zâviyesi ve türbesi de bunlardandır. Zâviyelerin, türbelerin kapılarına kara kilit asan heyet, 'Düğümlübaba' zâviyesinin ve türbesinin kapısını da böylece kilitlenmiş ve mühürlemişti. Düğümlübaba zâviyesini ve türbesini Sultan 2. Abdülhamid onarmış. Düğümlübaba'nın sandukasının üzerine Yıldız Sarayı'ndan getirttiği kıymetli bir şal örtmüştür. İki de çok kıymetli avize vermiştir. Baba oğul, meclis-i âyan üyesi olan Ankaralı Vechizâde Kemal Paşa ve oğlu bu türbe ve zâviyeye büyük bir kütüphâne ile 211 büyük hattatların kaleminden çıkmış, eşsiz ve çok kıymetli levhalar hediye et-

Bulgarlara paçavra fiyatına satılan eşsiz vesikalar arabaya yüklenirken.

miştir. Bunların arasında Yâkut-u Müstâsım hattıyle olanlar da vardı. Ben "İstanbul Sarayları" adlı kitabımı hazırlarken kapısı kilitli bu zâviye ve türbeyi keşfettim. Üstlerinden damlayan yağmur suları, avizelerden birisinin zincirini çürüterek koparmıştı. Yere düşen avize paramparça olmuştu. Levhaların hepsinin ipleri çürüdüğü için yere düşmüşler, hepsinin yazıları yağmur sularıyle birlikte erimiş, akıp gitmişti.

"Eyüp'te harap bir halde bulunan Ferhat Paşa türbesinin içinde çöplerin arasında, yazma bir Kur'an-ı Kerim atılmıştı. Bunları kurtardım. Süleymaniye kütüphânesi müdürü Muammer Bey, bunları kitap hastahanesindeki mütehassıslara tamir ettirdi. Bunları Üsküdar'daki Selimiye Câmiinin bitişiğinde bulunan kütüphâneme vakfettim. Muammer Bey ve mütehassıslar bu iki Kur'an-ı Kerim'e 500'er bin lira kıymet biçildiğini söylüyorlar.

"Fatih Sultan Mehmed, şimdi Fatih Câmii dediğimiz eski adıyle Yeni Câmii yaptırdıktan sonra, o vakte kadar yaşamış dünyanın en meşhur hattatlarının yazdıkları Kur'an-ı Kerim'lerden 78 tanesini câmisinde toplatmış. Vakfiyesinde kanun da var. Diyor ki: **'Bu güzel Kur'an-ı Kerim'ler okunurken tükrüklü parmakla açılmasın, aksırılmasın, kol konmasın'** bunu sağlamak için muhâfızlar tâyin etmiş. Kur'an-ı Kerim okunurken câmiin içinde muhâfızlar geziyor. Okuyucuları ikaz ediyorlar.

"Cumhuriyetten sonra bu kıymetli Kur'an-ı Kerim'leri toplamışlar, câmiinin kıble kapısında bir yere atmışlar. Yağmur yağmış, çürümüş, birbirine yapışmış, kurtlar yemiş, birer kucak pamuk yığını haline gelmişlerdi.

"Bunlar sadece benim bizzat tesbit ettiklerimdir. Bunun gibi hiçbir zâviye ve türbede Kur'an-ı Kerim kalmamıştır.

"Bütün bu tarihî eserlerimizin yok olmasının yanında, kıymetli vakıflar da elden çıkmıştır. Meselâ: Ayasofya Câmiinin, Sultan 2. Selim tarafından yaptırılan minaresinin altını, vakıflar idaresi Şekerci Ali'ye satmıştır. Süleymaniye kütüphânesinin altında köşede bir dükkân vardı. Bu dükkân Kanunî'nin vakfıydı. Vakıflar idaresi bunu bir Rum satmış. Rumsa bunu götürüp Patrikhaneye vakfetmiş. Nurîosmaniye Câmiinin ve kütüphânesinin altındaki bütün dükkânlar vakıftı. Dükkânı Ermeniye satmışlar. Ermeni orada demircilik yapıyordu. bugün hiçbir câmimizin, başta Süleymaniye olmak üzere hiç gelirî kalmamıştı. Adalar, çiftlikler, hanlar, hamamlar hepsi satılmıştır. Bugün Süleymaniye'nin vakfiyeleri elde bulunsaydı trilyonlar ederdi. Ayasofya'nın vakfiyesinde 90 müstahdem vardı. Ayasofya câmi iken daha çok temizdi. Daha bakımlıydı. Ayasofya'nın halıları vardı. Yekpâre yapılmıştı. Bu eşsiz halılar Ayasofya irtidat ettirilirken bu halılarda makasla kesilmiş, şuraya buraya dağıtılmıştır. Ayasofya câmi iken daha çok ziyaretçi gelirdi."

"Hocam, tarihî eserlerimize karşı anlattığınız bu tutum ve davranışlar hangi tarihlerde olmuştu?"

"1950 öncesi devrede. Eskiyi yıkmak, yoketmek maharetli sanki. Ne oldu netî-

■■■■■■■■■■■■

cesi?.. Ne geçti ellerine?.. Anlattıklarım denizden katre. Hangisini anlatayım. Tarihi toplarımız, silâhlarımız pancar fiyatına yabancılara satılmıştır. Çanakkale, Gelibolu boğazlarındaki bütün toplar böylece yok edilmiş elden çıkarılmıştır."

"1928 tarihinde yapılan harf değişikliğinin ilim, kültür ve sosyal hayatımıza ne gibi tesirleri olmuştur?.."

"Mâziyle, tarihimizle alâkamız kesilmiştir. Arşivlerinde, kütüphânelerimizde milyonlarca kitap ve vesika mevcuttu. Bunların içerisinde henüz ilim âleminin bilmediği pek çok eser vardı."

"Kütüphâneleri dolduran bu eserlere ne oldu?.. Sizin bu hususta çalışmalarınız var. Bunlar hakkında mâlûmat verir misiniz?"

"Tarihi eserlerimiz, evraklarımız Bulgarlara okkası 3 kuruş 10 paraya satıldı. Bu hadiseyi bizzat ben tesbit edip zamanın hükûmetine, başvekil İnönü'ye bildirdim. Fakat hiç bir netice alamadım.

"Yalnız geniş sınırlı Osmanlı devletinin tarihini değil, bütün dünya devletlerinin tarihini ilgilendirecek ve çoğunun ömürleri Orhan Gazi devrine kadar çıkan arşivimiz, tarihi evraklarımız böylece Bulgarlara okkası paçavra ve ot fiyatına satıldı.

"Evrakları satanların başında İstanbul vali vekili Fazlı Güleç ile Defterdar Şefik Bey vardı. Bunlar, Türkiye'ye tarihi evraklarımız incelemek üzere gelmiş, Türkçe ve Arapça bilen bir Bulgar Albayı ile anlaşıyorlar. Bulgar Albayı daha önceden arşivimizi uzun uzun tedkik ediyor. Sonra anlaşıyor. Ben evrakların balyalar halinde vagonlara yüklenişini gördüm. Her balyanın üzerinde 200 okka yazıyordu. Böylece 40 vagon evrak yurt dışına çıkarılmıştır."

"Bu kaçırılan evrakların âkıbeti ne oldu acaba?"

"Bulgarlar bizden aldıkları bu vesikaları ilmî bir şekilde tasnif etmişler ve büyük ciltler halinde klavuzlar hazırlamışlardır. Dört başı mamur Osmanlı tarihini yazmak için şimdi Sofya'ya, Vatikan'a ve Alman Ziraat Enstitüsüne gitmek lâzımdır.

"Bundan başka; eski harfler artık okunmayacak diye bilhassa Trakya taraflarındaki kütüphânelerde mevcut eserler sokağa atılarak üzerine gaz dökülüp yakılmıştır. Konya'nın Koyunoğlu kütüphânesi, Karaman kütüphânelerinden sokağa atılan kitaplardan meydana gelmiştir.

"Arşivimizi çürüttüler. Askeri müzenin tarihi evrakı İzmit kâğıt fabrikasına gönderildi. Askeri müze müdürü Sabahaddin Daras bu evrakları kâğıt yaptırdı. Sonra, İstanbul'da Sultanahmed'te askeri arşiv vardı. Buradaki 80 bin ton arşivi de İzmit kâğıt fabrikasına gönderdiler. Kâğıt yaptırdılar. Bu arşivlerimiz de çok zengindi. Yalnız Osmanlı devletinin arşivi, tarihi değildi. Dünyanın, Amerika'nın tarihi dahi bizdeydi. Çünkü onlarla münasebetlerimiz vardı. Bütün bunlar yokedildi, mahvoldu."

"İslâm yazısı diye bilinen, uzun müddet kullanılan yazı hakkında düşünceleriniz?.."

"Kendi fikrimi belirtmeden önce şâhit olduğum ve bildiğim bir iki hâdise ile Batılıların düşüncelerini belirtmek istiyorum.

"Dolmabahçe sarayında bir tarih sergisi açılmıştı. Ben de Tan gazetesinde çalışıyordum. Oraya gittim. Sergiye garptan da pek çok âlim gelmişti. İtalyan ilim adamlarından Prof. Russi vardı. O da üç profesör arkadaşıyla gelmişti. Bana: 'Topkapı Sarayı'nda bazı kitapları göreceğiz, bize yardım eder misiniz?' dediler. Hay hay dedim. Yeni harfler henüz kabul edilmişti. Topkapı Sarayı'nda memur İsmail Bey, eserlerin ve müelliflerin isimlerini yeni yazıyla yazmıştı. İtalyan profesörleri bu defterle baktılar, evirdiler çevirdiler hiç bir şey anlayamayınca profesör Russi bana dönerek; 'Beyefendi siz bir inkılap yapmışsınız. Bunların Arap harfleriyle yazılmış defterleri var mı? İstesek bir suç olur mu?' dedi. Suç olmaz deyince, defteri getirttik. Defterle üç beş dakika baktıktan sonra aradıklarını hemen buldular. Bana dedi ki; 'İbrahim bey! Bütün ilim âlemi kolay yazılan bir yazı peşinde. Dünya âlimleri Latin harflerinden bıktı. Siz böyle kolayca yazılmaya ve okunmaya elverişli yazıyı nasıl bıraktınız? Bakınız, biz üçümüz de Latiniz. Latin harfleri ile yazılmış defterden birşey anlayamadık.

"Bir misal daha vereyim. 2. Meşrutiyetten sonra, Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef Dünya gazetecilerini çağırmış. Bizden de Fransızcayı iyi bilen Hüseyin Cahit gitmişti. Fransuva Jozef konuşurken ufacık bir kâğıda Türkçeye tercüme ediyor hem de yazıyor.

»»»»»»»»»»»»

Konuşma bittikten sonra Hüseyin Cahit'e dönerek:

'Bütün arkadaşlarınız konuşmamı yazdı. Siz niçin yazmadınız?' demiş. Hüseyin Cahit 'Yazdım ekselans' diye cevap verince, 'Bakınız onlar beş on sahife doldurdular. Sizse ufacık bir kâğıda yazdınız' demiş. Cevaben; 'Benim bu kâğıtta hepsi var' diyen Hüseyin Cahit daha sonra yazdığını Fransuva Jozef'e okumuş. Bunu gören Fransuva Jozef: 'Aman bu ne güzel yazı' diyerek takdirini belirtmiş.

"Daha önce ismi geçen Russi Viyana'da bir konferansında şöyle demiştir: Türk tarihini, Türk mânâ ve kudretini, Türk'ün maziyle bağlantısını şimdiye kadar hiçbir kudret koparamamıştır. Fakat onların kabul ettikleri yeni harfler bunu yapacaktır. Türk'ün engin tarihiyle mânâsıyle alâkasını kesecektir."

"Türkler İslâm yazısını o kadar geliştirmişlerdi ki, pirinç tanelerinin üzerine İhlâs ve Fatiha surelerini yazabiliyorlardı. Topkapı Sarayı'nda örnekleri mevcuttur. Türkler İslâm yazısına tarihte eşi görülmeyen tekâmül verdiler.

"İslâm yazısıyla okuyup tahsil gören gençlik mükemmel yetişmiştir. Bu İslâmi ve bize âit olmuş yazıyı atınca ilme de büyük darbe vurulmuştur."

"Harf değişikliğinin meydana getirdiği, menfî neticelerin telâfisi şimdi mümkün olamaz mı?.."

"Elli senede bu yeni harfler ancak öğrenilmiştir. Bunun yanında bir de uydurmacık dil vardır. Dili milletin bünyesi yapar. Uydurulmaz. Fakat şimdi bunu da bozdular. Ben çocuklarımın konuştuklarını anlayamıyorum. İlim terimlerini değiştirdiler. Bunun için çocuklarıma faydalı olamıyorum. Onların ders kitaplarını anlayamıyorum. Şimdi baba ile evlât anlaşamaz hâle geldik.

"Telâfisi ancak; ilkokullardan, ortaokullardan başlayarak eski harfleri öğretmekle olur. Eski yazıyı öğrenenler kütüphânedeki yazıyı tedkik ederler. Telâfi bu şekilde mümkün ancak..

"Bu memleketin tarihini öğrenip kendisine gelebilmesi için Osmanlı harflerini göstermek lâzımdır, öğretmek lâzımdır. Hele biz Müslüman olalım, kendimizi de kurtaracağız, dünyayı da kurtaracağız.

"Arşivlerimizde daha 150-200 milyon vesika vardır. Bunları okuyup tasnîf edecek yoktur. Kütüphânelerde Türk hocasını ve talebesini göremiyorum. Çekik gözlü Japonlar, Beni-İsrail gelip bu eserler üzerinde çalışıyor. Onlar gelip okuyor. 80, 100 nihayet 200 liraya arşiv mütehassısı kullanıyorlardı. Bunlardan 5-10 tane vardı. Bunları da tutup dışarı attılar. Şimdi Japonya'dan mütehassıs getireceğiz. Bu gelen mütehassıs da artık ayda 50 bin lira mı alır, 60 bin lira mı alır.. Artık onlara okutturacağız. Bu harfleri yeniden ihyâ etmek lâzımdır. Zararın neresinden dönülürse kârdır."

"Gençlerin tarihe karşı ilgisizliğinin ve menfî bir şekilde davranışlarının sebebleri nelerdir? Bu hale gelişlerinde rol oynayan sebepler?.."

"Tahsil gençliğine yeterli tarih şuuru verilememiştir. Bu hareketleri yapmalarının sebebi budur zaten.. Ders kitaplarında da Türk-İslâm tarihi lâyık olduğu şekilde tanıtılmamıştır. Gençler niçin anarşi çıkarıyor? Bütün manevi, tarihi bağlarından koptukları için. Şimdi tarihi yoketmek, mâziyi yoketmek, İslâmiyete darbe vurmak için çalışıyorlar. Şimdi şunu söyliyeyim: Biz Müslüman olursak, İslâmiyeti yaşarsak hem kendimizi kurtaracağız hem de dünyayı. Çünkü İslâmiyette iyi insanda bulunması lâzım gelen vasıflar vardır. Herşeyin iyisi vardır, bütün kötülüğü menetmiştir İslâmiyet. Fakat biz gençliğe İslâmiyeti hakkıyle öğretemediğimiz için gençlik Garb taklitçisi olmuştur. Mâzisini unutmuştur. Günümüz gençliğini çok acılı bir durumda görüyorum. İyi rehberler, hocalar ve İslâmi eserler tanıtılmıyor gençlere.. Bu eserleri tanıtmak lâzım. Okutmak lâzım gençlere.."

Mülâkat: Burhan Bozgeyik
Köprü
Kasım 1978

İbrahim Hakkı Konyalı kimdir?

1896'da Konya'da doğdu. Konya'da kurulan İslâmi Üniversitesinin ilk talebelerinden ve hocalarındandır.

Birinci Dünya savaşından önce İzmir Şimendifer mektebinde okumuş. Batum'da memur olarak vazîfe yapmıştır. 2. Dünya savaşından sonraki yıllarda da muhtelif gazete ve dergilerde çalışmıştır.

"Dâima vesikayla meşgul oldum. İstanbul'da görmediğim mezar taşı kalmadı." diyen Konyalı'nın yüze yakın kitabı vardır.

Konyalı, 20 Ağustos 1984'te hakkın rahmetine kavuşmuştur. Karacaahmed mezarlığında medfundur.

Claude Farrere anlatıyor

Türklerin mânevî gücü

1930'larda defalarca Türkiye'ye gelen Fransız yazar Farrere, bir milletin nasıl kökünden koparılmak istendiğini bizzat tesbit etmişti. Osmanlıyı bütünüyle reddedip, Timur'un soyundan geldiklerini iddiâ edenler kimlerdi? Güzelim İstanbul dururken, bir çöl görünüşünde olan Ankara'nın başşehir yapılmasının sebebi neydi?

Claude Farrere, bir Türk dostu ve hayranı. Tıpkı Pierre Loti gibi, Pierre Mille gibi, Mösyö Ribot, Paul de Cassacng gibi. Yunanlıların Batı Anadolu'yu istilâ ettiği zaman, bu Türk dostu şöyle diyordu: "Türkiye'nin bozgunu, Fransa'nun bozgunu demektir; Yunanlıların zaferi, medeniyetin gerilemesi demektir."

"Türklerin Mânevi Gücü" isimli kitabında bahsettiğine göre, bir Fransız olan Claude Farrere, Hıristiyanlara karşı dâima Türklerin yanında yer almış birisi. Balkan Savaşından 15-16 gün önce (3 Ekim 1913'de) L'Intransigeant gazetesinde kaleme aldığı makaleyi şu şekilde bitirmesi bunun en açık örneğidir: "Hazırlanan bu kavgada ben, kuvvetliye karşı zayıfın, zâlime karşı mazlumun, Hıristiyana karşı Müslümanın tarafındayım."

Yazar, bu makalesinden sonra çok tepki almış. "Sağlam bir vatanperver

Claude Farrere'ün Türkçe yayınlanan "Türklerin Mânevi Gücü" isimli kitabında, Türkiye'nin 1908 sonrasını, umumi tarihini ve Cumhuriyet Türkiye'sini anlatıyor.

bildikleri benim gibi bir Fransız subayının 'Hıristiyan kurbanlara' karşı Türkler'in tarafını tutmamı hazmedemediklerini, bundan üzüntü duyduklarını belirtiyorlardı" diyen Farrere, daha sonra tepki gösterenlere şöyle sesleniyor:

"Bana, 1913'de bu hücumları yapanların, artık bugün [1921'de] tek kelime söylemeye yüzleri olmasa gerek. Cihan Harbi bitti. Artık Selânik ordusundaki bütün Fransız askerleri Doğudaki kurbanların Hıristiyanlardan çok, Müslümanlar, cellâtların da Osmanlıdan çok Ermenilerin olduğunu biliyor."

Yazar, Türkleri niçin sevdiğini açıklarken, biri maddi diğeri manevi iki sebep gösteriyor. Maddi sebebi sayarken, şu tesbiti yapıyor:

"Kabahat Türklerde değil"

"Fransa'nın bütün Ortadoğu'daki menfaatleri, Türk menfaatlerine bağlıdır. Hayır, bağlı olmaktan daha da ileridir; onların menfaatleriyle karışmıştır, iç içe girmiştir, girift olmuştur. Türkiye'nin kaybettiği her karış toprak, Fransa'nın kaybettiği toprak demektir. Bulgarların, Sırpların, yâhut Yunanlıların atacağı her adım biz Fransızlar için gerileme demektir."

Türkiye'nin 1914'de Almanya'nın yanında Fransızlara karşı harbettiğini hatırlatan Farrere, bunda bir suçu olmadığını belirterek, "1913 Fransa'sı

Yunanlılar İzmir'den kaçarken bu şehri yakıp, yıkıp virâneye çevirmişlerdi. İzmir'deki bu bunbarlık, Yunanlıların Anadolu' da sergiledikleri vahşet tablolarından yalnızca birisiydi. Farrere de, Yunanlıların bu insanlık dışı tavrına işaret ederek; "Bütün bu hareketler, şerefini ebediyyen kaybeden Yunan bayrağının ipeğinde bir kan ve çamur lekesi olarak kalacaktır" diyor.

Asya'daki bütün menfaatlerini fedâ edecek derecede Rusların sadık hizmetkârı olmuşsa kabahat Türklerde mi?" diye soruyor.

"Evet kabahat Türklerde değildi" diyen dost Farrere, "Türkiye istemeyerek, zorla bize karşı savaştı: 1914'-ten 1918'e kadar hiç bir Türk, içinden gelerek Fransa'ya karşı savaşmamıştır. Diğer taraftan Yunanistan ve Bulgaristan büyük bir heyecanla düşmanlarımızın safına karıştılar. Halbuki her iki ülke de tarih huzurunda bize karşı şükran borçluydu" görüşünü savunuyor.

Farrere, Türkleri sevmesinin mânevi sebebini açıklarken de "her namuslu insanın Türklerin tarafını tutması gerektiğini" söylüyor. "Ama Türkler gerçekten şuurlu millettir. Doğu Hıristiyanlarından, Levanten Ortodokslardan çok daha fazla şuurludur, vicdanlıdır" hükmünü veriyor.

Türkleri sevmeyenleri sevmediğini ifade eden Farrere, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi hakkında da şöyle diyor:

"Vatana Türk dostu olarak döndüm"

"Yunan çıkarması sırasında Türk halkına yapılan kalleşlikler ve hakaretler ve bütün cinayetler, ırza geçmeler, işkenceler... İğrenç asker bozuntularının subaylarının idaresinde yaptığı bütün bu hareketler, şerefini ebediyyen kaybeden Yunan bayrağının ipeğinde bir kan ve çamur lekesi olarak kalacaktır."

Yazdıklarına, karşı çıkabilecek kimselere de cevap veren yazar, bir kaç kere Türkiye'ye geldiğini ve herşeyi bilerek yazdığını ifade ediyor:

"1902 yazında Fransa'dan ayrılırken, Türklerden ölesiye hoşlanmadığımı söylersem bana inanın. Zaten kolejli bütün Fransızlar böyleydi. Çünkü tahsil boyunca antik hâtıralar ve modern peşin hükümlerle beslenirler. Ve 1904 sonbaharında tepeden tırnağa kadar Türk dostu olarak vatana döndüğümü söylersem yine, bana inanın.

"Onyedi yıl oluyor. Bu süre içinde fikirlerimde en küçük değişiklik olmadı. Ve benim bütün arkadaşlarım, Türkiye'de yaşayan bütün Fransız

Farrere'in hayran olduğu İstanbul'dan bir manzara. Ayasofya Camii ve o zamanki kıyafetleri içerisindeki İstanbullular... 60 sene öncesine ait bu resimde görülen Ayasofya, cami olmasının sevincini ve huzurunu yaşıyordu.

subayları—orada kaldıkları süre ne kadar olursa olsun—benim gittiğim gibi gidiyor ve benim duygularımla dolu olarak dönüyorlar. Hiç istisnâsız!

"Niçin? Çünkü onlar da benim gördüklerimi görüyor. Çünkü onlar da benim bildiklerimi öğreniyor."

Yazar, bunları 1921 yılında yazmaktadır. Bu tarihlerde Fransızlar Suriye ve Güneydoğuda Türklere karşı savaşıyorlardı. Bunu hatırlatan yazar, "Şimdi bunda da Fransızlar haksız da, Türkler mi haklı?" sorusunun cevabını verirken, "Gayet tabiî ki hayır!" demekte ve Fransa'nın 400 senelik Türkiye'deki imtiyazlarından İngiltere tarafından mahrum edildiğini, buna karşılık Lübnan'ı istediğini anlattıktan sonra, şöyle diyor:

"Peki ya Türkler? Allah için söyleyin, Fransa'dan hiç bir şey çalınmamış olan Türkiye'nin kendi malını korumaya hakkı yok mu? Herkese karşı, hattâ Fransa'ya karşı?

"Ayıplanan, hücuma uğrayan, tenkid edilen, kendisini koruyacağız gazetesi bulunmayan Türk! Hakarete uğradığı zaman cevap vermeyen Türk!.. O Türk nâmusludur, dürüsttür, vefakârdır; katı bir görünüşü vardır belki. Ama zayıflara ve iyilere karşı inanılmayacak kadar yumuşaktır."

Bugünkü Fransa'nın Türkiye ve Ermenilere karşı aldığı tavrın, tam zıddını taşıyan Claude Farrere, Ermeniler hakkında da şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Ermenilere gelince... O büsbütün berbat bir iş... Aslında Ermeniler Doğunun gerçek Yahudileridir. —Burada Yahudi sözünü en kötü mânâsında alıyor ve benden daha fazla Yahudi olmadığını bildiğim sayısız İsrailli dostlarından özür diliyorum.—Aslında Ermeniler gerçekten Yahudi sıfatına lâyık Yahudilerdi. Ermeniler tarafından ezilen gerçek İsrailliler, Doğuda resmen açlıktan ölmektedir."

"Fransız çanı"

"Farrere, Türklerin yanlış tanınması için çok çalışmış, yazılar yazmış, kitaplar neşretmiş birisi. Ne var ki, onun yaptıklarının aksini yerine getirenler, Türkleri yanlış tanıtmak için çırpınan yazarlar da yok değil. Farrere, bunlara karşı nasıl savaşığını şu şekilde dile getiriyor:

"İşte ben halkımızdan, Batı matbuatında aralıksız neşredilen yalan tufanına, sanki İncil'de yazılmış gibi artık inanmamalarını rica ediyorum. Bu tufanı Avrupa üzerine yağdıran da sadece Ortodoks ağızlardır. Zira Yunanlıların, Sırplıların, Bulgarların, "bütün Avrupanın okuduğu" gazeteleri var. Onlar bundan faydalanarak, yazıyor, söylüyor ve haykırıyorlar. Ve Türkler susuyor. Dünyanın nazarında haksız görünmezler de ne olur?

"Dünya bir tek çan sesi duymaktadır. Dâima aynı ses, dâima aynı çan: Ortodoks çanı. Artık Rusya'nın sesi çıkmaz olunca, tarihe karışan Rus çanının verini İngiliz çanı aldı.

Ermeni komitacılar, Doğu Anadolu'da tarihte eşine ender rastlanan bir katliâma girişmişlerdi. Fotoğrafta görülen Ermeni eşkıya gibi, yüzlerce gözü dönmüş canî, Doğuyu kana bulamışlardı. Farrere, "Aslında Ermeniler Doğunun gerçek Yahudileridir" diyor.

"İşte bunun için ben, Fransalı Frank, hiç değilse bir defalık olsun Fransa'ya bir başka sesi, bir başka çanı duyurmak istedim: Hayır, Müslümanın değil, hattâ Lâtin çanının değil: Fransız çanının sesini."

Claude Farrere'nin "Türklerin Mânevî gücü" isimli kitabının bir bölümünde Türklerin umumî tarihi anlatılıyor. Farrere, bilhassa Cumhuriyet Türkiye'sine büyük yer ayırarak, yeni kurulan devleti bir fikir adamı gözüyle değerlendiriyor. Onun 1937 yılında yayınlanan bu kitabındaki değerlendirme ve tesbitler, Cumhuriyetin kuruluş yılları olan 1920'li yıllardan başlıyor.

Farrere, Cumhuriyet Türkiye'sini anlatmaya Yıldırım Bayezid ve Timur arasındaki savaşın mukayesesini yaparak giriyor. 1402 yılında meydana gelen savaşta Bayezid'in yenilip esir düştüğünü, sekiz ay sonra öldüğünü, Timur'un da Semerkand'a döndüğünü ve onun da 1404'de hayata gözlerini yumduğunu anlatan Farrere, mevzuû şöyle bağlıyor:

"Hârikulâde bir hikâye değil mi? Neticesi ise, düşünülmeye değer. Timur ölür ölmez imparatorluğu dağılır. Hindistan'daki hanedandan başka bir şey kalmaz ki, o da çok geçmeden yok olacaktır. Ama öte yandan mağlûp Bayezid, Timur'un aksine ölümsüzleşir. Çünkü oğulları, torunları imparatorluğu canlandıracak, İstanbul'u fethedecek, Avrupa'nın ve Afrika'nın dörtte birini, Asya'nın üçtebirini alacak ve beş asır boyunca şâhâne bir şekilde hükümran olacaktır.

"Şimdi size tuhaf bir şey söyleyeceğim:

"Günümüzün Cumhuriyetçi Türkler'i, kendilerini Bayezid'in torunları değil de, Timur'un torunları sayıyorlar.

Claude Farrere kimdir?

Dünyâca tanınmış bir Fransız romancısı ve hikâyecisidir. 1876-1957 yılları arasında yaşamıştır. Hayâta deniz subayı olarak atıldı. 1919'da ordudan ayrıldı ve kendini tamamen edebiyata verdi. Doğu ülkelerine bir çok seyahat yaptı. Eserlerinde daha çok Doğu ülkelerinin hayâtını, meselelerini canlandırır. Yazar, ilk defa 1904'de Türkiye'ye gelmiş ve aynı yıl ülkesine dönmüştür. Türkiye'ye son gelişi ölümünden bir kaç sene öncesine rastlar.

Türkiye ve Türklere karşı çok büyük mânevî yakınlığı vardır. Son derece ileri görüşlü olan yazar, İttihad ve Terakki Cemiyetine karşı Sultan Abdülhamid'i tuttu. Dünyâ savaşından sonra, Türkiye'nin Millî Mücâdele yıllarında, bir kaç yazar arkadaşı ile Türkiye'yi sonuna kadar savundu. Samimî bir Türk dostu olduğu için İstanbul Sultanahmed'de bir caddeye "Klodfarer" ismi verildi.

Türkçe olarak yayınlanan "Türklerin Mânevî Gücü" isimli eserinin Türk Şuuru kısmında, Türkiye'nin 1908'den sonraki siyasî ve içtimâî hayâtının acıklı durumu anlatılır. İhtilâl diye isimlendirdiği 1908'deki 2. Meşrutiyet hareketleridir. 1937'de ilk defa yayınlanan Türkiye'nin Mânevî Kuvvetleri adlı eserde ise umumî Türk târihi, bir fikir adamı gözüyle incelenmekte, daha sonra Cumhuriyet Türkiyesi üzerinde durularak, tahlil ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

"Mağlûp bir büyüğün soyundan değil, galip bir büyüğün soyundan indiklerini göstermek istiyorlar. Yenilenin bir imparatorluğun kurucusu olması, yenenin de yakıp yıkıcı kimse olması, onlar için mühim değil. Herşeyden önce askerî gurur geliyor! Gazi Mustafa Kemal'in yeni hükûmet merkezini ünlü Ankara Savaşının geçtiği yerde kurması çok mânâlı!"

"Osmanlının mağlûp olduğu yer"

Farrere, Ankara'nın hükûmet merkezi olarak seçilmesini burada "askerî gurur"a bağlıyor gibi görünüyorsa da, sonradan "çok mânâlı" demesi, hâdisenin bu şekilde halledilemeyeceğini gösteriyor. Nitekim onun daha sonra, yeni Türk devletinin "eski" adına ne varsa hepsini yok etmeye kararlı olduğunu belirtmesi ve bütün gayretlerin "sadece İslâmı ortadan kaldırmak için" yapıldığını söylemesi dikkat çekicidir. Farrere böylece, "600 yıl İslâmın adını yücelten Osmanlıların mağlûp olduğu yer, onlara karşı açılacak savaşın merkezi olduğu" görüşünü ileri sürmüş oluyor. Ankara'daki bir havaalanına Timur'un kumandanlarından olan "Esenboğa" isminin verilmesi de tesadüf olmasa gerek.

Yıldırım Bayezid'den sonra Osmanlı devletinin iyice güçlendiğini belirten Farrere, Yavuz Sultan Selimi anlattıktan sonra haklı olarak şu soruyu soruyor:

"Bütün bunlar bir şey değil midir? Günümüzün Türkler'i bu dev Türklerin soyundan inmekle iftihar etseler haklı olmazlar mı?"

Bu sorunun sorulduğu yıllarda, Farrere'nin hayranlıkla anlattığı, "saltanat" ve "hilâfet" kaldırılmış ve geçmişe sırt çevrilmişti.

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktidarı ellerinde bulunduranlar Osmanlıya düşman olduklarını açıkça belli ediyorlardı. Kendilerinin Timur'un soyundan geldiğini söylüyorlardı. Ankara'daki havaalanına Timur'un kumandanlarından "Esenboğa"nın adı verilmişti.

Farrere, "övünülmesini" istediği değerlere Cumhuriyet Türkiyesinin "nasıl baktığını" da anlatıyor:

"Ama onların gözünde bütün bunlar değersiz şeyler. İspatını mı istiyorsunuz? Cumhuriyet donanmasında bir zırhlı var. Almanların eski Goben zırhlısı. Bu geminin adını değiştirmek ve millî bir isim vermek gerekti. Çok haklı olarak Yavuz Selim ismi teklif edildi. Ama Çankaya Hükûmeti buna razı olmadı. Kısaca Yavuz denmesini uygun buldu. Osman'ın kanı, Ankara'daki adamlar için tarihten silinmesi gereken nefret edilecek bir şey hâline geldi. Tahripkâr ve zâlim Cengiz'le Timur; sayısız saraylar yaptıran, mâbetler inşâa ettiren, yollar açan, bunca eyaleti Türk topraklarına katan—bunların bugün elden çıktığı

bir gerçektir—bunca hükümdara tercih edilmektedir. Evet onlar arkalarında hiç bir şey bırakmadılar ama hiç de yenilmediler."

İşin bu yönünü Farrere'nin mantığı almıyor. Hayretini "Tuhaf zihniyet değil mi?" sorusuyla ifade ediyor.

YILDIRIM BAYEZID— Cumhuriyetin ilk yıllarında idareyi ellerinde bulundurenler, kendilerinin Yıldırım'ın torunları saymıyorlardı.

Farrere, tekrar Osmanlı devrine dönüyor ve yıkılışın sebebini açıklıyor. Bu sebep, onun diğer Müslüman Türk veya Arap devletlerinin yıkılışı için belirttiği sebeplerin aynısı:

"At üzerinde savaş meydanlarında dolaşmaktan bıkan padişahlar, saraydan çıkmamaya başladılar. Çiçeklerle süslü, güzel kokular içindeki haremlerini savaşa tercih ettiler. Kısacası kendileri de, etrafındakiler de gevşediler, rehavete düştüler. Halk mâziyi hasretle anmaya başladı."

"Tek fark, Müslümanlık"

Osmanlılar gerilerken, Avrupanın ilerleme kaydettiğini belirten Farrere, Avrupa'nın her fırsatta Türkleri küçük düşürmeye çalıştığını anlattıktan sonra şöyle devam ediyor:

Bir başka mesele daha vardı: Din meselesi. Türkler hiç şüphesiz iyi Müslümandı. Mutaassıp değillerdi. İtikad, muhakemelerini yok etmiyordu. Avrupalıların, 'Londra'dan Saint-Petersburg'a kadar Türkler dışarı' dediğini biliyorlardı. Onlardan farkları neydi? Müslüman olmaları değil mi? Türk olanlar sadece kendileri değildi halbuki. Aynı ırktan olan ve âri kavimler arasına sokulmuş bulunan Bulgarlar ve Macarlar vardı. Üstelik Türklerin kanında Kafkasyalı, Makedonyalı, Arnavut kısacası Avrupa kanı vardı: halbuki Macarlar ve Bulgarlarda hiç yoktu. Bununla beraber Avrupalılar sadece Türkleri istemiyorlardı. O zaman Türkler düşünmeye başladılar:

"-Biz Müslümanız. Ama olmayabilirdik de. Budist olabilirdik, yâhut belki de Hıristiyan olabilirdik. Bulgarlar gibi Ortodoks, Macarlar gibi Katolik olurduk...

TİMUR— Yıldırım'dan sonra Osmanlı devleti iyice güçlenecekti. Ama M. Kemal'in başı çektiği grup kendilerinin Yıldırım'ın değil, Timur'un soyundan geldiğini göstermek istiyordu. Farrere bu duruma hayret ediyor.

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktidarı ellerine geçirenler Osmanlıyı tamamen reddetmişlerdi. O yüzdendir ki, kendilerinin Yıldırım'ın değil de Timur'un soyundan geldiklerini iddia etmeye başlamışlardı. Oysa Osmanlı tarihi Yıldırım'dan önce olduğu gibi Yıldırım'dan sonra da ihtişamın zirvesine çıkacak ve mümtaz idârecilere şâhit olacaktı.

"İşte bunun için Gazi Mustafa Kemal—bundan sonra Atatürk diyelim— ve Cumhuriyet Türkleri, cedlerinin mirasını hor görmeye başladılar."

Peki yeni Türkiye'nin bu davranışı doğru mu? Bu "ecdâdı hor görme" işi ilelebet devam eder mi? "Hayır" diyor Türk dostu Farrere: "Buna hakları yok. Ecdâdımız ecdâdımızdır. Tabiat kanunu veraseti hor görmeye izin vermez."

"Hesaplanmayan nokta"

"Niçin izin vermez?" sorusunun cevabı da hazır:

"20. asrın Türkleri artık 12 veya

"Arap alfabesini istihfafla bir kenara ittiler. Onun yerine acayip birşey meydana getirdiler."

13. asrın Türkleri değiller. Göçebelik çoktan bitmiş, medeni olmuşlardır. Artık steplerde oturmuyor, eski yurtlarında kalmıyorlar. Aşağı yukarı 500 yıldan beri, her çeşit meyvanın yetiştiği, münbit güleryüzlü Anadolu'da oturuyorlar. Artık sürüler peşinde at koşturmuyorlar. Bugünün Türkleri tarla sürüyor, bahçe yetiştiriyor. Ama yine eski, sâde, vefâkar karakterine sahip. Ama bütün çevreyle beraber o da bir rehavete düşüyor. Eski ciddiyeti yerini safdilliğe bırakıyor. Bu insanları barbar hâle getirmeye artık imkân yoktur: Timur ve Cengiz'in torunları iseler barbar olmaları gerekmez miydi?

"Sonra hesaba katmadıkları mühim bir nokta daha var. Arabistan'a, İran'a, Bizans'a ve bilhassa İslâma borçlu oldukları şeyleri inkâr ederek, kendilerini temiz çıkarmayı, aynı zamanda, kimsenin ne olduğunu bilemediği eski ve saf bir medeniyetin kaynağına döneceklerini hayal ediyorlar. Çok eski ve çok saf medeniyetin kaynağına. Şu veya bu isimdeki yarı âlimlerin sözlerini harfi harfine gerçek kabul ederek iptidâi Moğolistan'ın dünyanın cenneti olduğunu düşünüyorlar."

Farrere, yukarıdaki ifadeleriyle Cumhuriyetin ilk yıllarında hedefin "ideal" değil, "hayal" olduğunu iddiâ etmiş oluyor. Onun bu sözü belki 1937'lerde çok yadırgandı. Ama Cumhuriyetten 65 yıl sonra geldiğimiz nokta, onun tesbitlerindeki isabeti, Türkiye'nin geçmişten kopmakla kaybettiklerinin kıymetini anlatmaya yeter. Hele bir de iki defa yıkılıp imar edilen ve milyonlarca Türkün "ekmek kapısı" olan bir Almanya örneği varken!...

"Moskova'da hazırlanmış plân"

Farrere, bu "hayal" hedefin kaynağını açıklarken, "şaka" ifadesini kullanıyor, ama onun izahı reâlitelere ne kadar da benziyor:

"Bu hal, bazı şakalara yol açan tezatlara da sebep oluyor: Ankaralı cumhuriyetçiler, en Batı Avrupalı ülkelerin medeniyetine eşit medeniyete sahip bir Türkiye istiyor, fakat bu medeniyetin örneğini Uzakdoğuda arıyorlar. Sanki Moskova'da hazırlanmış bir plân!

"Arap alfabesini istihfafla bir kenara ittiler. Ama onun yerine Fransız

Osmanlılar asırlar boyunca Bulgarların huzurunu ve refahını sağlamak için çırpınmışlardı. Oysa Bulgarlar, ellerine geçen ilk fırsatta işte bu şekilde Müslüman ahâlîyi bunlarca katletmişti.

veya İngiliz alfabesini kabul edeceklerine Macar, Leh ve Çek seslerinden mürekkep acayip bir şey meydana getirdiler. Ve nihayet Londra, New York yahut Paris'ten daha modern olma iddiâsındalar; ama bir zamanlar ülkenin resmî dili olan Fransızcayı terkediyor ve hükûmet merkezini çeşitli dillerin konuşulduğu İstanbul'dan -eli ayağı kesilmiş, ufalanmış bir Türkün zorla bir şeyler geveledîği- Ankara'ya götürüyorlar."

Bu ifadelerden, Farrere'nin Arap alfabesinin bırakılmasını uygun bulduğu anlaşılmamalıdır. "Madem terkettiniz, bâri ileri bir ülkenin alfabesini alsaydınız" demek istemektedir. Nitekim aşağıdaki tesbiti "Türklerin İslâmdan uzaklaşmasını uygun bulmadığı" şeklindedir:

"Bütün bunlar gerçekten çok tuhaf şeyler. Ancak ihtiyar Türkiye'yi an'anevî dininden koparmak isteyenlerin, gerçekten esrarengiz davranışı bunlardan çok daha tuhaf. Hem bu şekildeki davranışları yeni bir din, yahut ne bileyim herhangi bir felsefe sistemine kabul ettirmek için falan da değil. Sadece İslâmı ortadan kaldırmak için. Henüz çok saf ve sade olan bir milleti kökünden koparmak için... Hepsi bu. Halbuki bu davranış medeniyeti öldürebilir. Milleti mahvedebilir. Aklı başında hiçbir insanın bu fikrimin aksini söyleyeceğini zannetmiyorum."

Bazan bir hâdisenin içindeki insanlar ne yaptıklarının farkında olmayabilirler. Yaptıkları işlerin iyi olduğunu kabul etmeleri bir yere kadar insanlığın tabiî bir zaafıdır. Böyle durumlarda hâdiselerin dışında olan üçüncü bir şahsın müşahedeleri gerekir. Böyle bir kimsenin yapacağı tenkitler, tahliller, tavsiye ve teklifler isâbetli ve faydalıdır. Yeter ki akl-ı selimi elden bırakmasın, taraf-girlik batağına saplanmasın...

İşte Claude Farrere, akl-ı selim sahibi, tarafsız, isâbetli teşhis ve tahlillerde bulunan ve Türk dostu olduğu

Saf bir milleti kökünden koparmak için her yola başvuruluyordu

için de ikaz vazifesini yerine getiren birisi:

"Türkiye an'aneleriyle, idealiyle, fazileliyle, örf ve âdetleriyle, Osmanlı Türklerinin Türkiye'sidir. Türkiye'nin de mükemmel bir bütün olduğunu söylemiyorum. Ama hiç olmazsa mükemmelleşmeye elverişli bir bütün olduğu muhakkak. Yeni Türkiye ise, bu temeli bir tarafa bırakıp, herşeyi bir tarafa atıp, işe en aşağıdan, sıfırdan başlıyor. Çok zor iş bana kalırsa. Hattâ insanüstü de diyebilirim."

Farrare'nin bu tesbitlerinin yerinde olduğunu bugünkü hâlimiz ispat ediyor. Bırakalım köksü, mâzisiz bir neslin yeni bir Türkiye meydana getirmesini, köksüz ve mâzisiz bir nesil yapmak bile mümkün olmadı. Tarihe açılan savaş, İslâmla yoğrulmuş geçmişin gâlibiyetiyle neticelendi. Zaten bugün iyilik adına ne varsa mâzi ile kucaklaşmanın ve mânevi değerlere sarılmanın neticesidir.

"Mâziye dönecekler"

Bakın bu tesbitleri bundan 51 yıl önce Farrere yapıyor:

"Belki de yanılıyorum; ama Türkler eski hayatlarıyla hiç bir ilgi kurmadan yeni bir hayata kavuşmak için girıştikleri tecrübede muvaffak olabilirlerse çok şaşarım. Bana öyle geliyor ki, bugün kendilerine menfur gibi görünen, ama onlar için tek kurtuluş yolu olan mâzilerine, yavaş yavaş dönmek zorunda kalacaklardır!

"Her ne olursa olsun, Türklerin emin bir geleceği hakları vardır. Türk halkı, hor görülecek bir halk değildir. Ben Türklerden bahsederken; belki biraz hissî davranıyorum. Pierre Loti gibi, ben de bu dürüst, vefakâr, sâde, asıl millete gönülden âşığım. Hadi diyelim ki benim hususî bir sevgim var. Peki büyük bir otorite olan Rene Grousset'in Asya Tarihi adlı hârikulâde eserinde yazdıklarına ne diyelim? Müslümanlara karşı pek fazla sempatisi olmayan bu nâmuslu insan, Türklerin hükümran olmak için yaratılmış bir ırk olduğunu yazar ve tarih boyunca kaydettikleri başarıları hayranlıkla zikreder."

Cumhuriyetle birlikte geçmişte sırt çevrildi. Sümer'lerden, Hitit'lerden, "ata" arandı. Ama sonunda Farrere'nin dediği oldu. Türkiye, tekrar Müslüman mâzisine dönmek zorunda kaldı.

Cumhuriyetle birlikte mâziye sırt çevrilmişti. Ama Türkiye sonunda tekrar Müslüman mâzîsine dönmek zorunda kalacaktı

Kendisi de bir Batılı olan yazarın, Batı hakkındaki değerlendirmesi de oldukça enteresan:

"Asya'dan geldikten sonra medenî bir hayat kuran Türklerin uzun ve iyi bir hayata hakları vardır. Avrupa, sayısız defalar onu horladı. Avrupalılar, yani bizler, belki yirmi defa Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü garanti ettik, yirmi defasında da bu dev imparatorluk budandı, yaralandı, tahrip edildi. Elbette bize kin duyacaklar. Türkler yine de cedlerine benzer. Kahraman, iyi, dürüst... Ama sık sık su gibi kan

"Türkleri severim. Çünkü sevilmeye lâyıktırlar."

döktüler, burası doğru. Fakat unutmayalım ki, kendi kanlarını da su gibi akıtmaktan kaçınmadılar. Şöyle veya böyle, ben Türkleri severim, çünkü sevilmeye lâyıktırlar. Bundan sonra girişeceği her türlü teşebbüste de başarıya ulaşmalarını gönülden dilerim."

"Yine başkent meselesi"

Kitabında Ankara kadınlarından bahseden Farrere, onları tanımak için İstanbul'daki kadınları tanımak gerektiğini belirterek, "Hem iyi tanımak... Hem biraz da Türk olmak, hem uzunca zamandan beri Türk olmak lâzımdır. Benim durumum işte bu. Ancak İslâm diniyle yoğrulmuş ak sakallı biri, genç Türkiye'nin durumunu tarafsız olarak muhakeme edebilir" diyor. Farrere, Türk kadınını umumi olarak değerlendirirken de, "Türk kadınları hiç bir zaman değişmeyecektir. Çadır artık eve dönmüştür. Ama Türk kadını yine aynıdır: Dâima kraliçedir. Âile içinde dâima eşit hakları vardır. Ben pek öyle feminist sayılmam, ama onlar için kendimi feminist hissediyorum" ifadelerini kullanmıştır ki, onun bu tesbiti yaptığı yıllarda, "Türk kadınının asırlarca köle gibi kullanıldığı, haklarından mahrum edildiği" iddiâ ediliyordu.

Yeni Türkiye'deki değişmeleri değerlendirirken, "Bence bir anarşist, ihtilâlci bir ilerici, bir mütaassıptan daha kötüdür. Mutaassıp eskiyi olduğu gibi yaşamak ister, bu, deliliktir. İlerici çok daha sonradan yaşanacak hayatı, şimdiden yaşamak ister; bu daha büyük deliliktir. Çünkü yarının nasıl olacağını kestirmeye imkân yoktur" şeklinde bir prensip ortaya koyan Farrere, sözü tekrar Ankara'nın başşehir olmasına getiriyor:

"Hükûmet merkezinin değiştirilmesi—hemen hemen dâima—bir halk için çok büyük bir mâceradır. Türkiye'yi, hükûmet merkezini, Boğaziçi kıyılarından Anadolu'nun ortasına götürmeye sevkeden sebeplerin münâkaşasını yapacak değiliz. Ben burada yeni bir kadronun hemen hemen zorla nasıl olup da yeni bir hayat tarzını kabul ettirdiğine dikkat çekmek istiyorum. Herşeyden önce acaba bu yeni hayat, öbüründen daha mı iyi? Ben buna 'Evet' diyemeyeceğim. Görüş meselesi..."

"En verimsiz yer"

Ankara'yı görmeden önce Farrere'ye bu şehirden çok bahsetmiş-

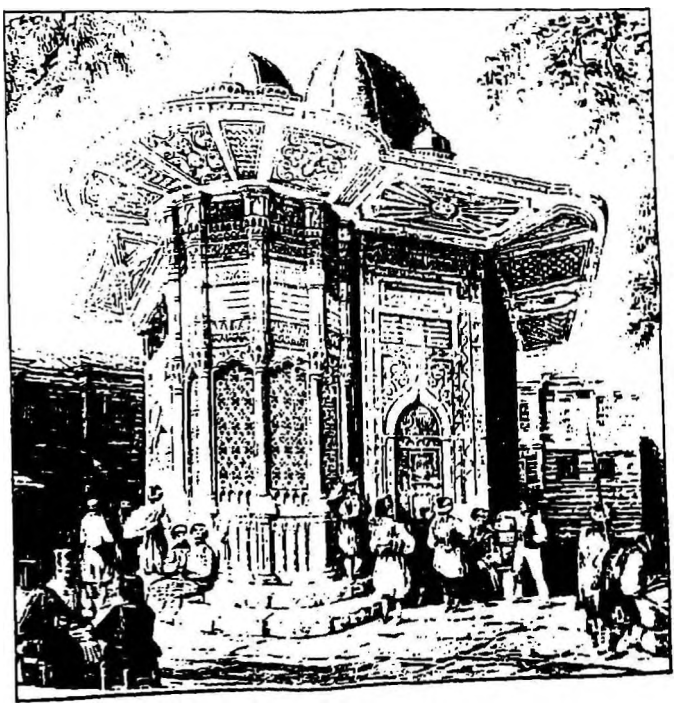
ler. O kadar ki, uzun zaman kaldığı İstanbul'da fazla kalmadan hemen Ankara'nın yolunu tutmuş. "Ebediyyen muhteşem şehir" dediği İstanbul'dan ayrılıp, trenle Ankara'ya giderken geçtiği yerleri anlatan yazar, "Eğer Anadolu'ya iyi bakılsa, bütün Avrupayı besleyecek Kaliforniya haline gelebilir. Halbuki henüz hiç bir ihracatı yok" ifadesini kullanıyor.

Farrere'nin Ankara hakkındaki değerlendirmeleri pek iyi başlamıyor:

"Artık ne çayır var, ne dere, ne yeşillik... Kuru bir topraklı Kurak, çıplak, meş'um dağlar... Gökyüzü parlak ve donuk. Ölü ışıklar, gölgeler uzanıyor etrafa. İşte ankara bu yaylada. Timur, ve korkunç savaşı bundan 535 yıl önce burada vermiş. Atillâ için söylenen sözü Timur için de tekrarlayabiliriz: Atının geçtiği yerde ot bitmez!..

"Buralar tamamen çöl! Demiryolu boyunca, zaman zaman uzaklarda birkaç kulübe, bir kaç baraka göze çarpıyor. Bir kısmı son derece eski, diğeri çirkin bir şekilde yeni. İnsan o evlerde oturanların nasıl yaşadığına şaşıyor doğrusu.

"Şüphe yok ki, bir memleketin en verimsiz, en yaşanmaz yerini hükümet merkezi olarak seçmek, belki stratejistlerce uygun görülür, ama herhalde iktisatçılara değil? Şunu unutmamalıyız ki, içinde yaşadığımız şu asırda, modern dünyayı şekillendirecek olanlar iktisatçılardır;

Farrere, "memleketin en verimsiz, en yaşanmaz yeri" dediği Ankara'nın başşehir yapılmasına bir mânâ veremiyor ve ilâve ediyor: "Kısacası, yeni Ankara'yı zevksiz, ruhsuz insanlar yapmış." Sıra İstanbul'a gelince methededede bitiremiyor. Gravürdeki gibi tarihî yerlerinin çokluğunu hayranlıkla dile getiriyor.

stratejistler ise eski çağların insanlarını taklitten öteye gidemezler."

Ankara'da iki tepe olduğunu, bunlardan birinin çıplak, diğerinin ise üzerinde bir kaç bin eski ev bulunduğunu anlatan Farrere, "Başkan Atatürk'ün tepedeki bütün evleri kazımak istediği, böylece hoşa gitmeyen bir mazinin izlerini ortadan kaldırmayı istediği söyleniyor. Zira bu eski Ankara'nın yeni Ankara ile hiç bir benzerliği yok" diyor.

Yazar, Ankara hakkındaki intibâlarına şöyle devam ediyor:

"Şehir bütünüyle—niçin söylemeyeyim—çirkin. Bir kaç işçi mahallesini hiç hesaba katmıyorum. Kırkbin nüfuslu yeni Ankara, Napoli yahut Berselona kadar geniş bir sahaya yayılmış. Zira yapıcının ihtirası dev çerçeveler içinde. Bu ihtirası bir tarafa bırakalım ama, günün birinde ne mükâfatını görür? Ne işe yarar? Yeni Türkiye'nin hükümet merkezine bir bakalım. İlk netice, estetik netice meydanda. Hiç şüphesiz çok para harcanmış. Türk Ocağı binasına bakalım. Çok mermer harcanmış, ama korkunç derecede çirkin.

"Kısaca, yeni Ankara'yı zevksiz, ruhsuz insanlar yapmış. Bu gibi işlerde çalışanların, ufukta bir fener görmeleri lâzımdır, kendilerine geleceği gösteren esrarengiz bir fener... Ondan ilham almalıdırlar.

"Giderken İstanbul'dan sadece geçmiştim. Dönüşte bilhassa uğradım ve uzun müddet kaldım."

Karlı bir günde nezle olmak pahasına Fransız maslahatgüzarıyla birlikte İstanbul'un câmilerini gezmeye çıktıklarını anlatan Farrere, Osmanlı mimarisine olan hayranlığını da şöyle anlatıyor:

"Sultanahmed Câmii dev bir piramit gibi şahâne kubbesi ve mızrağa benzeyen dev mumlar gibi altı minaresiyle karşımızdaydı. Aslında gördüğümüz manzarayı en küçük teferruatına kadar biliyorduk hepimiz de. Ama bu kış gecesinin dolunayında, bu şahâne mâbed bam başka bir güzellik kazanmıştı. Câmiyi meydana getiren sayısız kubbelerin, güneşte pırıl pırıl parlayan alemleri, kış gecesinin ay ışığında mutlak bir beyazlığa bürünmüştü. Minareler, kubbeler, bunları çevreleyen avlu duvarları, etraftaki serviler, manzaraya inanılmaz bir asalet, dini bir saflık veriyordu. Bu hâliyle dev mâbed insanın ruhuna hitap eder gibiydi. Bu Müslüman katedrali, gecenin bu saatinde Allah'a karşı kollarını açmış dev bir dua gibiydi.

"Manzara öyle büyüktü ki, Parthenon'u, Notre Dame de Charteres'i düşünüyorduk. Kendi kendime şöyle dediğimi hatırlıyorum:

Farrere Balkan savaşı öncesinde kaleme aldığı bir yazıda, "kuvvetliye karşı sayılın, zâlime karşı mazlumun, Hıristiyana karşı Müslümanın yanındayım" diyordu. Mehmetçikse fotoğraftaki sahnede olduğu gibi; lâsaf sahibi müsteşriklerin de kabul ettiği şekilde yıllar boyunca zâlimlerle savaşacaktı.

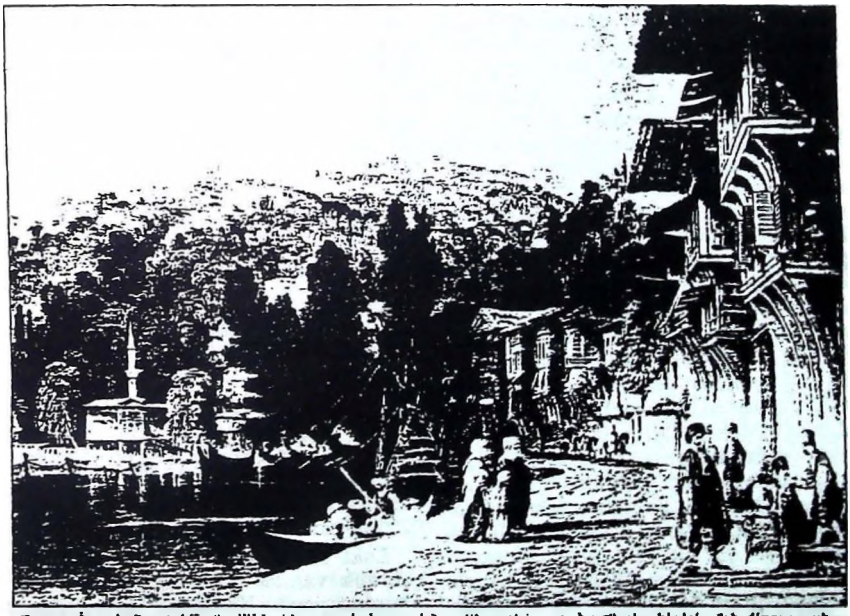
"—Bu harika 17. asrın başlarında yapıldı. O zamanın Türkleri, bizim Ortaçağımızın adamlarından çok Phidias'ın çağının adamlarına yakışırdı. Saf güzelliği, keşfetmişlerdi. Ankara'yı inşâ edenler ise, çağımızın adamları gibi herşeyi unutmuş, yâhut kaybetmişler. Ne yazık!"

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki davranışlar için, "Muhteşem bir mâziye sırtını dönüp, miskin bir gelecek hazırlamanın çabasına girişiyorlar" diyen Farrere, bu duruma bir Müslüman Türk gibi üzülerek, "Sonsuz derece üzücü bir şey bu!" ifadesini kullanıyor.

Yazar, yeni hükûmet merkezi ile ilgili intibâlarına devam ediyor:

"Ankara sun'î bir şehir. Atmosferi yok. Oraya giderken epeyce kalmayı düşünüyordum. Bir çok ziyaret yapacaktım. Çünkü ben yarı Türktüm. Diplomatik ve resmi çevreler benden hiç bir şeyi saklamayı düşünmüyordu. Hoş, şehir de benden hiç bir şeyini gizlemiyordu. Çünkü ben bütün Türklerin dostuyum ve bunu bilmeyen bir tek Türk yoktur.! Ne yazık ki, bazı faydalı gerçekleri söyledim diye bir kısmı bugün benden nefret etmektedir. Ama olsun. Elli yıl içinde yine beni sevecek ve mezarımı çiçeklerle süsleyeceklerdir."

Farrere'nin gerçekçi tesbitlerine 1937'de kızanlar, karşı çıkanlar, bugün ne kadar hatâlı olduklarını anlamış durumdalar. İnad edenler ise, başarısızlıklarının idrâki içindeler. Farrere'nin, sanki bir keramet gösterir gibi ileri görüşlü olması dikkat çekicidir. Bugün söylediklerinin üze-

Farrere İstanbul'un tabiî güzellikleri karşısında hayranlığını dile getiriyor ve bu güzel şehir için, "ebediyyen muhteşem şehir" diyor.

rinden 50 yıl geçti ve bazı gerçekleri söyledi diye kendisinden nefret edenlerden çok, takdir edenler var.

Claude Farrere, yarım asır önce bir takım gerçekleri söylemesi üzerine bazı Türklerin kendisinden nefret etmesine aldırmadan değerlendirmelerine devam etmiştir. Çünkü o "Bugün beni anlamayanlar 50 yıl sonra bana hak verecekler" diyerek, bu hususta da ne kadar ileri görüşlü olduğunu gösteriyor.

İstanbul'la Ankara'yı mukayese ederek, birincisini "ebediyyen muhteşem şehir" ikincisini ise "zevksiz, ruhsuz ve çirkin" olarak vasıflandıran Farrere, Ankara hakkındaki intibâlarını anlatırken bilhassa "kadınlar" üzerinde duruyor:

"Her yeri dolaştım, bir çok kimseyle temas ettim, ama dâima hayal kırıklığına uğradım. Ziyaret ettiğim her ev, sanki oraya rastgele kuruluvermiş çadır hissini verdi bana. İçindekiler de sanki benim gibi turistlerdi. Roma ve Washington da dahil olduğu halde belki de hükûmet merkezlerinin en milliyetçisi olan bu şehirde, bana, Türkiye'de olduğumu belirten hiç bir işarete rastlamadım. Öyle ki kadınların kendi aralarındaki konuşmaları bile, insana Türkiye'de olduğu intibâını vermiyor. Ankaralı hanımlar, Parisli, Berlinli hanımlar gibi konuşmaya özeniyorlar. İçlerinde, şahsî, millî olan ne varsa silinip gitmiş gibi. Zaten Ankara'nın kendisi de Şikagovari bir şehir. Gerçek yuvalarından kopmuş, köklerinden sökülmüş insanların içindeki mânevî derinliği bulmak için—elbette böyle bir derinliği var onların da—istasyona gidip trene binmek, bu sun'î Türkiye'yi terkederek, gerçek Türkiye'yi bulmak lâzım... Evet, nerede olursa olsun, ama gerçek Türkiye'yi bulmak gerek!"

Yukarıdaki tesbitler bizden olmayan, ama kendisini bizden kabul eden bir Fransıza âit. Bu tesbitin yapıldığı yıllarda, geçmişi reddeden yenilikçiler, bir Fransıza benzemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Farrere ise, ne yapığının farkında olmayan—veya bir kısmı çok iyi farkında olan—bu insanları, "Bize benzemeyin, kendi geçmişinize dönün" diye ikaz ediyordu:

"Yeni Türkiye'yi saran en bulaşıcı, en kötü mikrop, şüphesiz siyaset mikrobu. Daha kesin konuşalım: Sözüm ona siyaset mikrobu. Günümüzün Türkleri kitaplarda okudukları kimselere benzemek istiyorlar. Bu bakımdan şuurlu veya şuursuz olarak komşularından yeni olan herşeyi kopya etmişler, bilhassa ilerici olduklarını iddiâ eden komşularından. Rusya da bunlardan biri. Fransa da... Tabii ihtilâl Fransa'sını, 1793 Fransa'sını kastediyorum.

"Biz, bizzat kendimiz de bunu Fransa'da gördük. Aslında öylesine yumuşak öylesine duygulu olan Fransa'mızda, daha otuz yıl önce bir kaç kötü siyasetçi, Türkiye'dekine benzer bir Haçlı savaşı açmıştı. Biz bunun bir zararını görmedik, Hıristiyanlık da öyle. Ama Türkiye'de başlayan bu din aleyhtarlığı, bizdekinden çok daha tehlikelidir.

YAHYA KEMAL— "Kökü mâzide olan âtiyim" diyerek, geleceğe doğru emin adımlarla yürüyebilmek için mâziye sahip çıkmak lâzım geldiğine işaret ediyordu.

"Eski Türkiye'yi medeniyete götüren tek vâsıta İslâmdı. Gerçek bir imanları vardı. Kadınları da kendileri gibi mü'mindi. Toprağına, çok çeşitli

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki idârecilerin dine karşı mücâdele etmeleri Farrere'in çok dikkatini çekmişti. O idârecilerin, dine karşı açtıkları mücadelenin, dine karşı büyük bir düşkünlük uyandırdığını söyleyen yazar; büyüklerde ve küçüklerde ve bilhassa masûm yavrularda İslâm ve İslâmın emirlerine uymada büyük iştiyak belirdiğini anlatıyor.

ve derin köklerle bağlı bir halkın dinini kökünden sökmeye kalkışmanın iyi bir şey olduğunu iddiâ edemeyeceğim. Menşe'lerine çok yakın bir halkın, iç dünyasının temelini teşkil eden kökünden sökmeye kalkışmanın çok ciddî bir şey olduğundan eminim.

"Eski âile havasını yaşatmak"

"Ankaralı erkekler bugün bu tehlikeli yolu seçmiş bulunuyor. Ankaralı hanımlar da öyle. Dün bu hanımlar inanıyorlardı, bugün artık inanmıyorlar. Hiç değilse kocaları onları böyle davranmaya zorluyor. Bu zorlamanın kadınlar üzerinde büyük tesiri olduğu muhakkak. Artık kendisini istikbâle götürecek hiç bir şey bulamıyorlar. Nasıl ki, Ankara'yı yapan mimarlar da, kendilerini eski şahaserlerin çizgilerinden faydalanarak, yeni şahaserler meydana getirmeye götürecek sanat ruhunu bulamamışlarsa.. Bundan daha acı bir şey olamaz."

Farrere'nin buradaki tesbitleri, Yahya Kemal'in "Ben kökü mâzide olan âtiyim" sözünün, tersyüz edilerek tatbik edildiğini gösteriyor. Cumhuriyetin kuruluş yıllarının insanları geçmişten zorla koparılıyor, geçmişten güç alamayanlar geleceği de kuramıyorlar.

Türk hanımlarından bahsederken, "Hâlâ Kur'an okumakta devam eden yaşlı hanımlar, eski âile havasını, dünyanın en güzel şeyi olan bu hayatı yaşatmayı bildiler" diyen Farrere'nin gençler hakkındaki tesbitleri farklı:

"Genç kadınlara gelince, kocalarından durmadan dinsizliğin methini, General Galifet'nin 'komün'ün kahramanlık devrinde kurşuna dizdirdiklerinin hikâyesini dinliyorlar. Onlarda kırılan bir şey var. Bir noktayı üzülerek belirtmek isterim. Yakın bir zamandan beri Türkiye çok korkunç bir salgının pençesine düşmüş bulunuyor: İntihar salgını! Lâf olsun diye söylemiyorum. Ankaralı, İstanbullu ve Türkiye'nin daha başka yerindeki gençler, insanı korkutacak bir çoklukla intihar ediyorlar. Hayır, ümitsizliğin, fakirliğin kendilerini ölümün kucağına attığı kimselerden bahsetmiyorum. İyi bir hayatı olan, hayatında ıztırab çekmemiş gençlerden bahsediyorum. Bunlar sanki bir spormuş gibi kendilerini öldürü-

yorlar! Meş'um bir moda! Kendilerini yaşayanların arasından ayıran bu çocuklar için hayat, artık mânâsını kaybetmiş bulunuyor. Mesele bu!"

Eski mânevî temellerden koparılan Türk gençlerini intiharın kucağına ittiğini belirten Farrere, "mahremiyet sınırı"nı aşan bir hanımın, kendisine içini döktüğünü anlatıyor:

"Çok basit, fakat çok tuhaf bir hikâye dinledim. Basit bir aşk macerasıydı. Genç kızken birini sevmişti. Sevdiği kimse onun kendisini sevdiğini anlamamış ve bir başkasıyla evlenmişti. Bu çifte evliliğin üzerinden iki yıl geçmişti. Her iki taraf da birbirini seviyor, ama şürlerde çok geçen aşk sözünü ağızlarına alamıyordu.

.....

"Affedersiniz ama size ne gibi bir yardımım dokunabilir? " diye sordum.

Verdiği cevap bir mermi gibi beynimde zonkladı:

"Buraya gelişim acaba kendimi öldürsem mi diye sormak için.

"Hiç ummadığım bu sözler beni öylesine şaşırttı ki. Bir müddet dilim tutulmuş gibi hiç bir şey söyleyemedim. Sonra sevimli ziyaretçime, yaşamanın bir vazife olduğunu, zamanın, bir anda alınacak bir tüp uyku hapının dışında, her türlü sıkıntıyı yeneceğini söyledim.

"Dine karşı korkunç mücâdele"

"Biliyorum, bazı gençler, bu küçük olaya gülecekler. Ama gülmeleri haksız. Çünkü beni ziyarete gelen genç hanım kendini öldürmedi. Demek ki bir yardımım dokundu. Bundan kendime bir pay çıkarabilirim. Zira, aynı derde uğrayıp da bana gelmeyenler, bugün mezarlıkta bulunuyor. Türkiye'nin bugünkü efendilerinden arada bir bu hâdiseyi düşünmelerini rica ediyorum. Herşeye rağmen bir hastalığın meydana çıkması, ilâcının bulunmasına yol açar. Her türlü mübalâğalı icraat mutlaka bir tepkiyle karşılanır. Hele doğru olduğunu kabul ettiremeyen icraat! Bugünkü Türkiye'yi idare edenlerin din adamlarına—hayır yanlış söyledim—dine karşı açtıkları korkunç mücâdele, aksine dine karşı büyük bir düşkünlük uyandırdı. Kimlerde mi? Çocuklarda. Evet, çocuklarda, minicik çocuklarda. Evlerinde Müslümanlıktan bahsedilmeyen (bizdeki gibi), bir defa bile câmiye gitmemiş olan, anasının babasının ibâdet ettiğini görmeyen öyle kız çocukları bilirim ki, esrarengiz bir sevk-i İlâhî ile, belki de ırkın verdiği bir temâyülle ibâdet etmekten geri kalmıyor. İbâdet derken mânâsını bilmeden gevelenen bir kaç duâyı kasdetmiyorum. Basbayağı, içten gelen, samimî ibâdeti kasdediyorum."

Bir Türk paşasıyla dostluk kurduğunu, âilesini yakından tanıdığını anlatan Farrere, kanı kocanın dinle bir alışverişleri olmayıp, sözde Müslü-

"...Öyle kız çocukları bilirim ki, esrarengiz bir sevk-i İlâhî ile, belki de ırkın verdiği bir temâyülle ibâdet etmekten geri kalmıyor."

man olduklarını belirttikten sonra, çocuklarıyla ilgili bir hâtırasını anlatıyor:

"Dostları olmakla şeref duyduğum bu çiftin, son derece tatlı, insanı gerçekten büyüleyen cici bir kızları vardı. On yaşındaydı o zamanlar? Böylesine güzel böylesine zarif bir başka çocuk görmedim. Günün birinde o cici kızı alacak adamı kıskananlar herhalde çok olacaktır.

"Ancak, eğer onu alacak erkek, şimdiki Türklerdense epeyce şaşıracaktır. Burası muhakkak. Günay (adı Günay'dı) Hanım, annesi gibi Ankara'da doğmuş. Ancak pek küçük yaşta oradan ayrılmış, bir daha da dönmemiş. Paşanın işi Bauda olduğundan Günay Hanım da birlikte dolaşmış. İlk mürebbiyesi bir İrlandalı olmuş? Sonra Paris'te bir koleje vermişler. Çocuğun ilk okuduğu şeyler arasında Kur'anın bulunabileceğini asla sanmam."

Farrere, bir iş için Paris'e gelen Paşa ve âilesini yemeğe dâvet ettiğini, ancak Paşa'nın Roma'da işi olduğundan sadece Günay Hanım ve annesini çağırabildiğini anlattıktan sonra şöyle devam ediyor:

"Ve geldiler...Dört kişiydik... Ben, karım... Günay Hanım ve annesi... Günay Hanım gerçekten bir hanım gibi hareket ediyordu. Garson gelince Lâle Hanım;

"-Ben hafif bir beyaz şarap isterim, dedi.

"-Meussault mu? Montrachet mi?

"-Hangisini beğenirsiniz.

"Garson kadehleri doldurmaya başladı. Günay kendi kadehini geri çekti. Ben gülmeye başladım:

"-Ne o Günay Hanım, çabuk büyürüm diye mi korkuyorsunuz? dedim. Annesi iki elini birden kaldırdı:

"Ne gezer efendim, dedi, mesele sizin sandığınız gibi değil, çok daha ciddi...

"Nasıl yani?

"-Sıkı durun dostum, söyleyeceğim... Günay, iyi bir Müslüman, şarap içmez, bir damla bile.

"Elimden geldiği kadar çocuğu destekledim:

"-Ama bu harikulâde bir şey... Bunda sizin büyüttüğünüz kadar ciddî bir şey göremiyorum.

"-Evet iş sadece bununla kalmıyor. Ramazan gelince...

"Birden başımı kaldırdım:

"-Ramazan mı?.. Yani oruç mu tutuyor?

"-Oruç tutuyor.

Farrere, câmilerin mahyalarla süslendiği rahmet ayı için çok güzel ifâdeler kullanıyor.

"-Yapmayın!

"-Ciddî söylüyürum!..

"Ağzım açık kaldı. Ramazan deyip geçmeyin: Bir ay sürer. Bu müddet içinde sabah ortalık ağarmadan önce oruca başlanır, akşam güneş battıktan sonraya kadar ağza hiç bir şey alınmaz. Ne bir zerre ekmek, ne bir yudum su... Sigara bile içilmez...

"Yeni nesil tashih edecek"

"Günay Hanıma hayretle, hayranlıkla bakıyordum. On yaşına bakmadan, baba evinin tutumunu merhametsizce alt üst eden, en küçük zayıflık göstermeden, kendi kendine verdiği imâna sadık kalan, tek başına atalarının an'anesini, dinini devam ettiren bu çocuğa hayran olmuştum!"

Farrere, şaşılacak derecedeki ileri görüşlülüğü sayesinde anlattığı hâdiseyi münferit bir vak'a olarak görmüyor; bunu, gelecekte Türkiye'nin geçmişine ve dinine sahip çıkacak şumullü bir hareketin bir nümûnesi olarak değerlendiriyor:

"Gerçekte, üzerinde yaşadığımız şu dünyanın en asil insanları olan Türkler, dört yüz yıl boyunca dostumuz olan ve gönüllerinde hâlâ dostumuz kalmış olan; yaşamaya ve büyümeye susamış olan Türkler... Belki takip edilecek yolda yanılıyorlar... Ama iyi niyetli yanılanlar, şerefle yanılmış olur... Şu veya bu şekilde hatâlar, hattâ çılgınlıklar yapmış olabilirler. Ama onlar, bütün bu hatâların, içlerinde en saf Türk karakterini taşıyanlar tarafından, kendi çocukları tarafından tashih edilmesine lâyık değiller mi? Şüphesiz, Allah'ın izniyle!.."

Bugün, Farrere'nin yarım asır önce haber verdiği "tashih hareketi"ni yaşıyoruz. Yakın tarihimizdeki sihirli formüller gibi takdim ve tatbik edilen çarelerin bugün iflâs ettiğini ve "dinsiz bir nesil" yetiştirme gayretlerinin ters teptiğini görüyoruz. Farrere'nin de dediği gibi dinine, tarihine, an'anelerine sarılan gençlik, "geçmişin hatâlarını" tashih ediyor.

İÇİNDEKİLER

Halid Paşa cinayeti 9
Atıf Hoca'nın suçu ne idi? 53
Nureddin Paşa'nın suçu ne idi? 85
Tekke ve Türbeler nasıl kapatıldı? 139
Hatın kırmadı suçsuzları astı 193
Sulh sulh dediler Musul'u verdiler 229
Yavuz-Havuz Davası 317
Tarihi eser düşmanlığı 371
Harf inkılabı niçin yapıldı? 381
Türklerin manevi gücü 451